ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ
ՄԱՐՏ
1
MARDI
1er MARS
1988

LE NUMERO : 4,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ
ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH
LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN
TEL.: 47. 70. 86. 60 — TELEX: HARATCH 280 868 F
C.C.P. PARIS 15069-82 E — 51027317 A R. C. PARIS

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 700 Ֆ. — Վեցամսեայ : 360 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1000 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
850 Ֆ. (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ.

63ՐԴ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 16.695 Fondateur : SCHAVARCH MISSAKIAN 63e ANNÉE — No 16 695

ԵՐԵՒԱՆԻ ՑՈՅՑԵՐԸ ԴԱԴՐԵՑԱՆ

ԿՈՐԲԱՉՈՎԻ ՀԵՏ ՏԵՍՆՈՒԵԼԷ ԵՏՔ

Ս. ԿԱՊՈՒՏԻԿԵԱՆԻ ԵՒ Զ. ԲԱԼԱՅԵԱՆԻ ԵԼՈՅԹՆԵՐԸ

ԿԱՑՈՒԹԻՒՆԸ ՂԱՐԱԲԱՂԻ ՄԷՋ

ՍՓԻՒՌՔԻ ՄԷՋ ՑՈՅՑԵՐԸ ԻՐԱՐՈՒ ԿԸ ՅԱՋՈՐԴԵՆ

ԿԻՐԱԿԻ՝ ՄՈՆՐԷԱԼ

Երեւանի ցոյցերը դադրեցան Շաբաթ, կէսօրէ ետք իսկ, երբ Մոսկուայէն վերադարձին նախ Զօրի Բալայեան, ապա Սիլվա Կապուտիկեան խօսեցան ժողովուրդին, ապահովութիւն տալով թէ Կորբաչով խոստացած է Ղարաբաղի հարցը քննել տալ Մարտ 26-ի Կենտկոմի լիակատար նիստին: Այլ մանրամասնութիւններ այս տեսակցութեան մասին, կուտանք մամուլի արձագանգներով: Այն տպաւորութիւնը կայ որ ցոյցերը վերջնապէս դադրած չեն եւ կրնան վերսկսիլ Մարտ 26-ին, եթէ գոհացում չտրուի եւ տրուած հաւաստիքին նպատակը միայն ժամանակ շահիլ եղած ըլլայ: Ցոյցերը դադրեցնելու հրահանգը տուած է ստեղծուած «Կազմակերպիչ Յանձնախումբ»ը, որուն նախագահն է՝ Վիկտոր Համբարձումեան:

Ամէն պարագայի մէջ, Հայաստանի ժողովուրդը այս զանգուածային այլ օրինակելի ցոյցերով հիացում պատճառեց համայն աշխարհի:

❦

ՀԱՅՐ ՍԱՍՈՒՆԻ ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆԸ

Ուրբաթ իրիկուն Էջմիածինէն Սաքրամենթոյի (Քալիֆորնիա) իր ծուխը վերադարձի ճամբուն վրայ, Հայր Սասուն Փարիզ հանդիպեցաւ եւ Շաբաթ առտու «Ռատիօ ԱՅԲ»էն հարցազրոյցի մը ընթացքին (Յ. Պալեանի հետ) տուաւ կարգ մը շահեկան մանրամասնութիւններ: Հայր Սասուն Զմրուխտեան մէկն էր այն 16 երիտասարդ միաբաններէն, որոնք Էջմիածին կը գտնուէին Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի հրաւէրով, հաւաքոյթի մասնակցելու համար, Փետրուար 16-էն 24: Ան շեշտեց թէ Հայաստան պատմական օրեր կ'ապրի, թէ հարցը ազգային հարց մըն է, ոչ երբեք ազգայնական: Ղարաբաղի կցման հարցը մէջտեղ դրած է Ղարաբաղի Ինքնավար Մարզի Խորհրդարանը համաձայն տեղւոյն 39-րդ եւ Խորհրդային Սահմանադրութեան 51-րդ յօդուածին, ըստ որուն ինքնավար մարզերը ինքնորոշման իրաւունք ունին: Ղարաբաղի մէջ պատահած հակահայ արարքներու մասին, Հայր Սասուն ըսաւ թէ Թրքական գրգռութիւններ են, այն տպաւորութիւնը ձգելու համար որ միջադէպերու դրդիչները Հայեր են: Այսպէս մանկապարտէզ մը (պարապ) կրակի տրուած է, բայց բարեբախտաբար Թրքուհի կինը, որ արարքին հեղինակն էր, ձերբակալուած է: Շուրջ երեսուն ինքնաշարժեր կրակի տրուած են, նաեւ ութ հանրակառք: Մահմետական գիտնականներ, անդամ Իսլամական Ակադեմիային նամակ մը ղրկած են Կորբաչովի, յայտնելով որ Ղարաբաղի մէջ Հայ չկայ, անոնք բնիկ Թուրքեր են, նախկին Աֆղաններ եւ ինչ որ կը կատարուի Հայաստանի կառավարութեան դրդումն է...: Հաստատեց թէ այն գիւղերուն մէջ, ուր Թուրքերը մեծամասնութիւն են, յարձակումներ եղած են Հայերու վրայ, զոհեր կան, բայց կարելի չէ ճշդրիտ թիւ տալ: Յանուն Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին, ըսաւ թէ լիազօրուած է յայտնելու որ ինչպէս Հայաստանի մէջ, Սփիւռքն ալ, հետեւողական կերպով, պէտք է շարունակէ խաղաղ ցոյցերը: Էջմիածին եղած առենը, լսած է Փարիզի ցոյցին մասին, որ մեծ ուրախութիւն պատճառած է: Բոլորին հիացում կը պատճառեն Հայաստանի «արուեստով կազմակերպուած» ցոյցերը, ինչ որ ըսել կուտայ Հայաստանցիին՝ «Հայը կուլտուրական ժողովուրդ է»:

***

ԿԱՑՈՒԹԻՒՆԸ ՂԱՐԱԲԱՂԻ ՄԷՋ

Կիրակի օր, Ստեփանակերտէն մեր ըստացած լուրերու համաձայն, մինչ Հայաստանի ցոյցերը դադրած էին, Ստեփանակերտ կը շարունակուէին: Գլխաւոր պատճառը այն կը նկատուի որ Մոսկուայէն եկած պատուիրակներն ու դատախազին կցորդը եկած — գացած են առանց որեւէ խօսք ըսելու, ժողովուրդի կամ երկխօսութեան փորձ ընելու փողոցները հաւաքուած տասնեակ հազարաւոր ցուցարարներուն: Միւս կողմէ Բաքուի հեռատեսիլը կը շարունակէ գրգռիչ լուրեր տալ, Հայերը յարձակող ներկայացնելով: Դէպքերու բուն դրդապատճառը երկու շաբաթ առաջ պատահած միջադէպ մըն է, երբ Ազերիներ զինուած քալած են Ագտամէն Ասկերան եւ ճամբու վրայ յարձակում գործած հայկական չէնքի մը վրայ: Ներկայիս, այսինքն Կիրակի, Փետրուար 28-ին, հակահայ յարձակումները, գիւղերուն մէջ, դադրած էին, հայկական քաղաքագօրքերը պահապանի դեր ըստանձնած ըլլալով: Բանակն ալ կը հսկէ:

❦

ՑՈՅՑ ՄՈՆՐԷԱԼԻ ՄԷՋ

Կիրակի օր, ժամը 12-էն 14.30, տեղւոյն ժամով անշուշտ, միասնական համախմբում մը տեղի ունեցած է խորհրդային հիւպատոսարանին առջեւ, Ավընիւ տիւ Միւզէ, մասնակցութեամբ Էջմիածնական եւ Կիլիկեան թեմերու ինչպէս նաեւ Կաթողիկէ, Աւետարանական Յարանուանութեանց եւ կուսակցութեանց ներկայացուցիչներու: Աւելի քան երեք հազար հոգի հաւաքուած են եւ 5 հոգինոց պատուիրակութիւն մը ընդունուած է փոխ-հիւպատոսին կողմէ, որուն յանձնուած է յուշագիր մը:

***

ՂԱՐԱԲԱՂԻ ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԻ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՆԻՍՏՆ ՈՒ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՈՐՈՇՈՒՄԸ

Ստորեւ կուտանք Ղարաբաղի Սովետի (խորհրդարան) պատմական նիստին նկարագրութիւնն ու որոշումը, լոյս տեսած «Սովետական Ղարաբաղ» օրաթերթի մէջ.-

***

Փետրուարի 20-ին մարզսովետի նիստերի դահլիճում տեղի ունեցաւ ժողովրդական դեպուտատների ԼՂԻՄ սովետի արտահերթ նստաշրջանը: Նստաշրջանը բացեց մանդատային յանձնաժողովի անդամ թիւ 109 ընտրական օկրուգից դեպուտատ Ս. Հ. Դանիէլեանը: Նա հաղորդեց, որ Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար Մարզի մասին Ադր. ՍՍՀ օրէնքի 39-րդ յօդուածի համաձայն մարզսովետի 87 դեպուտատներ դիմել են ԼՂԻՄ սովետ՝ արտահերթ նստաշրջան հրաւիրելու խնդրանքով: Ժողովրդական դեպուտատների մարզսովետի մանդատային յանձնաժողովը ստուգել է դեպուտատների լիազօրութիւնները եւ դրանք ճանաչել ճիշդ:

Նստաշրջանը քննարկեց հետեւեալ հարցը.-

«Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար Մարզը Ադրբեջանական ՍՍՀ կազմից հանելու եւ Հայկական ՍՍՀ-ին յանձնելու համար Ադրբեջանական ՍՍՀ եւ Հայկական ՍՍՀ Գերագոյն Սովետների առջեւ միջնորդութեան մասին»:

Քննարկուած հարցի առթիւ հանդէս եկան Ադրբեջանի գրողների միութեան մարզային բաժանմունքի նախագահ, դեպուտատ Վ. Ս. Յակոբեանը, Ստեփանակերտի նոր գործարանի բանուորուհի, դեպուտատ Ա. Շ. Գաբրիէլեանը, Սովետական Միութեան հերոս, դեպուտատ Ա. Ջ. Կասպարովը, Բաքուի 26 կոմիսարների անուան Ղարմետաքսկոմբինատի ջուլհակուհի, դեպուտատ Ս. Հ. Գրիգորեանը, Ստեփանակերտի ՍՍՀՄ 50-ամեակի անուան կօշկի ֆաբրիկայի բանուորուհի, դեպուտատ Տ. Վ. Սոքոլեւան, Մարտունու շրջանի Լ. Միրզոյեանի անուան կոլտնտեսութեան խաղողագործուհի, դեպուտատ Ռ. Գ. Գրիգորեանը, Մարտունու շրջանի Կարմիր շուկայի սովխոզի կթուորուհի, դեպուտատ Ռ. Հ. Մնացականեանը, քաղաքացիական պաշտպանութեան մարզային շտաբի պետ, դեպուտատ Գ. Լ. Պետրոսեանը, Ստեփանակերտի ԼՂԻՄ 60-ամեակի անուան էլեկտրատեխնիկական գործարանի բանուորուհի, դեպուտատ Գ. Բ. Գրիգորեանը, Ստեփանակերտի Մ. Գորկու անուան հայկական պետական դրամատիկական թատրոնի դերասան, Ադրբեջանական ՍՍՀ ժողովրդական արտիստ, դեպուտատ Բ. Հ. Օվչեանը, Մարտունու շրջանի Կ. Մարքսի անուան կոլտնտեսութեան գլխաւոր զոոտեխնիկ, դեպուտատ Է. Ա. Աղաբեկեանը, կուսակցութեան եւ աշխատանքի վետերան, դեպուտատ Ն. Ա. Համբարձումեանը, Ստեփանակերտի թիւ 8 միջնակարգ դպրոցի ուսուցչուհի, դեպուտատ Լ. Ի. Սարգսեանը, վետերանների մարզային խորհրդի նախագահ, դեպուտատ Մ. Ա. Խաչատուրովը, կաթի մարզային կոմբինատի դիրեկտոր, դեպուտատ Ա. Մ. Ծատուրեանը, Մարտակերտի շրջանի Պուշկինի անուան սովխոզի խաղողագործուհի, դեպուտատ Է. Հ. Առաքելեանը, Մարտակերտի շրջանի «Կոմունիզմ» սովխոզի խաղողագործուհի, դեպուտատ Ա. Գ. Բուդաղեանը, Ասկերանի շրջանի «Կոմունիզմ» կոլտնտեսութեան բանջարաբոյծ, Ադրբեջանական ՍՍՀ Գերագոյն Սովետի դեպուտատ Ա. Ս. Մանուէլեանը, ԼՂԻՄ ագրոբանկի կառավարիչ, դեպուտատ Ս. Ա. Թեվոսեանը, Ասկերանի շրջանի Էնգելսի անուան կոլտնտեսութեան նախագահ, դեպուտատ Ն. Ս. Եարամիշեանը, Մարտունու շրջանի «Կոմունիզմ» կոլտնտեսութեան գլխաւոր անասնաբոյծ, դեպուտատ Հ. Հ. Պօղոսեանը, Մարտակերտի շրջանի ադմիրալ Իսակովի անուան սովխոզի խաղողագործուհի, դեպուտատ Ժ. Շ. Մելքումեանը, Մարտունու շրջանի Շահումեանի անուան սովխոզի մեխանիզատոր, ՍՍՀՄ Գերագոյն Սովետի դեպուտատ Վ. Ժ. Բալայեանը եւ ուրիշներ:

Քննարկուած հարցի առթիւ նստաշրջանը միաձայն ընդունեց համապատասխան որոշում:

***

ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԴԵՊՈՒՏԱՏՆԵՐԻ ԼՂԻՄ XX. ԳՈՒՄԱՐՄԱՆ ՍՈՎԵՏԻ ԱՐՏԱՀԵՐԹ ՆՍՏԱՇՐՋԱՆԻ

Ո Ր Ո Շ Ո Ւ Մ Ը

ԼՂԻՄ-Ը ԱԴՐԲԵՋԱՆԱԿԱՆ ՍՍՀ-Ի ԿԱԶՄԻՑ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ-Ի ԿԱԶՄ ՅԱՆՁՆԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ ԱԴՐԲԵՋԱՆԱԿԱՆ ՍՍՀ ԵՒ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ ԳԵՐԱԳՈՅՆ ՍՈՎԵՏՆԵՐԻ ԱՌՋԵՒ ՄԻՋՆՈՐԴԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ.-

Լսելով ու քննարկելով ժողովրդական դեպուտատների ԼՂԻՄ սովետի դեպուտատների ելոյթները «ԼՂԻՄ-ը Ադրբեջանական ՍՍՀ-ի կազմից Հայկական ՍՍՀ-ի կազմ յանձնելու համար Ադրբեջանական ՍՍՀ եւ Հայկական ՍՍՀ Գերագոյն Սովետներու առջեւ միջնորդելու մասին» ժողովրդական դեպուտատների Լեռնային Ղարաբաղի XX. գումարման մարզային սովետի արտահերթ նստաշրջանը ՈՐՈՇՈՒՄ է:

Ընդառաջելով ԼՂԻՄ-ի աշխատաւորների ցանկութիւններին, խնդրել Ադրբեջանական ՍՍՀ Գերագոյն Սովետին ու Հայկական ՍՍՀ Գերագոյն Սովետին՝ խորը ըմբռնման զգացում դրսեւորել Լեռնային Ղարաբաղի հայ բնակչութեան իղձերին եւ լուծել ԼՂԻՄ-ը Ադրբեջանական ՍՍՀ-ի կազմից Հայկական ՍՍՀ-ի կազմ յանձնելու հարցը, միաժամանակ միջնորդել ՍՍՀՄ Գերագոյն Սովետի առջեւ՝ ԼՂԻՄ-ը Ադրբեջանական ՍՍՀ-ի կազմից Հայկական ՍՍՀ-ի կազմ յանձնելու հարցի դրական լուծմանը:

— Մ Ա Մ Ո Ւ Լ —

LE MONDE

HAPPENING NATIONALISTE EN ARMENIE

Ուրբաթ եւ Շաբաթ, «Մոնտ» օրաթերթը (Փետրուար 27 եւ 28) լայն տեղ կուտար Հայաստանի դէպքերուն: Անշուշտ, խորագիրներն ու տրուած մեկնաբանութիւնները միշտ չեն համապատասխաներ բուն կացութեան, աւելի ճիշդ բուն հարցին: Արդէն, ազգայնապաշտ բանաձեւը որ կը գործածուի սխալ է: Բայց, հարկ է անդրադառնալ, որ լրագրողներու զգայացունցի ծարաւը, հարցին կապակցութեամբ բացատրելի անգիտութիւնը, չըսելու համար տգիտութիւնը եւ իւրաքանչիւր թերթի գլխաւոր մտահոգութիւնը՝ որեւէ դէպք օգտագործել ի շահ թերթին ուղղութեան շատ բան կը խեղաթիւրէ: «Մոնտ» ամէնէն առարկայականներէն է եւ հարցին քննութիւնը շատ հեռու չէ իրականութենէն: Ուրբաթ իրիկուան վերը տրուած խորագրէն ետք, յաջորդ օրը, թերթը կ'անդրադառնար Կորբաչովի ջանքերուն լեզու գտնելու եւ մանաւանդ կը շեշտէ, ինչ որ բոլորիս ալ հիացում պատճառեց, այն խաղաղ, հանդարտ, կարգապահ ցոյցն է զոր կատարեց հայ ժողովուրդը, օրերու երկայնքին եւ հարիւր հազարներով ամէն օր: Թերթը առանձին յօդուածով մը կ'անդրադառնայ անցեալի պատմութեան՝ «Բախումներու եւ արիւնի անցեալ մը», խորագրով, յօդուածագիրը

(Շար.ը Դ. էջ)

«ԱՍՊԵՏԱԿԱՆ ՀՈԳԻՆԵՐ»

ԽՄԲ. — «Գարուն» ամսագրի Նոյեմբերի թիւին մէջ Ռաֆայէլ Աթայեանի երկար յօդուած մը ստորագրած է այս խորագրին տակ: Հոն հեղինակը լոյսին կը բերէ մօտիկ անցեալի մութ ծալքերուն մէջ մնացած պատահարներ, որոնք կը վերաբերին 1935 – 37 տարիներու տխուր փորձառութիւններուն:

Ստորեւ այն էջերը, ուր Ռ. Աթայեան կը պատմէ Աղասի Խանջեանի մասին, թէեւ երկար, բայց այլապէս շահեկան վկայութիւն մը:

*

Աղասի Խանջեանին, ինչպէս եւ Սահակ Տէր – Գաբրիէլեանին, ես առաջին անգամ տեսել եմ 1928 թուականին: Հոկտեմբերի սկիզբն էր, «Աւանգարդ»ից նոր էի «առաջ քաշուել» «Խորհրդային Հայաստան», կարիք եղաւ գնալ Ղարաքիլիսա՝ Կոմինտերնի կոնգրեսից յետոյ Հայաստան եկող մի տասնեակ պատգամաւորների դիմաւորելու: Մեկնեցինք բանգիւղտեսչութեան ժողկոմ Սեդրակ Սարգսեանի եւ թարգմանիչներ Սա. Բաղդասարեանի եւ Յակոբ Զօրեանի (ֆրանսերէնից եւ գերմաներէնից) հետ, առաջինի կադիլակով: Ճանապարհի բազում միտինգներից յետոյ հիւրերին հասցրինք իրենց հանգրուանը, ներկայիս «Երեւան» հիւրանոցը: Որքան էլ որ յոգնած էին, դուրս եկան Աբովեանի վրայ բացուող նեղ, կիսաբոլորակ պատշգամբը, իրիկնային զբօսաշրջիկները (բառիս ուղղակի իմաստով) վարը խմբւում էին արդէն: Ցանպատրաստից միտինգ ստացուեց: Խանջեանը, որ դեռ տուն չունէր (եւ չունեցաւ էլի երեք տարի), այդտեղ երրորդ յարկի մի համարում էր ապրում, ինքն էլ հրապարակ եկաւ հիւրերին ողջունելու:

Հիանալի, միանգամայն անկաշկանդ, հարուստ բառապաշարով, ճարտար հայերէնով գեղեցկադէմ երիտասարդի ու հռետորական ձիրքի տէր քաղաքական գործչի սկզբնաքայլն էր դա նոր Երեւանում, որի բնակչութեան թիւը հարիւր – հազարից չէր անցնում դեռ, եւ որտեղ ամէն մի նոր մարդու այդօրինակ «յայտնութիւն»ը ժողովրդականութիւն պիտի բերէր:

Յետոյ, մինչեւ ընթրիքը, նրա սենեակում էինք (ինքը մի ցածրիկ աթոռակի էր նստած): Սրտագին զրոյց էր, պատասխանում էր հարցերին (ես թարգմանում էի անգլիախօսների համար, որոնք շատ էին): Երկու Ամերիկացիներ՝ սպիտակ եւ սեւամորթ, ուրիշները նոյնպէս, զարմանք յայտնեցին, որ այդքան լաւատեղեակ է «ա՛յս երիտասարդ քարտուղարը»... Հաճելի երեկոյ էր:

Առժամանակ անց, Կենտկոմի Բ. քարտուղար (1928 — 30-ը Հայկազ Կոստանեանն էր Ա. քարտուղարը), Աղասին մօտ երկու ամիս փոխարինում էր «Խորհրդային Հայաստան»ի խմբագրին եւ այնպիսի եռանդուն, նախաձեռնող, բազմատեղեակ խմբագիր էր, կարծես ամբողջ կեանքում այդ գործով էր զբաղուել: Ասքանազ Մռաւեանը եւ Հայկ Ազատեանը (խմբագրական կոլեգիայի հին անդամները) գոհ էին: Իսկ մենք՝ խմբագրութեան աշխատակիցներս, յանձին Խանջեանի գտել էինք համարեա մեր տարեկից, բայց շատ աւելի շրջահայեաց, փորձառու եւ ձեռներեց մի ղեկավար ու պարզապէս ընկեր: Այդ անբռնազբօս, ամէն մի վարչականութիւնից եւ ստորադասումից ազատ յարաբերութիւնները նրա հետ պահպանուեցին մինչեւ վերջ, մօտ ութ տարի: Որքան որ կենտրոնացած եռանդի տէր, համոզմունքով գործող մարդ էր, նոյնքան էլ յարգալից վերաբերմունք ունէր ուրիշների նկատմամբ: Անվերապահ վստահութիւն էր տածում, մանաւանդ երիտասարդութեան հանդէպ: Գիտէր գնահատել ձիրքը, գիտելիքները, դրսեւորող եռանդը ու միեւնոյն ժամանակ լիակատար պատասխանատուութիւն դնել ամէն մէկի վրայ իր գործի համար: Եւ դա երբեք չէր ճնշում մարդու, բնական էր ու հասկանալի: Երիտասարդ էինք, մեր զբաղմունքին նուիրուած, միջավայրը, ամբո՛ղջ հասարակութիւնն էր երիտասարդ...

Առեմ տեղնուտեղը. յետոյ, շա՛տ յետոյ, 1957 – 1964-ին լոյս ընծայուած իմ երեք վէպերում («Զարթօնք», «Սպարտակ», «Մրրիկի թեւով») Ղուկաս Ղուկասեանի հետ նրան համազօր գլխաւոր հերոս է Աղասին (1915 – 1921, այն է՝ 14 – 20 տարեկանում): Ու թէեւ այդ վէպերում չկան ճշգրտօրէն կենսագրական տուեալներ («փաստ», մերկապարանոց իրողութիւն), ամէն ինչ պատմահոգեբանական հիմք ունի: Իսկ Աղասու վիպական կերպարն այնտեղ եւս ինչ – որ չափով սնուել է 1928 – 1936-ի միատեղ աշխատանքի եւ ընկերական հանդիպումների յուշերից:

Ճիշդ է, դրանից առաջ էլ, իմ «աւանգարդեան» տարիներին (1925 – 1928) մեզ համար արդէն լուսապսակով էր բոլորուած Աղասին, թէեւ զոհուած չէր, ինչպէս Ղուկասը, Արմենակը եւ ուրիշները (1920 – 21): Իսկ 1928-ից, երբ տուն եկաւ երկրորդ անգամ, շատ շուտով գրաւեց բոլորիս սրտերը: Իրօք, շատ ժամանակ չէր անցել՝ նա արդէն մտերմացել էր մեծ թւով հասարակ մարդկանց հետ ոչ միայն քաղաքում, այլեւ գիւղում: Շատերն էին դիմում նրան նաեւ անձնական խնդիրներով, եւ ոչ միայն բնակարանային, աշխատանքի, առհասարակ նիւթական – կենցաղային կարիքներից դրդուած, այլեւ բարոյական նեցուկ որոնելով կեանքի հրամցրած այլեւայլ դժուարութիւններին դէմ յանդիման: Երեսնական թուականների սկզբներին նրա ուղեղն արդէն անհաշիւ մարդկանց գործերի ու հոգսերի տոմար էր: Սա իմ տպաւորութիւնն է ոչ միայն խմբագրատանը կամ Կենտկոմում ընթացիկ կերպով յայտնի դարձող տուեալներից, այլեւ երբեմնակի ուղեկցումներից:

1932-ի աշնանը կրկին Ղարաքիլիսա մեկնեցի՝ այս անգամ նրա յանձնարարութեամբ (մի բանուորուհուց բողոք էր ստացել, թէ լաւ չեն ապրում): Խնդրեց գնալ ամէն տեղ մտնել, անձամբ տեսնել ու պարզել բանուորների կեանքի ճշմարիտ պատկերը: Վերադարձայ, գրեցի, հասկնալի է՝ առանց որեւէ բան մեղմացնելու (տես «Հոգատար վերաբերմունք քիմիական կոմբինատը կառուցողներին», «Խ. Հ.», 14 – 9 – 1932): Նրա այս պատուէրն իր դերը խաղաց նաեւ տարիուկէս յետոյ, երբ Ղափան էի գնում («Խ. Հ.», 24 – 5 – 1934) նոյնանման «առաքելութեամբ»: Շատ բան բարեփոխուեց երկու դէպքում էլ:

Այսպէս էր նա սովորեցնում մեզ, երիտասարդ լրագրողներիս, հոգատար լինել աշխատաւոր մարդու նկատմամբ: Կենտկոմի երեք աշխատակիցներ բնակարան էին ստացել. դա բացառիկ բան էր այն տարիներին, երբ շատ սահմանափակ էր շինարարութիւնը: Իմանալով, որ միջոցներ չունեն, – իսկ կահոյքը թանկ էր, – կարգադրել էր կահաւորել այդ բնակարանները Կենտկոմի հաշուին (կուսակցական դրամարկղը 1923-ից յետոյ, երբ չերվոնեցը դուրս եկաւ, երբեք աղքատ լինել չէր կարող այլեւս): Երեքից մէկը, հէնց գործերի վարիչ Մարգո Երզնկեանը, հրաժարուել էր ընդունել այդ օժանդակութիւնը, ասելով, թէ իրենք՝ ինչպէս կարողանան, կը կահաւորեն: Թող ոչ ոք չենթադրի, թէ արտասովոր բան էր սա այն ժամանակ: Ուրիշ ըմբռնումներ, ուրիշ յարաբերութիւններ, ուրիշ բարքեր էին: Նա ինքը՝ Խանջեանը, իր զեկուցումների վրայ հիմնաւորապէս աշխատելով եւ պէտք եղած դէպքում իր մանրատառ ձեռագրով դրանք մաքուր գրի առնելով, երբեք յանձն չէր առնում որեւէ բան ըստանալ տպագրուածի դիմաց, իրեն հասանելիքը՝ անձնապէս ծախսելու համար: Մերթ ընդ մերթ գործերի կառավարչի (Մարգոյի կամ Սվետլովի) միջոցով մեր «Շիշկո»յից իմանում էր, թէ ինչ գումար կայ իր անունով ու մի երկտողով կարգադրում էր յատկացնել այսինչ մանկապարտէզին, գրադարանին կամ որեւէ այլ հանրօգուտ նպատակի, սովորաբար, վերջին հաշուով՝ երեխաների կարիքներին («Շիշկոն»՝ Գրիգոր Շիշմանեանը մամուլի հրատարակչութեան վարիչն էր, ինքն էլ վերին աստիճանի ազնիւ ու անշահասէր մարդ, բուլղարական «տեսնեակներից», – 1937-ին էլ մազապուրծ էր եղել Վասիլ Կոլարովի՞, թէ՞ Գէորգի Դիմիտրովի նամակների շնորհիւ):

Աղասու ազդեցութեամբ խմբագրութեան աշխատակիցներից ոմանք նոյնպէս հրաժարւում էին ստանալ իրենց օրինական լրացուցիչ վարձատրութիւնը (օրինակ, գիշերը, յաճախ մինչեւ առաւօտ, տպարանում հերթապահելու համար):

Նա ինքը կենցաղում համեստ եւ վերին աստիճանի սակաւապետ էր. աշխատանքային ժամերին՝ կերածն էր ընդհանուր բուֆէտից բերուող մածունը մի բուլկու հետ, այն էլ շատ անգամ Ռոզան՝ կինը, պիտի զանգահարէր – յիշեցնէր, որ ձեռքը վերցնէր մածնի բաժակը, եւ այդ բանը երբեմն զուարթ կատակների ու թեթեւակի սրախօս – կշտամբանքի առիթ էր դառնում գործով յաճախ նրա մօտ լինող այցելուների համար:

Երկու – երեք անգամ եղել եմ իր տանը՝ ընկերական փոքր հաւաքոյթների, մի անգամ էլ Ծաղկաձորում՝ Սահակ Տէր – Գաբրիէլեանի ամառանոցում: Գինի էր սիրում, բայց խմում էր շատ քիչ: Առանց այդ էլ զուարթ էր ու սուր – խօսող, թէեւ թոքերի հիւանդութիւնը գնալով նեղում էր:

Պարզասիրտ ու պարզաբարոյ մարդ: 1931-ի ամրանը Սեւանայ կղզու այն թըւերին միակ հանգստեան տանն էի երկու շաբաթով: Եկաւ մի անգամ Սահակ Տէր – Գաբրիէլեանի եւ պետ – քաղվարչութեան պետ Աբուլեանի հետ: Մեզ մօտ էր ըմբիշ Սերգօ Համբարձումեանը: Աղասին տեսաւ նրան, ասաց. – «Ա՛յ տղայ, չե՞ս կարող մի ուժդ ցոյց տալ»: Սերգօն նայեց դէս ու դէն, մէկ էլ հսկայ Աբուլեանին ու երկու փոքրահասակ տղամարդկանց (Աղասուն ու Սահակ Միրզոյիչին) մօտ քաշեց, թիկունքով իրար յենած, երեքին միաժամանակ թեւերի տակ առնելով՝ գետնից բարձրացրեց: Ծիծաղից թուլացել էր հանգստացողների բազմութիւնն իրենց հետ միասին: Սահակն էր քրթմընջում մենակ, իբր դժգոհելով. «Ա, քյը մա՛տաղ, ես կառավարութեան նախագահըն եմ, ախր»...

Նաեւ իր կոչմամբ տեւականօրէն պատրաստուած մտաւորական գործիչ էր Աղասին: Լաւ գիտէր հայ մշակոյթի պատմութիւնը: Հէնց Ծաղկաձորում էլ իր կընոջը՝ Ռոզային այնպիսի մանրամասն բացատրութիւններ էր տալիս Կեչառիսի վանքի եւ Գրիգոր Մագիստրոսի անձնաւորութեան վերաբերեալ, որ դա հարցին մասնագիտօրէն ծանօթ մարդու դասախօսութիւն էր թւում: Սահակ Միրզոյիչը, Աղասի Գալոյեանը՝ բանուորագիւղացիական տեսչութեան նոր ժողկոմը, անգամ հայ մշակոյթի պատմութեանը լաւատեղեակ Արամայիս Երզնկեանը ուշի – ուշով լսում էին: Դասական ու ժամանակակից հայ արուեստի արժէքների ժողովրդականացումը նրա գլխաւոր մտահոգութիւններից էր: Աղասին էր, որ տէր կանգնեց Խաչատուր Աբովեանի Փարիզում կերտուած հիանալի արձանին: Երբ այդ արձանի բացումն էր Աբովեան փողոցում, նորակառոյց հիւրանոցի եւ «Մոսկուա»՝ թէկուզ եւ ոչ այնքան էլ գեղեցիկ նոր կինոթատրոնի առջեւ, նա քաղաքում չէր: Իսկ մի քանի օր յետոյ, երբ Կենտկոմում իր մօտ էինք՝ երեք – չորս հոգով, հարցրեց, թէ կայի՞նք արդեօք այդ բացմանը, եւ իրո՞ք Եղիա Չուբարն ասել է այդ հանդէսին, թէ «Մերը չէ Աբովեանը, բուրժուազիայինն է»...

Եւ վրդովուած, դայրագին խօսքեր շպրտեց:

– Ինչպէ՞ս թէ մերը չէ: Էլ ինչո՞ւ ենք արձան կանգնեցնում ուրեմն...

Այս առիթով Չուբարի՝ իր սպարտակեան ընկերոջ հետ ունեցած զրոյցն այնպիսի սուր բնոյթ էր ընդունել, որ վերջինս առժամանակ անց թողեց, հեռացաւ, գնաց Բաքու:

Վաղ պատանեկութիւնից, Վանի «Կեդրոնական» վարժարանում դեռ եւս աչքի ընկած լինելով իր լուրջ ծանօթութեամբ արեւմտահայ գրողների ստեղծագործութեանը, 1928-ի իր այս գալստեան առաջին իսկ ամիսներից նա ստանձնեց նաեւ մեր հին ու նոր գրականութեան հրատարակման հոգսերը: Եռանդով խրախուսում էր մանաւանդ Ալազան — Նորենց — Տարօնցու ջանքերը՝ արեւմտահայ պոէզիայի հաւաքման ու հրատարակման ուղղութեամբ:

Բացառիկ երեւոյթ լինելով, անչափ բնութագրիչ է նրա համար մանաւանդ «Սասնայ ծռեր»ի արդէն կէս դարից ի վեր կուտակուող պատումների փաստալեց հրատարակութիւնը, որ վաղուց հայ մըտաւորականութեան նուիրական իղձն էր: 1934-ի Օգոստոսի 1-ին ես թողել էի «Խորհրդային Հայաստան»ի խմբագրութիւնը եւ գնացել Մոսկուա՝ ռուսերէնի մէջ վարժուելու ակնկալութեամբ: Բայց ամիս չանցած՝ պէտք եղաւ վերադառնալ նրա պահանջով՝ Հայպետհրատի գեղարուեստի բաժնում աշխատանքի անցնելու: Դեկտեմբերի վերջին հրատարակչութեան երկարամեայ դիրեկտորի՝ Է. Զոփուրեանի հետ Աղասու մօտ էինք՝ 1935 – 36-ին տըպագրուելիքի շուրջ խորհրդակցելու: Նրա առաջարկով աւելացրինք Երուխանի հատորները: Ի դէպ, մի առանձին հաճոյքով, իբրեւ երդուեալ վասպուրականցի, արտասանում էր՝ «Սրմա – քէշիշեան», որին շատ էր մօտ նրա ժողովրդասիրական ստեղծագործութիւնը:

Վերջում պահանջեց. «մի րոպէ նստէք»: Մտաբերեց մոռացուածը.

– Հապա «Սասնայ ծռե՞րը»:

– Աբեղեանը չի տալիս, – յայտնեց Զոփուրեանը:

– Համոզէք, թող տայ, – ասաց կարճ ու կտրուկ:

Ինչպէս պարզուեց, 1932 թուականի Օգոստոսին Հայպետհրատի հետ այդ առիթով Մանուկ Աբեղեանի սկսած բանակցութիւնները իր իսկ կողմից կտրուկ կերպով ընդհատուել էին 1933 թուականի Մայիսին եւ այլեւս չէին վերսկսուել: Խանջեանի պահանջի իրագործումը ձըգձըգուեց (Զոփուրեանը մօտ երկու ամսով բացակայեց, ես ծանր հիւանդացայ) եւ 1935-ի Փետրուարի վերջին միայն յաջողուեցաւ հանդիպել Աբեղեանի հետ ու համոզել նրան պայմանագրով պարտաւորութիւն ստանձնել: Ամառնամուտին միայն ստացանք «Սասնայ ծռեր»ի առաջին հատորում զետեղուելիք պատումները, որոնցից մի քանիսը գրի էին առնուած վերջին մէկ – երկու տարուայ ընթացքում եւ նոր էին ճշգրտւում ու ծանօթագրւում: Եւ եթէ ի վերջոյ, իրօք փաստալեց տեսքով հրապարակ եկաւ այդ հատորը (առաջինը մի քանի կազմած – պատրաստ օրինակները՝ 1936 թուականի Մարտի 17-ին), ապա բացառապէս շնորհիւ այն բանի, որ Խանջեան ակնդէտ հետեւում էր տպագրութեան ընթացքին: Ցատկապէս պահանջուող բարձրորակ թղթի պակասը լրացուեց նրա միջնորդութեամբ եւ Վրաստանի ԿԿ Կենտկոմի քարտուղար Միխա Կախիանիի օժանդակութեամբ: Գրաշարներն ու տպագրիչները եւս տեղեակ էին իրենց սիրելի մարդու հանդէպ բերած շահագրգռութեանը, եւ դա ինքնաբուխ մղում էր առաջ բերում նրանց միջեւ: Անկարելի է չյիշել մանաւանդ Մանուէլ Կափլանեանի սխրանքը: Մի աչքը վնասուած, կուրծքը ներս ընկած, թոքերը թոյլ, բայց զուարթ եւ հումորի բնածին զգացումով օժտուած այս երիտասարդը սկզբից եւեթ խնդրել էր միանձնեայ իրեն վստահել այս վիթխարածաւալ գործն ամբողջովին (ձեռքի շարուածքը, տառատեսակների առատութիւնը գործը շատ էին դժուարացնում) եւ լիովին արդարացրեց իրեն: Խանջեան իր հերթին տեղեակ էր նրա եւ ուրիշների՝ այդ մատեանն ստեղծելիս կատարած անձնուէր աշխատանքին, եւ միայն իր հիւանդութեան ու շուտով բոլորովին «գըլուխը խառնուել»ու հետեւանքով չհասցրեց հրապարակօրէն գնահատանքի արժանացնել այդ «կրակի կտոր» Մանուէլին ու նրա ընկերներին: Տպագրութիւնն իրօք մեծ բարեբախտութիւն էր, քանի որ իր երեւումով իսկ այդ հատորը տեսանելի եւ շօշափելի հիմք ստեղծեց 1939-ին մեր ժողովրդական մեծ դիւցազնավէպի հազարամեայ յոբելեանը գլուխ բերելու համար:

ՌԱՖԱՅԷԼ ԱԹԱՅԵԱՆ

(Շար. 1)

1987-Ի ԱՐԱՄ ԽԱՉԱՏՈՒՐԵԱՆ ԵՒ ԱՐՇԱՄ ՊԱՊԱՅԵԱՆ ԿՐԹԱԹՈՇԱԿՆԵՐՈՒ ՅԱՆՁՆՈՒՄ

ՄԱՐՍԷՅԼ. — («Յառաջ»). —

Շրջանային Ազգ. Երաժշտանոցի գլխաւոր սրահին «Սալ տէ գ'Անթիք»ի մէջ է որ, Ուրբաթ, Փետրուար 19-ին, տեղի ունեցաւ Արամ Խաչատուրեան Հիմնարկի տարեկան կրթաթոշակներու յանձնումը:

Հանդիսութիւնը վարեց Միշէլ Դաւիթեան:

Հիմնարկին նախագահը Ժան Շառլ Պապայեան շնորհակալութիւններ յայտնեց անձնաւորութիւններուն եւ բոլոր ներկաներուն իրենց ցուցաբերած հետաքրքրութեան համար: Ուրախ առիթ մըն է, ըսաւ, յանձնել կրթաթոշակներ եւ քաջալերել երիտասարդ տաղանդներ ու մաղթել անոնց ամբողջական յաջողութիւն իրենց ընտրած ասպարէզին մէջ:

Դատակազմին նախագահը Փիէր Պարպիզէ որ տնօրէնն է Մարսէյլի Շրջանային Ազգ. Երաժշտանոցին, ներկայացուց երկու մրցանակաւորները՝ Օլիվիէ Վեռնէ եւ Ամէլի Տէրվօ:

Օլիվիէ Վեռնէ ծնած է Վիշի, 1964-ին:

Չորս տարի «Մէն մոռ տէ Ֆօսէ»ի Շըրջանային Ազգ. Երաժշտանոցը հետեւած է երգեհոնի դասերու եւ արժանացած է բարձր գնահատումներու, ոսկէ մետալ – ներու, վկայականներու եւ Ա. մրցանակներու: Տարի մը յաճախելէ յետոյ, «Ռուէյլ Մալմէզոն»ի Շրջանային Ազգ. Երաժըշտանոցը, Մարի Քլէռ Ալէնի դասընթացքներուն, Յունիս 1987–ին ստացած է «վիրթիւոզիթէ»ի մրցանակը միաձայնութեամբ եւ դատակազմին շնորհաւորութիւններով: Նախապէս, 1986–ին, միակ Ֆրանսացին է որ ընդունուած եւ մասնակցած է Շառթի երգեհոնի Միջազգային Մրցումի աւարտականին: Օլիվիէ Վեռնէ տուած է բազմաթիւ համերգներ: Հոկտեմբեր 1987–ին, ընդունուած է Փարիզի Երաժշտութեան Ազգ. բարձրագոյն Երաժըշտանոցի Միշէլ Շափիւյի երգեհոնի դասարանը:

Ամէլի Տէրվօ, ծնած է Վիլընէօվ տ'Ասք, Լիլ–ի մօտ, 1977–ին: Երրորդ զաւակը ընտանիքի մը, ուր երաժշտութիւնը կը պատկանի առօրեային: Իր քոյրը եւ եղբայրները երաժիշտներ են որոնք կը նուագեն զանազան գործիքներ: Ինքը, հինգ տարեկանէն ի վեր, աշակերտ է Լիլի Ազգային Երաժշտանոցը Պեռնար Վաշէռի ջութակի դասարանը: 1987–ին, ընդունուած է ջութակի 3–րդ շրջանի բարձրագոյն դասարանը: Հազիւ տասն եւ մէկ տարեկան խարտեաշ մազերով, ժպտուն դէմքով աղջնակ մը որ արդէն ունի տամուր խառնուածք եւ զօրեղ կամք:

Օլիվիէ Վեռնէ ստացաւ, ձեռամբ Ժաք Կարապետեանի՝ Ա. Խաչատուրեան Հիմնարկի հիմնադիր անդամ, 15 հազար Ֆրանքի Արամ Խաչատուրեան կրթաթոշակը, եւ Ամէլի Տէրվօ, 15 հազար Ֆրանքի Արշամ Պապայեան կրթաթոշակը ձեռամբ՝ Դաւիթ Պանտիկեանի նոյնպէս հիմնադիր անդամ հիմնարկին:

Ապա, խօսք առաւ մեթր Մարսէլ Փառլի: Մարսէյլի քաղաքապետին կցորդը՝ վերյիշեց Ա. Խաչատուրեան Հիմնարկի հիմնադիր նախագահին՝ Արշամ Պապայեանին օրինակելի վաստակը ըսելով թէ՝ անոր նպատակներէն մին էր երաժշտութիւնը սիրցնել երիտասարդներուն: Ապա, գոհունակութեամբ դիտել տուաւ հայ գաղութին գուրգուրանքը, խանդավառութիւնը եւ վեհանձնութիւնը այս հիմնարկը պահելու համար:

Հուսկ, երկու մրցանակաւորները ապացոյցը տուին իրենց տաղանդին: Ամէլի Տէրվօ նուագեց հատուածներ Պախի «3–րդ Փարթիթա»էն եւ Օլիվիէ Վեռնէ երգեհոնի սրահը անցնելով նուագեց վարպետօրէն Պախէն «Փրելիւտ է Ֆիւկ ան ռէ մաժէօր»:

Հանդիսութիւնը վերջ գտաւ չքեղ ընդունելութեամբ մը:

Բազմութեան մէջ, նկատելի էին ներկայութիւնները, ի մէջ այլոց, Խորհրդային Միութեան ընդհանուր հիւպատոսին՝ Վիքթորոֆ, երեսփոխան՝ Ռոլան Պլում, ջութակահարներ՝ Ֆէլիփ Պրիւտ եւ Ժան Տէր – Մերկերեան, ինչպէս նաեւ Լա Սիոթայի Ազգային Երաժշտանոցին տնօրէնը՝ Սերժ Փալոյեան:

ԿԱՐՕ ՅՈՎՍԷՓԵԱՆ

ԱՌՈՂՋԱՊԱՀԱԿԱՆ

ԳՈՅՆԵՐԸ ԵՒ ՄԱՐԴՈՒՆ ԱՌՈՂՋՈՒԹԻՒՆԸ

Վստահաբար, աշխարհի մը մէջ, ուր կը բացակային գոյները, մարդուն կեանքը կ'ըլլայ միակերպ ու սրտնեղացուցիչ, նոյնիսկ կը դադրի, որովհետեւ գոյներու եւ միջավայրի միջեւ գոյութիւն ունին այլազան առընչութիւններ: Բժիշկի մը համար, գոյնը կրնայ ըլլալ դարմանումի կամ նոյնիսկ ախտաճանաչման տարր մը: Ներկայիս, գունաբուժումը կը ներկայանայ իբրեւ բնական դարմանումի նոր ձեւերէն մին, այսինքն աւանդական բժշկութեան լրացուցիչ մէկ մասը: Այս խիկական «մեղմ բժշկութիւն»ը կը ձգտի վերահաստատել մարդկային կազմին հաւասարակշռութիւնը, աւելի մեղմ միջոցներով, առանց դեղերու օժանդակութեան, յենլով միայն գոյներուն բուժիչ յատկութիւններուն վրայ:

Հազարաւոր տարիներ առաջ, Չինացիները նկատեցին թէ վարակիչ հիւանդութիւններու դարմանումին մէջ, ինչպէս՝ քութեշ, կարմրախտ, կարմրաղտիկ եւայլն, կարմիր գոյնը յատկապէս ներգործիչ յատկութիւններ ունի: Հիւանդը կ'օծէին բուսական կարմիր իւղով մը եւ կը տեղադրէին կարմիր ներկուած սենեակի մը մէջ, ուր թղթապատը պարտաւորիչ կարմիր էր: Հնդկաստանի մէջ հիւանդները, որոնք մորթի հիւանդութիւններէ կը տառապէին՝ մեկուսացուած էին մանուշակ սենեակներու մէջ, որոնց առաստաղը գունաւոր ապակիներով զետեղուած ծակեր ունէր, այսպէսով հիւանդները մանուշակ լոյսի մը տակ գտնուելով:

Գոյները մասնայատուկ ներգործութիւն մը ունին անձերու կերպարանքին եւ վարուելակերպին վրայ: Իւրաքանչիւր գոյն իւրայատուկ հակազդեցութիւն կը գործէ մարդկային ուղեղին վրայ:

Այսպէս, կարմիր գոյնը կ'ազդէ սրտի եւ ջղային դրութեան վրայ, կը խթանէ արեան շրջանառութիւնը եւ ուտելու ախորժակը, վերահաստատելով ֆիզիքական ու հոգեկան կարողութիւնը եւ ընդեղծելով, նոյն ատեն, ուրախ ու լաւատես մթնոլորտ մը:

Դեղին գոյնը կը դիմագրաւէ սթրեսը, կը նախատրամադրէ խօսակցութիւնները, նոյն ատեն գոհունակութեան զգացում մը տալով: Ան արժէքաւոր խթան մըն է սրտի թափին եւ արեան անօթներուն, օժանդակելով այսպէս մկաններուն ուժեղացման:

Կանաչ գոյնը հանդարտեցուցիչ է եւ հանգստացուցիչ տրամադրութիւն մը կը ստեղծէ: Նոյնիսկ զայն կարելի է օգտագործել վիրաբուժական գործողութիւններու ենթարկուած հիւանդներու ցաւերու մեղմացման:

Կարմիրին, նարնջագոյնին եւ կանաչին հետ, դեղինը մաս կը կազմէ այսպէս կոչուած տաք գոյներու խումբին, որովհետեւ, շնորհիւ իրենց գրգռիչ յատկութիւններուն, անոնք կը նպաստեն համակերպման եւ աշխատանքին:

Նարնջագոյնը լեարդին եւ սննդառութեան գործառութեան համար կազդուրիչ է, լեղակագոյնը կ'օգնէ ներծորող գեղձերուն, մանիշակագոյնը կը խթանէ քունը, իսկ ճերմակ գոյնը ներգործիչ ազդեցութիւն մը ունի, մաշկերու ներքին մասերուն մէջ ելեկտրական հոսանքներ արտադրելով:

Ասոնց փոխարէն, կապոյտը եւ մոխրագոյնը մաս կը կազմեն պաղ գոյներու խումբին, որ կը նպաստէ հակադրութիւններուն եւ վայրէջքներուն, ունենալով խափանումի եւ չէզոքացման արժէքաւոր մեղմացուցիչ ազդեցութիւններ: Կապոյտ գոյնը հանգստութեան եւ գոհունակութեան զգացում մը կը ստեղծէ եւ արեան շրջանառութիւնը կը դանդաղեցնէ, նուազեցնելով ցաւերը եւ ջղակցութիւնը: Գոց կապոյտը ապահովութեան եւ ինքնավստահութեան զգացում մը կը ստեղծէ:

Վարդագոյնը լաւատես ու հանգստաւէտ է, իսկ այն սենեակներուն մէջ, որոնք ներկուած են այս գոյնով, ջղագրգիռ անձերը անմիջապէս կը հանդարտին, նոյնիսկ քնատ դառնալով: Նարնջագոյնը ուտելու ախորժակ կը բանայ, իսկ շագանակագոյնը հաւասարակշռիչ է:

Արդ, կը յանձնարարուի՝ մտային ըզբաղումներու յատկացուած սենեակները ներկել բաց մանիշակագոյն կամ դեղին – նարնջագոյն, իսկ ննջարանները բաց կանաչ, բաց կապոյտ, բաց մանիշակագոյն կամ բաց դեղին եւ ոչ մէկ պարագային՝ կարմիր: Ի փոխարէն, հիւանդները՝ որոնք հոգեպէս կը տառապին, պէտք է դրուին նարնջագոյն ներկուած սենեակներու մէջ:

Ա. Վ.

«Նոր Կեանք»

ՌՈՄԱՆԻ ՄԷՋ ԵԿԵՂԵՑԻ ՄԸ ՀԱՅԵՐՈՒՆ ՀԱՄԱՐ

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ներկայիւս, Դիւանս հաճոյքն ունի տեղեկացնելու ֆրանսահայ մեր բարեպաշտ ժողովրդեան, թէ տարւոյս Փետրուար 8–ին, Վալանսի Ֆրանսական Կաթողիկէ առաջնորդ՝ Գերապայծառ՝ Տիտիէ – Լէոն Մարշան Եպիսկոպոսին եւ Լիոնի ու Ռոն–Ալփ–ի հայրապետական պատուիրակի փոխանորդ՝ Գերշ. Տէր Նորվան Եպիսկոպոս Զաքարեանի միջեւ ստորագրուեցաւ համաձայնագիր մը, ըստ որուն Ռոման քաղաքի Ս. Նիկողայոս Եկեղեցին կը տրուի հայ համայնքին, երեսուն տարուան համար:

Համաձայնագիրը վերանորոգելի է երեսուն տարի ետք:

Այս կերպով, Ռոն – Ալփ–ի (Կեդրոնական – Ֆրանսա) շրջանին մէջ Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցիներուն թիւը կը բարձրանայ վեցի:

ԴԻՒԱՆ ԵԻՍԿՈՊՈՍԱՐԱՆԻ
ԼԻՈՆԻ ԵՒ ՌՈՆ — ԱԼՓ–Ի ՀԱՅՈՑ

Փետրուար 20

ԿԱՐԴԱՑԷՔ

«ՅԱՌԱՋ»Ը

ՏԱՐԱԾԵՑԷՔ

ԳԱՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ

ԼՈՍ ԱՆՃԸԼԸՍԻ Իրանահայ Միութեան սրահին մէջ, Յունուար 31–ին, տեղի ունեցած է հանդիպում մը Ատրպատականի Հայոց Թեմի առաջնորդական տեղապահ Բագրատ Ա. Քհնյ. Մելքոնեանի հետ, որ այցելութեամբ կը գտնուէր քաղաքը: Բացումը կատարելով Տիկին Անոյշ Խաչատրեան անդրադարձած է Ատրպատականի թեմի պատմական անցեալին եւ ներկայացուցած հիւր քահանան, որ 24 տարիէ ի վեր կը պաշտօնավարէ Թաւրիզ: Դրուատանքի խօսքեր արտասանած է «Բաց Նամակ» ամսաթերթի խմբագիր Յովհաննէս Բալայեան: Գործադրուած է գեղարուեստական յայտագիր մը, մասնակցութեամբ եւ ղեկավարութեամբ Համլէթ Մինասեանի: Շնորհակալութեան իր խօսքին ետք Բագրատ Ա. Քահանայ տեղեկութիւններ փոխանցած է իր թեմի կեանքէն:

**

ՀՈԼԻՎՈՒՏԻ «Կարապետեան» սրահին մէջ, Փետրուար 5–ին, տեղի ունեցած է գինեձօն մը, Խաչիկ Արարատեանի «Հատընտիր առակներ» գիրքի հրատարակութեան առթիւ, կազմակերպութեամբ Համազգայինի: Ներկայ եղած են 150 հոգի: Հանդիսութիւնը վարած է Յասմիկ Թաշճեան, ներկայացնելով նաեւ Խաչիկ Արարատեանն ու իր գործը: Գիրքը ներկայացուցած է Լեւոն Գասպարեան, նոյն ատեն անդրադառնալով առակին: Խօսք առնելով առաջնորդը՝ Տաթեւ Արք. Սարգիսեան, գրուատած է Խաչիկ Արարատեանի վաստակը արտասանութեան մարզին մէջ: Շնորհակալութեան խօսքէ ետք Խաչիկ Արարատեան արտասանած է առակներ:

ԽԱՐԻՍԽԷՆ ՀԵՌՈՒ

(ՎԷՊ)

ՆԻԿՈՂՈՍ ՍԱՐԱՖԵԱՆ

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

Է.

– Ի՞նչ է ուզածդ. տոքթորը նամակ է գրեր, քեզ տեսնել կ'ուզէ, հոդ ի՞նչ կայ ինծի համար, ի՞նչ կ'ուզես որ ընեմ քեզի: Նայէ որ սիրտս տակնուվրայ չընես նորէն. ես թքեր եմ այս կեանքին վրայ: Գերիդ ես դարձուցեր զիս. ամէն մէկ խօսքը՞, ամէն մէկ շարժումս ուզածիդ պէս պէտք է ըլլայ .. Ես բռնակալ մարդ չեմ սիրեր:

– Ես բռնակալ չեմ, Զարուկ. ես շատ կախ մարդ եմ եղած ընդհակառակը:

– Այո՛, քիչ մը քիչ չես լացուցած զիս, պատէ – պատ քիչ մը քիչ չես զարկած, երեսիս չես տուած մինչեւ անցեալս, կարծես թէ անպարկեշտ, աղտոտ, փողոցի կին մը ըլլայի:

Զարուհի կուլար: Կիրակոս մօտեցաւ շոյեց անոր մազերը բարութեամբ: Թէեւ կը զգար կեղծիք մը կնոջ այդ լացին մէջ, բայց դարձեալ՝ մղուած անծանօթ ուժէ մը՝ կը սիրէր կը գգուէր զայն: Մինչ միւսը, առնելէ վերջ խղճալի ձեւեր՝ ըսաւ.

– Բնաւ չէի սպասեր, Կիրակոս, որ այսքան անգութ ըլլաս դուն: Չե՞ս խորհիր վայրկեան մը թէ ո՞ր կինը կը դիմնայ քու այս ըրածներուդ: Առաջին օրէն, Փարիզ եկած օրէս սկսար, չե՞ս յիշեր ինչեր ըրիր ինծի հարսնիքին գիշերը, եւ անկէ վերջ միշտ. ես ալ հոգի ունիմ ես ալ մեղք եմ, իմ ըրած այսքան զոհողութիւններս աչքիդ բան չեն երեւար: Ես քու չոր հացդ կերայ եւ ձայն չհանեցի, հիներու շուկայէն գընած հագուստները հագայ եւ նորէն տարի ... Հիմա որ քիչ մը պիտի շունչ առնեմ, ան ալ քիթէս կը բերես:

Զարուհի դարձուց գլուխը, դրաւ զայն մահճակալին վրայ ու լացաւ: Մարդը շոյեց, սիրեց զայն, պտըտցուց ձեռքը անոր մազերուն վրայէն, մինչեւ ծոծրակը: Ու պզտիկ ապտակ մը տուաւ անոր լայն կռնակին:

– Ել, ել երթանք ... Ել դուրս ելլենք քիչ մը, Մարսիլիա շատ ձանձրացայ... Ել՝ տեսնեմ, կ'օգտէ՝ լաւ. գիտեմ՝ տըղայութիւն է ըրածնիս...

Գացին Աւետիսին, որ կը բնակէր տիկին Շուշանի տունը: Երիտասարդը հագուած կը սպասէր: Կիրակոս մտածեց խիկոյն, որ ան իր կնոջ կը սպասէր: Ու նկատեց տխրութիւն մը, վախի պէս բան մը անոր՝ ընկերոջ դէմքին վրայ:

Իրար անցաւ Տիկին Շուշան, աթոռ բերաւ: Անոնք նստեցան քիչ մը Աւետիսի սենեակը, որ նրբանցքով մը կը զատուէր ուրիշէ մը, ուր կը բնակէր տանտիրուհին իր տղուն հետ: Խօսեցան, վիճաբանեցան քիչ մը: Կիրակոս կը տեսնէր ատեն – ատեն, որ Զարուհիին դէմքը կը դառնար շարունակ Աւետիսին կողմը: Մարդը սակայն կը տեսնէր այն ատեն կնոջ արցունքէն կարմրած աչքերը ու դէշ կ'ըլլար:

Տիկին Շուշան բամբասող, բուխ երեւոյթով կին մըն էր, կախարդիչ տգեղութեամբ մը: Աւետիս ու Զարուհի պնդեցին դուրս ելլել, ու Կիրակոս համաձայնեցաւ: Գացին Մօնմառթըր: Ճամբան կառքին մէջ Աւետիս գանգատեցաւ տանտիրուհիէն: Ու Զարուհի առաջարկեց Կիրակոսին երկու սենեակնոց տեղ մը վարձել եւ միասին ապրիլ: Կիրակոս՝ թէեւ սաստիկ զայրացած՝ ձայն չհանեց: Կէս գիշերէն վերջ միայն, երբ խմելէ ու զուարճանալէ վերջ տուն դարձան, Կիրակոս սաստեց կինը, որ ուրիշ անգամ մըն ալ չյայտնէ ատանկ մտածում մը:

Կինը բարի եղաւ այդ գիշեր, ու մարդը պառկեցաւ ինքզինքէն գոհ, պատմելով Մարսիլիոյ տեսածներէն եւ յուղարկաւորութենէն:

Խօսեցան քիչ մըն ալ Ժանոյի մասին:

Ը.

Կիրակոս դրամ շահելէն ի վեր սկսած էր մոռնալ քիչ քիչ ընկերներն ու բարեկամները: Զարուհի կը ստիպէր, որ հարուստներու հետ տեսնուի: Ու մարդը տարուած ամբողջապէս գործովը՝ հրաժարած էր ժողովներէն, հանդէսներէն, ճառերէն: Տարիներով ոխ էր կապած դըրամին դէմ: Անով էր որ մարդիկ արժէք կը ստանային մարդոց քով: Անոր համար էր մանաւանդ, որ իր կինը չարչրկած էր զինքը: Ու հիմա որ կուգայ դրամը, Կիրակոս յաղթականի մը արդար վայելքով կը բարձրանար ինքն իր մէջ, կ'առնէր կոռով եւ կ'առնէր վեհութիւն մը: Փոխած էր իր հագուստները: Ունէր հիմա իր սմոքինկը, իր դուրսի եւ հիւր երթալու հագուստները:

Զարուհի չէր կրցած այլեւս տունով ըզբաղիլ: Գացած էին այժմ պանդոկ մը, տանելով իրենց հետ մաս մը իրենց կարասիներէն: Ծառան ամէն առտու նախաճաշը սենեակ կը բերէր: Ու Զարուհի պառկած տեղը ուտելէ վերջ, կը ծխէր մինչեւ ժամը տասը: Անկէ վերջ կ'ելլէր խանութ կ'երթար, ուր արդէն Կիրակոս կը սպասէր իրեն՝ բարկացած: Կիրակոս չէր կրնար տանիլ կնոջ այս վարմունքը: Այս կինը պիտի չփոխուի բնաւ, կը մտածէր ան: Երբեմն շատ կը լեցուէր ան ու աչքին առջեւ կը բերէր անոր բոլոր թերութիւնները: Կը զարմանար ան, թէ ինչպէ՞ս կ'ապրի անոր հետ, ինչպէ՞ս, երբ անդին աւելի արժէքաւոր ու աւելի բարձր կիներ կան:

(Շար. 42)

(Շար. Ա. էջէն)

կ'ոգեկոչէ դէպքերու ընթացքը Ս. աշխարհամարտի վազորդային:

LE FIGARO

L'ARMENIE DEFIE GORBATCHEV

Այս անգամ, Հայաստանը կը հետաքրքրէ «Ֆիկառօ» (նաեւ Հերանի հետաեսիլի 5-րդ կայանը): Հարցը կ'ուզէ վերածել հակախորհրդային արտայայտութեան մը: Շաբաթ, երկրորդ օրն էր, որ թերթը առաջին էջէն կը սկսէր իր լրատուութիւնը: Կ'անդրադառնայ Կ. Դեմիրճեանի հանդարտութեան նոր-ապարդիւն-կոչին (Ուրբաթ օրուան): Կը յիշէ Ատրպէյճանի Ս. քարտուղարը՝ Կամրան Բակիրով, զոր տագնապին ծագման պատճառը կը ներկայացնէ: Լրատուութեան իր բաժնին կը կցէ կարգ մը անձերու հետ հարցազրոյցներ, որոնցմէ առաջինը՝ Ա. Պենիկեէն, Բարձրագոյն ուսմանց վարժարանի տեսուչ կը յայտարարէ որ խորհրդային վարչակարգը միայն Ստալինով մը կը բանի: Ցոռետեւ է: Ուրիշ մըն ալ կը զարմանայ պատահածին Հայաստանի մէջ «ամէնէն քիչ հակախորհրդային հանրապետութիւնը եւ ամէնէն քիչ հակառուսը» (ինչէ՞ն գիտէ...): Երրորդ խօսակիցն է Անահիտ Տէր-Մինասեան:

**

CALME PRECAIRE

Երկուշաբթի օր, թերթը հրատարակած էր նկար մը, ուր կը տեսնուին ցուցարարները Լենին հրապարակի վրայ (Ֆինլանտացի ոգբօսաշրջիկի մը առած լուսանկարն է): Խորագիրով խախուտ կ'որակէ վերահաստատուած հանդարտութիւնը: Կ'ըսէ թէ իշխանութիւնները կ'ընդունին որ միջադէպեր պատահած են Ատրպէյճանի գիւղերը, բայց միայն երկու Ատրպէյճանցիներու մահուան մասին կը խօսի: Մինչ 16-18 Հայ մեռեալներ կան, կ'ըսուի այլ աղբիւրներէ:

LE QUOTIDIEN DE PARIS

GORBATCHEV CONTRAINT DE MONTER EN LIGNE

Կ'անդրադառնար, Շաբաթ օր, Կորպաչովի կոչին, Պարոյր Հայրիկեանի տուած տեղեկութեանց: Առանձին կուտայ հակիրճ պատմական մը, անդրադառնալով խորհրդային — քեմալական զինակցութեան պատակտելու համար հայկական հողամասը: Նոյն թերթը, վերջին էջին վրայ, կ'արձագանգէ «Իզվեստիա»ի ակնարկութեանց եւ քննադատութեանց, ինչ կը վերաբերի Խորհրդային Միութեան անտեսումին ազգութեանց հարցերու մասին: Գրութիւնը կը զարդարէ Հովիւի մէկ ծաղրանկարը, որ այնքան ալ տեղին չէ:

**

LE CALME EST REVENU

Երկուշաբթի օր, ընդունելով հանդերձ թէ հանդարտութիւնը վերահաստատուած է, թերթը երկու էջ կը նուիրէ եւ հարցազրոյց մը գուլադէ վերադարձած լրագրող՝ Ա. Կէնդպուրկի հետ, որ ճշգրիտ մօտեցում մը ցոյց կուտայ հարցին: Կը շեշտէ որ Ղարաբաղի հարցը միշտ շատ կարեւոր եղած է Հայերուն համար եւ մանաւանդ կ'ըսէ թէ իր տեսակին մէջ եզակի է եւ դժուար թէ վարակիչ ըլլայ:

LIBERATION

GORBATCHEV EN POMPIER ARMENIEN

Թերթը, Շաբաթ օր, վերոյիշեալ խորագրով կը շարունակէ, սրամտութեամբ, նախորդ օրուան իր Ա. էջի խորագիրը՝ «Հայաստան կ'այրի՞»: Կը հաստատէ թէ խորհրդային բանակ կայ եւ վայրաչու եւ աղբիւր տալով Սերգէյ Գրիգորեանցը, կ'աւելցնէ թէ տեղւոյն հայկական քաղաքացորքը փոխարինուած է ռուս քաղաքազօրքերով: Կ'ըսէ թէ ցուցարարները սուլած են Դեմիրճեանը, որ կը յորդորէր աշխատանքը վերսկսիլ:

Կորպաչով, ըստ Պի-Պ Ի-Սի-ին, ընդունած կ'ըլլայ որ «Դէպքերը կրնան շատ ծանր հետեւանքներ ունենալ»: Խորհրդային Միութեան դատախազին կցորդը, որ Երեւան եւ Ղարաբաղ ղրկուած է հերքելով հանդերձ թէ մեռեալներ ըլլան շրջանին մէջ, ընդունած է թէ «ապօրինի արարքներ գործուած են»:

**

GORBATCHEV CALME L'ARMENIE

Երկուշաբթի օր, քանի մը նկարներ կը հրատարակէր եւ զրոյց մը Երեւանէն ժամանած Ֆրանսացի զբօսաշրջիկներու հետ: Լայն մանրամասնութիւններ կուտայ, շեշտը դնելով Կորպաչովի ճկունութեան վրայ: Հանդարտութիւնը վերահաստատուած է երբ Սիլվա Կապուտիկեան եւ Զօրի Բալայեան խօսած են ցուցարարներուն եւ ապահովութիւն տուած որ հարցը պիտի քննուի Մարտ 26-ին Կեդր. Կոմիտէի լիակատար նիստին: Նոյն Կեդր. Կոմիտէն էր որ ժխտական պատասխան տուած էր անցեալ Երեքշաբթի եւ «ծայրայեղ» որակած շարժումը: Կորպաչով ըսած կ'ըլլայ թէ այդ ածականը սխալմամբ գործածուած է եւ այլեւս մաս պէտք չէ կազմէ պաշտօնական բառամը — թերքին: Կատակով աւելցուցած կ'ըլլայ.— «Հայերը դաշոյնի հարուած մը կուտան կռնակէս: Կ'ըսէք որ Պերեստրոյկա-ի համամիտ էք, բայց շատ յանկարծակի կը գործադրէք ժամանակ իսկ չճգելով որ շարժինք»: Պարոյր Հայրիկեան ալ յայտարարութիւններ ըրած է Ա-էՖ-Փէ-ի Մոսկուայի գրասենեակին եւ գոհունակութիւնը յայտներ է ցոյցերու դադրելուն ձեւէն.— «Եթէ անոնք ճզմուէին ուժի միջամտութեամբ, ձախողութիւն կ'ըլլար թէ Պերեստրոյկա-ին եւ թէ հայկական շարժումին համար»: Աւելցուցած է որ կարգ մը գործունէութիւններ դադրեցուցած են, որպէսզի իշխանութեանց պատրուակ չտրուի շարժումը ամբաստանելու որպէս ծայրայեղ:

L'HUMANITE

INVITATION A L'APAISEMENT

Շաբաթ օր, կ'արձագանգէր Կորպաչովի կոչին, Երեւանի կուսակցական ժողովին եւ Մոսկուայի որոշումին յատուկ յանձնախումբ մը կազմել հարցը քննելու համար եւ անոր ներկայացուցած եզրակացութիւնները յանձնել Կեդր. Կոմիտէի լիակատար այն նիստին, որ նուիրուած է ազգութիւններու հարցին: Թերթին թղթակիցը, ինք ալ կ'անդրադառնայ դատախազին կցորդին յայտարարութեանց եւ կ'ընդունի որ լուրերու բացարձակ բացակայութիւնը Հայաստանի դէպքերու մասին կը զարմացնէ հանրային կարծիք մը, որ վերակառուցման դրական գլխաւոր յաջողութիւններէն մէկը կը նկատէր Կլազնոստը:

**

LE KREMLIN PORTE OUVERTE

Երկուշաբթի, Փետրուար 29-ին անդրադառնալէ ետք Սիլվա Կապուտիկեանի եւ Զօրի Բալայեանի ելոյթներուն, որոնց հետեւանքը եղած է ցոյցերու դադրեցումը, կ'արձագանգէ հեռաձայնային խօսակցութեան զոր թղթակիցը ունեցեր է Ռուբէն Սահակեանի հետ (նախկին Ս. քարտուղար Փարիզի դեսպանատունը): Ան յայտներ է որ Սիլվա Կապուտիկեանի եւ Բալայեանի յայտարարութիւնները լաւ ընդունելութիւն գտած են, թէ Կորպաչով ըսած է անոնց որ միջ-ազգային 19 հարցեր ունի եւ բոլորն ալ կը քննուին: Սահակեան շեշտած է որ Հայաստանի ժողովուրդը զօրավիգ եղած է Ղարաբաղի երեսփոխաններու քուէարկած բանաձեւին: Չէք կրնար երեւակայել, ըսած է Ռուբէն Սահակեան ինչպէս տեղի ունեցաւ ցոյցը, զանգուածային եւ ժողովրդական: Համայնավար պաշտօնաթերթը «Կովկասեան դէչերը» խորագրով այլ գրութիւն մը կը հրատարակէ, ուր կ'ոգեկոչուին հին դէպքերը եւ «Ստալինի ճակատագրական» դերը:

**

Կիրակի օր ալ, Ֆորոմ էՌ-էՄ-Սէ-էՖ էՌ 3-ի հիւրն էր Ժորժ Մառշէ, որու հարցում եղաւ Հայաստանի «Խռովութեանց» մասին: Ան շեշտեց թէ խռովութիւն չկայ եւ ինչ որ կը պատահի Պերեստրոյկա-ի շնորհած ազատ արտայայտութեան հետեւանք է: Մառշէ առիթը օգտագործեց լաւագոյնս պահանջելու համար որ Ֆրանսական կառավարութիւնը, ինչ հոսանքի ալ պատկանի, ճանչնայ Հայերու ցեղասպանութիւնը:

LE JOURNAL DU DIMANCHE

Կիրակնօրեայ այս թերթին Ա. էջի կարճ լրատուութիւնը խիստ «համով» է: Նախքան իր ընթերցողներու ուշադրութիւնը հրաւիրելու Բ. էջի յօդուածին կը գրէ.— «Տասը օրուան ազգայնական խռովութենէ ետք, կը թուէր որ հանդարտութիւնը վերահաստատուած է ԵՐԵՒԱՆ, ԼԵՌՆԱՅԻՆ — ՂԱՐԱԲԱՂԻ ԱՅՍ ԻՆՔՆԱՎԱՐ ՇՐՋԱՆԸ, ՈՐՈՒ ԲՆԱԿՉՈՒԹԻՒՆԸ ԿՑՈՒՄԸ ԿԸ ՊԱՀԱՆՋԷ ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ — ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ» (ընդգծումը մեր կողմէ անշուշտ եւ առանց մեկնաբանութեան): Բ. էջի յօդուածը աւելի լուրջ է եւ կարգ մը վրիպակներէ զատ, լաւ կը բացատրէ հարցը, մանաւանդ երբ կը հաստատէ թէ շարժումը հակախորհրդային չէ եւ ազգայնական չէ, ինչպէս դրեթէ բոլորը զայն կը ներկայացնեն, խառնելով մանաւանդ այլ Հանրապետութեանց հարցերուն հետ, որոնք ոչ մէկ կապ ունին մեր հարցին հետ: Այսուհանդերձ կոպիտ սխալ մը կ'ընէ, երբ Ղարաբաղի զոհերու մասին խօսելով, զանոնք ազերի կը ներկայացնէ:

INTERNATIONAL HERALD TRIBUNE

Շաբաթ եւ Երկուշաբթի լայն տեղ կուտար: Կ'անդրադառնար նաեւ սեւ-ճերմակ վիտէօ-ի մը, զոր Երեւանէն Մոսկուա բերած է Սերգէյ Գրիգորեանց, որ 24 ժամ կրցած է Երեւան երթալ-գալ: Այս տեսերիզը դիտած են արեւմտեան թղթակիցները եւ կը յայտնեն թէ ան կը հաստատէ որ հարիւր հազարաւոր ցուցարարներ հաւաքուած են, թէ անոնք հակախորհրդային բնոյթ չունին: Պաստառներէն մէկն է՝ «Ղարաբաղը փորձաքար (թէսթ) մըն է Պերեստրոյկային համար»:

Դեռ կայ օտար մամուլը, ձայնասփիւռ, հեռատեսիլ, բայց պարտինք կարելին չափ ամփոփել:

Այրի Տիկին Իվէթ Մեստուճեան,
Տէր եւ Տիկին Ժաքի Մեստուճեան եւ զաւակները,
Տէր եւ Տիկին Ժաք Մեստուճեան եւ զաւակները,
Այրի Տիկին Իզապէլ Ազար եւ զաւակները (Հռոմ),
ինչպէս նաեւ Նուպար Ազարեան, Պերճ Օտապաշեան (Եգիպտոս), Լորիս Մեստուճեան, Ալեքս Օհաննէսեան (Քանատա), Լեւոն Օհաննէսեան (Քանատա), Մինասեան ընտանիքները
Ցաւով կը ծանուցանեն իրենց ամուսնոյն, հօր, եղբօր, հօրեղբօր, քրոջ զաւկին, զարմիկին եւ խնամիին՝

ԳԱՌՆԻԿ ՄԵՍՏՈՒՃԵԱՆԻ

յանկարծական մահը, որ պատահեցաւ Փետրուար 27, 61 տարեկանին:

Ցուղարկաւորութիւնը կը կատարուի Երեքշաբթի, Մարտ 1, ժամը 14-ին Փարիզի Ս. Յովհաննէս-Մկրտիչ Մայր Եկեղեցին, ուրկէ մարմինը կը փոխադրուի Պաթինեոլի գերեզմանատունը:

Մահազդ չստացողներէն կը խնդրուի ներկայս իբրեւ այդ նկատել:

Ի ՅՈՒՇ

Երկու տարի առաջ, 1986, Մարտ 1-ին իր մահկանացուն կը կնքէր

ՏԱՐԻԱ ԿԱՄՍԱՐԱԿԱՆ

Արուեստագէտ — Արձանագործ

Կը խնդրուի անոնցմէ որոնք զինք ճանչցած ու սիրած են, յիշել զինք:

ՃԱՊՈՒՐՈՎ ԸՆՏԱՆԻՔ
ԵՒ
ԻՐ ԲԱՐԵԿԱՄՆԵՐԸ

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Տէր եւ Տիկին Ռաֆֆի Գազանճեան եւ զաւակները, Տէր եւ Տիկին Տոքթ. Միշէլ Գազանճեան եւ զաւակները իրենց խորին շնորհակալութիւնները կը յայտնեն Գիւտ Եպիսկոպոս Նագգաշեանի եւ բոլոր անոնց որոնք ծաղկեպսակով, փոխան ծաղկի նուէրներով մասնակից եղան իրենց սուգին իրենց մօր եւ մեծ մօր՝

ԱՅՐԻ ՏԻԿԻՆ
ՎԵՀԱՆՈՅՇ ԳԱԶԱՆՃԵԱՆԻ

մահուան առթիւ:

**

Այս տխուր առթիւ փոխան ծաղկեպսակի նուէր ընողներէն՝ Տիկին Քինդէքեան պէտք է ըլլայ՝ Քէօնչէեան (Վալանս):

PRESENTATION DU LIVRE
«L'ARMENIE ET LA SUISSE»
précédée du film «Peuple sans patrie»
En présence de l'éditeur
Pascal NIGOGHOSSIAN
et du traducteur Jean TEPELIAN
Soirée présentée par le
Pasteur René LEONIAN
Vendredi 4 Mars à 20 h 45
en l'Eglise évangélique arménienne
8, rue Groupe Manouchian
à Alfortville
et Samedi 5 Mars à 20 h 45
en l'Eglise évangélique arménienne
28, ave. Bourgain
Issy-les-Moulineaux

Imprimé sur les Presses du Journal «Haratch»
83, rue d'Hauteville — 75010 Paris
Commission Paritaire : No 55935

Mercredi 2 Mars à 20 h 30 précises
CONCERT PUBLIC
par
L'ENSEMBLE INSTRUMENTAL TRADITIONNEL ARMENIEN
(direction : J.-P. NERGARARIAN)
à
RADIO FRANCE
(Auditorium 106)
116, ave. du Président Kennedy
Paris 16e
entrée libre

APRES LE ZENITH
OPERA DE MARSEILLE
Samedi 12 Mars à 20 heures 45
NAVASART
CHANTS ET DANSES ARMENIENS
CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE
SECTION MARSEILLE VILLE
Réservation : 91. 90. 21. 60 / 91. 50. 68. 71 / 91. 41. 74. 89
Vente des billets : Du lundi au vendredi sauf mardi
de 18h à 20h — le samedi de 14h à 17h
MAISON DE LA CULTURE
12-14, rue St. Bazile — 13001 Marseille
et à l'Opéra du 7 Mars au 12 Mars aux heures d'ouverture

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ
ՄԱՐՏ
2

MERCREDI
2 MARS
1988

LE NUMERO : 4,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

TEL.: 47. 70. 86. 60 — TELEX: HARATCH 280 868 F
C.C.P. PARIS 15069-82 E — 51027317 A R. C. PARIS

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 700 Ֆ. — Վեցամսեայ : 360 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1000 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
850 Ֆ. (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ.

63րդ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 16.696 Fondateur : SCHAVARCH MISSAKIAN 63e ANNÉE — No 16 696

ՂԱՐԱԲԱՂ

ՀԱՆԴԱՐՏՈՒԹԻՒՆ ԵՐԵՒԱՆ ԲԱԽՈՒՄՆԵ՞Ր ԱԴՐԲԷՋԱՆ

ՍՓԻՒՌՔԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԻ ԿՈՂՔԻՆ

Մինչ հանդարտութիւնը վերահաստատուած է Երեւան, գոնէ մինչեւ Մարտ 26 (այդ օրուան համար հանրաժողովի հրաւէր կայ, Մոսկուայի լիակատարին օրն է) ԹԱՍ գործակալութիւնն խսկ արձանագրած կը հանդիսանայ բախումներու որոնք տեղի ունեցած են Բաքուի հիւսիսը՝ Սումգայիթ : «Էսոշէյթըտ Փրէս» հետեւեալ տեղեկութիւնը առած է Սերգէյ Գրիգորեանցէ. – Թուրքմեններ Սումգայիթ եկած են եւ բնակիչներուն հարցուցած թէ Հայ ե՞ն թէ ոչ : Երբ պատասխանը եղած է Հայ ենք, դաշունահարած են» : Այս մանրամասնութիւնները չտալով հանդերձ, պաշտօնական աղբիւրներն ալ կը խոստովանին թէ բախումներ պատահած են : Այս դէպքերը, կը գրէ «Ինթէրնէշընըլ Հերըլտ»ը Երեքշաբթի առտու, հետեւանք են Ղարաբաղի ցոյցերուն : Արդարեւ, Կիրակիէն ետք, Երկուշաբթի օր ալ կը հաստատուէր որ Ստեփանակերտի ցոյցերը չեն դադրած :

Եթէ Մարտ 1-ի առաւօտեան ֆրանսագիր մամուլը այլեւս քիչ տեղ կուտար, բացի «Լիպերասիոն»էն եւ «Քոթիտիէն»էն (այս վերջինը, թէեւ լրատուութիւն չէր ըներ, այլ հարցին հին ելեւէջները կը պարզէր : Կ'անդրադառնանք), նախորդ գիշերուան «Մոնտ»ը շատ հետաքրքրական ձեւով կը վերլուծէր վերջին դէպքերը : Թերթին նոր թղթակիցն է՝ Պերնար կեթա, որ խորհրդածութիւններ կ'ընէ : Կը խորհի թէ, առայժմ գոնէ, Կորպաչով «Մեծցած դուրս կ'ելլէ հայկական փորձաքարէն», բայց հարցը չէ փակուած, ի՞նչ պիտի ընէ, ինչպէս զայն պիտի լուծէ : Կը հաստատէ որ կարելի չէր կրակ բանալ ամբոխին վրայ, որովհետեւ արեան լոգանքի մը հետեւանքները բոլորովին աննախատեսելի էին, մանաւանդ երբ հարցը կը վերաբերի Հանրապետութեան մը «որու ուշադրութեամբ կը հսկեն ըՍփիւռքի Հայերը, սրտակից եւ զօրավիգ եւ ի վիճակի իրենք զիրենք լսելի դարձնելու թէ Ուաշինկթըն թէ այլ մայրաքաղաքներու մէջ» :

Ճիշդ է, Ղարաբաղն ու Հայաստանը եղան Պերեստրոյկայի բուն փորձաքարը : Կորպաչով աւելի քան ժամ մը ընդունած է Սիլվա Կապուտիկեանն ու Զօրի Բալայեանը : Ի՞նչ բսած է անոնց : Ըստ «Մոնտ»ի աշխատակցին, բսած է որ լաւ կը ճանչնայ Հայերը, կը համակրի, կը յարգէ Սփիւռքը, որ Հայաստանը իր հայրենիքը կը նկատէ, կապ մը պահէ անոր հետ եւ որ զինքը «կ'ողողէ» նամակներով եւ հեռագրերով :

Ի՞նչ լուծում պիտի տրուի Մարտ 26-ին : «Մոնտ»ի թղթակիցը կը գրէ. «Կարելի է երեւակայել — Կորպաչով անդրադարձած կ'ըլլայ իր երկու խօսակիցներուն հետ, Ուրբաթ — կէս լուծումներ, ինչպէս՝ հայկական հեռատեսիլի սփռում շրջանին մէջ, մանկավարժական կապեր Ղարաբաղի դպրոցներուն հետ, հուսկ հայկական յուշարձաններու վերանորոգումը : Կասկածելի է որ բաւէ» :

Վերջին ցոյցերը, կ'ըսէ նաեւ, հետքեր ձգած են : Այսինքն՝ բազմաթիւ փոքրիկ յանձնախումբեր, պզտիկ Սովետներու ցանցեր եւ մանաւանդ՝ Աֆղանիստանի վեթերաններու մարմին մը, որու անդամները կը սպառնան Մոսկուայի վերադարձնել իրենց զինուորական տեարը եւ շքանշանները, եթէ Ղարաբաղը չկցուի : Հուսկ, Կեթա կը յիշէ որ Երեւանի ցոյցերու Կազմակերպիչ Յանձնախումբը բոլորովին ջնջած է ոգելից ըմպելիի գործածութիւնը :

Յիշենք որ հրաշալի ծաղրանկար մը կցուած է այս յօդուածին, ուր տուքթ. Կորբի կ'ընդունի Սիլվա Կապուտիկեանն ու Զօրի Բալայեանը, որոնց ձեռքը կայ՝ Կեցցէ՛ Հայաստանը ցուցատախտակ մը : Բժիշկը (Կորպաչով) ձեռքն ունի դեղի սրուակ մը, վրան գրուած՝ Պերեստրոյկա, ու կ'ըսէ «այս անգամ դեղը ես պիտի առնեմ» :

«Մոնտ» հրատարակած էր նաեւ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին հեռագրին ֆրանսերէն թարգմանութիւնը : Բնագիրը կը հրատարակենք քիչ անդին :

**

Թուրք մամուլը («Միլլիյէթ» - Մարտ 1) կը շարունակէ լուրեր տալ Հայաստանի ցոյցերուն մասին : Կ'ըսուի որ Սիլվա Կապուտիկեանի եւ Զօրի Բալայեանի Կորպաչովի հետ տեսակցութենէն ետք արդար լուծումի մը հաւաստիքը տրուած է Հայերուն, որոնք վերջ տուած են ցոյցին : Կ'անդրադառնանք նաեւ Նիւ - Եորքի եւ Լոս - Անճըլըսի ցոյցերուն :

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻՆ ՀԵՌԱԳԻՐԸ ԿՈՐԲԱՉՈՎ-Ի

ՍՄԿԿ—Ի
ԿԵՆՏԿՈՄԻ ԳԼԽԱՒՈՐ ՔԱՐՏՈՒՂԱՐ
ՄԻԽԱՅԻԼ ԿՈՐԲԱՉՈՎԻՆ

ՄՈՍԿՈՒԱ

Վերջին օրերին Սովետական Հայաստանի քաղաքացիները ի գլուխ ունենալով գիտնականներ, ակադեմիկոսներ, գրողներ, արուեստագէտներ, ինստիտուտների ուսանողներ, բանուորներ եւ ծառայողներ, աւելի քան երկու հարիւր հազար քաղաքացիներ, ծանրօրէն վրդովուած խաղաղ ցոյց են կատարում Երեւանում, պահանջելով, որ Լեռնային Ղարաբաղի հարցը Հայաստանին միանալու, արդար եւ օրինաւոր լուծում ստանայ համաձայն Խորհրդային Միութեան Սահմանդրութեան նախատեսումների ազգային ինքնորոշման իրաւունքի վերաբերեալ :

Ինչպէս յայտնի է Ղարաբաղի մարզի ժող. դեպուտատների սովետը 1988 թ. փետրուարի 20-ի նիստում իր միաձայն որոշումով, իր կամքը արտայայտել է այդ իմաստով :

Այս օրերս Մենք բազմաթիւ նամակներ, հեռագրեր ու հեռախօսներ ենք ստանում Հայաստանից, մանաւանդ արտասահմանի մեր եպիսկոպոսներից եւ եկեղեցական ու մշակութային կազմակերպութիւններից, որոնք Սփիւռքի աւելի քան երկու միլիոն հայութեան անունով խնդրում են Մեր միջնորդութիւնը Խորհրդային Միութեան բարձր ղեկավարութեան առաջ, որպէսզի արդարացի լուծում ստանայ Հայկական Ղարաբաղի հարցը համաձայն սահմանադրութեան եւ համաձայն Ղարաբաղի ժողովրդական դեպուտատների սովետի որոշման ու դեմոկրատիայի սկզբունքների :

Ծանրօրէն մտահոգուած ենք ստեղծուած տագնապալի կացութեան առաջ մանաւանդ, որ լուրեր ենք ստացել, թէ Ղարաբաղում եղել են մարդկային զոհեր եւ վնասուել են հայկական պատմական եկեղեցական յուշարձաններ :

Մեր ժողովուրդը եւ մենք բոլորս միշտ հաւատարիմ Խորհրդային Միութեան ազգութիւնների եղբայրութեան եւ ռուս ժողովրդի հանդէպ պատմականօրէն նուիրագործուած անխախտ բարեկամութեան հիմքերի վրայ, խնդրում ենք Ձեր վճռական նպաստը բերել արդարացի որոշում տալուն ի խնդիր :

Այս առթիւ թոյլ տուէք Մեր անձնական բարի զգացումները ներկայացնել Ձեզ եւ Ձեր գործակիցներին, յաջողութիւն մաղթելով մեր մեծ երկրի վերակառուցման ու դեմոկրատացման մեծ ճիգերի նկատմամբ, որոնք կոչուած են պատմական բարեշրջում իրագործել, ապահովելով առաւել հզօր ու պայծառ ապագայ սովետական մեր մեծ հայրենիքին :

ՎԱԶԳԷՆ Ա.
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

Փետրուար 25, 1988
Ս. Էջմիածին

ԳԱՐԵԳԻՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ՀԵՌԱԳՐԵՐԸ

ԿՈՐԲԱՉՈՎԻ
ԵՒ
ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻՆ

Կաթողիկոսական ընդհ. փոխանորդ Արտաւազդ Արք. կը հաղորդէ որ յանուն Մեծն Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան և իր թեմերուն, Գարեգին Բ. հեռագիր մը ղրկած է Կորպաչովի, յայտնելով թէ զօրավիգ է հայ ժողովուրդին, Ղարաբաղը Խորհրդային Հայաստանի կցելու իր բաղձանքին մէջ : Յոյս յայտնած է որ Կորբաչով դրական դիրք կը բռնէ հայ ժողովուրդի վճռական փափաքին եւ անմիջականին մէջ խաղաղ եւ արդար լուծում մը կը շնորհէ Ղարաբաղի հարցին, որ կը խռովէ հայ ժողովուրդը այնքան երկար ատենէ :

Գարեգին Բ. հեռագիր մըն ալ ղրկած է Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին, ապահովելով Կաթողիկոսը, որ իր ամբողջական նեցուկը կը բերէ Անոր բոլոր ճիգերուն Ղարաբաղի հարցին արդար լուծումին համար, որպէսզի իրականացուած տեսնուին հայ ժողովուրդի իրաւունքն ու երազը :

ՀԱՄԱԿԱՄՈՒԹԵԱՆ ՑՈՅՑԵՐ

ՄԱՐՍԷՅԼ

Երկուշաբթի իրիկուն, նախաձեռնութեամբ Մարսէյլի Սրբոց Թարգմանչաց Մայր Եկեղեցւոյ խաղաղ համախմբում մը տեղի ունեցաւ Մարսէյլի խորհրդային հիւպատոսարանին առջեւ, բազմահարիւր Հայերու մասնակցութեամբ : Երկու պաստառներ՝

«Հայաստան = Ղարաբաղ»

«Առանց արդարութեան եղբայրութիւն չկայ» :

Հինգ հոգիէ բաղկացած պատուիրակութիւն մը, որու մաս կը կազմէին Յակոբ Եպիսկ. Վարդանեան, Դաւիթ Վրդ. Սահակեան, վերապատուելի Ժ. Տ. Սահակեան, Ժագ Վարժապետեան եւ Ալպէր Մանուկեան ընդունուած են ընդհ. հիւպատոս՝ Եուրի Վիկտորովի կողմէ, որու յանձնած են յուշագիր մը, նման Փարիզի պատուիրակութեան բանաձեւին : Տեսակցութեան աւարտին, մէթր Ժագ Վարժապետեան յայտնած է հաւաքուած ժողովուրդին թէ շատ լաւ ընդունուած են ընդհանուր հիւպատոսին կողմէ, որ իրենց կարդացած է նաեւ Կորբաչովի յայտարարութիւնը :

**

Հոս ալ, ինչպէս Փարիզ, ԻՒՔՖԱՖ — ԺԱՖ չեն մասնակցած : Մամուլին եւ հեռատեսիլին (Փրովանսալ, ԷՖ ԷՌ 3, եւայլն) կը բացատրեն (Երա՞նի գոնէ չբացատրէին...) որ համոզուած են թէ օրինաւոր լուծումը պիտի գտնուի. — «dans le cadre multinational de l'URSS et les relations fraternelles entre voisins séculaires» եւ ուրեմն «elles ne soutiendront aucune manifestation visant à exacerber les sentiments nationalistes, qui pourraient entraver les processus engagé».

Ի՛նչ բարձր եւ նրբամիտ Ostpolitik : Եւ ըսել թէ այնքան ապերախտ ենք որ կը գանգատինք թէ քաղաքագէտ չունինք : Ունինք եղեր : Չէինք գիտեր : Գիտցանք : Mea culpa : Հիմա կը մնայ որ Ղարաբաղ ալ գիտնան, Հայաստան ալ գիտնան, որպէսզի այսպէս «ազգայնական» (եւ ըսել թէ այս սխալ որակումը մէջտեղ դրաւ արեւմտեան որոշ մամուլ մը գիտակցաբար խեղաթիւրելու համար շարժում մը որ միայն ազգային հարց մը կը հետապնդէր) ցոյցեր չընեն առանց նախապէս Փարիզի կամ Մարսէյլի «դեսպաններուն» կարծիքն առնելու : Գալով Ղարաբաղի Սովետի 110 երեսփոխաններուն, այլեւս կը պարզուի որ անոնք ալ սխալ գործ տեսած են հետեւելով խորհրդային Սահմանադրութեան, պէտք է գործեն ըստ ԻՒՔՖԱՖ — ԺԱՖ-ի ծրագիր — կանոնագրին : Վերջ :

ՄԻԱՑԵԱԼ ՆԱՀԱՆԳՆԵՐ

Ցոյցեր տեղի ունեցած են Նիւ - Եորք, Ուաշինկթըն, Լոս - Անճըլըս, Շաբաթ եւ Կիրակի :

Նիւ - Եորքի ցոյցը գլխաւորած է Մեսրոպ Արք. Աշճեան եւ համախմբումը կատարուած է ՄԱԿ-ի խորհրդային ներկայացուցչութեան գրասենեակին առջեւ : Դուռը սակայն չէ բացուած եւ բանաձեւը հոն ձգուած է :

Բազմահարիւր անձեր ալ հաւաքուած են Ուաշինկթընի խորհրդային դեսպանատան առջեւ : Հոս պատուիրակութիւնը ընդունուած է եւ ան կրցած է յանձնել բանաձեւը :

Նախատեսուած է մեծ ցոյց մը, Նիւ - Եորք, Մարտ 13-ին, մասնակցութեամբ Թորգոմ Արք.-ի, որ Կիրակի օր Էջմիածին մեկնած է, ինչպէս նաեւ Վաչէ Արք. :

Լոս - Անճըլըսի մէջ աւելի քան 5000 հոգիի մասնակցութեամբ միանական ցոյց մը եղած է Կիրակի եւ ժողովուրդը

(Շար.ը Դ. էջ)

«ԱՍՊԵՏԱԿԱՆ ՀՈԳԻՆԵՐ»

Խանջեանի մէջ ուժեղ էր պարտքի ըզգացումը նաեւ մեր մշակոյթի նոր շրջանի ականաւոր գործիչների հանդէպ: Իր մարդկային բնաւորութեամբ ու անձնական խառնուածքով նա ամէնից մօտ էր թերեւս Ստեփան Շահումեանին, որի երեսնեան յուշարձանի բացմանը հանդէս էր եկել Մամիա Օրախելաշվիլու հետ միասին, թէեւ այդ գործը այն ժամանակ եւս չէր գոհացնում նրանց, ինչպէս եւ Շահումեանի հարազատներին:

Իսկ 1935 Թուականի Ապրիլի 22-ին Լենինականում կարդացած զեկուցումը պատմահասարակական արժէքաւորումն ու մեծարանքն էր 1920-ի մայիսեան ընդվզումի ու նրա հերոսների: Դրան յաջորդեց Ղուկասի արձանի բացումը Երեւանում՝ համալսարանի դիմաց, փոքրիկ աստղադիտարանի հարեւանութեամբ: Այդ եւս ընկերական պարտք էր՝ նախ եւ առաջ:

Հայաստանեան իր այս երկրորդ՝ ութամեայ աշխատանքի ընթացքում Խանջեան ամենասերտ, որոշ դէպքերում ուղղակի սրտագին փոխ-յարաբերութիւններ էր պահպանում գրողների ու արուեստագէտների (Զարենց եւ Բակունց, Մահարի եւ Ալազան, Թամանեան եւ Փանոս Թերլէմեզեան, Մարտիրոս Սարեան եւ Յակոբ Կոջոյեան), գիտնականների ու ինժեներների հետ (երկրաբան Օննիկ Կարապետեան, ջրաշինարար Գրիգոր Շիրմազեան, Զորահէկը եւ Քանաքեռհէկը կառուցող Յովսէփ Տէր-Աստուածատրեան, քիմիկոս Ստեփան Ղամբարեան եւ այլն): Այս մարդկանցից ամէն մէկը, առիթի դէպքում, աշխատում էր իր ուրախութիւնը կամ տագնապը բաժանել Աղասու հետ, եւ նրա դուռը բաց էր ամէնքի առաջ: Իր անձնական ուրախութիւններն էլ հանրային այս ու այն ձեռնարկութեան հետ էին կապուած ու յաղթական աւարտի արդիւնք էին լինում սովորաբար: Այդպէս էր, օրինակ, Աշտարակի Ջրանցքի բացմանը: Մէկ խօսքով, առապարների ու քարուտների միջով գընացինք — հասանք ակունքը՝ Սաղմոսավանքի մօտերքում, եւ այդ նոյն ճանապարհով էլ վերադարձանք: Այդպէս էր եւ Զորահէկի բացման օրերին:

Առհասարակ, եթէ փորձենք բնութագրել այդ շրջանի Խանջեանին, ապա պէտք է ասենք, որ նա հոգով-սրտով ժողովրդին նուիրուած, նրա բարւոք կեանքի եւ առաջադիմութեան համար ոչ մի ջանք չխնայող, եւ ինքն էլ դրանով ժողովրդականութիւն ձեռք բերած կորովի ղեկավար էր: Աւելացնենք, ի տարբերութիւն իր մի քանի գործընկերների (ինչպէս Ամատունին, Ակոպովը, նաեւ Գուլոյանը եւ էլի ուրիշներ), որոնք օրգանական կապ չունէին մեր ժողովրդի, նրա մշակոյթի, պատմութեան ու գրականութեան, այն շրջապատի հետ, որի մէջ ապրում էին: Ահա առերեւոյթ կողմնակի, բայց շատ բնորոշ մի դէպք: 1935-ի աշնանը ես պարտաւորութիւն ունէի ըստ կարելւոյն արագ Մոսկուա՝ կենտրոնական թերթերին հաղորդել Մ. Ի. Կալինինի Երեւանում, Հայաստանի խորհրդայնացման 15-ամեակի հանդիսաւոր նիստում արտասանած ճառը:

Հաղորդեցինք, մեզ մօտ տպագրելով այն, ինչպէս որ կար: Երբ ստացանք Մոսկուայի թերթերը, համեմատեցինք: Այնտեղ պակասում էր մի պարբերութիւն: Գնացքով Լենինականից Երեւան գալիս Միխայիլ Իւանիչն անցել էր այն ժամանակ դեռեւս, ինչպէս ասում էին, «անապատային գօտուց»: Անմիջական տպաւորութեամբ էլ ասել էր այդ խօսքերը, որոնք, սակայն, չէին համապատասխանում «այդ տարուայ կարգախօսին»: Խանջեանը դժգոհ մնաց այդ կրճատումից: Նրա կարծիքով որեւէ պատճառ չկար թաքցնելու կենդանի տպաւորութեան հիման վրայ ասուած ճշմարտութիւնը, առաւել եւս, որ Կալինինի վկայութիւնը գործնական կարեւորութիւն կարող էր ունենալ, ոռոգման յատկացումները եւս ուշանում էին, համեմատաբար փոքր յատկացումները, որի մասին հէնց այդ տարուայ գարնանը ուղղակի Բերիայի երեսին դառը խօսքեր էր շպրտել Սահակ Միրզոյեանն ու հրաժարուելով իր պաշտօնից՝ հեռացել: Իսկ Ամատունին ու Ակոպովը միայն «քաղաքական անպատեհութիւն» էին տեսնում Կալինինի ճառը ընդամէնը մի քանի տողի այդ «տարնթերցման» մէջ, երբ մենք պիտի սպասէինք, մինչեւ կենտրոնական թերթերը գային եւ տառացի նրանց նըման տպէինք ամէն մի բառը, երբ այդ ճառը մեզ մօտ էր ասուած, լսել էինք մեր ականջներով եւ վստահ էինք ուրեմն, որ մեր ունեցածը ճշմարիտ բնագիր է:

Մանրամասնութիւնները թողնելով, չմոռանամ յիշել, որ 1928 – 36-ին Խանջեանը խորապէս համոզուած էր, որ միայն հայութեան դերակշիռ հատուածի կենտրոնացումը Խորհրդային Հայաստանում կարող է փրկել նրան նոր անդարմանելի կորուստներից:

Մինչեւ ոսկորների ուղն ու ծուծը հայ մարդ եւ հայ ազգային գործիչ լինելով, Աղասի Խանջեանն անշուշտ միաժամանակ նաեւ հաւատաւոր, հետեւողական ինտերնացիոնալիստ էր, ինչը որ զգացւում, աչքի էր ընկնում բազմաթիւ առիթներով: Այդ խորունկ ինտերնացիոնալիզմն աւելի յաճախ դրսեւորւում էր անդրկովկասեան փոխ-յարաբերութիւններում, մասնաւորապէս վրացի եւ ադրբեջանցի ականաւոր գործիչների՝ Օրջոնիկիձէի, Օրախելաշվիլու, Կախիանիի, Կանդելակիի, յատկապէս «կոմսոմոլից բարձրացած» մարդկանց՝ Բ. Լոմինաձէի, Գ. Դեւդարիանիի, Հ. Ռահմանովի հետ ունեցած բարեկամական յարաբերութիւնների մէջ: Ամէն մի հանրապետութեան տնտեսական շինարարութեան յաջողութիւնները դիտւում էին այն ժամանակ իբրեւ համանդրկովկասեան նուաճումներ: Աւելին, հանրապետութեան ղեկավար գործիչները յաճախ գործուն հետաքրքրութիւն ու հոգատարութիւն էին դրսեւորում իրենց հանրապետութիւնում բնակուող անդրկովկասեան միւս ժողովուրդների առաջընթացի նկատմամբ:

Ահա նման բնոյթի մի իրողութիւն: 1933 Մայիսին, ինչ-որ ընթացիկ գործով Կենտկոմում էի, Խանջեանը տուեց ինձ կարդալու իրեն հասցէագրուած ռուսերէն լեզուով ձեռագիր մի նամակ: Հեղինակը՝ Ադրբեջանի կոմկուսի Կենտկոմի Բ. քարտուղար Հ. Ռահմանովը յայտնում էր, թէ իրենք բողոքներ են ստացել Բաքուի հայերէն «Կոմունիստ» թերթի լեզուի, նրա «լաւ հայերէն չլինելու» վերաբերեալ եւ խնդրում էր Բաքու գործուղել մի երկու գիտակ ընկերների, որպէսզի օգնեն «Կոմունիստ»ի աշխատողներին՝ ուղղելու լեզուական թերութիւնները: Այս առնչութեամբ Խանջեան ինձ առաջարկեց մանրամասնօրէն ծանօթանալ Բաքուի «Կոմունիստ»ի լեզուին, վերցնել նաեւ Ակսել Բակունցին ու միասին մեկնել Բաքու: Աւելացրեց, «եթէ դժուարանայ, խնդրիր իմ անունից»: Ակսելն, ի հարկէ, գոհունակութեամբ ընդունեց այդ հրաւէրը: Երկու-երեք օր մեզ մօտ՝ «Խորհրդային Հայաստան»ի խմբագրատանը, նա կարդում էր «Կոմունիստ»ի հաւաքածոն եւ գրի առնում պէտք եղածը: Բաքւում, նախքան խմբագրատուն գնալը, եղանք Կենտկոմում՝ Ռահմանովի մօտ: Նա շատ գոհ մնաց, որ իր խնդրանքն անմիջական արձագանգ էր գտել: Պարզուեց, ի դէպ, որ կարդացել էր Ակսելի պատմուածքները, եւ ուրախացաւ, որ նա էլ է եկել: Զրոյցը, որն ընթանում էր ռուսերէն, աւելի սրտագին բնոյթ ընդունեց, երբ Ակսելն անցաւ ադրբեջաներէնի (նա լաւ էր խօսում «տեղական թուրքերէն», ինչպէս այն ժամանակ ընդունուած էր ասել): Ռահմանովը խնդրեց՝ խմբագրատանը շատ խստապահանջ լինել. «Թէ չէ՝ ինչի՞ նման է, մի հայերէն թերթ ենք հրատարակում Բաքու քաղաքում, այն էլ՝ «լեզուն լաւ հայերէն չէ»» (*): Այս հաճելի, լայնահոգի երիտասարդը եւս, որը մի քանի տարի Մոսկուայում իբրեւ կոմերիտութեան կենտկոմի քարտուղար էր աշխատել, շուտով իր աւագ եղբօր՝ գիտնական գործիչ Հասան Ռահմանովի ու ուրիշների հետ բաժանելու էր Անդրկովկասի շատ ինտերնացիոնալիստ գործիչներին վիճակուած ճակատագիրը...

Ընդհանուր առմամբ այն էր Խանջեանի՝ մեր Աղասու աշխատանքային մթնոլորտը մինչեւ 1935 Թուականի աշունը: Այնտեղ, սակայն, հարկաւոր է մի լրացուցիչ ծանօթութիւն կամ վերապահութիւն:

**

Հայկազ Կոստանեանի Մոսկուա վերադառնալուց յետոյ, այն է՝ 1930-ի վերջերից կամ 31-ի սկիզբից, երբ Խանջեանը մեզ մօտ Կենտկոմի Ա. քարտուղար էր, ոչ միայն նրա գործունէութեան արդիւնաւէտութիւնը, այլեւ անձնական հոգեվիճակն ու ֆիզիկական առողջութիւնը մեծ չափով կախում ունէին երկու մարդու անմիջական վերաբերմունքից:

Կարելի է ասել, որ Խանջեանը, ինչպէս եւ իր սերնդի կուսակցական գործիչների գերակշռող մասը, ովքեր երկընտրանքի առջեւ դրուելով, գերադասել էին Ստալինին՝ Տրոցկու, Զինովեւի, Կամենեւի եւ այլոց հանդէպ, անկեղծօրէն համակրում էին նրան:

Ստալինի ժողովրդականութեան նըպաստում էին եւ այն բազմապիսի, մամուլում բաւական յաճախ յիշատակուող իրողութիւնները, երբ նա անձնապէս ուշադրութեան էր արժանացնում այս կամ այն հասարակ մարդուն՝ Ա. Ստախանովից մինչեւ Մամլաքեաթ դեռատի աղջիկը:

Իրական շրջափոխութեանը մօտ կանգնած մարդկանցից շատերին առաջին անգամ լուրջ տարակուսանքի առիթ տուին «Գլխապտոյտ յաջողութիւններից» եւ դրա զարգացումը հանդիսացող «Պատասխան ընկեր կոլտնտեսականներին» ծաւալուն յօդուածները: Ամէն ոք գիտէր, որ գիւղում կատարուող իրադարձութիւնների՝ հողագործութեան եւ անասնաբուծութեան դարաւոր տոհմական փորձի, արտադրող եռանդի տէր բազում մարդկանց «օտարացման» շտապեցումը «վերից» էր թելադրւում, «համատարած»ի սահմանուող եւ տեղնուտեղը մըրցակցութեան առարկայ դարձող տոկոսներով հանդերձ: Իսկ դա բացէ ի բաց հակասութեան մէջ էր լենինեան յայտնի «կոոպերատիւ պլան»ի ոգու եւ տառի հետ: Մեզ մօտ, Անդրկովկասում եւս Լոմինաձէի, Շացկինի, Հայկազ Կոստանեանի եւ այլոց հեռացումն իբրեւ քաւութեան նոխազների, ոչնչով համոզիչ չէր: Բայց, ինչպէս մարդու անձնական կեանքում, այնպէս էլ հասարակական իրադարձութիւնների ընթացքի մէջ, գոյութիւն ունի իներցիա, այդ վիթխարի, շատ անգամ անկասելի ուժը:

Յաջորդ շրջանում, ուրիշ շատ ազդակների հետ, Ստալինի անձնական ժողովրդականութեանը նոր կշռաքարեր աւելացնելուն էր ծառայեցնում ամէն ինչ, որ տեղի էր ունենում կեանքի ընթացքով. 1930 – 31-ի սովի յաղթահարումը, մատակարարման բարելաւումն ու գների պարբերական իջեցումները, միութենական հանրապետութիւնների պատգամաւորութիւնների ընդունելութիւնները Կրեմլում, մինչեւ ֆրանսիական յեղափոխութեան «լքուած» լոզունգներին տէր կանգնելը՝ կուսակցութեան 17-րդ համագումարի նրա կարճառօտ եզրափակման խօսքի մէջ:

1933 – 34-ին յամենայնդէպս ոչ մի բան որեւէ հակասականութիւն չէր առաջ բերում նաեւ մեր Աղասու՝ Ստալինի հանդէպ ունեցած վերաբերմունքի մէջ, վերաբերմունք, որ բաժանում էինք ամէնքս՝ նրա հետ, նրա կողքին աշխատող երիտասարդներս: Նա ինքն էլ, չմոռանանք, այդ պահին դեռ հազիւ 32 – 33 տարեկան էր:

Ստալինն իր հերթին, ինչպէս կարելի էր հաւատացած լինել, վստահում էր Աղասուն՝ իբրեւ պատասխանատուութեան գիտակցութեամբ եւ նախաձեռնութեան ոգով օժտուած գործչի: Հիմք ունեմ ասելու, որ Աղասու համար հաճելի էր այդ վստահութիւնը, թէկուզ եւ անձնական փառասիրութեամբ (ի տարբերութիւն, ասենք, Հ. Կոստանեանի) նա աչքի չէր ընկնում:

Հետաքրքիր է, սակայն, թէ ինչպէ՞ս էր պատահել, որ ճանաչել, գնահատել, վստահել էր Խանջեանին Ստալինը: Ամենայն հաւանականութեամբ Կիրովի, Օրջոնիկիձէի եւ Միկոյեանի միջոցով, որոնց նրա դեռ պատանեկան, կորովի դէմքը լաւ ծանօթ էր 1920 – 21-ի Անդրկովկասից, Աղասու «սպարտակեան» գործունէութիւնից: Սվերդլովի համալսարանի իր կարճատեւ ուսումնաշրջանից յետոյ, Կիրովի հրաւէրով, համարեա թէ նրա հետ միասին նա փոխադրուել էր Լենինգրադ՝ աշխատելու, եւ այդ երեքի ջերմ հաւանութեամբ էլ յետոյ վերադարձել էր Հայաստան: Ինքը եւս մինչեւ կեանքի վերջը հոգեպէս կապուած էր մնում մանաւանդ Կիրովի եւ Օրջոնիկիձէի, այդ անկաշառ գործիչների հետ: Բայց 1934-ի Դեկտեմբերի 1-ին սպանուեց Կիրովը: Սերգօն եւս, ինչպէս յայտնի է, շուտով, Պոստիշեւի եւ ուրիշների, նաեւ իր եղբայրների կալանաւորումից յետոյ՝ նախապէս նման հակումից շատ հեռու մի մարդ լինելով, ինքնասպանութեան արխուր արահետն էր ոտք դնելու:

Դեռ մինչ այդ, Կիրովի սպանութիւնից կարճ ժամանակ յետոյ, Խանջեանի վիճակը մեզ մօտ շեշտակիօրէն դէպի վատը փոխուեց Տէր-Գաբրիէլեանի հեռանալով, իսկ Աղասին, շատ խախուտ առողջութեան տէր, հարկադրուած էր համակերպուել բժիշկների, մանաւանդ թոքախտաբան Գրիգոր Սաղեանի պահանջի հետ, գարնան ամիսներն անցկացնելով Սուխումում կամ Դիլիջանում: Օգնում էր այն գիտակցութիւնը, որ «այնտեղ է Սահակ Միրզոյեանը», որեւէ նենգամիտ քայլի անընդունակ ճշմարիտ մարդ, որին վստահօրէն կարելի էր ապաւինել: Մեծ փորձառութեան տէր, հետեւողական, սկզբունքային գործիչ լինելով, Սահակը ժամանակին վայելելիս էր եղել Լենինի եւ Շահումեանի անվերապահ վստահութիւնը: Մեր գլխաւոր տնտեսավարները (Կուրսելը՝ կաուչուկի շինարարութեան պետը, Յովսէփ Տէր-Աստուածատրեանը՝ էլեկտրիֆիկացիայի ղեկավարը, Շամբեանը՝ Արթիկտուֆի պետը, Արամայիս Երզնկեանը՝ ԺԿԽ նախագահի տեղակալը եւ ուրիշներ) 1932 – 35-ին անմիջականօրէն նրա հետ էին կապուած: Սահակը եւս, Աղասու նման, կենցաղում աներեւակայելի սակաւապետ մարդ էր, ճիշդ ինչպէս իր նախորդներից Սարգիս Լուկաշինը:

Բայց եւ այնպէս, Տէր-Գաբրիէլեանի ու Խանջեանի մարդկային խառնուածքի մէջ կարելի էր դիտել մի էական տարբերութիւն: Եթէ Աղասին (ինչպէս որ մեզ մօտ դրսեւորում էր իրեն, մանաւանդ երբ հիւանդ էր) մեղմ բնաւորութեան տէր մարդ էր, ապա Սահակի մէջ աւելի յաճախ արտայայտւում էր, թերեւս, մարտական խառնուածքը, ընդհատակում եւ քաղաքացիական կռիւների բովում կոփուած գործչի անվարան ու անզիջում վարքագիծը:

Սահակի հեռանալով, ի հարկէ, շատ դժուարացաւ Աղասու վիճակը:

Ինչպիսի՞ն էր Խանջեանի եւ Բերիայի փոխյարաբերութիւնը: Սա անչափ կարեւոր է, քանի որ նրանք Անդրերկրկոմի բիւրոյի նիստերում հանդիպում էին համարեա ամէն շաբաթ, իսկ ամառները՝ երբեմն աւելի յաճախ:

Յայտնի է, որ դեռեւս 1933 Թուականին Երեւանի կուսակցական կազմակերպութեան մէջ ձեւաւորուել էր ժամանակակից պաշտօնամոլներին նմանող մարդկանց մի խմբակ, որոնք իսկապէս գոյութիւն ունեցող կամ յօրինուած թերութիւնների շուրջը աղմուկ բարձրացնելով, ձգտում էին ուշադրութեան առարկայ դառնալ եւ դիրք գրաւել: Դրանք, միեւնոյն ժամանակ, իրենց ներկայացնում էին իբրեւ Անդրերկրկոմի լիազօրներ, ակնյայտօրէն խրախուսուելով այնտեղ նստած որեւէ մէկի կողմից: Երբ Խանջեանը եւ կենտկոմի բիւրոյի միւս անդամները վերադարձան եւ վերահասու եղան այդ իրարանցմանը, հարցը քննութեան առարկայ դարձաւ Երկրամասային Կոմիտէի բիւրոյում: Կայացուած որոշումը դատապարտում էր այդ մարդկանց (Լ. Բարսեղեան, Հ. Գալստեան եւայլն) իբրեւ անսկզբունք պառակտիչների: Դրանից յետոյ հրաւիրուեց Հայաստանի կուսակցական ղեկավար աշխատողների մի ժողով, որտեղ այդ առթիւ յատկապէս Երեւան եկած Բերիան մեկնաբանելու էր յիշեալ որոշումը:

ՌԱՖԱՅԷԼ ԱԹԱՅԵԱՆ

(Շար. 2)

(*) Մեր այդ ուղեւորութեան մասին տե՛ս նաեւ Մարգար Դաւթեանի յուշերը «Կոմունիստ» (Բաքու), 1953, Հոկտեմբեր 25:

ՆԻՍԻ ՄԷՋ

ՓՐՈՖ. ԱԼ. ԲԱՂԴԵԱՆՑԻ ԲԱՆԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆԸ ՅՈՎՀ. ԹՈՒՄԱՆԵԱՆԻ ՄԱՍԻՆ

ՆԻՍ. – Անցեալ տարի, երբ Նիսի Հայ Մշակութային Միութեան հերթական բանախօսութիւններէն մէկուն նիւթ դարձաւ Վահան Տէրեանի բանաստեղծութիւնը, եղան ընթերցումներ, հարց ծագեցաւ թէ արեւմտահայոց կողմէ եւ արեւմտահայու շեշտով կատարուած այդ ընթերցումնե-

րէն ի՞նչ համեմատութեամբ կը տուժէ արեւելահայերէն լեզուն:

Նոյն անպատեհութիւնը կը ստեղծուի անշուշտ, երբ մէկը արեւելահայու շեշտով Դուրեան կամ Մեծարենց կարդայ, կամ երբ Երեւանցի դերասան մը Պաղտասար Աղբար խաղայ:

Հարց, որ կը մնայ անլուծելի, քանի որ հարկ է իբր կատարուած իրողութիւն ընդունիլ գոյութիւնը երկու խօսակցական եւ գրական լեզուներու, երկու հնչումի, երկու ուղղագրութեան, երկու...

Այս պարագան նկատի առնելով է որ, երբ ծրագրուեցաւ Փետրուար 12-ի բանախօսութեան նիւթ դարձնել Յովհաննէս Թումանեանի գրականութիւնը, փրոֆ. Ալեքսանդր Բաղդեանց, իբր բնիկ արեւելահայ, թէկնածու ներկայացաւ, քաջ համոզուած՝ որ Թումանեանի գործը պէտք է ներկայացնել իր հարազատ լեզուով ու շեշտով այսինքն՝ արեւելահայերէնով:

Ու տոր համար ալ ապահովեց գործակցութիւնը երկու պարսկահայ Տիկիններու, Թերէզ Բարաջանեանի եւ Արմէնուհի Յարութիւնեանի, որոնք մէջընդմէջ բրին ընթերցումներ Թումանեանի ծանօթ գործերէն, իրենց արեւելահայու շեշտը հակադրելով Երրորդ ընթերցողին՝ Տիկին Էլիզաբէթ Թաշճեանի արեւմտահայու շեշտին, որպէսզի ունկնդիրները կարենան ստուգել բացայայտ տարբերութիւնը երկու լեզուներուն եւ երկու շեշտերուն:

Հետաքրքրական փորձ, որ եկաւ անգամ մըն ալ հաստատել թէ լոկ հոգեշահ մաղթանքներ են մէկ լեզու — մէկ մշակոյթ տարազները, քանի որ գործնական գետնի վրայ կարելիութիւնը չկայ մէկը կամ միւսը ջնջելու, եւ կամ՝ երկուքը միաձուլելու:

Յովհաննէս Թումանեանի բնութիւնն ալ պարզ պատահմունքի արդիւնք չէր արդէն: Փրոֆ. Բաղդեանց իր բանախօսութեան ընթացքին բացատրեց թէ Թումանեան եղաւ արեւելահայոց առաջին գրագէտը, որ ճարտարօրէն գործածեց թէ՛ ժողովրդական, թէ՛ դասական լեզուները, որ իր բիւրեղացումը գտաւ յետոյ Վահան Տէրեանի եւ յաջորդներուն գրչին տակ:

Բանախօսը նախ ջանաց ներկայացնել Թումանեանը իբր մարդ, իբր հայրենասէր ազնիւ հոգի: Տալով մանրամասն կենսագրութիւնը, յիշեցուց թէ Թումանեան եղած է լոռեցի գիւղական քահանայի մը զաւակը, և իր զարգացումը ձեռք ձգած է, աւելի՝ ինքնաշխատութեամբ: Զբաղած է միշտ գրականութեամբ, եւ դարձած է իր շրջանին Արեւելահայոց ամէնէն շատ սիրուած ու յարգուած գրագէտը, իր իսկ խօսքով «Ամենայն Հայոց Բանաստեղծը», հանգամանք, որուն շնորհիւ կրցած է նոյնիսկ բարեկեցիկ կեանք մը ապահովել իր բազմանդամ ընտանիքին: Ունեցած էր տասը զաւակ, որոնց անունները կը շփոթէր երբեմն, իր իսկ խոստովանութեամբ:

Բանախօսը բացատրութիւններ տուաւ Թումանեանի քաղաքական ու հայրենասիրական գործունէութեան մասին ալ, պարզելով այն օգտակար դերը զոր փորձեց ունենալ հայրենասէր գրողը հայ եւ թաթարական ընդհարումներու ընթացքին, եւ մանաւանդ՝ Եղեռնէն ճողոպրած գաղթականներու եւ որբերու օգնութեան մարզին մէջ:

Փրոֆ. Բաղդեանց ապա ընդգծեց Թումանեանի գրականութեան բազմապիսի փուլերը, որոնք ընդգրկած են գրական սեռերը բոլոր: Արդարեւ, յորդահոս եւ բազմաբեղուն եղած է Թումանեանի գրիչը, որուն կը պարտինք բազմաթիւ քնարական քերթուածներ, խայեամական քառեակներ, վիպանման պոէմներ (Մարոն, Լոռեցի Սաքոն, Անոյշ, Հառաչանք, Պոէտն ու Մուսան, Թմբկաբերդի Առումը, Սասունցի Դաւիթ, եւայլն), Լեգէնտներ եւ բալլատներ (Շունն ու կատուն, Անբախտ վաճառականները, Մի կաթիլ մեղր, Երկինք ու երկիր, Ախթամար, Պօղոս – Պետրոս, Փարվանա, եւայլն) եւ անշուշտ գեղարուեստական արձակներ ալ, որոնց կարեւորներէն կարելի է յիշել Գիքորը, Մերոնք, Քեռի Խիզանը, Քաջ Նազարը, եւայլն:

Գալով Թումանեանի թարգմանական աշխատանքին, զոր կատարած է ռուս, վրացական, գերման, անգլիական եւ ֆրանսական գրականութենէն հայացնելով կարեւոր գլուխ – գործոցներ, բանախօսը դիտել տուաւ որ Թումանեան շատ հաւանաբար տեղեակ չէր արեւմտեան լեզուներու եւ իր թարգմանութիւնները բրած պէտք է ըլլայ ռուսերէնի ճամբով: Սովորութիւն, որ մինչեւ այսօր ի զօրու է Հայաստանի թարգմանիչներուն մօտ, աւա՜ղ...

Բանախօսը ջանաց բացատրել Թումանեանի վայելած լայն ժողովրդականութիւնը այն իրողութեամբ որ գրագէտը միշտ ներշնչուած է հայրենի բնութենէն, եւ իր նիւթերն ալ առած է ժողովրդական առասպելներէն, անցեալ ու ներկայ պատմութենէն, եւ մանաւանդ՝ իր անմիջական շրջապատէն, նախընտրութիւն տալով առ հասարակ գիւղացիին ու ռամիկին, այսինքն՝ բնութեան մօտ ապրող Հայուն, զայն նկատելով հարազատ ժառանգորդը ցեղին պատմութեան:

Այդ լայն ժողովրդականութեամբ կը բացատրուի նաեւ յարաբերաբար բարեկեցիկ կենցաղը Թումանեանի, որ կ'արտացոլայ Երեւանի մէջ իրեն համար կառուցուած Տուն – Թանգարանին մէջ պահուած կահ – կարասիին ընդմէջէն: Ծանօթ է թէ Թումանեան ապրած է Թիֆլիս, ուր իր տունը դարձած է տեւական հիւրանոց, բաց՝ բոլորին առջեւ: Այդ բնակարանը կը մկրտուի յատկանշական անունով մըն ալ՝ Վերնատուն, ուր կը հաւաքուին ժամանակի բոլոր յայտնի գրողները, Ղազարոս Աղայեան, Պերճ Պռոշեան, Վրթանէս Փափազեան, Աւետիք Իսահակեան, Դերենիկ Դեմիրճեան եւ ուրիշներ:

Թումանեան կը մահանայ 1923-ին (ծնած էր՝ 1869-ին) Մոսկուա, ուր կը փոխադրուի անողոք հիւանդութեան ճիրաններէն փրկուելու յոյսով, հիւանդութիւնը որ կը յայտնուի այն առաքելութեան ընթացքին զոր կը կատարէ գրագէտը 1921-ին, երթալով Պոլիս, Հայաստանի կարօտեալներուն համար օժանդակութիւն ապահովելու պաշտօնով: Կը թաղուի Թիֆլիս:

1969-ին, ծննդեան հարիւրամեակը կը տօնուի Հայաստանի մէջ աննախընթաց շուքով եւ պետական աստիճանաչափով:

Բացատրելու համար թէ որքան ուժգին տառապած էր բանաստեղծին սիրտը իր ժողովուրդին ցաւերով, Փրոֆ. Բաղդեանց իբր վերջաբան խնդրեց Տիկին Յարութիւնեանէ ընթերցումը ընել «Հոգեհանգիստ» քերթուածին, զոր Թումանեան գրած է իր կոտորուած ժողովուրդին անպատում վիշտը ողբալու համար, կրօնական երկիւղածութեամբ:

**

Բանախօսութենէն վերջ եղան կարծիքի փոխանակումներ եւ հարցումներ, մասնաւորաբար Թումանեանի ունեցած քաղաքական — հանրային գործունէութեան, առօրեայ կենցաղին եւ գրական ըմբռնումներուն մասին, որոնց ջանաց պատասխանել փրոֆ. Բաղդեանց:

Իսկ օրուան բանախօսը ներկայացնելով, այս տողերը գրողը բացատրեց թէ մեր ընկերները շատ քիչ բան գիտեն իր մասին, իր ծայրայեղ համեստութեան պատճառաւ:

Փրոֆ. Բաղդեանց միջազգային ճանաչում գտած գիտնական մըն է, մասնագիտութեամբ՝ կենսաքիմիագէտ (Biochimiste): Դասախօսած է Թեհրանի համալսարանին դեղագործական եւ բժշկական փաքիւլթէններուն մէջ, երկար տարիներ վարելով այս վերջինոյն տեսուչի (Doyen) պատասխանատու պաշտօնն ալ: Զանազան համալսարաններու հրաւէրով դասախօսած է բազմաթիւ երկիրներու մէջ, ինչպէս՝ Զուիցերիա, Միացեալ – Նահանգներ, Բերու, Ռումանիա, Խորհրդային – Միութիւն եւ Հայաստան, ուր հրաւիրուած է դասախօսելու երկու անգամ: Որոշ շրջան մը պաշտօնավարած է նաեւ Պոռտոյի բժշկական եւ դեղագործական փաքիւլթէններուն մէջ, իբր Professeur-associé:

1963 — 64-ին Լոնտոնի համալսարանին մէջ աշխատած է «Royal Poste Graduate Medical School»»ի հետազօտողներու խումբին իբր աւագ անդամ, եւ կարեւոր բաժին ունեցած՝ Calcitonine կոչուած hormone-ին մեկուսացման ու յատկանիշներուն պարզաբանման շուրջ կատարուած ուսումնասիրութիւններուն մէջ, որոնց արդիւնքները համաշխարհային կիրարկութիւն գտած են ոսկրաբուժութեան մարզէն ներս:

Այդ ուղղութեամբ ալ Ֆրանսական կառավարութեան կողմէ պարգեւատրուած է Chevalier de l'Ordre des Palmes Académiquesի շքանշանով, եւ Ֆրանսայի Բժշկական Ակադեմիան ալ զինքը ընտրած է Թղթակից – անդամ:

Փրոֆ. Բաղդեանց, Թեհրան բնակութեան ընթացքին իր գործօն մասնակցութիւնը բերած է նաեւ տեղւոյն հայ գաղութին թեմական, կրթական ու բարեսիրական ձեռնարկներուն:

Մեր Մշակութային Յանձնախումբը մեծապէս կ'օգտուի իր գործակցութենէն:

ՏԻԳՐԱՆ ՀԱՃԵԱՆ

ՀԱՅ ԱՐԻՆԵՐՈՒ ՏԱՐԵԿԱՆ ՀԱՆԴԷՍԸ

Յառաջիկայ Կիրակի, Մարտ 6-ին, Հայ Արիներու Միութեան փարիզեան շրջանը կը ներկայացնէ իր 57-րդ ցերեկոյթը, Սալ տը լա Շիմիի մէջ:

Աւանդական հանդէս մը, որ տարիներէ ի վեր գնահատուած եւ քաջալերուած է հայ գաղութէն, միշտ խնամուած հայկական եւ սկաուտական յայտագրով մը:

Այս տարի հանդէսը նուիրուած է Աւստրալիոյ համաշխարհային ճեմպորիին, որ տեղի ունեցաւ Յունուարին՝ Սիտնէյի շրջանը, ուր 25 հայ արիներ իրենց մասնակցութեամբ ցոյց տուին իրենց կենսունակութիւնը եւ յարատեւութիւնը, հեռաւոր Աւստրալիոյ մէջ ներկայացնելով հայ սկաուտական միութիւնը:

Հանդէսին պիտի ներկայացուին տեսարաններ ճեմպորիէն եւ հայկական մասնակցութեան պատկերները, որպէսզի մեր ծնողքները եւ բարեկամները աւելի ծանօթանան ճեմպորիի գործունէութեան: Յայտագրին մէջ կայ նաեւ հայերէն զաւեշտ մը, որ պիտի ներկայացուի խմբապետներուն կողմէ: Սկաուտական կեանքէ տեսարաններ, պզտիկ ներկայացումներ ճեմպորիի կեանքէն, հայկական պարեր ու երգեր պիտի ամբողջացնեն յայտագիրը:

Հանդէսին ներկայ կ'ըլլան Ֆրանսական սկաուտական միութեանց ներկայացուցիչները, ինչպէս նաեւ Մարսէյլի նորակազմ շրջանը, որ մասնակցեցաւ ճեմպորիին՝ 9 ներկայացուցիչներով:

Կը յուսանք, որ 57-րդ տարեկան հանդէսը յաջող եւ զուարթ կ'անցնի եւ մեր ծնողքներն ու բարեկամները իրենց ներկայութեամբ կը քաջալերեն մեր արիներն ու արենոյշները, վայելելով սկաուտական եւ հայկական խնամուած յայտագրի մը ներկայացումը:

Գ. Մ.

«ՈԶՆԻ» Ի ՍՐԱՄՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐԷՆ

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԸ ԵՒ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԸ

«Գրքերի աշխարհ»ից զանգահարեցի Շիրազին:

– Վարպետ, ուզում եմ մի քանի հարցեր տալ՝ ձեր նոր գրքի առիթով:

– Հարցերը դո՛ւք տաք, պատասխանը՝ ե՞ս, – հարցրեց Շիրազը, – չէ՛, ես մենակ ժողովրդիս հարցերին կը պատասխանեմ...

Ա. ԽՍՈՅԵԱՆ

**

ԱԿԱՄԱՅ ԽՈՍՏՈՎԱՆԱՆՔ

Պտուղ – բանջարեղէնի խանութ մտաւ մի աղջիկ.

– Այսօր մայրս ձեզանից կարտոֆիլ էր գնել, բայց այնքան անորակ, որ ստիպուած 50 տոկոսը թափեցինք:

– Եթէ չգնէր, մենք ստիպուած էինք լինելու 100 տոկոսը թափել, – ակամայ խոստովանեց վաճառողը:

Է. ԳՐԻՆ

ԽԱՐԻՍԽԷՆ ՀԵՌՈՒ

(ՎԷՊ)

ՆԻԿՈՂՈՍ ՍԱՐԱՖԵԱՆ

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

Ը.

Կիրակոս պարզ էր ու պարզ կը մնար: Կնոջ ցանկութիւնները սակայն կը մեծնային օրէ օր: Զարուհի կառք կ'ուզէր ունենալ: Ճամբորդել կ'ուզէր ան եւ օդափոխութեան երթալ, քաղաքներ թափառիլ ու բնաւ չաշխատիլ: Կիրակոս յոգնած՝ ազատ կը ձգէր զայն: Կէս գիշերները դուրսերը կը մնար յաճախ:

Աւետիս ապրանքի համար Լիոն պիտի երթար օր մը: Զարուհի պնդեց անոր հետ երթալ: Կիրակոս մերժեց:

Իրիկուն մըն էր: Անոնք նստած էին սրճարանի մը առջեւ: Թեթեւ արեւ մը կար, անհատնում անձրեւներէն ելած Փարիզի վրայ: Անոնք նստած էին երկուքը ու կը խօսէին շատ կամաց: Ծառաներ, յաճախորդներ, սուրերներ կը ծփային անոնց շուրջ: Գաւաթի, դգալի ու դրամի ձայներ եւ խօսակցութիւններ կուգային: Զարուհի կը համոզէր էրիկը:

Տօքթորը անցաւ: Անկէ ի վեր Կիրակոս կ'ուզէր երթալ անոր: Կինը արգիլած էր միշտ: Զարուհի քաշեց դարձեալ ամուսինին փէշէն, որ չտեսնալու տայ: Բայց միւսը ներս մտաւ արդէն ժպտելով ու ըսաւ.

– Բարեւ, Կիրակոս աղբար, չտեսնելու մի տար զիս, ես կը մեկնիմ քանի մը օրէն Պարսկաստան, մի գուցէ կարողանամ հոնկէ Հայաստան անցնիլ:

Կիրակոս նշան ըրաւ գլուխով, որ նստի: Վայրագ ու արհամարհական ձեւ մը առած էր ան: Կը դողար ամբողջ մարմնով: Դեղնած էր, ինչպէս կ'ըլլար երբեմն իր մեծ բարկութեան պահերուն: Ժամանակին, երբ դրամ չունէր, շատ ընկճուած էր Կիրակոս անոր քով: Հիմա կը յոխորտար: Կը յիշէր շարունակ անոր անպարկեշտ ընթացքը իր կնոջ հանդէպ: Ու կը պատրաստուէր խօսիլ, երբ միւսը մերժելով նստիլ՝ զայն հրաւիրեց դուրս երկու խօսքի համար: Կիրակոս ելաւ: Զարուհի քաշեց ամուսինին բաճկոնէն:

– Նստէ, պէտք չունիս այդ սրիկային խօսքերը լսելու:

– Դուք անպարկեշտ կին էք, տիկին, – վրայ բերաւ բժիշկը:

Կիրակոս ամքեցաւ: Ու Զարուհի շատ զարմացաւ իր ամուսնոյն այդ թուլութենէն: Վարպետի պէս մարդ էր Կիրակոս, կը բարկանար, կը պայթէր իսկոյն, պզտիկ յարձակումի մը առջեւ: Կիրակոս համաձայն էր բժիշկին հետ: Անիկա անկարող էր պայքարելու ճշմարտութեան դէմ: Կիրակոս եկած էր յանկարծակիի:

– Եթէ պարկեշտ կին ըլլայիք, շարունակեց տօքթոր Ալեմտաղեան, եթէ մաքուր կին ըլլայիք, կը խոստովանէիք գոնէ՝ ճշմարտութիւնը:

Կիրակոս ձեռքը զարկաւ սեղանին: Կինը կ'ուզէր խօսիլ: Լռեցուց զայն: Զարուհի չկրցաւ զսպել ինքզինքը:

– Ատ բոլորը կ'ըսէ, որովհետեւ չգոհացուցի զինքը: Աղտոտ, հասարակ մարդ: Ես երթամ պատմեմ Աւետիսին, ան կուգայ հախէդ:

Տօքթորը ծիծաղեցաւ: Զարուհի դուրս ինկաւ: Գնաց Աւետիսին: Գացին տուն անոր հետ: Առին պէտք եղած հագուստները եւ մեկնեցան:

Անակնկալ եղաւ այս բոլորը: Այնպէս որ Կիրակոս շուարած՝ չկրցաւ բերանը բանալ: Չկրցաւ հաւատա՜լ լսածին ու չհամարձակեցաւ պատմել տալ տօքթորին: Գնաց խանութ կնոջ ետեւէն: Բայց անոնք մեկնած էին արդէն: Կիրակոս գոցեց դուռը ու տուն գնաց: Հոն ինկաւ իրականութեան առջեւ: Տեսաւ որ իրապէս մեկնած էր կինը եւ հետը տարած շատ մը բաներ:

Ու սկսաւ ինքզինքը հալածել նորէն: Կը պզտիկնար, կը ճզմուէր ինքն իր մէջ: Կը խեղդուէր օդի պակասէն: Սենեակը ամայի, անդունդի մը պէս կ'երեւար հիմա: Դուրս ելաւ: Դուրսը անոր գլուխը կախ էր: Կ'ամչնար: Օ՜, ինչպէս պիտի ուզէր ձգել, հեռանալ, փախիլ իսկոյն, երթալ անծանօթ տեղ մը: Բայց գո՞րծը... Բայց Զարուհի՞ն: Կիրակոս տղայութեան կը վերագրէր անոր ըրածը: Եւ կը յուսար միշտ վերադարձ մը: Աւետիս տասը տարու պզտիկ էր անկէ, չէր կրնար ամուսնանալ ան: Ու Զարուհին պիտի մնար երեսի վրայ: Զարուհի պիտի չարչարուէր, պիտի լար: Կիրակոս պէտք է որ մնայ, ըլլայ անոր մօտ, ընդունելու համար զայն վերստին: Վաղը առաւօտ յայտնի կ'ըլլայ ամէն բան: Սպասել վաղուան: Եթէ գիշերը վերադառնար Զարուհի, գիշերը կամ հետեւեալ օրը, Կիրակոս պիտի մոռնար, պիտի ներէր, բաւական է որ ժողովուրդը չգիտնայ: Կիրակոս ներողութիւն պիտի խնդրէր նոյնիսկ: Ինքն էր յանցաւորը: Ինքը պէտք եղածին պէս մարդ չեղաւ:

(Շար. 43)

(Շար. Ա. էջէն)

քալած է Ալեք Փիլիփպոս դպրոցէն Սիթի Քոլէճ։ Հաւաքոյթը տեւած է 3 ժամ, զանազան ելոյթներով։

**

Թորոնթոյի մէջ ալ հաւաքուած են շուրջ 2500 հոգի, Կիրակի օր։

**

ԱԹԷՆՔ

Աւելի քան հազար հոգի հաւաքուած է խորհրդային դեսպանատան առջեւ, շատ «խորհրդայնանպաստ» մթնոլորտի մը մէջ (ըստ «Լիպերասիոն»ի որակումին)։ Յանձնած են դիմումնագիր մը դեսպանատան գործավարին՝ Միխայլովի, որ սիրով ընդունած է եւ յայտարարած է թէ Խորհրդային Միութիւն կը փափաքի որ առեւտրական եւ տնտեսական աւելի սերտ կապեր զարգանան խորհրդային Հայաստանի եւ Սփիւռքի Հայերուն միջեւ։

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՄԵՐՁԱՒՈՐ ԱՐԵՒԵԼՔԻ մէջ խաղաղութիւնը վերահաստատելու ջանքով Շուլցի կատարած շփումներն ու երթեւեկը հասած ըլլալ կը թուի եզրակացութեան մը հանգրուանին։ Ան կ'ուզէ որ Իսրայէլ յստակ դիրքորոշում մը յայտնէ իր ներկայացուցած հարցումներուն. Իսրայէլ կ'ընդունի՞ մասնակցիլ միջազգային հանդիպումի մը, պատրա՞ստ է բանակցելու պաղեստինեան պատուիրակութեան մը հետ, կ'ընդունի՞ խաղաղութիւնը վերահաստատելու համար հողամասերը վերադարձնելու սկզբունք մը ,ու ապա այս շրջաններուն համար առժամեայ ինքնավարութիւն մը։ Տարուած բանակցութիւններէն յայտնի կ'ըլլայ որ Փէրէս համամտութիւն կը յայտնէ, սակայն Շամիր կը հակառակի այս առաջարկներուն։ Մինչ այդ, գրաւեալ հողերու վրայ բախումները կը շարունակուին ու Երկուշաբթի օր երկու հոգի սպաննուած են։ Միւս կողմէ, այն չորս Իսրայէլցի զինուորները որոնք վայրագօրէն խոշտանգած էին պաղեստինցի երիտասարդ մը, երաշխաւորագինի մը փոխարէն ազատ արձակուած են։

ԹՈՒՐՔԻՈՅ Մարդկային իրաւանց մասնաճիւղին ընդհ. քարտուղարը Ա. Պիրտալի երկրէն ելքի արտօնութիւն չէ տրուած, որպէսզի մասնակցի Փարիզ կատարուելիք հանդիպումի մը։ Նոյն մասնաճիւղին մէկ անդամը յայտնած է թէ Թուրքիոյ մէջ ներկայիս մօտ կէս միլիոն հոգիի արգիլուած է արտասահման մեկնիլ, առանց որոշ պատճառի։ 167 դատապարտեալներ կը սպասեն իրենց մահավճիռի գործադրութեան, մինչ առկայ է չարչարանքը ու չի յարգուիր մամուլի ազատութեան սկզբունքը։

ՏԱՖԱՐԻ մէջ լուսարգել եւ պաշարման վիճակ հաստատուած է, ծանր բախումներէ ետք։ Ընդդիմադիր պարագլուխներ, որոնք կը ձաղկէին ընտրութիւնները ձերբակալուած են։

ՍՊԱՆԻՈՅ պաշտօնական իշխանութեանց եւ ԷԹԱ-ի միջեւ բանակցութիւնները խզուեցան, երբ ԷԹԱ տէր եղաւ Մատրիտ կատարուած գործատէրի մը առեւանգումին։

ԻՐԱՆ — ԻՐԱՔ պատերազմը հրահրած է Երկուշաբթի գիշեր, մայրաքաղաքներու ռմբակոծումով։ Նախ Իրաքեան սաւառնակներ ռումբեր արձակած են Թեհրանի վրայ, պատճառ դառնալով 16 հոգիի մահուան ու յիսուն վիրաւորներու. ապա Իրան փոխադարձած է, ռմբակոծելով Պաղտատը, ուր մեռեալներ ու վիրաւորներ կան քաղաքի բնակիչներէն։

ՄԱՐՍԷՅԼ
ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻ

ԱՐԵՒԱԳԱԼ ԵՒ ՀՍԿՈՒՄ

Հինգշաբթի, Մարտ 3
Պուլվար Օտտոյի Ս. Յակոբ Եկեղեցի,
կը քարոզէ՝
ՄԱԿԱՐ ՔՀՆՑ. ՆԱՃԱՐԵԱՆ

Après-midi enfantine déguisée

AU COLLEGE SAMUEL-MOORAT

DIMANCHE 13 MARS

ՍԷՆ - Թ'ԷԹԻԷՆ
Ս. ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՒՈՐԻՉ

ՔԱՌԱՍՆՈՐԴԱԿԱՆ ՊԱՀՈՑ
ՏՆՏԵՍԻ ԿԻՐԱԿԻ

Մարտ 6-ի, Կիրակի, Առաւօտեան ժամը 10.30-ին, կը մատուցուի պատարագ։

Կը պատարագէ եւ կը քարոզէ հոգեւոր հովիւ՝

ՃԱՏԻԿ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ԱՒԵՏԻՔԵԱՆ

Ս. ՄԱՐԻԱՄ ԱՍՏՈՒԱԾԱԾԻՆ ԻՍԻ

Մարտ 4, Ուրբաթ, երեկոյեան ժամը 7-ին, Իսիի Ս. Մարիամ – Աստուածածին Եկեղեցւոյ մէջ, Մեծ Պահքի առթիւ Հրակումի, Եկեսցէի եւ Խաղաղականի արարողութիւն կը կատարուի, նախագահութեամբ Փարիզի առաջնորդ ԳԻՒՏ ԵՊԻՍԿ. ՆԱԳԳԱՇԵԱՆի եւ մասնակցութեամբ փարիզեան շրջանի բոլոր եկեղեցականներու։

Ս. ՅԱԿՈԲ — ԼԻՈՆ

ՀՍԿՈՒՄ ԵՒ ԱՐԵՒԱԳԱԼ

Ի գիտութիւն Լիոնի եւ Ռոն – Ալփի Շրջաններու յարգոյ հայ հասարակութեան, Լիոնի Ս. Յակոբ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ Մեծ Պահքի ամբողջ շրջանին Չորեքշաբթի իրիկունները ժամը 6-ին, Հսկումի խաղաղական եւ հանգստեան ժամերգութիւններ կը կատարուին հետեւեալ ժամանակացոյցով։

ՀՍԿՈՒՄ

Մարտ 2, Չորեքշաբթի, ժամը 6-ին։
Մարտ 9, Չորեքշաբթի, ժամը 6-ին։
Մարտ 16, Չորեքշաբթի, ժամը 6-ին։
Մարտ 23, Չորեքշաբթի, ժամը 6-ին։

ԱՐԵՒԱԳԱԼ

Իսկ Արեւագալի ժամերգութիւնները Փետրուար 21-էն սկսեալ, մինչեւ՝ Մարտ 20, Գալստեան Կիրակին ներառեալ։

Սկիզբ ժամերգութեանց ժամը 8.45-ին։
Արեւագալ՝ ժամը 9.45-ին։
Պատարագ՝ ժամը 10.30-ին։

U.G.A.B. - PARIS

organise un

DOUBLE RECITAL EXCEPTIONNEL

de piano et de chant

le samedi 12 mars à 20h30 précises
au Musée GUIMET
6, place d'Iéna — Paris 16e

avec la participation de :

AIDA MOURADIAN (piano)
MARIANNE PERONNEAU (soprano)

CHOPIN, BAGHDASSARIAN, ABRAHAMIAN, GANACHIAN, ALEMSHAH, RACHMANINOV

Prix des places : 80 Frs.

Réservations à l'U.G.A.B. :
11, square Alboni, Paris 16e
Tél. : 45 - 20 - 03 - 18

ՄՈՒՐԱՏ
ՀԱՍՏԱՏՈՒԹԻՒՆ
ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ
ՀԱՄԵՂ
ԵՒ ԽՆԱՄՔՈՎ
ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԱԾ
ԱՆՈՒՇԵՂԷՆՆԵՐ
ԽՄՈՐ - ՔԱՏԱՅԻՖ - ԵՒՆ. ԵՒՆ.

ՄԵԾԱՔԱՆԱԿ

ՓՈՔՐԱՔԱՆԱԿ

SARL
MURAT
FABRIQUE DE PATISSERIES
MARKAROGLU Frères
184, rue St. Maur — 75010 Paris
Métro : Belleville ou Goncourt
TEL: 42. 09. 04. 49

SOIXANTENAIRE
HAMASKAÏNE

CONCERT
salle Cortot
DIMANCHE 13 MARS à 16 h 30
avec
LYNE DOURIAN
mezzo-soprano
HASMIG SURMELIAN
piano
L'Ensemble Instrumental de Romans

Direction :
ALEXANDRE SIRANOSSIAN

œuvres de
Avédis Nazarian Alan Hovhaness
Arno Babadjanian
Avédis Messoumentz
Komitas-Aslamazian
Verdi Donizetti Saint-Saëns

78, rue Cardinet, 75017 Paris
M° Malesherbes

Billets: 120 F - tarif réduit 90 F- 70 F
Ecole Normale de Musique
114 bis, boulevard Malesherbes
Trois F.N.A.C.
Librairie Samuelian
51, rue Monsieur le Prince Paris 6
Télécondorcet
175, avenue Jean Jaurès, Clamart
Maison de la Culture Arménienne de Paris
Renseignements :
tél : 48 24 63 89 ou 42 46 29 74

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

ՀՍԿՈՒՄ ԵՒ ՔԱՐՈԶ

Մեծ Պահքի ամբողջ շրջանին, Չորեքշաբթի երեկոներ ժամը ճիշդ 6-ին, Փարիզի Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ Հսկումի խաղաղական եւ հանգստեան ժամերգութիւններ կը կատարուին եւ կը տրուի աւուր պատշաճի քարոզ։

Չորեքշաբթի, Մարտ 2-ին
Քարոզիչ՝ ՄԻՒՌՈՆ ՎՐԴ. ԳԸՎԸԳԵԱՆ

Imprimé sur les Presses du Journal «Haratch»
83, rue d'Hauteville — 75010 Paris
Commission Paritaire : No 55935

PRESENTATION DU LIVRE
«L'ARMENIE ET LA SUISSE»

précédée du film «Peuple sans patrie»
En présence de l'éditeur
Pascal NIGOGHOSSIAN
et du traducteur Jean TEPELIAN
Soirée présentée par le
Pasteur René LEONIAN

Vendredi 4 Mars à 20 h 45
en l'Eglise évangélique arménienne
8, rue Groupe Manouchian
à Alfortville

et Samedi 5 Mars à 20 h 45
en l'Eglise évangélique arménienne
28, ave. Bourgain
Issy-les-Moulineaux

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

ԱՐԵՒԱԳԱԼ

Մեծ Պահքի հետեւեալ Կիրակի օրերուն, Պատարագէն անմիջապէս առաջ՝ ժամը 10-ին, Փարիզի Ս. Յովհաննէս - Մկրտիչ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ Արեւագալի ժամերգութիւն կը կատարուի։

– Կիրակի, Մարտ 6-ին, Տնտեսի Կիրակին։

ՀԱՅ ԿԱՐՄԻՐ ԽԱՉ-ի

Անիէռ, Գոլոմպ, Պուա- Գոլոմպ եւ շրջաններու՝

ՏԱՐԵԿԱՆ

Գեղարուեստական Ցերեկոյթը

Կիրակի, Մարտ 6, ժամը 15.30-ին Պուա-Գոլոմպի քաղաքապետարանի սրահը։
35, rue du Général Leclerc —
— Villa des Aubépines —
Կը նախագահէ՝
ԴՐ. ՀԷՔԻՄԵԱՆ
խօսնակուհի՝
ՏԻԿԻՆ ՄԱՐՕ ԱՏՈՒՐԵԱՆ
Գեղարուեստական ճոխ բաժին։
Մասնակցութեամբ՝
Այտաի եւ իր «Լոռի» նուագախումբին, Ստեփան Ակերտի՝ կախարդական սանդուրով, եւ «Ազթամար» պարախումբի ու Արա Չիչէքեանի անկնկալներով։

Փարիզէն եկողներուն ուշադրութեան՝ Սէն - Լազարի կայարանէն շոգեկառք առնել եւ իջնել Պուա - Գոլոմպ։ Սրահը մօտիկ է։

Տոմսերու մասնակցութիւն՝ 60 Ֆր.։
Երախաներուն մուտքը ազատ է։

ALFORTVILLE

DOCUMENT INEDIT

- PROJECTION DES CINQ DE LISBONNE -

Vendredi 4 Mars à 21 heures
à la M.C.A. d'Alfortville
9 ,rue de Madrid — 94140 ALFORTVILLE
NOR SEROUND GROUPE DANIEL VAROUJAN

57ՐԴ ՏԱՐԵԿԱՆ ՑԵՐԵԿՈՅԹ

ՀԱՅ ԱՐԻՆԵՐՈՒ ՄԻՈՒԹԵԱՆ
ՓԱՐԻԶԻ ՇՐՋԱՆԻ

Կիրակի Մարտ 6, կէսօրէ վերջ ժամը 14.30-ին
MAISON DE LA CHIMIE
28 bis, rue Saint Dominique, Paris 7e (M° Invalides)

Հայկական պարեր եւ երգեր — Սկաուտական զուարճալի խաղեր՝ Հայերէն պիտի ներկայացուին նաեւ տեսարաններ Աւստրալիոյ ճեմպորիէն եւ Հայերուն մասնակցութիւնը.

Միջնարարին ցուցադրութիւն եւ պիւֆէ
Հանդէսին կը մասնակցին ֆրանսական սկաուտական խումբեր
ինչպէս նաեւ Հայ Արիներու Միութեան Մարսէյլի եւ Լիոնի Շրջանները։

Մուտք՝ 50 Ֆրանք — Երախաներուն՝ ձրի

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ
ՄԱՐՏ
3
JEUDI
3 MARS
1988

LE NUMERO : 4.00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ
ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

TEL.: 47. 70. 86. 60 — TELEX: HARATCH 280 868 F
C.C.P. PARIS 15069-82 E — 51027317 A R. C. PARIS

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար· 700 Ֆ· — Վեցամսեայ : 360 Ֆ·
Արտասահման : Տար· 1000 Ֆ· (ամէնօրեայ առաքում)
850 Ֆ· (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ·

63ՐԴ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 16.697 | Fondateur : SCHAVARCH MISSAKIAN | 63e ANNÉE — No 16.697

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԸ ԽԱՆԴԱՎԱՌ ՈՒ ԼԱՒԱՏԵՍ

ԲԱՆԱԿԸ ՍՈՒՄԳԱՅԻԹ ՄՏԱՒ ՎԵՐՋ ՏԱԼՈՒ ՀԱՄԱՐ ՀԱԿԱՀԱՅ ՅԱՐՁԱԿՈՒՄՆԵՐՈՒ

«ԱՆՑԵԱԼԻ ՍԽԱԼՆԵՐԸ ՊԻՏԻ ՍՐԲԱԳՐՈՒԻՆ» Կ'ԸՍԷ ԳԵՐԱՍԻՄՈՎ

ՍՓԻՒՌՔԸ ՄԻՇՏ ՀԱՄԱԿԱՄ ՊԷՏՔ Է ՄՆԱՅ

ՓԱՐԻԶ՝ ՀԱՆՐԱՀԱՒԱՔՈՎ ՄԱՐՏ 21-ԻՆ

Գրած էինք երէկ թէ բաւական ծանր բախումներ տեղի ունեցած են Սումգայիթ, Բաքուի հիւսիսը, մինչ ամէն ինչ հանդարտ է Հայաստանի մէջ եւ բոլորը վերսկսած են բնական կեանքը, այսինքն՝ աշխատանքը:

Սումգայիթ ճարտարարուեստական կեդրոն մըն է, 210·000 բնակիչներով եւ ծագած խռովութեանց հետեւանքով խորհրդային բանակը մուտք գործեց եւ Ազրպէյճանի այս երկրորդ քաղաքին մէջ լռարգել հաստատուեցաւ իրիկուան 8–էն առաւօտեան 7: Խորհրդային Միութեան Արտաքին նախարարութեան բանբերը՝ Գերասիմով յայտարարած է թէ Հայերու եւ Ազերիներու միջեւ բախումներէն վիրաւորներ կան: ԹԱՍ գործակալութիւնն ալ «Խուլիգաններու խումբի» մը մասին կը խօսէր, բայց բանբերը չէ կրցած ճշդել Ա – Էֆ – Փէ–ի լուրը, ըստ որուն 15 հրասայլեր գիրք բռնած են քաղաքը: Հակահայ արարքներու հետեւանքով հրդեհներ ծագած են եւ վիրաւորներ կան, բայց Գերասիմով ապահովութիւն տուած է որ Երեքշաբթի օր ամէն ինչ հանդարտ էր քաղաքին մէջ, թէեւ մթնոլորտը լարուած կը մնար: Կը կարծուի որ հակահայ կատաղութիւնը ծագած է ի լուր երկու Ազերիներու մահուան Ղարաբաղ, ուր 18 վիրաւորի ալ խօսք կար, բայց պաշտօնական աղբիւրները աւելի մանրամասնութիւններ չեն տուած:

Ինչպէս մենք ալ գրած էինք (Երեքշաբթի, Մարտ 1) Ստեփանակերտի մէջ ցոյցեր, աւելի ճիշդ՝ համախմբումը կը շարունակուի: Գերասիմով «աքթիվիսթ խմբակ» որակած է զանոնք, մինչ խորքին մէջ, Հայերէ կազմուած քաղաքապահներ են ապահովելու համար հայ բնակչութեան պաշտպանութիւնը, գիշեր – ցերեկ, հակառակ ցուրտին: Դէտերը կը պնդեն որ «ինքնապաշտպանութեան խումբեր» են արգելք հանդիսանալու համար միջ – ազգային բախումներու: Գերասիմով, իր այս մամուլի ասուլիսին ընթացքին, շեշտած է որ Հայաստանի եւ Ազրպէյճանի վերջին դէպքերը «մեծ մտահոգութիւն պատճառած են իշխանութեան»: Ընդունած է որ բազմաթիւ հարցեր, որոնք կապ ունին ազգութեանց միջեւ յարաբերութեանց, առկախ կը մնան եւ թէ .— «ՍԽԱԼՆԵՐ ԳՈՐԾՈՒԱԾ ԵՆ ԱՆՑԵԱԼԻՆ, ՊԷՏՔ Է ԴԱՐՄԱՆՈՒԻՆ, ՊԻՏԻ ԴԱՐՄԱՆՈՒԻՆ» (ընդգծումը՝ մեր կողմէ), առանց աւելի ճշգրիտ մանրամասնութիւններ տալու: Խորհրդային բանբերը ըսած է նաեւ թէ օտար թղթակիցներուն մուտքը արգիլուած է Երեւան երթալ, որովհետեւ իրենց ներկայութիւնը կրնայ «ազգայնական տարրերուն» գործունէութեան զարկ տալ եւ ծանրացնել կացութիւնը: Ապահովութիւն տուած է, սակայն, թէ արգելքը ժամանակաւոր է:

Միշտ Լեռնային – Ղարաբաղի վերակցման կապակցութեամբ, Չորեքշաբթի առտու «Իւմանիթէ» կը տեղեկացնէր թէ Կորպաչով հեռաձայնով խօսած է շրջանին նոր քարտուղար՝ Հէնրիկ Պօղոսեանի հետ: Թերթին երեւանեան խօսակիցը ըսեր է նաեւ թէ Ստեփանակերտի կուսակցական նոր ղեկավարութիւնը դէմ չէ Հայաստանի կցման: Կը յիշուի որ նման դիմումներ եղած են 1946–ին, 1965–ին եւ 1987–ին:

Չորեքշաբթի օր, ընդհանրապէս, փարիզեան օրաթերթերը նոյն լուրերուն կ'արձագանգէին: Նախորդ իրիկուն ալ «Լը Մոնտ» կը ծանրանար Սումգայիթի բախումներուն առթիւ, տիրող լարուածութեան վրայ: Կը գրէր դաշունահարում – ներու մասին, որոնց արձագանգած էինք մեր նախորդ թիւով: Եւ որովհետեւ պէտք չէ մոռնալ այս առթիւ ալ — ինչո՞ւ չէ — առեւտրական հարցերը, Պերնար Ֆերոնի ստորագրութեամբ լոյս տեսած է գրութիւն մը, իբրեւ «մատենագիտութիւն» հինգ ամիս առաջ լոյս տեսած «Les pommes Rouges»ի մասին, հակառակ անոր որ այդ «խնձորները» ոչ մէկ կապ ունին Ղարաբաղի հետ:

Երեքշաբթի օրուան «Քօթիտիէն»ի յօդուածին ակնարկած էինք երէկ: Բաւական լուրջ յօդուած մըն է, լաւատեղեակ, անցեալին վերաբերող, ուր կը յիշուին Լենինի եւ Ստալինի հեռագիրը «ընկեր Կասեանի» եւ խորհրդայնացման պարագա – ները: Յօդուածագիրը կը հասնի, ապա, 1936 – 37–ի ստալինեան մաքրագործում – ներուն, 1965 ապրիլեան ցոյցին, մինչեւ այսօր, անցնելով Սեւակէն, Աւետիսեա – նէն, հուսկ փառաբանելու համար Հայերու աշխատասիրութիւնը, Հայաստանի բարգաւաճ վիճակը եւայլն:

**

Երեքշաբթի օր, կրցանք կապ հաստատել Երեւանի հետ եւ մեզի ըսուեցաւ թէ խանդավառութիւն ու լաւատեսութիւն կը տիրէ, տրամադրութիւնները բարձր են ու յոյսերը՝ մեծ: Ղարաբաղի հետ երթուդարձ կայ:

**

Երեքշաբթի ցերեկ եւ իրիկուն, ֆրանսական հեռատեսիլի կայանները (Ա· Բ· Ե· եւայլն) սփռեցին այն վիտէօ – քասէթը որ կարելի եղած էր իրագործել: Իսկապէս, խորապէս տպաւորիչ էր Հայաստանի հսկայ ցոյցը, մինչ կը լսուէր ժողովուրդին ձայնը՝ «Ղարաբաղը՝ մերն է»:

**

ՍՓԻՒՌՔԸ՝ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՈՂՔԻՆ

Ցոյցերէն, խամախմբումներէն, բանաձեւերու յանձնումէն զատ, բազմաթիւ հեռագրեր, նամակներ կ'ողողեն (ինչպէս Կորպաչով իսկ խոստովանած կ'ըլլայ Սիլվա Կապուտիկեանի եւ Զօրի Բալայեանի) Խորհ· Միութեան Կեդր· Կոմիտէի Ընդհ· քարտուղարը: Ոմանք, հայ մամուլին ալ կը ղրկեն պատճէնները նամակներուն կամ զեկոյցներու: Մեզի ղրկուածներէն, յիշենք ուրեմն որ զեկոյց հրապարակած են Սոլիտառիթէ Ֆրանքօ – Արմէնիէն, «Ծագումով հայ Ֆրանսացի նախկին դիմադրականներու բարեկամական, ԱՆԱՔՐի մասնաճիւղ»ը, Ալֆորվիլի միութենական մարմինը: Նամակ ղրկած են Հայ դատի յանձնախումբը (Սէ – Տէ – Սէ – Ա), Ֆրանսահայ Գրողներու Ընկերակցութիւնը: Բոլորն ալ կը հաստատեն թէ զօրավիգ են Հայաստանի ժողովուր – դին, եւ կ'ակնկալեն արդար «լուծումը» որպէսզի Ղարաբաղը վերակցուի Մայր Հայրենիքին:

Կը խորհինք որ այս գործունէութիւնը պէտք է յարատեւօրէն եւ հետեւողական կերպով շարունակուի, առանց դադարի,

(Շար·ը Դ· էջ)

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻՆ ԽՕՍՔԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԻՆ

Յանուն Հայաստանեայց Եկեղեցու ողջունում եմ ձեզ եւ բոլորիդ բերում իմ օրհնութիւնը Սուրբ Էջմիածնից:

Ծանրօրէն մտահոգուած եմ նաեւ ես եւ բաժանում եմ մեր ժողովրդի յուզումը Լեռնային Ղարաբաղի մարզը Սովետական Հայաստանին միացնելու հարցի կապակցութեամբ:

Ես գտնում եմ այդ առաջադրանքը ընդունակ եւ օրինական ու սահմանադրական, որով հաւատում եմ, թէ մեր օրերի վերակառուցման եւ դեմոկրատիայի ոգով, Սովետական Միութեան բարձր իշխանութիւնները ամենայն կարեւորութեամբ կը յանգեն մի արդար ու անկողմնակալ որոշման:

Այս օրերս ես բազմաթիւ հեռագրեր ու հեռախօսներ եմ ստանում նաեւ արտա – սահմանի մեր եկեղեցական եւ մշակու – թային կազմակերպութիւններից, որոնք Սփիւռքի աւելի քան երկու միլիոն հայութեան անունից խնդրում են՝ իմ միջնորդութիւնը Խորհրդային Միութեան բարձր ղեկավարութեան առաջ, որպէսզի արդարացի լուծում ստանայ Հայկական Ղարաբաղի հարցը, համաձայն Սովետական Միութեան սահմանադրութեան, համաձայն Ղարաբաղի ժողովրդական դեպուտատների սովետի որոշման, եւ համաձայն դեմոկրատիայի սկզբունքների:

Ընթացք տալով այս դիմումներին, ես արդէն իսկ մի բովանդակալից հեռագիր եմ ուղարկել մեր երկրի առաջին ղեկավար մեծայարգ Տիար Միխայիլ Կորբաչովին, խնդրելով Նրա վճռական նպաստը յօգուտ Ղարաբաղի հայ ազգաբնակչութեան ըղձանքների:

Հայ ժողովուրդը ինչպէս Հայաստա – նում, այնպէս էլ արտասահմանում, միշտ հաւատարմօրէն կանգնած է Սովետական Միութեան ազգութիւնների եղբայրութեան եւ ռուս ժողովրդի հանդէպ պատմականօրէն նուիրագործուած անխախտ բարեկամութեան հիմքերի վրայ, իր հոգու հայեացքը ուղղելով դէպի մեր երկրի բարձր իշխանութիւնները լաւատես ապրումներով, մանաւանդ որ յայտնի է ձեզ բոլորիդ մեր վերին իշխանութեան հաւաստիացումը, թէ շատ մօտ ապագա – յում, Մոսկուայում բարձր մակարդակի վրայ պէտք է գումարուի յատուկ նիստ քննարկելու եւ օրինաւոր լուծում տալու Հայկական Ղարաբաղի հարցին Սովետական Միութեան մէջ ազգութիւնների ինքնորոշման իրաւունքների հիման վրայ:

Հարազատներ մեր, ես այս օրերին գնահատել եմ ձեր յուզումը եւ համաժողովրդական արտայայտութիւնները: Արդէն ամէն ինչ ասուած է եւ այժմ անհրաժեշտ է, որ լաւատեսութեամբ եւ յարգանքով մեր հայրենի պետական բարձր իշխանութեանց հանդէպ, մնաք խաղաղ ու կարգապահ, լծուած ձեր ամէնօրեայ աշխատանքներին եւ սպասէք առաջադրուած հարցերի լուծման, պահպանելով մեր հասարակչութիւնն ու ողջմտու – թիւնը, նոյն ինքը յօգուտ հարցերի բարւոք լուծման: Նման տագնապալի պահերին անհրաժեշտ է ցուցաբերել արտակարգ լրջութիւն եւ հեռատեսութիւն, աչքի լոյսի պէս պահպանելով հայ ադրբեջանական ժողովուրդների եղբայրու – թեան հրամայականը, որպէսզի կանխուեն ազգամիջեան ցաւալի անախոր – ժութիւնները Հայաստանում եւ թէ Ադրբեջանում: Վստահ եղէք այս է պատգամը նաեւ Սփիւռքի ձեր հայ եղբայր – ների ու քոյրերի ուղղուած ձեզ:

Այլապէս արդար գործի յաջող ընթացքը կարող է խանգարուել եւ չնախատեսուած բարդութիւնների առաջ կանգնեցնել մեզ: Մեր բոլորիս նպատակը պէտք է լինի ոչ թէ ձախողեցնել, այլ յաջողու – թեամբ պսակել արդարութիւնը:

Մեր հայրենիքի ու ազգի առաջ պատասխանատուութեան խոր զգացումով, իբրեւ Հայրապետ Ամենայն Հայոց, ես կոչ եմ անում ձեզ բոլորիդ Սուրբ Աւետարանի պատգամով՝ «Խաղաղութիւն հեռաւորաց, խաղաղութիւն մերձաւորաց, խաղաղութիւն ամենեցուն»: Ամէն:

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

Փետրուար 25, 1988

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

«ԿԱՈՒՉՈՒԿ ‿ 1» ՁԵՌՆԱՐԿՈՒԹԵԱՆ ՓԱԿՈՒՄԸ ՍԿՍԱԾ Է ՓԵՏ. 16‿ԻՆ

Հայաստանի եւ մայրաքաղաք Երեւանի շրջապատի պահպանութեան, օդային աւազանի մաքրութեան հարցերը մնայուն ուշադրութեան առարկայ են կուսակցութեան Կեդր· Կոմիտէի եւ Նախարարաց Խորհուրդին: Հարցերը անցեալ Դեկտեմբերի պլենումին մանրամասնօրէն քննարկուեցան եւ որոշուեցաւ կտրուկ կերպով նուազեցնել արդիւնաբերական ձեռնարկութիւններու վնասակար արտանետումները: Ծանօթ է, որ անցեալ տարուան վերջերը Խորհրդային Միու – թեան Նախարարաց Խորհուրդը որոշում տուաւ Երեւանի օդոլորտի բարելաւման լրացուցիչ միջոցառումներու մասին, մասնաւորաբար «Կաուչուկ – 1» ձեռնարկութեան փակման վերաբերեալ (տես՝ «Յառաջ» Յունուար 8–ի թիւ):

Ի կատարումն խորհրդային կառավարութեան այդ որոշման, Փետրուար 16ին, «Նայիրիտ» գիտա – արտադրական ձեռնարկութեան մէջ սկսած են քլորոպրենային կաուչուկներու արտադրութեան («Կաուչուկ – 1») դադարեցման եւ սարքաւորումներու քակման՝ աշխատանքները, որոնք կ'աւարտին կարճ ժամանակուան մէջ:

«ԱՍՊԵՏԱԿԱՆ ՀՈԳԻՆԵՐ»

Կենտկոմի՝ Աբովեան փողոցում գըտնուող շէնքի («Հին Երեւանում»՝ Եղիազարովների տունը, ներկայումս՝ «Գիտելիք» ընկերութիւն) անձուկ ու մթնաւուն դահլիճում, որտեղ կայացաւ նիստը, Բերիան խօսեց 30 – 35 րոպէ: Թէեւ Անդրերկրկոմի որոշումից բխում էր, թէ յիշեալ մարդկանց արարքները դատապարտելի են, Բերիայի այդ օրուայ խօսքն ակնյայտօրէն երկիմաստ էր. այնպէս էր ստացւում, թէ նրանք, այնուհանդերձ, դրական դիտաւորութեամբ են իրար անցել, ըստ ձեւի միայն ճիշդ չի եղել նրանց արածը: Իսկ Խանջեանի մասին ասուածից բխում էր մօտաւորապէս հետեւեալը. քանի որ նա կուսկազմակերպութեան ղեկավար է, ապա նրա հետ հաշուի չնըստել, անշուշտ, չի կարելի, բայց եւ նա ինքը պէտք է աւելի վճռական դիրք դըրսեւորած լինէր իր իրաւասութիւններն ի կատար ածելիս … Ու թէեւ այդ մարդկանց արարքներն ասես թէ դատապարտուեցին, նիստի վերջում հէնց դահլիճը թողնելիս, նրանք աւելի շուտ յաղթողներ էին զգում իրենց: Բերիայի ելոյթը, այսպիսով, հակասական զգացումներ առաջ բերեց ունկնդիրների մէջ: Առհասարակ նիստն ընթանում էր չափից դուրս սառը, չոր – պաշտօնական, նոյնիսկ մըռայլ մթնոլորտում: Բերիայի խօսքն՝ իր բարձրամիտ ուսուցողական տոնով, լըռեց քար լռութեան մէջ: Խանջեանը, նիստը բացելուց յետոյ, չուզեց այլեւս գէթ մի բառ արտասանել:

Ինչպէս շուտով յայտնի դարձաւ ամէնքիս, Խանջեանը ոչ մի պատճառ չունէր գոհ լինելու, մանաւանդ, որ յիշեալ ադմըկարարները, այդ կերպ իրօք աչքի ընկնելով, արդէն բոլորն էլ պատասխանատու պաշտօններ էին ստացել Թիֆլիսում: Իսկ նրանց փոխարէն շուտով, շատ շուտով՝ ուրիշ, աւելի փութեռանդ, եւ կ՚ասէի՝ քինախնդիր մարդիկ եկան, ինչպէս երրորդ քարտուղար Ստ. Ակոպովը կամ մանաւանդ, Երեւանի արդիւնաբերական շրջանի կուսշրջկոմի քարտուղար նշանակուած Ժորա Ծատուրովը, որոնք իրաւունք էին համարում աւելի անքօղարկ ձեւով հանդէս գալ իբրեւ Անդրերկրկոմի, աւելի ճիշդ՝ Բերիայի լիազօրներ: Բնորոշ է, որ Խանջեանը առիթ եղած դէպքում սիրով ու յարգանքով արտայայտուելով կուսակցութեան ղեկավար գործիչներից շատերի մասին (Զերժինսկու, Կիրովի, Կալինինի, Ցխակայայի, Օրջոնիկիձէի), խուսափում էր Բերիային բնութագրող որեւէ բան ասելուց:

Մէկ անգամ միայն, երբ երկուսով էինք, նա պարզապէս անկարող եղաւ ձեռնպահ մնալ: Ճշգրտօրէն 1934–ի Յունիսի 22–ին (այդ օրը նրա տանը, ձորահայեաց պատշգամբում, ես նրան կարդալու տուի Ակսելի «Սեւ ցելերի սերմընացանը» ժողովածուին նուիրածս յօդուածի շարուածքը) հրաժեշտի պահին, ասես կատակով, հարցի կարեւորութիւնը թեթեւացնելով, ասաց. «Հա՛, շուտով ձեզ պատասխանատու խմբագիր է գալու»: Երբ պարզուեց, թէ դա Թիֆլիսի «Պրոլետար» թերթի խմբագիրն է, ես յայտնեցի մեր խմբագրատան աշխատակիցների կարծիքն այդ մարդու մասին: Խանջեանը տեղն ու տեղը հաստատեց մեր՝ մեղմ արտայայտուած, ոչ այնքան բարենպաստ տպաւորութիւնն այդ մարդուց, դեռ մի բան էլ իր կողմից աւելացրեց:

– Դէ, եթէ այդպէս է, էլ ինչո՞ւ էք հէնց դրան նշանակում, – զարմացայ ես:

– Ե՞ս եմ նշանակում … — ասաց բուռն վրդովմունքով: – Ստիպո՛ւմ է … Երեք անգամ է՝ յիշեցնում է արդէն:

Ու թէեւ անունը չտուեց, բայց դրա կարիքը չկար, խօսքը Բերիայի մասին էր, եւ տոնը ոչ մի տարակոյս չէր թողնում նաեւ նրա հանդէպ իր ունեցած վերաբերմունքի մասին:

Արդարութիւնը պահանջում է աւելացընել, որ չնայած Բերիայի ճնշմանը, Խանջեանը, այնուհանդերձ կարողացաւ մի տարի յետոյ ազատել «Խորհրդային Հայաստան»ի խմբագրութեան այդ որքան ֆրանտ հագնուող, նոյնքան էլ մտաւորապէս անճարակ մարդուց, երբ նա հերթական մի անհեթեթութիւն էր թոյլ տուել լրագրում:

Դա 1935–ի աշնանն էր, ինչ որ նշանակում է, թէ այդ պահին Խանջեանը դեռ բաւական ամուր էր զգում իրեն:

Յաջորդեցին Հայաստանի խորհրդայնացման տասնըհինգամեակի տօնակատարութիւնը եւ ապա Հայաստանի պատգամաւորութեան ընդունելութիւնը Կրեմլում: Յիշում եմ այն օրը, երբ վերադարձան Մոսկուայից: Զանգուի մեր – ձախնեայ տան առաջին յարկի սենեակում հաւաքուած էին մօտ 20 — 25 հոգի: Ամէնքը, Խանջեանը, երկրորդ քարտուղար Ամատունին, Ժողկոմխորհի նախագահ՝ Աբրահամ Գուլոյեանը, – թւում էր ըստ ամենայնի գոհ են ուղեւորութիւնից: Կարելի էր վստահօրէն ասել նոյնիսկ, թէ գոնէ մօտակայ տարիներին մեզ մօտ՝ Հայաստանում ունենալու ենք խաղաղ եւ արդիւնաւէտ աշխատանքի մի շրջան: Ո՞վ կարող էր ենթադրել, թէ դա վերջին նոր տարին էր, որ ոտք էր դնում մեր Աղասին:

Ամէն ինչ նոր, անսպասելի ընթացք ընդունեց, աւելի ճիշդ՝ բացայայտուեց, առերեւոյթ կողմնակի մի առիթով:

1936–ի առաջին իսկ օրերից (երբ Խանջեանը Համօ Յովհաննիսեանին փոխադրեց Կենտկոմ, որպէս իր օգնական), միանձնօրէն «ինձ վրայ մնաց» թերթը: Փետր. 20–ի ցերեկը, տեղեկութիւն ստանալով, որ վախճանուել է ճարտարապետ Ալեքսանդր Թամանեանը, զանգահարեցի Խանջեանին, հարցնելով, թէ ի՞նչ է լինելու, ինչ պաշտօնական նիւթ՝ այդ առթիւ: Նա նոր էր լսում այդ մասին, սաստիկ վշտացաւ, շատ էր յարգում Թամանեանին, տանն իր գլխավերեւը, լայն գըրակալի վրայ ունէր օփերայի շէնքի լուսանկարը, թէ՞ մաքէտը, լաւ չեմ յիշում: Ասաց՝ մահախօսական կը գրենք, կը տանք վաղը:

– Իսկ այսօ՞ր, – հարցրի ես:

Կշտամբեց.

– Չէ՞ք կարող խմբագրութեան անունից մի քանի տող գրել:

Ինքներս գրեցինք կառավարական մի մահագդ եւ խմբագրութեան սեղմ մահախօսականի ու լուսժողկոմ Արտօ Եղիազարեանի ուղարկած ցաւակցութեան հետ զետեղեցինք թերթի հերթական համարում:

Ես գրի եմ առնում այս մանրամասնութիւնները, քանի որ, ինչպէս կը տեսնենք, այդ օրուանից սկսած, ամէն ինչ ասես թէ կատարւում էր Խանջեանին ժամ առաջ աղէտի առջեւ կանգնեցնելու համար:

Փետրուարի 21–ին կրկին զանգահարեցի՝ տեղեկանալու, թէ պատրա՞ստ է մահախօսականը:

– Արի այստեղ, – կարճ կտրեց Խանջեանը, ակնյայտօրէն վրդոված ինչ որ բանից:

Ահա մեր լակոնիկ խօսակցութիւնը բառացի.

– … Չեն ուզում ստորագրել:

– Ո՞վ:

– Երեւակայիր, նոյնիսկ Աբրահամ Գուլոյեանը:

– Ինչո՞ւ:

– Ասում են՝ «Նացիոնալիստ է» …

Նկատելով իմ վհատութիւնն, աւելացրեց.

– Ոչի՛նչ, ինքս կը գրեմ ու մինա՛կս կը ստորագրեմ:

Այդ բառը, շեշտուած արեւմտահայերէն, «մինակս», այս րոպէին էլ ականջումս է: Յաջորդող իրադարձութիւնները եւս բոլոր մանրամասներով մնացել են յիշողութեանս մէջ, քանզի յետոյ, շատ շուտով, յաճախ էին առիթներ լինում վերապատմելու:

Տասնհինգ — քսան րոպէ անց, ստանալով մանրատառ, յստակ ձեռագրով մէկ ու կէս էջի վրայ շարադրուած մահախօսականը, վերադարձայ խմբագրատուն: Այնտեղ սպասում էին Զարենցն ու Միշա Մազմանեանը: Մօտիկ մարդիկ էին, տուի, Միշան բարձրաձայն կարդաց, չթաքցրի նրանցից եւ վրդովեցուցիչ իրողութիւնը:

Չէի հասցրել ինքս որեւէ բան խնդրելու, Զարենցը՝ պիջակի ծոցագրպանից հանելով, առջեւս դրեց իր նոր «Մահուան տեսիլ»ը: Ցափշտակուած կարդացի եւ այնքան յուզուեցի, որ բառ իսկ չկարողացայ ասել, միայն գլխով հաւանութեան նշան արի ու զետեղեցի թղթապանակում:

– Տպարա՛ն ուղարկիր, ընկե՛ր, ինչ ես դնում պապկան, – գոչեց Զարենցը:

– Վաղն ենք տալու, թաղմանը նուիրուած համարում … – բացատրեցի իրեն:

– Այսօր սա ենք տալիս միայն, – Խանջեանի գրածը ցոյց տուի:

Յաջորդ օրը եւս երկուսով եկան, ու Միշան բերեց նաեւ Երեւանի ճարտարապետների կոլեկտիւ ձեռագիր մահախօսականը, որ խոստացել էր: Այդ մահախօսականի մէջ էլ «խաղացել էր» Զարենցի ճարտար գրիչը:

Նախընթաց օրը, իր յոգնածը ձեռքս տալու պէս, Խանջեանը մեկնեց կայարան՝ Թիֆլիսում մասնակցելու Վրաստանի խորհրդայնացման տասնըհինգամեակի տօնակատարութեանը եւ այնտեղից (առողջութիւնը նորից վատացել էր) գնաց Սոխում:

.. Գուլոյեա՛նը … Աւելորդ չէ, թերեւս այս առընչութեամբ յիշել յետոյ յայտնի դարձած մի իրողութիւն, որ Բարգէն Շահումեանը պատմեց. Խանջեանի նախնական միջնորդութիւնից յետոյ, 1935–ի աշնանը, գնացած է եղել Ժողկոմխորհ՝ Գուլոյեանի մօտ, Ալավերդու թերթի նիւթականը կարգաւորելու (այդ շրջանում նրա խմբագիրն էր): Ինչ – որ խորհրդակցութեան առիթով շատ մարդիկ են եղել աշխատասենեակում: Այդ պահին ներս է մտել Թամանեանը: Գուլոյեանը կոպիտ – մերժողական ինչ – որ բան էր ասել «ժողտան» պահանջների շուրջը, եւ Թամանեանը, բառ իսկ չարտասանելով, ցուցադրաբար գլխին էր դրել շլյապան ու ետ շուռ գալով, հեռացել: Նման կոնֆլիկտից յետոյ, մարդկայնութեան նշոյլ իսկ եթէ լինէր Հայաստանի ժողկոմխորհի նախագահի դիրքին հասած մի գործչի մէջ, մեծ ճարտարապետի մահուանը գոնէ պիտի զղջար եւ առաջինն ուղենար մասն բերել նրա յիշատակի յաւերժացմանը … :

Իսկ Ամատունին, երկրորդ քարտուղարը, այդ նոյն «ժողտան» առընչութեամբ նոյնպէս ասել էր իր խօսքը. «Ի՞նչ պէտք է այստեղ օփերա, Թիֆլիսում կայ՝ բաւական չի՞» – դառնալով ճիշդ ինչպէս Երեւանեան դուքանչիները, որոնք 1905–ին ծիծաղել էին այն «ընկեր»ների վրայ, որոնք «Հայոց համալսարան» էին երազում, թէ՝ «Փարի՛զ են ուզում շինել Երեւանը» (ես հիմք ունեցել եմ «Զարթօնք» վէպում այսպէս գրելիս): Իսկ Սահակն ու Աղասին, ամէն անգամ, «գետնի տակից էլ որ լինէր», միջոցներ գտնում էին մի փոքր առաջ տանելու «ժողտուն»ը որ մէկ է՝ նրանցից յետոյ, բազալտի փոխարէն, կաւէ թաղար առաւ իր ճակատին, եւ հիմա միայն, վերջին տարիներս վերափոխուեց, նախագծային իր տեսքին մերձենալով: Սահակ Միրզոյեանը 1930–ի Նոյեմբերի 29–ին ինքն էլ հանդէս էր եկել «ժողտան» հիմնադրման միտինգում, եւ՝ կառավարութեան նախագահի մասնակցութեամբ, այդ հիմնադրումը վերածել էր խորհրդայնացման տասնամեակի տօնակատարութեան գլխաւոր իրադարձութեան:

Ի դէպ՝ Կոմիտասի թաղմանը եւս չկար Ամատունին կամ որեւէ ուրիշը Կենտկոմից (Խանջեանը դեռ բուժման էր): Իսկ թաղման իրական հանգամանքները, որոնց շուրջը նոյնպէս առասպելներ են տարածուել յետոյ, հետեւեալն են: Երբ Կոմիտասի աճիւնը Ֆրանսիական նաւով հասնում է Բաթում, Երեւանից ինչ – որ երկրորդական պաշտօնեայ է ուղարկւում՝ յետ վերադարձնելու դագաղը: Նաւապետը յանձն չի առնում յետ ընդունել այն: Լաւ է՝ այս պաշտօնեայի խելքը կտրում է զանգահարել Սուխում՝ Խանջեանին: Նա, իր հերթին, շտապում է յայտնել Թիֆլիս, թէ «մեր խելօքները նորից գործի վրայ են, ուզում են յետ ուղարկել մեծ երաժշտի դագաղը՝ ինչ է թէ վարդապետ է եղել»: Բերիան նոյնիսկ, առ երես գոնէ, «վրդովւում է». «Դա ինչ յիմարութիւն է, ինձ ոչինչ չեն ասել», ե կարգադրում է վագոն տրամադրել՝ դագաղը Երեւան փոխադրելու: Երեւանի «քաջերն» էլ ուրախանում են, որ այդ առընչութեամբ իրենց որեւէ անախորժութիւն չի սպասում այլեւս …

**

Այս բոլորը մի կողմ: Թամանեանի մահըն առիթ դարձաւ (մեզ համար, առաւել եւս իր՝ Աղասու) տեսնելու եւ զգալու, որ Կենտկոմի բիւրոյում, այն մարդկանց մէջ, որոնց հետ աշխատում էր, փաստօրէն մենակ է ինքը:

Իսկ երբ Գորկու մահուան բօթն ստացուեց՝ Յունիսի 19–ին, ես առաջին անգամ արցունքներ տեսայ նրա աչքերում. կարդում էր հեռագրական բիւլեթէնը եւ արտասւում :

Այս ամէնի հետ միասին այլեւայլ կողմնակի հանգամանքների բերումով եւս նրա հոգեվիճակն այնքան էր խարխըլուած, որ այդ ամիսներին ամէն մի նոր ցնցումից էլ կարող էր ինքնասպանութեան դիմել: Իսկ Ակոպովներն ու Գուլոյեանները շուտով այնպիսի մի ստոր քայլի դիմեցին, որը շատ լաւ գիտէին, պիտի ցաւագնօրէն խոցէր Աղասու զգայուն հոգին:

1935–ի Դեկտեմբերի 30–ին այն մոսկովեան ընդունելութեան ժամանակ մարդիկ ներքին մղումով ջերմ խօսքեր էին ասել Խանջեանի հասցէին: Ամէնից աւելի սրտագին էին հնչել Էջմիածնի շրջանի «Արշալոյս» կոլտնտեսութեան պրիգատիր Ջապէլ Բուղաղեանի, պարզասիրտ մի գեղջկուհու գոհունակութեան խօսքերը: Ստալինը հայերէն բացագանչել էր. – «Կեցցէ՛ Խանջեանը»: Մեր՝ «Խորհրդային Հայաստան»ի, մոսկովեան սեփական թղթակից Յակոբ Խաչատրեանցը, Մարիէտա Շահինեանի ամուսինը, ինքը յայտնի թարգմանիչ, շատ լուրջ ու ծանրախոհ մարդ, այդ իրողութիւնը եւս յիշել էր իր հեռագրական հաղորդագրութեան մէջ: Լրագրում զետեղուած, դա որեւէ մէկի կողմից չէր վիճարկուել: Բայց մօտ վեց ամիս անց, մեզ մօտ, Կենտկոմի իր աշխատասենեակում, երբ երկուսով մենակ էինք, Անդրերկրկոմի բիւրոյի նիստից նոր վերադարձած Խանջեանի Ա. խօսքը եղաւ. – «Այս անգամ եւ ծանր դրութեան մէջ ընկայ իմ բարեկամների պատճառով»: Ու բացատրեց, թէ յիշեալ նիստում խօսք ու զրոյցի առարկայ է դարձել Խաչատրեանցի այն թղթակցութիւնը, յատկապէս Ստալինի ռեպլիքը:

– Բայց չէ՞ որ իրենք էլ այնտեղ էին, – ասացի՝ Ամատունուն ու Գուլոյեանին ակնարկելով:

– Ասում են՝ «չենք լսել, աղմուկ էր» …, – պատասխանեց Խանջեանը:

Ներքուստ վրդովուեցի. նրա խօսքերը փաստօրէն հնչում էին իբրեւ կշտամբանք Խաչատրեանցի ու վերջին հաշուով նաեւ մեր խմբագրութեան հասցէին՝ միանգամայն անիրաւացի կշտամբանք, քանի որ այն ժամանակ ոչ միայն ոչ ոք չէր վիճարկել թերթում տպագրուածը, այլեւ ուրիշները, մեզ մօտ եւս (օրինակ՝ Վախթանգ Անանեանը), որ եղել էին այդ հանդիպմանը, տարբեր առիթներով պատմել էին այդ նոյն բանը:

– Իսկ դո՞ւք, – անսպասելիօրէն չոր, պաշտօնական տոնի անցայ ես, – չէ՞ որ այնտեղ էիք …

– Ասում են. «Եթէ ասել էլ էր, չպէտք էր գրել, քանի որ պաշտօնական հաշուետուութեան մէջ չէր մտել» …

Ես աւելի յուզուեցի.

– Բանն այն չէ, վերջապէս, թէ թերթում տպուած է դա, թէ չէ տպուած: Բանն այն է, ճի՞շդ է, թէ յօրինուած է …

Նա լուռ մնաց մի փոքր, իսկ ես, զգալով, թէ իմ հերթին զուր տեղը նեղութիւն եմ պատճառում այս մարդուն, որին կանխամտածուած կերպով հոգեկան ծանր դրութեան մէջ են գցել, թողի դուրս եկայ:

Խմբագրութիւն վերադառնալով, մօտիկ ընկերներիս պատմեցի այս նենգութեան մասին: Ամէնքը վրդովուեցին: Հարցը պարզ էր մեզ համար. այդ ընդունելութեան մթնոլորտը, որ ստեղծուել էր տարբեր խաւերի պատկանող հայ մարդկանց անբռնազբօս ելոյթներով, Խանջեանի բարոյական յաղթանակն էր, եւ այդ է, որ չէին հանդուրժել նրա բացայայտ ու ծպտեալ թշնամիները, Բերիան առաջին հերթին, քանի որ եթէ նա, մեղմ արտայայտուած, անտրամադիր չլինէր Խանջեանի հանդէպ, տեղն ու տեղը վերջ կը դնէր այդ կեղտոտ բամբասանքին, մինչդեռ թոյլ էր տուել, աւելի ճիշդ, յատկապէս տրամադրել էր սենսացիոն իրադարձութեան բնոյթ տալու դրան, որը կարող էր եւ հարկ եղած դէպքում թիւր մեկնութեամբ հէնց իրեն՝ Ստալինին ներկայացուել:

ՌԱՖԱՅԷԼ ԱԹԱՅԵԱՆ

(Շար. 3)

ՍՏԱՑԱՆՔ

ՀԱՄԲԵՐԴԻ ԾԱՂՐԱԾՈՒՆ
(Թատերգութիւն երեք գործողութեամբ)
Հեղինակ՝ Սուրէն Մ. Աբեղեան
Լոս – Անճըլըս — 1988
Տպարան՝ Շիրակ

ԱՆԴՐԱՆԻԿԻ ՄԱՍԻՆ ԷՋ ՄԸ

ԽՄԲ. – Պլովդիւէն Մարտիկ Հագիգեան «Երեւան» թերթի խմբագրութեան յանձնած է Պալքանեան պատերազմին հայկական կամաւորական վաշտի զին– ւոր Գրիգոր Տէր – Կարապետեանի յուշերը, զորս ան գրի առած է 1965–ին, երբ Տէր – Կարապետեան ողջ էր տակաւին։ Ստորեւ՝ Անդրանիկի վերաբերող հատուած մը այդ յուշերէն ։

***

1910–ին Կ. Պոլսէն Ռուսէ եկայ, հոն մնալու համար։ Երբ սկսաւ Պալքանեան պատերազմը՝ մենք 75 երիտասարդ Հայեր, կամաւոր գրուեցանք 5–րդ գունդին մէջ։ Քանի օրի չափ զինուորական վարժութիւն ընելէ ետք, օր մը մեզ կայարան տարին եւ հոն բեռնատար վակոններու մէջ լեցուցին։ Յաջորդ օր Սոֆիա հասանք։ Մեզ եկան դիմաւորելու արդէն այդ օրերուն կազմուած Հայկական վաշտի կամաւորները եւ հրամանատարները։

Սոֆիա մնացինք մօտ 10 — 15 օր։ Այդ ժամանակամիջոցին միւս կամաւորներէն զանազանուելու համար մեր փափախներուն վրան սեւ լաթ անցուցին,, իսկ պուլկար կամաւորներունը կանաչ էր։ Ունեցանք մեր ազգային եւ մարտական կարմիր դրօշը, որուն վրայ գրուած էր հայերէն լեզուով՝ «Ազատութիւն կամ մահ»։

Սոֆիայէն ճամբայ ելանք դէպի Սամոքով՝ քալելով, ու անկէ ալ Սարամպէյ (ներկայիս՝ Սեպտեմվրի)։ Եղանակը ցուրտ էր, ձիւն կար, ճամբան յոգնեցուցիչ էր, իսկ մենք՝ անփորձ։ Ես եւ իմ մէկ ընկերս՝ Հայկ Յովհաննէսեան (այժմ մեռած) ակամայ մեծ յանցանք գործեցինք։ Բարեբախտաբար այդ յանցանքը մէջտեղ չելաւ եւ մենք անպատիժ մնացինք։ Աննշմար, կամացուկ մը խումբէն բաժնուեցանք եւ առաջին հանդիպած տան դուռը զարկինք ու քիչ մը հանգստացանք։ Պուլկար բարի գիւղացի ընտանիքը մեզի լաւ հիւրասիրութիւն մը սարքեց, մեր փորը կշտացուց, հանգչեցուց ու հասանք մեր խումբին Թոնովա — Սէյմին։ Հոն մեզի մէյ մէկ զէնք տուին (Մանլի հէր) եւ 150–ական փամփուշտ եւ Խասքովօ ղրկեցին, անկէ ալ Մաքազա եւ Պալքան Թորէսի։ Հոս արդէն պատերազմը կատաղի կերպով սկսած էր։ Մենք քանի մը խմբակներու բաժնուած, երբ մօտակայ բլուրը կը բարձրանայինք, յանկարծ մեր ետեւը խճուղիին վրայ Թրքական ռումբ մը պայթեցաւ։ Բարեբախտաբար ոչ մէկ զոհ տուինք։ Տաք կռիւը շարունակուեցաւ մինչեւ մութը կոխելը։ Մենք 7 — 8 հոգի զոհ տուինք։ Եւ, որքան որ գիտեմ, հիմա այս զոհերուն ինկած վայրին մօտ յուշարձան մը կայ։

Այդ օրը Անդրանիկ մինչեւ իրիկուն անընդհատ կրակած եւ հրամայած էր, միշտ ոտքի վրայ կենալով։ Ան միշտ մեր առջեւէն կ՚երթար, իսկ մենք միշտ կը հետեւէինք իրեն եւ ի զարմանս բոլորին ոչ մէկ փամփուշտ կը դպէր իրեն։

Մութը կոխելուն պէս կրակը դադրեցաւ։ Մենք անկիւն մը քաշուած կը հանգչէինք, երբ լսեցինք մօտակայ Թրքական բանակի «նաւթը» պառկելու փողին ձայնը։ Անդրանիկ մտադրաբար մեր բանակատեղիին չուրջը կը պտըտէր։

Ո՞վ գիտէ, ինչե՛ր կը մտածէր այդ պահուն...

Յանկարծ, գալով մեր մօտ, հարցուց.

– Բոլորդ ալ հո՞ս էք։

– Այո՛, փաշա – լսուեցաւ մութին մէջ։

– Իր կեանքէն զզուող մը կա՞յ ձեր մէջ, – հարցուց այս անգամ Փաշան։

Ոչ ոք պատասխանեց։

Երկրորդ անգամ նոյն հարցումը կըրկնեց։ «Միլլէթ» ածականով մէկը կար մեր մէջ, բուն անունը Օհաննէս էր, մականունը չեմ յիշեր. եկաւ Անդրանիկին ճիշդ դիմացը, բարեւի կեցաւ ու ըսաւ.

– Հրամայէ՛, Փաշա, ի՞նչ կ՚ուզես...

Անդրանիկ քանի մը վայրկեան ետք, մեզ բոլորս երկու շարք բռաւ եւ երկու խմբակ կազմեց՝ 30–ական հոգիոց. շարուած զինուորներուն շարքին մէջէն մէկը ձգելով, յաջորդը առնելով հրամայեց.

– Բոլորդ ալ իմ ետեւէս պիտի գաք։

Եւ նեղ արահետ մը գտնելով դէպի ձորը իջաւ՝ «Միլլէթ»ն ալ հետը տանելով։

Քիչ ետք Գ. Նժդեհը եկաւ եւ հարցուց թէ ո՞ւր է Փաշան։ Երբ իմացաւ, թէ Անդրանիկ ձորը իջած է զինուորներով, մընացածները չորս խմբակի բաժնեց։ Երկուքը ինք առաւ, միւս երկուքն ալ Ստեփան Ազատեանի յանձնեց, որ չավուշ (աւագ) էր։ Ու ամէնքը հեռացան դէպի Անդրանիկի բռնած ուղին։

Մենք ունէինք չորս դասակ՝ «Արարատ», «Մասիս», «Տալւորիկ» եւ հատ մըն ալ, որուն անունը չեմ յիշեր։ Մենք «Արարատ»ի մէջ էինք Ստեփանի հետ։ Մե՛նք ալ աջ կողմ թեքուելով ձորը իջանք վազելով, որպէսզի չնշմարուինք թշնամիէն։ Բայց, մեր չար բախտէն, Թուրքերը մեզ նշմարեցին ու սաստիկ կրակ բացին։ Անոնց դիրքերը մեզմէ աւելի նըպաստաւոր էին։ Անոնք աւելի բարձր էին, իսկ մենք՝ ցած։ Աւելի գատ անոնք ունէին թնդանօթ, իսկ մենք՝ հրացան ու գնդացիր։ Նոյնպէս լուսնի լոյսը մեր վրան էր, կը մատնէր մեր բոլոր շարժումները։

Ասոր վրայ, Ստեփան հրամայեց որ ետ քաշուինք՝ մեր առաջուան դիրքերը։ Այս իրարանցումը իմանալով գնդապետ Փրոթեկերով անմիջապէս եկաւ մեր մօտ իր թիկնապահով եւ տեղեկանալէ ետք եղելութեան, իր սուրը պատեանէն քաշելով ուզեց տեղն ու տեղը սպաննել ըՍտեփանը, որ նման քայլ մը առած էր։ Ու հրամայեց կրկին իջնել ձորը՝ Անդրանիկի մօտ։ Մենք ալ այդպէս ըրինք։ Երկրորդ անգամ Թուրքերը մեր վրայ չկրակեցին։ Կ՚երեւի չնշմարեցին։

Անդին, Անդրանիկ ու Գարեգին իրենց խումբերով աննշմար մօտեցեր էին թըշնամի դիրքերուն եւ յանկարծակի կրակ բացած, որմէ խուճապահար Թուրքերը, կարծելով որ մեծ քանակութեամբ զինուոր կայ իրենց դիրքերուն առջեւ, լեղապատառ ամէն բան ձգելով գիշերանց փախած էին։

Յաջորդ առաւօտ, արդէն յայտնի եղած էր յաղթականը։ Այսպէսով Անդրանիկի շնորհիւ մենք քիչ զոհեր տուինք։

Բոլորի ներկայութեան ընդհանուր հըրամանատար զօրավար Կենեւ ցոյց տալով Անդրանիկը՝ մեծ գովասանքներով խօսեցաւ անոր մասին, իսկ զինուորները՝ ի նըշան երախտագիտութեան, իրենց ուսերուն վրայ պտըտցուցին զինք ամբողջ բանակատեղիին մէջ եւ երեք անգամ օդին մէջ վեր – վար բարձրացուցին։ Այն օրէն սկսեալ Անդրանիկ պուլկար բանակի սպայ դարձաւ։

Անկէ ետք, մենք՝ պուլկար զինուորներն ու կամաւորներս, շարունակեցինք մեր արշաւանքը, հալածելով թշնամին, որ երեք կողմէ պաշարուած էր։ Մերհամլի գիւղին մօտ տեսանք Եավէր փաշայի յանձնուիլը, որ իր թուրը յանձնեց ընդհանուր հրամանատար զօրավար Կենեւի։

Եավէր փաշայի յանձնուելէն ետք մենք շատ դիւրութեամբ անցանք Կիւմիւրճինա, Տիմոթիքա, Ուզուն — Քէօփրիւ, Մալկարա, Քեշան, ուր մնացինք 26 օր, որմէ ետք Ռոտոսթոյէն մէկ ժամ անդին գըտնըւող Պանատոս գիւղը տարին։ Հոն ալ 36 օր կեցանք եւ ծովեզերքը պաշտպանեցինք։

Ռոտոսթոյի Հայերը այդ տարի Ծնունդին մեզ իրենց տուները բաժնեցին եւ լաւ մը հիւրասիրեցին։

Հոս կանգ առաւ խօսակիցս եւ սիկառ մը եւս վառեց։ Առիթէն օգտուելով.

– Կ՚երեւայ, թէ յոգնեցաք, – ըսի մըտերմիկ շեշտ մը դնելով ձայնիս մէջ եւ հարցուցի, թէ Անդրանիկ ինչպիսի՞ բնաւորութեան տէր մէկն էր, ինչպէ՞ս կը վարուէր հայ զինուորներուն հետ եւ ի՞նչ տպաւորութիւն թողուցած էր իրենց վրայ։

– Շատ լուրջ. կարգապահ, անվախ եւ զօրաւոր կամքի տէր մարդ էր Անդրանիկ. շատ բարի ու եղբայրական վերաբերում ունէր զինուորներուն հետ։ Գալով իր զինուորական յաջողութիւններուն՝ պարզապէս փորձառու եւ տաղանդաւոր զինուորական մըն էր։ Զարմանալին հոն է, որ ոչ մէկ փամփուշտ դպած էր իր մազին։

ԾՂՐԻԹԻ ԾՂՐԻԹ

ՈՒԽԱԹՐԹԱՈՒՆԻ Ս. Ստեփանոս Եկեղեցւոյ սրահին մէջ, Յունուար 17–ին, տեղի ունեցած է գրական երեկոյթ մը, նուիրուած Վեհանոյշ Թեքեանի, անոր «Նշանագիր» նոր հատորին հրատարակութեան առթիւ։ Բացումը կատարած է Համազգայինի «Գրական Յանձնախումբ»ին ատենապետը Ժիրայր Ղարիպեան։ Հուրի Պոյամեան ներկայացուցած է բանաստեղծուհին եւ իր նոր գործը։ Հուսկ՝ Վեհանոյշ Թեքեան խօսած է իր քերթուածներուն եւ արծարծած նիւթերուն մասին, հատուածներ կարդալով իր գործերէն։

ՊՈՍԹԸՆԻ համալսարանի բժշկական բաժանմունքի տեսուչ նշանակուած է տոքթ. Արամ Զօպանեան։ Աւարտելէ ետք Հարվարտ համալսարանի դասընթացքները, տոքթ. Զօպանեան պաշտօնի կոչուած է Պոսթըն համալսարանի բժշկական բաժանմունքի մէջ նախ որպէս դասախօս, ապա՝ օգնական տեսուչ։ Ան մասնագէտ է փերճնչումի մարզի։

***

ՊՈՒՐՃ ՀԱՄՈՒՏԻ «Յակոբ Տէր – Մելքոնեան» սրահին մէջ, Յունուար 24–ին, տեղի ունեցած է Համազգայինի եւ լիբանահայ երկրորդական վարժարաններու աշակերտութեան միջեւ հանդիպում մը։ Խօսք առնելով Վարուժան Թէնպէլեան անդրադարձած է հայ մշակոյթի ծառայութեան հրամայականին։ Գեղարուեստական յայտագրին հանդէս եկած են Համազգայինի պարախումբը եւ Բարսեղ Կանաչեան երաժշտանոցի աշակերտները։

ՄԵԼԻՆԷ ՄԱՆՈՒՇԵԱՆ ՊԱՏՈՒՈՅ ԼԵԳԷՈՆԻ ԱՍՊԵՏ

ՇՔԱՆՇԱՆԸ ՅԱՆՁՆԵՑ ՆԱԽԱԳԱՀ ՄԻԹԵՐԱՆ

Երեքշաբթի, Փետրուար 23–ին Էլիզէի շքեղ հիւրասրահին մէջ, Նախագահ Միթերան պատուոյ լէգէոնի հրամանատարի եւ ասպետի շքանշաններով կը մեծարէր 8 անձնաւորութիւններ՝ քաղաքական, գիտական, գրական աշխարհէն։ Այս ութ անձերէն մէկն էր՝ Մելինէ Մանուշեան։

Նախագահը կը ժամանէր ժամը 18.30–ի շուրջ, Թունէզի շրջանը կատարած օրուան շրջապտոյտէն հազիւ վերադարձած։

Ֆրանսուա Միթերան կ՚ոգեկոչէր հակիրճ կերպով իւրաքանչիւրին կատարած այն աշխատանքը, որ զիրենք արժանի դարձուցած է այս պատիւին։ Մելինէ Մանուշեանի առթիւ, կը յիշէր Միսաք Մանուշեանի եւ իր խումբին զոհաբերութիւնը դիմադրական շարժումին մէջ, նաեւ Մելինէի գործակցութիւնը եւ դիմադրական աշխատանքներու բերած իր ծառայութիւնը։ Ապա, ամէն մէկուն կը յանձնէր շքանշանը, ջերմ խօսքերով։

Հիւրասիրութիւն մը կը յաջորդէր արարողութեան։ Շուրջ 150 հոգիներ ներկայ էին, բարեկամներ օրուան ութ մեծարեալներուն, ներկայ Հայերու մէջ, յիշենք Այտա Ազնաւուր եւ Տիրան Կառվարենց, Գառզու, Հանրի Վերնէօյլ, Լիզ Սարեան, Ռոպէր Այտապիրեան, ժամուլի ներկայացուցիչներ եւայլն, եւայլն։

Ջերմ մթնոլորտի մը մէջ շարունակուեցան խօսակցութիւններ, ներկաներուն մէջ էին Միշէլ Ռոքար, Փիէր Պերեկովուա, Լուի Մեռմազ, Ժաք Շապան – Դելմաս եւ բազմաթիւ այլ անձնաւորութիւններ։

Ա. Մ.

ԽԱՐԻՍԽԷՆ ՂԵԿԻՆ

(ՎԷՊ)

ՆԻԿՈՂՈՍ ՍԱՐԱՖԵԱՆ

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

Ը.

Կը քալէր ու կը փնտռէր յուշերուն մէջ, կասկածելի վիճակ մը, օր մը։ Գիտնալ կ՚ուզէր, թէ ե՞րբ սկսած էր։ Բայց անոր ուղեղը ալեկոծումի մէջ է։ Անոր նայուածքը չի կրնար սեւեռիլ տեղ մը։ Պատկերները կ՚ելլեն ու կ՚իջնեն։ Քանի մը սրճարաններէ անցաւ։ Ոչ մէկ տեղ կըրցաւ մնալ երկար ատեն։ Կը մեծնար, կը մեծնար իր դժբախտութիւնը, քանի կ՚առաջանար ու կը հեռանար, ժամանակին մէջ։ Ու զարհուրելիօրէն միինակ էր այդ գիշեր, աշխարհի մը մէջ որ երջանիկ էր, մարդոց մէջ որ կ՚երթային կուգային բոլորովին անհոգ։

Կիրակոս խմած էր քանի մը գաւաթ քոնեակ։ Տան ճամբուն վրայ չէր կրնար քալել այլեւս։ Գինով չէր, բայց թուլցած էր անոր մարմինը, հին հագուստի մը պէս։ Փողոցին մէջէն վերցուց գլուխը դէպի վեր, յուսալով տեսնել լոյս մը։ Վախով, դողով, օտարի մը պէս մտաւ ան՝ պանդոկէն ու սենեակէն ներս։ Վառեց լոյսը։ Բայց շուտով մարեց զայն։ Ամայութիւնը կը ճնշէր վրան։ Մութին, փողոցէն եկող լոյսին մէջ աւելի հանդիստ զգաց ան ինքզինքը ու քնացաւ առանց հանուելու։

Գէշ երազներ տեսաւ, բայց ոչ մէկը մնաց անոնցմէ։ Դանդաղ տակառի պէս էր անոր ուղեղը։ Լուսաբացին ելաւ, գընաց ան՝ սովորականին պէս, խանութ։ Սովութիւններու գերին էր Կիրակոս։ Կառչած էր անոնց ու կը վախնար ձգելէ զանոնք։ Ինքն իսկ կը զարմանար յաճախ։ Ինչպէ՞ս կ՚ըլլայ որ ուրիշներ կը ձգեն գործ, տուն, կը մնան անօթի, կը մոռնան քնանալ երբ դժբախտութիւն մը կը հալածէ զիրենք։ Կիրակոս օթօմաթի պէս էր։ Անվրիճելի էր աշխատանքը, քանի որ ընդունած էր զայն անգամ մը, անվրիճելի էին ուտելիքը, խմելիքը, հագուելիքը։ Անոր զսպանակը Զարուհին էր։ Կինն էր որ կը մղէր զինքը՝ այսինչ կամ այնինչ բանին ետեւէն։ Անիկա հեռացած էր հիմա, բայց մարդը կը շարունակէր, պարզ մեքենայի մը պէս անոր տուած շարժումները։

Կէսօրէն կէս ժամ անցած՝ գնաց ճաշարան, չկրցաւ մնալ, որովհետեւ ծառան որ ծանօթ էր արդէն, հարցուց Զարուհիին ու Աւետիսին մասին։ «Երթամ բերեմ» ըսաւ ան ու ալ չվերադարձաւ։ Այդ ճաշարանը անխծուեցաւ ցկեանս։ Քիչ մը ուտելիք առաւ ան գուրսէն ու վերադարձաւ խանութ։ Աւետիս եկած, նստած էր ներսը։ Քրտինք իջաւ Կիրակոսի վրայ։

Դեղնած, նիհարցած, մեռելի գոյն էր առած Աւետիս։ Արցունք կար անոր կոպերուն տակ։ Կը դողային անոր շրթունքները։ Զարնուեցաւ ան տուփի մը, շուարումէն, երբ ոտքի ելաւ։ Օճիքներ թափեցան անոր առջեւ ու չնայեցաւ անոնց։ Խօսեցաւ՝ շատ յուզուած եւ շատ յուսահատ.

– Կիրակոս, Զարուհի չձգեց որ գամ, բայց ես մտիկ չըրի, պէտք է որոշենք...

– Ի՞նչ ես որոշելու, պոռաց յանկարծ Կիրակոս, ձեռքի հացը սեղանին վրայ նետելով, ի՞նչ ես որոշելու...

Կը դողար ու անկարող էր շարունակելու։ Կը նայէր տղուն, որ աչքերը գոցեց ու կախեց գլուխը։

Կ՚ելլէր, կ՚ելլէր շարունակ, Կիրակոսի արիւնը պարկաններու չուրջ հաւաքուող բանակի մը պէս։ Չէին տեսներ անոր աչքերը, անոնք կը լուսաւորէին կապարի լոյսով մը ներքին քաոս մը։

Տղան խօսեցաւ։

– Դրամ տուր ինծի քիչ մը, որ մեկնիմ ... Պէտք է որ երկուքէս մէկը հեռանայ, Կիրակոս. ես կ՚երթամ։

Ու զարկաւ իրար իր լայն ծնօտները, կորովի արտայայտութեամբ մը, մինչ արցունքներ կը կախուէին անոր երկար արտեւանունքներէն, թուխ, շածիլուած այտերէն վար։ Անիկա խղճալի, հեգնելի, ողբալի Աւետիսն էր դարձեալ։ Կիրակոս թուլցաւ։ Տխրեցաւ։

– Ես էդքան բարի ըլլամ ու դու էդպէս ընես, ըսաւ ան։

– Ես ... Ես չեմ, – շշնջաց տղան ու լռեց։

Աւետիս պիտի չկրնար ընել, արդարեւ, առանց Զարուհիին, այդպիսի վատ արարք մը Կիրակոսին, զոր կը յարգէր շարունակ։ Աւետիս ատեն իսկ չէր ունեցած մտածելու այդ մասին։ Բոց մը առած ու տարած էր զինքը՝ հակառակ իր այդքան չափուած ձեւուած կեանքին ու հակառակ ապագայէն իր այդքան սպասածներուն։ Կը սիրէր հիմա Զարուհին։ Անիկա արմատացած էր իր մէջ քանի մը ամիսներէ ի վեր։ Աւետիս ինքն ալ կը խորհէր երբեմն, կը զգար որ սխալ էր իր ըրածը, բայց կը ձգէր, կը ձգէր ինքզինքը, որպէսզի ամէն բան կարգադրուի ինքնաբերաբար։ Կիրակոս նկատած էր անոր այս մեղկութիւնը։ Անիկա ամբողջ մեղքը կը բեռցնէր արդէն Զարուհիի վրայ։

(Շար. 44)

(Շար. Ա. էջէն)

քաղաքէ քաղաք, երկրէ երկիր: Ոմանք պատրուակ կը բռնեն թէ իրենց քաղաքին մէջ խորհրդային հաստատութիւն չկայ: Այդ պարագային, ի չգոյէ դեսպանատան կամ հիւպատոսարանի՝ որոնք մայրաքաղաքի եւ կարեւոր քաղաքներու մէջ միայն կը գտնուին անշուշտ, կարելի է համախմբուիլ հեռատեսիլի, ձայնասփիւռի, այսինքն՝ մետիաներու շէնքերուն առջեւ:

Երեքշաբթի իրիկուն, Փարիզի Հայոց առաջնորդին հրաւէրով ժողով մը տեղի ունեցաւ մասնակցութեամբ բոլոր կազմակերպութեանց: Մանրամասնութիւն – ները կուտանք յետագային, այժմէն ըսենք որ որոշուեցաւ կիրակի, Մարտ 6–էն Կիրակի, Մարտ 13, ձեռնարկել հանրագրութեան մը եւ հանրաժողով մը որոշուեցաւ, որ տեղի կ'ունենայ Երկուշաբթի, Մարտ 21, Միւթիւալիթէի մեծ սրահը:

***

LE CANARD ENCHAINE

Un Erevan de révolte

Այս խորագրին ներքեւ, երգիծական շաբաթաթերթը կարճ ակնարկով կը հեգնէր «Իւմանիթէ»ն, որ իր մէկ լրատուութեան մէջ (Փետրուար 29) գրած էր, ի մէջ այլոց. – «selon la rumeur, les affrontements auraient débuté après une altércation entre automobilistes» իր կողմէ մեկնաբանելով. -«C'est le réveil des nationalités à coup de klaxon?».

***

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ԺԱՆ ԼԸ ՓՈՒԼԷՆ, ծանօթ դերասան եւ վարիչը Քոմետի – Ֆրանսէզի յանկարծամահ եղաւ, Երեքշաբթի իրիկուն, 64 տարեկանին, փարիզեան իր բնակարանը, կից «Մոլիէռի Տան»:

ԺԷՄՍ ՏԸ ԳՈԳԷ ծանօթ քրոնիկագիր, ամէնէն մեծ մասնագէտներէն մէկը, նուրբ եւ լաւ ճաշերու, մեռաւ 80 տարեկանին: Մինչեւ վերջը շարունակեց իր աշխատակցութիւնը «ՖԻԿԱՌՕ»ի:

1987–ի ԵԿԱՄՈՒՏՆԵՐՈՒ յայտարարութեան վերջին պայմանաժամն է, Մարտ 3 :

ԱԹԷՆՔԻ մէջ սպաննուած է Ա. Աթանասիատէս, յունական ճարտարարուեստի մեծ գործատէր մը: 59 տարեկան էր: Ահաբեկիչները, որոնք ահր եղան արարքին «Նոյեմբեր 17» գաղտնի կզամակերպութեան անունով, յաջողած են փախուստ տալ:

ՊԷՅՐՈՒԹ առեւանգուած երկու Սքանտինաւցիներ ազատ արձակուեցան:

ՎԱՏԻԿԱՆԻ մէջ ալ, առաջին անգամ ըլլալով գործադուլի շարժում մը տեղի ունեցաւ Երկուշաբթի օր: Աշխատաւորները կ'ուզեն որ ընկերային յարաբերութեանց նոր ձեւ մը կիրարկուի:

***

ՖՈՒԹՊՈԼ

ՖՐԱՆՍԱՀԱՅ ԽՈՒՄԲԵՐ

ՓԵՏՐՈՒԱՐ 27 — 28–Ի ԱՐԴԻՒՆՔՆԵՐԸ

Քաննի Բ. կազմը – Վալանս Հ. Մ.	1–1
Հ.Մ.Ը.Մ. Լիոն–Տէսին – Վալս	1–0
Փիէրլաթ – Վալանս Հ. Մ. (2)	3–1
Վիէն Հ. Մ. – Պէլլքուր	0–1
Քարփանթրա – Սէն–Թ'Անթուան Հ.Մ.	0–2
Հ.Մ.Ը.Մ. Արծիւ Մարսէյլ – Քանյը	0–0
Սէն–Թ'Անրի – Սէն–Թ'Անթուան (2)	4–1
Հ.Մ.Մ. Նիս – Ֆ.Ա.Ք	1–2
Սէն–Թ'Անթուան (Քաւէ) – Շ. Կոմպէր	5–1
Հ.Մ.Ը.Մ. Վալանս – Ալիքս	0–0
Վալանս կը մնայ առաջատար:	
Վիլժիւիֆ – Ալֆորվիլ Հ. Մ.	0–1
Իսի Հ. Մ. – Փլէսիս Ռոպ	1–0

Imprimé sur les Presses du Journal «Haratch»
83, rue d'Hauteville — 75010 Paris
Commission Paritaire : No 55935

ՏԽՐՈՒՆԻ

ԴԱՇՆԱԿԱՀԱՐՈՒՀԻ

ՏԻԿԻՆ
Ա. ԱՌԱՔԵԼԵԱՆ – ԱԼՉԸՃԵԱՆ

Մոնմորանսիի Հանգստեան Տան մէջ, իր մահկանացուն կնքած է պոլսահայ արուեստագէտ եւ դաշնակի համբաւանօթ ուսուցչուհի Տիկին Արփինէ Առաքելեան — Ալչըճեան, այրին Պոլսոյ Ս. Փրկիչ Ազգ. հիւանդանոցի հոգաբարձուներէն՝ Կարապետ Ալչըճեանի:

Ծնած է 1899–ին Պրուսա: Մանկութենէն ընտանեօք կը հաստատուի Պոլիս, ուր կ'աշակերտէ փրոֆ. Ստեփան Բաբելեանի դաշնակի դասընթացքներուն մինչեւ 1925, որմէ յետոյ կուգայ Փարիզ, կատարելագործելու իր երաժշտական կրթութիւնը:

Էքոլ Նորմալ տը Միւզիքի մէջ, բախտը կ'ունենայ աշակերտելու Ալֆրէտ Քորթօյի, որու ստորագրութեամբ կը ստանայ նաեւ իր վկայականը 1927–ին:

Կը վերադառնայ Պոլիս եւ կը նուիրուի ուսուցչութեան:

1928–էն 1978, ամբողջ յիսուն տարի ունեցած է բեղուն գործունէութիւն մը, պատրաստելով հազարաւոր աշակերտ – ներ, այսօր ցրուած աշխարհի չորս ծագերուն: Եղած է բացառիկ ուսուցչուհի մը, այլ մանաւանդ հազուագիւտ դաս – տիարակ մը, որ նախ եւ առաջ իր աշակերտին հոգին կը մշակէ ու կ'ազնուա – ցընէ:

Ուժեղ եւ ինքնատիպ անհատականութիւն մը, համակողմանի զարգացում, արտակարգ զգայնութիւն մը, նիւթի աշխարհէն շատ հեռու եղող, բարձր եւ ազնուական կեցուածք, լուին ու կատար – եալին ձգտումը եւ խոր համեստութիւն մը կը բնորոշեն զինքը:

1980–էն ի վեր կը գտնուէր Մոնմորանսիի Հանգստեան Տունը, ուր եւս դարձած էր բոլորին սիրելին: Վերջին ութ տարիներուն, իր նուագով մասնակցած է բոլոր պաշտօնական հանդիսութեանց թէ մտերմիկ հաւաքոյթներուն:

Յուղարկաւորութիւնը կը կատարուի, Ուրբաթ, Մարտ 4, ժամը 10.30–ին Մոնմորանսիի Ֆիւնէռարիումը:

ՍԷՆ – Թ'ԷԹԻԷՆ
Ս. ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՒՈՐԻՉ

ՔԱՌԱՍՆՈՐԴԱԿԱՆ ՊԱՀՈՑ
ՏՆՏԵՍԻ ԿԻՐԱԿԻ

Մարտ 6–ի, Կիրակի, Առաւօտեան ժամը 10.30–ին, կը մատուցուի պատարագ:

Կը պատարագէ եւ կը քարոզէ հոգեւոր հովիւ՝
ԶԱՏԻԿ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ԱՒԵՏԻՔԵԱՆ

ՀԱՅ ԿԱՐՄԻՐ ԽԱՉ-Ի

Անիէռ, Գոլոմպ, Պուա– Գոլոմպ եւ շրջաններու՝

ՏԱՐԵԿԱՆ

Գեղարուեստական Ցերեկոյթը

Կիրակի, Մարտ 6, ժամը 15.30–ին Պուա–Գոլոմպի քաղաքապետարանի սրահը:
35, rue du Général Leclerc —
— Villa des Aubépines —

Կը նախագահէ՝
ՊՐ. ՀԷՔԻՄԵԱՆ

Խօսնակուհի՝
ՏԻԿԻՆ ՄԱՐՕ ԱՏՈՒՐԵԱՆ

Գեղարուեստական ճոխ բաժին:

Մասնակցութեամբ՝
Այտաի եւ իր «Լոռի» նուագախումբին, Ստեփան Ակերտի՝ կախարդական սանդուրով, եւ «Ազթամար» պարախումբի ու Արա Չիչէքեանի անակնկալներով :

Փարիզէն եկողներուն ուշադրութեան՝ Սէն – Լազարի կայարանէն շոգեկառք առնել եւ իջնել Պուա – Գոլոմպ: Սրահը մօտիկ է:

Տախքերու մասնակցութիւն՝ 60 Ֆր.:
Երախաներուն մուտքը ազատ է:

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

Իրենց մօր՝ Այրի Տիկին Վեհանոյշ Գազանճեանի յիշատակին, Տէր եւ Տիկին Ռաուլ Գազանճեան եւ Տէր եւ Տիկին Տոքթ. Միշէլ Գազանճեան 1000 Ֆրանք կը նուիրեն «Յառաջ»ին:

Ս. ՄԱՐԻԱՄ ԱՍՏՈՒԱԾԱԾԻՆ ԻՍԻ

Մարտ 4, Ուրբաթ, երեկոյեան ժամը 7–ին, Իսիի Ս. Մարիամ – Աստուածածին Եկեղեցւոյ մէջ, Մեծ Պահքի առթիւ Հըսկումի, Եկեսցէի եւ Խաղաղականի արարողութիւն կը կատարուի, նախագահութեամբ Փարիզի առաջնորդ ԳԻՒՏ ԵՊԻՍԿ. ՆԱԳԳԱՇԵԱՆի եւ մասնակցութեամբ փարիզեան շրջանի բոլոր եկեղեցականներու:

ՍՏԱՑԱՆՔ

ԹԵՐԹՕՆ
ՏՈՆ ՔԻՇՈԹ ՀՐԱՇԱԳՈՐԾԸ
Հեղինակ՝ ՆԱԶԱՐԷԹ ԹՕՓԱԼԵԱՆ
Փարիզ, 1988
Գին՝ 70 Ֆր.:
Ստանալու համար դիմել. –
LIBRAIRIE SAMUELIAN
51, rue Monsieur le Prince
75006 PARIS
Tél. : 43. 26. 88. 65

U.G.A.B. - PARIS
organise un
DOUBLE RECITAL EXCEPTIONNEL
de piano et de chant
le samedi 12 mars à 20h30 précises
au Musée GUIMET
6, place d'Iéna — Paris 16e
avec la participation de :
AIDA MOURADIAN (piano)
MARIANNE PERONNEAU (soprano)
CHOPIN, BAGHDASSARIAN, ABRAHAMIAN, GANACHIAN, ALEMSHAH, RACHMANINOV
Prix des places : 80 Frs.
Réservations à l'U.G.A.B. :
11, square Alboni, Paris 16e
Tél. : 45 - 20 - 03 - 18

«ՅԱՌԱՋ»Ի ԲԱՐԳԱՒԱՃՄԱՆ ՀԱՄԱՐ ԿԸ ՆՈՒԻՐԵՆ

ԼԻՈՆ.– Տէր եւ Տիկին Փափազեան իրենց հօր՝ Կարապետ Յովակիմեանի յիշատակին 300 Ֆ.:

***

ՄԱՐՍԷՅԼ.– Տիկին Մաքրուհի Խորտէքեան 100 Ֆ.:

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

Այրի Տիկին Մարիամ Խաչեան եւ զաւակները կը նուիրեն «Յառաջ»ին 250 Ֆ. իրենց ամուսնոյն եւ հօր մահուան 7–րդ տարելիցին առթիւ:

Լ Ի Ո Ն

ԱՆԴԱՄԱԿԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎ

Լիոնի Հայ Առաքելական Եկեղեցւոյ Ազգային Միութեան Վարչութիւնը, սիրով կը հրաւիրէ իր անդամները տարեկան ընդհանուր ժողովի, որ տեղի պիտի ունենայ Ուրբաթ, Մարտ 18–ին, երեկոյեան ժամը 8–ին, Ս. Յակոբ Մայր Եկեղեցւոյ սրահին մէջ, 40 rue T/Արմէնի :

Ժողովի օրակարգն է.—
Ա.– Բարոյական տեղեկագիր:
Բ.– Նիւթական տեղեկագիր:
Գ.– Տեղեկագիր հաշուեքննիչ յանձնախումբի:
Դ.– Ընտրութիւն ընտրողական յանձնախումբի:
Անդամներուն ներկայութիւնը անհրաժեշտ է:

ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆ
ԱԶԳԱՅԻՆ ՄԻՈՒԹԵԱՆ

CARNAVAL
AU COLLEGE ARMENIEN SAMUEL - MOORAT
Après-midi enfantine déguisée
pour les 2 à 14 ans
DIMANCHE 13 MARS de 14 à 18h
—Concours du meilleur déguisement
— Jeux, danses, animations, orchestre
— Buffet.
26, rue Troyon — 92310 SEVRES
métro : Pont de Sèvres

ALFORTVILLE
DOCUMENT INEDIT
- PROJECTION DES CINQ DE LISBONNE -
Vendredi 4 Mars à 21 heures
à la M.C.A. d'Alfortville
9 ,rue de Madrid — 94140 ALFORTVILLE
NOR SEROUND GROUPE DANIEL VAROUJAN

REALPOLITIK ? HUMANISTE ? RAISON D'ETAT ?
Quel président pour les Arméniens ?
DINER - DEBAT avec HENRI SABY
Le samedi 12 mars à 20 heures 30
Dans les salons de l'Hôtel Hilton
18, ave. de Sufren — 75015 Paris
Organisé par le bimensuel HAÏASTAN
à l'ecasion des élections présidentielles.
Pour toutes réservations, contacter le : 42. 46. 29. 74.

ՈՒՐԲԱԹ
ՄԱՐՏ
4
VENDREDI
4 MARS
1988

LE NUMERO : 4,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ
ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

TEL.: 47. 70. 86. 60 — TELEX: HARATCH 280 868 F
C.C.P. PARIS 15069-82 E — 51027317 A R. C. PARIS

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար· 700 Ֆ· — Վեցամսեայ : 360 Ֆ·
Արտասահման : Տար· 1000 Ֆ· (ամէնօրեայ առաքում)
850 Ֆ· (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ·

63ՐԴ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 16 698 | Fondateur : SCHAVARCH MISSAKIAN | 63e ANNÉE — No 16 698

Ղ Ա Ր Ա Բ Ա Ղ

ԵՐԲ ԿՈՐԲԱՉՈՎ ՉԱՐԵՆՑԻՆ ԿԸ ԴԻՄԷ…

ՍՈՒՄԳԱՅԻԹ՝ 17 ՄԵՌԵԱ՞Լ

ՄԱՄՈՒԼԻ ՆՈՐ ԱՐՁԱԳԱՆԳՆԵՐ

Հինգշաբթի առտու է միայն, որ փարիզեան օրաթերթերը կ'արձագանգէին Կորբաչովի Ուրբաթ օրուան ուղերձին (Հայերուն եւ Ազրպէջանցիներուն) : Ան, եթէ ամբողջութեամբ լոյս տեսած էր Երեւանի (ռուսերէն) Կոմունիստին մէջ, 5 օր ետք է, որ կը հրապարակուէր Մոսկուա : Փարիզեան օրաթերթերը լայն հատուածներ կուտային, Մարտ 3-ին : Ստորեւ՝ այդ ելոյթին ամբողջութիւնը, զոր նոր ստացանք «Արմէնփրէս» հեռատիպով :

***

ԱԶՐԲԵՋԱՆԻ ԵՒ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ԱՇԽԱՏԱՒՈՐՆԵՐՈՒՆ,
ԺՈՂՈՎՈՒՐԴՆԵՐՈՒՆ
Թանկագին ընկերներ·

«Կը դիմեմ ձեզ Լեռնային Ղարաբաղ եւ անոր շուրջ ստեղծուած իրադարձութիւններու կապակցութեամբ : Այդ ինքնավար մարզը Ազրբեջանէն Հայաստանի կազմին մէջ անցընելու հարցը դրուած է : Անոր այնպիսի սրութիւն եւ դրամատիկութիւն հաղորդուած է, որ յանգած է լարուածութեան եւ նոյնիսկ օրէնքի շրջանակներէն դուրս ելլող գործողութիւններու :

«Անկեղծ ըսեմ· ՍՄԿԿ կեդրոնկոմը մտահոգուած է դէպքերու նման զարգացումէ, ան յղի է լուրջ հետեւանքներով : Մենք դէմ չենք տարբեր գաղափարներու եւ առաջարկներու բացայայտ քննարկումին, բայց հարկ է կատարել հանդարտութեան, ժողովրդավարութեան եւ օրինականութեան ծիրին մէջ, թոյլ չտալով որ դոյզն վնաս կրէ մեր ժողովուրդներու ինտեր – նացիոնալիստական համախմբումը : Կարելի չէ ժողովուրդի ճակատագրի շատ լուրջ հարցերը ենթարկել տարերքի եւ յոյզերու կամքին : Շատ կարեւոր է սեփական հոգերը գնահատել ոչ միայն տեղական պայմաններու առումով, այլեւ նկատի ունենալով երկրի մէջ ծաւալած յեղափոխական նորացման ընթացքը :

«Այո, մեր կեանքի մէջ չլուծուած հարցեր կան, բայց երկպառակութիւններու եւ միմեանց հանդէպ ժողովուրդներու անվստահութեան բորբոքումը միայն կը խանգարէ անոնց լուծումը : Ասիկա հակառակ է մեր ընկերվարական սկզբունքներուն եւ մեր բարոյականութեան, խորհրդային մարդոց բարեկամութեան ու եղբայրութեան աւանդութիւններուն :

«Մենք կ'ապրինք բազմազգ երկրի մէջ, ուրեմն, բոլոր հնարաւորութիւնները, բոլոր մարզերը, նոյնիսկ քաղաքներն ու աւանները մեր մօտ բազմազգ են : Եւ լենինեան ազգային քաղաքականութեան իմաստը այն է, որ իւրաքանչիւր մարդ, իւրաքանչիւր ազգ կարենայ ազատօրէն զարգանալ, որ ամէն ժողովուրդ կարենայ գոհացնել իր պահանջները հանրային – քաղաքական կեանքի բոլոր ոլորտներուն՝ մայրենի լեզուի եւ մշակոյթի, սովորութիւններու եւ հաւատալիքներու մէջ :

«Ընկերվարական ինտերնացիոնալիզմը մեր հսկայ ուժի աղբիւրն է : Ժողովուրդներու խնկական եղբայրութիւն ու միասնականութիւն՝ ահա այս է մեր ճամբան :

Լաւ ըսած է հայ մեծ բանաստեղծ Եղիշէ Չարենց, դիմելով խորհրդային Ազրբեջանին·

«Յանուն հնում կրած անհուն տառապանքի, յանուն այսօր՝ կոփուող կեանքի լիախնդիւն, – յանուն անմահ մեր դաշինքի եւ հաշտ կեանքի, – եղբայրական ժողովրդին ողջոյն, ողջոյն…» :

Եւ ասոր որքան լաւ կ'արձագանգեն ազրբեջանական ժողովուրդի մեծ զաւակ Ս· Վուրղունի խօսքերը· – «Մենք կ'ապրինք ոչ թէ դրացնութեամբ, այլ իրարու մէջ : Ժողովուրդները հին ժամանակներէն իրարմէ օճախի կրակ եւ հանապազօրեայ հաց փոխ առած են» :

Ոչ մէկ մայր կ'ուզէ, որ իր զաւակներուն ազգային գժտութիւններ սպառնան, փոխարէն բարեկամութեան, հաւասարութեան, իրերօգնութեան ամրակուռ կապերու՝ ընկերվարութեան իսկական նուաճման :

Լեռնային Ղարաբաղի ինքնավար մարզին մէջ քիչ թերութիւններ ու դժուարութիւններ չեն կուտակուած : Մարզին նոր ղեկավարութիւնը պէտք է արագ միջոցներու ձեռնարկէ վիճակը բարելաւելու համար : ՍՄԿԿ կեդրոնկոմը այս առումով յատուկ յանձնարարականներ տուած է եւ անմիջականօրէն կը հետեւի անոնց իրագործման :

Այժմ ամենագլխաւորը է ստեղծուած կացութեան յաղթահարման, Ազրբեջան եւ Հայաստան կուտակուած տնտեսական, ընկերային, բնապահական եւ այլ հարցերու լուծման վրայ կեդրոնանալ մեր ամբողջ երկրին մէջ իրականացուող վերակառուցման ու նորացման քաղաքականութեան ոգիով : Պէտք է գնահատել եւ ըստ ամենայնի ամրապնդել ազրբեջանական ու հայ ժողովուրդներու բարեկամութեան աւանդութիւնները, որոնք ձեռք ձգուած են խորհրդային իշխանութեան տարիներուն : Միայն նման մօտեցումն է, որ կը համապատասխանէ ՍՍՀՄ բոլոր ժողովուրդներու իսկական շահերուն :

Դուք գիտէք, որ մտադրած ենք մեր կուսակցութեան Կեդրոնական Կոմիտէի յատուկ լիակատար նիստ մը նուիրել ազգային յարաբերութիւններու զարգացման : Պիտի քննարկուին այդ կարեւոր հանրային ոլորտի բազմաթիւ հարցեր եւ լենինեան ազգային քաղաքականութեան սկզբունքի նուաճումներու հիման վրայ պիտի նշուին ընկերային, տնտեսական, մշակութային եւ այլ հարցերու յստակ լուծման ուղիները :

Մենք բոլորս միասին խորհրդային քաղաքացիներ ենք, մենք ունինք ընդհանուր պատմութիւն, ընդհանուր յաղթանակներ, մեր ետին ձգած ենք մեծ աշխատանք, դառնութիւններ ու կորուստներ : Մենք զբաղած ենք վերակառուցման մեծ գործով, որու յաջողութենէն կախում ունի ընկերվարութեան, մեր հայրենիքի, մեզմէ իւրաքանչիւրի ճակատագիրը :

Կը դիմեմ ձեզ, ընկերներ, ձեր գիտակցութեան ու պատասխանատուութեան, ձեր ողջմտութեան : Այս փորձութեան ժամուն ալ պաշտպանենք մեր խորհրդային ինտերնացիոնալիզմը, այն բանի անսասան հաւատքը, որ միայն մեր բոլոր ժողո – վուրդներու համերաշխ ընտանիքին մէջ մենք կրնանք ապահովել մեր հասարա – կութեան յառաջդիմութիւնը, անոր բոլոր քաղաքացիներու բարօրութիւնը :

Կոչ կ'ընեմ ձեզի ցուցաբերել քաղաքացիական հասունութիւն ու համբերութիւն, վերադառնալ բնական կեանքի ու աշխատանքի, պահպանել հանրային կարգը :

Ժամն է ողջախոհութեան ու սթափ վճիռներու» :

ՍՈՒՄԳԱՅԻԹԻ ԽՈՒԼԻԿԱՆՆԵՐԸ

Դժբախտաբար կը հաստատուի որ մեռեալներ կան Սումգայիթ : Պաշտօնական աղբիւրները թիւ չեն տար, բայց ըստ Սերգէյ Գրիգորեանցի 17 մեռեալ կայ եւ 70 վիրաւոր, առաւելաբար, եթէ ոչ՝ միայն, Հայ : Կիրակի օր, այս խռովութիւնները գործուած են 16 – 17 տարեկան ազերի խուլիկաններու կողմէ, որոնք իրենց ծնողքին հետ փախեր են Ղափանէն, երբ հայկական ցոյցերը ծայր տուեր են : Ազրբէջանցի պատասխանատու մը ապահովութիւն տուեր է որ քննութիւն բացուած է եւ այդ արարքները գործողները պիտի դատուին :

Կիրովաբադ ալ բանակ մտած է, որպէսզի միջադէպերու առաջքն առնուի : Բաքուի ձայնասփիւռն ալ յայտներ է որ յատուկ յանձնախումբ մը կազմուած է օգնելու համար փախած Ազերիներուն, որպէսզի իրենց բնակավայրերը վերադառնան :

«Իւմանիթէ», ինչպէս միւս օրաթերթերը, կ'անդրադառնար Կորբաչովի ուղերձին : Առանձին սակայն, իր թղթակիցը կը խոստովանի որ «Կովկասեան տագնապին» վերաբերող լրատուութիւնը շատ դանդաղ կը տարածուի : Այլ խօսքով կլազնոստը մամուլին մէջ չէ մտած : Թերթը, ինչպէս ուրիշներ ալ նկար մը կը հրատարակէ ուր կը տեսնուի Մոսկուայէն Երեւան ղրկուած Վլադիմիր Դոլկին (անդամ Խորհրդային Միութեան կուսակցական կենտկոմի) Կարէն Դեմիրճեանի կողքին, որոնք կը պատասխանեն, կ'ըսէ, Երեւանցիներու հարցումներուն :

Նախորդ իրիկուն, Կորբաչովի ուղերձին հատուածներէն զատ, «Մոնտ»ի թղթակիցն ալ կը ծանրանայ կեդրոնական մամուլի լուռթեան վրայ : Կը գրէր, քիչ մը հեգնական ոճով, որ հայ – ազերի բարեկամութեան այնքան յուզիչ օրինակներ կը տրուին որ հարց կը ծագի, թէ ինչո՞ւ Սումգայիթ քաղաքը լուսարգելի ենթարկուած է :

***

— Մ Ա Մ Ո Ւ Լ —
ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹԵՐԸ

Paris - MATCH

L'ARMENIE SE REVEILLE

Աւելի քան տասը պատկերազարդ էջեր կը նուիրէ : Նկարները կը վերաբերին նաեւ Երեւանի վերջին ցոյցերուն : Սկիզբը, կը ներկայացնէ՝ «Արեւելքի հնագոյն քրիստոնեայ համայնքը, որ պուտ մը հայրենիք պահած էր Խորհրդային Միութեան ճնշող ծոցին մէջ : 1915-ին, Թուրքերուն գործած մէկուկէս միլիոն Հայերու ջարդէն ետք, Երեւան Սփիւռքի համար կը մնայ առասպելական մայրաքաղաքը կտոր – կտոր եղած ազգի մը» :

Երեւանեան չահեկան նկարներէն ետք, էջմիածինը կը ներկայացնէ եւ կրկնակ էջը, այս առթիւ, կը խորագրէ՝ «Հոս ծնաւ Արեւելքի ամէնէն հին քրիստոնեայ թագաւորութիւնը» ու կը բացատրէ թէ 301-ին ան առաջիններէն (առաջինը) եղած է քրիստոնէութիւնը ընդունելու որպէս պաշտօնական կրօնք եւ կ'ոգեկոչէ Գրիգոր Լուսաւորչի անցուցած 13 տարիները Խոր Վիրապ : Նորէն երկու էջերու վրայ ցոյց կուտայ Հայաստանի այգիներ, հպարտութիւնն ու հարստութիւնը Հայերուն : Իրենց խաղողներէն կը պատրաստեն կոնեաք մը, զոր Չըրչիլ անհաւասարելի կը գտնէր : Այս ամբողջին ընկերացող յօդուածը ստորագրած է Ժաք – Մարի Պուրժէ, որ Հայաստան եղեր է, երեք տարի առաջ : Կը պատմէ իր տեսածներն ու խօսակցութիւնը Յակոբ Շահումեանի հետ, որ ֆրանսերէն գիտէ ու կ'անդրադառնայ բնապահութեան հարցերուն : Հայ ժողովուրդի պատմութիւնը, կ'ըսէ, ամփոփ ձեւով անշուշտ, կը սկսի Քրիստոսէ առաջ, կը յիշէ Նախիջեւանն ու Ղարաբաղը, կը հասնի 1880, երբ, կը գրէ, կը սկսի մեծ ջարդը : 1915-ին վերջն է ցեղասպանութեան, 1 միլիոն 200 հազար Հայեր բնաջնջուած են Թուրքերուն կողմէ : Վերապրողները ղաղթած են Ֆրանսա, Ամերիկա, Լիբանան : Յետոյ կ'անդրադառնայ Նախիջեւանի եւ Ղարաբաղի, հանդիպած է Ղարաբաղցիի մը՝ Արա Արովեան, որ կ'ըսէ իրեն· – Երբեք հրաժարած չենք : Զենք ընդունած Ազրբէջանի հոգատարութիւնը մեր հողին վրայ : 1920-էն ի վեր մեր պահանջը կը մնայ» ու կուտայ այլ – ծանօթ – մանրամասնութիւններ :

Եզրակացութեան մէջ, յօդուածագիրը կ'ըսէ թէ գոհացնելու համար Հայերը, Կորբաչով պէտք է զրկէ Ազրբէջանը, դժգոհ ձգէ Թուրքիան : Բայց, Պուրժէ վերջին խօսքը կուտայ Յակոբին, կ'ըսէ՝ «Ան կ'արթննայ արեւուն հետ, տեսնելու համար անոր լոյսը Արարատի վրայ : Լեռան ետին իր կորսուած տապանը կայ : Այդ Անատոլուն՝ «Հայկական հող» գրաւուած Թուրքերուն կողմէ : Եւ կ'երազէ որ իր ժողովուրդը հոն պիտի վերածնի : «Ղարաբաղի համար մեր պայքարը ըսկիզբ մըն է : Օր մը, մեր կարմիր խնձորները պիտի իյնան այն ծառերէն, զորս պիտի տնկենք մեր ամբողջ հին թագաւորութեան մէջ» :

***

L'EVENEMENT DU JEUDI

L'EMPIRE FACE A GORBATCHEV

Ժան Մարսէլ Պուկըրօ «Ազգայնական»ին խառնաշփոթութենէն չի խուսափիր, թէեւ

(Շար·ը Դ· էջ)

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ՄԱՀ
ՓՐՈՖ. ԱՐԱՄ ՏԷՐ-ՂԵՒՈՆԴԵԱՆԻ

Երեւանի մէջ, Փետրուար 10-ին, իր մահկանացուն կնքած է փրոֆ· Արամ Տէր – Ղեւոնդեան : Ծնած էր 1928-ին՝ Գահիրէ : Նախակրթութիւնը ստացած է «Նուպարեան» եւ «Արարատեան» վարժարաններուն մէջ, ապա յաճախած Նահատ – էլ — Մասրիա դպրոցը եւ Ամերիկեան Համալսարանին կից արաբական բաժինը, զոր աւարտած է 1946-ին : Հայաստան ներգաղթելէ ետք, 1949-ին մտած է Երեւանի Համալսարանի արեւելագիտութեան լսարանը, ուր աշակերտած է Հրաչեայ Աճառեանի : 1954-ին աւարտելով ուսումը, Ա· Տէր – Ղեւոնդեան մեկնած է Լենինգրադ եւ Յովսէփ Օրբելիի ղեկավարութեամբ պատրաստած մագիստրոսի ատենախօսութիւնը իր աւարտաճառը՝ «Արաբական Ամիրայութիւնները Հայաստանում» նիւթին շուրջ : Վերադառնալով Երեւան, պաշտօնավարած է պատմութեան հիմնարկին մէջ : 1974-ին պաշտպանած է դոքթորայի իր աւարտաճառը : Հեղինակն է բազմաթիւ գիրքերու եւ յօդուածներու :

***

Յիշենք որ փրոֆ· Արամ Տէր – Ղեւոնդեան Փարիզ կը գտնուէր իր մահուընէն հազիւ շաբաթ մը առաջ, մասնակցելու համար հայ – բիւզանդական յարաբերութեանց գիտական հանդիպումին (Յունուար 25 – 27) : Ինք խօսեցաւ Է· – Ը· դարերու արաբ բիւզանդական բախումներու եւ Հայաստանի մասին :

«ԱՍՊԵՏԱԿԱՆ ՀՈԳԻՆԵՐ»

Յետոյ, նոյն տարուայ Սեպտեմբերին, երբ Խանջեանը չկար արդէն, ես եւս՝ կուսակցութիւնից հեռացուած, յաջորդ աքսորին էի սպասում, – գոնէ խիղճս հանգստացնելու համար գնացի Մոսկուա, մտայ Յակոբ Խաչատրեանցի մօտ եւ ուղղակի հարցրի. ի՞նչ է եղել իրականում:

Հարցրի եւ զղջացի տեղն ու տեղը. այդ մշտազուարթ, ուտող – խմող մարդը մըռայլուեց, եղաւ սեւ ամպ ու աներեւակայելիօրէն խեղճացաւ.

– Ի՞նչ էք ասում, ի՞նչ էք ասում ... Ես երեխա՞յ եմ, որ անստոյգ բաներ գըրեմ, – ու սկսեց պատմել ամենայն մանրամասնութեամբ, թէ ինչ են ասել իրեն՝ այնտեղ ներկայ եղողները, երբ մէկ առ մէկ գալիս հանելիս են եղել իրենց կացարանը՝ «Նացիոնալ» հիւրանոցը, ինչ են ասել՝ ամէն մէկն առանձին, ու յետոյ՝ միաբերան, ամէնքը միասին: Թուարկեց՝ տարբեր խաւերի պատկանող, իրարամերժ խառնուածքի տէր բազմաթիւ մարդկանց. Գարեգին Ազարբով, բժիշկ Բարդէն Աստուածատրեան, գրականագէտ Սիմոն Յակոբեան, Մարտիրոս Սարեան, Նայիրի Զարեան, Ստեփան Զօրեան, կոլտնտեսականներ Մացակ Պապեան ու Զապէլ Բուղաղեան եւ ուրիշներ:

Ամօթահար ոտքս քաշեցի նրանց տնից, որտեղ էլի էի եղել. լաւ է, Մարիէտան գոնէ չկար:

Այսպէս, ուրեմն, Բերիայի հայ մանկլաւիկներն արդէն բաւական ժամանակ (գոնէ Փետրուարի 21-ից) կրկնակոխ հետապնդում էին Խանջեանին՝ նրան հոգեկան ճգնաժամի հասցնելու, – այդ են վըկայում եւ յիշածս բոլոր տուեալները: Չպէտք է ենթադրել, ի հարկէ, թէ նա Անդրերկրկոմի բիւրոյի 1936 թուականի Յուլիսի 9-ի նիստին գնացել էր որեւէ կանխակալ որոշումով: Բայց եւ այդ նիստն էլ ի վերջոյ մի նոր վախճանական երկընտրանքի առջեւ էր կանգնեցրել Խանջեանին: Այնտեղ լսուել էր Անդրֆեդերացիայի ներքգործժողկոմի հաղորդումը «Վրաստանում, Ադրբեջանում եւ Հայաստանում հակայեղափոխական դեռորիստական խմբակների յայտնաբերման մասին»: Ինչպէս դեռ այն ժամանակ՝ Խանջեանի ինքնասպանութիւնից անմիջապէս յետոյ, յայտնի դարձաւ, այդ նիստի մասնակիցների ձեռքին եղել էր եւ մեր Խորհ. Հայաստանի տնտեսութեան ու կուլտուրայի աչքի ընկնող գործիչների մի ցուցակ, որոնք իրենց քաղաքական դիրքով անբարեյոյս էին համարւում: Իսկ Խանջեանին ուղղակի մեղադրել էին «ըզգաստութիւնը կորցրած լինելու» մէջ այն բանի համար, որ կարեւորութիւն չէր տուել Ներսիկ Ստեփանեանի մասին եղած «ահազանգ»ին: Այդ «ահազանգ»ն իրօք քննուած լինելով ՀԿԿ կենտ. վերահսկիչ յանձնաժողովում, Աղասի Գալոյեանի նախագահութեամբ, անհետեւանք էր թողնուել: Այդ նշանակում է, որ Հայաստանի կոմունիստական կուսակցութեան երկու ղեկավարները քաջութիւն էին ունեցել ասելու, որ ամէն մի կոմունիստ, առաւել եւս այնպիսի լուրջ գիտնական, ինչպէս Ներսիկը, իրաւասու է ունենալու իր ուրոյն մտքերը իրեն հետաքրքրող հարցերի մասին: Իսկ այն պայմաններում, – նրանք երկուսը՝ Խանջեանը եւ Գալոյեանը, շատ լաւ գիտէին այդ, – դա կարող էր դիտուել սոսկ իբրեւ մարտահրաւէր ուրիշների հեղինակած եւ Բերիայի անունով լոյս ընծայուած գրքոյկին, որի ոգին ու տառը բոլոր միջոցներով պարտադրւում էին իբրեւ անառարկելի ճշմարտութիւններ:

Այս ամէնի կողքին, ստեղծուած կացութիւնը Խանջեանի համար միանգամայն անտանելի էր դառնում այն իրողութեամբ, որ Երեւանում դեռ Մայիսի 5ին, երբ նա Սուխումում էր, ձերբակալել էին Ներսիկ Ստեփանեանին:

Ներսիկի ձերբակալման մասին ես առաջին անգամ լսեցի Խանջեանից, Յունիսի սկզբին, նրա Սուխումից վերադառնալու առաջին օրը: Իսկ յաջորդ օրը աւելի մանրամասն զրոյցի ընթացքում համոզուեցի, որ նա ի սպառ չհաւատալով Ներսիկի որեւէ յանցանքին, համակրում է նաեւ նրա ընկերներին, բայց եւ ամենածանր, վհատեցուցիչ բանն այն է տուեալ դէպքում, որ չի գտնում նրանց պաշտպանելու, առաւել եւս փրկելու որեւէ միջոց:

Իսկ այդ իրավիճակի կատարեալ անելանելիութիւնը, նրա ճակատագրական բնոյթը աւելի լիակատար ձեւով պատկերացաւ ինձ շատ տարիներ յետոյ միայն: 1956-ի ուշ գարնան էր, Երեւանում, գիտորական գաղափարութեան ներկայացուցիչների մի հերթական «պատուէր»ը կատարելիս, առջեւս դրին չորս մեքենագրուած էջից բաղկացած ռուսերէն մի շարադրանք:

– Կարդացէք, սա ձեզ հետաքրքիր կը լինի:

Ընթերցումն աւարտելով, սկիզբից էի սկսելու, հարցրին.

– Ի՞նչ է դա, ի՞նչ էք կարծում:

Նոր նկատեցի, որ երեք գնդապետները՝ Սոկոլով, Ալեքսանեան եւ Կիրիլով, բաւական մարմնեղ, արդէն 40 – 45 տարեկան մարդիկ, մէկը միւսին դժուար հանելուկ առաջարկած չարաճճի երեխաների պէս՝ խորամանկ ժպիտով ինձ են նայում: Հարցրի.

– Նոր առաջնորդո՞ղ է զետեղուել «Պրավդա»յում անհատի պաշտամունքի դէմ:

– Ներսիկ Ստեփանեանի օրագրից է, – ակնյայտ հպարտութեամբ բացատրեց Ալեքսանեանը, որ կրտսերն էր երեքի մէջ: — 1932-ին է գրել, թէ՞ 1933-ին, պատկերացնո՞ւմ էք:

Երրորդ անգամ կարդացի նախքան վերադարձնելը. պարզ — անկաշկանդ, տրամաբանութեան լոյսով ստեղծուած ամբողջական ըմբռնում Ստալինի գործունէութեան շուրջը, եւ ինչպիսի՛ խիզախութեամբ շարադրուած:

1967-ին ուշացումով ձեռքս անցաւ Ծատուր Աղայեանի «Ներսիկ Ստեփանեան» ռուսերէն գրքոյկը: Ըստ Աղայեանի, Ներսիկը գրած է եղել նաեւ (գուցէ հէնց այդ նոյն օրագրում, Աղայեանը արխիւային գործերի համարներն է նշում միայն, ամէն պարագայում հաւաստի է ուրեմն) «Ապտիւլ Համիտ եւ Բերիա, Փիզիքական բնաջնջում, բարոյական ու տընտեսական կեղեքում» (էջ 41):

Ապա Ներսիկ՝ Ստեփանեանը գիտէր Բերիայի՝ Խանջեանի հանդէպ տածած ատելութեան մասին եւ չէր կարող անտարբեր մնալ այս բանի հանդէպ»: Իմանալ, նոյնիսկ կռահել այդ բանն, անշուշտ, կարող էր Ներսիկը, մանաւանդ, 1935ի Դեկտեմբերի 30-ի ընդունելութիւնից յետոյ, որն ինչպէս յիշեցի, Խանջեանի յաղթանակն էր, բայց եւ՝ հէնց դրա համար էլ ակտիւացրին գրոհը նրա դէմ:

Այո, 1936 Յուլիսի 9-ին, ճշգրտօրէն մտածուած վերջին դաւադիր քայլն էր արուած Խանջեանի դէմ՝ ամէն պարագայում նրան շարքից հանելու համար: Ընդունուած որոշման մէջ կար այսպիսի, բառիս բուն իմաստով անտեսանելի, մի որոգայթ. «Հայաստանի ԿԿ կենտկոմի առաջարկել իր հսկողութեան տակ առնել Ներսիկ Ստեփանեանի «խմբակ»ի գործի հետաքննութիւնը».

Այդ կը նշանակէր պահանջել Խանջեանից, որ ուղղակի պատասխանատուութիւն ստանձնէր, հաւանութեան արժանացնէր եւ իր վախճանին (գնդակահարութեան) հասցնէր այն մարդու «գործը», որին տարիներ շարունակ պաշտպանել էր չարակէտ զրպարտութիւնից, նրա համախոհներին էլ հետը: Իսկ նա երբեք չէր համաձայնուի կատարել այդպիսի բան: Կ'ուզենային, ի հարկէ, դրդել Խանջեանին որեւէ գործնական քայլի դիմել դէթ թեթեւացնելու Ներսիկի եւ ընկերների վիճակը ու այդ կերպ ապացոյց ձեռք բերել՝ նրան եւս «տրոցկիստ» ներկայացնելու, քանի որ այն ժամանակ, այդպէս էլ ընկալւում ու ներկայացւում ամէն մի անհամաձայնութիւն Ստալինի հետ:

Նրա տանջարարներն ամենեւին դէմ չէին լինի, որ հրաժարուելով իր պաշտօնից, նա եւս թողնէր — հեռանար ինչպէս Սահակը:

Իսկ այդ պահին, 1936-ի Յուլիսին, Խանջեանը չէր կարող արդէն նաեւ չգիտակցել, որ նման վարուելակերպը իրեն անձնապէս փրկել չի կարող:

Այս էր Յուլիսի 9-ին արդէն լիովին քողազերծուած դաւադրութեան պատկերը, որը եւ, տարիների տանջալից մտորումներից յետոյ, հարկադրել էր մեր Աղասուն կայացնելու փաստօրէն իրեն պարտադրուած այդ եղերական վճիռը:

Սա այն պարագան է, երբ սպարտակեան կռփուածքը, անբասիր ուղղամտութիւնն ու մարտական անհանդուրժողականութիւնը գձուձ նենգամտութեան հանդէպ այլեւս չէին կարող օգնել նրան: Իսկ Բերիան, պենսնէի տակ կատարելապէս անգոյն իր աչքերով կարող էր սոսկ սառը դիտողի, մի քանի օր անց էլ հիւանդ մարդու «սխալներ»ի եւ «թուլութեան» հանդէպ ներողամիտ դատաւորի դերի մէջ մանել: Մինչդեռ Երեւանում օրը օրի, նորանոր «փաստեր» հրապարակ շպրտելով, հերթական ոճրապատում արարքներ վերագրելով Խանջեանին ու բաշխելով դրանք նաեւ գիտութեան ու արուեստի, գրականութեան ու մամուլի գործիչների ընտրովի միջնաշերտերի վրայ, իրագործում էին հայ մշակոյթը գլխատելու եւ խեղճացնելու իրենց ծրագիրը, որին մինչեւ վերջին շունչը դիմադրելով, տապալուեց ինքը՝ Աղասի Խանջեանը:

Սրանք էին հաշուեյարդարի նախադըրեալներն ու բուն իմաստը, որոնք Խանջեանին՝ Սահակ Տէր – Գաբրիէլեանի, Աղասի Գալոյեանի, անշուշտ նաեւ Ներսիկ Ստեփանեանի հետ ներկայացնում են իբրեւ մեր մեծ պատմութեան անմոռաց երախտաւորներ՝ մինչ այդ ու դրանից յետոյ եղած ուրիշ ականաւոր դէմքերի շարքում:

* * *

Այնուհանդերձ, այս աստիճան յուսահատեցնող հանգամանքներում նոյնիսկ, Խանջեանը իր մէջ հոգեկան ուժ էր գտել մինչեւ կայացրած անդառնալի վճիռն իրագործելը երկու հրաժեշտի նամակ գրելու: Դրանցից մէկն է, ինչպէս յայտնի է, փաստօրէն հասցէագրուած էր Ստալինին (թէկուզ Բերիայի միջոցով)՝ էապէս կանխակալ մերժումը լինելով այն մեղադրանքների, որոնք այդ նիստում ուղղուել էին իր դէմ եւ աւելի անարդել ու կատաղօրէն, ինչպէս նա ըստ երեւոյթին կռահել էր, պիտի արծարծուէին իրենից յետոյ: Ինքնասպանութիւնից օրեր անց միայն այդ նամակը կարդացուեց կուսակցական ժողովներում եւ ընդհանուրի ուշադրութիւնը գրաւեցին նրա հետեւեալ տողերը. – «Մօտ քսան տարի ես արել եմ ամէն ինչ, ամէն բանով հաւատարիմ լինելու մեր կուսակցութեանը .. .իմ կուսակցական խիղճը մաքուր է»... եւայլն:

ՌԱՖԱՅԷԼ ԱԹԱՅԵԱՆ

(Շար. 4)

ՅՈՒՇԱՏԵՏՐ

«ԼՐԱԳԻՐԸ ԳՐԵՑ»

Թէ՛ ժողովրդական, եւ թէ մտաւորական խաւերու մէջ նախադասութիւն մը յաճախակի կերպով կը գործածուի, որպէս բանալի ամէն տեսակ լուրի փոխանցման:

«Լրագիրը գրեց»:

Միշտ գաղտնի ու դժուար բացատրելի ժպիտով մը կ'ողջունեմ այդ նախադասութիւնը, ամէն անգամ որ մէկու կամ միւսի բերնին մէջ հանդիպիմ անոր: Երկու հոգի, օրինակի համար, կը խօսին իրարու հետ:

– Գիտե՞ս, այս տարի շատ ցուրտ ձմեռ մը պիտի ունենանք:

– Իրա՞ւ:

– Այո: Լրագիրը գրեց:

Կամ՝

– Ոսկիին գիները շատ պիտի բարձրանան:

– Իրա՞ւ:

– Հարկաւ: Լրագիրը գրեց: Չկարդացի՞ր:

Մոգական երկու բառեր, ահաւասիկ: Լրագիրը գրեց: Մարդիկ որքա՜ն հաւատք կը դնեն այդ երկու բառերուն վրայ, ինչպէ՜ս ատով այնքան շատ բան իրարու կը փոխանցեն եւ ինչպէ՜ս առօրեայ մտածումներ ու ապրումներ կը կառուցանեն այդ երկու բառերուն վրայ.

– Լրագիրը գրեց:

Մէկը, որ ապրուած կամ ապրուելիք օրուան մը այս կամ այն տուեալը ուրիշին կը փոխանցէ անոր կցելով նաեւ «լրագիրը գրեց» պատգամը, անշուշտ այդ պատգամին կը կցէ լռելեայն հաւկցուած երկու կէտեր ալ. նախ՝ թէ լրագիրին գրածը անվիճելիօրէն ճիշդ է, եւ յետոյ՝ թէ դիմացինն ալ կարդացած է լրագիրին այդ գրածը, այլ խօսքով՝ լրագիրը մէկ հատ է եւ այդ լրագիրը կը կարդացուի բոլորին կողմէ:

Բայց լրագիրը մէկ հատ չէ: Կան բազմաթիւ լրագիրներ: Եւ ամէն լրագիր կրնայ տարբեր բան մը գրած ըլլալ: Մինչեւ իսկ մէկ լրագիր կրնայ գրած ըլլալ միւս լրագիրին գրածին ճիշդ հակառակը: Ուստի ժողովրդական առօրեայ պարզունակ խօսակցութեան մէջ, ոչինչ այնքան սխալ է, կամ թերի, որքան ըսելը. «Լրագիրը գրեց»: Պէտք էր ըսել. իմ լրագիրս գրեց: Իմ կարդացած լրագիրս գրեց:

Բայց ամէն անգամ որ կը լսեմ այդ երկու բառերը, անգամ մը եւս կ'անդրադառնամ թէ անհաշուելի որքան շատ ընթերցող անպաշտպան են լրագրի մը գրածին դիմաց: Անկասկած, ամէն ընթերցող ունի իր նախասիրած թերթը, որ, ինք ուզէ կամ չուզէ, կերպով մը կը ցոլացնէ անոր ճաշակն ու նախասիրութիւնները: Ինչպէս որ ամէն հաւաքականութիւն արժանի է այն վարչակարգին, զոր ունի, ամէն ընթերցող ալ ունի այն լրագիրը, որուն արժանի է: Եւ այդ պահէն սկսեալ, ընդհանրապէս այդ ընթերցողը անպաշտպան է այդ լրագրին գրածին դիմաց: Զայն կ'ընդունի որպէս անվիճելի հեղինակութիւն, ուղեցոյց, ուսուցիչ, ընկեր: Այս ընդհանուր երեւոյթին մէջ բացառութիւն կը կազմեն քիչեր, որոնք, կրնան տեսնել թէ իրենց նախասիրած թերթին ամէն ըսածը պատգամ չէ, թէ ամէն թերթ ամէնէն առարկայական լուրը տալու առեն իսկ ունի ենթակայական մերձեցում մը զոր կ'ուզէ ներարկել ընթերցողին, թէ իր նախասիրած թերթին գրածը պէտք է պարզապէս ըլլայ հրաւէր մը այդ մասին մտածումի լծուելու, ի հարկին համակարծիք չըլլալու, եւ ուրիշի մը հետ խօսելու առեն, ըսելու թէ «լրագիրը գրեց, բայց...»:

* * *

Անոնք որ մէկէ աւելի թերթեր կը հիւրընկալեն իրենց տան մէջ, զարմանքով կրնան տեսնել թէ որեւէ դէպք ինչպէս կրնայ իմաստ ու բովանդակութիւն փոխել մէկ թերթէն դէպի միւսը: Այդ պարագային ո՞րն է ճիշդը, ո՞ր թերթն է որ առաւելագոյն չափով կը մօտենայ իրականութեան: Դիւրին չէ այս հարցումին պատասխանը ճշդել: Բայց հարցում ուղղելը ինքնին բաւարար է: Որովհետեւ մարդը սովորականէն, միջակէն քիչ մը աւելի բարձրանալ կը սկսի այն վայրկեանին, երբ սկսած է հարցում ուղղել իր կարդացած թերթին: Այդ վայրկեանէն սկսեալ, արդէն ընթերցողը սկսած է պաշտպանել ինքզինք եւ դադրած է դառնալէ բերդ մը, որուն բոլոր դռները մինչեւ կոնակ բաց կը պահուին:

Ր. Հ.

Նամակ խմբագրութեան

Էվիան, Փետ. 27, 1988

Սիրելի «ՅԱՌԱՋ»,

Մեծ հաճոյքով կարդացի Մոնթրանսի Տան ընդարձակման ու վերանորոգման, Ազգատախնամի վարչութեան իրագործած աշխատանքներու եւ նոյն առիթով անոր պաշտօնական բացման հանդէսին, ձեր կողմէ մանրամասնօրէն նկարագրուած յօդուածը: Նոյն առեն վերահաստատելով նաեւ՝ Անտիլիի Տան Կոնկս փոխադրուած ըլլալը:

Այս բոլոր իրականացումները գիտէք թէ ինչո՞ւ, թէ՛ ուրախութիւն կը պատճառեն ինձ եւ՛ թէ, կը խանդավառեն զիս գիտնալով մանաւանդ որ՝ Ազգատախնամը՝ լաւ ու լուրջ և ձեռնհաս անձերով է շրջապատուած, եւ ջանք չեն խնայեր զայն միշտ կանգուն ու աւելի քան բարգաւաճ պահելու համար: Ներկայացուած տուեալները այդպէս ենթադրել կուտան:

Ասիկա առիթ մը եղաւ նաեւ, որ մենութեանս մէջ, յետադարձ ակնարկով մը անդրադառնամ ու վերյիշեմ, այն ընկերային անոյշ ու երանելի օրերը, երբ յաւէտ ողբացեալ տոքթ. Վահրամի հեղինակաւոր ղեկավարութեան տակ, խումբ մը անձնուէր ազգայիններ, հաւաքաբար, համերաշխ մթնոլորտի մը մէջ այնքա՜ն գնահատելի աշխատանք կատարեցին, Ազգատախնամի վարկը աւելի բարձրացնելու ջանասիրութեամբ: Ի՞նչպէս չմտածեմ, այն բոլոր սիրելի անձերուն մասին, որոնցմէ իւրաքանչիւրը, քիչ կամ շատ վաստակ մը ունեցաւ անոր վերա-

կանգնումի գործին մէջ: Եւ մտածել որ՝ անոնցմէ շատեր հրաժեշտ տուած են այս աշխարհէն ու մտքի վրայ կը համբուրին ողջ մնացողները...:

Այս խորհրդածութիւնները ինքնաբերաբար, ըսելիքս սակայն ուրիշ բան է: Որքա՜ն իրաւացի էր, ինչպէս միշտ, յետ գրութեամբ մը ձեր ըրած դիտողութիւնը, որ՝ նման հանդէսի մը առիթով, չէին իսկ մտածեր տոքթ. Վակրամի անունը յիշելու եւ անոր մասին երկու խօսք ըսելու, նման զանցառութիւն մը, անշուշտ, աւելի քան դատապարտելի է:

Ներկայ վարչութեան յարգելի անդամները եւ բոլորը՝ պէտք է գիտնան ու յիշեն միանգամընդմիշտ որ՝ առանց տոքթ. Վակրամի ներկայութեան եւ անոր բազմակողմանի արժանիքներուն, ո՛չ միայն Ազգասախնամը չէր արժանանար «հանրօգուտ» մակդիրին, այլ չէր ունենար նաեւ այն պատուաբեր պատուանդանը, որուն վրայ բազմած է այսօր: Եւ այդ առթիւ ձեր դիտողութիւնն է որ տուն տուաւ այս տողերուն:

Երբ Ռընէ Քասէնի անունը կը յիշուի տպատառուած պաշտօնական ճառի մը մէջ, ինքնաբերաբար, անոր անունէն առաջ կամ ետք հարկ էր յիշատակել տոքթ. Վակրամի անունը, ան է որ «առեղծեց» Ռընէ Քասէնը, ու անոր ջանքերուն շնորհիւ է դարձեալ, որ Ռ. Ք. մեզի մատչելի դարձաւ անոր բարեացակամութիւնը վայելելու համար: Այն ատենուան վարչութեան անդամներէն ոմանք չէին իսկ գիտեր թէ՝ ո՞վ է ան եւ ի՛նչ հանգամանքով կը ներկայանար հանրային կեանքի մէջ:

Ազգասախնամի վայելած այս բոլոր առաւելութիւնները ձեռք ձգելու համար բազմաթիւ թղթակցութիւններ կան տոմարներու մէջ ցանեղուած, որոնք ցոյց կուտան թէ՝ տոքթէօրը իր անձնական գործը ձգելով, գիշերը ցերեկին խառնելով իր ամբողջ խմացականութիւնը ի գործ դրաւ, պայքարեցաւ, յօգուտ Ազգասախնամի վարկին ու անոր վերելքին: Արդարեւ, արտակարգ կարողութիւն ունեցող, սովորականէ դուրս անձնաւորութիւն մըն էր:

Մոնմորանսիի պարտէզին մէջ, անոր կիսանդրին պէտք է կանգնեցնել ի յարգանս անոր անմոռանալի յիշատակին:

Այս առթիւ անէքտոտ մը յիշեմ. այդ օրերուն, Ռընէ Քասէնի ի պատիւ հացկերոյթ մը սարքեցինք, որու ընթացքին, անշուշտ, փոխադարձ ճառեր արտասանեցան, տաք ու խանդավառ մթնոլորտի մը մէջ: Տոքթ. Վակրամ այդ օրը, գեղեցիկ անակնկալ մը ըրաւ, ի յարգանս Ռընէ Քասէնի, անոր նուիրելով, իր պարտէզին մէջ իր ձեռքերով մշակուած ու անոր անունով մկրտուած սքանչելի վարդ մը, ինչ որ՝ շատ յուզեց զինքը եւ ջերմ շնորհակալութիւն յայտնեց տոքթ. Վակրամի շատ փափկանկատ եւ ազնիւ մտածումին համար: Ինչ որ, երբ որ օր մը տոքթ. Վակրամի կողմէ գիւղի իր տունը հրաւիրուած էինք, տեսանք վարդի այն թուփը, որու վրայ գրուած էր՝ «Ռ. Քասէն», Il fallait y penser.

ՄԿՐՏԻՉ ԳԱՉԱՆՃԵԱՆ

ԼԻԲԱՆԱՀԱՅ ՕԳՆ. ԽԱՉԻ ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆԸ

Ստորեւ կը հրատարակենք պատճէնը այն նամակին, զոր Ֆր. Կապոյտ Խաչի Շրջ. Վարչութիւնը ստացած է Լիբանահայ Օգնութեան Խաչի Շրջ. Վարչութենէն Ֆրանսայէն հասած օժանդակութեան առթիւ. —

***

ՖՐԱՆՍԱՀԱՅ ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉԻ
ՇՐՋԱՆԱՅԻՆ ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆ

Սիրելի Ընկերուհիներ,

Ինչպէ՞ս ընկրկել տխրմի մէջ երբ քեզի կ'երկարին օգնութեան հասնող ամուր ձեռքեր ... ինչպէ՞ս յուսահատիլ դժուարութեանց դիմաց երբ քեզի մտածող ազնիւ հոգիներ կան...

Սիրելի ընկերուհիներ, ազնիւ գործակիցներ, դուք անգամ մը եւս փաստեցիք թէ աշխարհագրական ոչ մէկ սահման կ'արգիլէ Հայուն որ ան զգայ մէկ սիրտ մէկ հոգի նշանաբանով: Սփիւռքահայը, ուր ալ գտնուի, ցնծութեան թէ ցաւի պահերուն անկասկած կը յիշէ հեռաւոր ափերուն վրայ գտնուող իր ազգակիցը եւ անպայման բաժնեկից կը դարձնէ զինք իր ուրախ թէ տխուր զգացումներուն: Այս մէկը Արեան կանչն է, եւ անոր շնորհիւ է որ աշխարհասփիւռ Հայութիւնը ծով դժուարութիւններու դիմաց, տակաւին ի վիճակի է դեռ կենդանի եմ պոռալու:

Լիբանահայ Օգնութեան Խաչը չորս — հինգ ամիսներէ ի վեր Լիբանահայութեան կը հրամցնէ իր Արաքսի Պուլղուրճեան կեդրոնը, ընկերային եւ առողջապահական, ամբողջական ծառայութիւններով:

17 բժիշկներ զանազան մասնագիտութեամբ, տարրալուծարանի, շողանկարումի, դեղօրայքի եւ հանրային առողջապահութեան մասնագէտներու եւ երեսուն պաշտօնեաներու հետ գործակցաբար կը հոգան եւ կը խնամեն ամսական աւելի քան 7000 պարագաներ:

Քաջալերական երեւոյթ մը եւ վստահութիւն ներշնչող թուական պատկեր մը: Սակայն ասոր ետին գտնուող դժուարութիւնը հինգ ամիսներէ ի վեր կը տագնապեցնէ Շրջանային Վարչութիւնը իր դիմաց ցցուող անորոշութեան պատճառաւ: Տակաւին Ա. Պուլղուրճեան կեդրոնը ինքնաբաւ չէ դարձած նիւթական գետնի վրայ, եւ Շրջանային Վարչութիւնը գտնուած է կեդրոնին բացը գոցելու պարտաւորութեան առջեւ տրամադրելով ամսական 1.000.000 Լիբ. Ոսկի, իր ընթացիկ աշխատանքները եւ յանկացումները կատարելով հանդերձ: Նոյնքան ծանր կերպով կ'երեւի հայ դպրոցին եւ հայ մանուկին հարցը, ինչպէ՞ս ընել որ ոչ մէկ երեխայ դուրս չմնայ դպրոցէն, եւ չնետուի հազար ու մէկ կերպով նեխած փողոցը:

Ահա այս անորոշութեան եւ մտահոգութեան առջեւ գտնուող Վարչութեան մը ափին մէջ կը դրուի Ֆրանսահայութեան Օգնութիւնը 138.000 Ֆրանսական Ֆրանք ու տակաւին օգնութիւնը շարունակելու խոստումով:

Սիրելի ընկերուհիներ, բառերով կարելի չէ նկարագրել այն բարոյական եւ նիւթական ապահովութիւնը որ ներշնչեց մեզի ձեր 138.000 Ֆրանսական Ֆրանքի փոխանցման աւետումը: Ինչպէս բացատրել թէ ի՛նչ հպարտանքով եւ գոհունակութեամբ մեզմէ իւրաքանչիւրի հոգին լեցուեցաւ, եւ հապա ի՛նչպէս արժեւորել այն խանդը որ պատեց մեզ, ու անգիտանալով ամէն դժուարութիւն, մղեց մեզ գործի, յաւելեալ գործի...

Մեր ի սրտէ պարզ «մերսին» իբր ամբողջ գրականութիւն մը ընդունեցէք, եւ փոխանցեցէք զայն իւրաքանչիւր մասնակից բարեկամի. Թող բոլորդ քաջ գիտնաք թէ ամենադժուար պարագային իսկ, մենք պիտի չզլանանք ձեր մեր վրայ դրած յոյսն ու վստահութիւնը արդարացնել: Կը խնդրենք որ մեր հարազատ թարգմանը ըլլաք իւրաքանչիւր նուիրատուի մօտ:

Շնորհակալութեան խօսքին հետ, սիրելի ընկերուհիներ ընդունեցէք յաջողութեան եւ բարօրութեան մեր լաւագոյն բարեմաղթութիւնները:

ՇՐՋԱՆԱՅԻՆ ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆ
Փետրուար 4 (Կնիք)

ՀԱՅ ԿԱՐՄԻՐ ԽԱՉ

Փետրուար 21, Կիրակի օր Անիէս – Պուա – Գոլոմպի Կարմիր Խաչուհիներու գլխաւորութեամբ կ'այցելենք Մոնմորանսիի Հանգստեան Տունը: Մինչ այդ՝ արդէն այցելութիւններ տուած էինք փարիզեան շրջանի զանազան հիւանդանոցները:

Պուա – Գոլոմպի մասնաճիւղին վայելած ժողովրդականութիւնը պէտք է շեշտել իր անդամներուն թիւով եւ հաւատարմութեամբ որ մինչեւ այսօր կը շարունակուի խանդավառօրէն, Հայ Կարմիր Խաչի գործունէութիւնը արթուն պահելով:

Այս այցելութիւնը հանդիպումի հանգամանքէն դուրս ելլելով վերածուեցաւ հանդէսի մը՝ Մոնմորանսիի նորակառոյց գեղեցիկ սրահին մէջ, ուր՝ Երեւանի երաժշտանոցէն վկայեալ երգչուհի՝ Անոյշ Եօրիղա հայրենասիրական երգերով ներկաները փոխադրեց Հայաստան, կարծես արարատեան դաշտէն բուրումնաւէտ ծաղիկներ հաւաքելու համար: Հոփսիմէ Վէզիրեան արտասանեց եւ հիւրասիրութիւն եղաւ թէյասեղանով, Կարմիր Խաչուհիներուն բերած համեղ ուտելիքներով եւ խմիչքներով:

Մէջ ընդ մէջ երգեցին, արտասանեցին՝ Պալեան եղբայրներ, Տիկին Եավէր Ֆրանսուհի մը՝ հայերէն արտասանեց «Խօսք իմ որդւոյն»ը, Հ. Վէզիրեան կըրկին արտասանեց Գէորգ Էմինէն եւ Զաբենցէն: Տիկին Դանիէլեան հիանալի մեներգներով, անոյշ ձայնով հրապուրեց մտիկ ընողները:

Ապա՝ Բարսեղ Հայլէչեան Հանգստեան Տան տնօրէնութեան եւ պատսպարեալներու անունով՝ շնորհակալութիւններ յայտնելով իր գոհունակութիւնը պարզեց:

Օրիորդ Շաքէ Եավէր, Կարմիր Խաչուհիներուն, հիւրերուն եւ բոլոր ներկաներուն երախտագիտութեամբ շնորհակալութիւններ յայտնելով այս գեղեցիկ հանդիպման հանդէսը փակուած յայտարարեց:

Իսկ՝ Օր. Մարօ Պարութճեան մասնաւորապէս բեմ հրաւիրուելով իր աշխատասիրութեան եւ հոգատարութեան գովքը պարզուեցաւ:

Կեցցէ՛ն հայ կանայք եւ կեցցէ՛ն Հայ Կարմիր Խաչուհիները որ հայրենասիրութեամբ կը շարունակեն իրենց գործերը:

ՆԵՐԿԱՅ ՄԸ

ԳԱՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ

ՈՒՍՏՐԻ մէջ (Մեսեչուսեց) վերջերս իր մահկանացուն կնքած է Հ. Յ. Դ. «Արամ» կոմիտէութեան ընկերներէն Թորոս Հերոյեան: Ծնած էր 1908–ին՝ Խարբերդի Դատեմ գիւղը, ուր ստացած է իր նախակրթութիւնը: Եղեռնի դառնութիւնները ճաշակելէ ետք 1920–ին իր մօր հետ հաստատուած է Հալէպ, ուր երկու տարի յաճախած է իր համագիւղացիներու հիմնած «Դատեմ» դպրոցը: 1925–ի վերջերը անցած է Լիոն, ուր ուսուցչական պաշտօն վարած է հայերէնի միօրեայ վարժարանին մէջ: Բ. Աշխարհամարտին, զինուորագրուած Ֆրանսական բանակին մէջ, գերի ինկած է Գերմանացիներու ձեռքը: Պատերազմի աւարտին ազատ կ'արձակուի եւ 1949–ին կը փոխադրուի Միացեալ – Նահանգներ ու կը հաստատուի Ուստր: Պատասխանատու պաշտօններ կը վարէ Հ. Յ. Դ. «Արամ» կոմիտէութեան մէջ: Հիմնադիրներէն էր Դատեմի Հայրենակցական Ուսումնասիրաց Միութեան:

***

ՈՒԱՇԻՆԿԹԸՆԻ շրջանէն Տէր եւ Տիկին Սամի եւ Անի Թոթահ 120 հազար տոլար նուիրելով Թէքէեան Մշակութային Միութեան, հաստատած են հիմնադրամ մը, որուն եկամուտը պիտի յատկացուի Միութեան մշակութային, կրթական եւ հրատարակչական ծրագիրներու իրականացման: Տիկին Անի Սիմոնեան — Թոթահ ատենապետուհին է ՌԱԿ–ի Հայ Դատի խորհուրդին:

***

ՊՈՒՐՃ ՀԱՄՈՒՏԻ Ս. Սարգիս Եկեղեցւոյ անուանակոչութեան տօնախմբութիւնը կատարուած է Յունուար 31–ին: Պատարագած է թեմին առաջնորդը՝ Արամ Արք. Քէշիշեան. քարոզած է Գարեգին Բ. Կաթողիկոս: Յաւարտ արարողութեանց, Ազիրեան ակումբին մէջ տրուած է ճաշ մը, որուն մասնակցած են Հայրապետը, պետական հայ երեսփոխաններ, Պուրճ Համուտի քաղաքապետը, ազգային իշխանութեանց ներկայացուցիչներ: Խօսք առած են Գարեգին Բ., Արամ Արք. եւ տոքթ. Մելքոն Էպլիղաթեան: Գործադրուած է գեղարուեստական յայտագիր մը:

ԽԱՐԻՍԽԷՆ ՀԵՌՈՒ

(Վ Է Պ)

ՆԻԿՈՂՈՍ ՍԱՐԱՖԵԱՆ

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

Ը.

Բան չըսաւ այլեւս, ու Աւետիս մեկնեցաւ, անորոշ ու փլած: Կիրակոս գոցեց խանութը: Օտար դող մը եկած էր վրան: Մինակ կը զգար ինքզինքը յանկարծ: Ձանձրացաւ թափառելէն սրճարանէ սրճարան: Ի զուր փորձեց զուարճացնել ինքզինքը: Ջարուհիին կորուստէն աւելի դառն ու թանկագին բան մը կորսնցուցած էր: Կիրակոս կը կրծէր ու կը սորկացնէր շարունակ՝ ինքզինքը: Կը մտածէր ձգել, փախիլ, հեռանալ, օրօրել իր տըրտմութիւնը քաղաքէ – քաղաք, փոխել անունը եւ դառնալ ուրիշ մարդ: Ջարուհիի պատկերը սակայն կը հետեւէր անոր ամէն տեղ: Մարդը կը նայէր անոր, կը տարուէր, կը յուզուէր ու կը բարկանար անով: Կը սեղմէր զայն դառնութեամբ իր բիբերուն վրայ, որոնց խորէն կը բխէին կնոջ հետ անցուցած օրերը:

Կիրակոս որ կը սիրէր առհասարակ գինովնալ, չկրցաւ խմել այդ գիշեր: Կանուխ մը տուն գնաց, յուսալով դեռ գտնել հոն Ջարուհին: Յուսախաբ պառկեցաւ ու լուսցուց առանց քնանալու: Ահաւոր մտածում մը կառչած էր իրեն: Կիրակոսի մտքէն անցաւ վայրկեան մը ներել եւ կանչել կինը: Ֆրանսայի մէջ պէտք էր մտածել Ֆրանսացիի պէս: Ի՞նչ փոյթ, յետոյ, թէ կինը պառկեր է ուրիշի մը հետ. ի՞նչ կը պակսէր: Ի՞նչ կը կորսնցնէր: Կիրակոս շատ անգամներ անգիտակցօրէն մտածած էր այսպէս եւ աւելի բաներ: Բայց այս գիշեր, բայց լրջութեան առջեւ կը սողար ան՝ կեանքը վրայ տուող մէկու մը պէս: Կը ցնցուէր անոր մէջ գոռոզ աշխարհ մը:

Երբեք տառապած չէր այդպէս: Ելաւ, նստեցաւ գիշերը քանի մը անգամ: Ծխեց: Թեւատուած ու անզօր կը զգար ինքզինքը: Մինակ: Որքա՜ն ուզած էր սակայն ժամանակին, այդ խաղաղ առանձնութիւնը, երբ Ջարուհի կը քանդէր իր սիրտը:

Կիրակոս ճանչցաւ քիչ մը ինքզինքը այդ գիշեր: Զգաց նախ, ու սակայն՝ դառնութեամբ, որ մեծ եսասէր մըն էր եղած, որ կնոջ կառչած էր իր իսկ պէտքերուն համար եւ որ պէտք ունէր անոր, անհրաժեշտօրէն՝ իր մնացեալ կեանքին համար: Որ ցաւագար մըն էր:

Կիրակոս նկատեց, որ մէջտեղը զաւակ մը կար, որ կը կարօտէր իրենց եւ որ կրնար ծառայել իրենց վերամիացման: Նահանջեց խելացնոր արագութեամբ այնուհետեւ անիկա, ու առաւօտը դուռէ – դուռ ինկաւ ան՝ ազգու մէկը ճարելու համար իբր միջնորդ՝ առ անկախ եւ յաղթական Ջարուհին:

***

Պարսկաստան երթալը պատրուակ մըն էր միայն, որով տոքթոր Ալեմտաղեան հեռու կը պահէր ինքզինքը՝ Կիրակոսէն ու Ջարուհիէն, որուն Աւետիսին տարփը մեծ նախանձ պատճառեց իրեն:

Անյայտացաւ երկար ատեն: Գլխաւոր պատճառ մըն ալ տիկին Ազատինն եղաւ: Ալեմտաղեան կը խուսափէր անկէ՝ այն օրէն ի վեր: Այրիները ահաւոր վտանգ են եղած միշտ՝ երիտասարդներու գլխին: Ալեմտաղեան կ'ամչնար ու կը վախնար նոյն ատեն:

Ազատելու համար այս բոլորէն, տոքթորը ապաստանած էր արուարձան մը՝ ծանօթ տան մը մօտ, վարձելով պզտիկ մէկ սենեակը: Փոխած էր եւ իր աշխատանոցը:

Տոքթորին յաճախորդներէն էր եղած Ֆրանսացիին կինը տարիներով: Անիկա կը տառապէր գլխու ցաւէ մը, որ խենթութեան կը հասնէր ատեն – ատեն:

Ֆրանսացին՝ գործունեայ մարդ մը՝ կը չարչարուէր կնոջ ձեռքը: Տուն – տեղ, հագուստ, կառք, ամէն բան տուած էր անոր: Կնոջ մատանիներուն ամէն մէկը հազարաւոր Ֆրանք կ'արժէին: Անոր կալուածները անսահման էին: Հասարակ բանուորուհի էր, որ վերցուցած, բերած էր ան՝ զայն, այդ վիճակին: Բայց կինը գոհ չէր հակառակ այդ բոլորին: Ու կը խաբէր զայն ամէն պատեհ առիթի:

Մարդը տեղեակ էր: Իր ներկայութեամբ էին եղած շատ անգամներ ամէնէն զզուելի արարքները, որոնց դէմ կռուելու ոչ մէկ զէնք ունէր ան: Կը սիրէր իր կինը, հակառակ այդ բոլորին:

(Շար. 45)

(Շար. Ա. էջէն)

կը չէշտէ Երեւանի ցոյցերուն ուրախ — զուարթ բնոյթը, բայց Տալլին կ'երթայ անմիջապէս, ուր ցոյցերը կը վերաբերէին անկախութեան 69–րդ տարեդարձին: Քիչ անդին առանձին ակնարկ մը կայ, խորագրուած. — «le test arménien» եւ ստորագրուած՝ Անթուան Մաթէ Կարօ Իւլիպէեանի հետ, ուր աւելի ճշգրիտ մօտեցում մը կայ: Հոն կը շեշտուի թէ Մոսկուայի պատասխանը քեսք մը պիտի ըլլայ վերակառուցման համար:

Այլ չարաթաթերթեր ալ, որոնք լոյս կը տեսնեն Շաբաթ եւ Երկուշաբթի պիտի անդրադառնան:

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ԹՈՒՐՔԻԱ խիստ ազդարարութիւն մը ուղղած է Միացեալ – Նահանգներու, որ կը վերաբերի զօրավար Էվրէնի Ուաշինկթըն այցելութեան, Յունիս ամսուան ընթացքին: Եթէ Հայկական բանաձեւը Քոնկրէսի օրակարգին վրայ տեղ գրաւէ Յունիսէն առաջ, Էվրէնի այցելութիւնը պիտի ջնջուի:

ՊՐԻՒՍԷԼԻ մէջ, վերջին անգամ ըլլալով նախագահ ու նախարարապետ կը մասնակցէին միջազգային հանդիպում մը, ուր եւս ինչպէս ամէն անգամ որ գուրմն են, խօսեցան «մէկ ձայնով»: Ատլանտեան այս 8–րդ վեհաժողովին, 16 ընկերակիցները պարզեցին իրենց ուղղութիւնը ապագայ բանակցութեանց համար:

ՀԱՅ ԿԱՐՄԻՐ ԽԱՉ-Ի

Անիէռ, Գոլոմպ, Պուա– Գոլոմպ եւ շրջաններու՝

ՏԱՐԵԿԱՆ

Գեղարուեստական Ցերեկոյթը

Կիրակի, Մարտ 6, ժամը 15·30–ին Պուա–Գոլոմպի քաղաքապետարանի սրահը:
35, rue du Général Leclerc —
— Villa des Aubépines —
Կը նախագահէ՝
ՊՐ. ՀԷՔԻՄԵԱՆ
խօսնակուհի՝
ՏԻԿԻՆ ՄԱՐՕ ԱՏՈՒՐԵԱՆ
Գեղարուեստական ճոխ բաժին:
Մասնակցութեամբ՝

Այտափ եւ իր «Լոռի» նուագախումբին, Ստեփան Ակերտի՝ կախարդական սանդուրով, եւ «Ազթամար» պարախումբի ու Արա Չիչէքեանի անակնկալներով:

Փարիզէն եկողներուն ուշադրութեան՝ Սէն – Լազարի կայարանէն չոգեկառք առնել եւ իջնել Պուա – Գոլոմպ: Սրահը մօտիկ է:

Ծախքերու մասնակցութիւն՝ 60 Ֆր.:
Երախաներուն մուտքը ազատ է:

CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE

Communiqué

La Croix Bleue des Arméniens de France est heureuse d'annoncer à tous les donateurs de la campagne S.O.S. Enfants du Liban qu' à ce jour le montant des dons s'élève à

457.130 FRS.

(Quatre cent cinquante sept mille cent trente francs)

138.000 frs. ont été déjà mis à disposition de la Croix de Secours Arménienne du Liban et le reste sera transféré sous quinzaine.

Reconnue d'utilité publique la Croix de Secours Arménienne du Liban gère 14 dispensaires, un centre médico-social avec 17 médecins, 30 employés (7000 cas traités par mois), 4 centres aérés, aide 2105 élèves dans 22 écoles de toutes confessions (apostolique, catholique, évangélique) et de toutes mouvances...

Afin de subvenir aux besoins pressants de la communauté, la Croix de Secours Arménienne du Liban collabore avec la Croix Rouge Libanaise, le Croissant Rouge Libanais, le Conseil Œcuménique des églises, Pain pour le monde, Terre des hommes, UNICEF, Médecins sans frontières, Y.M.C.A., Conseil des Eglises du Moyen Orient (MECC), Catholic Relief Service, Save the Child...

La somme recueillie par la campagne S.O.S. Enfants du Liban servira à scolariser, nourrir et soigner encore plus d'enfants...

Parallèlement, plusieurs mètres cubes de médicaments déjà collectés seront acheminés par avion très prochainement; des démarches pour obtenir une quantité importante de lait en poudre sont en cours.

Cette action modèle a été possible grâce à votre solidarité. Merci du fond du cœur.

Conseil d'Administration
Croix Bleue des Arméniens
de France

Հ. Բ. Ը. Մ. — U. G. A. B.

Ֆրանսայի Շրջանակի
Ա. Միջմասնաճիւղային

Մարզական խաղեր

Վալանսի մէջ
ԱՊՐԻԼ 1, 2 ԵՒ 3
Մանրամասնութիւնները յետագային:

CAROUN — ԳԱՐՈՒՆ

CAROUN

25, rue Paul Vaillant - Couturier
CLAMART
TEL : 46. 42. 20. 77

SPÉCIALITÉS ORIENTALES
TRAITEUR
ÉPICERIE FINE

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱՇԵՐ.– Ամէն տեսակի լիցք (միսով թէ ձէթով):

■ Մանթը, ■ Սու-պէօրէկ, ■ Միջուկով քէօֆթէ
■ Հէրիսա (ապսպրանքով), ■ Լուբիա (փլաքի)
■ Թարամա, ■ Մութէպպէլ, ■ Քանի մը տեսակ խորոված (ապսպրանքով)
■ Արեւելեան եօթը տեսակ անուշեղէն

❊ ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ Հաստատութեան կարգ մը ապրանքներ ❊

ԸՆՏԻՐ ԽՄԻՉՔՆԵՐՆ ՈՒ ԽՆԱՄՔՈՎ ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԱԾ ՃԱՇԵՐԸ
ԿԸ ԳՈՀԱՑՆԵՆ ԱՄԷՆԷՆ ԲԾԱԽՆԴԻՐ ՔԻՄՔԵՐԸ

SOIXANTENAIRE
HAMASKAÏNE

CONCERT
salle Cortot
DIMANCHE 13 MARS à 16 h 30
avec
LYNE DOURIAN
mezzo-soprano
HASMIC SURMELIAN
piano
L'Ensemble Instrumental de Romans

Direction :
ALEXANDRE SIRANOSSIAN

œuvres de
Avédis Nazarian *Alan Hovhaness*
Arno Babadjanian
Avédis Messoumentz
Komitas-Aslamazian
Verdi *Donizetti* *Saint-Saëns*

78, rue Cardinet, 75017 Paris
M° Malesherbes

Billets: 120 F - tarif réduit 90 F- 70 F
Ecole Normale de Musique
114 bis, boulevard Malesherbes
Trois F.N.A.C.
Librairie Samuelian
51, rue Monsieur le Prince Paris 6
Télécondorcet
175, avenue Jean Jaurès, Clamart
Maison de la Culture Arménienne
de Paris
Renseignements :
tél : 48 24 63 89 ou 42 46 29 74

Imprimé sur les Presses du Journal «Haratch»
83, rue d'Hauteville — 75010 Paris
Commission Paritaire : No 55935

U.G.A.B. - PARIS
organise un
DOUBLE RECITAL
EXCEPTIONNEL
de piano et de chant

dédié à la mémoire de la pianiste
JANET MAFYAN -ALTOUNIAN

le samedi 12 mars à 20h30 précises
au Musée GUIMET
6, place d'Iéna — Paris 16e
avec la participation de :
AIDA MOURADIAN (piano)
MARIANNE PERONNEAU (soprano)
CHOPIN, BAGHDASSARIAN,
ABRAHAMIAN, GANACHIAN,
ALEMSHAH, RACHMANINOV
Prix des places : 80 Frs.
Réservations à l'U.G.A.B. :
11, square Alboni, Paris 16e
Tél. : 45 - 20 - 03 - 18

Ardash
Entre la blessure et l'amour
A R A R A T
Poème ADONIS
Texte G. LIBARIDIAN
GALERIE CARMEN CASSE
10, rue Malher - Paris 4e
Tél. : 42. 78. 43. 14
Le Marais
Exposition du 23 février au 23 mars

57ՐԴ ՏԱՐԵԿԱՆ ՑԵՐԵԿՈՅԹ
ՀԱՅ ԱՐԻՆԵՐՈՒ ՄԻՈՒԹԵԱՆ
ՓԱՐԻԶԻ ՇՐՋԱՆԻ
Կիրակի Մարտ 6, կէսօրէ վերջ ժամը 14·30–ին
MAISON DE LA CHIMIE
28 bis, rue Saint Dominique, Paris 7e (M° Invalides)
Հայկական պարեր եւ երգեր — Սկաուտական զաւեշտներ՝ Հայերէն պիտի ներկայացուին նաեւ տեսարաններ Աւստրալիոյ ճէմպորիէն եւ Հայերուն մասնակցութիւնը.
Միջնարարին ցուցադրութիւն եւ պիւֆէ
Հանդէսին կը մասնակցին փրանսական սկաուտական խումբեր ինչպէս նաեւ Հայ Արիներու Միութեան Մարսէյլի եւ Լիոնի Շրջանները:
—— Մուտք՝ 50 Ֆրանք — Երախաներուն՝ ձրի ——

APRES LE ZENITH

OPERA DE MARSEILLE
Samedi 12 Mars à 20 heures 45

NAVASART

CHANTS ET DANSES
ARMENIENS

CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE
SECTION MARSEILLE VILLE

Réservation : 91. 90. 21. 60 / 91. 50. 68. 71 / 91. 41. 74. 89
Vente des billets : *Du lundi au vendredi* sauf mardi
de 18h à 20h — le samedi de 14h à 17h
MAISON DE LA CULTURE
12-14, rue St. Bazile — 13001 Marseille
et à l'Opéra du 7 Mars au 12 Mars aux heures d'ouverture

ՇԱԲԱԹ
ՄԱՐՏ
5

SAMEDI
5 MARS
1988

LE NUMERO : 4,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ
ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

TEL.: 47. 70. 86. 60 — TELEX: HARATCH 280 868 F
C.C.P. PARIS 15069-82 E — 51027317 A R. C. PARIS

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 700 Ֆ. — Վեցամսեայ : 360 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1000 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
850 Ֆ. (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ.

63ՐԴ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 16 699 | Fondateur : SCHAVARCH MISSAKIAN | 63e ANNÉE — No 16 699

ՕՐՈՒԱՆ ԽՕՍՔԸ

ԵՐԲ՝ ԱՌԱՆՑ ԿԱՐՕՏԻ

Նախադասական ընտրութիւն, մեծերու հանդիպում, ապաքինում եւայլն մէկդի դրած, լրատուիչներ ամբողջ աշխարհի հանրային կարծիքը կեդրոնացուցին փոքրիկ ժողովուրդի մը մեծղի ցոյցերուն վրայ: Խաղաղ այս ցոյցերը անընդմէջ տեւեցին աւելի քան շաբաթ մը: Ցոյցեր, որոնք կը պահանջէին սխալի մը դարմանումը. հայ ազգաբնակչութեամբ հայրենի հողամասի մը վերակցումը մայր երկրին:

Շատ բան ըսուեցաւ ու կ'ըսուի այս դէպքերուն մասին. միջազգային մամուլի էջերը լեցուն են պատմութեան անդրադարձումներով, քաղաքական դարգացումներու վերլուծումով ու լուծումի ենթադրութիւններով: Սակայն անկախ այս բոլորէն, երեւանեան ցոյցերով պարզուեցաւ երեւոյթ մը. անոր տարողութիւնը հայ իրականութեան ու ապագայ պատմութեան համար աւելի կարեւոր ընոյթով մը կը ներկայանայ այսօր, քան թերեւս նոյնիսկ արդար պահանջը որ կ'արձագանգէ հարիւր հազարաւոր հոգիներէ:

Ան ազգային հպարտութեան զգացումն է որ ծաւալեցաւ Երեւանի հրապարակներէն, պողոտաներէն ու գնաց, հասաւ աշխարհի մինչեւ ամենայետին անկիւնը ուր Հայ մը կ'ապրի:

Հայաստանցի ժողովուրդին տասնօրեայ ցոյցը Խորհրդային Միութեան 70-ամեայ պատմութեան ընթացքին «աննախընթաց պարագայ» որակուեցաւ: Աննախընթաց պարագայ նաեւ մեզի՝, մեր պատմութեան համար: Պատմութիւն՝ որու հպարտութեան վերջին էջը եթէ Սարդարապատն էր, երեք քառորդ դարու հեռաւորութենէն կը ձայնէր մեզի, ամէն անգամ որ իրեն դիմէինք:

Ռազմական յաղթանակով մը չէկաւ այս անգամ հպարտութեան այս ազնուոր ապրումը. ան ծնաւ պոռթկալ ի տես քաղաքացիական այն հասունութեան, կազմակերպչական աշխատանքին, որոնցմով Հայաստանի ժողովուրդը շշմեցուց ու հիացուց ամբողջ աշխարհը: Ո՞ւր տեսնուած էր որ երկրի մը ամբողջ բնակչութեան մէկ երրորդը մինչեւ իր հեռաւոր գիւղերով 10 օր խմբուէր հրապարակներու վրայ, յորդէր պողոտաներէ, փողոցներէ, ու ոչ մէկ միջադէպ արձանագրուէր, ոչ մէկուն քիթը արիւնէր: Քանի՞ ժողովուրդ պիտի կարենար քաղաքակրթութեան մակարդակի ա՛յսքան խօսուն ապացոյց մը բերել:

Այս այն նոյն ժողովուրդն է, որու կենսունակութեան թելը պատահեցաւ որ փրթած կարծուէր. ժողովուրդ՝ որ յաճախ մեղադրուեցաւ միայն անցեալի վէրքերով ապրողի տկարութեամբ: Ժողովուրդ՝ որու ներկային մէջ աւելի տեղ ունէր, իբրեւ թէ, անցեալը. աւելի կ'արժէին անցեալի իր մեծութիւնները, ու ներկան կը մնար միշտ տժգոյն, նսեմ, երկչոտ:

Այսօր լրատուիչները զրպարտողը աշխարհի մեծերուն դուռները ծեծող, հազար տեղ ներկայացուած դիմումներով վէրքին դարման, ցաւին վշտակից փնտռող ու իր հաւաքական ուժին հանդէպ թերահաւատ ժողովուրդ մը չէ. ան՝ զոր ճանչցան ու կը յիշէին յատկապէս միլիոն զոհերովը:

Այսօր միլիոն մը ապրող Հայ փոխակերպեց այդ պատկերը:

Ահա թէ ինչո՛ւ, ինչ որ ալ ըլլայ ներկայացուած պահանջին քաղաքական արդիւնքը, 1988 Փետրուարի երեւանեան ցոյցերը մեր պատմութեան գիրքին մէջ պիտի արձանագրուին որպէս ազգային հպարտութեան ու համակամութեան յաւէտ ուսանելի ու կրկնելի նոր էջեր:

Ա. Թ.

Ղ Ա Ր Ա Բ Ա Ղ

Ս. ԿԱՊՈՒՏԻԿԵԱՆԻ ԵՒ Զ. ԲԱԼԱՅԵԱՆԻ ԸՆԴՈՒՆԵԼՈՒԹԻՒՆԸ ԿՈՐԲԱՉՈՎԻ ԿՈՂՄԷ

ՄԱՄՈՒԼԻ ԱՅԼ ԱՐՁԱԳԱՆԳՆԵՐ

«Արմէնփրէս» հետեւեալ տեղեկութիւնները կը հաղորդէ Սիլվա Կապուտիկեանի եւ Զօրի Բալայեանի ընդունելութեան մասին Կորբաչովի կողմէ, եւ Երեւան գումարուած Կենտկոմի լիակատար նիստին:

Լեռնային Ղարաբաղի ինքնավար մարզի աշխատաւորութեան՝ Ազրպէյճանի կազմէն դուրս ելլելու եւ Հայաստանի կազմին մէջ մտնելու որոշման առիթով, Միխայիլ Կորբաչով Փետրուար 26-ին ընդունած է Սիլվա Կապուտիկեանն ու Զօրի Բալայեանը եւ ըսած՝ թէ ինք խիստ մտահոգուած է այդ կապակցութեամբ վերջերս ծաւալած դէպքերով: Կորբաչով նշած է, թէ այսուհետեւ Լեռնային Ղարաբաղի ինքնավար մարզը կը դառնայ իր մնայուն ուշադրութեան առարկան եւ թէ ինք այդ հարցին վերաբերեալ հեռաձայնով խօսած է կուսակցութեան Լեռնային Ղարաբաղի ինքնավար մարզի կոմիտէի նորընտիր Ա. քարտուղար Հէնրիկ Պօղոսեանի հետ: Կրեմլինի պալատը տեղի ունեցած այս մէկ ժամուան հանդիպումի մասին Հայաստանի ժողովուրդը տեղեակ պահած է Սիլվա Կապուտիկեան, յաջորդ օրը հանդէս գալով Երեւանի հեռատեսիլէն: Կորբաչով նոյն ատեն նշած է, թէ ինք մեծ համակրանքով մը հայ ժողովուրդին հանդէպ եւ այս տարուան երկրորդ կիսամեակին ժամանակ պիտի գտնէ այցելելու Հայաստան: Երեւանի Օփերայի հրապարակին վրայ եօթը օր անընդմէջ ցոյցի դուրս ելած աշխատաւորները, ուսանողները դադրեցուցած են ցոյցը, Փետրուար 27, Շաբաթ օր Զօրի Բալայեանի արտասանած ճառէն ետք:

Ուրբաթ, Փետրուար 26-ին, գումարուած է Հայաստանի Համայնավար կուսակցութեան Կեդր. Կոմիտէի լիակատար նիստը, որուն ներկայ եղած են ՍՄԿԿ Կեդր. Կոմիտէի բիւրոյի անդամութեան թեկնածու եւ Կեդր. Կոմիտէի քարտուղար Վ. Դոլգիխ, ինչպէս նաեւ Կեդր. Կոմիտէի քարտուղար Ա. Լուկեանով: Բացումը կատարած է Ա. քարտուղար Կարէն Դեմիրճեան: Վ. Դոլգիխ կարդացած է Միխայիլ Կորբաչովի խօսքը՝ ուղղուած Ազրպէյճանի եւ Հայաստանի աշխատաւորներուն, ժողովուրդներուն: Պլենումը ամբողջովին հաւանութիւն տուած է Կորբաչովի խօսքին եւ իւրացուցած բանաձեւ մը:

Միշտ նոյն աղբիւրին համաձայն, Պոլիտպիւրոյի փոխ-անդամը՝ Դեմիչեւ եւ Ազրպէյճանի Կեդր. Կոմիտէի Ա. քարտուղար Բաղիրով խօսակցութիւններ ունեցած են Սումգայիթի աշխատաւորներուն հետ եւ կը քննեն «քաղաքացիներու պահանջները»: Կառավարական յանձնախումբ մը կազմուած ու ղրկուած է տեղւոյն վրայ:

***

ՍՈՒՄԳԱՅԻԹ
ԽՈՒԼԻԿԱՆՆԵՐ ՁԵՐԲԱԿԱԼՈՒԱԾ

Պաշտօնական աղբիւրները ինչպէս գրեցինք երէկ, ոչ մէկ ճշգրիտ թիւ կուտան Սումգայիթի զոհերուն մասին, ընդունելով հանդերձ թէ կան: Ռուսերէն և անգլերէնով, Գերասիմով քանիցս կրկնեց, կը գրէին «Իւմանիթէ» եւ «Հէրըլտ Թրիպիւն», Մարտ 4-ին, «Մէկ կեանքի կորուստն ալ շատ է»: Արտաքին նախարարութեան բանբերը ըսած է նաեւ թէ քաղաքը ապահովութեան ուժերու հսկողութեան տակ է, ձերբակալութիւններ կատարուած են, բայց բոլոր պատասխանատուները չեն ձերբակալուած եւ թէ Սումգայիթ, Երեւան, Բաքու եւ Ստեփանակերտ ամէն ինչ հանդարտ է:

«ՄՈՆՏ»Ի ՆԱՄԱԿԱՆԻՆ
ԿԱՄ
ԹՐՔԱԿԱՆ ՆՈՐ «ԳԻՒՏ» ՄԸ.–
ՈՒՐԱՆԱԼՈՒ ՀԱՄԱՐ
ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Փետ. 11-ի իր թիւին մէջ, «Լը Մոնտ» յօդուած մը հրատարակած էր Միքայէլ Հարոյեանիստորագրութեամբ, ուր 1915-ին գործուած ցեղասպանութիւնը կը փաստուէր օսմանեան իսկ փաստաթուղթերով եւ մանաւանդ Պոլսոյ ծանօթ դատավարութեամբ, 1919-ին:

Մարտ 3-ի թիւին մէջ, Մոնտ, առանց մեկնաբանութեան, լոյս ընծայած է «նամականի»ի բաժնին մէջ, Թուրքիոյ Փարիզի դեսպանատան մամուլի կցորդ Ճօշկուն Տէնիզ Էրճանի նամակը: Այս մէկուն նոր «գիւտը» սա է.– այդ դատավարութիւնը երբ տեղի ունեցեր է, Պոլիս գրաւուած է Համաձայնականներու կողմէ: Ուրեմն, օսմանեան դատարաններու արձակած վճիռները այնքան արժէք ունին, կ'ըսէ, որքան Ֆրանսական դատարաններու վճիռները Նացիական գրաւման ատեն: Այս գիւտաւոր բաղդատութենէն ետք, մնացեալը կարելի է երեւակայել...

ՀՐԱՒԷՐ ՀԱՆՐԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Կը յայտնենք մեր ժողովուրդի բոլոր զաւակներուն որպէսզի սահմանափակ եւ կարճ ժամանակամիջոցի մը ընթացքին բազմահազար ստորագրութիւններով հանրագրութեամբ մը հաստատեն իրենց սրտակցութիւնը Ղարաբաղի մեր քոյրերուն եւ եղբայրներուն անոնց խորհ. Հայաստանի միանալու բաղձանքին մէջ:

Առ այդ ամէնուրեք, եկեղեցիներու, ազգային եւ մշակութային հաստատութիւններու, կուսակցութիւններու, ընկերակցութիւններու եւ միութիւններու մօտ ժողովուրդի ստորագրութեան համար տրամադրուած են բանաձեւեր, մին՝ ուղղեալ Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետին, իսկ միւսը խորհ. Միութեան համայնավար Կուսակցութեան Կենտկոմի ընդհ. քարտուղար Մ. Ս. Կորբաչովի:

Անհրաժեշտ է որ բոլոր Հայերը անյապաղ փութան ստորագրել այդ դիմումները Կիրակի Մարտ 6-էն մինչեւ Կիրակի Մարտ 13, մէկ շաբթուան ժամանակամիջոցին:

Կ'ապաւինինք մեր ժողովուրդի նախանձախնդիր գործակցութեան:

ԿԱԶՄԱԿԵՐՊԻՉ ՅԱՆՁՆԱԽՈՒՄԲ

— Մ Ա Մ Ո Ւ Լ —

L'EXPRESS

GORBATCHEV FACE AU DEFI ARMENIEN

«Էքսփրէս»ի այս խորագիրը շատ ինքնատիպ չէ, մանաւանդ դէպքերէն աւելի քան շաբաթ մը ետք: Պերնար Լըքոնթ չի կրնար ծածկել իր հիացումը ի տես՝ «խաղաղասէր բազմութեան մը, չափահաս, որ ինք իսկ կը զարմանայ իր համարձակութեան»: Կը յիշէ լոզունգներ եւ ցուցատախտակներ: Իր եզրակացութիւնը չի զարմացներ: Կը շեշտէ Կորբաչովի փափուկ դիրքը, ի՞նչպէս պիտի լուծէ, մէկ ամիսէն, այսքան կնճռոտ հարց մը: Գոհացում տալ Հայերուն, լաւ բայց յետո՞յ: «En un mois, Gorbatchev devra résoudre la quadrature du cercle».

Այս յօդուածին կողքին, Իվ Քուօ «Կայսրութեան օրէնքները» խորագրուած գրութեամբ մը հարցը կը վերլուծէ, տարածելով խորհրդային այլ հանրապետութեանց, իւրաքանչիւրին բողոքներուն դրդապատճառը գտնելով: Օրինակ, Հայաստանի մասին, կը գրէ. — «Ցանուն Հայաստանի փառաւոր պատմութեան է, որ հազարաւոր մարդիկ պահանջեցին վերադարձը մայր հայրենիքին Ղարաբաղի, ուրկէ եկած են այնքան հերոսներ»:

LE NOUVEL OBSERVATEUR

Հաւանաբար միակ շաբաթաթերթն է որ բնաւ չի զբաղիր այս հարցով, որ ոչ մէկը անտարբեր թողուց, աշխարհի ոչ մէկ կողմը: Ժան Տանիէլ իր խմբագրականին մէջ, մէկ տողնոց ակնարկութիւն մը ունի, որ սա է. — «Հակակշռուած այս պոռթկումը քրիստոնեայ Հայաստանի եւ Ադրբեջանի սահմաններուն վրայ արդէն կը նախապատկերէ «կտոր — կտոր եղած կայսրութիւնը»:

TIME

DEFIANCE IN THE STREETS

Ամերիկեան շաբաթաթերթը, իր վերջին, Մարտ 7-ի թիւին մէջ, երկու էջ նուիրած է երեւանեան ցոյցերուն, Լենինի արձանի նկարով ու Հայաստանի քարտէզով:

Մասնաւոր նորութիւն մը չկայ, ինչ կը վերաբերի Ղարաբաղի հարցին, անցեալի թէ ներկայի: Ինչ որ չահեկան է, սակայն, կէս էջ մը գրաւող այլ գրութիւն մըն է՝ «A Tragic Past» խորագրուած, որ նուիրուած է արեւմտահայաստանի, 1894-ի ջարդերէն 1915-ի ցեղասպանութիւնը, հայ որբերու նկարով մը:

Հոս, հակիրճ պատմական մը կայ, ուր կը ներկայացուի հին Հայաստանը, Սեւ ծովէն Կասպից ծով: Ապա, կը յիշէ 200 հազար Հայերու ջարդը 94-ին, պահ մը Երիտթուրքերու բերած յոյսը, հուսկ 20րդ դարու առաջին ցեղասպանութիւնը, երբ աւելի քան մէկ միլիոն Հայեր տեղահան-

(Շար.ը Դ. էջ)

«ԱՍՊԵՏԱԿԱՆ ՀՈԳԻՆԵՐ»

Միւս նամակն ուղղուած էր կնոջը Ռոզա Վինդբերգին, որը նոյնպէս շատ տառապանք կրեց «նրա պատճառով»: Ինչպէս պատմում էր ինձ Ռոզան, արդէն կրկին Երեւանում, իր յետպատերազմեան առաջին գալստեանը (Բերիայի դատապարտուելուց կարճ ժամանակ անց), Աղասու՝ իրեն ուղղած ձեռագիր նամակում կային յիշատակումներ այնպիսի ինտիմ հանգամանքների մասին, որ միայն իրեն եւ նրան էին յայտնի եւ ըմբռնելի, որոնց ուրիշ որեւէ մէկը ո՛չ ծանօթ էր, ո՛չ էլ կարող էր հասկանալ, թէ ինչ բան է դա, առաւել եւս՝ գրել այդ մասին: Հետեւաբար, նամակի իսկութիւնը որեւէ տարակոյսի ենթակայ չէր, հրաժեշտի այդ նամակի, գրուած ինքնասպանութիւնից անմիջապէս առաջ, հաւանաբար միայն րոպէներ առաջ:

Այսպիսով, ինքնասպանութեան փաստը որեւէ տարակոյսի ենթակայ չէ, անգամ եթէ Ռոզային հասցէագրուած նամակից բացի որեւէ այլ ուղղակի ապացոյց չլինէր: 1954–ի Սեպտեմբերին եւս, այսինքն Բերիայի դատապարտումից կարճ ժամանակ յետոյ, երբ ՀամԿ (բ) Կ կենտկոմի «Խանջեանի գործն» ուսումնասիրող յանձնաժողովի համար ես գրում էի նրան բնութագրող էջերը (այդ յանձնաժողովի աշխատանքի անմիջական հետեւանքը եղաւ նրա լիակատար արդարացումը եւ յետմահու բարդուած մեղադրանքների վերացումը), ինքնասպանութիւնը յիշատակւում էր սոսկ իբրեւ հանրածանօթ մի իրողութիւն:

Այդպէս է եւ Ծատուր Աղայեանի, դրանից 13 տարի յետոյ լոյս տեսած գրքում («Անդրերկրկոմի բիւրոյի Յուլիսի 10–ի Խանջեանի ինքնասպանութեանը նուիրուած նիստը տեւում է վեց ժամ» եւայլն): Եւ այս ամէնը ոչ մի տարակոյսի տեղիք չի տուել, երբ իրողութեանը ծանօթ մարդիկ շատ կային դեռ:

Բերիայի գործի «մեղադրական եզրակացութեան» մէջ է, որ Խանջեանի մահն առաջին անգամ (եւ միակ դէպքում) ներկայացւում էր իբրեւ մեղադրեալի անձնապէս գործած ոճիրներից մէկը: Որ նա՝ Լաւրենտի Բերիան, ինչպէս եւ իր ամենամօտիկ «գործընկեր»ը՝ Բագիրովը, խորշելիս չէին եղել որոշ պարագաներում իբրեւ իրենց անձնական թշնամի ընկալուող այս կամ այն մարդու հետ սեփական ձեռքով հաշուեյարդար կատարելուց, բանտում, թէ նրա պատերից դուրս, դա մինչեւ այդ էլ գաղտնիք չէր մնացել եւ լայն հասարակայնութեանը յայտնի դարձաւ յիշեալ գործի դատավճռից: Բայց տուեալ դէպքում, ինչպէս վերը յիշեցի, Բերիան դրա կարիքը չունէր, ուրիշների օգնութեամբ նա նեղել, ճնշել, հոգեպէս խոշտանգել էր Խանջեանին եւ ուղղակի ցոյց տուել վերջին, միակ բաց դուռը նրա առջեւ: Եւ այսպիսի ընթացքը՝ սատիզմը, շատ աւելի ծանր մեղք է, քան որեւէ արարածի կեանքին պարզապէս վերջ տալը:

Ինչպէ՞ս էր պատահել, որ այդ յօրինուածքը, հակառակ հանրայայտ փաստերի եւ հակառակ առանց դրա էլ Բերիայի դէմ, իբրեւ մահապարտեալ ոճրագործի կուտակուած անթիւ նիւթի (ինչ արժէին միայն մատաղահաս աղջիկների առեւանգման, լլկման ու ոչնչացման կամ թէ նրա կողմից՝ Ստալինի մահուանից անմիջապէս յետոյ պատրաստուող յեղա – շրջման փաստերը), նոյնպէս տեղ էր գտել յիշեալ փաստաթղթերի մէջ:

Ժորա Ծատուրովը, 1935 – 1936–ին Բերիայի ամենահզօր եւ փութաջան ծառաներից մէկը մեզ մօտ, որ դեռ այն ժամանակ ոչ մի ջանք չէր խնայում Խանջեանի օր ու արեւը սեւացնելու, եւ նրա մահուանից յետոյ էլ նրա «կողմնակից–ներին» ամէնից կատաղարար հետապնդողներից էր, արդէն մի երկրորդ առիթով, Սահակ Տէր – Գաբրիէլեանի ինքնասպանութեան առընչութեամբ, Ամատունի — Ակոպով — Գուլոյեանի հետ բանտ ընկած լինելով, 1953–ին դեռ աքսորում էր գտնւում: Եւ ահա, փորձառու քամելէոնի հետ նաեւ ստորաքարշ ճճռուի հոտառութեամբ, գլխի է ընկնում, թէ այս անգամ արդէն, իբրեւ հաւատի վկայ գործին խառնուելով, կարող է դուրս պրծնել: Եւ սիբիրեան հեռուներից սկսում է իր ծառայութիւնն առաջարկել՝ եօթ փականքի տակ գտնուող իր վաղեմի տիրոջը «մերկացնելու» իբր թէ ստոյգ գիտէ, թէ նա իր սեփական ձեռքով է խփել խարդավանքի զոհ Խանջեանին ու դեռ իրենց էլ, իր նման «անմեղ աքսորականների»ի Թիւրիմացութեան մէջ գցել՝ իբր Խանջեանն էլ մեղքեր ունի նախախնամութեան առաջ: Ողորմելի ճճռուի ցինիկ ստորաքարշութեան գագաթնակէ՛տը: Յետոյ, Երեւան վերադարձած, նա նոյնիսկ պարծեցել էր, թէ ինքն էլ «օգնել է» Բերիայի «մերկացմանը» ու պահանջել համարժէքը, այն է՝ «վերականգնում» եւ «համապատասխան» պաշտօն, ի հարկէ: Ինչ պաշտօնի էր, չգիտեմ, բայց կուսակցութեան մէջ վերականգնուելու նրա նկրտումը այն պահին ընդհանուր զայրոյթ առաջ բերեց եւ այդ բանը գոնէ նրան, ինչպէս եւ Ակոպովին, չյաջողուեց:

Խանջեանի վայելած համաժողովրդական համակրանքի արդիւնք է որոշ իմաստով մեր «բժիշկներին», մասնաւորապէս Սաղեանին եւ Միրզա – Աւագեանին վերագրուածը, որոնք իբր «չեն համաձայնել հաստատել ինքնասպանութիւնը, դրա համար էլ ձերբակալուել են»: Ո՞վ էր այդպիսի կարեւորութիւն տալու նրանց կարծիքին, եւ Բերիան ի՞նչ կարիք ունէր որեւէ յատուկ գիպուածի՝ մեր այդ բժիշկներին ձերբակալելու համար...: Նրանք, առանց այդ էլ, մեծ գիտութեան ու խղճմտանքի հետ, նաեւ բացառիկ խիզախութեան տէր մարդիկ լինելով, հազար քմ·ի վրայ էլ երեւում էին: Միրզա – Աւագեանը՝ որակաւոր չախմատիստ, իր լեզուաբանական հետաքրքրութիւններով նոյնիսկ անուանի մարդ էր: Իսկ եթէ երբեւէ պատահէր, որ հրաւիրուած լինէին որեւէ բան ստուգելու, ապա նրանք կարող էին իրօք ոչ մի ցանկութիւն չունենալ որեւէ ձեւով առընչուելու նման փաստաթղթերի հետ եւ դա, միեւնոյն է, ոչնչով չէր կարող փոխել դաժան իրողութիւնը, այն որ Խանջեանին (եւ ոչ միայն նրան) դրանք հասցրին ինքնասպանութեան, Բերիան եւ իր մանկլաւիկները:

Վերջապէս, «բժիշկների» վարկածը եւս հերքուեց այն մանրակրկիտ քննութիւն – հետազօտութեամբ, նաեւ՝ Թէկուզ 18 տարի յետոյ տեղի ունեցած մասնագիտական դիագնոսութեամբ, որ կատարեց Միութեան զինուորական դատախազութեան յանձնաժողովը Աֆանասի Նիկոլայեւիչ Վիտրեւսկու, այդ ոչ միայն արդարամիտ, այլեւ միշտ իրաւագիտական ճշգրտութեանը խստորէն հետամուտ մարդու անմիջական ղեկավարութեամբ: Հէնց 1955–ին, երբ քննութիւնը (տեղազննութեան, իրազննութեան եւ ամէն տեսակի փաստաթղթերի ուսումնասիրութեան հետ) նոր էր աւարտուած, Մոսկուայի յիշեալ հանդիպման միջոցին ես հարցրի դրա ընդհանուր արդիւնքը Խանջեանի վերաբերմամբ: Նա, կոնֆիդենցիալ կերպով (դեռ որոշում չէր կայացուած) յայտնեց, թէ «յամենայն դէպս ոչ մի տուեալ չկայ ասելու համար, թէ դա ինքնասպանութիւն չի եղել»:

Իսկ ժողովրդի մէջ մինչեւ այժմ էլ զարմանալի կերպով յարատեւում է Ազատու, ուրիշի տարբերակով «խփուած լինելու» հաւատը: Ինչո՞ւ: Որքան բարեմիտ, նոյնքան էլ միամիտ մարդիկ, չխորանալով հարցի էութեան մէջ, ենթադրում են, թէ դա աւելի պատուաւոր բան է, քան եթէ նա ինքը վերջ տուած լինի իր կեանքին:

Իր դերն է խաղում նաեւ անձնապէս Բերիայի դէմ ուղղուած ատելութիւնը, նոյնիսկ զարշանքը: Իրօք, ժողովուրդն ունի մի զարմանալի բնազդ, թէ՞ ինքնազգացում: Ես կամ մէկ ուրիշը որ առիթ ունեցել էինք տեսնելու, լսելու Լաւրենտի Բերիային, որ գիտէինք, թէ ինչպիսի անխիղճ կեղծիքների չարան էն, ինչպիսի ստորաքարշութեան մարմնացում, չգերազանցուած նենգամտութիւն նրա պատուէրով յօրինուած, մասնաւորապէս մեր պաշտելի Շահումեանին նսեմացնող «պատմագիտական ակնարկները», որ զգացել էինք Սահակ Տէր – Գաբրիէլեանի եւ Աղասի Խանջեանի նման՝ մանրախնդիր փառասիրութիւնից ի սպառ զերծ մարդկանց իրական վերաբերմունքը նրա հանդէպ, անշուշտ կարող էինք եւ ատել նրան՝ հասկանալի պատճառներով այդ բացէ ի բաց արտայայտելուց զգուշանալով հանդերձ: Մի անգամ էլ, պատահմամբ դէմ – դէմի եկայ ես այդ մարդու հետ, մեր «հանրապետական ակումբ»ի այն ժողովից բաւական յետոյ արդէն, Գագրայի պողոտայում: 1935–ի Յունուարին հանգստանում էի այնտեղ՝ «Կոլխիդա» պանսիոնատում, եւ այդ առիթն անմոռանալի մնաց ինձ համար. շատ տարիների ընդմիջումից յետոյ այնտեղ կրկին լսում էի դեռ դպրոցում բոլորիս շատ սիրելի «Զէյթունցիներ»ը, համարեա անփոփոխ, մի փոքրիկ մշակումով՝ օգտագործուած այս անգամ Մ. Իպոլիտով – Իւանովի «Կովկասեան էսքիզներ»ի չորրորդ մասում, ռեստորանային նուագախմբի բաւական հմուտ կատարմամբ: Իսկական տօն էր, – լեռնացած կարօտ էի առնում՝ երգից, Նոր – Ջուղայի մեր դպրոցից, մեր այն երգչախմբից: Ու մի երեկոյ ապականուեց իմ տօնը, – հէնց ճանապարհ դուրս եկայ, տեսայ գալիս են դէմից՝ Բերիան, Խանջեանը, էլի երկու – երեք ուղեկիցներ: Այդ սոլդաֆոնն այս անգամ ծիծաղում էր: Մարդու մարմինը փշաքաղող ծիծաղ էր դա, ով գիտէ թէ ինչ առիթով եւ ում հասցէին: Միւսներից ոչ ոք չէր ծիծաղում, եւ երբ, ինձ տեսնելով, քայլերը կասեցրած՝ մի րոպէ ետ մնաց Աղասին ու մի երկու խօսք ասաց ու լսեց, նա տխուր ու ճնշուած էր միայն...

Ասում եմ՝ մենք, որ տեսել, ինչ – որ բան լսել էինք, կռահել կամ եզրակացրել, կարող էինք ատել եւ պիտի ատէինք Անդրկովկասի հրէշաւոր տիրակալին: Բայց ժողովուրդը, առօրեայ ծանր աշխատանքի մէջ ճկուած հազարաւոր մարդիկ.. Ի՞նչ տուեալներից գալով էին «ճանաչել» նրա էութիւնը: Այս մասին յատկապէս մտածել տուեց ինձ մի զարմանալի իրողութիւն: 1953–ի Յուլիսի 10–ին ճանապարհւում էի Երեւան – Թիֆլիս գնացքով, այնտեղից հետ Եւպատորիա էի գնալու: Արեւ օր էր, գնացքը չգիտես ինչու ուղեւորուել չէր շտապում: Վագոնների պատուհանները բաց էին: Մէկ էլ կայարանի հեռագրասիւներին ամրացուած բարձրախօսներից լսուեց «Պրաւդա»յի այդ օրուայ առաջնորդողը: Այն նուիրուած էր Բերիայի ձերբակալմանը: Վագոնն իրար անցաւ ամբողջ կառամատոյցի հետ, երկաթուղայինները, ճանապարհորդները, ուղեւորները, պատահական գործերով վրայ հասնող մարդիկ՝ մի սիրտ, մի հոգի՝ ցնծութեան մէջ էին: Ես մնացել էի շուարած, նոյնիսկ հիացմունքից քարացած՝ ժողովրդական զգացողութեան այդ տարերային պոռթկումի վրայ... Այդ պահին միայն սկսեցի հասկանալ, «պատկերացնել» թէ որտեղից էր, մտաւոր – հոգեկան ինչ «մեխանիզմ»ի արդիւնք 1936 – 1937–ին լայն տարածում գտած ժողովրդական այն հաւատը, թէ Բերիան իր ձեռքով է խփել Խանջեանին, հաւատ, որը մինչեւ հիմա էլ, սերնդէ — սերունդ անցնելով՝ յարատեւում է ժողովրդի մէջ, չնայած որ դեռ այն ժամանակ այնքա՛ն զոհեր խլեց մեզնից հէնց միայն այդ համոզմունքը: Իրօք, ոչ ոք չի կարող հաշուել, թէ որքան մարդիկ կործանուեցին այդ ենթադրութիւնը բաժանելու «յանցանք»ի համար:

Իրականում Բերիան այդ պահին, 1936–ին, ամենեւին կարիք չունէր ինքն իր ձեռքով դատաստան տեսնելու, քանի որ իր հայ ձեռնասունների միջոցով լիովին նախապատրաստել էր Խանջեանի վախճանը՝ ինքնասպանութիւնը:

Վերջապէս, Աղայեանը վկայում է իր գրքոյկում. «Բերիան պատահական մարդ է կուսակցութեան մէջ, եւ ոչ միայն պատահական, այլեւ վտանգաւոր», – այս եւս բառ Ներսիկ Ստեփանեանի:

Պատահական ու վտանգաւոր մարդ, անշուշտ: Ահա մի յաւելեալ լուսաբանութիւն այս ճշմարիտ որակման: Երբ Սերգօ Մարտիկեանը ընտրւում է Անդրկովկասեան Կենտգործկոմի նախագահ եւ փոխադրւում Թիֆլիս աշխատելու, նա հրաւէրք է սարքում իր տանը: Այդպէս ընդունուած է եղել (իրար մօտիկից ծանօթանալու համար): Գալիս է Բերիան Անդրերկրկոմի նոր քարտուղարը: Մարտիկեանի կինը՝ Սաթօն, ամուսնու «աջ ձեռքը» Բաքուի յեղափոխական գործերում, ամանեղէնով սկուտեղը ձեռքին հիւրասենեակ է մտնում եւ այդ դեռ «անծանօթ» հիւրին տեսնելով՝ սաստիկ այլայլուած, քիչ է մնում ուշաթափուի: Հազիւ սեղանի եզրին է հասցնում սկուտեղը, մի պնակ միայն յատակին ընկնելով, ջարդւում է: Սաթօն այլեւս ներս չի մտնում այդ երեկոյ: Երբ հիւրերը գնում են, Սերգօն հարցնում է նրան.

– Ա՛յ կնիկ, ի՞նչ եղաւ քեզ, գլուխդ հօ պտոյտ չեկա՞ւ ... յաջողութիւններից:

Սաթօն ասում է.

– էն մուսավաթականն էր դա, որ կարգադրեց մեզ բաց թողնեն, թէ «դրանք մեզ պէտք չեն»:

– Ո՞վ:

– Այդ Բերիան:

– Ի՞նչ ես ասում, ա՛յ կնիկ: Խառնել ես ... Ուրիշի չասես..

Սաթօն պնդում է, թէ չի խառնել, եւ «խառնել», դրան ուրիշի հետ շփոթել հնարաւոր չէ:

Սաթօն մանրամասն պատմում է, թէ ինչպէս, – եթէ յիշողութիւնս ինձ չի դաւաճանում, Կրասնովոդսկիի բանտում, – մուսավաթական ուրիշ սպաների հետ բանտախուց է մտնում «այդ տիպը» եւ դաժան, արհամարհոտ չեշտով իրենց՝ կոմիսարների հարազատներին դիտելուց եւ ինչ – որ ժանտ խօսքեր շպրտելուց յետոյ, կարգադրում է դուրս անել բանտից, քանի որ «իրենց հարկաւոր չեն»:

Այդ մասին Սերգօն մանրամասն պատմում էր ինձ 1956–ից յետոյ արդէն, իբրեւ մօտիկ մարդու (իրերի բերումով նրա որդու՝ Ազատի կեանքի վերջին ամիսների միակ վկան էի): Ասում էր, թէ սկզբից ինքն ամենեւին չի հաւատացել կնոջն ու յանդիմանել է նրան՝ անստոյգ բաներ ասելու համար: Բայց յետոյ իմացել է, որ Բերիայի մուսավաթական հակահետախուզութեան աշխատակից լինելու փաստը յայտնի է եղել եւ վրացի նշանաւոր բոլշեւիկ գործիչներին, մասնաւորապէս Մամիա Օրախելաշվիլուն: Վերջինս, ըստ Սերգոյի պատմածի, այդ մասին յայտնել է Մոսկուայում դեռ այն ժամանակ, երբ առաջարկ է արուել Բերիային վրացական չեկայի նախագահ նշանակել, եւ բանից պարզուել է, որ այնտեղ, Մոսկուայում եւս՝ այն ժամանակ էլ արդէն դա գաղտնիք չի եղել ոմանց համար: Օրախելաշվիլուն պատասխանել են, թէ «ճիշդ է, ունեցել է երիտասարդութեան մեղքեր, բայց հաւատարիմ ծառայութեամբ քաւել է այդ մեղքերը»: Ո՞ւմ է ծառայել այդքա՞ն հաւատարիմ...:

ՌԱՖԱՅԷԼ ԱԹԱՅԵԱՆ

(Շար. 5 եւ վերջ)

ՕՍՄԱՆԵԱՆ ՇՐՋԱՆԻ «ՏԷՎՇԻՐՄԷՈՒԹԵԱՆ» ԱԶԴԵՑՈՒԹԻՒՆԸ ՓՈՔՐԱՄԱՍՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ՎՐԱՅ

Գրեց՝ ԳԷՈՐԳ Պ. ՅԱԿՈԲԵԱՆ

Ինչպէս գիտէք, Օսմանեան Կայսրութեան հիմնադիր Օսման Ա. իրեն ենթակայ ժողովուրդին հետ հաստատուած էր Արեւմտեան Անատոլուի շրջակայքը, կեդրոն ունենալով Պրուսայի մօտակայ Ենիշէհիր քաղաքը: Օսման Ա. իր շրջանի աւատապետներուն փափաքին ընդառաջելով, 1299 թուականին անկախութիւն հռչակեց ու այսպէս հիմը դրած եղաւ շուրջ 700 տարուան ապրող կայսրութեան: Օսման Ա. շրջանի ժողովուրդին վրայ իր տիրապետութիւնը հաստատելէ վերջ սկսաւ սահմանները ընդլայնել դէպի Հիւսիս եւ Արեւմուտք:

Օսման Ա. նախ գրաւեց Նիկիոյ մօտակայ Գօչհիսարի բերդը: Այս միջոցին Բիւզանդական շատ մը քաղաքներ եւ գիւղեր կրակի տրուեցան ու թալանուեցան: Օսման Ա. 1321 թուականին Մուտանիան, 1326 թուականին ալ Պրուսան եւ իր շրջակայքը գրաւելով իր սահմաններուն մէջ առաւ: Իր որդին Օրհան Ա. շարունակեց հօրը առաքելութիւնը: 1329 թուականին Նիկիան, իսկ 1352–ին Մարմարա ծովու հարաւային հողամասերն ալ բռնելով կայսրութեան սահմաններուն, արդէն հասած էր Էտիրնէի եւ Սելանիկի մօտերը: Օրհան Ա.ի վեց մանչ զաւակներէն չորրորդը՝ Մուրատ Ա. ալ իր կարգին գրաւեց Էտիրնէն 1363 թուականին:

ԵՆԻ – ՉԷՐԻՈՒԹԵԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒՄԸ

Օսմանեան կայսրութեան այս սկզբնական շրջանին մարտական ուժը կամաւոր ասպատակներէ կը բաղկանար: Այս ասպատակները ժամանակի ընթացքին պակսեցան, կայսրութիւնն ալ մարտական նոր ասպատակներ ապահովելու նպատակաւ տարբեր միջոցառումի մը դիմեց: Սակայն գրաւուած հողամասերուն վրայ ապրող ժողովուրդը այլեւս կայսրութեան գերին կը նկատուէր եւ անոր քան առ հարկը,

կը դառնէր մարտական նպատակաւ : Այս ընտրեալ գերիները, որոնք առողջ եւ ուժեղ անձերու մէջէն կը զատուէին, կամաւոր ասպատակներու շարքին տեղ կը գրաւէին : Այս կացութիւնը շարունակուեցաւ մինչեւ 1370 թուականը :

Այս թուականին զգալի եղաւ կանոնաւոր զինուորական բանակի մը կազմութիւնը : Կամաւոր ասպատակներու ձեռքը գտնուող գերիներէն հինգական հոգիի հաւաքումով կազմուեցաւ բանակ մը որ կոչուեցաւ Ենի – Չէրի այսինքն՝ Եոր – զինուոր : Անշուշտ կամաւոր ասպատակներուն ձեռքը եթէ հինգէն աւելի գերի կար, անոնք իրենց կը պատկանէին :

Այս գերիներուն կայսրին հաւատարիմ մնալու պայմանաւ, ազատութիւն կը շնորհուէր ու մարտական այս նոր հաստատութեան մէջ պաշտօն կը տրուէր : Գերիները կը զատուէին ու կը խմբաւորուէին իրենց տարիքին համաձայն : Նորածին մանուկէն մինչեւ խելահաս ու հասուն երիտասարդներ՝ կ՚արձանագրուէին Ենի – չէրիութեան օճախը : Ենի – չէրիութեան օճախը արձանագրուող գերիները նախ կը թլփատուէին եւ նոր անուն կը ստանային, յետոյ իսլամական կրթութիւն եւ թրքերէն եւ ապա զինուորական գիտելիքներ կը սորվէին ու կը մարզուէին օրուան պահանջներուն համաձայն : Իսկ երախաները, որոշ ժամանակի մը համար կը յանձնուէին թուրք ընտանիքներու, ուրկէ պիտի ստանային թրքական կըրթութիւն մինչեւ իրենց խելահաս տարիքը :

Ենի – չէրիներու այս հոյակապ բանակը կարճ ժամանակի մէջ այնքան զօրացաւ, որ կարելի չէր անոնց դէմ յաղթանակ տանիլ : Ենի – չէրիներու քառասուն հազար հոգինոց ուժը բաւարար էր 100 հազար հոգինոց Խաչակիրներու բանակին, որ պարտուելով ցիր ու ցան եղաւ Գոսովայի մէջ : Յաղթանակները կը շարունակէին իրարու ետեւէ : Այլեւս Օսմանեան – Թուրք եւ մահմետական ուժեղ բանակ մը կազմուած էր :

Ենի – չէրիներու 1402 թուականին Անգարայի մէջ Թիմուր – լէնկի դէմ կրած պարտութիւնը մեծ աւեր գործեց Օսմանեան բանակին մէջ : Գրեթէ ցրուելու աստիճանին հասաւ Ենի – չէրիներու բանակը : Այս միջոցին է որ հաստատուեցաւ օրէնք մը, որ պիտի գործադրուէր աւելի քան 300 տարի : Ըստ այս օրէնքին՝ Ենի – չէրի հասցնելու համար Օսմանեան կայսրութեան սահմաններուն մէջ ապրող քրիստոնեայ հպատակներու զաւակները պիտի հաւաքուէին : Դրութիւնը կոչուեցաւ ՏԷՎՇԻՐՄԷ : Օրէնքի հեղինակն էր Ջանտարլը Ալի Փաշան : Այս օրէնքի կիրարկումով մէկ կողմէ Ենի – չէրիութեան օճախի գոյատեւումը ապահովուած պիտի ըլլար, միւս կողմէ ալ Ռումէլիի ժողովուրդին մաս առ մաս մահմետականացումը ապահովուած պիտի ըլլար (*) :

ՏԷՎՇԻՐՄԷՈՒԹԻՒՆԸ

3 — 5 կամ 7 տարին անգամ մը օրուան պահանջքին համաձայն կայսրին կողմէ ֆերման մը կը հրատարակուէր : Այս ֆերմանին մէջ արձանագրուած կ՚ըլլար հաւաքումի թիւը եւ երբեմն ալ վայրը : Հաւաքումը նուազագոյն 2000 հոգի, իսկ առաւելագոյն 10 հազար հոգի կ՚ըլլար Թուրք, գնչու, քիւրտ, պարսիկ, ռուս, հրեայ եւ վրացի հպատակները զերծ էին հաւաքէն : Ասոր փոխարէն՝ յոյն, հայ, ասորի եւ Ռումէլիի շրջանին այլ քրիստոնեայ ցեղերու 8, 10, 15, 18 կամ 20 տարեկան մանչ զաւակները ենթակայ էին այս հաւաքին : Կայսրութեան անունով այս հաւաքումը կատարող պետական պաշտօնեան կը կոչուէր Թուրնաճըպաշը աղասը : Թուրնաճըպաշըն իր հետեւորդներով բոլոր գիւղերը կը պտըտէր, գիւղի կամ քաղաքի եկեղեցւոյ մկրտութեան տոմարներէն կը ստուգէր տղոց ինքնութիւնը : Հաւաքումը կը կատարուէր գիւղի կամ թաղի մը քառասուն տունէն միայն մէկ հատէն, օրուան պահանջքին համաձայն : Տղոց առողջ եւ աչքառու ըլլալը պայման էր : Եթէ ընտանիքին միակ զաւակն էր, զանց կ՚առնուէր, իսկ 18-էն փոքր ըլլալով հանդերձ եթէ ամուսնացած էր, նոյնպէս զանց կ՚առնուէր : Սաստիկ կը պատժուէին այն ընտանիքները, որոնք կը պահէին իրենց զաւակները :

Հաւաքուած այս տղաքը հսկողութեան տակ կը բերուէին մայրաքաղաք : Կը թըլփատուէին եւ նոր անուն կը ստանային : Մանաւոր տոմարներու մէջ կ՚արձանագրուէին մկրտութեան տետրակներուն մէջ գտնուած բոլոր տուեալներով՝ բացի հօրը անունէն : Հօրը անունին տեղը կ՚արձանագրուէր «Աստուծոյ Որդի» իմաստը ունեցող, «ԱՊՏ» նախամասնիկով անուն մը՝ ԱՊՏՈՒԼԼԱՀ, ԱՊՏԻՒԼՃԱՊԱՐ, ԱՊՏԻՒԼ ՊԷՆՆԱՆ եւայլն :

Տէվշիրմէ դարձած այս տղաքը իրենց գեղեցկութեան, մարմնական տեսքին համաձայն կը զատուէին, ու պալատի ըսպասարկութեան կը նշանակուէին, մնացեալն ալ Ենի – չէրի հասնելու նպատակաւ կը ղրկուէր բանակատեղի : Տէվշիրմէութեան այս օրէնքը շարունակուեցաւ մինչեւ 1750-ական թուականները, իսկ Ենի – չէրիութեան դրութիւնը վերջնականապէս ջնջուեցաւ Մահմուտ Բ.ի շրջանին կատարուած կոտորածով մը : Այս թուականէն վերջն է որ զինուորական ժամանակաւոր պարտականութեան դրութիւնը հաստատուեցաւ Օսմանեան կայսրութեան սահմաններուն մէջ : Այս շրջանին ալ քրիստոնեաները արժանի չէին զինուորագըրուելու : Ասոր փոխարէն քրիստոնեաները կը վճարէին զինուորական տուրք, փոխան զինուորագրուելու : Այս դրութիւնն ալ ջնջուեցաւ 1908 թուականին :

⁂

Թուրնաճըպաշը Աղային՝ հաւաքի համար նախքան գիւղերը գալը, կարգ մը պաշտօնեաներ կը պտըտէին գիւղերը ու կը կարդային կայսերական ֆերմանը : Լուրը կայծակի արագութեամբ կը տարածուէր գիւղին կամ քաղաքին մէջ : Հայ, յոյն, ասորի կամ այլ քրիստոնեայ հպատակները, որոնք թիրախը կը կազմէին այս անհաճոյ արարքին, կարգ մը խարդախ միջոցառումներու կը դիմէին կարենալ ազատելու համար իրենց զաւակը : Օրինակ՝ տեղւոյն կուսակալը կը կաշառէին, այսպէսով դժուարութիւններ մէջտեղ կ՚ելլէին ու Թուրնաճըպաշըն չէր կըրնար գիւղ իսկ մտնել : Կարգ մը տեղեր եկեղեցւոյ քահանան ազաւաղումի կ՚ենթարկէր մկրտութեան տոմարը, ենթակային տարիքը աւելի մեծ ցոյց տալու համար : 11 — 13 տարեկան տղաք ամուսնացած ցոյց կը տրուէին ու կեղծ ամուսնութիւններ կը կնքուէին : Կարգ մը ընտանիքներ ալ Տէվշիրմէութեան տարիքին յարմար տղաքը կը թլփատէին ու «Մենք քրիստոնեայ ենք, բայց մեր զաւակը իսլամութիւնը ընդունած է» ըսելով կը փորձէին իրենց զաւակը ազատել այս պատուհասէն : Այսպիսի կեղծ մահմետական տղաք ոչ քրիստոնեայ անունով եկեղեցի երթալով կ՚աղօթէին ու շապիկ կը հագուէին : Այս առթիւ ալ կաշառուած կ՚ըլլար Գատըն, այսինքն տեղւոյն դատաւորն :

Այս խարդախութեան ձեւը ընդհանրացաւ Պօսնացիներու մօտ : Պօսնացիները իրենց զաւակները Տէվշիրմէութենէ ազատելու նպատակաւ կը թլփատէին, անւանափոխութեան կ՚ենթարկէին : Այս դըրութիւնը այնքան արագ ընթացաւ, որ Պօսնացիները գրեթէ ամբողջութեամբ մահմետական դարձան : Այս զգալի փոփոխութիւնը պատճառ եղաւ, որ Տէվշիրմէութեան օրէնքին վրայ նոր յօդուած մը աւելնայ : Իսլամացած հաւաքականութեան «Պօշնակ» անունը տրուեցաւ ու իրենց զաւակներն ալ ենթարկուեցան հաւաքին : Պօսնացիներու կարգին, իսլամութիւն ընդունեցան նաեւ հայ, յոյն, ասորի կամ այլ քրիստոնեայ ընտանիքնե՛ր, որպէսզի չենթարկուին տէվշիրմէութեան օրէնքին :

Ինչպէս ըսինք, այս օրէնքը կիրարկուեցաւ շուրջ 300 տարի : Այս ժամանակաշրջանին մէջ 85·000 — 1·000·000 հոգի փրցուեցան իրենց ընտանիքներէն մաս կազմելու համար Ենի – չէրիութեան օճախին, մոռնալով իրենց հայրն ու մայրը ու նաեւ իրենց ցեղային պատկանելիութիւնը :

Ջանտարլը Ալի Փաշայի կողմէ յղացուած այս հոյակապ օրէնքին շնորհիւ Օսմանեան կայսրութիւնը վազեց յաղթանակէ յաղթանակ : Իր սահմանները տարածուեցան Եւրոպայի, Ասիայի եւ Ափրիկէի հողամասերուն վրայ :

Ենի – չէրիութեան օճախէն հասան շատ մը արհեստաւորներ, հարիւր հազարաւոր հերոսներ, հրամանատարներ ու նաեւ պետական ամենաբարձր պաշտօններ ըստանձնած անձեր : Ասոնց կարգին չենք կրնար մոռնալ ճարտարապետ Սինանը : Ճարտարապետ Խօճա Սինան հայ ընտանիքի զաւակ, 20 տարեկանին Կեսարիոյ Ազրնաս գիւղէն առնուելով տէվշիրմէութեան օրէնքին համաձայն դարձաւ Ենի – չէրի : Սինան 50 տարեկանէն վերջ Գանունի Սուլթան Սիւլէյմանի Գլխաւոր ճարտարապետը դարձաւ եւ եղաւ պարծանքը Օսմանեան կայսրութեան :

(*) «Ենիչէրիլէր» Ռէշատ Էքրէմ Գոչու Իսթանպուլ 1964 :

ԳՈՂՈՒԹԷ ԳՈՂՈՒԹ

ԼՈՍ – ԱՆՃԸԼԸՍԻ Հայ Աւետարանական եկեղեցւոյ սրահին մէջ, Փետրուար 7-ին, տեղի ունեցած է հանդիպում մը Հայաստանի ծանօթ լրագրողներէն Զօրի Բալայեանի հետ : Ներկայ եղած են 600 հոգի : Բացումը կատարած է տօքթէօր Վարդգէս Նաճարեան, ներկայացնելով Զօրի Բալայեանը եւ շեշտելով անոր քաջութիւնը եւ իր սեփական կեանքը դըժուարացնելու գնով Հայաստանի ժողովուրդի շահերուն համար պայքարելու վճռականութիւնը :

Զօրի Բալայեան իր խօսքը սկսած է նշելով 1956 թուականի կարեւորութիւնը Խորհրդային Միութեան պատմութեան մէջ : «Խորհրդանշական, անկրկնելի» Խրուշչեւեան իշխանութեան ժամանակաշրջանը բացող այդ թուականի Փետրուարին, երբ Բալայեան կը ծառայէր խորհրդային բանակին մէջ, կը յայտնուի, որ այդ գիշեր Խրուշչեւ «մի կուսակցական առումով գաղտնի» զեկուցում կարդացեր է 20-րդ Համագումարին առջեւ, ճշմարտութիւնը ըսելով «Դահիճ Ստալին»ի մասին : «Մեզ համար մի ռումբ էր դա. ես զգում էի, որ եկել էր իմ օրը, մեր ժողովրդի օրը», ըսած է Բալայեան, որուն հայրը՝ Լեռնային Ղարաբաղի լուսաւորութեան նախարար, 1937-ին, Ստալինի հրահանգով սպաննուած ու մայրը 10 տարի Սիպիր աքսորուած էր : Բրեժնեւի իշխանութեան օրօք, շրջաններու կուսակցական Ա. քարտուղարները ձեռք ձգեցին ահաւոր ուժ եւ մենատիրութիւն հաստատեցին իրենց շրջապատին մէջ : Այս ղեկավարներու կամայականութիւններն ու անմարդկային արարքները մանրամասնօրէն կ՚արձանագրուին, «որպէսզի եւ չվերադառնանք», ըսած է Զ. Բալայեան, պատմելով տակաւին վերջերս, Ուզբեկիստան երեւան ելած անմարդկային խժդժութեանց մասին, ըստ որոնց, այդ հանրապետութեան Ա. քարտուղարի հրահանգով մարդիկ սպաննուած ու ասֆալթի տակ թաղուած են :

Կորպաչովի իշխանութեան գլուխ գալը Բալայեան նկատած է բարեբաստիկ դէպք մը՝ աշխարհի, Խորհրդային Միութեան, ինչպէս նաեւ հայ ժողովուրդի համար : Խօսելով Հայաստանի դիմագրաւած դըժուարութիւններու մասին, Բալայեան յայտնած է, որ ամէն տարի ծնող 70 հազար հայ երախաներուն պէտք է հաց, ջուր եւ օդ ապահովել : Ակնարկը կը վերաբերէր Հայաստանի օդի ապականութեան, ջուրի աղտոտութեան եւ տնտեսական դժուարութիւններուն, որոնց մասին ձայն բարձրացուցած է Բալայեան : Այս առթիւ ան յայտնած է, թէ Խորհրդային Միութեան կեդրոնական իշխանութիւնը որոշած է մէկ միլիառ ռուբլի յատկացնել Հայաստանի օդոլորտի մաքրութեան համար :

Ղարաբաղի եւ Նախիջեւանի վերամիացման հարցին գծով, Բալայեան նըշելէ ետք այդ առընչութեամբ հայ ժողովուրդի դէմ եղած անարդարութիւնները, մանաւանդ Ստալինի կամայականութիւններու պատճառաւ ստեղծուած արուեստական սահմանագիծերը, յայտնած է թէ Խորհրդային Միութեան համայնավար կուսակցութեան Բիւրոյի կողմէ կազմըւած յատուկ յանձնախումբ մը արդէն իսկ կը քննէ հարցը : Ազգութիւններու հարցով զբաղող այս յանձնախումբը արդէն իսկ հանդիպում ունեցած է Ղարաբաղցիներէ բաղկացած 13 հոգինոց պատուիրակութեան մը հետ : Յանձնախումբին փոխանցուած է նաեւ 100 հազար հայերու եւ Ղարաբաղցիներու ստորագրութիւնը կրող պահանջագիր մը :

Փակման խօսքը արտասանած է փրոֆ. Ռիչըրտ Յովհաննէսեան :

ԽԱՐԻՍԽԷՆ ՀԵՌՈՒ

(Վ Է Պ)

ՆԻԿՈՂՈՍ ՍԱՐԱՖԵԱՆ

ՄԱՍ ԱՌԱՋԻՆ

Ը.

Մաչօ Թիլէ էր անոր անունը : Յիսունի մօտ մէկն էր՝ ուրախ եւ ազնուական դէմքով : Լաւ ընդունելութիւն ցոյց տուաւ տօքթօրին : Նիհար ու տժգոյն էր ան : Պատերազմին կազերը վառած էին իր թոքերը : Մատի վրայ կը հաշուուէին անոր տարիները : Ու անիկա մեռաւ արդէն տօքթօրին հոն փոխադրուած շաբաթն իսկ : Կը կարծուէր նոյնիսկ որ տօքթօրը կախարդական դեղով մը արագացուցած էր անոր մահը :

⁂

(Բ. ՄԱՍ)

Ա.

ՃԱՄԲՈՐԴՈՒԹԵՆԷ մը կը դառնար Կիրակոս :

Մտաւ իր տունէն ներս, օտարականի մը պէս : Բաց ձգեց դուռը իր ետեւ՝ օգտուելու համար սանդուխներուն լոյսէն : Սուզուեցաւ նրբանցքէն ներս, ամօթահար, խարխափելով պատին խոնաւութենէն ուռած թուղթը : Քսեց ոտքերը, պայուսակը տախտակամածին՝ աղմուկ հանելու մանաւոր նպատակով : Ոչինչ լսեց, ժամացոյցի մը ձայնէն զատ : Կոխեց ելեկտրականութեան կոճակին : Գոցեց դուռը եւ մտաւ խոհանոցի տեղ գործածուող պզտիկ սենեակ մը :

Ցուրտ էր : Նստեցաւ աթոռի մը եւ ծունկը – ծունկին վրայ դնելով հանեց կօշիկները՝ իր պզտիկ ոտքերուն վրայէն, որ յոգնած էին երկար ճամբորդութենէ մը : Շփեց, տաքցուց զանոնք, մոլորած ձեռքերով : Տարուած էր թուղթով մը, որ իր գործին վերաբերեալ թուղթերուն նըմանելով հանդերձ կը տարբերէր գոյնով եւ գիրերու առատութեամբ :

Երկարեց կարճ թեւը, առաւ թուղթը իր մատներուն միջեւ : Ոտքերով կը փնտռէր մուճակները : Կը ցատքէին գիրերը, կը խրէին աչքերը : Կը կարմրէր գիրուկ դէմքը : Քալեց դէպի սենեակին դուռը : Կոխեց գլուխը ներս եւ պտտցուց մութին մէջ·

– Զարուհի՛ ···

Ոչ մէկ պատասխան : Ինկաւ դուռին քով, աթոռի մը վրայ : Ձեռքը հանդիպեցաւ լաթի մը, տարաւ զայն ճակտին, սրբեց քրտինքը : Կախեց գլուխը :

Խիստ ու տխուր կ՚երեւային պատերը : Կարասիները անցնելով նրբանցքէն ինկող լոյսի դէմէն՝ կուգային կը շարուէին մարդուն շուրջը, որ անոնց ամէն մէկուն վրայ կապած էր զրկանքի, փայփայանքի եւ ուրախութեան յիշատակ մը : Անոնց մէջ կար մաս մը սակայն, որ պաղ, անշարժ ու անտարբեր՝ կը նայէր կիսամութին մէջէն : Ատիկա կը պատկանէր պանդոկին : Սեղան մը գաճաճի պէս գուռ ու կաղ ոտքերով կը նայէր, կը խնդար դուռին ետեւէն, փայլուն ակռաները ցցած : Կը նայէին եւ քովի պատուհանին փեղկերուն ճեղքերէն թաց մայթերը՝ կեղծաւոր ու փայլուն աչքերով : Պառաւի թրջած շրթունքներու նման կը չփչփային քայլեր, որոնց ամէն մէկուն ականջ կուտար Կիրակոս ու կը վազէր անոնց ետեւէն, երբ կառք մը կը խեղդէր զանոնք՝ իր անիւներուն հեղեղին եւ որոտման մէջ :

Կը սպասէր կնոջը : Կը նայէր շուրջը : Ազատ իրարանցում : Թափթփուք : Նոյնը եւ իր մէջ : Կինը՝ Զարուհին, որ յամառած էր պառկիլ ամէն օր, մինչեւ կէսօր, յամառած էր երկարիլ կովի մը պէս՝ մարդուն հոգիին մէջ, տակնուվրայ ընելով հոն, ամէն բան : Որքան կը նայէր Կիրակոս, որքան ականջ կուտար դուրսէն անցնող քայլերուն, այնչափ աւելի կը զգար իր կորովի պակասը կնոջ հանդէպ եւ այնչափ աւելի կը կատղէր : Հասած էր այլեւս հոն, ուր ոչ մէկ փրկութիւն կայ : Քիչ առ քիչ դարձած էր կնոջ գերին :

(Շար · 46)

ՍՏԱՑԱՆՔ

ՄԵՐ ՄԱՏԵՆԱԳԻՐՆԵՐԸ
(Վերլուծումներ)

Յակոբ Օշական

100-ամեակի հրատարակութիւն, թիւ 13
Անթիլիաս, 1987

(Շար. Ա. էջէն)

ւեցան կամ բնաջնջուեցան: Կը յիշէ կարճատեւ անկախ Հանրապետութիւնը, դաշնակիցներու խոստումներու դրժումը, ապա՝ խորհրդայնացումը:

Այս մասն է, մանաւանդ որ վրդոված է Թուրքերը եւ Մարտ 3-ի «Հիւրրիյէթ»ը կ'անդրադառնար, դժգոհութիւն յայտնելով որ Ամերիկացիք Ղարաբաղի դէպքերը կ'օգտագործեն անցեալի բաց վէրքերը գրգռելու համար:

DIE ZEIT

EIN VOLK STEHT AUF

Կարելի չէ անշուշտ միջազգային մամուլի ամբողջութեան անդրադառնալ, մեծ մասը արդէն կրկնութիւններ են: Բայց, հատուկենտ անդրադարձումներով, կ'ուզենք գլխաւորաբար շեշտել այն խոր հիացումն ու համակրանքը, որոնք կ'արտայայտուին բոլորին կողմէ Հայաստանի տիպար ցոյցերուն առթիւ:

«Ժողովուրդ մը՝ ոտքի» կը խորագրէ գերմանական շաբաթաթերթը, առաջին էջին վրայ եւ նոյն մօտեցումն ունին գերմանական միւս թերթերը՝ «Շթեռն», «Ֆրանքֆուրթըր Ալկըմայնէ» եւայլն:

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ԺԸՆԵՒԻ մէջ, համաձայնութիւն մը բատորագրուած է Փաքիստանցիներու եւ Աֆղաններու միջեւ Կարմիր բանակի քաշուելուն մասին: Պարպումը պիտի սկսի Մայիս 15-ին եւ խորհրդային ուժերու կէսը, երեք ամիսէն քաշուած պիտի ըլլայ:

ՎԱՂԸ՝

«ՅԱՌԱՋ - ՄԻՏՔ ԵՒ ԱՐՈՒԵՍՏ»

Վաղը լոյս կը տեսնէ «Յառաջ - Միտք եւ Արուեստ»ի նոր (125) թիւը հետեւեալ բովանդակութեամբ.-

«Յառաջ»ի տեսակցութիւնը Ալեքսանդր Թոփչեանի հետ — Ա. Թ.

Աղէտին գործիականացումը եւ իշխանութեան հարցը — Ձ. ԹԱՊԻՊԵԱՆ (Թարգ. Մարկ. Նշանեան)

René Char
La Fontaine narrative — D. LEUWERS.

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

Ժոզէֆին Ստեփանեանի մահուան քառասունքին ի յիշատակ եղած են հետեւեալ նուէրները Մարսէյլի Ս. Գրիգոր Մշակոյթի Տան. — Նուպար Զատրճեան 1000 ֆրանք, Միացեալ Նահանգներէն՝ Ռուբէն Շեխիկեան 100, Ֆ. Շեխիկեան 50, Ճենի Սիմոնեան 50, Հ. Սիմոնեան 25 տոլար եւ Տիկին Շուշիկ Յակոբեան 100 տոլար Ս. Լուսաւորիչ դպրոցին:

SOIXANTENAIRE

HAMASKAÏNE

CONCERT
salle Cortot
DIMANCHE 13 MARS à 16 h 30
avec
LYNE DOURIAN
mezzo-soprano
HASMIG SURMELIAN
piano
L'Ensemble Instrumental de Romans

Direction :
ALEXANDRE SIRANOSSIAN

œuvres de
Avédis Nazarian Alan Hovhaness
Arno Babadjanian
Avédis Messoumentz
Komitas-Aslamazian
Verdi Donizetti Saint-Saëns

78, rue Cardinet, 75017 Paris
M° Malesherbes

Billets: 120 F - tarif réduit 90 F - 70 F
Ecole Normale de Musique
114 bis, boulevard Malesherbes
Trois F.N.A.C.
Librairie Samuelian
51, rue Monsieur le Prince Paris 6
Télécondorcet
175, avenue Jean Jaurès, Clamart
Maison de la Culture Arménienne de Paris
Renseignements :
tél : 48 24 63 89 ou 42 46 29 74

U.G.A.B. - PARIS
organise un
DOUBLE RECITAL EXCEPTIONNEL
de piano et de chant
dédié à la mémoire de la pianiste
JANET MAFYAN -ALTOUNIAN
le samedi 12 mars à 20h30 précises
au Musée GUIMET
6, place d'Iéna — Paris 16e
avec la participation de
AIDA MOURADIAN (piano)
MARIANNE PERONNEAU (soprano)
CHOPIN, BAGHDASSARIAN, ABRAHAMIAN, GANACHIAN, ALEMSHAH, RACHMANINOV
Prix des places : 80 Frs.
Réservations à l'U.G.A.B. :
11, square Alboni, Paris 16e
Tél. : 45 - 20 - 03 - 18

CARNAVAL
AU
COLLEGE ARMENIEN
SAMUEL - MOORAT
Après-midi enfantine déguisée
pour les 2 à 14 ans
DIMANCHE 13 MARS de 14 à 18h.
—Concours du meilleur déguisement;
— Jeux, danses, animations, orchestre;
— Buffet.
26, rue Troyon — 92310 SEVRES
métro : Pont de Sèvres

REALPOLITIK ? HUMANISTE ? RAISON D'ETAT ?
Quel président pour les Arméniens ?
DINER - DEBAT
avec HENRI SABY
Le samedi 12 mars à 20 heures 30
Dans les salons de l'Hôtel Hilton
18, ave. de Sufren — 75015 Paris
Organisé par le bimensuel HAÏASTAN
à l'occasion des élections présidentielles.
Pour toutes réservations, contacter le : 42. 46. 29. 74.

«ԼԷԱ ԵՒ ՆԱՓՈԼԷՈՆ ՊՈՒԼԼՈՒՔԵԱՆ ՀԻՄՆԱՐԿ»

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

1983 Դեկտեմբեր 29-ի իր կտակով Պ. Նափոլէոն Պուլլուքեան, մահկանացուն կնքած Լիոնի մէջ, 1984 Ապրիլ 12-ին, իր ժառանգական հարստութիւնը յատկացուցած է կազմելու՝

«ԼԷԱ ԵՒ ՆԱՓՈԼԷՈՆ ՊՈՒԼԼՈՒՔԵԱՆ ՀԻՄՆԱՐԿ»ը Ֆրանսայի Հիմնարկին հովանիին տակ, յօգուտ հետեւեալ նպատակներուն՝

— Քաջալերել բժշկական հետազօտութիւնը եւ ի մասնաւորի քաղցկեղի շուրջ.

— Մասնակցիլ էջմիածնական Հայաստանեայց Եկեղեցիին ընկերային եւ կրթօգնութեան ձեռնարկներուն.

— Քաջալերել երիտասարդ արուեստագէտները ըստ Հիմնարկի Վարչութեան որոշումներուն.

Վարչական քարտուղարութիւն մը կը գործէ՝

FONDATION LEA ET NAPOLEON BULLUKIAN
Secrétariat Administratif / La Malmaison
18, rue Louis Tourte — 69410 CHAMPAGNE AU MONT D'OR
FRANCE

որ ապարանքը եղած էր Տէր եւ Տիկին Պուլլուքեանի եւ որ կրնայ օգտագործուիլ ցուցահանդէսներու, ժողովներու, համախորհրդակցութիւններու, մշակութային եւ երաժշտական հաւաքոյթներու եւ յաջորդաբար հաստատելու գուտ հայկական մատենադարան, եւ այլն:

Պիտի ձեռնարկուի Հիմնարկին հասոյթներուն նոր մէկ յատկացումին յօգուտ որեւէ ընկերակցութեան որ կրնայ նպաստ ակնկալել ըստ Հիմնարկին վերոյիշեալ նպատակներուն:

Առ այդ, դիմումները պէտք է յղել Հիմնարկին Քարտուղարութեան՝ մինչեւ 1988 Ապրիլ 30-ի պայմանաժամին մէջ:

Յատկացումները պիտի հրապարակուին յետագային:

Ի Դիմաց
ԼԷԱ ԵՒ ՆԱՓՈԼԷՈՆ ՊՈՒԼԼՈՒՔԵԱՆ ՀԻՄՆԱՐԿԻ
ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎԻ ՆԱԽԱԳԱՀ
ՓՐՈՖ. ՓԻԷՌ ՄԱՌԻՈՆ

LES ARMENIENS, UNE INTEGRATION REUSSIE

COMMUNIQUE

Le Club 89 du Var organise un colloque le 10 mars 1988 en l'Abbaye de Saint Maximin (Var).

Seront débattus les thèmes :

- ☐ Le Génocide;
- ☐ Les Arméniens trait d'union entre l'Occident et l'Orient;
- ☐ Les nouveaux immigrés arméniens;
- ☐ Le dialogue avec la Turquie;
- ☐ La Culture, l'Enseignement;
- ☐ Entrée —de la Turquie— dans la CEE;
- ☐ Le Terrorisme;
- ☐ Le Code de la Nationalité — Arméniens, modèle d'intégration;

Thèmes auxquels s'ajoutera une commission spéciale sur le problème du Karabagh.

De nombreux ministres, élus, artistes, intellectuels de renom remettront leurs travaux.

Frédérique Ruggieri, Présidente du Club 89 du Var se chargera de demander aux responsables du gouvernement l'application de la synthèse.

Pour s'inscrire téléphoner :
sur Marseille — au 91. 77. 00. 40 / sur Paris — au 47.. 83. 11. 42

ՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Ֆրանսահայ Կապոյտ Խաչի Սաթենիկ Տէր-Դաւթեան խումբը (Շաւիլ) շնորհակալութեամբ ստացած է հետեւեալ նուէրները փոխան ծաղկի. — Սարգիս Անեանի մահուան առթիւ՝ Տէր եւ Տիկին Սարգիս Մկրտիչեան եւ զաւակները 500 ֆրանք (Լիբանանցի դպրոցականներուն), Տէր եւ Տիկին Յարութիւն Յովակիմեան 500 Ֆր.:

Այս առթիւ մասնաճիւղը իր խորին ցաւակցութիւնները կը յայտնէ ընկերուհի՝ Մառի Անեանի եւ իր ընտանեկան պարագաներուն:

***

ԼԻԲԱՆԱՀԱՅ ԱՇԱԿԵՐՏՆԵՐՈՒ ՖՈՆՏ

Այրի Տիկին Լուսին Օհանեան 200 Ֆր. կը նուիրէ իր զաւակին մահուան տարելիցին առթիւ:

Imprimé sur les Presses du Journal «Haratch»
83, rue d'Hauteville — 75010 Paris
Commission Paritaire : No 55935

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

ՀՍԿՈՒՄ ԵՒ ՔԱՐՈԶ

Մեծ Պահքի ամբողջ շրջանին, Չորեքշաբթի երեկոներ ժամը ճիշդ 6-ին, Փարիզի Ս. Յովհաննէս - Մկրտիչ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ Հսկումի խաղաղական եւ հանդստեան ժամերգութիւններ կը կատարուին եւ կը տրուի աւուր պատշաճի քարոզ:

Չորեքշաբթի, Մարտ 9-ին,
Քարոզիչ՝ ԶԱՒԷՆ ՎՐԴ. ԽԱԶԱՏՐԵԱՆ
Չորեքշաբթի, Մարտ 16-ին,
Քարոզիչ՝
ՄԵՍՐՈՊ Ա. ՔՀՆՑ. ԺԱՄԿՈՉԵԱՆ
Չորեքշաբթի, Մարտ 23-ին,
Քարոզիչ՝ ԱՒԵՏԻՍ ՔՀՆՑ. ՊԱԼԸԳԵԱՆ

ՆԿԱՏԻ ՌՈՒՆԵՑԷՔ

Շաբաթ, Ապրիլ 23, ժամը 20.30-ին՝ Ալֆորվիլի Ս. Մեսրոպ Կրթարանի հանդէպ՝ Կիմէ սրահին մէջ:

ԿԻՐԱԿԻ
ՄԱՐՏ
6
DIMANCHE
6 MARS
1988

LE NUMERO : 4,00 F

ՅԱՌԱՋ
ՄԻՏՔ ԵՒ ԱՐՈՒԵՍՏ

Թիւ 125

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

TEL.: 47. 70. 86. 60 — TELEX: HARATCH 280 868 F
C.C.P. PARIS 15069-82 E — 51027317 A R. C. PARIS

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 700 Ֆ. — Վեցամսեայ : 360 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1000 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
850 Ֆ. (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ.

63րդ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 16 700 Fondateur : SCHAVARCH MISSAKIAN 63e ANNÉE — No 16 700

«ՅԱՌԱՋ»ի տեսակցութիւնները

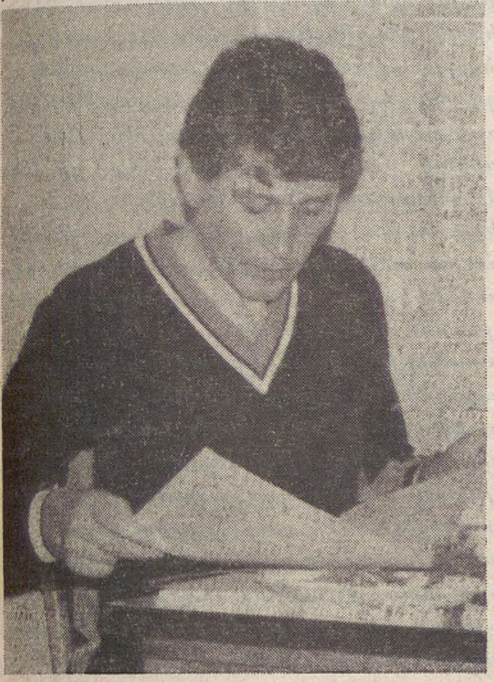

ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ ԹՈՓՉԵԱՆԻ ՀԵՏ

Գրականագէտ – քննադատ է Ալ. Թոփչեան: Իր հետաքրքրութեան առարկան մեծ մասով Հայաստանի երիտասարդ գրողներն են ու Սփիւռքի գրականութիւնը: 1978–ին հրատարակուած իր «Բառի սահմանները» հատորը մեծ մասով յատկացուած է այս երկու մարզին:

Դեկտեմբերի կէսէն մինչեւ Յունուարի վերջաւորութիւն Փարիզ կը գտնուէր ան, ուր երկու հրապարակային ելոյթ ունեցաւ. առաջինը Դեկ. 19–ին Զարենցի նուիրուած երեկոյթին էր, իսկ երկրորդը՝ Ֆրանսահայ Գրողներու Միութեան ատենապետի Ա. Հանդիպումին (Յունուար 10), ուր խօսեցաւ «Հայաստանի արդի բանաստեղծութեան եւ բանաստեղծներուն մասին»: «Արդի»ի սահմաններուն մէջ զետեղուած այդ բանաստեղծները սակայն – Զիլոյեան, Էդոյեան, Գրիգորեան, Յարութիւնեան, Սարուխան եւ այլն, – կու գային 40ական թուականներէն: «Յառաջ»ի համար կատարուած այս տեսակցութիւնը սկսաւ այդ դասախօսութեան աւարտած կէտէն, կերպով մը շարունակելու համար զրոյցը, Հայաստանի «երիտասարդ» բանաստեղծներուն մասին:

***

Հ.– Յունուար 10–ի ձեր դասախօսութեան ներկայացուցիք բանաստեղծներ, որոնց տարիքը 40–ի շուրջ է: Աւելի երիտասարդներէն ո՞վքեր կան անոնց յաջորդող:

Պ.– Նրանց յաջորդող մի քանի անուններ կան, որոնք իսկապէս շնորհալի, ես կ'ասէի նոյնիսկ որ տաղանդաւոր անուններ են. բայց բաւական ծանր ճակատագիր ունեցան ստեղծագործութեան մէջ այդ հեղինակները: Կարող է տարօրինակ թուալ. թւում էր թէ արդէն ինչ որ բաներ նուաճուեց գրականութեան մէջ, ինչ որ ճաշակ հաստատուեց: Այդ հեղինակները իրենց եռեւը ունէին արդէն գրական պայքարի, արժէքներ հաստատելու որոշակի փորձ: Բայց այն ինչ որ սպասւում էր որ պիտի կատարուէր, ասես չեղաւ: Ես խօսում եմ իմ սպասումների մասին եւ շատերի: Պատճառը ես գտնում եմ որ տարիների այդ հոգեւոր նահանջն էր. եւ սա միայն Հայաստանի բանաստեղծութեան մէջ չեղաւ: Ես դա նկատել եմ նաեւ ուրիշ հանրապետութիւններում:

Ինչ վերաբերում է բանաստեղծներին, նրանց մօտ բաւական ներամփոփ եղաւ. կարծես գնում էր արդէն ո'չ թէ բանաստեղծութեան սոցիալական բովանդակութեան հարստացման ուղիով, այլ աւելի շատ պրպտումը գնում էր դէպի բանաստեղծի ինչ որ ապրումների, բանաստեղծի գաղտնի պահերի, ներաշխարհի ինչ որ ներասուզման ձգտումներով: Եւ սա, ես կ'ասէի որ արտայայտութիւնն էր որոշակի փորձի: Նրանք տեսան որ իրենց նախորդող սերունդը երբոր փոքր ինչ փորձ արեց դուրս գալու ընդհանուրի սահմանուած ճշմարտութիւնների տրորուած արահետից, անմիջապէս դաժան ծեծ կերաւ: Քսան տարի շարունակ քննադատութեան որոշակի մտայնութիւնը հալածում է այդ հեղինակներին, լինի՛ Հենրիկ Էդոյեանը, լինի Յովհաննէս Գրիգորեանը: Այդ քննադատութիւնը կարծես ուրիշ անելիք ոչինչ չունի, ոստիկանի դեր է կատարում, որ կանգնել է որպէս տըխուր մաքսաւորի, թէ «սա կարելի է, այդ՝ չի կարելի»:

Հ.– Եւ այդ կեցուածքը գէշ ազդեցութիւն ունեցաւ յաջորդ սերունդներու վըրայ:

Պ. – Ամբողջ գրականութեան համար վատ ազդեցութիւն ունեցաւ: Որովհետեւ քննադատի դերը պիտի լինի խօսել գրականութեան հեռանկարի մասին, մթնոլորտ ստեղծել, եւ ո'չ թէ կատարել ոստիկանի դեր: Ոստիկան կայ, որու հետ կարելի է լեզու գտնել. նրանց հետ լեզու գտնել հնարաւոր չեղաւ: Մենք նոյնիսկ հասկացրինք. «եղբա՛յր, եթէ չէք հաւանում, քաշուէ՛ք, գրէք այն հեղինակների մասին որոնց հաւանում էք. թողէ՛ք այս մարդիկ գրեն այնպէս, ինչպէս ուզում են: Ի վերջոյ գոյութիւն ունի ստեղծագործութեան ազատութիւն: Դու չես հաւանում, նրան հաւանողներ կան. թո'ղ որ նա իր գրական շուկայի հետ խօսի»: Ո'չ, նրանք այդպէս չեն ուզում. ասում են. «ո'չ, դուք պիտի չգրէք դուք չպիտի գոյութիւն ունենաք գրականութեան մէջ»: Սա արդէն օսմանեան մտածողութիւն է, որ ասում էին. «դուք կեաւուր էք, եւ ուրեմն չպիտի գոյութիւն ունենաք, կայ մէկ հաւատ. իմ հաւատն է ճիշդ»:

Եւ ահա քսան տարի է որ ամենանողկալի հալածանքն է գնում տաղանդաւոր մարդկանց հանդէպ: Եւ սա պատահական բան չէ, ես կ'ասէի, սա սթալինեան մըթնոլորտի շարունակութիւն է, այդ անհանդուրժողութիւնը որ պէտք է բոլորը մի ձեւի մտածեն: Սա դրա տխուր սերմերն են, որ թունաւոր պտուղ են տալիս:

Հ. – Ադկէ զատ, չէ՞ք կարծեր որ հոն կան նաեւ տաղանդի, կարողութիւններու անհաւասարութենէ ծագած հարցեր. այսինքն, մարդ կը սիրէ այն որ իր ճաշակին յարմար է եւ չի կրնար հանդուրժել այն – եթէ նոյնիսկ չի կրնար գնահատել, կը զգայ – որ իրմէ վեր է. ասիկա թերեւս նախանձ կամ անգիտակից տրամադրութիւն մըն է, որով կ'ուզէ միւսին գոյութիւնը ջնջել, կամ մերժել. կ'ուզէ ամէնէն բարձր դիրքի վրայ ինք մնալ:

Պ. – Գուցէ կարելի է այդպէս էլ բացատրել. այո, բնական է. դա իմ ասածը զարգացնում է: Դա ամբողջատիրութիւն է գրականութեան մէջ: Այդպէս վարւում էին սթալինեան շրջանի ոստիկան – քննադատները, որոնք Զարենցի մասին նոյն բաներն էին գրում. գրում էին Գ. Էմինի, նաեւ ուրիշների: Ես չեմ ասեր թէ հա՛, ուրեմն Զարենց են սրանք, ո'չ: Խօսքը սկզբունքի մասին է: Մի բան կարդացիր ու չհաւանեցիր, գրի՛ր կարծիքդ. մէկ գրիր, երկու գրիր: Բայց չի կարելի 20 տարի գրել: Եւ մանաւանդ երբ սա դառնում է որոշակի հալածանք:

Ահա, փորձեցինք քննադատութեան մասին բանավէճ անել, եւ աղմուկ մէջտեղ են գալիս: Մինչդեռ մենք խնդիրներ ունենք. միջազգային կարգի խնդիրներ, որոնք պիտի փորձենք մեր գրականութեան մէջ շօշափել, ոչ թէ նորից սկսենք մեր հին մուրճը վերցնել, հին սալին խփել, եւ նորից ժանգոտ կայծեր դուրս գան: Սա արդէն քննադատութիւն չէ:

Եւ ահա այս հալածանքը շատ վատ հետեւանք ունեցաւ այս տաղանդաւոր տղաների վրայ: Հրաչեայ Թամրազեանն էր, Յակոբ Մովսէսն էր. Հրաչեայ Բէյլէրեանը կար...: Շատ արժանաւոր տղաներ են. ես նրանցից մեծ սպասումներ ունէի, եւ հիմա էլ ունեմ: Բայց բաւական դժուար ճակատագիր ունեցան: Ու ես այս տղաների մօտ նկատում եմ այդ ներանձնականացման ձգտումը բանաստեղծութեան մէջ. սա ուղղակի, արտաքին աշխարհի, արտաքին հասարակական լայն հնչեղութիւնից խուսափելու միտում է:

Ձեմ մեղադրում նրանց, հասկանում եմ նրանց վիճակը. մի կողմից տեսնում էին այդ մշտական հալածանքը, միւս կողմից ժամանակը հնարաւորութիւն չէր տալու բանաստեղծին բացուելու հասարակութեան հետ. ժամանակը կտրում էր կապը բանաստեղծի եւ հասարակութեան: Նրանց մնում էր մի ելք. գոնէ պահպանել գրականութեան մէջ գեղեցիկի իտէալը: Այդ իտէալը նրանք պահում էին փակ. ու այսպէս ասած, հերմեթիկի պոէզիա էր ստեղծւում: Այս տղաների պոէզիան երբ կարդում ես, ներաշխարհային պրպտումների պահեր են:

Կայ որոշակի օրէնք գրականութեան մէջ, ինչպէս կ'ասի Ս. Քուազիմոտոն. «բանաստեղծի ծնունդը անկանոնութիւն է»: Բանաստեղծի ամէն մի ծնունդ ուզի թէ չուզի, պիտի բախումի մէջ մտնի արդէն ստեղծուած կանոնի դէմ. սա պարտադիր օրէնք է կեանքի: Մշտապէս ամէն մի նորի ծնունդը ժամանակաւոր քաոս է ստեղծում, մինչեւ որ նոր կարգ հաստատուի:

Եւ եթէ բանաստեղծը իր ծնունդով այդ անկանոնութիւնը չի ուզում, ինքնակամ է հրաժարւում անկանոնութեան կենսական անհրաժեշտութիւնից, հրաժարւում է բախումից, հրաժարւում է նաեւ իր իսկ գրականութեան հասարակական հնչեղութիւնից:

Այդ անունները չդաւաճանեցին գեղեցիկին, ազնիւին, հաւատարիմ մնացին իրենց իտէալին, բայց միւս կողմից օրինակ, պակասեց մի կարեւոր բան. նրանց կարծիքը մինչեւ այդ եղած գրականութեան մասին, որովհետեւ ես կ'ուզէի վէճի մտնել նրանց հետ. ոչ այնպէս, ինչպէս վէճ եղաւ – աւելի շատ ջարդ եղաւ – Յովհաննէսի, կամ Հենրիկի հետ: Որովհետեւ նրանց բախումը պիտի բերէր նոր որակ, մինչեւ որ ծնուէր մէկ այլ սերունդ: Հիմա, ստացուեց այն, որ այս սերունդը գնաց ինչ որ տեղ ինքնասպանութեան ճանապարհով, եւ մենք շղթայի մէջ պարապ ունեցանք. սա ծանր բան է: Եւ այս նոյն երեւոյթը եղաւ ռուսական, մերձբալթիկեան պոէզիայում: Մեկուսացրեցին մարդկանց. ու սա տարբեր ձեւերով արտայայտուեց. օրինակ, արձակում արտայայտուեց հերոսի բացակայութեամբ. ըստ էութեան երիտասարդների արձակում չկայ հերոս: Կայ հերոսի ձգտում: Կայ հերոսի նախանիւթ: Բայց հերոսը ժամանակի մարմնաւորումն է. դա մի կերպար է որը դառնում է բարձրախօս ժամանակի գաղափարներին, որը մարմնաւորում է իր մէջ այսօրուայ խնդիրները: Ագասին կայ, կայ Րաֆֆու «Կայծեր»ի հերոսը, որոնք երբ կարդում ենք ասում ենք. «հա, այսպէս են եղել ժամանակին»:

Ես նրանց չեմ մեղադրում հիմա. այդ մարդկանց մէջ սպանել են խենթութեան ջիղը. այդ մարդկանց մէջ արտիստիկ անհընազանդութիւնը մեռցրել են:

Հ. – Այսինքն, իրենց կապը կտրած է իրենց ժամանակին հետ:

Պ. – Այստեղ ես մի բան տեսայ որ դեռ մեզ մօտ չի մտել. տներում որձ կատուներ են պահում. եւ որպէսզի այդ կատուները տնից դուրս չգան ու տնային խաղալիկ դառնան, ամորձատում են: Այդ արհեստական միջամտութիւն է ի յարմարութիւն իրենց պայմաններին: Հիմա այսպէս, տաղանդաւոր մարդկանց ամորձատում են: Դաժան բան եմ ասում, բայց այդ է, սրանց միջից փորձեցին հանել այդ համարձակութիւնը: Նրանց ասացին՝ «մի՛ բախուէք». ծակ դտան, մտըրեցին եւ նրանք այնտեղ ինչ որ երազներով ապրում են խարուսիկ իրականութեան մէջ:

Մենք ուզում ենք հնազանդ, խելօք, բարի երեխաներ: Գուցէ մանկապարտէզում այդպէս է, բայց գրականութիւն մարդ մուտք պիտի գործի շռնդալից, աղմուկով: Ու ես գտնում եմ որ մենք հիմա երիտասարդներից պիտի պահանջենք խենթ լինել:

Հ. – Այսինքն խռովարար մը:

Պ. – Այո, որովհետեւ երեխան պիտի չարութիւն անի. կարող է ապակի կոտրել. բայց պիտի կոտրել որ իմանայ չկոտրելուն գինը, անհրաժեշտութիւնը: Ի՞նչ իրաւունք ունենք մարդն զրկելու իր բնական աճից, ձեռքերը կապել, ինչ որ մենք հանգիստ ապրենք: Հիմա հանգիստ կեանքի վճարը լռութիւնն է գրականութեան մէջ:

Պատահական չէ որ այս հեռացումը, աւելի ճիշդ կրկնակի հեռացումը – որովհետեւ նրանք եւ՛ հեռացուեցին, եւ նրանք հեռացան – արտայայտուեց նաեւ նրանց թարգմանական հետաքրքրութիւնների մէջ, եւ՛ իրենց գրական կողմնորոշումների: Նրանք ձգտում են այն բանաստեղծութիւնը ներկայացնել, որը ի վերջոյ հեռու է այս գրապայքարի միջավայրից: Անշուշտ, եթէ նրանք ներկայացնեն Սէն Ժոն Փերս կամ Ռիլքէ, այսպէս կամ այնպէս առնչւում է գրական մեծ ճաշակի. բայց այսօրուայ մեր խնդիրների համար գուցէ ուրիշ կարգի բանաստեղծներ էին պէտք, որոնք աւելի կը ճշդէին մեր այսօրուայ գրականութեան մտահոգութիւնների շուկան:

●▶

Հ. – Եւ այդ չեղաւ:

Պ. – Բոլոր դէպքերում ես գտնում եմ որ այդ բանաստեղծների ներկայութիւնը շատ կարեւոր է մեզ համար: Կարեւորը նա է որ նրանք գրական ճաշակի թելը չկտրեցին: Արդէն դա մեծ արժանիք է. որովհետեւ եթէ կատարուէր այն, ինչ եղաւ Չարենցի մահից յետոյ, երբ աշուղութիւնը մտաւ գրականութիւն, եւ մինչեւ հիմա կայ: Դրանք կարողացան ճաշակ պահել: Ես վստահ եմ որ նախ իրենք կը կարողանան իրենց թեման գծել եւ գոնէ հող կը պատրաստեն յաջորդների համար:

Հ. – Կ'ուզէի հարցնել նաեւ այն մասին, որ դուք «պոէզիայի քաղաքացիականութիւն» կը կոչէք ձեր գիրքին՝ «Բառի սահմաններ»ուն մէջ. ի՞նչ վիճակի մէջ է բանաստեղծութեան այս յատկանիշը այսօր, այս նոր շրջանով որ աւելի ու աւելի քիչ կը հանդուրժէ խաբուսիկ երեւոյթները, ճառերու եւ եթէ կ'ուզէք, աշուղականութեան:

Պ. – Միշտ այդ խնդիրը եղել է եւ ամէն անգամ պահանջ է եղել բնորոշելու թէ ո՛րն է քաղաքացիականութիւնը: Քաղաքացիականութիւն, այսինքն՝ բանաստեղծի մտահոգութիւն, բայց ո՛չ փրոփականտ:

Ես պիտի շարունակեմ Քուազիմոտոյի միտքը, թէ բանաստեղծի երեւոյթը անկանոնութիւն է: Ան գալիս ու քանդում է եղածը, անկանոն երեւոյթ է. եւ այդ անկանոնութիւնը կատարում է յանուն բարձր գաղափարների: Բանաստեղծը, տաղանդը չի կարող, ուզի թէ չուզի, նպաստ չբերել հասարակական շահերի:

Եւ հիմա արդէն պահանջւում է հրաժարուել ստեղծուած անդորր, արտաքուստ կարգին, կանոնիկ վիճակից եւ մտցրել իրօք նոր կարգ ու կանոն: Եւ գրականութիւնը դժուարանում է միանգամից անդրադառնալ նրան: Դժուար է:

Մարօ Մարգարեանը սապէս մի տող ունի. ասում է «մեր սերունդը ամբողջ եղեամով է պատած»: Ուրեմն, դաժան ցրտեր են եղել: Հիմա այս եղեամը դեռ շարունակում է մնալ հոգիների վրայ: Միանգամից սառած մարմինը չարժեցնել չես կարող: Եւ ահա այստեղ է որ երիտասարդների պակասը մենք զգում ենք: Որովհետեւ մենք իրաւունք չունենք արթնանալու համար յոյսը դնել այսօր այն բանաստեղծների որոնք արդէն մի 20 – 30 տարի ձմեռ ապրեցին: Հիմա պիտի սերունդ տալ: Բայց ահա մեր պակասը – քաղաքացիականութեան պակասը – հիմա երեւաց: Այո, Եւտուշենկոն հրաշալի բանաստեղծութիւններ գրեց, Վոզնեսենսկին գրեց. բայց նորից տեսնում ենք 60-ական թուականների Եւտուշենկոյին: Բայց ես ուզում եմ նոր ձայն լսել, նոր երեւոյթ տեսնել: Հիմա ես մէկ – երկու հոգու, երիտասարդի, առիթը ունեցայ կարդալու: 20 – 22 տարեկան հետաքրքիր անուններ էին. սպասումներ ունեմ նրանցից. բայց վախենում եմ, որովհետեւ այնքան վտանգ կայ բանաստեղծի համար, մնալու իրօ՛ք զօրաւոր, որ ես չէի ուզենայ որ նրանք սխալուէին: Գրել եմ արդէն Վիոլէթ Գրիգորեանի մասին, կայ Անահիտ Փայտեանը ... եւ հետաքրքիր է որ հիմա կանացի պոէզիա է մեզ մօտ: Ես սրան բացատրութիւնը փորձեցի գտնել, որ իրօք անհատականութեան, մարդու լիարժէքութեան կարօտը աւելի զօրաւոր եղել է կանանց մօտ: Որովհետեւ հիմա բանաստեղծութիւնը այդ պահանջքներն ունի. ազատուելու գաղափարներից, որոնց տակ մարդ չկայ. ազատուելու բառակոյտից, ազատուելու՝ արդէն դատարկուած, պարպուած կաղապարներից: Պիտի նորոգուի, բանաստեղծութեան պիտի նոր լեզու տեսնենք. չտեսանք. լեզուն չնորոգուեց: Եւ իրօք նոր զգացմունքներ պիտի գան որ նոր բառեր ծնուեն:

Եւ ի հարկէ ես այստեղ ոչ թէ յարգանքի տուրք մատուցանելու համար եմ ասում, այլ՝ ես ուզում եմ անպայման շեշտել որ հետաքրքիր երեւոյթ կատարուեց: Ես հանդիպումի օրը կարդացի Էմինի բանաստեղծութիւնը: Ինձ համար զարմանալի էր իրօք որ 62 թուին գրուած բանաստեղծութիւնը հիմա երկրորդ կեանք ունեցաւ եւ հիմա աւելի կարեւորութիւն ունի: Ինչպէս հիմա շատ կարեւոր են այդ դասերը, որ քանդենք մինչեւ վերջ, որ չմնայ այդ պատուանդանը:

Հ. – «Կուռքի պատուանդանը»...

Պ. – Այո, այդ կուռքը մեր մէջ է, մենք պիտի քանդենք: Վ. Դաւթեանի «Անքնութիւն»ը տպագրուեց. մի բանաստեղծ, որը թւում էր միշտ ձգտում է կանոնիկ, դասական ձեւերի, բայց նրա մօտ էլ արտայայտուել է այս վերափոխումների ոգին: Ուզում եմ ասել որ պահանջքը գրականութիւնը զգում է, ծարաւ էին այսպիսի բանի, բայց միւս կողմէ այդ սառոյցը, եղեամը որ նստած է .. սրտերը սառած են, դժուար է...:

Հ. – Վերադառնալով մեր երիտասարդներուն, նորերուն — բանաստեղծ կամ արձակագիր —, որքա՞ն կապ կ'ունենան ուրիշ գրականութիւններու հետ, նախ անշուշտ ռուսականին, յետոյ ուրիշներու, նաեւ Սփիւռքի հայ գրականութեան հետ:

Պ. – Տարբեր կապեր են, բազմազան: Մենք ներքին, գործնական կապեր ունենք տարբեր հանրապետութիւնների հետ. էստոնական, լիթուանական գրականութիւնների, ուկրաինականին, վրացականին հետ: Մոսկուայի հետ էլ: Կան նաեւ անձնական, անհատական կապեր: Ես ընկերներ ունեմ որոնց հետ մշտական նամակագրութեան մէջ եմ. իրենց գործերը ուղարկում են, կարդում, յօդուածներում անդրադառնում եմ. ներքին շրջանառութիւն կայ: Կայ նաեւ պաշտօնական մասը. նրանցից են խմբեր գալիս մեզ մօտ, մենք ենք գնում, երեկոներ, քննարկումներ են լինում գրքերի...: Այս կապը մշտական է:

Հ. – Օրը օրին կարելի կ'ըլլա՞յ կապ պահել այդ գրականութիւններուն հետ:

Պ. – Անպայման. Թարգմանութիւններ կան. արդէն շատերն սկսել են հայերէնից թարգմանել: Օրինակ, Լիթուանիայում երկու կիներ կան, որոնք բնագրից թարգմանում են. հրաշալի հայերէն գիտեն: Մէկը նոյնիսկ գրաբար գիտի: Բայց մենք նրանց չափ չենք թարգմանում: Ուկրաինացիք, Վրացիք, Բելոռուսները, էստոնացիք, Ադրբէջանցիք, գրեթէ բոլոր ազգերը մեզ թարգմանում են բնագրից: Բայց մենք դեռ հազիւ երկու – երեք լեզուից է որ կարողանում ենք բնագրից թարգմանել. եւ պիտի ասել որ սա մեր սահմանափակութեան հետեւանք է:

Հ. – Իսկ Սփիւռքի հայ գրականութեա՞ն հետ կապերը...:

Պ. – Դա մի քիչ ուրիշ բնոյթ ունի. այստեղ, արդէն «Սփիւռք» ասելով, մենք գործ ունենք ոչ միայն հայ գրողի, այլեւ այդ պետութեան հետ որտեղ նա ապրում է. դա նշանակում է արդէն ուրիշ սիստեմ, նշանակում է սահման եւ այլեւայլ նման արգելքներ. ապա եւ այս կապը մի քիչ աւելի խախուտ է եւ այդպիսի պարբերականութիւն չունի:

Հ. – Իսկ կա՞յ հետաքրքրութիւնը, թէ Սփիւռքի մէջ ի՞նչեր կը գրեն իրենց տարեկից Հայեր:

Պ. – Կայ: Ես իմ աշխատանքով կարող եմ ասել. երբ մի յօդուած կամ գիրք եմ կազմում, տպագրում, ապա անդրադարձներից տեսնում եմ որ Սփիւռքի գրականութիւնը ինչպիսի մեծ արձագանգ ունի մեր մէջ. եւ խօսքը այն մասին չէ որ վաճառւում է կամ ոչ. իրօ՛ք լայն շրջանառութեան մէջ են այդ հատորները: Բայց պէտք է ասել որ չնայած այդ ծարաւին, մենք ամէն ինչ չենք արել. Հրատարակչութիւնը որ չեմ կարող մեղադրել, եղածի հնարաւորութեան սահմաններում մնում է, քանի որ նոյն հրատարակչութիւնը տպագրում է ե՛ւ դասական, ե՛ւ արդիական, ե՛ւ ռուս գրողների. մի քանի լեզուներով – քրտերէն, ադրբէջաներէն եւլն. – դժուար է: Ըստ երեւոյթին, ժամանակը հասունացել է որ կարողանանք ինչ որ ուրիշ ճանապարհ գտնել Սփիւռքի գրականութիւնը աւելի լայն ձեւով ներկայացնելու: Մեծ կորուստ է, որ մենք 30 – 40 տարուայ ուշացումով ենք ներկայացնում այդպիսի գրողներին, ինչպիսին են Յ. Կոստանդեանը, Ն. Սարաֆեանը. Շահնուրն էլ ճիշդ է ժամանակին հնարաւոր եղաւ, բայց հիմա փաստօրէն նոր Շահնուրը երկհատորեակի մէջ ամփոփուեց: Դեռ կարգին չի ներկայացուած Շուշանեանը, Համաստեղը, Արամ Հայկազը... շատ գրողներ կան:

Հ. – Շատ աւելի հիներ կան որ դեռ նոր կը հրատարակուին. օրինակ, Ե. Տէմիրճիպաշեանը:

Պ. – Տէմիրճիպաշեանը, Ինտրան նոր եղան. դեռ Մինաս Չերազ չենք ներկայացրել. անուններ կան որ անյայտ են. նոյնիսկ գրողների ծանօթ չեն: Գրական նեղ շրջանակի, մասնագէտների են ծանօթ: Սա ինքնին արդէն կորուստ է. սա նշանակում է որ մենք մեր ունեցածի տէրը չենք:

Ես պատահական չէր որ Սփիւռքի առիթով անդրադարձայ այս հարցին. այս ոչ միայն անհոգութիւն է, այլ թոյլ չի տալիս որ մենք կարողանանք ամբողջացրնել մեր գրական պրոցէսը: Դու չես կարող խօսել ազգային գրականութեան ամբողջութեան մասին, եթէ քո մեծագոյն գրողներից մի քանիսը դեռ հայրենիքում չեն տպագրուած: Դա նշանակում է որ դու քո մարմնի մի քանի մասերից չկարողանաս օգտուել: Մնձուրին նոր տպագրուեց. հսկայ գրող է: Ահա, այսպիսի խնդիրներ կան: Երեւի ժամանակն է որ նոր միջոց գտնենք –լինի հրատարակութիւն, լինի ամսագիր, թերթ– որ յատկապէս Սփիւռքի մշակոյթը, գրականութիւնը ներկայացնենք Հայաստանի մէջ: Սա միայն բարոյական նշանակութեամբ չի որ այստեղ պէտք է մտաւորականը իմանայ որ շուկայ ունի յանձինս հայրենիքին. ունի ընթերցող, ունի հանդիսատես, ունի ունկնդիր. այլեւ սա մեր ամբողջականացման, նաեւ Հայաստանի գրականութեան հարցն է, գրական զարգացումն է. ես վստահ եմ որ եթէ Ն. Սարաֆեանը հրատարակուէր տասը – քսան տարի առաջ, մեր այսօրուայ գրականութեան մէջ արտացոլուած կը լինէր. ինչպէս՝ ժամանակին Զահրատի մի փոքրիկ ժողովածուն հրապարակուեց եւ իր բարերար ազդեցութիւնը ունեցաւ նոր բանաստեղծներից ոմանց վրայ. կամ Խրախունին, Մնձուրին, կայ նրա կապը Հրանդ Մաթեւոսեանի հետ: Շատ կարեւոր է հոգեկան այս կապը:

Հ. – Գալով քննադատութեան, որ ձեզ աւելի մօտէն հետաքրքրող մարզն է. Հայաստանի մէջ ի՞նչ մտահոգութիւններ ունի ան ներկայիս:

Պ. – Այնքան շատ են որ...: Ես կ'ասեմ ուղղակի որ մենք ամենակարեւորը չունենք. քննադատական մթնոլորտ: Մենք կորցրել ենք ամենատարրական բաները. որովհետեւ երբ այսօր ռուս քննադատները դժգոհում են իրենց վիճակից, ապա իմ ուղղակի ե՛ւ լացս է գալիս ե՛ւ ծիծաղս: Ես լացում եմ որ մենք, հապա մենք ի՞նչ պիտի ասենք, եւ ծիծաղում եմ ինչ որ տեղ որ այսպիսի հրաշալի, բարձր, համաշխարհային առումով քննադատութիւն ունեն Ռուսերը եւ դեռ դժգոհ են: Այդպէս պիտի լինի. շատ մեծ քննադատութիւն ունեն նրանք. կարողացան վերադարձնել ժամանակաւոր կորած իրենց արժէքները. նորից մէջտեղ եկաւ Լոսեւը, Լիխաչովը: Մեծ անուններ են սրանք. մեծ քննադատներ. եւ հիմա մեզ մօտ մենք պիտի սկսենք տարրական բաներից. օրինակ, ասենք որ քննադատը իրաւունք ունենայ գոնէ շատ մեղմ, բարեկիրթ տոնով խօսել այն մասին, որ «յարգելի ընկեր, քո այս գիրքը որ տպագրել ես, իմ կարծիքով սխալ է»: Սա տարրական բան է, սկիզբն է. քննադատութեան այբուբենը: Իրաւունք ունենալ ասել դիմացինին. «ահա իմ կարծիքը քո տպագրած գրքի մասին»: Ի վերջոյ, երբ դու տպագրում ես պետական միջոցներով, 2 – 3 հազար օրինակ, իրաւունք ես տալիս ինձ իմ կարծիքը ասելու: Սակայն ոչ. պարզւում է որ նա կարող է գիրքը տպագրել, օգտուել իր սահմանադրական իրաւունքից՝ գիրք տպագրելու. սակայն ե՛ս, իմ սահմանադրական իրաւունքից օգտուելու իրաւունք չունեմ, ասելու իմ կարծիքը: Այդ կարծիքը սխալ լինի, կարող է, ի վերջոյ մենք հանճարներ, մարգարէներ չենք որ անթերի բաներ պիտի ասենք. մենք միայն հաւաքական ուժով պիտի հասնենք ինչ որ ճշմարտութեան. սակայն աւաղ այս իրաւունքը չկայ:

Այստեղ ցաւով պիտի նշեմ որ բանավէճը որ սկսուեց մեր մօտ, ցոյց տուեց որ մենք դեռեւս տարրական օրէնքներ, նոյնիսկ ես կ'ասէի տարրական քաղաքավարութիւն չունենք այդ բաները անելու, ո՛ւր մնաց գրական հարցեր լուծել:

Հ. – Հետաքրքրական չէ՞ որ մէկ հատ գեղարուեստական հարցի մասին խօսք չեղաւ այդ բանավէճի ընթացքին:

Պ. – Ես փորձեցի ինչ որ մի հասարակական հարց մէջտեղ բերել. ինքս փորձեցի սկսել գոնէ մի հարցով, թէ քննադատութիւնը հիմա այս ներկայ վիճակում ի՞նչ պիտի անի: Փորձե՞նք մեր ապագայ հեռանկարները ճշդել, թէ ոչ: Սա շատ համեստ խնդիր է, որ կարծում եմ բոլորին պիտի մտահոգէ: Բայց աւաղ, առայժմ ուրիշ ընթացքում է ընթանում, եւ մինչեւ հիմա դեռ խօսքը գնում է այն մասին, թէ գիրքը լաւ թղթի վրա՞յ է տպագրուած թէ ոչ: Նոյնիսկ գնում են վիրաւորանքներ եւ խեղաթիւրումներ: Մարդկանց վերագրում են բաներ, որ չեն ասել. սա արդէն ահաւոր բան է:

Հ. – Բայց այնպէս կը թուի որ ընդհատուեցաւ այդ բանավէճը. վերջին արձագանգ մը որ տեսանք Ա. Յարութիւնեանի ռեպլիկն էր ու անկէ ի վեր ոչինչ:

Պ. – Պիտի շարունակուի: Բայց ես պիտի ասեմ որ եթէ մենք ուզում ենք ունենալ գրականութիւն, նախ եւ առաջ պիտի մտահոգուենք քննադատութեան վիճակի մասին: Կարող ենք մթնոլորտ ստեղծել – չեմ ասում քննադատութիւն, այդ աւելի գործ է, տասնամեակների գործ, ելնելով մեր ներկայ վիճակից –: Օրինակ մարդուն ասենք – երբ գիտենք թէ քննադատ է նա – «արի՛ ու քո կարծիքն ասա», վստահ լինելով որ թերթը նրա կը պաշտպանի ամէն տեսակ յարձակումներից ու վիրաւորանքներից: Գոնէ այսքանը պիտի անենք: Այսինքն՝ քաղաքակիրթ կեանքի ամենատարրական պայմանները պիտի ստեղծենք քննադատութեան համար: Նախ սա ստեղծենք, յետոյ յաջորդ էթափները: Որովհետեւ այսպէս խօսել ուրիշ բաների մասին, դա նոյն է թէ քարի դարից դուրս եկած մարդու ձեռքը արդիական մինիթէլները տաս, եւ ասես. «սկսի՛ր գործածել»: Ինչի՞ն է պէտք այդ մարդուն: Մեր քննադատութիւնը դեռեւս քարէ դարում է. շատ ցաւով եմ ասում. եւ ես էլ մեղաւոր եմ դրա համար: Իմ մեղաւորութիւնը չեմ հանում: Բայց ես մենակ չեմ, բոլորս պիտի փորձենք դուրս գալ այս վիճակից. ես էլ պատրաստ եմ լսել չինիչ քննադատութիւն:

Հ. – Յայտնի է որ Հայաստանի մէջ տագնապ մը կ'ապրի քննադատութիւնը. սակայն դրական երեւոյթ է տագնապ ունենալը:

Պ. – Ես աւելի ահաւոր բան ասացի թէ քարի դարում է. տագնապը նշան է որ դրական եւ բացասականը կայ. եթէ յաղթես բացասականին, կը յաղթի դրականը. իսկ ես խօսում եմ այն մասին որ ոչ մի պայման չկայ քննադատութեան համար:

Հ. – Վերջերս ձեր մօտ քննադատութեան հաւաք կամ սեմինար տեղի ունեցա՞ծ է:

Պ. – Վերջին տարիներս չեմ յիշում. ես ինքս էլ պատասխանատու եմ, նաեւ պաշտօնապէս. որովհետեւ քննադատութեան խորհրդի նախագահն եմ Գրողների Միութեան կից. մենք փորձում ենք ի հարկէ այդպիսի հաւաքներ անել. երբեմն-երբեմն նիստեր են լինում, բայց դա շատ նեղ, սահմանափակ քանակի համար է: Այդտեղ լաւագոյն դէպքում հաւաքւում է 40 – 50 հոգի. գրականագէտներ, քննադատներ, գրողներ, ուսանողներ, որոնք չեն կարող արմատական բեկում մտցնել մթնոլորտի մէջ:

Հ. – Զանազանութիւն մը կը դնէ՞ք գրականագէտին եւ քննադատին միջեւ:

Պ. – Անպայման:

Հ. – Որովհետեւ Հայաստան աւելի շատ գրականագէտ կայ, քան՝ քննադատ:

Պ. – Ոչ թէ աւելի շատ, այլ՝ քննադատները հատուկենտ են: Մեր քննադատների եւ գրականագէտների խորհուրդը հարիւրից աւելի անդամ ունի. բայց ես 15 տարի մամուլում աշխատել եմ, փորձով գիտեմ, հիմա աւելի վատ է կացութիւնը: Այն ժամանակ արդէն լաւ էինք լինում: Երբ պէտք էր լինում որ որեւէ կարեւոր գիրք որ շտապ, մէկ շաբաթում մէկը պիտի գրախօսէր, մարդ չէինք գտնում: Մարդ չկար. շատ անգամ ինքներս էինք անում. ուղղակի Վարդգէսը (Պետրոսեան) պարտադրում էր:

RENÉ CHAR
L'éclair qui magnifie

par

Daniel LEUWERS

La fontaine narrative
de MKRTITCH ARMEN

L'homme tenait du géant. Grand arbre vigoureux et rassurant, René Char a traversé le siècle en poète porte - lumière, dans la fureur d'une révolte inextinguible et avec le don d'aimanter une beauté parée du visage nuptial de la liberté.

Né en 1907 à l'Isle-sur-Sorgue, dans le Vaucluse, Char (dont le nom est raccourci du pseudonyme Charlemagne attribué à son grand-père, enfant de l'Assistance publique) est la figure même du génie instinctif. Tel un «adolescent souffleté», le poète interroge rageusement l'inconnu qui le hante et s'enfonce dans ses propres ténèbres pour en extraire l'éclair qui magnifie. La «nuit talismanique» où il se meut ressemble à celle des tableaux de Georges de La Tour (ce peintre aimé par dessus tout, et le premier de ceux qu'il appellera ses «alliés substantiels» : Picasso, Miro, Nicolas de Staël, Vieira da Silva...). Mais Char vient y saisir d'une main qui ne tremble jamais la flamme de l'évidence -cette «blessure la plus rapprochée du soleil».

Dès ses premiers recueils, regroupés en 1935 dans *Le Marteau sans maître* (que Boulez mettra plus tard en musique), Char trouve sa vraie voix qui doit moins aux surréalistes côtoyés quelque temps par l'entremise fraternelle de Paul Eluard, qu'aux fulgurations d'un Héraclite. Char use d'un art bref où «la diction précède d'un adieu la contradiction», et sa plume épouse le flux maîtrisé de l'aimant. En tout cas, rien de plus étranger à lui que la faconde méridionale. De la Provence à la fois aimée et haïe, c'est plutôt le mistral qu'il traduit est son «halaine à casser les vitres», dans l'attente d'une mystérieuse lumière entrevue dans les larmes de l'émotion. Car l'apparent autoritarisme des formules et injonctions de Char est le voile pudique d'une tourmente intérieure qui ne veut se dire. Le grand poète n'est-il pas celui qui se distingue par le nombre de pages... qu'il n'a pas écrites ?

Char ne tolère qu'une parole essentielle. Devant l'urgence de l'action, il préfère s'imposer silence et prendre les armes. La montée des fascismes en Europe l'inquiète. En 1937, il soutient la République espagnole (*Dehors la nuit est gouvernée*), puis, confronté au nazisme exécré, il gagne le maquis où il devient le capitaine Alexandre. Il rédige alors un journal dont les brefs aphorismes et notations ne seront publiés -par Albert Camus- qu'en 1946 sous le titre de *Feuillets d'Hypnos*. Char incarne dès lors l'irréductible résistance à une tyrannie vaincue, mais aussi à toutes les tyrannies prêtes à renaître. Vigilance et lucidité ponctuent la langue du poète qui ne cesse d'allier *Fureur et Mystère* (1948), qui salue *Les Matinaux* (1950) -ces êtres simples et réfractaires à la civilisation mécanisée- et qui revendique une «parole en archipel» (titre d'un recueil de 1962) appelée à célèbrer la brèveté sans chaînes de l'amour et la «sérénité crispée» qui l'habite.

L'œuvre de Char est taillée dans le silex insurrectionnel. Pourtant la voix incisive du poète qui, dans *Feuillets d'Hypnos*, voulait «crever les yeux du lion» n'est plus, dans *Aromates chasseurs* (1975) que celle d'un «Orion aveugle» aux «traits noircis par le fer calciné». Derrière les «fenêtres dormantes» de sa «maison mentale», il rêve en 1979 d'une «porte sur le toit» susceptible de lui donner accès aux constellations libératrices. Puis dans *Les Voisinages de Van Gogh* (1985), le poète -ce «nu perdu»- en vient à chanter une «longue partance» qui prend le visage spectral et désiré de la mort. La voix autrefois sans appel de René Char se transforme en une sorte d'appel sans voix, qui émeut et qui tranche avec la fausse image du poète - prophète que certains ont parfois privilégiée. Char qui s'est toujours passé des béquilles intellectuelles du savoir engrangé, est plutôt un «magicien de l'insécurité» dont la parole irradiante émane du pas gagné sur un doute foncier. Char l'a écrit : «La poésie sera toujours au premier chef une évasion, la geôle forcée et l'assurance que cette évasion aux longues et meurtrières foulées a réussi». Ce poète exceptionnel et universel nous lègue la flamme exorcisante de l'éclair, la seule capable de nous mener au-delà de nous-mêmes. Et que désormais le jour nous maintienne «sur l'enclume de sa fureur blanche» !

UNE ŒUVRE TRES ESCORTEE

Aux *Œuvres* (dites) *complètes* de René Char publiées en 1983 dans la Bibliothèque de la Pléiade -où il rejoignait Paul Eluard et Saint-John Perse-, il convient d'ajouter *Les Voisinages de Van Gogh* (Gallimard, 1985) et *Le Gisant mis en lumière* (M. C. Billet, éditeur, 1987). En mars prochain, les éditions Gallimard livreront les derniers poèmes de René Char, sous le titre *Eloge d'une soupçonnée* -mince plaquette célébrant une ultime fois la poésie, cette «soupçonnée, la seule qui garde force de mots jusqu'au bord des larmes».

Au cours de ces dernières années, l'œuvre de René Char a connu un bon nombre d'hommages : une importante exposition des manuscrits du poète, «enluminés par des peintres du 20ème siècle», à la Bibliothèque Nationale, en 1980; l'ouverture d'un «Musée - bibliothèque René Char» à l'Isle-sur-Sorgue en 1982 (fermé en 1984 à la suite de dissensions avec la municipalité, il pourrait renaître prochainement à Chateauneuf-de-Gadagne, une autre localité du Vaucluse); un colloque international à l'Université de Tours en 1983 (publié en 1985 par la revue *Sud*). Des études universitaires ont récemment vu le jour : celles de Jean - Claude Mathieu, chez Corti (1986) et de Christine Dupouy dans les «Dossiers Belfond» (1987). Enfin, la revue *Europe* vient de consacrer un numéro spécial au poète (janvier - février 1988), et *La Licorne* (revue de l'Université de Poitiers) en sort également un au mois de mars prochain.

Maître Mkrtitch a fait le serment de construire dans sa vie quarante fontaines, et il arrive au terme du contrat qu'il s'est fixé et qui le conduit désormais vers la mort. Mais sa dernière fontaine, Maître Mkrtitch la construit sur la tombe de sa propre femme, la belle Héghnar — manière de perpétuer le souvenir de celle qu'il aima... et qui aima un autre homme. Car Héghnar a été une épouse infidèle qui, travestie en Turque, courait rejoindre son jeune amant Varos.

La Fontaine d'Héghnar est l'histoire d'une course vers la mort. Maître Mkrtitch arrive au terme de sa vie, mais vivant encore, il «est déjà désuni d'avec la vie», comme l'écrit, dans la préface du roman, Lily Denis qui en est la remarquable traductrice (remarquable pour deux raisons : la dense beauté de la langue française qui nous est offerte, et le parti pris de donner voix à une œuvre que Lily Denis n'a découverte que dans sa traduction en russe...). Maître Mkrtitch est tellement désuni d'avec la vie que sa fontaine devient le lieu même de la mort. Quiconque s'approche de la fontaine d'Héghnar constate que l'eau cesse soudain d'y couler. C'est une façon de signifier un deuil qui est celui de toute l'Arménie, bien qu'il se cristallise ponctuellement sur une histoire d'adultère.

Le lecteur de *La Fontaine d'Héghnar* peut longtemps croire que l'héroïne est une Turque, dans cette ville de Gümri où Turcs, Arméniens et Grecs ont trouvé refuge et essaient de vivre sans heurt. Une sorte d'union charnelle serait-elle possible entre les membres de communautés antagonistes? Mais le masque tombe vite : le voile d'Héghnar n'est qu'un voile d'emprunt pour que l'héroïne passe inaperçue dans le quartier turc où son amant la rejoint. Varos et Héghnar, ces Tristan et Yseult arméniens (la brève évocation de leur liaison, fiévreuse, silencieuse et d'emblée placée sous le signe de la mort, tient du chef-d'œuvre), se cachent sous un voile turc pour exprimer leur amour ô combien vrai. Le voile s'en trouve magnifié, et célébré comme le symbole même de l'amour.

Le tour de force de Mkrtitch Armen (né en 1905, il est mort en 1972, et sa *Fontaine d'Héghnar* a paru en 1935), c'est qu'il entremêle savamment et symboliquement l'illusion et la vérité pour les soumettre au jugement d'une fontaine sage et rigoureuse. Maître Mkrtitch en incarne l'esprit — un esprit qui condamne la trahison de la femme aimée mais qui absout cette femme capable d'un amour qui, fût-il adultère, la conduisit à l'absolu de la passion, c'est-à-dire à la mort.

En mourant, Maître Mkrtitch rejoint l'amour de la morte et la mort de son amour. Sa fontaine de vie ne cessera désormais de clamer combien la mort est présente dans la vie et combien la passion est une source vivifiante.

C'est là l'un des charmes — plutôt que l'un des enseignements — que l'on peut tirer de la lecture du poétique roman de Mkrtitch Armen. Oui, poétique dans la mesure où la parabole (inscrite sur la stèle même de la fontaine : «L'épouse n'est source que pour son mari. Nul autre ne peut s'y abreuver») se trouve délicatement contestée par un récit qui a toute la clarté de l'eau pure mais qui ne néglige pas de passer par les méandres voilées de l'indicible.

Nos sources et nos ressources sont-elles toujours transparentes ? *La Fontaine d'Héghnar* suspend merveilleusement la réponse. Même si la fontaine narrative de Mkrtitch Armen donne l'impression de couler avec harmonie et sans discontinuer — contraste nourricier.

(*) *La Fontaine d'Héghnar* a paru aux éditions «Actes-Sud», en novembre 1987.

Բայց դա ձեւ չէ: Պիտի խումբ ունենաս. չկայ այդ խումբը: Եւ գնալով նուազում է:

Քննադատութիւնը մեր հանրապետութեան եւ երկրի յետագայ ընթացքի հարց է: Այսինքն, հարցը այն է որ կարենաս քո կարծիքը ասել ամէն բանի մասին — քաղաքական, գրական, ընկերային —, այն համոզումով որ ձգտում ես նպաստել աւելի լաւ ստեղծելու: Եթէ այս հասարակ կայ ամէն մէկի մէջ, ե՛ւ գրականութիւն կը ստեղծուի, ե՛ւ ճարտարարուեստ կ'ունենանք, ե՛ւ արուեստ. ամէն ինչ:

Հ.— Քննադատութիւնը այսօր կ'ենթադրէ ինքնաքննադատութիւն մը, քանի որ վերսկսելու շրջան մըն է. ինքնաքննադատութիւնը կը նշանակէ որ վերարժեւորումներ կան: Ի՞նչ վերարժեւորուած մշակութային արժէքներ կան այսօր Հայաստանի մէջ, այս փոփոխութիւններուն արդիւնք:

Պ.— «Վերարժեւորում» ես հասկանում եմ այսպէս. արժէքներ, որոնք մոռացութեան մէջ ընկան, կամ սխալ գնահատուած էին, հիմա ելնելով հասարակական նոր պայմաններից, նոր գնահատութեան ենթարկուած են: Ես մեր գրականութեան մէջ այդպիսի օրինակ դժուարանում եմ յիշել. ռուսական գրականութեան մէջ շատ կայ. վերցնենք Պաստէրնաքը, որը գնահատուած էր անպայման, բայց հիմա աւելի ամբողջական տեսքով է կարծես ներկայանում եւ աւելի արժանի տեղ է գրաւում գրականութեան մէջ: Հիմա նրա մասին խօսւում է որպէս Ի. դարու ռուս մեծագոյն բանաստեղծներից մէկը. մեր մօտ որոշ չափով Զարենցի գործը վերարժեւորուեց: Ցորբեանի օրերին տեսանք որ Զարենցի գործերի մասին արդէն որոշ նոր գնահատութիւններ կան: Ես պիտի այստեղ չեշտեմ նաեւ Հենրիկ Էդոյեանի գիրքը որ վերարժեւորման նոր փորձ էր, ո՛չ միայն հասարակական իմաստով, այլ նաեւ գեղագիտական եւ գրականագիտական իմաստով. սա շատ լուրջ վերլուծում է, ընթերցման աւելի ճշգրիտ փորձ: Փորձ որ ստուեր չի գցում նախորդ գործերի վրայ, որովհետեւ Զարենցի քերթողութիւնը մէկ մենագրութեամբ անհնար է պարփակել: Էդոյեանի գործը միւս կողմէ մեր քննադատութեան վիճակի բեւեռն է. երբ մի դէպքում այդպիսի քարէ դարի բարքեր են տիրում քննադատութեան մէջ, միւս դէպքում էլ ստրուկտուրալիզմի փորձ կայ վերլուծելու գրական վաստակ մը:

Հ.— Ինչպէս կը բացատրէք որ չհրատարակուած արժէքներու քով շատ երկրորդական, անկարեւոր գործեր լոյս տեսած են Հայաստան:

Պ.— Այո, Կ. Սիտալ է տպագրուել երբ Շահնուր, Շուշանեան, Համաստեղ չկար դեռ:

Հ.— Ինչի՞ արդիւնք է ասիկա:

Պ.— Կարծում էք որ երբ Սփիւռքին է դառնում հայեացքը, մէկ անգամից արժէքները սկսեն ճչդուե՞լ: Երբոր նայում ես մեր հրատարակութիւնները, գրքերը վերջին քանի տարուան, որքա՜ն աւելորդ բան կայ որ գրախանութներում թափած են: Այն նոյն մարդիկ, ովքեր տպագրում են ներսի անարժէքներին, դրսից էլ են անարժէքներ բերում. սա մի երեւոյթ է որի դէմ չես կարող հարիւր տոկոսով կռուել: Ես կ'ասէի այսպէս. եղել են գրքեր, որոնց փոխարէն աւելի արժէքաւորը կարելի էր ջոկել: Քանի որ միջոցները սուղ են ու սահմանափակ, ապա գուցէ պէտք էր մի քիչ աւելի խստապահանջ լինել եւ գուցէ դա է պատճառը որ Համաստեղ եւ Սարաֆեան նոր պիտի տպագրուեն: Այնպէս որ ամէն քայլի ետեւ գաղափարական կամ քաղաքական պատճառ չպիտի փնտռել: Կայ նաեւ տարրական անուշադրութեան պատճառը:

***

Քննադատական հարցերու, Սփիւռքի գրականութեան, գրողներու, Հայաստանի գրական մթնոլորտին, նորութիւններու, հին ցաւերու, մշտական հարցերու մասին տակաւին երկար կարելի է խօսիլ Ալ. Թոփչեանի հետ: Մաղթելի է որ իր տեղին ախտաճանաչումները չմնան անարձագանգ մենախօսութիւններ. լրանան թերիները, սրբագրուին — կարելի չափով — սխալները, ու ոչ միայն մեր բանաստեղծութիւնն ու քննադատութիւնը այլեւ առհասարակ գրականութիւնը դըրւին աւելի ճիշդ, աւելի ապահով հիմերու վրայ:

Տեսակցեցաւ՝
Ա. Թ.

Յունուար 1984ին Պոսթընի մէջ տեղի կ'ունենար Ջօրեան Հիմնարկին գիտաժողովը, «What is to be asked» (Ի՞նչ հարցում ուղղել) ընդհանուր վերնագրով, որ կը փորձէր զարգացնել սփիւռքեան գոյավիճակին եւ անոր իմացական հրամայականներուն շուրջ հարցադրութիւն մը: Գիտաժողովին «Proceedings»ը լոյս տեսաւ 1986ի ամառը, ու Մարկ · Նշանեան մանրամասնօրէն անդրադարձաւ անոր («Յառաջ», 1986, Հոկ · 22 – Նոյ · 7): Այդ Proceedingsին մէջ կարեւոր տեղ կը գրաւէր Ճիվան Թապիպեանի մէկ ելոյթը (էջ 108–113): Հոն առաջարկուած տեսութիւնը հակիրճ կերպով ներկայացուած էր «Յառաջ»ի էջերէն լոյս տեսած քննական աշխատանքին մէջ, ու նկատուած՝ «Աղէտի գործիականացում»ին շուրջ լաւագոյն մօտեցումը: Ճ · Թապիպեանի այդ էջերը կու տանք հոս Մ · Նշանեանի թարգմանութեամբ (բնագիրը անգլերէն է):

ՃԻՎԱՆ ԹԱՊԻՊԵԱՆ

ԱՂԷՏԻՆ ԳՈՐԾԻԱԿԱՆԱՑՈՒՄԸ ԵՒ ԻՇԽԱՆՈՒԹԵԱՆ ՀԱՐՑԸ

... Պէտք է զատորոշել տեսաբանական գործունէութիւնը եւ նախագոյ տեսութեան մը կիրարկումը, մեր հանդիպած երեւոյթները բացատրելու ատեն: Այսօր օրինակ՝ շատ տեսաբանութիւն չըսեցի: Մինչեւ իսկ՝ տեսութեան մը կիրարկումին շատ չհանդիպեցայ: ... Կը պաշտպանենք հոս տեսութիւններ կիրարկելու իրաւասութիւնը · այդ կիրարկումը՝ մեր գոյավիճակը ըմբռնելու ճամբուն վրայ տրամադրելի գործիքներէն մէկն է: Մարդիկ այս կեցուածքը դժուար կ'ընդունին սակայն: Երբ ուրիշ կալուածէ մը եկող տեսաբանութիւն մը կիրարկենք մեր գոյավիճակը քննելու համար, այդ արարքը կը զգացուի իբրեւ չափազանց վտանգաւոր · ու հասկնալի է այդ, քանի որ վերջին հաշուով՝ կը յայտնաբերենք բաներ, որոնք մինչ այդ՝ այդ լոյսին տակ չէին դիտուած: Երեւոյթը անշուշտ նոյնը կը մնայ, բայց մեր ըմբռնումը անոր մասին խնդրական կը դառնայ, փորձաքարի մը զարնուելով: Կ'ուզեմ անգամ մը եւս շեշտել, որ «վտանգաւոր»ը առարկան չէ, այլ՝ մօտեցումը:

Այդպիսի բան մը պիտի փորձեմ հիմա մեր գոյավիճակին վրայ: Ամբողջ օրը մտիկ ըրի, մե՛ր փորձառութեան մասին կը խօսուէր, ու ես կը փորձէի պատահածը մտածել տեսաբանական տարբեր կառոյցով մը: Օրինակ՝ Պ · Շիրվանեան բան մը ըսաւ Աղէտը մոռնալու մասին, արտայայտելով մինչեւ իսկ՝ երախտապարտ գոհունակութիւն մը, Սփիւռքի գոյացման ի տես, եւ Սփիւռքի կազմութիւնն ալ նկատելով բարենպաստ միջոց մը՝ յառաջդիմելու: Գիտէք անշուշտ, թէ այդպիսի նկատողութիւն մը թապու է մեր մէջ, նոյնքան թապու որքան՝ տոհմապղծութիւնը: Հետաքրքրական էր, շահեկան մօտեցում մը, աշխարհը դիտելու նոր ձեւ մը: Այդ ուղղութեամբ պիտի չընթանամ սակայն այժմ: Աղէտը գերազանց թրոման է, գերազանց հոգեցնցումը:

Ինչ որ պիտի փորձեմ ընել՝ պիտի ըլլայ բացատրել, թէ ինչո՛ւ այդպիսի թելադրանք մը լուրջի չառնուիր ընդհանրապէս, ինչո՛ւ անկարող ենք զայն լուրջի առնելու: Քանի որ պարզ է՝ իրապէս անկարող ենք այդ ընելու: Կ'ուզեմ ըսել որ բառերը կ'իմանանք, այո, անոնց մէջ կ'ընդնշմարենք նոյնիսկ բանականութեան, ողջմտութեան ու առողջութեան հետքեր, բայց չափազանց դժուար է տակաւին մեզի՝ ըսուածին վրայ մնալ ու զայն քննել: Ինչո՞ւ դժուար է: Անդրադարձաք, որ մէկը անմիջապէս հակազդեց, հակաճառեց, ըսելով որ «եթէ այդպէս մտածենք, Թուրքերը որքա՜ն պիտի ուրախանան»: Թուրքերու մասին այդ ըսածս կը նշանակէ, թէ մեր ողջ գոյութեան նպատակակէտը Թուրքերը տխրեցնելն է: Հայ ըլլալու սահմանումը ա՛յս կը թուի ըլլալ · Թուրքի մը կողին փուշ ըլլալ, իրենց ոտին՝ ցաւ մը: Կը ներէ՛ք՝ ես ուրիշ բան ունիմ ընելիք կեանքի մէջ, քան թէ Թուրքի մը ոտին՝ ցաւ մը հանդիսանալ: Իրապէ՛ս: Կ'ենթադրեմ, որ ուրիշներ ա՛յդ պիտի նախընտրէին: Ես՝ ո՛չ:

Պիտի առաջարկեմ հիմա ձեւ մը բացատրելու համար, թէ ինչո՞ւ կը խրտչինք Աղէտի մասին նոր ձեւի մտածումներէն: Շատ մը տեսանկիւններ պիտի շաղեմ իրարու, այնպէս որ կ'աղաչեմ՝ ուշադի՛ր գտնուեցէք: Սատարելիք վիճարկումիս մէջ՝ նշանակալից բառերը գործ ունին մէկ կողմէ վերապրումին ու յանցապարտութեան զգացումին հետ, միւս կողմէ՝ աստուածապետութեան (theocracy) եւ ուղղափառութեան հետ: Յետոյ պիտի զբաղիմ հակակշռի եւ արտաքսումի հարցերով, եւ վերջապէս՝ յայտնութենական տեսիլքներով եւ իւտոպիայով: Նկատի առէք որ փորձ մըն է եղածը, առաջարկ մը միասնաբար քննելու թէ ինչո՛ւ կը խրտչինք: Հետեւեցէ՛ք ինծի:

Միակ ժողովուրդը չենք աշխարհի վրայ, որ անցած ըլլայ հաւաքական հոգեցունց աղէտէ մը: Պատահածը հետեւեալն է: Երբ մարդիկ կը վերապրին անտարբերակերտ բրտութեան, որուն ծիրին մէջ՝ շատ մօտիկ անձեր տառապած են, այդ վերապրողները կը համակուին յանցապարտութեան զգացումով մը: Մարդիկ կը հակազդեն ցասումով, խարուած կը զգան իրենք զիրենք, ու խորապէս՝ յանցաւոր: Խորքին մէջ՝ յանցապարտութեան այդ զգացումը կը տանի անձնական արժանիքի խնդրականացումին: Ինչպէ՞ս արժանի՞ էի վերապրելու, հարց կու տանք մենք մեզի, երբ հայր, մայր, քեռի կամ մեծ-հայր իրենք՝ զոհ գացին: Յանցապարտութիւնը կը փոխուի տեսակ մը ինքնատելութեան: Այս իրողութիւնը կը յայտնուի երբ կը մտածենք օրինակ՝ «դաւաճանեցի միւսներուն, քանի որ իմ տեղս՝ իրենք մեռան»: Մէկ ձեւ կայ այսպիսի զգացումներու առաջքը առնելու համար, ու այդ ձեւն է՝ արդարացնե՛լ մեր վերապրիլը: Այս ընելու համար, ստիպուած ենք անդադար փաստելու, որ պատճառ մը կար, մեր վերապրիլը բացատրող պատճառ մը: Ինչպէ՞ս կը բերենք այդ փաստը: Միթաբանութիւն մը կազմելով: Այս է որ կ'ընեն Հայերը: Կը փորձեն իմաստ մը գտնել ահաւոր դէպքին մէջ: Մահն ու վերապրումը չեն տեսներ իբրեւ լուսանցքային, իբրեւ պատահական: Ատոր փոխարէն՝ կը փորձեն կառուցել դիտումնաւոր ու իմաստալից իրականութիւն մը: Իմաստալից հագնամանքը կրնայ սկսիլ «կոչուած էի փրկուելու» մտածումէն, օրինակ՝ եթէ քրիստոնեայ էք, կամ հաւատացեալ, կամ ալ՝ միսթիք զգացումներէ տարուած: Կրնայ նաեւ երթալ մինչեւ գոյութենական այն հաստատումը, թէ «նոյնիսկ եթէ պատահած պահուն՝ իմաստէ զուրկ էր, պէտք է իմաստաւորեմ տրուեալ դէպքը, ինքզինքս գոյութենապէս իրագործելով, այժմէութեան մակարդակին բերելով»: Մի՛ կարծէք որ նկարագրութիւնս Հայերուն միայն կը վերաբերի: Այս տեսակի երեւոյթներու վերջնթեր փորձառութիւնը, եւ համապատասխան գրականութիւնն ու փիլիսոփայութիւնը կու գայ Հրեաներէն: Ֆրանսայի մէջ, գերմանական գրաւումէն ետք, շատ գիտակից փորձ մը կատարուեցաւ վերապրողի յանցապարտութեան հետ հաշուի նստելու: Անկէ բխող արուեստն ու գրականութիւնը ճգնեցան յետադարձ կերպով՝ անձնական վերապրումը արդարացնելու:

Եթէ Հայերը այս անկիւնէն քննելու ըլլանք, կ'անդրադառնանք մէկ բանի · որ անոնք կը պայքարին վերապրողի իրենց յանցապարտութեան դէմ, իբրեւ աղէտին մէկ հետեւանքը: Ինչ որ կը նշանակէ, թէ դիւրութեամբ կարելի չէ մէկ քով նետել զայն եւ ուրիշ բանի անցնիլ: Հայերը անձնականացուցած են այդ ըզգացումը, մինչեւ իսկ՝ ներանձնականացուցած զայն, եւ այնքան շեշտակի կերպով՝ որ այլեւս դադրած է ան զուտ մշակութային, արտաքին երեւոյթ մը ըլլալէ, ու դարձած՝ ներքին ու գոյութենական երեւոյթ մը:

Այս ալ ըսեմ, որ յանցապարտութեան դէմ յանդիման՝ ամէնէն սովորական, ամէնէն ընթացիկ հակազդեցութիւնն է՝ ցասումն ու վրէժխնդրութիւնը: Ասով կը փակենք մեր այժմէականացումի հարցը: Պատճառն ալ բացայայտ է: Այնքան ատեն որ կան ցասումն ու վրէժխնդրութիւնը՝ հարցը կը մնայ մեզմէ դուրս: Ցասումը, վրէժխնդրութիւնը դէպի դուրս ուղղուած են, դէպի այլը, ու կը կառչին անոր, որպէսզի պէտք չունենանք յանցապարտութեան հոգեկան «թրոմա»ն դիմագրաւելու:

Այս՝ առաջին կէտս էր:

Երկրորդ կէտս կը վերաբերի աստուածապետութեան եւ ուղղափառութեան հարցերուն: Ինչ որ կը պատահի այն է, որ անձնական ու հաւաքական ապաշխարութեան ու ինքնաճաղկումի շրջաններուն՝ սարսափազդու անհատներ կը ներկայանան անոնք, որոնք վտանգի կ'ենթարկեն յանցապարտութեան դէմ պատուարներ բարձրացնող անձին կենսական բայց դիւրաբեկ ճարտարապետութեան հաւասարակշռութիւնը: Վերապրողին յատկանիշն է հոգեկան ու զգացական այդ նրբին հաւասարակշռութիւնը: Ու այնքա՜ն դիւրին է զինք վախցնելը: Կը բաւէ որ ըսէք օրինակ՝ «վերապրողները անոնք էին, որոնք միւսներէն աւելի՝ դրամ ունէին...»: Յիշեցէք՝ այս առաւօտ մէկը այդպէս արտայայտուեցաւ, ու այդ մէկ բանաձեւով՝ կը հերքէր շատ մը ուրիշ բաներ: Կարելի է նաեւ ըսել, որ վերապրողները ողջ մնացին որովհետեւ տղամարդ էին, կամ՝ կին, կամ՝ երիտասարդ, կամ՝ ծեր: Այն պահուն իսկ՝ երբ կը փորձէք խաղին մէջ որեւէ ազդակ մտցնել, որ չըլլար նախատեսուած, կը խախտէք վերապրողի նրբին ճարտարապետութեան հաւասարակշռութիւնը, եւ կը հանդիպիք հետեւաբար՝ դիմադրութեան: Բայց ա՛լ աւելի լուրջ կը դառնայ դիմադիմութիւնը, երբ կը ստեղծէք նորատեսակ եղանակ մը՝ դէպքին մէջ իմաստ մտցնելու, մէկ խօսքով՝ երբ մէկ քով կը ձգէք ցասումն ու վրէժխնդրութիւնը: Խորքին մէջ՝ ասոնք հարցադրումի ենթարկած կ'ըլլաք, ինչ որ չափէն աւելի վտանգաւոր արարք մըն է: Այդ ընելով, յայտնած կ'ըլլաք արտառոց թնճուկ մը, քանի որ ձեր ըսածը այն է թէ ա՛յլ կերպ կարելի է դիմագրաւել վերապրողի յանցապարտութիւնը, պահ մը լքելով վրէժխնդրութեան եւ ցասումի այլանդակ հակազդեցութիւնները:

Ո՞ւր հասանք ուրեմն: Կը կազմուի հետզհետէ յարմարեցումի մեքենայականութեան ուղղափառութիւն մը: Հասանք այսպէս այն ուղիղ, յարմար ու ընդունուած եղանակին, այն ուղղափառ, կնքուած ու սրբացած ձեւին, որով մեր շուրջը կը դիմակալուին յիշողութիւնը, հոգեցնցումը եւ յանցապարտութիւնը: Վերջին վաթսուն թէ եօթանասուն տարիներուն՝ անհատական ու հաւաքական յանցապարտութեան հետ մեր այս յարաբերութիւնը վերածած ենք ծիսական օրինափակումի մը, «քոտ»ի մը, օրինաւոր հաստատութեան մը: Մէկ խօսքով՝ առարկայացուցած ենք զայն: Խօսքս յանցապարտութիւնը նախորդող ցասումին մասին է: Ի՞նչ ձեւ կ'առնէ ան: Մենք Ողջակէզը եւ անկէ բխող յանցապարտութիւնը կը գործածենք իբր առասպելական հնարք: «Առասպելական» ըսելովս՝ չեմ ուզեր ըսել որ Ողջակէզը չէ պատահած: Կը զգուշանամ, քանի որ գիտեմ թէ ձեզմէ ոմանք պիտի խրտչին նորէն: Առասպելական հնարք բառերով՝ կը նշեմ ծիսականացած մասնակցումի արտաքին օրէնքը, օրինափակումը, ընդունուած ըլլալով որ «Հայ» մնալը, ուղղափառ իմաստով, այդպիսի ծիսականացած մասնակցումի մը վրայ հիմնուած է:

Վիճաբանութիւններ տեղի կ'ունենան օրինակ, երբ մարդիկ կը հարցնեն՝ «Որքա՞ն Հայ մնաց աշխարհի երեսին»: Քանի՞ հատը «Հայ» են այն պարզ պատճառով որ իրենց անունը տուեալ ցանկի մը վրայ է, եւ ո՛չ՝ ուրիշի մը · որ դրամ կու տան կամ չեն տար · որ հայերէն կը խօսին կամ չեն խօսիր · որ կը մասնակցին կամ չեն մասնակցիր: Խորքին մէջ՝ այդպիսի հարցումներով եւ բաշխումներով՝ կը վկայենք միայն ու միայն ուղղափառութեան մը կառոյցին մասին: Այդ ուղղափառութիւնը տեղ բռնած է նախ՝ մեր մշակոյթին մէջ: Կայ նաեւ համապատասխան երեւոյթը ընկերաքաղաքական ծիրին մէջ · հոս՝ նոյն ուղղափառութիւնը բերած է մեզ աստուածապետական կարգ ու սարքի մը: Հաւաքապէս՝ ընկերային աստուածապետական համակարգի մը յատկանիշերը կը կրենք, ու մի կարծէք որ աստուածապետութիւնը անպայման՝ եկեղեցավարութիւն կամ կղերապետութիւն նշանակէ: Կը գտնուինք համակարգի մը մէջ, ուր իշխանութիւնը կապուած է հաւատալիքներու, եւ ասոնց գծած ուղիին ուղղափառ հաւատարմութեան: Թէ ի՞նչ կ'ըսէ այդ ուղին՝ կարեւոր չէ: Կարեւորը այն է, որ աստուածապետական համակարգի մը կը պատկանինք: Աւելի մօտ ենք քան ոեւէ մէկը՝ Իւթահի Մորմոններուն, Պարսկաստանի Այաթոլլահին, եւ Իսրայէլի մէջ՝ Պէկինին: Բոլորն ալ, ճիշդ մեզի պէս, պէտքը զգացած են ճշդորոշելու, թէ ո՛վ ընդունելի Մորմոն մըն է, ո՛վ՝ ընդունելի մահմետական մը, ո՛վ՝ ընդունելի եւ ուղղափառ Հրեայ մը: Խորքին մէջ՝ չայպէս «տեսաբաններ» ենք, բայց միակ մտահոգութեամբ մը – թէ ո՞վ ընդունելի Հայ մըն է:

Աստուածապետական դրոյթը հետզհետէ համ կ'առնէ իշխանութենէն, եւ կ'անդրադառնայ որ ան լաւագոյն ձեւն է եղեր մարդիկ հակակշռի տակ պահելու: Շուտ կը հասկնայ, թէ ուղղափառութիւնը գաղափարաբանական կամ յըղացական գործիք մը չէ միայն, այլեւ՝ քաղաքական գործիք մը: Ուղղափառութեան ծիրին մէջ՝ կը հասնինք այսպէս գերիշխան աստուածապետութեան յատկանիշներուն, ու նուիրապետական կառոյցին: Ո՛չ միայն կրնայ սահմանել այդ ձեւով՝ թէ ո՛վ կը հաւատայ եւ ո՛վ չի հաւատար, այլեւ կրնայ «դատ»ի մը ծառայել եւ ծառայեցնել: Թէ ի՞նչ է այդ դատին սահմանումը, թէ ի՞նչ է անձնագիրին բնոյթը, ասոնք՝ էական չեն, կախում ունին այս կամ այն կազմակերպութենէն: Մեր պարագային՝ ի՞նչ է Հայ ըլլալը: Կը տեսնէ՞ք՝ հակառակ կողմէն կը սկսինք: Փոխանակ հարց տալու, թէ ի՞նչ է Հայ ըլլալու փորձառութիւնը, միշտ Հայու սահմանումէն կը սկսինք, անկէ կը ճառենք: Ամէն ինչ հակառակէն կը դիտենք:

Այս աստուածապետութիւնը չափազանց հրապուրիչ է: Աւելին՝ գոհացուցիչ է ան, քանի որ հակակշռի շատ որոշ եղանակ մը կ'ընձեռէ: Կ'ըսէ ի հարկէ հետեւեալը · անոնք որ կարող են բուն Հայը սահմանել՝ կարող են նաեւ յարմար գործընթացը որոշել: Հետաքրքրականը հոս այն է, որ եթէ մէկը գայ յանկարծ ու ըսէ՝ «լաւ, բայց եթէ սահմանումներ տալու ելլէք, ահագին մարդ դուրս պիտի մնայ · մէկ միլիոն էինք · հիմա որ ուղղափառութեան հարց յարուցեցիք՝ կէս միլիոն մնացինք: Հապա մնացեա՞լը», այն ատեն՝ աստուածապետական ամբարտաւանութիւնը ձեզ կը դիմաւորէ ու կը պատասխանէ՝ «կրնամ 200 կոչեցեալներով աշխարհը դարձնել · տուէք ինծի միմիայն 200 բուն հաւատացեալներ, բոլորն ալ՝ նուիրեալ մարտիրոսներ, եւ աշխարհը կը սարսեմ: Պէտք չունիմ կէս միլիոն հեգ, երկդիմի, թուլամորթ, մտամոլոր եւ հերետիկոս նկարագիրներու»: Հետեւա՞նք: Կրնաք այդ հաշուով մտաւորականները նկատել իբրեւ «անհաւատութեան» քաղցկեղային դրսեւորումները, որովհետեւ մտաւորականները էութեամբ՝ այդ հերետիկոս ու հեգ նկարագրով մարդիկն են, որոնք շարունակ՝ մեր էութեան սահմանումին կորիզը խնդրոյ առարկայ կը դարձնեն: Մտաւորականները մէկ գործ ու մէկ պաշտօն ունին կեանքի մէջ – բոլոր սահմանումներուն իրաւասութիւնը խնդրականացնել: Սահմանում բռնածը էապէս՝ իմացական կեցուածքին հակարեւեռը կը հանդիսանայ, եւ այդ է պատճառը որ աստուածապետական իշխանութիւնները, որոնք նստած տեղերնին՝ անձնաթուղթերը կը քննեն, որոշելու համար թէ ո՛վ ընդունելի Հայ է եւ ո՛վ չէ, այդքան կը մոլորին երբ սահմանումները խնդրոյ առարկայ կը դառնան: Մանաւանդ երբ բոլոր սահմանումները կը մատնանշուին իբրեւ աստուածապետական իշխանութեան գործիքներ:

Վերջին կէտս հիմա՝ կը վերաբերի իւտոպիային եւ յայտնութենական տեսիլքներուն: Ինչ որ հոյակապ կը գտնեմ մեր շուրջը գործող այս մեքենայութեան մէջ՝ այն է, որ աստուածապետական իշխանութիւնները իրենց գրպանին մէջ երկու թղթիկ կը պահեն, մէկը՝ կորստաբեր, միւսը՝ փրկարար: Եւ այս երկուքին՝ կորուստին ու փրկութեան միջեւ փոխյարաբերութիւնը այնպէս մը կարգադրուած է որ երկուքը ծիսականօրէն զիրար կ'ամբողջացնեն, ու իրենց անքակտելի զուգաւորումով՝ կը դառնան բացարձակ: Սեպենք որ փորձէք ըմբռնել տեւական այդ անձկութիւնը, որով ապագան կը դիմաւորուի: Սեպենք որ հետեւելու չըլլաք «ճշմարիտ» մտածողութեան, ինքնաճաղկումի եւ քաւութեան կուսակցական գիծին: Այն ատեն՝ պիտի անդրադառնաք, որ մեր ամբողջ հաւաքականութիւնը, իրաւունքները, հակակշռի դրոյթը, հաստատութիւնները երկու բանի շուրջ կը դառնան: Թիւ մէկ · եթէ «չընենք» (ինչ որ ալ ըլլար մեր ընելիքը), պիտի վերջանանք, ձուլուելով խառն ամուսնութիւններու ճամբով, Թուրքերուն դէմ չպայքարելով: Իսկ թիւ երկու · եթէ «ընենք», կը սկսի իւտոպիան:

Ի՞նչ է իւտոպիան: Վերադարձն է դէպի Մայր Հայրենիք: Այս կէտին վրայ է որ անդադար՝ ստիպուած ենք մեր միթաբանութիւնները կրկնելու, պաշտպանելու: Ասոնք միաժամանակ եւ անքակտելի կերպով՝ յայտնութենական եւ իւտոպիական միթաբանութիւններ են: Զարմանալին, եթէ պահ մը մտածելու ըլլանք, այն է որ մեր ճակատագիրը ուրիշ որեւէ ժողովուրդի մը ճակատագիրէն աւելի յայտնութենական բան մը չունի: Ու նոյնիսկ եթէ դառնանք դէպի իւտոպիան, պիտի հանդիպինք նոյն պանդոյր մտաւորականներուն, նոյն խելացի գործավարներուն, նոյն բարեկիրթ ուսուցիչներուն եւ նոյն աննկարագիր կղերականներուն: Գործ ունինք յայտնութենական տրամախոհութեան հետ, իբրեւ հակերես՝ իւտոպիայի հետապնդումին:

Կ'ըմբռնէք, թէ ինչպէ՛ս այդ տրամախոհութիւնը կու գայ ուղղակի՝ վերապրողի յանցապարտութեան պատճառած եւ բացարձակապէս չլուծուած ներքին [illegible] բախումէն:

ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ
ՄԱՐՏ
8

MARDI
8 MARS
1988

LE NUMERO : 4,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

TEL.: 47. 70. 86. 60 — TELEX: HARATCH 280 868 F
C.C.P. PARIS 15069-82 E — 51027317 A R. C. PARIS

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 700 Ֆ. — Վեցամսեայ : 360 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1000 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
850 Ֆ. (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ.

63ՐԴ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 16 701 Fondateur : SCHAVARCH MISSAKIAN 63e ANNÉE — No 16 701

Ղ Ա Ր Ա Բ Ա Ղ

ՍՈՒՄԳԱՅԻԹԻ ՄԵՌԵԱԼՆԵՐՈՒ ԹԻՒԸ՝ 31 ԹԷ՞ 100

ԱԴՐԲԵՋԱՆՑԻ ԱԼԻ ԿԸ ՍՊԱՌՆԱՅ, ԹՈՒՐՔՆ ՈՒ ՊԱՐՍԻԿԸ ԿՈՂՔԻՆ ԱՌՆԵԼՈՎ

ԿԱՂԱՄԲ, ԶԷՆՔ ԵՒ... Հ.Յ.Դ.

Շաբաթ օր, բազմաթիւ զոհերու մասին լուրեր կը հասնէին արեւմտեան մեթխաներուն: Մոսկուա խոկ չէր ծածկեր այլեւս մեռեալներու թիւը: Մինչ, պաշտօնական աղբիւրները, Գերասիմովի բերնով, ընդունելով հանդերձ թէ մեռեալներ եղած են Ազրբէջան, բայց թիւ չէր տար, Ուրբաթ իրիկուընէ Թաս կուտար 31 մեռեալի թիւ մը, որ ըստ ոմանց նուազագոյն մըն է: Կը հաստատուէր որ Կիրակի, Փետրուար 28-ին, Հայեր եւ Ազրբէջանցիներ բախումներ ունեցած են Սումգայիթ: Թաս կը կրկնէր որ յանցաւորները ձերբակալուած են եւ թէ զոհերը զանազան ազգութեանց կը պատկանին: Զոհերուն մէջ կիներ եւ ծերուկներ կան: ԹԱՍ կ'ըսէ. – «Տհաս անձեր Լեռնային – Ղարաբաղէն եկած սուր տարաձայնութիւններէն ազդուած ապօրինի արարքներու մղուած են»: «Քօթիտիէն» կ'արձագանգէր Զատիկ Վրդ. Աւետիքեանի (Լիոնէն) կարգ մը յայտարարութիւններուն, Երեւանէն վերադարձին: Ան ալ կը հաստատէ որ Երեւանի քաղաքագորքը կը ժըպտէր ու կը կատակէր ցուցարարներուն հետ, նոյնիսկ գիրենք շնորհաւորելով: Աֆղանիստան կռուած հայ զինուորներ ու սպաներ յայտարարած են. – «Կռուելէ ետք Խորհրդային Միութեան համար» պատրաստ են կռուելու «Ազրբէջան հալածուած Հայերու իրաւունքներուն համար»: Անուղղակի հասած լուրերու համաձայն, կը հաստատուի որ ջարդեր տեղի ունեցած են Ազերիներու կողմէ Ղարաբաղի գիւղերուն մէջ: «Ֆիկառօ» անդրադառնալէ ետք Ազրբէջանի խռովութեանց, կը կրկնէ թէ Երեւանի ցոյցերը բոլորովին խաղաղ եղած են, թէեւ, կ'աւելցնէ ականատեսի մը համաձայն միջադէպեր պատահած են կեդրոնական շուկան, ուր Ազերի գիւղացիներու կրպակները քարուքանդ եղած են եւ Հայաստանի Ազերիները «աքսորի» ճամբան բռնած են:

Ազգութեանց հարցը հրատապ դարձած է եւ Խորհրդային Գրողներու Միութեան Վարչութիւնն ալ երկու օր նիստ գումարած է: «Իզվեստիա» իր տեղեկագրութեան մէջ մասնաւոր լուսաբանութիւններ չի տար, կը շեշտէ սակայն հարցին ծանրակշիռ բնոյթը: Նախագահը՝ Կարպով յայտարարած է. – «Ազգայնապաշտութիւնը գերագոյն սպառնալիք մը կը դառնայ Պերեստրոյկա-ի գործնական իրագործման համար»: Ներկայ Ազրբէջանցիք ու Հայերը շեշտը դրած են երկու կէտերու վրայ. –

Ա) Ղարաբաղի դէպքերը հակախորհրդային որեւէ բնոյթ չունէին:

Բ) Կացութիւնը կը պահանջէ «լուրջ կեցուածք», «պատմութեան խոր հասկացողութիւն» և երկու Հանրապետութեանց «աշխատաւորներու կենսական շահերը»: «Ֆիկառօ»ի թղթակիցը կ'ըսէ, այս առընչութեամբ, թէ այս ժողովը մասնաւոր շահեկանութիւն կրնար չունենալ, եթէ Կորբաչովի յոյսը մտաւորականները հըլալին յաջողցնելու համար իր բարենորոգումները:

**

Երեւանէն ստացած մեր լուրերէն մէկը այսպէս խրախուսիչ է, ինչ կը վերաբերի ցոյցերու եւ պահանջներու ընդհանուր իմաստուն կազմակերպութեան: Արդարեւ, տեղեկացանք թէ Հայաստանի աշխատաւորները որոշած են սիրայօժար աշխատիլ Մարտ 5-ի եւ 6-ի եւ 12 ու 13-ի Շաբաթ եւ Կիրակի օրերը, հատուցանելու համար ցոյցերուն այն օրերը, ուր չաշխատեցան, որպէսզի արտադրութիւնը չտուժէ:

**

Սումգայիթի զոհերու թիւը կրկին մամուլի նիւթ էր Երկուշաբթի առտու: «Քօթիտիէն» կ'արձագանգէ Սերգէյ Գրիգորեանցի յայտարարութեանց, ըստ որոնց Սումգայիթի մեռեալներու թիւը ոչ թէ 31, այլ՝ 100 է, մեծ մասամբ՝ Հայ: Վիրաւորներու թիւն ալ՝ 300-ի շուրջ կը նկատուի: Գրիգորեանցի աղբիւրը 25 Հայ կիներ են, որոնք Սումգայիթէն Երեւան ապաստանած են: Անոնք պատմած են որ նախորդ շաբաթավերջին (Փետրուար 27, 28) Հայերու դէմ յարձակումները բուռն եղած են: Երեւանի մէջ, նոր ցոյց մը տեղի ունեցած կ'ըլլայ Գիտութեանց ակադեմիային առջեւ, Հինգշաբթի օր:

«Քօթիտիէն» առանձին հրատարակած է Ալի անուն Ազրբէջանցիի մը անպատկառ յայտարարութիւնները (նաեւ Լիպէ) որոնց կ'անդրադառնանք քիչ վար:

Կիրակի, Մարտ 6-ին համախմբում մը տեղի ունեցած է Մոսկուայի Հայոց միակ եկեղեցւոյ առջեւ: Շուրջ 3000 հոգի հաւաքուած են, գլխաւորաբար Ղարաբաղցի: Ազրբէջանի մէջ, կացութիւնը միշտ մտահոգիչ է Հայերուն համար եւ կ'ըսուի թէ Բաքուի Հայերը մանաւանդ կը վախնան:

Երկուշաբթի օր, «Լիպերասիոն», շատ լայն տեղ կուտար, չորս էջ յատկացնելով, առաջինը՝ ներառեալ: Ա. Աոլէր կը վերլուծէ Կովկասեան կացութիւնը, մինչ երկու առանձին էջերով, շատ հետաքրքրական «պատմական» մը կ'ընէ, կարճ, անշուշտ, դէպքերու ծագումէն սկսելով: Առաջին ցոյց մը կը յիշատակէ, Փետրուար 11-ին, Ստեփանակերտ, ապա յաջորդական ցոյցերը մինչեւ ցրումը: Պազիլ Կարլինսկի կը ծանրանայ Հայաստանի պահանջին վրայ եւ կը մատնանշէ դէպքերուն ամէնէն յատկանշական կէտերը, որոնցմէ նուազագոյնը չէ Երեւանի կազմակերպիչ Մարմնին (մտաւորականներէ բաղկացած) վարկը եւ կշիռը: Ան փոխարինած է Պարոյր Հայրիկեանի գլխաւորած Ազգային Մարմինը, որ այլեւս չէր հասնիր հակակշիռը ձեռքը պահելու: Այս մարմինը (Նախագահ Վիկտոր Համբարձումեան) կը յաջողի հոն, ուր Դեմիրճեան չէ յաջողած: Կրնայ ցրուել ցոյցը, Փետրուար 27-ին, վերջին հանրաժողովէ մը ետք, երբ խօսած է Զօրի Բալայեան: Ցօդուածագիրը այլ շահեկան տեղեկութիւններ ալ կուտայ, որոնց կրնանք անդրադառնալ յետագային ալ: Օրուան նորութիւնը, Ալիին կը վերաբերի: Ա - էֆ - փէ-ի թղթակիցն է որ այս «ազգայնամոլ» Ազրբէջանցիին հանդիպեր է Մոսկուա, թէյարան մը: Ինչե՞ր ըսեր է այս Ալին: Ամէն բանէ առաջ պատրաստ է պատերազմ յայտարարելու Հայերուն, եւ գիտէ որ իրենց (Ազերիներուն) զօրավիգ պիտի ըլլան Թուրքերն ու Պարսիկները: Կ'ըսէ թէ Ռուսերը զիրենք չեն սիրեր, որովհետեւ մահմետական են և կը սիրեն Հայերը, որովհետեւ իրենց պէս քրիստոնեայ են: Իրեն համար արդէն՝ պատերազմ է: Եւ ինչպէս սովորութենէ աւելի՝ աւանդութիւն է Թուրքին համար, իր ըրածը զիմացինին կը վերագրէ: Այսպէս, նորութիւն չէ որ տարիներէ ի վեր, Ազերիները գաղտնի կը զինուին ու ինչ կ'ըսէ այս Ալին. – «Ղարաբաղը մերն է, մեր նախնիքները հոն թաղուած են: Եթէ Հայերը չեն ուզեր հոն ապրիլ մեզի հետ եղբօր պէս, կրնան երթալ, բայց մեր հողը երբեք պիտի չտանք: Դաշնակցականները պատրաստեցին խռովութիւնները, կաղամբի բեռնակառքեր կը հասնէին Լեռնային – Ղարաբաղ եւ կաղամբներուն տակ զէնքեր կային, գորս Դաշնակցութիւնը ղրկած էր»...:

«Ֆայնէնշիըլ Թայմ» Շաբաթ օրուան իր թիւին մէջ, հարցազրոյց մը հրատարակած է ռուս պատմաբան Մեռուդեւի հետ (Մոսկուա) եւ այս վերջինը կ'ըսէ թէ հարցը անմիջականին մէջ չի լուծուիր, պէտք է հանրագրութիւն մը ընել Ղարաբաղի ժողովուրդին մօտ, 2 – 3 տարիներու երկայնքին զանազան բարելաւումներ ընել, ինչպէս՝ Հայաստանի հետ մըշակութային կապերու սերտացում, կըրթական հարցերու, հեռատեսիլի երեւանեան յայտագրի ցուցադրութիւն եւայլն: Բայց եւ այնպէս, ի վերջոյ, 2 — 3 տարիէն, Ղարաբաղը պիտի կցուի Հայաստանի:

**

Մ Ա Մ Ո Ւ Լ

FIGARO-MAGAZINE

Առանձին բաժին չունի, հաւանաբար այն պատճառով նաեւ որ ամէն օր լայնօրէն անդրադարձաւ օրաթերթերով, բայց, Ալէն Կրիոթրէ իր խմբագրականին մէջ կ'ակնարկէ երեւանեան դէպքերուն, թէեւ խորագիրը՝ «Mitterrand est désarmant» նման ակնկալութիւն նախատեսել չի տար: Կրիոթրէ քննելով անցեալն ու ներկան, կը նկատէ որ 19-րդ դարու եւ 20-րդ դարու պատմութիւնը իրարու ձեռք կուտան: Հարցերը դիտելով «իր» ակնոցով, կը գրէ. – «Կայսրութեան միւս ծայրը, կայ Հայաստանը որ կ'ըմբոստանայ: Հոս ալ՝ անակնկալ: Ուրեմն Հայերը միայն ըՍփիւռք չեն («Ցառաջ»՝ բարի լոյս..): Իրենց հողամասին մէկ մասը խորհրդային Միութիւն կը գտնուի, իրենց տունը չեն հոն, քանի որ խորհրդայինները հոն են, բայց ատիկա արգելք չէ որ այդ հողը հայկական չըլլայ: Ստալինի յետին մտքերը Թուրքիոյ հետ իր բարդ խաղին մէջ, կըրցած են նպաստել այս հոմլանտի ստեղծման, բայց Հայերը մէկ իրողութիւն կը տեսնեն, իրենց հողին մէկ մասը կայ պաշտպանելիք»:

LE POINT

LE REVEIL ARMENIEN

Շաբաթաթերթը լայն տեղ կուտայ, նըկարներով, ճոխացած (քարտէզ մը եւ Երեւանի ցոյցերէն զատ՝ Սերժ Աֆանասեան եւ «Ցառաջ»):

Երկու լրագրողներ՝ Կոստան Քրիստիչ եւ Քրիսթիան Մակարեան կը քննեն դէպքերու ընթացքը սկսելով Երեւանի ցոյցերէն եւ հակիրճ պատմականով կ'անդրադառնան Ղարաբաղի հարցին, որու մասին աւելի ձեռնհաս տեղեկութիւններ կուտայ Սերժ Աֆանասեան կարճ հարցազրոյցով մը: Սլաւագէտ պատմաբան՝ Լօրան Միկերու, որ կը խօսի առաւելաբար բնապահութեան մասին, շեշտելով անոր ծանրակշիռ բնոյթը: Վերջին բա-

(Շար.ը Դ. էջ)

ԲՐԻՏԱՆԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻՉՆԵՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՄԱՐ

Սայմըն խումբին Սայմըն Քէրվզ ընկերութիւնը Մարտ 2-ին, Մոսկուայի մէջ, ստորագրած է 260 միլիոն անգլիական ոսկիի (2.6 միլիառ ֆր. մօտաւորապէս) պայմանագրութիւն մը, գործատան մը շինութեան համար Երեւան: Անգլիոյ առեւտուրի ենթանախարարին համար Մեծն – Բրիտանիոյ ստորագրած ամէնէն կարեւոր պայմանագրութիւնն է Խորհըրդային Միութեան հետ: Գործատան շինութիւնը պէտք է լրանայ 1991-ին: Ճեները ըլլալ էլեքթրիքի արտօնութեան ներքեւ, գործատունը ճարտարարուեստական հակակշռի համակարգիչներ պիտի շինէ, որոնք ռազմագիտական ո՛չ մէկ բնոյթ ունին:

ՅՈՅՆ — ԹՐՔԱԿԱՆ ՍԻՐԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Պրիւքսէլի մէջ է, որ Էօզալ եւ Փափանտրէու յանձնառութիւն առած են բնականոն դարձնելու երկու երկիրներու վատթարացած յարաբերութիւնները: Էօզալ նոյնիսկ ընդունած է Փափանտրէուի հրաւէրը Աթէնք երթալ, Յունիս 13-էն 15: Բազմաթիւ կէտեր շօշափած են եւ մանաւանդ Կիպրոսի շուրջ կարգ մը որոշումներ տուած են: Միջոցներ ձեռք պիտի առնեն ի նպաստ Կիպրոս անհետացած անձերուն, Թուրքիա բնակող Յոյներուն եւ երկու երկիրներու ռազմափորձերը հակակշռի տակ պիտի առնուին:

Յունաստանի վարչապետը յայտարարած է թէ Կիպրոսի հարցը՝ «Մեծ հարց մըն է», որ յոյն — թրքական յարաբերութիւններէն աւելի անդին կ'երթայ, մինչ Էօզալ, առանձին մամուլի ասուլիսի մը ընթացքին ըսած է թէ Կիպրոսի հարցը՝ «ամէն բանէ առաջ Կիպրացիներուն հարցն է»: Երկու ղեկավարները յայտնած են նաեւ որ դիւանագէտներէ եւ զինուորական փորձագէտներէ կազմուած մարմին մը, Արտաքին նախարարներու հովանաւորութեան ներքեւ, ժողով պիտի գումարէ Մարտին, քննելու համար զինուորական հարցերը (կը վերաբերի գլխաւորաբար Եգէականի): Թուրքիա անհրաժեշտ միջոցներ ձեռք պիտի առնէ, որպէսզի վերահաստատուին Թուրքիա բնակող յոյն քաղաքացիներու իրաւունքները: Եթէ այս հարցերը դրական կարգադրութեան յանգին, Յունաստան իր հաւանութիւնը պիտի տայ Թուրքիոյ ընկերակցութեան նախահամաձայնագրին Հասարակաց Շուկային հետ: Էօզալ, թէեւ, կը խորհի որ «երկար ճամբայ մը կայ», նախքան Թուրքիոյ անդամակցութիւնը եւրոպական տնտեսական Հասարակապետութեան:

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ԹԵՀՐԱՆԻ մէջ յարձակումներ եղած են խորհրդային դեսպանատան եւ հիւպատոսարանին դէմ: Պարսիկները կ'ամբաստանեն Խորհ. Միութիւնը որ զէնք կը հայթայթէ Պաղտատի: Քաղաքներու պատերազմը կը շարունակուի նոյն սաստկութեամբ: Պաղտատ եւ Թեհրան միշտ ռումբերու տակ են:

ՄՈՍԿՈՒԱՅԻ մէջ, Մարտ 5-ին, Ստալինի մահուան 35-րդ տարելիցին առթիւ, քանի մը հազար հոգի ցոյց ըրած են, պահանջելով որ ապաստալինականացումը լրիւ ըլլայ: 40 հոգի ձերբակալուած է:

«ՅԱՌԱՋ»Ի ՏԵՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ Հ. ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՊԶՏԻԿԵԱՆԻ ՀԵՏ

Լիբանանի ու Պարսկաստանի քաղաքական ծանօթ վերիվայրումները բաւական ցըջօրէն հարուածեցին նաեւ հայկական Սփիւռքի ամէնէն հիմնաւոր թեւերը: Այս հարուածը Լիբանանի մէջ եթէ արտայայտուեցաւ աւելի նիւթական տագնապի մը ձեւով, Պարսկաստանի մէջ այլ է պարագան. հոն առաջին վնասուողը եղաւ հայ դպրոցը ու առհասարակ հայկական կեանքը: Սակայն երբ կը խօսուի հայկական Սփիւռքի Մերձաւոր – Արեւելքի հատուածին մասին, խօսքը նաեւ կը վերաբերի Պոլսին, Սուրիոյ, Յորդանանի եւայլն: Այս բոլորին մէջ, Հայութեան մնացեալ մասին հետ փոխադարձ կապ հաստատելու դժուարութիւնը ամէնէն աւելի չեշտուած է Սուրիոյ հայ գաղութին մէջ. այս՝ գլխաւորաբար այն պատճառով որ տեղական հայ մամուլ գոյութիւն չունի այլեւս հոն: Ու հակառակ ամէն բանի, աշխարհի չորս անկիւնները ցրուած հայութեան բեկորները ամբողջութեան մը վերածող գլխաւոր ազդակն է մամուլը: Առանց անոր, տուեալ գաղութ մը պարբերական թղթակցութիւններով կամ այցելուներու վկայութիւններով միայն կը յիշեցնէ իր գոյութիւնը, կամ Սփիւռքի մնացեալ շրջանները կրնան ծանօթանալ հոն ապրող Հայերու կեանքին ու գործունէութեան:

Նման առիթ մը հանդիսացաւ Վենետիկի Մխիթարեան Միաբանութենէն Հ. Յարութիւն Պզտիկեանի կարճատեւ այցելութիւնը Փարիզ. ան երկու տարիէ ի վեր տեսուչն է Հալէպի Մխիթարեան վարժարանին որ տեղւոյն հայկական կրթական հաստատութիւններու կարեւորներէն մէկն է: Հ. Յարութիւն Պզտիկեանի հետ տեսակցութիւն մը առիթը կուտայ նախ ընդհանուր համայնապատկեր մը ունենալու Հալէպի հայ կեանքին, ապա դպրոցական շրջանակին մասին:

Հալէպ ունի շուրջ 60 – 65 հազարնոց հայութիւն մը, որ մեծ մասով գաղթած է Կիլիկիոյ քաղաքներէն, գլխաւորաբար Այնթապէն, Մարաշէն: Կան նաեւ Խարբերդցիներու չառուիղներ: Այս ամբողջութեան ամէնէն բարեկեցիկ համայնքը կը կազմեն Այնթապցիները:

Հրապարակին վրայ լաւ արհեստաւորի աւանդական համբաւին քով նոր ասպարէզներու հետամուտ են յաճախ հայ երիտասարդները. արտածումի, ներածումի գործեր կը փորձեն եւայլն:

Այս բոլորէն զատ, Հ. Յարութիւն Պզտիկեան կը պատմէ թէ երկրին ճարտարարուեստին մէջ կարեւոր դիրք կը գրաւեն այն Հայերը, որոնք մեքենական ու թեքնիք գիտերով կարեւոր մասնակցութիւն կը բերեն Սուրիոյ տնտեսութեան: Անոնք վերակենդանացուցած են իրենց հանճարեղ պապերուն համբաւը, ու այս նպաստաւոր դիրքը պատճառ կ'ըլլայ որ մշակութային որոշ իրաւունքներ վայելէ գաղութը:

Իսկ ազատ ասպարէզի տէր հայ երիտասարդութեան մեծ համեմատութիւնը կը բաղկանայ Հայաստան բարձր ուսում ստացածներէ, որոնք ընդհանրապէս բըժիշկ, ատամնաբոյժ կամ ճարտարապետ են: Ասոնց քով, վերջին 5 – 6 տարիներուն, կան նաեւ թատերական, գրական ճիւղերու հետեւածներ, որոնց շնորհիւ ներկայիս գաղութը քանի մը թատերախումբ ունի:

Գալով Հալէպի հայկական վարժարաններուն, այս մասին ամբողջական, մանրամասն պատկեր մը կուտար Լ. Շառոյեանի յօդուածը («Յառաջ», Փետրուար 2 – 5): Հոն ներկայացուած էին 14 հայկական վարժարաններ, մօտ ութ հազար աշակերտութեամբ: Այս մասին յաւելեալ տեղեկութիւններ կուտայ Հ. Յ. Պզտիկեան:

– Հայկական դպրոցներու հարցին մէջ Հայերը առանձնաշնորհեալ դիրք ունին, քանի որ ուրիշ ոչ մէկ համայնք իրաւունք ունի իր լեզուն սորվեցնելու: Մեր վարժարանները համայնքի հաստատութիւն կը նկատուին, որոնք ստիպուած են պետական հովանաւորութիւնը վայելելու. երկու տնօրէն կ'ունենան. համայնքի տընօրէնը եւ պետական ներկայացուցիչը, 1967–էն ի վեր:

Հ. — Իսկ ի՞նչպէս է կրթական ծրագիրը այս վարժարաններուն:

Պ. — Ճեմարանն ու Բարեգործական շատ լաւ են որպէս երկրորդական. իսկ միջնակարգերու մէջ լաւագոյնն է Մըխիթարեանը:

Հ. — Եւ ի՞նչ տեղ ունի հայերէնը այս հաստատութիւններու կրթական ծրագրին մէջ:

Պ. — Հայերէնը կ'աւանդուի որպէս միայն լեզու. այս մարզին մէջ եւս լաւագոյն նկատուած վարժարաններն են Ճեմարանը եւ Մխիթարեանը: Այս վարժարաններուն մէջ միայն, հայերէնի թիւը կ'ազդէ դասարան փոխելու պարագային վրայ: Շաբաթը վեց ժամ հայերէնի դաս ունինք իւրաքանչիւր դասարանի համար:

Հ. — Ուրկէ՞ կը հասնին հայերէն դասաւանդող ուսուցիչները:

Պ. — Մեր վարժարանին մէջ շաբաթը երկու կէսօրէ ետք հայագիտական չորս տարուան դասընթացք մը տեղի կ'ունենայ եօթը տարիէ ի վեր: Ու հայերէնի ներկայ ուսուցիչները որոնք ընդհանրապէս օրիորդներ, կամ տիկիններ են, առաջին շրջանաւարտներն են այս ընթացքին:

Հ. – Ի՞նչպէս կազմակերպուած է այս դասընթացքը, ո՞վ կը դասաւանդէ հոն, քանի՞ աշակերտ ունիք:

Պ. — Ինձմէ զատ չորս փրոֆէսէօրներ ունինք եւ 46 աշակերտ: Կը դասաւանդըւին լեզու, լեզուի պատմութիւն, գրաբար, հին եւ նոր գրականութիւններ, հայկական ճարտարապետութիւն, մանրանըկարչութիւն, կիրառական արուեստներ – գորգագործութիւն, արծաթագործութիւն –: Կ'ունենանք նաեւ այցելու փրոֆէսէօրներ: Այս դասընթացքը վճարովի է: Հետեւելու համար, թեկնածուները կը պահանջուի որ շրջանաւարտ եղած ըլլան հայկական երկրորդական վարժարանէ մը:

Հ. — Վերադառնալով հայկական վարժարաններուն. հայերէնի դասերուն համար ի՞նչ դասագիրք կը գործածուի:

Պ. — Պաշտօնապէս կառավարութիւնը ընդունած է կարգ մը դասագիրքեր, ինչպէս՝ Մխիթարեան հրատարակութիւնները, Հայաստանի դասագիրքերը, Ճեմարանը իր դասագիրքերը կը գործածէ, եւայլն:

Հ. — Այս հաստատութիւններու նիւթականը ի՞նչպէս կ'ապահովուի. նեղութիւններ կ'ունենա՞ք:

Պ. — Առաջնորդարանին կապուած ազգ. վարժարանները ազգ. Սահմանադրութիւնը կը կիրարկեն. այսինքն՝ կալուածներ ունին, յետոյ եկեղեցական հասոյթը տասը է հոն, եւ ժողովուրդը իր նուէրներով կարեւոր նպաստ կը բերէ:

Յառաջդիմական դպրոցները ունին իրենց պիւտճէն. Բարեգործականը իր դպրոցներու պիւտճէն կը հաւասարակշռէ. մենք որոշ դժուարութիւններ կ'ունենանք: Մեր 900 աշակերտներուն շուրջ 400–ը ձրի է: Մենք ալ կը ջանանք օգտուիլ արեւմտեան հաստատութիւններէ:

Հ. — Դպրոցներու խօսքը փակելէ առաջ վերջին հարցում մը. – Դուք արեւելեան գաղութի այս փորձառութենէն առաջ պաշտօնավարած էք նաեւ Փարիզի մէջ, ուր այսօր ծանօթ է հայկական վարժարաններու ճգնաժամային կացութիւնը: Ի՞նչով կը բացատրէք կրթական հաստատութիւններու վայելած այսքան տարբեր վարկերը մեր գաղութներուն կողմէ:

Պ. — Պարզ է. արեւելքի մէջ Հայը ինքզինք գերադաս կը նկատէ իր մշակոյթով, ու արդար է այս զգացումը: Ուրեմն ամէն բան կ'ընէ իր դպրոցը պահելու համար: Հոն, տեղացի խալմն ալ կ'ուզէ իր զաւակը հայկական վարժարան ղրկել: Մինչդեռ նոյնը չէ պարագան արեւմուտքի մէջ:

Հ. — Գաղութին կողմէ ի՞նչ ընդունելութիւն կը գտնեն հայկական մշակութային ելոյթները:

Պ. — Հալէպի մէջ ազգային ոգեւոր կեանք կայ. գրեթէ ամէն օր բան մը կ'ըլլայ. մեծ ծարաւ կայ հանդէսներու, բանախօսութիւններու. թատերական խումբերու քով կան նաեւ չորս — հինգ երգի, պարի համոյթներ:

Սերտ գործակցութիւն կայ եկեղեցիներու միջեւ. միջ – կուսակցական խըժդիրներ գրեթէ չկան:

Լիբանանի թերթերը ամէն օր կը հասնին Հալէպ. գրախանութներ կան, ուր ամէն գիրք կը մտնէ. նոր սերունդը ճոխ գրադարաններ ունի իր տուները: Բան մը որ կը պակսի, փաստագրական աշխատանքն է:

Հ. — Ընկերային կեանքին մասին ի՞նչ ունիք ըսելիք:

Պ. — Գաղութը հիմնաւոր գաղութ է. նոյնիսկ անոնք որոնք Պէյրութ փոխադըրուած էին միջոց մը առաջ, կարեւոր համեմատութեամբ հիմա կը վերադառնան Հալէպ: Ինքն իր վրայ կեդրոնացած գաղութ մըն է Հալէպինը, որ մեծ մասով կ'ապրի հայրենակցական խմբաւորում – ներով. այնքան որ, հոն օտար ամուսնութիւն կը նկատուի Այնթապցի երիտասարդի մը ամուսնութիւնը, օրինակ, Մարաշցի երիտասարդուհիի մը հետ:

Տեսակցեցաւ՝
Ա. Թ.

ՀԱՐԿԱՒՈՐ Է ՅՈՒՇԱՐՁԱՆ

1937 թուականը Սովետ. Միութեան պատմութեան մէջ խորհրդանշում է մեր կեանքի մեծագոյն ողբերգութիւններից մէկը՝ կապուած ստալինեան ռէակցիային զոհ գնացած բազմաթիւ անմեղ մարդկանց խաթարուած կենսագրութեան հետ: Հըրապարակայնութեան ու դեմոկրատիայի մեր օրերում շատ է խօսւում յիշեալ աղէտալի ժամանակների եւ աղէտը կազմակերպողների մասին: Հոկտեմբերեան սոցիալիստական մեծ յեղափոխութեան 70–ամեակին նուիրուած զեկուցման մէջ այդ կապակցութեամբ Մ. Ս. Կորբաչովն ասաց. «Թոյլ տրուած զանգուածային բռնութիւնների եւ անօրինականութեան համար կուսակցութեան ու ժողովրդի հանդէպ Ստալինի եւ նրա մերձակայ շըրջապատի մեղքը հսկայական է ու աններելի: Դա դաս է բոլոր սերունդների համար: ... Հիմա մենք գիտենք, որ կուսակցութեան ու Պետութեան մի շարք գործիչների դէմ, շատ կոմունիստների եւ անկուսակցականների, տնտեսական ու զինուորական կադրերի, գիտնականների ու մշակոյթի գործիչների դէմ յարուցուած քաղաքական մեղադրանքները եւ կիրառուած բռնութիւնները կանխամտած – ւած կեղծման հետեւանք էին: Շատ մեղադրանքներ յետագայում առանձնապէս կուսակցութեան Ի. համագումարից յետոյ հանուեցին: Հազարաւոր անմեղ տուժածներ լիովին արդարացուած են: ... Այժմ էլ դեռ հանդիպում ենք մեր պատմութեան ցաւոտ հարցերից մի կողմ շըրջուելու, դրանք լռութեան մատնելու, այնպէս ձեւացնելու փորձերի, իբր առանձնապէս ոչինչ տեղի չի ունեցել: Դրան մենք չենք կարող համաձայնել: Դա կը լինի քամահրանք պատմական ճշմարտութեան նկատմամբ, անյարգալից վերաբերմունք այն մարդկանց յիշատակի նկատմամբ, ովքեր անօրինականութեան եւ կամայականութեան անմեղ զոհեր դարձան»:

Իրենց կոչմանը նուիրուած բազմաթիւ ազնիւ մարդիկ համարուեցին «ժողովրդի թշնամիներ» եւ այդ գրպարտութեանը հատուցեցին կամ կեանքի գնով, կամ աքսորով: Քայքայուեցին ընտանիքներ, որբութեան մատնուեցին երեխաներ: Աղէտալի այդ ժամանակաշրջանը շատ լաւ է պատկերուած Յ. Շիրազի «Անմեղութեան յուշարձան» պոէմում՝ նուիրուած 1937–ի նահատակներին. –

Եւ ամէն մի գիշեր ահահար ամէն
տուն,
Ամէն սիրտ, ամէն դուռ կը սպասէր,
Թէ հիմա կը մտնեն, կը տանեն իր
որդուն,
Իր հօրը կամ իրեն կը տանեն:
Կը տանեն, կը հանեն եղունգներն,
աչքերը,
Որ ասի՝ «իրաւ, թոյն եմ երկրին»,
Ու մնաց խիղճն ու սէր, ու դառաւ
երկիրը
Կասկածի ծով կծիկ մի մթին:

Մարդկային այդ ճակատագիրը շարժում են մեր բոլորի գութն ու կարեկցանքը, նաեւ հպարտութեան զգացողութիւն արթնացնում նրանց անբասիր վարքի ու անվեհեր նկարագրի հանդէպ: Մարդկային այդ ճակատագրերի հետ կատարուածը շարժում է նաեւ մեր ցասումն ու զայրոյթը, ընդդէմ բռնութեան, ընդդէմ մարդկային արժանապատուութեան ոտնահարման:

Այս ամէնը մեզ բոլորիս գալիս է յուշելու մի հասունացած հարց. ժամանակն է, որ 1937 թուականի անմեղ զոհերի համար ստեղծուին նրանց յիշատակը յաւերժացնող յուշարձաններ՝ ԱՆՄԵՂՈՒԹԵԱՆ ՅՈՒՇԱՐՁԱՆՆԵՐ: Ժամանակն է, որ Եղեռնի զոհերի, Յեղափոխութեան համար նահատակուած մարտիկների, Հայրենական պատերազմի զոհերի ու Անյայտ զինուորի յուշարձանների կողքին Երեւանում վեր խոյանայ նաեւ 1937–ի զոհերի յուշարձանը: Այդ յուշարձանը կը լինի ժամանակակից սերունդների յարգանքի արտայայտութիւնը բոլոր նրանց յիշատակին, ովքեր կուսակցական ու քաղաքական գործիչներ էին, գրողներ ու գիտնականներ, նկարիչներ ու դերասաններ, բժիշկներ եւ ուսուցիչներ, գիւղի ու քաղաքի աշխատաւորներ: Դա կը լինի ժողովրդի զոհերի հաւաքական յուշարձանը, որին իրենց մաքուր արիւնն են խառնել Ա. Խանջեանն ու Ե. Չարենցը, Ա. Բակունցն ու Վ. Թոթովենցը, Դ. Տէր – Սիմոնեանն ու Պ. Մակինցեանը, Մ. Ջանանն ու Մ. Դարբինեանը եւ շա՛տ ուրիշներ: Դա կը լինի նաեւ աքսորի ճանապարհը բռնած եւ հեռու–հեռուներում նահատակուածների յուշարձանը: Դա կը լինի եւ այդ աղէտների միջով անցած, ու այսօր ապրող սերնդի յուշարձանը: Այդ յուշարձանը կը դառնայ մի խորհրդանիշ, որի առիթով վերստին կարելի է վկայակոչել Յ. Շիրազի վերոյիշեալ պոէմի այս տողերը. –

Մոնչա՛, երէկուայ լեզուաբանտ
լռութիւն՝
Երեսունեօթ թուի յուշարձան ...

Կարելի է բանկում բացել առանձին հաշիւ եւ յուշարձանի կառուցման համար կազմակերպել համաժողովրդական հանգանակութիւն:

ԴԱՒԻԹ ԳԱՍՊԱՐԵԱՆ
բանասիրական գիտութիւնների դոկտոր, Մ. Աբեղեանի անուան գրականութեան ինստիտուտի դիրեկտորի տեղակալ

ԶՕՐԻ ԲԱԼԱՅԵԱՆ ՏԻԹՐՈՅԹԻ ՄԷՋ

ԽՄԲ. — Նախքան Հայաստանի ցոյցերը որոնք սկսան Փետրուար 20–ին, Զօրի Բալայեան Միացեալ – Նահանգներ կը գտնուէր, ուր բազմաթիւ եւ այլապէս շահեկան ելոյթներ ունեցաւ ու մանաւանդ մամուլի ասուլիս մը, որու պիտի անդրադառնանք առանձին:

*

Փետրուար 19–ին, Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Եկեղեցւոյ երիտասարդական սըրահին մէջ տեղի ունեցաւ հանդիպում մը հայրենի մտաւորական՝ գրող եւ լըրագրող Զօրի Բալայեանին հետ: Կազմակերպութեամբ Հ. Բ. Ը. Միութեան Ալեք Մանուկեան Մշակութային Հիմնադրամի: Զօրի Բալայեան այս երկիրը կը գտնուի որպէս անդամ մը Խորհրդային Միութենէն ժամանած լրագրողներու խումբին, որ հանդիպումներ կ'ունենայ տարբեր քաղաքներու մէջ:

Պր. Երուանդ Ազատեանի բացման խօսքէն վերջ, որ համառօտ նկարագրութիւն մըն էր Խորհրդային Միութեան մէջ կատարուող տնտեսական, քաղաքական փոփոխութիւններու, Հ. Բ. Ը. Միութեան նախագահ Պր. Ալեք Մանուկեան ներկայացուց օրուան հիւրը, որպէս հայրենասէր մտաւորական մը, որ կուգար հայրենիքէն եւ մեզի ներկաներուս պիտի պատմէր Հայաստանի մէջ կատարուող բարեփոխումներու մասին՝ շնորհիւ հրապարակայնութեան եւ վերակառուցումի:

Պր. Մանուկեանի խօսքէն պարզ դարձաւ, որ Զօրի Բալայեան մասնագիտութեամբ բժիշկ, երիտասարդ տարիներուն աշխատած է Հեռաւոր Սիպերիոյ մէջ: Որպէս մարդիկ Բալայեան առագաստանաւով շրջած է աշխարհի շուրջ, եւ որպէս գրող հրատարակած է գիրքեր՝ վէպ, պատմուածք, օրագրութիւն եւայլն:

Պր. Զօրի Բալայեան Հայաստանի թըղ-

թակիցն է Մոսկուայի մէջ լոյս տեսնող գրական շաբաթաթերթի մը, «Լիտերատուրնայա կազէթա», որ բազմամիլիոն ընթերցողներ ունի, ըլլալով կեդրոնական այս շաբաթաթերթին թղթակիցը Պր. Բալայեան մինչ ալ առաջինը ըլլալով ահազանգած է մօտալուտ վտանգները հայրենի երկրին ուղղուած :

Պր. Ալեք Մանուկեան նշեց նաեւ, որ այսօր, երբ մեր հայրենիքը կը գտնուի նոր ակնկալութեանց դիմաց, պէտք է աւելի խոհեմ ըլլանք, լսելու հայրենի նշանաւոր մտաւորականներու ձայները, խօսքերը, մեր կարծիքները ըսելէ առաջ :

Պր. Զօրի Բալայեան իր խօսքին սկսաւ, թուելով բոլոր այն աւերները, դժուարութիւնները, արգելքները եւ խարկանքները, որոնք խորհրդային երկրի ժողովուրդներն ապրած են Ստալինեան եւ ապա Բրեժնեւեան շրջաններուն :

Պր. Բալայեան մեծ յուզմունքով ներկայացուց անցեալի տխուր այն իրականութիւնը որ 1915-ի արհաւիրքներէն ետք հայ ժողովուրդը վերապրեցաւ մեր պատմական հայրենիքի այն հատուածին վրայ, ուր ապրիլն անհնարին էր բնական պայմաններու բերումով :

29 հազար քառակուսի քիլոմեթր է մեր այսօրուան հայրենիքի տարածքը, որմէ միայն 4 առ հարիւրը բերրի է, իսկ մնացածը քար է :

Թուրքը համոզուած էր, որ այդ քարերուն վրայ հայ ժողովուրդը չի դիմանար, [illegible] կ'ըլլայ եւ այն ինչ որ չըրաւ թուրքական եաթաղանը, կ'ընեն քարերը Հայաստանի :

Սակայն, փաստ է, որ քարէն հաց քամելով հայրենի ժողովուրդը աճեցաւ, զօրացաւ եւ այսօր 3·5 միլիոն բնակչութեամբ, համալսարանով եւ մատենադարանով, գիտութեանց եւ արուեստի կաճառներով, հազարաւոր դպրոցներով, ապահով սահմաններով, բայց ճակատով ընթանայ դէպի ապագայ :

Զօրի Բալայեան ցաւով նշեց Ստալինեան շրջանի Եղեռնի մասին, որուն պատճառով ոչ միայն Հայերս, այլեւ խորհրդային երկրի բոլոր ժողովուրդները մարդկային, միտքի, հոգեւոր մշակոյթի անսահման կորուստներ տուին :

Այդ տխրահռչակ օրերուն էր, 1921 թուականի Փետրուար — Մարտ ամիսներուն, որ Թուրքական երկու պատուիրակութիւն Մոսկուայի մէջ հանդիպում ունեցան Ստալինի հետ : Եւ թէ ի՞նչ խօսուեցաւ այս հանդիպումներուն ընթացքին յայտնի դարձաւ միայն Ստալինի մահէն ետք, 1954-ին Թուրք մասնակիցի մը գրառումներու շնորհիւ :

Այստեղէն կ'իմանանք թէ Ստալին խոստացած է ամէն ինչով օգնել Թուրքիային : Եւ պատգամաւորներու այն հարցին, թէ Հայաստանի Խորհրդային Հանրապետութիւնն ու Հայկական Հարցը արդեօ՞ք արգելք պիտի չհանդիսանան, Ստալին պատասխանած է թէ կը զարմանայ, որ այդ հարցը կու տայ Թուրք մը, որ չատ լաւ գիտէ Հայկական Հարցը լուծելու միջոցները : «Եթէ Հայեր կան տակաւին Ձեր երկրին մէջ, այդ հարցը դուք ինքներդ լուծեցէք» :

Ստալին նաեւ կը հաւատախացնէ Թուրք քաղաքագէտներուն, թէ որքան ատեն որ ինք ողջ է եւ կ'իշխէ Կրեմլինի մէջ, ցեղապաշտութիւն բառը պիտի չգործածուի խորհրդային երկրին մէջ :

Ստալին եւ իր գործակիցները ոչ թէ համայնավարներ էին, այլ բուն թշնամիները համայնավարութեան, որոնք առաջին անգամ քննադատուեցան 1960 թուականին Խրուշչովի կողմէ եւ այսօր ալ կուսակցութեան ղեկավար Կորպաչովի բարեկարգութիւններու շնորհիւ է որ խորհրդային ժողովուրդները կը ջանան թօթափել ստալինեան շրջանի սարսափի, վախի զգացումը : Իսկ այդ շրջանի ամէնէն վտանգաւոր երեւոյթը մարդ անհատի բարոյական կերպարի սնանկացումն էր :

Եւ չնայած տիրող դժուարութիւններուն, արգելքներուն, ճշմարտութիւնը կիսակատար ներկայացնելուն, մեր ժողովուրդը կրցաւ հսկայական յաջողութիւններու հասնիլ եւ գիտութեան եւ տնտեսութեան ճիւղերուն մէջ :

Զօրի Բալայեան խօսեցաւ նաեւ կարգ մը հրատապ հարցերու մասին, ինչպէս Սեւանայ լիճի տխուր վիճակը եւ ձեռք առնուած միջոցները լիճը պահպանելու համար :

Ներկաները կը յուզէր Երեւանի օդի ապականման հարցը եւ Պր. Զօրի Բալայեան յուրախութիւն ներկաներուն յայտնեց, որ միայն քանի մը օր առաջ՝ Փետր. 15-ին Երեւանի մէջ հանդիսաւոր ձեւով փակուեր է «Արհեստական քաուչուկի» գործարանի այն արտադրամասը որուն արտամղած թունաւոր կազերը կեանքի համար վտանգաւոր չափերու կը հասնէին :

Պր. Բալայեան յայտնեց նաեւ թէ այսօր ուրախալի երեւոյթ մըն է, յաջողութիւն մը՝ տեսնել եւ ընդունիլ երկրէն եւ կեանքէն ներս յարուցուած սխալները եւ այդ սխալները շտկելու դարմանն ու քաջութիւնը ունենալ :

Ելոյթէն վերջ Պր. Բալայեան պատասխանեց ներկաներու հարցերուն, որոնք կը վերաբերէին Հայաստանէն մեծ թիւով Հայերու արտագաղթին, Մեծամօրի մէջ գտնուող հիւլէական կայանի անապահովութեան, Երեւանի օդի մաքրութեան եւ այլ հրատապ հարցերու :

Զօրի Բալայեան պատասխանեց հարցերուն անգամ մը եւս հաստատելով այն միտքը, որ մենք մէկ ժողովուրդ ենք, նոյն թռչունի երկու թեւերը, որ ճախրելու համար պէտք է բանայ երկու թեւերն ալ հաւասարապէս : Պր. Բալայեան ներկաներու միասնականութեան կոչ ըրաւ՝ բերելով մամուլի եւ բանիցքի համեմատութիւնը եւ խօսքն աւարտեց Աւետիք Իսահակեանի նշանաւոր քառեակով. —

Ամէն ինչ ունայն, երազ անցաւոր,
Աստղ էլ որ լինես, պիտ հանգչես
մի օր :
Ոչինչ է մարդը, փոշի փոշու մէջ,
Իր ցաւը, սակայն, տիեզերքից մեծ :

Մի ժողովուրդ ենք, նոյն ճակատագրով ու նոյն մեծ ցաւով :

ԱՆԱՀԻՏ ԹՈՒՄԱՃԱՆ

ԳԱՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ

ԼՈՍ – ԱՆՃԸԼԸՍԻ «Շրայն» սրահին մէջ, Փետրուար 14-ին, տեղի ունեցած է երգահանդէս մը, ի նպաստ Լիբանանի Հայութեան : Ներկայ եղած են աւելի քան 5·500 հոգի : Կազմակերպիչ Յանձնախումբին անունով բացումը կատարելով Ժիրայր Պօյաճեան (հայերէն) եւ Ջարլի Կալլեան (անգլերէն), շնորհակալութիւն յայտնած են սիրայօժար մասնակցող հայ երգիչներուն՝ Վաչէ Մկրտիչեան, Մարտիկ, Արփի Տատոյեան, Յովիկ Գրիգորեան, Նարինէ Շահպազեան, Գառնիկ Սարգիսեան, Ճորճ Պաղտոյեան, Արաքսիա Վարդերեսեան, Մարթէն Եօրկանց, Աննա Նշանեան, Լեւոն Գաթրճեան, Յարութ Փամպուքճեան, Մանուէլ, ինչպէս նաեւ փոքրիկն Անիթա եւ «Ֆերահեան» վարժարանի պատանեկան երգչախումբ : Խօսք առնելով թեմին առաջնորդը՝ Տաթեւ Արք. Սարգիսեան, գրուատած է գաղութին զօրակցութիւնը Լիբանանի հայութեան եւ գնահատած ձեռնարկին կազմակերպիչներն ու հովանաւորողները :

***

ՍԱՆ – ՖՐԱՆՍԻՍՔՕՅԻ Հայ Կեդրոնի սրահին մէջ, Փետրուար 6-ին, տօնուած է «Ասպարէզ» օրաթերթի ութսունամեակը, կազմակերպութեամբ Հ. Յ. Դ. «Քրիստափոր» կոմիտէին : Բացումը կատարելով հանդիսավարը՝ Ռալֆ Իսրայէլեան, անդրադարձած է հայ իրականութեան մէջ թերթին ունեցած դերին : Բանախօսած է «Ասպարէզ»ի խմբագիր Արօ Պողիկեան, որ համառօտ ակնարկ մը նետելէ ետք թերթին պատմականին վրայ, նշած է, թէ «Ասպարէզը է ու կը մնայ Հ. Յ. Դ.-ի խօսքը փոխանցող եւ գաղափարական անշեղ ուղեգիծ ներկայացնող օրաթերթ մը, միշտ ջանալով հասնիլ լուրերու արագ հաղորդումի եւ մեծ թիւով հայ տուներէ ներս մուտքի անհրաժեշտ պահանջին» : Մարի – Ռոզ Ապուսեֆեան հատուած մը ներկայացուցած է Շահան Շահնուրի «Պճեղ մը անոյշ սիրտ»էն : Գործադրուած է գեղարուեստական յայտագիր մը :

***

ԱՐԵՒՄՏԵԱՆ – ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ Հ. Յ. Դ. Պատանեկան Միութեանց Վարիչ Մարմնի կազմակերպութեամբ սեմինար մը տեղի ունեցած է Փետրուար 12 – 15, «Հ. Յ. Դ. Ճամբար»ին մէջ : Մասնակցած են Կլէնտէյլէն, Փասատինայէն, Հոլիվուտէն, Օրէնճ Քաունթիէն, Մոնթեպելլոյէն, Թորընթոյէն, Ֆրէզնոյէն, Սան – Ֆրանսիսքոյէն եւ Արեւելեան – Ամերիկայի շրջաններէն՝ Նիւ – Ճըրզի, Պոսթըն, Նիւ – Եորք եւ Շիքակօ, աւելի քան 130 պատանիներ ու պարմանուհիներ : Սեմինարի յայտագիրը բաղկացած է դասախօսութիւններէ, արշաւէ, մարզանքներէ եւ ընկերային հանդիպումներէ : Խրախճանքի մը ընթացքին յեղափոխական երգերով հանդէս եկած է Գառնիկ Սարգիսեան : Ցուցադրուած են «Մուսա Լերան Քառասուն Օրերը» եւ «Արփիապարտ»ը շարժանկարները :

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
ԹԻՒ. — 1

ԱՄԱՌՆԱՅԻՆ ԴԱՍԸՆԹԱՑՔ
ՀԱՅԵՐԷՆ ԼԵԶՈՒԻ ԵՒ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ
Ե. ՏԱՐԻ 1988
Յուլիս 18 — Օգոստոս 12

ԵՐԿՍԵՌ ՀԱՅԱԾԻՆ ԱՇԱԿԵՐՏՆԵՐՈՒ

Մուրատ – Ռափայէլեան Վարժարանին տեսչութիւնը, հովանաւորութեամբ՝ Ս. Ղազարի Մխիթարեան Միաբանութեան Մայրավանքի Հայկական Ճեմարանին, կը կազմակերպէ ամառնային դասընթացք, նուիրուած յատկապէս հայերէն աշխարհաբար լեզուի ուսուցումին ու նոյն լեզուին մէջ գրաւոր հրահանգումներու եւ համապատասխան հսկուած ու առաջնորդուած ընթերցումներու :

Դասընթացքներու դասարանային բաժանումները պիտի ըլլան համաձայն մասնակցող աշակերտներու հայերէնի մակարդակին : Եւ որպէսզի դիւրանայ խումբերու բաժանումը, կը խնդրուի այս ընթացքին մասնակցիլ փափաքողներէն, փութով ղրկել վարչութեանս իրենց դիմումնագիրը, երկու լուսանկարներով եւ համառօտ կենսագրական նօթերով – ծննդեան թուական, յաճախած դպրոց, ներկայ գրաղումը եւայլն : Յաջորդաբար՝ վարչութիւնս դիմում կատարող աշակերտներուն պիտի ղրկէ հարցարան մը ճշդելու համար անոնց հայերէնի մակարդակը եւ տալու՝ իրենց ընթացքի մասին յաւելեալ ծանօթութիւններ եւ բացատրական այլ տեղեկութիւններ ծրագրի եւ մշակութային հանդիպումներու նկատմամբ :

Նախատեսուած են գրաբար լեզուի, հայ գրականութեան եւ պատմութեան դասաւանդութիւններ, աշխարհաբար լեզուի մէջ յառաջացած աշակերտներուն :

Ընթացքի մասնակցութեան սակն է 5000 ֆրանսական ֆրանք կամ 1000 ԱՄՆ $ բոլոր երկիրներու համար, որ կը ներփակէ սննդեղէնի եւ կեցութեան բոլոր ծախքերը :

Արձանագրութեան կամ յաւելեալ այլ տեղեկութիւններու համար, դիմել հետեւեալ հասցէին. –

Collegio Armeno
Direzione armenologia
Dorsoduro 2596 — 30123 Venezia / Italia
Tel. : 41 / 5228770

ԽԱՐԻՍԽԷՆ ՀԵՌՈՒ

(ՎԷՊ)

ՆԻԿՈՂՈՍ ՍԱՐԱՖԵԱՆ

(Բ. ՄԱՍ)

Ա.

Այնպէս որ երբ կինը ձգեց իրիկուն մը տունն ու պզտիկ մանչուկը եւ գնաց սիրահարին պանդոկը, Կիրակոս լալով դուռէ – դուռ ինկաւ եւ խնդրեց միջնորդութիւն մը : Կինը դրաւ այն ատեն իր պայմանները : Ամէնէն կարեւորը ընդունիլ նոյն յարկին տակ Աւետիսը, որուն հետ Կիրակոս կապուած էր արդէն խանութի վերաբերեալ հարցերով :

Եւ անոնք երեքը հաստատուեցան պանդոկի մը մէջ : Ասանկով կը մեզմանար քիչ մը պարապն, մինչեւ որ որոշուէր ըլլալիքը : Քիչ մը քիչ կը բամբասէին : Ի հարկին Կիրակոս պիտի կախէր գլուխը եւ գոցէր աչանջները : Անիկա կը նմանէր անդունդներու վրայ կառչած մէկու մը, որ ալ բան չէր տեսներ : Ատեն – ատեն կը զարմանար ինքն ալ իր աստնկ ըլլալուն : Ու ինքզինքէն կ'ամչնար ատեն – ատեն՝ չկրնալով բաժնուիլ կնոջմէն, եւ ստեղծել իրեն համար նոր կեանք մը :

Նո՛ր կեանք այդ տարիքէն վերջ : Ի՞նչ գին պիտի տային եթէ ծախելու ելլէր խանութը : Ի՞նչ կին պիտի գտնէր, եթէ ձգէր Զարուհին եւ ելլէր ուրիշ մը փնտռելու :

Գիշերները քունը խուսյն կը զարնէր գլխուն : Ցերեկներն էր որ կը մտածէր Կիրակոս : Ցերեկները կը խթանուէր ատեն – ատեն, վարագի մը նման : Բարեկամի մը կողմէ եղած պզտիկ ակնարկութիւն մը բոցերու մէջ կը նետէր զայն : Կը հայհոյէր, կը պախարակէր կինը : Կ'արդարացնէր ինքզինքը :

«Գոհ չեղաւ ինչ որ ըրի : Ուզած հագուստը, ուզած տունը, ուզած օդափոխութիւնը ... ի՞նչ կ'ուզէր դեռ» ...

Անիկա որոշ էր ուրիշներուն համար, բայց ոչ ոք պիտի ուզէր լսել Կիրակոսին՝ ինչ որ կը մտածէր այդ մասին : Բարեկամները կրակ կուտային միայն, որպէսզի բաժնուէր մարդը, զոր խղճալի կը գտնէին, ինչպէս անոնք դժբախտ կը գըտնէին կինը :

Յոգնած էր Կիրակոս, կը սպասէր ճակատագրին եւ կը խուսափէր կարեւէ եղածին չափ՝ հանդիպումներէ, որոնք կը գրգռէին իր վէրքը :

Կը ժպտէր ու կը նայէր յուզուած աչքերով կնոջ մազերուն, աչքերուն, շրթունքին, հասակին, կարծես թէ նոր տեսած ըլլար զայն, կարծես թէ յանցաւոր էր ինքը՝ անոր առանկ, մարմնապէս եւ բարոյապէս իյնալուն, կարծես թէ անարժան էր ինքը այդ կնոջ :

Կիրակոս կը զգար հիմա որ ինք զըլուանք կը պատճառէր կնոջը : Զգացած էր ատիկա՝ շատոնց բայց ոչ այսքան : Իր ցաւագարութիւնը կը խրտչեցնէր կինը :

Ու Կիրակոս կ'ըմբռնէր որ հեռու են մարդիկ իրար ճանչնալէ, հեռու՝ ըմբռնելէ հոգեկան մերկութիւնները, հեռու՝ ըմբռնելէ բարի ճիգ մը : Ինկած էր Կիրակոս : Ոչ մէկ սէր, ոչ մէկ յոյս, ոչ մէկ հաւատք այլեւս : Պիտի քաշուէր, պիտի երթար այլեւս ... միայն թէ, միայն թէ ոչ այդպէս, ոչ բոլորովին ապուշի մը պէս : Կինը մոռցնել տուած էր ամէն ինչ : Բայց տուած էր անոր՝ անյագ ձգտում մը դիզելու դրամը, որ միակ փրկութիւնը նկատած էր ինքն ալ՝ այդ ցած կացութեան :

Խանութը իր անուան վրայ էր : Կիրակոս մտածեց փրկել մնացածը, խլել կարելի եղածը, ժողվել խանութի մնացածը եւ ծախել : Անկարող էր այլեւս չարունակելու գործը : Անկարող պիտի ըլլար մինակը : Ինքը ատոր մարդը չէր :

Մեծ հօրը հայրը փորձած էր առեւտուրը Երզնկայէն մինչեւ Խարբերդ : Ոսկիները մէջքին կապած՝ վերադարձած էր միշտ, քաղաք առեւտուրի իշխանի մը նման : Ոչ ոք սակայն անկէ վերջ, գերդաստանին մէջ, հաւասարած էր անոր համբաւաւոր եւ պատկառելի արժանիքին : Մեծ հայրը օրերը անցուցեր էր թութի ծառերուն տակ՝ գիւղին աղջիկներուն դէմ պեխերը ոլորելով : Մէկ անգամ միայն, ան ալ երիտասարդութեանը՝ ուզեր էր հետեւիլ հօրը ասպարէզին : Գացեր էր մինչեւ Պաթում՝ տանելով հետը իր ճերմակ ձին եւ ահագին քանակութեամբ ապրանք : Գիները ինկեր էին սակայն հոն չհասած ու տարածը նաւահանգիստին քարափը թափեր էր : Անկէ վերջը վճռականօրէն մէկդի ձգեր էր առեւտուրը եւ գոհացեր հօրը անհաշիւ կալուածներուն բերածով : Իսկ հայրը, երեսուն տարեկանին, գինով, կ'ուզէ Ծնունդի գիշեր մը գիւղի մը գետը անցնիլ : Ձին ու ինքը կը տարուին հոսանքէն : Անճարակ մարդ էր ան ալ, Աստուած ողորմի հոգուն :

Կիրակոս շատ կանուխէն զգացած էր կոչումի պէս բան մը ու պիտի խուսափէր նմանօրինակ փորձանքներէ, եթէ պատեհը վրայ հասած չըլլար :

(Շար. 47)

(Շար. Ա. էջէն)

ժինի մը մէջ ալ, «Լը Փուէն»ի աշխատակիցը կ՛անդրադառնայ փարիզեան իր հանդիպումներուն Հայոց Եկեղեցիէն՝ մամուլ։

**

ԹՈՒՐՔ ՄԱՄՈՒԼ

ՀՈՍ ԱԼ ՄԷՀՄԷՏ ՄԸ ...

Շաբաթաթերթի թերթերէն «Թէրճիւման»ն է որ բաւական տեղ կուտայ Ղարաբաղի հարցին։ Մարտ 5, Շաբաթ օրուան թիւին մէջ լայն արձագանգ կը տրուի «Ազրբէջանի Ազգ. Կեդրոն»ի մը նախագահին՝ Մէհմէտ Արալի մամլոյ ասուլիսին։ Թերթը լուրը կուտայ Անգարայէն, առանց յստակօրէն ճշդելու ասուլիսին կատարուած վայրը։ Մ. Արալ կ՚ըսէ.– «Որքան տարօրինակ է որ այսօր ալ Կորպաչով իր կինը և գլխաւոր խորհրդատուն՝ Ագանպէկեան, ծրագրած են ու կ՚ուզեն հաւանեցով իրականացնել գրաւումի այս տգեղ արարքը, որուն զօրավիգ են նաեւ Միացեալ – Նահանգներու եւ այլ երկիրներու ազգայնամոլ հայկական եկեղեցին ու կազմակերպութիւնները։ Սակայն պէտք է քաջ գիտնան. այնքան ատեն որ Արաքս, Կուր գետերը եւ Կասպից ծովը մեր արիւնով չեն լուացուիր, հազարամեայ ու յաւերժ Թրքապատկան այս հողերը ո՛չ Հայերու եւ ո՛չ ալ Ռուսերու հայրենիք կրնան դառնալ։ Հայերը անել ճամբայ մը ընտրած են ու կը սխալին, եթէ կը կարծեն որ Կորպաչովի, Ագանպէկեանի կամ այլ համախոհներու շնորհիւ պիտի տիրանան Ղարաբաղի ու Նախիջեւանի, այն նոյն ձեւով որ Ա. աշխարհամարտի վաղորդայնին բնակչութեան միայն 17%–ը կազմելով հանդերձ Ռուսերու զօրութեամբ առագաստի սենեակը մտնող փեսաներու նման գրաւեցին Երեւանն ու Կիւմրին (Լենինական)։

Անոնք պէտք է լաւ մը ըմբռնեն թէ շատ մօտ են այն օրերը, երբ այս շարժումը պիտի ճզմուի հիւսիսային ու հարաւային Ազրբէջանի 22 միլիոն Ազրբէջանցիներուն երկաթեայ բռունցքին տակ»։

Մէհմէտ Արալ ըսած է տակաւին թէ, կորպաչովեան իշխանութիւնը մինչ ծանր ճնշումներով, արիւնով ու հուրով հակազդած է Ալմա Աթայի, Խրիմի, Տաշքենտի Թուրքերուն արդար պահանջներուն, ու շարժումներուն, ազդին, չարաթներէ ի վեր հանդիսատես կը մնայ ու համակրանքով կը դիտէ Հայերու երեւանեան ցոյցերն ու պոռթկումները։ Անդրադառնալով Կունայեւի եւ Ալիյեւի Փոլիտբիւրոյէն վտարման, Արալ կը շեշտէ թէ պատճառը անոնց Թուրք ըլլալն էր։

Այս բոլորէն ետք, Արալ քարտէսներով ու պատմական վաւերագրերով ցոյց տուած է ասուլիսի մասնակցողներուն թէ Ղարաբաղ եւ Նախիջեւան կը պատկանին Ազրբէջանի։ Ան մեկնելով պատմական տուեալներէ, ըսած է թէ ներկայ կացութեան մէջ կարեւոր դեր կը վիճակի նաեւ Թուրքիոյ արտաքին նախարարութեան. շատ մը բնագիրներ ստորագրուած են Թուրքիոյ Հանրապետութեան, Խորհ. Միութեան, հայ, վրացի եւ ազերի կառավարութիւններու ներկայացուցիչներուն կողմէ։ Հետեւաբար կարելի չէ ըսել թէ Ղարաբաղի, Զանգեզուրի եւ Նախիջեւանի հարցերը Խորհ. Միութեան, Ազրբէջանի ու Հայաստանի խորհ. Հանրապետութիւններուն առընչուած ներքին հարցեր են։ Թուրքիա եւս այս հարցերուն մէջ կողմերէն մէկն է. գոնէ, անյապաղ պէտք է Խորհ. Միութեան ուշադրութեան յանձնուի այս պարագան ու բծախնդիր մերժեցում ցոյց տրուի հարցին»։

Վերջապէս, Արալ անդրադարձած է նաեւ Սումգայիթի բախումներուն եւ ըսած, թէ Բաքուի հեռատեսիլէն տեղեկացած են թէ 15 Թուրքեր սպաննուած են. կասկած յայտնած է թէ աւելի մեծ է իրական թիւը։ «Արիւնալի այս միջադէպերուն միակ պատասխանատուն Կորպաչովն է ու անոր խորհրդատու ազգայնամոլ հայ վարիչները» ըսած է ան։

**

Նոյն թերթը Մարտ 5, 6, 7ի թիւերուն մէջ տեղ կուտայ նաեւ «Հայկական եւ ազրբէջանական հարցը» խորագրուած յօդուածաշարքի մը ուր կը շեշտուի Կորպաչովի հայանպաստ կեցուածքը ու հաւանական կը նկատուի խնդրոյ առարկայ հողերու Հայաստանի կցումը։

Իսկ Մարտ 7–ի թիւին մէջ թերթը լայն տեղ տուած է «ԱՍԱԼԱ»ի, արտատպելով այն տեսակցութիւնը զոր ունեցած է այս կազմակերպութեան նոր ղեկավարը Միհրան Միհրանեան «Էլ Մէճէլլէ» արաբական թերթի խմբագրին հետ։

ՑԱՒԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Կապոյտ Խաչի Իսիի Տ. Սէրէնկիւլեան մասնաճիւղը ցաւակցութիւն կը յայտնէ Եսայեան եւ Ցովաէփեան ընտանիքներուն, իրենց մօր եւ խնամիին՝ Այրի Տիկին Մարի Եսայեանի մահուան առթիւ։

U.G.A.B. - PARIS

organise un

DOUBLE RECITAL EXCEPTIONNEL

de piano et de chant

dédié à la mémoire de la pianiste JANET MAFYAN - ALTOUNIAN

le samedi 12 mars à 20h30 précises au Musée GUIMET

6, place d'Iéna — Paris 16e

avec la participation de :

AIDA MOURADIAN (piano)

MARIANNE PERONNEAU (soprano)

CHOPIN, BAGHDASSARIAN, ABRAHAMIAN, GANACHIAN, ALEMSHAH, RACHMANINOV

Prix des places : 80 Frs.

Réservations à l'U.G.A.B. :

11, square Alboni, Paris 16e

Tél. : 45 - 20 - 03 - 18

CARNAVAL

AU COLLEGE ARMENIEN SAMUEL - MOORAT

Après-midi enfantine déguisée pour les 2 à 14 ans

DIMANCHE 13 MARS de 14 à 18h.

—Concours du meilleur déguisement

— Jeux, danses, animations, orchestre

— Buffet.

26, rue Troyon — 92310 SEVRES

métro : Pont de Sèvres

MAISON DE LA CULTURE ARMENIENNE D'ALFORTVILLE

ՀԱՅԵՐԷՆ ԼԵԶՈՒՆ ԱՅՍՕՐ ...

? ARMENIEN LANGUE VIVANTE!

Les 11 et 12 Mars

Vendredi 11 à 21 heures —

Rencontre

avec Movsès BETCHAKDIAN, écrivain

à l'occasion de la parution de son livre

«ԼՈՒՍԱՑՔ ՓՈՂՈՑԻ ՏԱՆԻՔԻ ՎՐԱՅ»

en arménien, Sylva KARAGULIAN

— Signature —

suivi de

DEBAT : *«Peut-on,doit-on écrire en arménien ?»*

animé par Ara KRIKORIAN

Samedi 12 à 15 heures —

JEUX ET PEDAGOGIE :

SCRABBLE EN ARMENIEN

Rencontre d'Adolescents et Adultes

— *Récompense aux vainqueurs* —

Animé par Serge BALIAN

—DIFFUSION livres, disques, cassettes

—EXPOSITION PHOTOS des Ecoles Arméniennes (sous réserve).

9, rue de Madrid — 94140 ALFORTVILLE

Tél. : 43 - 76 - 55 - 89

ՀՐԱՒԷՐ ՀԱՆՐԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Կը յայտնենք մեր ժողովուրդի բոլոր զաւակներուն որպէսզի սահմանափակ եւ կարճ ժամանակամիջոցի մը ընթացքին բազմահազար ստորագրութիւններով հանրագրութեամբ մը հաստատեն իրենց սրտակցութիւնը Ղարաբաղի մեր քոյրերուն եւ եղբայրներուն անոնց խորհ. Հայաստանի միանալու պաղձանքին մէջ։

Առ այդ ամէնուրեք, եկեղեցիներու, ազգային եւ մշակութային հաստատութիւններու, կուսակցութիւններու, ընկերակցութիւններու եւ միութիւններու մօտ ժողովուրդի ստորագրութեան համար տրամադրուած են բանաձեւեր, մին՝ ուղղեալ Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետին, իսկ միւսը խորհ. Միութեան համայնավար Կուսակցութեան Կեդրոնի ընդհ. քարտուղար Մ. Ս. Կորբաչովի։

Անհրաժեշտ է որ բոլոր Հայերը անյապաղ փութան ստորագրել այդ դիմումները Կիրակի Մարտ 6էն մինչեւ Կիրակի Մարտ 13, մէկ շաբթուան ժամանակամիջոցին։

Կ՛ապաւինինք մեր ժողովուրդի նախանձախնդիր գործակցութեան։

ԿԱԶՄԱԿԵՐՊԻՉ ՅԱՆՁՆԱԽՈՒՄԲ

«ՅԱՌԱՋ»Ի ԲԱՐԳԱՒԱՃՄԱՆ ՀԱՄԱՐ ԿԸ ՆՈՒԻՐԵՆ

ՄԱՐՍԷՅԼ. – Արսէն Տէր – Զաքարեան 300 Ֆր.։

ՓԱՐԻԶ. – Տիկին Զ. Հարբութլեան 300 Ֆր.։

ՓԱՐԻԶ. – Պ. Զիլինկիրեան 300 Ֆր.։

ՓԱՐԻԶ. – Տէր եւ Տիկին Սուրէն Փափազեան 300 Ֆր. Շաւարշ Միսաքեանի յիշատակին։

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

Կարապետ Յովակիմեանի յիշատակին, Փրովիտէնսէն՝ Տէր եւ Տիկին Տէրմանեան 300 Ֆր. կը նուիրեն «Յառաջ»ին, նոյն տխուր առթիւ, Այրի Տիկին Արշալոյս Ալթունեան 100 Ֆր. Կապոյտ Խաչի Օգափոխութեան կայանին (առանց «Յառաջ»էն)։

Imprimé sur les Presses du Journal «Haratch»

83, rue d'Hauteville — 75010 Paris

Commission Paritaire : No 55935

ՖՐԱՆՍԱՀԱՅ ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉԻ

ՊԱՆԵԷՕ – ՔԱՇԱՆԻ Հ. ԻՍԱՀԱԿԵԱՆ ՄԱՍՆԱՃԻՒՂ

ՏԱՐԵԿԱՆ ՃԱՇ-ՊԱՐԱՀԱՆԴԷՍ

Շաբաթ, Մարտ 19, ժամը 20–էն սկսեալ

à l'Hôtel MERCURE

rue du Moulin — Vanves

«ՑԱՂԹԱՆԱԿ»

նուագախումբի մասնակցութեամբ

Սեղանները ապահովելու համար հեռաձայնել. –

46. 64. 22. 24 / 46. 64. 02. 92

— Parking gratuit —

APRES LE ZENITH

OPERA DE MARSEILLE

Samedi 12 Mars à 20 heures 45

NAVASART

CHANTS ET DANSES ARMENIENS

CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE

SECTION MARSEILLE VILLE

Réservation : 91. 90. 21. 60 / 91. 50. 68. 71 / 91. 41. 74. 89

Vente des billets : *Du lundi au vendredi* sauf mardi de 18h à 20h — le samedi de 14h à 17h

MAISON DE LA CULTURE

12-14, rue St. Bazile — 13001 Marseille

et à l'Opéra du 7 Mars au 12 Mars aux heures d'ouverture

Կապոյտ Խաչի Առնուվիլ – Սարսէլի Աստղիկ Մասնաճիւղի

ՏԱՐԵԿԱՆ ՄԵԾ ՊԱՐԱՀԱՆԴԷՍԸ

Շաբաթ, Մարտ 19, ժամը 21–էն սկսեալ

Salle Marcel Pagnol

rue Gounod, — 95 Villiers-le-Bel

avec la participation de :

Adis Harmandian

et l'Orchestre Naïri de Valence

Տոմսերը ապահովելու համար հեռաձայնել. –

39. 85. 19. 97 / 39. 85. 05. 71 / 39. 85. 29. 71

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ
ՄԱՐՏ
9
MERCREDI
9 MARS
1988

LE NUMERO : 4,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ
ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

TEL.: 47. 70. 86. 60 — TELEX: HARATCH 280 868 F
C.C.P. PARIS 15069-82 E — 51027317 A R. C. PARIS

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 700 Ֆ. — Վեցամսեայ : 360 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1000 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
850 Ֆ. (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ.

63ՐԴ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 16.702 | Fondateur : SCHAVARCH MISSAKIAN | 63e ANNÉE — No 16.702

Ղ Ա Ր Ա Բ Ա Ղ

ՍԳԵՐԹ ՍՈՒՄԳԱՅԻԹԻ ԶՈՀԵՐՈՒՆ ՀԱՄԱՐ

ԿՈՐԲԱՉՈՎ Ի՞ՆՉ ԸՍԱԾ Է ԱՒՍՏՐԻՈՅ ՀԱՄԱՑՆԱՎԱՐ ՊԱՐԱԳԼՈՒԽԻՆ

ՍՓԻՒՌՔԸ ՄԻՇՏ ԶՕՐԱՎԻԳ

Ոչ նոյն թափով, բայց մամուլը կը շարունակէ զբաղիլ Ղարաբաղի վերամիացման հարցով, եւ ինչպէս քանիցս մատնանշեցինք, ամէն մէկ թերթ, ըստ իր քաղաքական հայեցողութեան կը շահագործէ հարցը: Ի վերջոյ, մեզմէ զատ որո՞ւ հոգ որ Ղարաբաղը կը վերամիացուի կամ ոչ, կարգ մը թերթերու համար մանաւա՛նդ, հարցը լաւագոյնս օգտագործելն է քաղաքական վերլուծումներու համար կորպաչովեան լոյսի տակ, չմոռնալով միշտ «EMPIRE ECLATE»ի մը հեռանկարը:

Մոսկուայի մէջ ցոյցեր եղած են, ըսած էինք երէկ, Կիրակի օր, Ստալինի մահուան 35-րդ տարելիցին առթիւ, աւելի ապաստալինականացում պահանջող: Համախմբում մը եղած էր Հայոց Եկեղեցին:

Երեքշաբթի օր, «Հերըլտ Թրիպիւն» զանազան հեռագիրներէ քաղուած լուր մը կուտար, ըստ որուն Հայերը տեղեկացուցած են Կրեմլինը թէ Երեքշաբթի, Մարտ 8-ին, սգերթ մը պիտի ընեն ի յուշ Սումգայիթի զոհերուն: Մոսկուայի մարդկային իրաւանց խմբակին մէկ անդամը՝ Սենդերով ըսած է թէ երթը տեղի պիտի ունենայ Երեւան եւ պիտի խօսուի նաեւ երեք օրուան ընդհ. գործադուլի մը մասին, Երեքշաբթիէն սկսեալ:

Պէտք է ըսել թէ դժուար է լուրերու ճշգրտութիւնը ստուգել, քանի պաշտօնական (խորհրդային) աղբիւրները կաթիլ-կաթիլ լուրեր կուտան, այլախոհ աղբիւրները կրնան երբեմն չափազանցել կամ լուր տարածելու բարի կամեցողութենէն մղուած չհաստատուած լուրեր հաղորդել, հուսկ կայ ամէնէն վտանգաւորը՝ չինծու լուրերը, որոնք միայն գրգռութիւններ են եւ որոշ նպատակներ կը հետապնդեն: Անկարելի չէ, օրինակ, որ նման լուր մը ըլլայ Ալիին «մասալ»ները, որոնք Ա-Էֆ-Փէ-ի կնիքով թերթէ-թերթ կը պտըտին Երկուշաբթի օրուընէ եւ հասած են անշուշտ մինչեւ «Միլլիյէթ» եւ «Թէրճիւման»:

Շատ մարդ կայ որուն գործին չի գար Հայերու միասնական ճակատ մը կազմելը, հարկ է մաքեր պղտորել, պառակտումներ ստեղծելու համար: Մեզի կը մնայ նման ծուղակներ չիյնալ: «Ֆիկառօ», երբեք այսքան «համակիր» չէ եղած Հայերուն եւ ամէն օր իր ջաղացքին ջուր բերողներ կը փնտռէ, կը գտնէ ալ, անշուշտ:

× Աւստրիոյ համայնավար կուսակցութեան ղեկավարը՝ Ֆրանց Մուհրի յայտարարած է որ Ուրբաթ օր խօսած է Կորբաչովի հետ եւ ան ըսած է իրեն որ Հայաստանի եւ Ազրպէյճանի դէպքերը հետեւանք են «անցեալի չատ խիստ քաղաքականութեան մը»: Կորբաչով ըսաւ ինծի, կ'աւելցնէ Մուհրի. — «Շատ մը հարցեր, որոնց կը բախի այսօր Խորհրդային Միութիւնը հետեւանք են ազգութեանց վերաբերեալ շատ ծանր եւ անզգայ քաղաքականութեան մը: Բայց, այս հարցերը քաղաքականօրէն պիտի կարգադրուին և նիւթ պիտի դառնան Կեդր. Կոմիտէի յաջորդ նիստին, որու օրակարգին վրայ էին շատոնց, անցեալ ամսուան խռովութիւններէն առաջ»:

*

Սփիւռքը կը շարունակէ իր սրտակցութիւնը յայտնել զանազան միջոցներով, գաղութէ-գաղութ: Իտալահայ գաղութը համախմբում մը պիտի կատարէ Հռոմի խորհրդային դեսպանատան առջեւ:

Շաբաթ օր, Մարտ 12, ժամը 17-էն 19, Պոսթընի Ուաթըրթաուն Սքուէրը համախմբում մը կը կատարուի նախաձեռնութեամբ Հ. Բ. Ը. Մ.-ի եւ դիմում մը կը ղրկուի Մոսկուա: Յաջորդ օրը, ցոյց եւ երթ Նիւ-Եորք, առաջնորդարանին նախաձեռնութեամբ եւ 14 կազմակերպութեանց մասնակցութեամբ:

ԳԱՐԵԳԻՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ՀԵՌԱԳՐԵՐԸ

Մարտ 2-ի մեր թիւով, հաղորդած էինք որ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Գարեգին Բ. Կաթողիկոսը սրտակցութեան հեռագրեր ղրկած է Կորբաչովի եւ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին, Ղարաբաղի Հայաստանի վերակցման վերաբերեալ:

Ստորեւ երկու հեռագրերու պատճէնները.—

ԳԱՐԵԳԻՆ Բ. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ՀԵՌԱԳԻՐԸ ՄԻԽԱՅԻԼ ԿՈՐԲԱՉՈՎԻՆ

Ձերդ Վսեմութիւն,

Մենք Գարեգին Բ. Կաթողիկոս, Հոգեւոր Պետը Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ՝ ընդ իշխանութեամբ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան, խորապէս մտահոգ ենք Ղարաբաղի նահանգին մէջ, որ այժմ կը գտնուի խորհրդային Ազրպէյճանի Հանրապետութեան իշխանութեան ներքեւ, տիրող կացութեան համար, որ ողբերգականօրէն կը խռովէ հայ ժողովուրդի կեանքը:

Ձերդ Վսեմութիւնը քաջատեղեակ է որ աշխարհագրականօրէն, պատմականօրէն եւ ազգաբնակչութեամբ Ղարաբաղը մաս կը կազմէ Հայաստանի: Պատմական սխալ մըն էր զայն կցելը Ազրպէյճանի Հանրապետութեան: Ղարաբաղի, Խորհ. Հայաստանի եւ ամբողջ Սփիւռքի հայութիւնը երբեք չէ դադրած պահանջելէ որ Ղարաբաղը միացած ըլլայ իր Մայր հայրենիքին՝ Հայաստանի: Հայ ժողովուրդի կամքը արտայայտող վերջին համատարած հրապարակային ելոյթները Ղարաբաղի, Երեւանի, ամբողջ Խորհ. Հայաստանի եւ համայն հայ Սփիւռքի մէջ, պերճախօս վկայութիւնն է հայ ժողովուրդի անքակտելի կապին իր հայրենական հողը հանդիսացող Ղարաբաղի հետ:

Մենք անկեղծօրէն կը յուսանք եւ ջերմօրէն կը խնդրենք Ձերդ Վսեմութենէն սրբագրել 1923-ին գործուած սխալը եւ ի գործ դնել արդարութիւնը հայ ժողովուրդին համար, Ղարաբաղը վերամիացնելով Խորհ. Հայաստանի Հանրապետութեան:

Ձեր նախանձախնդրութիւնը մարդկային իրաւունքներու, բարեկարգութեանց եւ վերակառուցման հանդէպ, Մեզի իրաւունք կու տայ յուսալու, որ հայ ժողովուրդի արդար սպասումները պիտի իրականանան եւ արդարութիւնը պիտի վերահաստատուի:

Շնորհակալութիւն Ձեր ազնիւ հոգածութեան համար, այս հրատապ հարցը խաղաղ եւ արդար լուծումի մը յանգեցնելու ի խնդիր:

Աղօթարար
ԳԱՐԵԳԻՆ Բ. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ
ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ

**

ԳԱՐԵԳԻՆ Բ. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ՀԵՌԱԳԻՐԸ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻՆ

Սիրեցեալ եղբայր ի Քրիստոս,

Խորապէս շահագրգռուած եւ մտահոգուած ենք Ղարաբաղի մեր հայ ժողովուրդի ներկայ կացութեամբը: Զօրավիգ կը կանգնինք Ձեր բոլոր ջանքերուն ինչպէս նաեւ Խորհ. Հայաստանի, Ղարաբաղի եւ աշխարհի մէջ տարածուած հայ Սփիւռքի հայութեան վճռականութեան, որով միասնակամ ձեւով կ'արտայայտէ իր կամքը Ղարաբաղը վերամիացած տեսնելու Խորհ. Հայաստանին:

Այս առթիւ, յատուկ հեռագիր ուղղեցինք Ընդհ. Քարտուղար Պ. Միխայիլ Կորբաչովին, արտայայտելով մեր յոյսն ու ցանկութիւնը որ արդարութիւնը վերահաստատուի հայ ժողովուրդին համար իր անբռնաբարելի իրաւունքներուն մէջ:

Կ'աղօթենք առ Աստուած, որ Ձեզի պարգեւէ Իր աստուածային իմաստութիւնն ու քաջութիւնը յառաջ տանելու Ձեր ջանքերը խաղաղ եւ արդար լուծման մը համար:

Եղբայրական սիրով՝
ԳԱՐԵԳԻՆ Բ. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ
ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ

Փետրուար 29, 1988
Անթիլիաս, Լիբանան

ՀՐԱՒԷՐ ՀԱՆՐԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Կը յայտնենք մեր ժողովուրդի բոլոր զաւակներուն որպէսզի սահմանափակ եւ կարճ ժամանակամիջոցի մը ընթացքին բազմահազար ստորագրութիւններով հանրագրութեամբ մը հաստատեն իրենց սրտակցութիւնը Ղարապաղի մեր քոյրերուն եւ եղբայրներուն անոնց խորհ. Հայաստանի միանալու բաղձանքին մէջ:

Առ այդ ամէնուրեք, եկեղեցիներու, ազգային եւ մշակութային հաստատութիւններու, կուսակցութիւններու, ընկերակցութիւններու եւ միութիւններու մօտ ժողովուրդի ստորագրութեան համար տրամադրուած են բանաձեւեր, մին՝ ուղղեալ Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետին, իսկ միւսը խորհ. Միութեան համայնավար Կուսակցութեան Կեդրոնի ընդհ. քարտուղար Մ. Ս. Կորբաչովի:

Անհրաժեշտ է որ բոլոր Հայերը անյապաղ փութան ստորագրել այդ դիմումները Կիրակի Մարտ 6էն մինչեւ Կիրակի Մարտ 13, մէկ շաբթուան ժամանակամիջոցին:

Կ'ապաւինինք մեր ժողովուրդի նախանձախնդիր գործակցութեան:

ԿԱԶՄԱԿԵՐՊԻՉ ՅԱՆՁՆԱԽՈՒՄԲ

ՈՒՇԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

Ղարաբաղի հանրագրութիւնը ստորագրելու համար, կարելի է նաեւ դիմել «Յառաջ»ի խմբագրատունը (մինչեւ Ուրբաթ իրիկուն):

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

«ՊԱԿ»ը տէր եղաւ ահաբեկչական գործողութեան մը, որ տեղի ունեցած է Իսրայէլի հարաւը, Երկուշաբթի օր, բաւական անորոշ պայմաններու մէջ: Երեք Պաղեստինցիներ, որոնք Եգիպտոսէն Իսրայէլ մտած կ'ըլլան, յարձակած են, Տիմոնայի մէջ, զինուորական հանրակառքի մը վրայ, որ պաշտօնէութիւնը կը փոխադրէր տեղւոյն հիւլէական կեդրոնին: Շուրջ յիսնեակ մը աշխատաւորներ, մեծ մասամբ՝ կին: Ունեցերնի պայմաններու մէջ, երեք զինեալ Պաղեստինցիները, որոնք նախ Ռընօ 4 մը ձեռք ձգած են, կը հետապնդեն հանրակառքը եւ պահ մը, երկու կառքերը պարտին կենալ, ու Պաղեստինցիք կառքը կը խուժեն ու ճամբայ կ'ելլեն: Երբ, ի վերջոյ կը կենան, ոստիկանութիւն եւ բանակ կը յարձակին, մինչ ահաբեկիչները կը կրակեն: 6 մեռեալ կայ, երեքը՝ ճամբորդ, միւսը 3-ը՝ իրենք, ահաբեկիչները, նաեւ ութ վիրաւոր: Սակայն աւելի կը ծանրացնէ կացութիւնը եւ «հացին իւղ կը քսէ» խարայելեան իշխանութեանց, որոնց բիրտ վերաբերումը խիստ կերպով դատապարտուեցաւ ամէն կողմ: Հիմա, կ'ըսեն թէ իրենք իրաւունք ունէին: Ակնընդ ականի այս գործելակերպը արիւնալի հետեւանքներ կրնայ ունենալ, շրջանի մը մէջ, ուր արդէն շուրջ 100 մեռեալ կար, վերջերս:

ՃԻՊՐԱԼԹԱՐԻ մէջ, իրլանտական ահաբեկչական կազմակերպութեան (ԻՌԱ) երեք պատասխանատու անդամներ մեռած են հրացանաձգութեան մը ընթացքին: Երկու այր եւ մէկ կին, ասոնք ռմբափորձ մը պիտի գործէին բրիտանացի զինուորներու դէմ, բայց Անգլիայէն եկած ոստիկաններ առաջքն առած են արարքին, մեռցնելով 3 Իրլանտացիները:

ԲԱՔՈՒԻ մէջ, բացուած է եբրայերէնի ուսուցման պաշտօնական առաջին դասաւանդութիւնը: Արձանագրութեան պայմանները պարզող ծանուցում մըն ալ լոյս տեսած է տեղւոյն թերթին մէջ: Արդէն 60 աշակերտ արձանագրուած են: Վայր մը յատկացուած է ուղեվարներու ակումբին մէջ, ուր դասերը տեղի կ'ունենան շաբաթը երկու անգամ:

ԶՕՐԻ ԲԱԼԱՅԵԱՆԻ ՀԱՐՑԱԶՐՈՅՑԸ

Մոսկուայի «Լիտերատուրնայա Կազէթա»յին մէջ ստորագրուած իր յօդուածներուն լայն արձագանգով, ոչ միայն Հայաստանի, այլ նաեւ Սփիւռքի մէջ ծանօթ անուն է հրապարակագիր Զօրի Բալայեան: «Յառաջ»ի մէջ եւս արտատպուած իր այս յօդուածները արծարծեցին Հայաստանի բնապահական լուրջ հարցերը ու միջազգային լրատուիչները իրենց ուշադրութեան առարկայ դարձուցին զանոնք:

Բնապահական այս հարցերը սեղմուած էին գլխաւորաբար Երեւանի կաուչուկի գործատան, Հոկտեմբերեանի ատոմակայանին վնասաբեր արտանետումներով. կար տակաւին Սեւանի պահպանումի հարցը եւայլն:

Փետրուարի սկիզբը, մաս կազմելով խորհրդային հրապարակագիրներէ ու մամուլի պատասխանատու անձնաւորութիւններէ բաղկացած պատուիրակութեան մը, Ուաշինկթըն այցելած է Զօրի Բալայեան: Ու օգտուելով անոր ներկայութենէն, Փետրուար 6-ին մամլոյ ասուլիս մը կազմակերպուած է Հոլիվուտի «Արշակ Տիգրանեան» վարժարանի սրահին մէջ ուր ներկայ գտնուած են ամերիկահայ մամուլի ներկայացուցիչներ:

Հոն, պատասխանելով բազմաթիւ հարցումներու, Զօրի Բալայեան պարզած է իր տեսակէտները Հայաստանն ու ըՍփիւռքը հետաքրքրող այժմէական բազմաթիւ հարցերու մասին: Մամլոյ ասուլիսին ամբողջութիւնը հրատարակուած է «Ասպարէզ» օրաթերթի Փետրուար 13 եւ 20-ի թիւերուն մէջ, ուրկէ որոշ յապաւումներով կը ներկայացնենք Զօրի Բալայեանի տեսակէտները:

Ան նախ կը գնահատէ արդի շրջանը, որ ինչպէս ծանօթ է, կը յատկանշուի երկու եզրերով. վերակառուցում *եւ* հրապարակայնութիւն:

«...Կորբաչովը ելոյթ ունեցաւ եւ յեղաշրջեց, յեղափոխեց եւ պատուհանները բացեց, դռները բացեց, մաքուր օդը եկաւ, ինչպէս արդէն սկսեցինք խորը շունչ քաշել, բայց սա չի նշանակում, որ մենք այն ժամանակ օրինակ չէինք պայքարում: Ես տպագրել եմ մի գիրք, 86 թուականին է լոյս տեսել, որ ես այստեղ էի, այն ժամանակ արտադրութեան մէջ էր, որ կոչւում է «Բարութեան ծառը»: Բոլոր յօդուածները, մօտաւորապէս 40 յօդուած կայ, բոլորը քննադատական, բոլորն էլ գրուած են եւ տպագրուած են այն ահաւոր տարիներին: Որովհետեւ ես ահաւոր տարիներ եմ նկատում ոչ թէ միայն 30-ական թուականները, այլ յատկապէս 70-ական թուականները: Այդտեղ մի քիչ, ինչպէս ասած, պարզ էր, ես կորցրել եմ իմ հօրս 37 թուականին եւ մայրիկիս 10 տարի ուղարկել են Սիպիր եւ մնացել ենք երկու պզտիկ տղայ, 2 տարեկան ես եւ կէս տարեկան իմ եղբայրը, որին կտրել են, ինչպէս ասած, մօրը կրծքից: Եւ դա մենք տեսել ենք, բայց էն ժամանակ պարզ էր, հօրս սպանել են եւ ով կենդանի է մնացել, մնացել է մարդ: Իսկ 70-ական թուականներին, մենք փաստօրէն մարդ ենք արդէն կորցնում: Ինչպէս մենք կորցնում, որ ես մի անգամ ստիպուած ասում էի, եթէ վերցնես, համեմատես, Թուրքի ժամանակ կարող է էդպէս չլինէր: Որովհետեւ էնտեղ, այդ ժամանակ, ցեղասպանութիւն էր, բայց ով կենդանի էր մնում, մարդ էր մնում: Մենք արդէն տեսնում ենք, որ մարդը ներքին, ինչպէս, բանով, ոչնչանում էր, եւ մարդ ասելով, ես նկատի ունեմ Հայը, Հայը արդէն Հայի նման չէր»:

Անցեալի վերոյիշեալ շրջաններու այս գնահատումէն ու ներկայի հետ բաղդատականէն ետք, Զօրի Բալայեան հրապարակայնութեան ներկայ տուեալներով կը դառնայ այսօրուան հարցերուն.

«...Մենք էլ զգում ենք, գիտեմ, որ պէտք է գրենք Պերեստրոյկայի եւ Կլասնոստի առումով, Երեւանի մթնոլորտի մասին, այն ինչ որ տեղի է ունեցել Յունիսի 24-ին, 87 թուականի, երբ «*Լիտերատուրնայա Կազէթա*»յում ես տպագրեցի յօդուած, որը կոչւում էր «Երեւանը դժբախտութեան մէջ է»: Ես էնտեղ մի միտք եմ անցակցրել, որը մինչեւ 50-ական թուականները, այն նիւթը որ կոչւում էր «կաուչուկ», կոչւում էր «Սեւանիտ», Սեւան բառից, բայց յանկարծ 50-ական թուականից փոխեցին անունը, գրեցին «Նաիրիտ»: Լայնացրեցին: Ես էլ էդպէս, օգտագործելով այդ բառախաղը, հանգամանքը, թերթում տպագրեցի, որ արդէն այդ ժամանակում, 50-ական թուականներին, զգացինք, որ Սեւանը կորցրել ենք, ուրեմն, տեսնելով որ արդէն Սեւանը կորցրել են եւ ոչնչացրել են, հիմա վերցրել են, հերթը եկել է Նայիրիին, ամբողջ Հայաստանին, որպէսզի անունը դնեն կաուչուկ եւ ինչպէս ասած, ոչնչացնեն: Ես չեմ պատկերացնում, որ էսպիսի մի միտք կարելի էր անցկացնել, օրինակ, մինչեւ Ապրիլ 23, 85 թուականի: Դա անհնարին բան կը լինի, եթէ չասեմ վատ»:

Զօրի Բալայեանի մամլոյ ասուլիսին ընթացքին, պատասխանելով Հայաստանէն պատասխանատու անձերու Սփիւռքին առնչուած վերաբերումներու մասին հարցումի մը, ան երկարօրէն արտայայտուած է Հայաստան — Սփիւռք իրականութեան ու փոխ – յարաբերութիւններու մասին:

«...Բայց ես կ'ուզենայի, որ դուք անընդհատ ձեր յարձակման բանը թողնէք, եւ ձեզ չդնէք քննադատների դերում, որ տեսնէք, քանի մը տարի մենք քննադատում էինք, եւ դուրս եկաւ որ ճիշդ էինք, որովհետեւ եկաւ ընկեր Կորբաչովը, եւ ամէն ինչ բացաւ եւ հիմա արդէն ցոյց է տալիս, որ մենք ճիշդ ենք եղել: Եկէք դուք ճիշդ եղէք եւ Սփիւռքի հանդէպ: Որովհետեւ մենք էլ էինք որոշ բաներ քննադատում, եւ ձեզ էլ պէտք է մի Կորբաչով գայ, եւ վերակառուցում անցկացնէ, որ տեսնէք, թէ մենք էլ ճիշդ ենք եղել: Որովհետեւ, ես չեմ յոգնի կրկնել, որ ասեմ, որ մենք իրօք փիւնիկ թռչուն ենք, եւ դրանով բախտաւոր ենք, եւ իւրաքանչիւր թռչունի ունի երկու թեւ, մէկը Սովետական Միութիւնն է, միւսը՝ Սփիւռքն է: Երկու թեւն էլ պէտք է աշխատեն, եթէ ուզում ենք թռչունը բարձրանայ երկինք: Ուրեմն էստեղ չի լինի, որ մի թեւը էսպէս ուզենայ գնայ, միւս թեւը էնպէս, պէտք է երկուսն էլ աշխատեն մի գերխնդրի համար, մի նպատակի համար, մի ապագայի համար: Ես համոզուած եմ որ ԻԱ. դարը, դա մեր դարը կը լինի: Այն մանչուկները, որ էսօր ծնւում են, լինի դա դաշնակցականներից, լինի դա կոմունիստներից, լինի դա հնչակեաններից, լինի դա բողոքականներից, ռամկավարներից բոլորը պէտք է իրար իմանան, սիրահարուեն, ամուսնանան, երեխաներ բերեն, թէ չէ, սա արդէն իմ փրոբլեմն է, եւ ես ձեզ պիտի ասեմ: Եկէք, դուք կարող է իրար հետ չխօսէք, կարող է իւրաքանչիւր կուսակցութիւն իր գիծը տանէ, եւ դա մի գուցէ ճիշդ է, որովհետեւ իւրաքանչիւրը իր գաղափարով է ապրում եւ միայն ժամանակը կարող է իսկական դատաւորը լինի: Բայց երեխաները պէտք չէ տուժեն»:

Ներկաներէն մէկը կ'անդրադառնայ կրօնական հարցի մը. անոր, որ ներկայիս Հայաստանի մէջ չէ թոյլատրուած հայ կաթողիկէ եկեղեցիի գործունէութիւնը: Զօրի Բալայեան ընդունելով հանդերձ խնդրին գոյութիւնը, կարեւորութիւնը, կը շեշտէ աւելի առաջնահերթ հարցերու բնոյթը.

«...Իրօք դա շատ դժուար բան է: Ես գիտեմ, որ շատ կաթոլիկ Հայեր ունենք Սովետական Հայաստանում, եւ նոյն են տակից գալիս, ես չեմ պատկերացնում, մի գուցէ որեւէ մի եկեղեցի են գտել եւ իրենք էդտեղ Աստուծոյ հետ խօսում են: Դա չեմ ուզում որեւէ բանով կատակի դարձնել: Բայց չեմ կարծում որ այսօր ամէնէն կարեւոր հարցը դա է: Եթէ էդպէս վերցնես, պիտի բողոքականի մասին էլ խօսել: Եթէ էդպէս խօսես, պէտք է Անթիլիասի մասին էլ խօսես: Շատ ցաւալի բան է: Ժամանակին մենք գնացինք տարբեր ճանապարհներով, Հըրեան էդպէս չարաւ, մենք հիմա պէտք է էնպէս անենք, որ միասին լինենք, էդ հանգամանքը չխանգարենք: Քաղաքական մեր պահանջը նոյնն է: Մի ուրիշ հարց կայ: Այս Սովետական Հայաստանում մենք ապրողը չենք: 29.000 քառ. քիլոմեթր է, որտեղ ընդամէնը չորս տոկոսը բերքատու հող է: Մենք ապրողը չենք, եւ դուք չէք էլ պատկերացնում, թէ որքա՛ն մեզ համար դժուար է լինելու այս Կլասնոստ-Պերեստրոյկան, որը պէտք է բերէ, որ սա դուն պէտք է արտադրես միայն, եթէ եկամուտ է տալիս: Մինչեւ հիմա էդպէս չէր: Պահում էին մեզի: Մեր հացը էդ հողի վրայ հերիք է մեզ միայն 26 օր: Որովհետեւ, 27-րդ օրը արդէն դու գլխիդ ճարը նայես: Չորս միլիոն ենք լինելու 2000 թուականին, բարեբախտաբար, բայց յետո՞յ: Ի՞նչ պիտի անենք: Ղարաբաղի հարցը, Նախիջեւանի հարցը, ո՞վ է ասել, որ վերացական հարց է: Սա կոնկրետ հարց է, սրտի հարց է: Բայց ես չեմ պատկերացնում որ ճիշդ է անընդհատ ասենք Ղարաբաղ – Նախիջեւան, Ղարաբաղ — Նախիջեւան...: Ես Կորբաջեւին տեղ ընեմ, վաղը Ղարաբաղի հարցը շատ հեշտութեամբ կը լուծեմ: Կ'ոչնչացնեմ բոլոր սահմանները, նոյն որ եղել է ցարական կայսրութեան ժամանակ եւ Հայերը հոյակապ կերպով եղել են ե՛ւ Բաքու ե՛ւ Թիֆլիս ե՛ւ Մոսկուա, ամէն տեղ էլ եղել են: Սահմանը տուել ես իրենց, եւ իրեն հաստատել ես Նախիջեւանում, Ազուլիսում, որ ոչնչացնում է: Բայց մենք Ղարաբաղ — Նախիջեւան ասելով մոռանում ենք, կարծես Վան չկայ, կարծես Կարս չկայ, կարծես Էրզրում չկայ, կարծես Խարբերդ չկայ, կարծես վերջ ի վերջոյ Արեւմտեան Հայաստան չկայ: Էդպէս չի լինի: Ղարաբաղ — Նախիջեւան միացնելով կարծում ես ամէն ինչ կը լուծուի: Չի լուծելու: Էս էլ մեզ չի օգնելու: Օգնելու է, անշուշտ, դա ամէն ինչ կ'անէ: Բայց ուզում եմ ասել – գեր – խնդիրը մնում է գեր – խնդիր մեզ համար: Մենք իրաւունք չունենք դա մոռանալու: Եւ այն ժամանակ, որ դա մի կերպ բոլորը կը վերցնես, եւ կաթոլիկը իր եկեղեցին կ'ունենայ, եւ բողոքականը եւ էջմիածնականը...»:

Զօրի Բալայեանի անունը, ինչպէս ծանօթ է, լսուեցաւ Հայաստանի բնապահական հարցերուն հրապարակումով. ու իրեն հետ կատարուած մամլոյ ասուլիսի մը ընթացքին դժուար է մտածել որ չխօսուի այս մասին, հակառակ անոր որ աւելի հրատապ առօրեայ մը զանոնք — գոնէ առժամապէս — մղած է երկրորդական գծի վրայ:

«...Աթոմակայանը: 40 տոկոս էր, հիմա արդէն 55 տոկոսն է էլեկտրո – էներգիային, որ տալիս է մեզ աթոմակայանը: Գոցենք աթոմակայանը, ամէնաաղքատ վիճակում մենք կը գտնուենք էս աշխարհի վրայ: Եթէ շարունակուի աշխատել էդ աթոմակայանը, ամէն օր կարող է Չեռնոպիլի էդ բանը պատահի, որովհետեւ ամէնավտանգաւոր բանով է կառուցուած, եւ հայ ժողովուրդը կ'ոչնչանայ ... Եւ մի ուրիշ բան. աթոմակայանը գտնւում է մի ահաւոր տեղ, չես պատկերացնում ես նոյն եմ ասում էդ մարդկանց, որոնք ստորագրել են իրենց ձեռքով էդ շտեմարանի մէջտեղը դնել էդ աթոմակայանը: Միայն շտեմարանի հարց չի, ստորգետնեայ էնպիսի ջրեր ունենք, որոնք մեզ պէտք է փրկեն, որովհետեւ Երեւանը ... ջուր չունի: Պիտի էնպիսի տնտեսութիւն լինի, նոյն որ Անգլիայում կամ Ամերիկայում, որ կարելի լինի եղածը պահել եւ օգտագործել: Նկատի ունենալով, որ մենք շատ շռայլութեամբ ամէն ինչ փճացնում ենք, եւ նկատի ունենալով, որ քիչ է, Սեւանն էլ էնտեղ արդէն մահամերձ վիճակում, 400 տարի է պէտք, որ Սեւանը մաքրուի, ինքնամաքրման դրութեամբ, որովհետեւ էդ թոյնի վերջին կաթիլը կարող է 400 տարի յետոյ դուրս գայ: Թոյն ենք թափում ամէն օր, հիմա որ խօսում ենք, էլի թափում ենք էնտեղ, թէկուզ շատ ենք նուազեցրել ... Այդ ստորգետնեայ ջրերը, մենք յօդուած գրեցինք, որ ոչ մի կաթիլ չհանեն, ոչ թէ նրա համար որ աթոմայական կար, այլ էս ժողովրդին ապագայում մի բան է պէտք, մի «աքսիտանթ» կարող է լինի, պէտք է օգտագործենք էդ բանը, որովհետեւ եթէ մենք կարող ենք տնտեսել այն ջրերը, որ գալիս են երեք մեծ աղբիւրից, մենք մեզ կը կարողանանք ապահովել: Ուրեմն աթոմայակայանը պէտք է, բայց աթոմակայանը տեղում չէ: Հիմա ուզենք չուզենք 20 տարի դեռ պիտի գործէ: 300 տարի արդէն հարամած է էդ տեղը, որովհետեւ աթոմակայանի տեղը 300 տարի իրաւունք չունես ոչ մի բան անելու: Յետոյ պիտի գոցուի: Եթէ մինչեւ էդ բան չլինի ... մի ուրիշ տեղ պէտք է կառուցենք: Թափօնների հարցը դեռ լուծուած չէ: Թափօնները դեռ չեն տարել, դրանք յատուկ գտնւում են էնպիսի պեթոն – երկաթ ամանների մէջ, որոնք փաստօրէն դեռ վտանգաւոր չեն: Այն լուրը որ տարածուած է, որ դա պէտք է թաղեն Հայաստանում, սխալ է, էդպիսի բան չկայ: Փնտռում են մի տեղ, որ պիտի լինի գաղտնի, բայց պիտի լինի էնպիսի մի անապատ, որ մօտաւորապէս 400 – 500 տարի ոչ մի բնակչութիւն չպէտք է ունենայ: Եւ էնտեղ յատուկ փոս են փորում, որպէսզի մի քիլոմեթր պեթոն թափեն, էդտեղ որ պիտի կարողնան թաղել էդ թափօնը, որ նա վտանգաւոր չլինի: Էդ հարցը լուծուած չէ: Մեր աթոմակայանն էլ էնքան մեծ չի, որ ասես, որ էնքան մեծ է թափօնների փրոպլեմը...»:

Վերակառուցումին, անով ստեղծուած լաւատեսութեան ներկայ շրջանին հակառակ գլխաւոր երեւոյթը Հայաստանի մէջ, արտագաղթն է: Տեղական մամուլէն զատ, միջազգայինն ալ վերջերս քանիցս արտայայտուեցաւ այս մասին: Իսկ Զօրի Բալայեան կ'ըսէ. —

«Ես իմ կարծիքն ունեմ արտագաղթի մասին, թէկուզ դա ցաւոտ հարց է եւ շատ ցաւալի երեւոյթ է: Մի կողմից մենք երջանիկ ենք, որ վերջ ի վերջոյ հողակտոր ունենք, սահմանադրութիւն ունենք ... որտեղ 1300 դպրոց կայ ակադեմիա կայ, համալսարան կայ, եւայլն, եւայլն, եւ հպարտանում ենք, որ մարդիկ, մեր եղբայրները, քոյրերը, հայրենակիցները, 46 թուականին տները ծախել են ե՛ւ Այնճարում, ե՛ւ Պէյրութում, ե՛ւ Գահիրէում ե՛ւ Կիպրոսում, եկել են հայրենիք, այսպէս կոչուած ներգաղթ, ֆիլմեր են հանել, բայց պէտք է ասել, որ Ստալինի ժամանակ, այ սա է, մեր գրողների համար իսկական նիւթ առարկայ, որ պէտք է վերլուծուէր եւ գրուէր: Դուք պատկերացրէք էն Հայի վիճակը, որին սպանել է փորձել Թալաաթը, եւ նա կարողացել է ոտքի կանգնել Այնճարում, եւ էդտեղ եղած – չեղածը ծախել է, պզտիկ երեխաներով հայրենիք է եկել, գնացքից կամ նաւից իջել է, հողը պաչել է, եւ մէկ ամիս յետոյ ուղարկել են նրան Սիպիր: Դու պատկերացրու սա ի՜նչ ողբերգութիւն է: Ահաւոր բան է: 250.000 մարդ վերջ ի վերջոյ քիչ չէ, բոլորը կուտակուեցին մի թաղամասում: Վերաբերմունքը էնպիսի էր, ճիշդը ասած պատերազմից յետոյ էնպիսի սով էր, եւ մեր վիճակն էլ էնպէս էր, որ նոյն մէկին միւսին օգնել դժուար էր, ներգաղթած մարդիկ, մեր եղբայրները, որոնց անուանում էինք «աղբար», թէկուզ էստեղ էդ բառը ստացաւ մի քիչ վիրաւորական, ես կարծում եմ սկիզբը էդպէս չէր, եւ մարդիկ առաւօտները վեր էին կենում, իրար նայում էին եւ էդպէս էլ չտեսան ինչ բան էր հայրենիքը ... Բայց, վերջ ի վերջոյ, թէկուզ բարձր է հնչում, հայրենիքի մէջ էին, եթէ դրանք տանջւում էին, մենք էլ տանջւում էինք: Բոլորս տանջւում էինք:

75 թուականի Օգոստոսի 1ից, Հելսինքեան պայմանագիրը որ արդէն կնքուեց, սկսեց ջրհեղեղը: Հիմի ես մտածում եմ: Հեշտ է վերցնել, ասել, դու դաւաճան ես, դու հայրենասէր չես, թողել ես, գնացել, բայց նա Սովետական Հայաստան եկել է Պէյրութից, կեանքը չի ստացուել էստեղ ... (Մենք այս մասին) յօդուածներ տպագրեցինք, ելոյթ ունեցել եմ ես, իրենց հետ հանդիպել եմ, բայց ես որքան խորանում էի, էնքան տեսնում էի, որ չի ստացւում, միակողմանի, քեզ միայն քննադատի վիճակում դնել: Գիտէք, քննադատել կարելի է, դատել չի կարելի, մարդու ճակատագիրը շատ բարդ է: Ես ոեւէ մէկին դաւաճան չեմ համարում, որովհետեւ նրանք իրենց հայրենասիրութիւնը արդէն ցոյց են տուել այն ժամանակ, որ Այնճարում տուն են ծախել, եկել են հայրենիք, ամէն ինչ կորցրել են, եկել են ... Նրանք էնտեղ տեսել են ... չեմ ասի սով, դա լրիւ սրբապղծութիւն կը լինի, եւ առ հասարակ սրբապղծութիւն կը լինի, բայց այն ինչ որ էս դարաշրջանում աշխարհը, քաղաքակրթուած աշխարհը հասել է, մենք շատ ենք յետ մնացել, որովհետեւ պտուղ — բանջարեղէնի մասին, կամ «Պարենային ծրագրի» մասին, ես շատ լաւ եմ ուսումնասիրել, ահաւոր վիճակում ենք գտնւում: Պատկերացրէք, օրինակ, որ Խապարովսք քաղաքում, դա Արեւելքում է, կամ Կամչատկայում, երեխան միսը տեսնում է միայն այբբենարանում, նկարած, մի մսի կտոր, տակը գրած՝ միս, եւ գալիս են էստեղ, տեսնում ամէն ինչ լցրած, ամէն ինչ թափուած ... հարցը շատ բարդ է: Ես կարծում եմ ամէն ինչ պէտք է անել, որ այնտեղից չգան, բայց որ գալիս են արդէն, պէտք է ընդունենք, պէտք է օգնէք: Մե՛ղք է ժողովուրդը, չէ՞»:

ՔԱԹՐԱ - 68

Քաթրայի նոր շրջանի ելոյթները սկըսան Դեկտ. 11, 1987, Ուրբաթ գիշեր: Կալայի այդ բացառիկ երեկոյթին ստեղծած խանդավառութիւնը մեծ եղած էր, նախ անկասկած Սիւզաննա Մելտոնեանի կամ Գ. Սուսթրոյի նման մենակատարներու մասնակցութեամբ, ապա՝ նման շարժումի մը շարունակութեան այդ առաջին քայլով: Սակայն հակառակ այս ազդակներուն, շարժումը միմիայն խանդավառութեան վրայ հիմնուած պէտք չէր մընար, այլ՝ ամէն բանէ աւելի իր որակով պատասխանէր ընդհանուր պահանջքին: Ու ներկայ դառնալէ ետք Քաթրայի նոր շրջանի երկրորդ, իսկ ամբողջ շարքին 68-րդ նուագահանդէսին, ամէն բանէ առաջ պէտք է ըսել որ այս եղաւ երեւոյթը, ուղղուած ո՛չ միայն հայ հասարակութեան, ամէնէն դժուարահաճ ունկընդիրն իսկ պիտի մղէ յաջորդ ելոյթներու սպասումին:

Փետրուար 28-ի երաժշտահանդէսին յայտագրին առաջին մասը կը բաղկանար երկու զուգանուագէ, Ռախմանինովի «Սուիթ – Ֆանթէզի»էն եւ Ռավէլի «Վալս»էն: Երկու դաշնակի վրայ Անի եւ Րաֆֆի Պետրոսեան որոնք արդէն ծանօթ արժէքներ են երաժշտասէր հասարակութեան համար, իրենց անթերի մեկնաբանութեամբ բերին այլ փաստ մը եւս. այն, որ բնատուր ձիրքերու, տարիներու փորձառութեան զուգահեռ, արուեստագէտը միշտ կ'ունենայ իր կատարելութեան ապացոյցը տալու առիթներ: Յատկապէս Ռախմանինովի գործը եղաւ այդ տեսակի առիթ մը Պետրոսեաններու համար. անոնց ներդաշնակ զուգանուագը, համահնչիւն մեկնաբանութիւնը կատարելութեան այնպիսի աստիճանի մը հասած էր, որ յաճախ մարդ տպաւորութիւնը կ'ունենար միակ նուագարան մը ու մէկ մենակատար ունկնդրելու:

Սակայն այս տպաւորութիւնը առաւել եւս պիտի չեշտուէր յայտագրին Բ. մասին մէջ, որ յատկացուած էր Կ. Մալէրի առաջին համանուագին՝ «Թիթան»ի: Այս գործը, ունկնդրեցինք 4 դաշնակի վրայ 8 արուեստագէտներէ. Անի եւ Րաֆֆի Պետրոսեանին հետ հոն էին Ֆրանսուա Պու, Ժըլ-Մարի Ժեռար, Ժագլին Մէֆանօ, Ալէքս Մըլէնպախ, Մէրսէտէս Փրոթօ, Փիեռ-Ֆրէտէրիք Փրոթօ: Ութ անուն, 16 ձեռք ներդաշնակ միասնութեամբ հոյակապ արտայայտութեամբ մեկնաբանեցին Մալէրի համանուագը: Մեկնաբանութիւն, որու հետ ի հետ հետեւեցաւ Կաւօ սրահը ծայրէ ծայր լեցուցած բազմութիւնը: Այնպիսի բացառիկ մեկնաբանութիւն մըն էր հրամցուածը, որ աւարտին սրահը երկար վայրկեաններ թնդաց ծափերէ ու արուեստագէտները ստիպուած վերագրաւեցին իրենց տեղերը, կրկնելու համար համանուագին երկրորդ մասը:

Յայտագրի այս բաժինը սկսելէ առաջ երկու խօսքով հանդէս եկաւ Րաֆֆի Պետրոսեան, յիշելով որ Մալէրի Համանուագին այս վերածումը առաջին անգամ ունկնդրած է 1958-ին ու ան անմիջապէս իր ուշադրութիւնը գըրաւած է. խօսած է իր ընկերներուն, բոլորած են աշխատիլ ու վերջապէս հասած են այդ երեկոյթին: Ան շնորհակալութիւն յայտնեց նաեւ այն անձերուն կամ հաստատութիւններուն, որոնք իրենց մասնակցութիւնը բերած էին նման յայտագրի մը իրագործումին: Րաֆֆի Պետրոսեան շատ սովորական տեղեկութիւն մը հաղորդելու պարզութեամբ ըսաւ նաեւ թէ ութ դաշնակահարներէ բաղկացած խումբը պիտի նուագէր առանց Փօլ Մէֆանոյի ղեկավարութեան, ինչ որ կը ծանուցուէր օրուան յայտագրով: Այս վերջինս, ներկայ դառնալէ ետք խումբին աշխատութեան ու նուագին, ըսած էր որ անհրաժեշտ չէր ղեկավարի մը ներկայութիւնը, ու հրաժարած այդ պաշտօնէն:

Քաթրա 1988 – 89-ի ութ երաժշտահանդէսներու ծանուցուած յայտագրին մէջ շատ մը խոստումներ ունի, որոնք ապահովաբար բացառիկ վայելք պիտի ըլլան. սակայն 68-րդ այս նուագահանդէսը անկասկած պիտի մնայ ամէնէն տպաւորիչներէն մէկը:

Յաջորդ ժամադրութիւնը՝ Ապրիլ 22ին:

Ա. Թ.

ԳԱՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ

ՄՈՆՐԷԱԼԻ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյ «Կոմիտաս» դպրաց դասի երեսնամեակը տօնուած է Փետրուար 7-ին: Յաւարտ պատարագի, «Մարի Մանուկեան» սրահին մէջ տրուած է ճաշ մը: Խօսք առած են եկեղեցւոյ դիւանապետ Վահէ Քէթլի, Գրիգոր Գանար եւ Մուրատ Քէօշկէրեան, հուսկ՝ առաջնորդ Վազգէն Արք. Քէշիշեան: Գործադրուած է գեղարուեստական յայտագիր մը: Դըպրաց Դասուն ղեկավարն է Արա Թօփիկեան:

*

ՏՐԻՊՈԼԻՍԻ (Լիբանան) «Նաւասարդ» ակումբին մէջ, Փետրուար 7-ին, կատարուած է «Սարգիս Ագնաւուրեան» սրահի բացումը: Խօսք առնելով Վաչէ Հարմանտայեան ներկայացուցած է ակումբին գործունէութեան համառօտ պատկերը եւ ոգեկոչած նահատակ ընկերը, որուն անունով կը մկրտուէր սրահը: Հ. Յ. Դ. Կեդր. Կոմիտէի խօսքը փոխանցած է Յովսէփ Աւագեան, նշելով որ մանաւանդ վերջին 13 տարիներուն ակումբը փրկութեան լաստ մը եղած է հիւսիսային Լիբանան ապրող թէ հոնկէ անցնող Հայուն համար: Հանդիսութիւնը վերջ գտած է ճաշով:

ՁԱՅՆԵՐ ԳԱՒԱՌԷՆ

ԴԱՍԱԽՕՍԱԿԱՆ ՑԵՐԵԿՈՅԹ ՔԱՆՆԻ ՄԷՋ

ՔԱՆՆ. — («Յառաջ»). —

Հայկական մանրանկարչութեան մասին հետաքրքրական դասախօսութիւն մը կատարուեցաւ Կիրակի, Փետրուար 28, քաղաքիս Լը Սիւքէ հին թաղամասի ծանօթ Քասթր նկարչական թանգարանին մէջ, Արտաւազդ Պէրպէրեանի կողմէ:

Բացումը կատարեց Տիկին Լիլիան Միքայէլեան, ժամը 15.30-ին, ցերեկոյթին կազմակերպիչ՝ Սեւան Ակումբի վարչութեան նախագահուհին: Շնորհակալութիւն յայտնեց թանգարանի տնօրէն Նէտէլէք-ի բարեացակամ վերաբերումին համար, քանի զայն տրամադրեց նախաձեռնող մարմինին: Ապա՝ քաղաքիս թանգարաններու բարեկամաց ընկերակցութեան, իր համակիր տրամադրութեան եւ գործօն մասնակցութեան համար: Հակիրճ խօսքերով ներկայացուց դասախօսը, իբրեւ արուեստագէտ-նկարիչ: Կարճ ակնարկներ անոր նկարիչի, յօրինողի եւ վերարտադրողի աշխատանքներուն վըրայ՝ Փարիզ, Ալֆորվիլ, Տէսին, Լիոն, Երուսաղէմ:

Արտաւազդ Պէրպէրեան նախ իրաւամբ անհրաժեշտ նկատեց Ֆրանսերէնով պարզել պատմական Հայաստանի բնաշխարհը: Սահմանագծումներ եւ տեղագրական բնոյթի հաստատումներ ներկայ 120-ի հասնող հայ եւ Ֆրանսացի ունկնդիրներուն՝ ընդհանուր պատկերացումներու մատուցութեամբ ո՛չ ծանօթ կամ հարեւանցի կերպով գիտցող ներկաներուն համար: Հայկական բնաշխարհի կամ երկիրին պարզաբանումին զուգահեռ ան ամփոփ գիծերով խօսեցաւ Հայոց պատմութեան մասին՝ նախաքրիստոնէական ժամանակաշրջանէն մինչեւ շատ մօտաւոր անցեալը: Հայկական բարձրաւանդակի ժողովրդական — պետական դիմագիծերը, եւ այլ: Կարեւոր նըկատեց, իբրեւ Հայութեան դիմագիծի մարմնաւորում՝ կապուած ինքնուրոյնութեան եւ արժէքաւորումի ուղղութեամբ Քրիստոնէութեան հաստատումը 301-ին, իբրեւ ազգային – պետական կրօնք եւ Հայ գիրերու ստեղծագործումը 405-ին: Այսոնցմով, ըսաւ ան, հաստատուեցաւ մեր ազգային ինքնատիպութիւնը եւ սկսաւ ի յայտ գալ մեր ուրոյն երեսը, պարզող մշակոյթը, իր բոլոր ըստորոգելիներով: Մատնանշեց, այնուհետեւ, Հայոց պատմութեան ալեկոծ կեանքը՝ օտար տիրակալութիւններ, պարտադիր ազդեցութիւններ, ճնշումներ, բռնագաղթեր եւ, միւս կողմէն, ասոնցմէ ձերբազատելու ձգտումներ, մարտեր, ըմբոստութիւններ: Մէկ խօսքով ինքնատիպ ԵՍ-ը հաստատելու, վերակոչելու մարտընչումներ եւ իրողութիւններ:

Յիսունէ աւելի սլայտներու պատկերացումներով ան բնորոշեց հայկական մանրանկարչութեան իւրայատկութիւնները: Այս առիթով ըսաւ, թէ հակառակ օտարներու կողմէ կազմակերպուած կողոպուտներուն, հրոյ-ճարակ դարձած աւաններուն, ներկայիս մօտ 25.000 հին հայկական ձեռագիրներ դեռ կը մնան՝ անցեալէն այսօր ժառանգուած սուրբ մասունքներու համարժէք, որոնց կէսը, թերեւս քիչ մը աւելին կը գտնուի Երեւանի Մեսրոպ Մաշտոց Մատենադարանին մէջ: Մէկ մասը Երուսաղէմ, Վենետիկ եւ այլուր: Հայկական մանրանկարչութիւնը ունի շատ հին պատմութիւն, գիրերու գիւտէն իսկ առաջ: Նկարազարդ ձեռագիրներ, դժբախտաբար մեր ձեռքը չեն մնացած նոյնիսկ Ե. դարէն: (Ի դէպ նըկատել տանք, թէ համաձայն աղբիւրներու Է. դարուն գոյութիւն ունեցած է այսպէս կոչուած Կամսարականներու դպրոցը, որմէ ոչ մէկ նմոյշ): Այսպէս կամ այնպէս ձեռագիրներու ծաղկազարդումը անպայման պէտք է զարգացած ըլլար տառերու գիւտով եւ Ոսկեդարով: Աւելի ուշ ժամանակաշրջաններուն ըստեղծուած մանրանկարչական մատեանները առաւել շատ են եւ որակի իմաստով առանձնայատուկ արժէք կը պարզեն:

Դասախօսը սլայտներու ներկայացումին առընթեր ընդգծեց, թէ հայկական մանրանկարչութիւնը կարելի է բաժնել երկու խումբերու, կամ դասերու. – մէկը՝ այսպէս կոչուած ակադեմական, իսկ միւսը՝ ժողովրդական: Առաջին դասինը, աւելի ցայտուն, շքեղ, պերճ իր կազմապարով եւ բովանդակութեամբ, գունագեղութեամբ վերնախաւին ծառայած է, ասոր կողմէ ապսպրուած եւ գործածուած ըլլալով: Անոր գեղագիտական ճաշակին համապատասխանելով: Երկրորդը՝ ժողովրդականը, աւելի պարզ, կենդանի, բայց միշտ արուեստի բարձր աստիճանով: Այս ուղղութեամբ աւելցընենք, թէ դասախօսին վկայութիւնը կը համապատասխանէ 1937-ին Հայաստան ժամանած եւ հայկական հին ձեռագիրներն ու մանրանկարները ուսումնասիրած Ռուս Լ. Դուռնովոյի մատնանշումին:

Դասախօսին ցուցմունքները խիստ հետաքրքրական էին: Օրինակ, ըսաւ ան, թէ միջնադարեան մանրանկարիչներուն զարդարուեստի մտածումի ծիրը լայն եղած է, այսինքն՝ բազմակողմանի: Երկրաչափականին, բուսականին, – ձեւեր, – կողքին տեղաւորած են այլազան իրական եւ առասպելական կենդանիներ, ծէսերու մտապատկերներ, ջուր, արեւ, յաւիտենական կեանքի, կենաց ծառի զանազան մոթիֆներ: Ոճերու այլազանութիւններ, աստուածաշնչական եւ իրական կեանքի խիտ պատկերացումներ՝ դեղուն ֆոներու վրայ: Եւ այլ մանրամասնութիւններ ճշդով՝ սլայտներու հիման վրայ:

Սեւան ակումբին կը մնայ նման համախմբումներու ճամբով արծարծել ազգային կեանքը Քաննի փոքրաթիւ հայ համայնքին մէջ:

Ժ. ՄԻՐԻՃԵԱՆ

ԽԱՐԻՍԽԷՆ ՀԵՌՈՒ

(ՎԷՊ)

ՆԻԿՈՂՈՍ ՍԱՐԱՖԵԱՆ

(Բ. ՄԱՍ)

Ա.

Երկու անգամ առանց ընկերոջ գնաց օտար շուկաներ, երկու անգամ վնասով դարձաւ: Կը զգար իր անճարակութիւնը: Ու քէն չըրաւ Լիոնի շուկայէն, ուրկէ կը դառնար այս վերջին անգամ: Եթէ սըխուր էր շոգեկառքին մէջ եւ եթէ աչքերը չէր վերցներ նայելու համար երկինքներէն կախուող, օրօրուող, թաւալող ծառերուն, գետերուն, դաշտերուն ու բլուրներուն, պատճառը կինն էր:

Գերեզմանի պէս բան մը կ'ըլլայ մարդ, երբ միակը կը մնայ աշխարհի վրայ, ամբողջ դերդաստանի մը մէջէն: Կիրակոս՝ ամբողջ ճամբու ընթացքին սուզուած էր ինքնիր մէջ ու կը խօսէր իր մեռելներուն հետ, անորոշ, տարտամ, անցողակի կերպով: Յոյս մը կը շողար երբեմն երբեմն, յարդի շիւղի մը պէս: Բայց յոգնած էր առհասարակ: Կը գոցէր աչքերը խոտի տապրակին վրայ քնացող եզան պէս եւ այդպէս ալ անկողին պիտի մտնէր տուն դառնալով, եթէ չըլլար թուղթը, որ ցոյց կու տար կնոջ եւ Աւետիսին անունով ուրիշ խանութի մը բացումը:

Դրացի եկեղեցիին ժամացոյցը տասնըմէկ հարուածներ նետեց, տասնըմէկ հընչուն երկաթներու նման: Նոյն միջոցին լսուեցաւ տղու մը հազը՝ քովի սենեակէն: Լսուեցաւ ճռնչոցը երկաթէ մահճակալի մը: Սուր, կցկտուր հեւք մը, որ դուրս կ'ինար ճզմուած կուրծքէ մը: Պզտիկ խշրտուք մը՝ պատին ետեւէն: Հազը նորէն, նոյն կծու հազը, Աւետիսի սենեակէն, որուն դուռին Կիրակոս ձեռք չէր տուած օր մը:

Շուարումի մէջ էր Կիրակոս, երբ լըսուեցաւ Ժանոյի տխուր, տառապած ձայնը.

– Մամա ...

Հիմա կը պատասխանէ Զարուհի, կը խորհէր Կիրակոս, բայց պատասխան չըլըսեց: Եւ վախով եւ պաշտամունքով լեցուած՝ քալեց դէպի դուռը, փսփսալու համար կամաց մը կնոջ անունը, երբ տղան վերստին կանչեց: Ճամբան, երկու – երեք վայրկեանի մէջ մտածեց, թէ ինչպէ՞ս կ'ըլլայ որ պզտիկը բերուած է դպրոցէն, երբ ոչ Շաբաթ էր օրը եւ ոչ ալ Կիրակի: Բացաւ դուռը եւ ըսաւ գլուխը կախ՝ մեղմօրէն.

– Զարուկ, Զարուկ ...

Քիչ – քիչ հրեց դուռը, վերցուց գլուխը եւ ժպտեցաւ: Տխուր, չուառած ժըպիտ մը:

– Ժանօ, – ըսաւ ան:

Պզտիկը ելած կեցած էր արդէն Աւետիսի մահճակալին մէջ: Փողոցի լապտերի մը լոյսին տակ գլուխը կը քերէր ու կը հազար: Ծիգ կ'ընէր աչքերը բանալու եւ սեղմուող կոպերուն տակէն նայելու հօրը:

– Յակոբի'կ, – ըսաւ հայրը, – Յակոբիկ, տե'ս ի՞նչ պիտի տամ քեզի:

Կիրակոս չհամարձակեցաւ նայելու անկողնին մէջ եւ տեսնելու, թէ ուրիշ մարդ կա՞ր պզտիկէն զատ: Բայց եւ այնպէս զգաց ամայի բան մը վերմակներուն տակ, որոնք զանազան ձեւեր ու կերպարանքներ կ'առնէին:

– Ե'կ, արի տե'ս՝ ի՞նչ եմ բերեր քեզի, – ըսաւ աւելի բարձր ձայնով մը:

– Սուտ ես, սուտ ես, – բացագանչեց միւսը՝ յուզուած, խռպոտ ձայնով մը, – անկողինէն իջաւ ու քալեց դէպի հայրը:

– Ե'կ, եկ գնանք բանանք պայուսակը:

– Ի՞նչ ես բերեր:

– Ի՞նչ ... ազուոր հրացան մը, սուր մը...

– Սո՞ւր, սո՞ւր ... սուտ ես...

– Հապա՛ սուր մը, փայլուն, խոշոր սուր մը, որ գինուոր ըլլաս Հայաստանի.

– Չէ՛, չէ՛, – բողոքեց տղան տխրելով:

– Ի՞նչ, չե՞ս ուզեր գալ հետս: Հապա Հայաստան պիտի երթանք, պիտի կըռուինք Թուրքին դէմ...

– Չէ՛, չէ՛, – հեծկլտաց Ժանօ:

– Ինչո՞ւ տուն բերին քեզի, ու ինչո՞ւ սանկ տաք ես:

– Հիւանդ եմ, – մաման ըսաւ:

– Ինչ ունի՞ս, Յակոբիկ:

– Ես Յակոբիկ չեմ, ես Ժանօ եմ:

(Շար. 48)

Ս. ՅԱԿՈԲ — ԼԻՈՆ

ՔԱՌԱՍՆՈՐԴԱՑ ՊԱՀՈՑ
ԴԱՍԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ ԿԻՐԱԿԻ

Մարտ 13-ի, Կիրակի, առաւօտեան ժամը 10-ին, Վիէնի Սէն - Թէօտոր մատրան մէջ, պատարագ կը մատուցուի:
Կը պատարագէ եւ կը քարոզէ՝
ՋԱՏԻԿ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ԱՒԵՏԻՔԵԱՆ

ՖՐԱՆՍԱՀԱՅ ԳՐՈՂՆԵՐՈՒ ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ Դ.

La Société des Gens de Lettres Arméniens de France dans le cadre des rencontres - débats mensuels, en collaboration avec le Collectif Créations Contemporaines Arméniennes propose :
ALFO' : ou les vergers d'Azad de B.H. Sakayan, auteur de langue française :
Extrait dit par : *Sylvie Dziranian, Serge Avedikian, Yéghiché Djergaïan*
Présentation : Isabelle Couyoumdjian - Kortian (sous-réserve)
suivi d'un débat :
«Les auteurs arméniens d'expression française».
Dimanche 13 mars à 17 heures
au Centre Culturel Alex Manoogian
118, rue de Courcelles — 75017 Paris
— M° Courcelles —
— Entrée libre —

U.G.A.B. - PARIS

organise un

DOUBLE RECITAL EXCEPTIONNEL

de piano et de chant

dédié à la mémoire de la pianiste
JANET MAFYAN - ALTOUNIAN

le samedi 12 mars à 20h30 précises
au Musée GUIMET
6, place d'Iéna — Paris 16e

avec la participation de :

AIDA MOURADIAN (piano)
MARIANNE PERONNEAU (soprano)

CHOPIN, BAGHDASSARIAN, ABRAHAMIAN, GANACHIAN, ALEMSHAH, RACHMANINOV

Prix des places : 80 Frs.

Réservations à l'U.G.A.B. :
11, square Alboni, Paris 16e
Tél. : 45 - 20 - 03 - 18

ՖՐԱՆՍԱՀԱՅ ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉԻ
ՊԱՆԵԷՕ - ՔԱՇԱՆԻ Հ. ԻՍԱՀԱԿԵԱՆ ՄԱՍՆԱՃԻՒՂ

ՏԱՐԵԿԱՆ ՃԱՇ-ՊԱՐԱՀԱՆԴԷՍ

Շաբաթ, Մարտ 19, ժամը 20-էն սկսեալ
à l'Hôtel MERCURE
rue du Moulin — Vanves
« Յ Ա Ղ Թ Ա Ն Ա Կ »
նուագախումբի մասնակցութեամբ
Սեղանները ապահովելու համար հեռաձայնել. -
46· 64· 22· 24 / 46· 64· 02· 92
— Parking gratuit —

SOIXANTENAIRE HAMASKAÏNE

CONCERT
salle Cortot
DIMANCHE 13 MARS à 16 h 30
avec
LYNE DOURIAN
mezzo-soprano
HASMIG SURMELIAN
piano
L'Ensemble Instrumental de Romans

Direction :
ALEXANDRE SIRANOSSIAN

œuvres de
Avédis Nazarian Alan Hovhaness
Arno Babadjanian
Avédis Messoumentz
Komitas-Aslamazian
Verdi Donizetti Saint-Saëns

78, rue Cardinet, 75017 Paris
M° Malesherbes

Billets: 120 F - tarif réduit 90 F- 70 F
Ecole Normale de Musique
114 bis, boulevard Malesherbes
Trois F.N.A.C.
Librairie Samuelian
51, rue Monsieur le Prince Paris 6
Télécondorcet
175, avenue Jean Jaurès, Clamart
Maison de la Culture Arménienne de Paris
Renseignements :
tél : 48 24 63 89 ou 42 46 29 74

MAISON DE LA CULTURE ARMENIENNE D'ALFORTVILLE

ՀԱՅԵՐԷՆ ԼԵԶՈՒՆ ԱՅՍՕՐ...
? ARMENIEN LANGUE VIVANTE!
Les 11 et 12 Mars
Vendredi 11 à 21 heures —

Rencontre
avec Movsès BETCHAKDIAN, écrivain à l'occasion de la parution de son livre *«ԼՈՒՍԱՅՔ ՓՈՒՈՒԱԾ ՏԱՆԻՔԻ ՎՐԱՅ»* en arménien, Sylva KARAGULIAN
— Signature —
suivi de
DEBAT : *«Peut-on, doit-on écrire en arménien ?»*
animé par Ara KRIKORIAN

Samedi 12 à 15 heures —

JEUX ET PEDAGOGIE :
SCRABBLE EN ARMENIEN
Rencontre d'Adolescents et Adultes
— Récompense aux vainqueurs —
Animé par Serge BALIAN
—DIFFUSION livres, disques, cassettes
—EXPOSITION PHOTOS des Ecoles Arméniennes (sous réserve).
9, rue de Madrid — 94140 ALFORTVILLE
Tél. : 43 - 76 - 55 - 89

Ardash

Entre la blessure et l'amour
A R A R A T
Poème ADONIS
Texte G. LIBARIDIAN
GALERIE CARMEN CASSE
10, rue Malher - Paris 4e
Tél. : 42. 78. 43. 14
Le Marais
Exposition du 23 février au 23 mars

CARNAVAL

AU COLLEGE ARMENIEN SAMUEL - MOORAT

Après-midi enfantine déguisée
pour les 2 à 14 ans
DIMANCHE 13 MARS de 14 à 18h.
—Concours du meilleur déguisement;
— Jeux, danses, animations, orchestre;
— Buffet.
26, rue Troyon — 92310 SEVRES
métro : Pont de Sèvres

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Լիոնի Ս. Յակոբ Մայր Եկեղեցւոյ պայծառութեան համար հետեւեալներ Ազգ. Միութեան կը նուիրեն. - (Ռիյէօ Լա Փափէն) Տէր եւ Տիկին Լեւոն եւ Մարկրիտ Փաշապէզեան հոգեճաշ մը տուին Լիոնի Ս. Յակոբ Մայր Եկեղեցւոյ Հայկազեան միօրեայ վարժարանի աշակերտութեան:

***

(Լիոնէն) Գէլէկեան ընտանիք իրենց հօր՝ Կարապետ Գէլէկեանի հոգւոյն համար Լիոնի Ս. Յակոբ Մայր Եկեղեցւոյ Հայկազեան միօրեայ աշակերտութիւնը հոգեճաշով մը տուին:

***

Գեղամ Խաչերեսեանի մահուան առթիւ Այրի Տիկին Խաչերեսեան Լիոնի Ս. Յակոբ Մայր Եկեղեցւոյ պայծառութեան համար կը նուիրէ 500 Ֆ.:

Imprimé sur les Presses du Journal «Haratch»
83, rue d'Hauteville — 75010 Paris
Commission Paritaire : No 55935

REALPOLITIK ? HUMANISTE ? RAISON D'ETAT ?
Quel président pour les Arméniens ?

DINER - DEBAT avec HENRI SABY

Le samedi 12 mars à 20 heures 30
Dans les salons de l'Hôtel H i l t o n
18, ave. de Sufren — 75015 Paris
Organisé par le bimensuel H A Ï A S T A N
à l'occasion des élections présidentielles.

Pour toutes réservations, contacter le : 42. 46. 29. 74.

Meubles
Ghazarian

4.000 m² de mobiliers présentés en ambiance
Z.I. Vitrolles à 20 km de Marseille tél. : 42. 89. 27. 47

"Բացառիկ զեղչ «Յառաջ»ի ընթերցողներուն"

APRES LE ZENITH

OPERA DE MARSEILLE

Samedi 12 Mars à 20 heures 45

NAVASART

CHANTS ET DANSES ARMENIENS

CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE
SECTION MARSEILLE VILLE

Réservation : 91. 90. 21. 60 / 91. 50. 68. 71 / 91. 41. 74. 89
Vente des billets : *Du lundi au vendredi* sauf mardi
de 18h à 20h — le samedi de 14h à 17h
MAISON DE LA CULTURE
12-14, rue St. Bazile — 13001 Marseille
et à l'Opéra du 7 Mars au 12 Mars aux heures d'ouverture

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ
ՄԱՐՏ
10

JEUDI
10 MARS
1988

LE NUMERO : 4,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

TEL.: 47. 70. 86. 60 — TELEX: HARATCH 280 868 F
C.C.P. PARIS 15069-82 E — 51027317 A R. C. PARIS

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար․ 700 Ֆ․ — Վեցամսեայ : 360 Ֆ․
Արտասահման : Տար․ 1000 Ֆ․ (ամէնօրեայ առաքում)
850 Ֆ․ (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ․

63րդ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 16.703 Fondateur : SCHAVARCH MISSAKIAN 63e ANNÉE — No 16.703

Ղ Ա Ր Ա Բ Ա Ղ

ԵՐԵՒԱՆ.—

ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ ՇՈՒՐՋ 400.000 ՀԱՅԵՐՈՒ ՍԳԵՐԹԸ ԴԷՊԻ ԾԻԾԵՌՆԱԿԱԲԵՐԴ

ՊԻՄԷՆ ՊԱՏՐԻԱՐՔ ԵՒ ՎԱԶԳԷՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ՀԵՌԱԳԻՐԵՐ ԿԸ ՓՈԽԱՆԱԿԵՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿԻՆԵՐԸ ՍԻԼՎԱ ԿԱՊՈՒՏԻԿԵԱՆԻ ԿՈՉԻՆ ԿԸ ՊԱՏԱՍԽԱՆԵՆ ՈՒ ԿԱՆԱՆՑ ՕՐԸ ԿԸ ՎԵՐԱԾԵՆ ՍՈՒԳԻ ՕՐՈՒԱՆ

ՀԱՅԵՐՈՒ ՋԱՐԴԸ ԱԴՐԲԵՋԱՆԻ ՄԷՋ

Դէպի Նիւ - Եորքի իր թեմը վերադարձի ճամբուն վրայ, Երեքշաբթի իրիկուն Փարիզէն կ'անցնէր Թորգոմ Արք․ Մանուկեան, որ կարգ մը չահեկան տեղեկութիւններ կը բերէր :

Թորգոմ Արք․ հաղորդեց թէ Ամենայն Հայոց Հայրապետը ցաւակցութեան հեռագիր մը ստացած է Մոսկուայի Պիմէն Պատրիարքէն, ուր ան իր համակրական զգացումները կը փոխանցէր : Իր պատասխանին մէջ, Վազգէն Ա․ կը յիշեցնէ Ռուսաց Պատրիարքին որ տասը տարի է խնդրանք կը ներկայացնէ որ Ղարաբաղի Հայերը ունենան իրենց եկեղեցին ու ոչ մէկ պատասխան ստացած է : Ընդհանուր ձեւով, որոշ լաւատեսութիւն կը տիրէ, խորհելով թէ կարգադրութեան կարելիութիւններ կան : Թորգոմ Արք․ կ'ըսէր նաեւ թէ հայ կիները մերժած էին այն յարգանքը որ իրենց ալ կ'ըլլայ կանանց միջազգային օրուան առթիւ (Մարտ 8, տօնական օր է Խորհրդային Միութիւն), բայց այս մասին կը խօսինք քիչ վար : Կարեւորը խոհեմ չարժիլն է, Սփիւռքը այդ ձեւով պէտք է զօրավիգ կենայ Հայաստանի, լռջախոհութեամբ, չրջահայեացութեամբ : Այս է հիմնական ակնկալութիւնը : Ինչ կը վերաբերի Սումգայիթի մեռեալներու թիւերուն, կարելի չէ ճշգրիտ թիւ տալ, ամէնէն բարձր թիւը որ տրուած է, չուրջ՝ 300 մեռեալի մասին է :

ՄՈՍԿՈՒԱՅԷՆ՝ ԵՐԵՒԱՆ ՍՈՒԳԻ ՕՐ

Ադրբէջանի հայ զոհերու թիւը, ինչպէս ըսինք ցարդ կարելի չէ եղած ճշդել : Ամէն պարագայի մէջ, ջարդերու նկարագրութիւնը մեզ կը տանի 73 տարի ետ տանիլ : Ոչինչ փոխուած կը թուի : Հայերը պոկրոմ մկրտած են Փետրուար 28-ի օրը, երբ Ազերիները ծրագրուած ջարդ գործած են :Մոսկուայի «Նուվէլ տը Մոսկու»ն ալ յստակ կը գրէ (Պրիւսէլի Մարտ 9-ի «Լը Սուար»ը կ'արձագանգէր) որ բաժանումներու դրդիչները Ազերիները եղած են : Սպաննելէ, ջարդելէ, թալանի տալէ զատ, կրկին քարուքանդ ըրած են հայկական յուշարձանները : Մարտ 9-ին, «Ֆիկարօ» վկայութիւններ կը հրատարակէր Սումգայիթի մասին : Ազրիւրը՝ Հայեր են, որոնք Երեքշաբթի օր հաւաքուած էին Մոսկուայի Հայոց գերեզմանատունը եւ եկեղեցւոյ բակը : Հարիւրաւոր Հայեր հաւաքուած էին, ոմանք, Ադրբէջանէն եկած պատմած են ջարդերը որոնք տեղի ունեցած են : Սումգայիթէն զատ ջարդեր եղած են նաեւ Ադրբէջանի այլ քաղաքներու մէջ՝ Կիրովապատ եւ Բաքուի : Նկարագրութիւնները, զորս ոմանք կատարած են սահմռկեցուցիչ են, բայց մեր ապրիլեան սերունդին համար, նորութիւն չեն :

Զինածածկ գերեզմանատան մէջ, ուր մնացած են աւելի քան երկու ժամ, մէկը կարդացած է այն հեռագիրը, զոր ղրկած են Կորբաչովի․ — Կը յիշենք ցեղասպանութիւնը : Զենք կրնար լուռ մնալ» :

Երեւանի մէջ, տպաւորիչ սգերթ մը տեղի ունեցած է : Նախապէս Սիլվա Կապուտիկեան կոչ ըրած էր Հայաստանի կիներուն, որպէսզի Մարտ 8 կանանց այս միջազգային Օրը այլ ձեւով տօնեն, այսինքն՝ երթան ծաղիկ դնեն Ծիծեռնակաբերդի յուշարձանին : Միացած են սակայն այրերն ալ եւ չուրջ 400 հազար հոգինոց պատկառելի թափօր մըն է, որ լուռ, մեխակ մը ի ձեռին քալած է դէպի Ծիծեռնակաբերդ առաջին անգամ ըլլալով, Ապրիլ 24-է տարբեր թուականի մը : Երթը տեւած է ամբողջ օրը : Աւարտին, ժողովուրդը հաւաքուած է Օփերայի հրապարակը եւ որոշուած է մէկ ժամուան ընդհանուր գործադուլ մը ընել Ուրբաթ օր, Մարտ 11-ին :

***

— Մ Ա Մ Ո Ւ Լ —

LE MONDE

LE CAUCASE : BABEL AU CARREFOUR DES EMPIRES

Երկրորդ անգամն է, որ Շառլ Իւրժէվիչ (համալսարանական) շատ լաւ յօդուած մը կը ստորագրէ (առաջինը՝ Փետրուար 28 / 29) «Մոնտ»ի մէջ : Պարզ է որ յօդուածագիրը ձեռնհաս եւ լաւատեղեակ է շօշափած հարցերուն : Կը սկսի 1921 Յուլիս 6-էն, երբ Ստալին մտահոգ է ու կը յայտնէ իր մտահոգութիւնները Անդրկովկասի աշխատաւորներուն : Կ'անդրադառնայ Հայերու հնամեայ պատմութեան, Կիլիկիոյ թագաւորութեան, դարուս առաջին, 1915-ի ցեղասպանութեան, որու հետեւանքով, կը գրէ, անդունդը որ կը բաժնէ Հայերն ու Ազերիները այլեւս վերջնական է, անանցանելի : Կը հասնի ուրեմն ցարականութեան տապալման, Կերենսկիի կառավարութեան անկման, Լենինի գործի գլուխ անցնելուն, Բաքուի համախմբական կառավարութեան, հուսկ, կը գրէ յեղափոխութիւնը վերածուեցաւ հաչուեյարդարի ու վերլուծելէ ետք, ցայսօր դէպքերը, կը յանգի տրամաբանական եզրակացութեան, որ սա է՝ նման չարժումներ չեն դադրիր, ցորչափ արդար լուծում չգտնեն Ղարաբաղի նման հարցեր :

THE ECONOMIST

Միջազգային բովանդակ մամուլը կը չարունակէ լայն արձագանգ տալ Ղարաբաղի հարցին, երբեմն ճշգրիտ մօտեցումներով, յաճախ խառնելով Խորհրդային Միութեան այլ ազգութիւններու հարցերուն հետ :

Պարզ է, որ չենք կրնար անդրադառնալ բոլորին : Կը ջանանք սակայն չանտեսել կարգ մը կարեւոր հրատարակութիւններ, զորս կրնանք ձեռք ձգել :

Շաբաթաթերթերու կարգին յիշենք անգլիական «Էքոնոմիսթ»ը, որու վերջին թիւին (Մարտ 5 – 11) մէջ յօդուած մը լոյս տեսած է, հայ պարախումբի մը եւ քարտէզի մը նկարով : Ժամանակագրական թուումէն զատ վերջին դէպքերու, թերթը կը չեչտէ որ մշակութային յաւելեալ ազատութիւն մը Ղարաբաղի մէջ չի կրնար գոհացնել Հայերը, որոնք կը խորհին թէ մեծագոյն սխալը գործուած է Լենինյին – Ղարաբաղը Ադրբէջանի յանձնելով : Այս, անխուսափելի խառնաչփոթութիւնը որ կը կայանայ Ղարաբաղի հարցը նոյնացնելու այլ Հանրապետութեանց այլ հարցերուն որոնք ոչ մէկ կապ ունին : Ֆրանսացին կ'ըսէ՝ կը բաղդատուի միայն ինչ որ բաղդատելի է :

NEWSWEEK

Ամերիկեան այս չաբաթաթերթն ալ լայն տեղ կուտայ, փառաւոր նկարով մը, որ ցոյց կուտայ Երեւանի ծով բազմութիւնը հաւաքուած դրօշակներով եւ Կորբաչովի նկարներով : Անդին, աւելի փոքր նկար մը, ուր կը տեսնուին խումբ մը Հայեր Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին նըկարն ի ձեռին :

Հոս ալ խառնաչփոթութիւնը անխուսափելի է, կ'անդրադառնայ նաեւ կրօնական հարցերու, քրիստոնեայ եւ մահմետական բարդութեանց : Յօդուածագրերը հանդիպած են Սաքրամենթոյի հոգեւոր հովիւին, հայր Սասունի որ առաջինը եղաւ Երեւանէն վերադարձող, դէպքերէն ետք («Յառաջ», Մարտ 1) ու կ'արձագանգէ անոր կարգ մը յայտարարութեանց :

DER SPIEGEL

ARMENIEN : «DAS WAR DIE WOCHE DER FREIHEIT»

Գերմանական մամուլն ալ լայնօրէն կ'արձագանգէ, համակրական արտայայտութիւններով : Հայերու խօսքը՝ «Ազատութեան չաբաթն էր» գործածելով իբրեւ խորագիր, չաբաթաթերթը, նկար մըն ալ կը հրատարակէ մէկ միլիոն ցուցարարներու :

Հակիրճ պատմականով մը, կ'ոգեկոչէ 1915-ի ցեղասպանութիւնը, կը չեչտէ Հայերու վերապրելու, տոկալու կարողութիւնը, ապա կ'անցնի Ղարաբաղի հարցին :

LA REPUBBLICA

«HO PORTATO A MOSCA LA TRAGEDIA ARMENA»

Կիրակի Մարտ 6ի իտալական այս օրաթերթը հարցազրոյց մը հրատարակած է Ս․ Կապուտիկեանի հետ, որու մէկ նախադասութիւնը վերցնելով խորագրին վերածած է («Մոսկուա բերի հայկ․ ողբերգութիւնը») : Պիտի անդրադառնանք մեր վաղուան թիւով :

ԼՈՒԱՑՔ ՓՌՈՒԱԾ ՏԱՆԻՔԻ ՎՐԱՅ

ՍԱՌՑԱԿՈՅՏԸ

Կը սուրամ դէպի դպրոց : Ուշացած եմ : Երկաթուղին եզերող ճամբուն վրայ եմ, երբ Փարիզի հայկական ձայնասփիւռէն կ'իմանամ, թէ Ղարաբաղի մէջ, Ադրբէջանցիներ այրած են դէպի Երեւան ուղղուող փոխադրակառքեր եւ կրակի տուած հայկական մանկապարտէզ մը :

Կը սահմռկիմ, քանի մը վայրկեան կը կորսնցնեմ գլուխս : Երբ կը սթափիմ, հազիւ կը խուսափիմ արկածէ մը :

Ադրբէջանցիներ հրդեհած են *մանկապարտէզ* մը ու հիմա կ'ուղղուիմ ես դէպի դպրոցս, որ ունի ի'ր մանկապարտէզը : Կը բորբոքի երեւակայութիւնս, մեր մանկապարտէզի աշակերտները՝ Կարինէն ու Միհրանը, Արաքսին ու Տիգրանը, Անթոնին եւ միւսները կը տեսնեմ զոհ՝ բոցերու լեզուին : Խօսնակը իմացուցած էր, թէ այդ պահուն մանուկները կը բացակայէին, սակայն կատաղութիւնս

(Շար․ը Դ․ էջ)

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՆ ՄԱՄՈՒԼ

ՀՈԳՈՒ ԹԵԼԱԴՐԱՆՔՈՎ

Տարիներ առաջ սփիւռքահայութեան կոմիտէի մի փոքրիկ խմբով գտնւում էինք քանատահայ գաղութում: Խանդավառ հանդիպումներ, զրոյցներ, վէճեր, ելոյթներ: Դպրոցներից մէկում «ծաղիկ» դասարանից (այդպէս են անուանում մանկապարտէզի հասակը) մինչեւ վեցերորդը, հարիւրաւոր երեխաներ, նստած ամենամեծ դահլիճի յատակին, արտասանում էին, երգում պարում ... Վերջապէս եկաւ ժամանակը խառնուելու երեխաների հետ, ինչպէս ասում են՝ ողջագուրուելու պահը: Կատարուեց անսպասելին. միանգամից բոլորը նետուեցին մեզ վրայ, բարեւում են, համբուրում մեր ձեռքերը, դէմքը, հագուստները, մի քանի տասնեակ ձեռքեր ձգում են մեզ բոլոր կողմերից, աղմուկ – աղաղակի մէջ անհասկանալի է, թէ ինչ են ասում, եւ այդ պահին մի փոքրիկ, անուշիկ աղջիկ տմուր փաթաթւում է ոտքերիս եւ աղերսագին խօսքերով անընդհատ կրկնում.

– Ինձ հայրենիք տար, Հայաստան, կուգամ քեզի հետ հայրենիք, – խօսելն անհնար է, միայն արցունքներս են հոսում: Լալիս են բոլորը, ուսուցիչները, դպրոցի տնօրէնները, ծնողները: Ի՞նչ է սա, ի՞նչ զգացում, ներքին ի՞նչ գործօն, որ ստիպում է դեռեւս Հայրենիք հասկացութեան իմաստի տէր չդարձած փոքրիկին փաթաթուելու անծանօթ մի մարդու ոտքերին եւ Հայրենիք թախանձելու ... Ի՞նչ է սա:

Շատերին թւում է, թէ այս ամէնը Հայերին է միայն յատուկ. ո՛չ, աշխարհի բոլոր ազգերի ներկայացուցիչներն էլ հպարտանում են իրենց հայրենիքով, ապրում նրանով, կարօտով, գործում նրա համար: Ուրեմն ի՞նչ է պատճառը. երեւի այն, որ իւրաքանչիւր մարդ իրաւունք ունի կեանքում ընտրելու ամէն բան, բացի Հայրենիքից եւ ծնողներից:

Հայրենիքի հետ տէր ես դառնում նրա բախտին եւ ճակատագրին, ծնողների հետ՝ տոհմածառին, պարզ է դառնում, թէ պատմութեան ինչ խորքերից ես գալիս, ինչ լեզուի տէր ես, ինչ մշակոյթի, ազգդ ինչ է բերել աշխարհին եւ ինչ է բերելու, որտեղ է եւ ինչպէս է կոչւում այն հողակտորը, որի վրայ աշխատանքի, պայքարի քրտինք ու արիւն կայ եւ սուրբ շիրիմներ...

Երեւի այս ամէնն է, որ իւրաքանչիւրիս էութիւնն է դառնում, դառնում ոգին: Երեւի սա է, որ երկու քանատահայ պատանիների թելադրել է գրելու դպրոցական շարադրութեան մէջ հետեւեալը՝ «Հայաստանի հողերուն վրայ կ'երազէի ունենալ պզտիկ տուն մը, հոգ չէ, թէ պալատի մը պէս չըլլար, բայց հպարտութեամբ մտնէինք ամէն իրիկուն բոլոր ընտանիքովս: Չէի ուզեր օտար երկրի մը մէջ փայլուն լոյսերով զարդարուած պալատ մը ունենալ. հոգ չէ, խրճիթ մը ըլլար իմ Հայրենի հողերու վրայ. ապահով առաւօտեան արեւին լոյսը կը բաւէր մեզ, միայն չի մարի ծուխը հայրենի եւ դեռ երկար ապրենք»: Ռուպէր Իսկէնտէրեան, 5-րդ կարգ (դասարան) կամ, ինչպէս գրում է ծորճ — Իվան Տողրամաճեանը, 4-րդ կարգ, վերնագրելով՝ «Հայրենիքիս». «Հայաստանը իմ հայրենիքս է: Հայրենիքիս հողը պզտիկ է, բայց շատ հարուստ է հայ լեզուով, գիրով ու գրքերով: Ես շատ կը փափաքիմ օր մը անուշիկ հայրենիքս այցելել: Տեսնել Արարատն ու Մասիսը, Սեւանայ լիճն ու Արագածը եւ Սուրբ Էջմիածինը: Ես շատ կը սիրեմ իմ մայրենի լեզուն եւ հայրենիքս»:

Այո՛, սա Հայրենիքի կարօտն է թելադրում, խօսքով միայն չես բացատրի:

Աշխարհի հայաշատ գաղութներում շատ եմ եղել: Առաջներում հանդիպում էի մեր եւ Սփիւռքի պարբերական մամուլի, գրականութեան միջոցով ծանօթ ու լսուած գործիչների, հասարակական ակտիվիստների հետ, մինչդեռ, քանի ժամանակն առաջ է գնում, աւելի յաճախ եմ հանդիպում մարդկանց, նախկին հայրենադարձների, որոնց ճանաչում եմ եւ գիտեմ Հայրենիքից: Ցաւօք սրտի, նրանց մէջ տեսնում եմ նաեւ մշակոյթի գործիչների, որոնցից շատերի հետ աշխատել եմ եւ ընկերութիւն արել: Դուք կարող էք ասել՝ յետոյ ի՞նչ, մարդ է. որտեղ ցանկանայ, թող այնտեղ էլ ապրի:

Այո՛, դա իւրաքանչիւրիս իրաւունքն է, ես ոչ միայն չեմ առարկում, այլեւ լրիւ պաշտպանում եմ այդ տեսակէտը, այդպէս պէտք է լինէր վաղուց եւ ափսոս, որ միայն այսօր է, որ օրէնքը պահպանւում է ամէն մէկիս հոգու եւ խղճի ազատութեան իրաւունքը:

Հէնց այս պատճառով էլ ես կատարում եմ իմ հոգու թելադրանքը, գումարելով նաեւ Սփիւռքի հայրենակիցներիս յանդիմանող ու յամառ պահանջը, որ մենք քիչ ենք խօսում, քիչ ենք գրում, կարծիք չենք յայտնում այս երեւոյթի առիթով:

Ի հարկէ, կարելի էր նաեւ չգրել: Մի՞թէ աշխարհում բոլոր ժողովուրդներն ապրում են միայն իրենց հայրենի տարածքի վրայ եւ միայն Հայերն են, որ սփռուած են աշխարհով մէկ եւ թողնում են իրենց հայրենիքը. ո՛չ, բնաւ էլ այդպէս չէ, հակառակը, նոյնիսկ երկրներ կան, որոնց կառավարութիւնները նպաստում են արտագաղթին, ելնելով երկրի տնտեսական – ընկերային իրավիճակից: Եւ առաւել եւս աւելի պարզ դարձնելու համար, գամ մի փոքր հեռուից:

Սովետական Հայաստան, Հայրենիք վերադարձան շուրջ 250 հազար Հայեր, հիմնականում Հայրենական պատերազմի աւարտից յետոյ. դժուարին պայմաններ էին, նոյնիսկ կարելի է ասել՝ շատ ծանր ժամանակներ, եւ այդ կարեւոր գործը այդ տարիներին կազմակերպելը մի գուցէ յարմար չէր, բայց մեր հայրենակիցները տոկացին, աշխատեցին, դժուարութեամբ տուն – տեղ ստեղծեցին, ուսում առան, բազմացան:

Մօտաւոր հաշիւներով, շատ մօտաւոր այսօր նրանց թիւը դարձել է շուրջ մէկ միլիոն: Անհրաժեշտ մի թիւ Հայութեան համար, հայրենի հողի վրայ, բայց դա միայն թիւ չէ, այլ նաեւ ուժ, աշխատող ձեռքեր, որոնք մասնակցեցին հայրենիքի յետպատերազմեան դժուարին վերելքին: Նրանց մէջ կային եւ այսօր էլ գործում են հայրենանուէր գիտնականներ, մասնագէտներ, գրողներ, արուեստագէտներ, որոնց լուման մեծ եղաւ եւ շարունակւում է հայրենիքի գիտութեան, մշակոյթի եւ մնացեալ բոլոր ասպարէզներում:

Կերպարուեստում, կարող եմ հաստատել, որ նրանց բերած նոր հոսանքը, որը դաժան խոչընդոտների հանդիպեց զանազան շրջանակներում, չմոռանանք, «պաշտամունք»ի դարաշրջանն էր, այնուամենայնիւ, ուղղակի եւ անուղղակի կերպով բարերար ազդեցութիւն ունեցաւ եւ հարստացրեց մեր նկարչութիւնը, որը եւ պատճառ դարձաւ աւելի շուտ եւ արագ գրաւելու առաջաւոր դիրքեր Միութեան մէջ: Ես վստահ եմ, որ նոյնը կարող են ասել եւ հաստատել նաեւ ուրիշ ասպարէզների մասնագէտները:

Ինձ յայտնի տուեալներով 1986 թուականին 192 Հայեր հեռացել են հայրենիքից: Ճնշող մեծամասնութիւնը ներգաղթողներից է: Ինձ մտահոգում եւ ցաւ է պատճառում այն հանգամանքը, որ 1987 թուականին հայրենիքից հեռացողների թիւը շատացել է: Սրանց մեծ մասը բարեկամների հետ միաւորուելու է գնում, ոմանք էլ, պարզ խօսենք, դժգոհ են:

Պարզ խօսենք, ասոյթ կայ՝ ստիպողաբար սիրելի չես լինի, չեն ցանկանում՝ թող մեկնեն: Եթէ նոյնիսկ մի քանի հազար էլ գնայ, Հայաստանը չի դատարկուի, հայրենիքը չի փլուի, այստեղ միայն մի բայց կայ, մի հանգամանք կամ խնդիր, որի վրայ ուշադրութիւն եմ ուզում հրաւիրել: Գնում են ոչ միայն տատն ու պապը, որդիները, այլեւ տանում են իրենց հետ նաեւ տեղացի հարսներին ու փեսաներին եւ, որ ամենատխուրն է, թոռներին, թոռներ՝ որոնք դեռ չեն հասկանում, թէ ուր են տանում կամ ուր են գնում չգիտեն որ իրենց կտրում են հայրենի հողից ու ջրից, մայրենի լեզուից ու պատմութիւնից, կտրում են արմատներից:

Բայց չէ՞ որ մենք լաւ գիտենք, թէ ինչ է Սփիւռքը իր դպրոցներով ու մշակութային միութիւններով, իր եկեղեցիներով ու բարեգործական կազմակերպութիւններով եւ գիտենք, թէ ինչ հերոսական ճիգեր են թափւում հայապահպանման համար, Հայ մնալու համար: Եկէք համարձակօրէն ճշմարտութեան աչքերին նայենք ու ասենք. կշեռքի նժարը ըՍփիւռքում թեքւում է սպիտակ ջարդի կողմը, այո՛, սա է իրականութիւնը:

Ցանկանում եմ մի օրինակ եւս բերել: 1987 թուական, Աւստրալիա, Սիտնէյ: 2500 հայ հաւաքուել է քաղաքի խոշոր համերգասրահում՝ ելոյթ է ունենում հայկական ժողովրդական երգի – պարի խումբը. հսկայ դահլիճը դղրդում է, մի փոքր «համեմուած» Լատինական Ամերիկայի ժողովուրդներին յատուկ, ի զարմանս ինձ, ծափերով, սուլոցներով եւ կոչերով, բեմահարթակ է բարձրանում խմբի մեներգիչ Թովմաս Պօղոսեանը, երգում է տխուր մի երգ, կարօտով լեցուն մի երգ.

«Քէլէ, լաօ, քէլէ էրթանք մըր
էրկիր...»:

Լաց են լինում բոլորը, բոլորի հետ նաեւ մենք, չնայած գիտենք, որ մի քանի օրից վերադառնալու ենք տուն՝ «մըր էրկիր». յուզուած նայում եմ շուրջս, տեսնում եմ փոքրիկների, որոնք զարմացած նայում են իրենց ծնողներին, մեծերին, որոնց աչքերը ծածկուած են թաշկինակներով, բայց դողում են նրանց ձեռքերը, ու անմիջապէս պատկերացնում, որ նրանցից շատ – շատերը եթէ ոչ այսօր, ապա ամենամօտ ապագայում հարց են տալու նաեւ մեզ, հայրենիքից հեռացողներիդ՝ եթէ լաց պիտի լինէիք (ես համոզուած եմ, որ նրանք լաց պիտի լինեն), ինչո՞ւ հեռացաք, ինչո՞ւ թողեցիք ձեր հողն ու չէն տունը, ձեր այգին ու նայիրեան բարդին. ինչո՞ւ ընկաք օտարութեան մէջ, ինչո՞ւ...

«Ինչո՞ւ» հարցն իր մէջ ներառնում է, անշուշտ, առարկայական պատճառներ, որոնք շատ ու շատ են: Իրաւացի են հայրենակիցներս, որ շատ դժուարութիւններ կրեցին, որ ոմանք չհասկացան, նոյնիսկ ծաղրեցին, ազատազրկեցին, ցուցաբերեցին անվստահութիւն, որոշ մարդկանց չգնահատեցին, վիրաւորեցին. այս ամէնի մասին մի խօսք է գրել Վարդան Գրիգորեանը «Գարուն» ամսագրի 11-րդ համարում (*): Ճիշդ է այս ամէնը, ճիշդ, միայն ուզում եմ հարց տալ. մի՞թէ մենք՝ տեղացիներս զերծ մնացինք այդ ամէնից, ի հարկէ ոչ, բայց նոյնիսկ այդ պայմաններում դուք կիսեցիք ամէն բան, ձեր աշխատանքը խառնեցիք վերածնուող հայրենիքի գործին, բաժանեցիք ուրախութիւն ու տխրութիւնը, դիմացաք հասկացողին ու չհասկացողին, դիմացաք մեծ ու փոքր, կիրթ ու անկիրթ պաշտօնեաներին, յոգնեցիք հերթերում, անիմաստ ժողովներում, ձանձրացաք միօրինակ թերթերից ու կոչերից:

Իսկ ահա այսօր մեր երկիրն անցել է նոր ու համարձակ փոփոխութիւնների, արդարըն ու բարին ճանապարհ են բացում, փոխւում է ոչ միայն մեր, այլեւ աշխարհի մտածելակերպը, նորովի լուծում են բատանում հարազատների հետ տեսակցելու, փոխայցելութեան, շրջագայութեան հարցերը: Շատ բան արդէն փոխւում է, բարելաււում են բնակարանային պայմանները, առաջին պլան մղւում ընկերային – կենցաղային հարցերը, մարդիկ ընդգրկւում են անհատական գործունէութեան մէջ, համարձակ առաջ քաշւում ղեկավար աշխատանքի, եւ արժէ, որ վերանայէք ձեր դիրքորոշումը՝ ո՞ւր էք գնում եւ ո՞ւմ էք տանում: Կրկնում եմ, մենք անտարբեր չենք կարող մնալ այն սերնդի հանդէպ, որ ծնուել ու մեծացել, կրթուել ու առնականացել է Մայր հայրենիքում: Նա հայրենիքի զաւակն է իր խղճով ու ոգով, նա պարտք է իր ժողովրդին ու հողին, նա հայրենիքի ապագան է, եւ մեզ համար միեւնոյն չէ, թէ ինչ հողի մէջ նա ծիլ կը նետի, կը ծաղկի՞, թէ կը չորանայ: Մի՞թէ դուք ուզում էք, որ նա էլ օտարութեան մէջ ծնուած, հայութիւնից հեռու պահուած, հայերէն չխօսող ու չկարդացող Մայքըլ Առլէն Կրտսերի նման 40 տարեկան հասակում գայ հայրենիք եւ վերադարձին գիրք գրի՝ «Դէպի Արարատ», արտասանելու համար հետեւեալ խօսքերը.– Յիշեցի Երեւանը իր անվայելչութեամբ եւ փոշիով, իր ժայռերով եւ գործարանների ծուխով եւ վարդագոյն քարէ շէնքերով, ստալինեան իր խոժոռութեամբ, օդակայանի իր ոստիկանութեամբ, Վոսփորի վրայ մայր մտնող արեւին չհաւասարող իր ոչ մէկ տեսարանով. եւ մտածեցի. ուէլ, առնուազն հաստատ հողի վրայ էիր հոն, բան մըն էիր հոն:

Այո՛, բան լինել եւ այն էլ հայրենի հողի վրայ, ա՛յս պէտք է լինի բոլորիս մղումը, բոլորիս երազանքը:

Վերջացնելով խօսքս, կը ցանկանայի, որ մեկնելուց առաջ մէկ անգամ եւս կարդայիք Համօ Սահեանին:

Ախր ես ինչպէ՞ս վեր կենամ գնամ,
Ախր ես ինչպէ՞ս ուրիշ տեղ մնամ:
Ախր ուրիշ տեղ
Հողի մէջ այսքան օրհնութիւն չկայ,
Այսքան վաստակած՝ յոգնութիւն չկայ:
Ախր ուրիշ տեղ ձիւնի մէջ՝ արեւ,
Եւ արեւի մէջ այսքան ձիւն չկայ:
Ախր ուրիշ տեղ տեղահան եղած,
Եկած ուսերով Արագած սարի,
Ուսերին յենուած Սասնայ տուն չկայ:
Ախր ուրիշ տեղ
Ամէն մի քարից, առուից, ակօսից
Իմ աչքերով իմ աչքերին նայող
Մանկութիւն չկայ...
Ախր ես ինչպէ՞ս վեր կենամ գնամ,
Ախր ես ինչպէ՞ս ուրիշ տեղ մնամ,
Ախր ես ինչպէ՞ս ապրեմ առանց ինձ:

Ուրեմն մեկնելու պատրաստուող հայրենակիցներ, նորից մտածէք եղածի եւ լինելիքի մասին, ոչ միայն ուրիշի ստեղծած առատութիւնից եւ բարւոք կեանքից օգտուելով, այլեւ հոգով ու յոգնելով, նուիրական նպատակներով ապրելու մասին, մտածէք նաեւ հարազատութեան ու նրա նորմերի մասին, որը հիմնական պատճառն է ձեր մեկնման, որ այնտեղ երբեմն տարիներով իրար դուռ չեն բախում, վաղուայ ապրուստի ապահովութեան վախը օտարացնում է հարազատներին, իսկ հարստութեան բաժանումը դարձնում թշնամի, մտածէք, որ խառը ամուսնութիւնները 80 տոկոս են կազմում Ամերիկայում եւ այլուր, որ հայերէն չհասկանալը ստիպում է «Հայր մեր»ն անգամ արտասանել օտար լեզուով եւ վերջապէս ուշադրութիւն դարձրէք, որ հայրենի պետութիւնը այսօր անում է ամէն բան շտկելու համար այն բոլոր սխալները, որոնք տեղի են ունեցել տարիների ընթացքում:

Մտածէք եւ դիմէք ձեր խղճին ու ոգուն, եւ եթէ նա նորից կը թելադրի ձեզ թողնել եւ հեռանալ Մայր հայրենիքից, նրա սրբութիւններից, Արարատից ու Արագածից, Էջմիածնից ու Երեւանից, Սեւանից ու Զուարթնոցից, Սարդարապատից եւ Մատենադարանից, թողէք ու գնաք, արգելք չկայ, Աստուած ձեզ հետ, բայց գիտցէք, որ հայրենիքն էլ խռովել գիտէ, հայրենիքն էլ մոռանալ գիտէ:

ԳՐԻԳՈՐ ԽԱՆՋԵԱՆ

(*) Տե՛ս «Յառաջ» Փետ. 20/21-ի թիւ:

ՂԱՐԱԲԱՂ

ԴԷՊՔԵՐՈՒ ԸՆԹԱՑՔԸ

ԽՄԲ. — Ստորեւ այն ելոյթը, զոր ունեցած էր Կ. Դեմիրճեան, Փետր. 29-ին:

**

Յարգելի ընկերներ,

Նախ եւ առաջ ուզում եմ ձեզ հաղորդել, որ ահա արդէն երրորդ օրն է, ինչ իրադրութիւնը Հանրապետութիւնում նորմալացել է, բոլոր ձեռնարկութիւններում եւ ուսումնական հաստատութիւններում հաստատուած է նորմալ աշխատանքային ռիթմ: Միահամուռ հաւանութիւն տալով Ադրբեջանի եւ Հայաստանի աշխատաւորներին, ժողովուրդներին՝ ՍՄԿԿ Կեդր. Կոմիտէի գլխաւոր քարտուղար Միխայիլ Գորբաչովի դիմումին, Հանրապետութեան աշխատաւորները պատրաստակամութիւն յայտնեցին հատուցել թոյլ տուած բացթողումը, աշխատեցին Շաբաթ եւ Կիրակի օրերին:

Այժմ ես ուզում եմ ձեր ուշադրութիւնը հրաւիրել մեզ տագնապ յարուցող մի հանգամանքի վրայ: Լեռնային Ղարաբաղի իրադարձութիւնների կապակցութեամբ մեզանում ստեղծուած իրադրութիւնը, ինչպէս հաւանաբար արդէն յայտնի է ձեզ, ադրբեջանական բնակչութեան որոշ մասի անհանգստութիւնն է յարուցել: Մի շարք ադրբեջանական ընտանիքներ մեկնել են Հանրապետութեան սահմաններից դուրս: Դա հետեւանք է ինչպէս մի շարք շրջաններում տարածուած ամէն տեսակ լուրերի, այնպէս եւ մարդկանց պահանջմունքների, նրանց յուզող հարցերի նկատմամբ անուշադրութեան: Ի հարկէ, հեռացել են ոչ այնքան շատ մարդիկ: Եւ այնուամենայնիւ, այդ փաստը չի կարող ցաւագին արձագանգ չունենալ մեր սրտերում, չի կարող անհաղորդ թողնել մեզ: Ձեռնարկուած միջոցների շնորհիւ այդ ընտանիքների մի մասը արդէն վերադառնում է հարազատ օճախները:

Սակայն Ղարաբաղի իրադարձութիւնները, բնակչութեան նշուած տեղաշար-

մը, զանազան լուրերի տարածումը չէին կարող իրենց հերթին չներգործել Ադրբեջանի իրադրութեան վրայ: Մեր ունեցած տեղեկութիւնների համաձայն, բախումներ են եղել: Մասնաւորապէս, փետրուարի 28-ին Սումգայիթում, մի խումբ խուլիգանական տարրեր անկարգութիւններ են հրահրել: Տեղ են գտել սանձարձակութեան եւ բռնութեան դէպքեր:

Ներկայումս այնտեղ իրադրութիւնը վերահսկւում է: Միջոցներ են ձեռնարկւած քաղաքում կեանքը նորմալացնելու, կարգապահութիւն ու հասարակական կարգը ապահովելու համար: Քննչական մարմինները կատարում են հետաքննութիւն:

Այս ամէնը մեզանից պահանջում է աւելի ու աւելի մեծ ուշադրութիւն նուիրել այն բանին, թէ մեր Հանրապետութեան տարածքում ինչ տեսք են ընդունում Հայերի եւ Ադրբեջանցիների յարաբերութիւնները:

Քննութեան առնելով այդ հարցը, Հայաստանի Կոմկուսի Կենտկոմի Բիւրօն պարտաւորեցրեց կուսակցութեան քաղկոմներին, շրջկոմներին, քաղաքային, շրջանային ու գիւղական Սովետների գործկոմներին, արհմիութենական եւ կոմերիտական կազմակերպութիւններին, անձնապէս նրանց ղեկավարներին անհրաժեշտ աշխատանք կատարել իւրաքանչիւր քաղաքում եւ շրջանում, իւրաքանչիւր գիւղում, ձեռնարկութիւններում, տնտեսութիւններում, ընտանիքներում՝ նպատակ ունենալով կանխել նման փաստերը, անել ամէն ինչ, որպէսզի Հանրապետութեան ադրբեջանական բնակչութիւնը անհանգստանալու ոչ մի հիմք չունենայ: Հարկ է բացատրական աշխատանք կատարելիս կասեցնել ամէն տիպի աւէկոսէները, տալով լայն, ճշմարտացի եւ օպերատիւ ինֆորմացիա: Ամենախիստ կարգով պէտք է հաշւի առնել նրանցից, ովքեր անուշադիր, անպատասխանատու վերաբերմունք են դրսեւորում մեր մարդկանց պահանջմունքների նկատմամբ:

Կարեւորագոյն խնդիրն այն է, որպէսզի ամէնուրեք հաստատուի բարեկամութեան, փոխըմբռնման, Հայերի եւ Ադրբեջանցիների միջեւ իսկական եղբայրութեան մթնոլորտ:

Ուզում եմ ձեզ յիշեցնել Միխայիլ Սերգէյեւիչ Կորբաչովի դիմումից վերցուած յուզիչ, սրտառուչ հետեւեալ խօսքերը. — «Ոչ մի մայր չի համաձայնի, որ իր զաւակներին ազգային գծութիւններ ընպանան բարեկամութեան, հաւասարութեան, փոխօգնութեան ամրակուռ կապերի՝ սոցիալիզմի յիրաւի մեծ նուաճումների փոխարէն... Հարկաւոր է թանկ գնահատել եւ բոլո ամենայնի ամրապնդել ադրբեջանական եւ հայ ժողովուրդների բարեկամութեան աւանդոյթները, որոնք ձեռք են բերուել սովետական իշխանութեան տարիներին: Միայն այդպիսի մօտեցումն է համապատասխանում ՍՍՀՄ բոլոր ժողովուրդների իսկական շահերին»:

Ժողովուրդների բարեկամութիւնը սովետական հասարակութեան հոգեւոր մեծագոյն հարստութիւնն է, երկրի հզօրութեան հիմքը, մեր բոլոր ազգերի եւ ժողովուրդների բարգաւաճման գրաւականը: Եւ մեր բոլորիս սուրբ պարտքն է աչքի լոյսի պէս պահել ու պահպանել, պրակտիկ գործերով ամրապնդել այն, զարգացնել դրա հարուստ ինտերնացիոնալ աւանդոյթները: Մենք պէտք չէ մոռանանք նաեւ այն, որ ժողովուրդների բարեկամութիւնը նաեւ պրակտիկ գործերն են, փոխադարձ խոր յարգանքը, դա նաեւ հոգատարութիւնն է մէկը միւսի նկատմամբ, ժամանակին ցուցաբերուող օգնութիւնը բոլոր «մանրուքներում», որոնցից եւ գոյանում են իւրաքանչիւր մարդու կեանքն ու կենցաղը:

Հայ եւ ադրբեջանական ժողովուրդների եղբայրութիւնը գալիս է դարերի խորքից: Պատմութեան քառուղիներում այն մէկ անգամ չէ, որ փորձութիւնների է ենթարկուել: Բայց ոչինչ չի կարողացել խաթարել ու սասանել այդ եղբայրութիւնը: Եւ, կարծում եմ, մեր եղբայրութեան փորձութեան այս պահին ոչ մի Հայ, ոչ մի Ադրբեջանցի վնաս չի հասցնի դրան, չի մթագնի այն, ստուեր չի գցի դրա վրայ:

Դարեր ի վեր մենք ապրել ենք կողք-կողքի, աշխատել կողք-կողքի, վաստակելով հանապազօրեայ մեր հացը, մենք այսուհետեւ էլ պէտք է ապրենք ու աշխատենք միասին, նոր կեանքի ճանապարհով յաւերժ ընթանանք ուս ուսի, համատեղ աշխատանքով կոփենք մեր երջանկութիւնը միասնական սովետական ընտանիքում:

ՏԻԿԻՆ ԺԱՔ ՇԻՐԱՔ ԵՒ ՆԱԽԱՐԱՐՆԵՐ

ԴՊՐՈՑԱՍԷՐ ՏԻԿՆԱՆՑ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻՆ ՄԷՋ

Շաբաթ, Մարտ 5, կէսօրէ ետք, Ռենսիի Դպրոցասէր Տիկնանց Վարժարանը կը նշէր Ֆրանսա հաստատման իր 60-րդ տարեդարձը, պաշտօնական հանդիսութեամբ մը՝ որուն ներկայ գտնուեցան Վարչապետ Ժաք Շիրաքի կինը, կառավարութեան բանբեր եւ պիւտճէի նախարար Ալէն Ժիւփէ, Ապահովութեան ենթանախարար Ռոպէր Փանտրօ, Փարիզի 9-րդ թաղամասի եւ Ռենսիի քաղաքապետները, Անթոնիի երեսփոխան — քաղաքապետ Փաթրիք Տէվէճեան, Փարիզի Հայոց առաջնորդ Գիւտ Եպիսկոպոս Նագդաշեան, Ֆրանսայի Հայ Կաթողիկէ համայնքի առաջնորդ Գրիգոր Եպիսկոպոս Կապրոյեան, Անրի Վէրնէօյ, Գառզու եւ պաշտօնական այլ անձնաւորութիւններ եւ հոծ բազմութիւն մը:

Ժամը 17.40-ին, հիւրերու ժամանումով կը սկսէր գործադրուիլ պատշաճ յայտագիրը: Ռոպէր Փանտրօ խօսք առնելով ներկաներուն ներողամտութիւնը կը խնդրէր նախարարապետին բացակայութեան համար, նշելով որ Պետութեան գործերով ստիպուած էր Մաթինեոն մնալ: Գիւտ Եպիսկոպոս վեր կ՚առնէր Դպրոցասէրի դերը մատաղ սերունդի դաստիարակութեան մէջ: Տեսչուհին՝ Տիկին Սիլվա Գարակիւլեան, պատմականը ընելէ ետք Դպրոցասէրի հարիւրամեայ կեանքին՝ Պոլսէն, Ֆրանսա, կ՚անդրադառնար վարժարանին ունեցած նիւթական դժուարութիւններուն, օժանդակութիւն մը ակնկալելով կառավարութենէն:

Նախարարապետին խօսքը փոխանցելով ներկաներուն Ալէն Ժիւփէ կ՚անդրադառնար Հայերու Ֆրանսա հաստատման, փախչելով ջարդերէն, անոնց թափած ջանքերուն՝ իրենց ինքնութեան եւ մշակոյթի պահպանման մարզերէ ներս, անոնց բերած նպաստին՝ Ֆրանսայի տընտեսական, արուեստի, եւ գիտութեան կեանքին մէջ, աւելցնելով որ կառավարութիւնը հասկնալով վարժարանին տընտեսական դժուարութիւնները, Նախարարապետը հրահանգած է կրթական Նախարարութեան հարկ եղածը ընել այդ ուղղութեամբ:

Երգչախումբ եւ պարախումբ իրենց մեկնաբանութեամբ հաճելի պահ մը կը տեղծէին, մինչ Գառզուէն եւ լիբանահայ երիտասարդ նկարիչէ մը (Շիրաքի դիմանկարը) մէկական գործ կը նուիրուէր Տիկին Պեռնատէթ Շիրաքի:

Այնուհետեւ վարժարանի շէնքի մուտքին Ժաք Շիրաքի (չ) այցելութիւնը յիշատակող տախտակի մը քօղը վար կ՚առնէր Տիկին Պեռնատէթ Շիրաք եւ պատշաճ ընդունելութեամբ մը վերջ կը գտնէր հանդիսութիւնը:

ՇՐՋ. ԹՂԹԱԿԻՑ

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՕՐ. ՀԵՐՄԻՆԷ ԳԱԼՈՒՍՏԵԱՆԻ 50—ԱՄԵԱՅ ՅՈԲԵԼԵԱՆԸ

Օր. Հերմինէ Գալուստեանի կրթական գործունէութեան 50-ամեայ յոբելեանը կը նշուի Ապրիլ 10-ին՝ Փարիզի մէջ: Ծընած է 1914-ին՝ Կ. Պոլիս: 1932-ին վըկայուած Էսաեան վարժարանէն, նոյն տարին ընդունուած է Սեւրի Բարձրագոյն Ուսուցչանոցը, ուրկէ վկայուած է որպէս ուսողութեան ուսուցիչ եւ 1936-ի Կ. Պոլիս վերադառնալով պաշտօնավարած է Էսաեանի մէջ: 1941-ին մտած է Կեդրոնական վարժարան որպէս ուսողութեան ուսուցչուհի. նոյն տարին Գիտութեանց տոքթորի տիտղոս ստացած է Կ. Պոլսոյ համալսարանէն: 1948-ին ստանձնած է Էսաեան վարժարանի տեսչութիւնը, պաշտօն՝ զոր վարած է մեծ ձեռնհասութեամբ մինչեւ 1973: Իր օրով Էսաեան լիցէոնի կարգերը վերահաստատուած են: 1949 — 1969 թուականներուն դասաւանդած է նաեւ Կալաթասարայի Պետական Լիցէոնին մէջ ուսողութիւն եւ աստղագիտութիւն: 1961-ին անդամ նշանակուած է Թուրքիոյ Սահմանադիր Ժողովին: 1975-ին անցած է Փարիզ եւ մինչեւ 1983 պաշտօնավարած է Դպրոցասէր Տիկնանց Վարժարանին մէջ իբրեւ վարչական տնօրէնուհի, ապա հանգստեան կոչուած:

Տոքթ. Հերմինէ Գալուստեան ունեցած է նաեւ հանրային գործունէութիւն, որպէս վարչական անդամ Սանուց Միութիւններու, Թրքահայ Ուսուցչաց Հիմնարկին, Գալֆայեան Որբանոցի Խնամակալութեան, Թուրքիոյ Աստղագիտական Միութեան, Ֆրանսահայ Գրողներու Ընկերակցութեան եւայլն: Հրատարակած է նաեւ իր մասնագիտութեան վերաբերեալ որոշ թիւով աշխատութիւններ եւ յօդուածներ: Եղած է նաեւ ուսումնական գըլխաւոր խորհրդատու Կ. Պոլսոյ հայկական 30 վարժարաններու:

Ահա այսպիսի կրթական եւ հանրային բազմավաստակ գործունէութիւն ունեցած տոքթ. Հերմինէ Գալուստեանի յոբելեանն է, որ կը տօնուի Ապրիլ 10-ին՝ Փարիզի մէջ, Կիմէ Թանգարանի սրահը:

Յոբելենական Յանձնախումբին կը մասնակցին Դպրեվանքի, Էսաեան, Կեդրոնական եւ Ֆէրիգիւղի Վարժարաններու Սանուց Միութիւնները, որոնց կը գործակցին նոյն վարժարաններու Հիւսիսային եւ Հարաւային Ամերիկաներու Սանուց Միութիւնները, իրենց երախտիքը յայտնելու համար հայորդիներու դաստիարակութեան ամբողջ կէս դար իր ծառայութիւնը բերած Օր. Հերմինէ Գալուստեանին:

ՅՈԲԵԼԵՆԱԿԱՆ ՅԱՆՁՆԱԽՈՒՄԲ

— Կը խնդրուի արտասահմանի հայ մամուլէն արտատպել:

═ Յանձնախումբի հասցէն՝
Les Anciens du Lycée Guétronagan
8, Galerie Montmartre, 75002 Paris

ԳԱՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ

ՊԷՅՐՈՒԹԻ Ս. Նշան Մայր Եկեղեցւոյ մէջ, Փետրուար 9-ին, նշուած է Ղեւոնդեանց քահանայից տօնը: Առաւօտեան ժամը 7.30-ին, կառքերու թափօրով եւ ներքին ապահովութեան ուժերու գլխաւորութեամբ առաջնորդ Արամ Արք. Քէշիշեան Պուրճ Համուտէն ուղղուած է դէպի Ս. Նշան Եկեղեցի, որ լեցուած է հոծ բազմութեամբ: Պատարագած է Վրթանէս Ա. քհնյ. Թօնթեան: Քարոզած է Առաջնորդը անդրադառնալով եկեղեցւոյ եւ ազգին համար կենդանի նահատակութեամբ ապրելու եւ ի պահանջել հարկին արեան վկայութեամբ ինքզինք ընծայաբերելու անհրաժեշտութեան: Կէսօրին տրուած է ճաշ մը, որու ընթացքին խօսք առած են Վրթանէս Ա. քհնյ. եւ յանուն Թաղականութեան՝ Գրիգոր Արմէնեան: Արամ Արք. գնահատած է այն նուիրեալ անձերը՝ քահանայ, դպիր, սարկաւագ, թաղական, տիկնանց միութեան կամ քոյր կազմակերպութեան անդամներ, որոնք հաւատարմօրէն կառչած մնացած են Ս. Նշան Մայր Եկեղեցւոյ:

***

ԹԵՀՐԱՆԻ Հայ Մշակութային «Արարատ» Կազմակերպութեան «Կոմիտաս» սրահին մէջ, Փետրուար 18-ին եւ 19-ին, բեմադրուած են «Ծպուռն ու մրջիւնը» եւ «Դատախազ» թատերախաղերը, Անահիտ Գրիգորեանի կողմէ:

***

ԹԵՀՐԱՆԻ Հայ Համալսարանականներու ընդհանուր Միութեան կեդրոնի «Նիկոլ Աղբալեան» սրահին մէջ, Փետրուար 18-ին եւ 19-ին տօնուած է Վարդանանքը: Բանախօսած է Քարմէն Մարգարեան. բեմադրուած է «Ուրանում ենք ուրացեալին» թատերախաղը երկու արարով:

***

ԹԵՀՐԱՆԻ Ջհարմահալի Հայ Ուսումնասիրաց Միութեան «Յ. Թումանեան» սրահին մէջ, Փետրուար 19-ին, տեղի ունեցած է Եղիշէ Չարենցի նուիրուած գրական երեկոյթ մը: Բանախօսած է Ռոբեր Մարգարեան, ներկայացնելով Չարենցի կեանքն ու գրականութիւնը: Գործադրուած է գեղարուեստական յայտագիր մը:

ՁՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԱԾ ՁԵՌԱԳԻՐՆԵՐԸ ՉԵՆ ՎԵՐԱԴԱՐՁՈՒԻՐ

ԽԱՐԻՍԽԷՆ ՀԵՌՈՒ

(Վ Է Պ)

ՆԻԿՈՂՈՍ ՍԱՐԱՖԵԱՆ

(Բ. ՄԱՍ)

Ա.

Հազաց, ցնցուեցաւ հօր թեւերուն մէջ՝ խեղճօրէն կախելով գլուխը՝ անոր ուսին վրայ: Գոցեց աչքերը, յետոյ շարժեցաւ յանկարծ, իջաւ, կոխեց բոպիկ ոտքերով, պաղ տախտակամածին: Նայեցաւ տխրութեամբ չորս կողմը, հազաց, փնտռեց մայրը, ուզեց վերադառնալ Աւետիսին սենեակը: Հայրը արգիլեց: Պզտիկը ընդդիմացաւ, բարկացաւ, յարեց խոշոր աչքերը, որ կը մատնէին ջղային խառնուածք մը: Հեծկլտաց, շարժեց գլուխը.

— Կեցի՛ր, կեցիր...

Եւ ուղղուելով անտուկի մը մօտ, առաւ պզտիկ տորճանակ մը, դարձաւ հօրը.

— Կեցիր մեռցնեմ քեզ ... Բո՛ւմ:

Ձէնքը պայթեցաւ: Պզտիկը նայեցաւ զարմացած: Ու լացաւ յանկարծ՝ տեսնելով որ հայրը սիկարէթ մը կը հանէր գըրպանէն ու կը վառէր զայն առանց ուշադրութիւն դարձնելու իրեն:

Ընկճուած էր Կիրակոս, բայց եւ այնպէս ծռեցաւ, գրկեց պզտիկը եւ, անոր պաղած ոտքերը առաւ իր ափերուն մէջ:

— Ժանօ...

— Պառկիմ, — ըսաւ տղան հեծկլտալով ու խուսափելով սիկարէթի ծուխէն:

— Հիւա՞նդ ես, — Ժանօ ... կ՚ուզե՞ս պատմեմ պատերազմի պատմութիւն մը...

— Պառկիմ, — աղաղակեց տղան՝ մահճակալը ցոյց տալով:

Հայրը բացաւ պաղ վերմակը, վառեց ելեկտրականութիւնը, որուն կոճակը բարձին վրան էր գրեթէ, կոխեց տղան անկողնին մէջ, ծածկեց վրան ու սեղմեց զայն՝ տաքցնելու համար:

Ժանօ չփեց մարած, թոյլ աչքերը, սեղմեց ձեռքերուն եռեւովը: Ծռեց ծանր գըլուխը եւ ինկաւ կուշտին վրայ:

Հայրը յանկարծ կռնակ դարձուց տըղուն անկողնին: Կը նայէր դուռին, որուն մէջ մէկը, ծրար մը կը դնէր գետինը եւ կ՚առաջանար յամրաքայլ: Աւետիսն էր:

— Հիւա՞նդ ես, էս ի՞նչ է տան վիճակը, ո՞ւր է Զարուհին, — հարցուց Կիրակոս:

Ժանօն հազաց ու ցնցուեցաւ անկողնին մէջ:

— Ի՞նչ ունի, — շարունակեց Կիրակոս՝ ցոյց տալով տղան:

— Հիւանդ է:

Այս ըսած ատեն երկար հառաչ մը արձակեց: Երակ մը թրթռաց անոր տժգոյն քունքին վրայ:

— Հիւանդ է, — կրկնեց, — բժիշկին լուր տուի երկու անգամ...

Կանգ առաւ պահ մը, սեւեռեց աչքերը ընկերոջ աչքերուն մէջ ու շարունակեց հատ ու կտոր բառերով.

— Հիւանդ է, մեծ խնամքի պէտք ունի...

— Ո՞ւր է մայրը, — վրայ բերաւ Կիրակոս խիստ կատղած:

Միւսը բացաւ թեւերը, օրօրեց գանունք եւ ձգեց նիհար ծունկերուն վրայ: Ծանր, ծանր էր ցաւը: Ոտքի ելաւ յետոյ, քալեց մէկ պատէն միւսը, սեղմեց շրթունքները զսպելու համար յուզումը:

— Ի՞նչ ունիս, Ջանըմ ... աս ի՞նչ վիճակ է...

— Լսէ՛, պէտք է որ ըսեմ, պէտք է որ ըսեմ: Վար ինկաւ երէկ առտու սանդուխներուն վրայ, (Զարուհիին մասին է, որուն անունը տալու կը քաշուէր) պէտք եղաւ հիւանդանոց տանիլ ... գործողութեան ենթարկուի թերեւս...

Կիրակոս տժգունեցաւ, դեղնեցաւ, պոռաց յանկարծ:

(Շար. 49)

(Շար. Ա. էջէն)

կարելի պիտի չըլլար մեղմացնել նման պարագայով: Խօսնակը իմացուցած էր նաեւ, թէ Երեւանի ցոյցը սկսած էր մեծ տարողութիւններ առնել, հազարները վերածուած էին տասնեակ հազարներու, հարիւր հազարներու ու այս թիւին առջեւ, որպէս Սփիւռքահայ, այնքան ծիծաղելի գտած էի ինքզինքս, այնքա՜ն փուճ:

Երեւանի մէջ ոտքի կանգնած էր պահանջատէր ժողովուրդը, առաւել շնչառութեան միջոց կը պահանջէր, մինչ ես, նոյն պահուն, կ'երթայի դպրոց մը, փոքրիկ դպրոց մը, զոր մեծցնելու, բարգաւաճեցնելու մեր բոլոր ճիգերը կը զարնուին գաղութի անտարբերութեան պատին, կը վերադառնան պարտուած:

Պիտի չամչնամ ըսելու: Մանկապարտէզի մը հրկիզման լուրը արցունքով լեցուց աչքերս:

Հասած էի ու տրամադիր ոչինչ ընելու: Պէտք է հետեւէի դէպքերու զարգացումին, հետեւաբար գրասենեակս բերել կուտայի մանկապարտէզի ձայնասփիւռին գործիքը: Ու ահա նոր լուրեր, հայրենասիրական երգեր, հաղորդագրութիւններ, պահանջատէր հեռաձայններ: Ահա Ղարաբաղի նուիրուած երգ, Սարդարապատ:

Պէտք է սակայն դասի երթայի: Անգլերէնի պահն էր, որոշած էի ըսելիքս: Շէյքսփիրի լեզուն կրնար պապանձիլ պահ մը, *մըսթըր Կարէթ*ը՝ մնալ անկողին: Անկանոն բայերը կրնային պնդել իրենց իրաւունքներուն վրայ, *ուէտ*ը շփոթուիլ *ուէտ*ի հետ: Հետս առնելով քանի մը հայերէն եւ ֆրանսերէն լրագիր, կը մտնեմ դասարան ու՝

– Այսօր անգլերէն պիտի չընենք, կը ծանուցանեմ:

Երբ կը յայտնեմ, թէ որոշած եմ խօսիլ *Ղարաբաղ*ի մասին, միաբերան՝

– Ինչի՞, կը բացագանչեն անոնք:

Ցոյց կու տամ լրագիրները, կը մօտեցնեմ անոնց աչքերուն, թոյլ կու տամ որ խորագիրները կարդան երկու լեզուներով: Ապա կը բացատրեմ կացութիւնը: Արդէն կը նկատեմ, թէ անոնք ալ տակաւ կը մտնեն հոգեկան վիճակիս մէջ: Իւրաքանչիւրին կարդալ կու տամ հատուած մը, Աշխէնին՝ ֆրանսերէն, Անժելիքին՝ հայերէն, Միքայէլին՝ ֆրանսերէն, Սոֆիին՝ հայերէն: Հատուածներ կը կարդան նաեւ Գոգոն, Թալինը եւ Կիլտան:

Գոհ եմ: Անոնք հիմա գիտեն Ղարաբաղի տարածութիւնը, պահանջին տարողութիւնը, զգուանքով կը յիշեն Սթալինի անունը: Անոնք հիմա գիտեն, թէ Թուրք են Ադրբեջանցիները, թէ նոյն վայրկեանին հարիւր հազարաւոր Հայեր ցոյց կ'ընեն Երեւանի մէջ, կը պահանջեն Ղարաբաղի կցումը: Երբ կ'իմանան, թէ նոյն իրիկունը ցոյց մը պիտի կատարուի Փարիզի Խորհ. դեսպանատան առջեւ, տաք ցանկութիւն կը յայտնեն մասնակցութիւն բերելու:

Կը վերադառնամ գրասենեակս նոր լուրեր ստանալու, երբ չորս էջնոց օրաթերթիս առաջին եւ վերջին էջերը կը բացուին դիմացս, քով – քովի: Մինչ առաջին էջին վրայ կը ծածանի *«Աննախընթաց Ցոյցեր Երեւանի մէջ»*ը, չորրորդին՝ նկարուած է մեր գաղութի պզտիկ կեանքին պատկերը՝ Բարեկենդան, Շնորհակալիք, Վիճաբանական Ասուլիս, Նուագահանդէս: Քիչ մը առաջ երթալով երբ ներկայ կը գտնուիմ այդ բոլոր ձեռնարկներուն ու կը նայիմ ներկաներուն, անոնց եղնիմ թիւը կը հակադրուի Երեւանի ցոյցերուն մասնակցողներու թիւին: Դարձեա՜լ ծիծաղելի կը գտնեմ ինքզինքս, բոլորս:

Քանի մը աշակերտներ իրենց մտածումը կը փոխանցեն ձայնասփիւռին միջոցաւ, կը շարունակեմ, պաշտօնակիցներու հետ, հետեւիլ նոր հասած լուրերուն ու բոլորիս անկարութիւնը անտանելիօրէն ծանր կը կշռէ: Ոչինչ կրնանք ընել: Կրնանք միայն յուզուիլ հեռուէն, շա՜տ հեռուէն, յայտնել մեր համակամութիւնը: Որքա՜ն իրաւունք ունին անոնք որոնք Հայաստանէն աշխարհագրականօրէն հեռանալը կը նկատեն մահացու սըխալ:

Արդէն խորհրդային Դեսպանատան դիմացն ենք, պաստառներու ետին, խաղաղ, լուռ ցոյցով: Սակայն, սակայն նոյնիսկ Ազնաւուրի *Լա Մամմա*յի մահուան նման բին շուրջ իրագործուած ամբողջութիւնը չկայ: Պատուիրակութիւն մը կ'ընդունուի, կը վերադառնայ, քիչ ետք՝ բացի ցրուելէ՝ ուրիշ ընելիք չունինք: Այո՛, իրաւունք կը պահանջենք, պատմական սըխալի մը սրբագրութիւնը, սակայն կրկին յստակ է, թէ բաւարար չէ իրաւունք ունենալ, արդար դատ ունենալ. կարեւորը զայն ձեռք անցընելու կերպն է, վճռակամութիւնը, դիւանագիտութիւնը: Միակամութիւնը:

Ցոյցէն վերադարձողներուն մէջ է մէկ բարեկամս, որ անմիջապէս կը պատմէ օրուան դէպքերուն իր կնոջ հակազդեցութեան մասին: Իմանալով մանկապարտէզի հրկիզման, Ստեփանակերտի Հայերուն յարձակման ենթարկուելու լուրերը, հիւանդապահուհիի փորձ ունեցող այդ կինը, գործնական քայլ առնելով, կը հեռաձայնէ մօտիկ ազգականուհիի մը: Եթէ մեկնի Ղարաբաղ, տրամադի՞ր է խնամելու երկու անչափահաս զաւակները իր բացակայութեան:

Պատասխանը կը նուաճէ անզգայութեան գագաթնակէտը.

– Չեմ կրնար: Գիտես որ մեր վանառատունը *լիքիտասիոն*ի մէջ է ու գլուխ քերելու ժամանակ իսկ չունինք:

Կը յիշեմ լրագիրիս չորրորդ էջը ու կ'անդրադառնամ որ անիկա կը ներկայացնէ *սառցակոյտ*ին տեսանելի մասը միայն:

Որպէսզի կարենանք քայլ պահել Հայաստանի ժողովուրդին հետ, տրամաբանական պիտի չըլլա՞ր որ մասնակցէինք ցոյցերուն, ստորագրէինք *հանրագրութեան թերթիկ*ը, անմիջապէս մտածէինք գոյութիւն ունեցող կառոյցները զօրացնելու մասին:

Տրամաբանական պիտի չըլլա՞ր մանաւանդ սկսիլ *մանկապարտէզ*ներէն:

Մ. ՊՉԱՔՃԵԱՆ

ՌՈԱՆ. — *Պր. Գրիգոր Վարդերեսեան,*
Տիկին Նուարդ Թորոսեան,
Տէր եւ Տիկին Պարգեւ Սարգիսեան,
Պր. Ժորժ Թորոսեան,
Պր. Ժիրայր Սարգիսեան,
Էլէն եւ Ալէն Քինոսեան,
Տէր եւ Տիկին Փօլ Վարդերեսեան եւ Փիէր Վարդերեսեան,
Սայրիմ ընտանիքները (Իսի),
Սրտի խոր կսկիծով կը ծանուցանեն իրենց կնոջ, աղջկան, քրոջ, մօրաքրոջ, հարսին, սանուհիին՝

ՏԻԿԻՆ
ԷԼԻԶ – ԺԱՔԼԻՆ ՎԱՐԴԵՐԵՍԵԱՆԻ
(Ծնեալ՝ Թորոսեան)

արկածալի մահը, որ պատահեցաւ Մարտ 7–ին, 48 տարեկանին:

Յուղարկաւորութիւնը կը կատարուի Ուրբաթ, Մարտ 11, ժամը 14.30–ին՝
Eglise Sainte Anne de Roanne

Մահազդ չստացողներէն կը խնդրուի ներկայս իբրեւ այդ նկատել:

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Տէր եւ Մուշեղ Պետրոսեան, Տէր եւ Տիկին Ժերար Պետրոսեան եւ զաւակները իրենց խորին շնորհակալութիւնները կը յայտնեն բոլոր անոնց որոնք ծաղկեպսակով, փոխան ծաղկեպսակի նուէրներով, անձամբ թէ գրաւոր մասնակից եղան իրենց սուգին իրենց եղբօր եւ մօրեղբօր՝

ԱՐՄԵՆԱԿ ԳՆԵԱՋԵԱՆԻ

մահուան առթիւ:

Եւ ողբացեալին յիշատակին հազար Ֆրանք կը նուիրեն «Յառաջ»ին:

CENTRE CULTUREL
ST. MESROB
10 bis, rue Thouin — Paris 5e

CONFERENCE

Dans le cadre de ses conférences mensuelles, le Centre Culturel Saint Mesrob présente

M. JEAN-PIERRE MAHÉ

qui nous parlera de

KHATCHADOUR ABOVIAN

«Les blessures d'Arménie : une expérience de résurrection»

Jeudi le 17 mars à 20 heures 30
au Centre Culturel Saint Mesrob
10 bis, rue Thouin, Paris Ve

Un buffet froid sera servi à ceux qui le désirent à 19h30. Participation 50 F. Prière de s'inscrire
Tél. 42. 78. 31. 93 ou 43. 26. 50. 43.

Imprimé sur les Presses du Journal «Haratch»
83, rue d'Hauteville — 75010 Paris
Commission Paritaire : No 55935

ՀՐԱՒԷՐ ՀԱՆՐԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Կը յայտնենք մեր ժողովուրդի բոլոր զաւակներուն որպէսզի սահմանափակ եւ կարճ ժամանակամիջոցի մը ընթացքին բազմահազար ստորագրութիւններով հանրագրութեամբ մը հաստատեն իրենց սրտակցութիւնը Ղարապաղի մեր քոյրերուն եւ եղբայրներուն անոնց Խորհ. Հայաստանի միանալու բաղձանքին մէջ:

Առ այդ ամէնուրեք, եկեղեցիներու, ազգային եւ մշակութային հաստատութիւններու, կուսակցութիւններու, ընկերակցութիւններու եւ միութիւններու մօտ ժողովուրդի ստորագրութեան համար տրամադրուած են բանաձեւեր, մին՝ ուղղեալ Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետին, իսկ միւսը Խորհ. Միութեան համայնավար Կուսակցութեան Կեդրոնի ընդհ. քարտուղար Մ. Ս. Կորպաչովի:

Անհրաժեշտ է որ բոլոր Հայերը անյապաղ փութան ստորագրել այդ դիմումները կիրակի Մարտ 6–էն մինչեւ կիրակի Մարտ 13, մէկ շաբթուան ժամանակամիջոցին:

Կ'ապաւինինք մեր ժողովուրդի նախանձախնդիր գործակցութեան:

ԿԱԶՄԱԿԵՐՊԻՉ ՅԱՆՁՆԱԽՈՒՄԲ

ՈՒՇԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

Ղարաբաղի հանրագրութիւնը ստորագրելու համար, կարելի է նաեւ դիմել «Յառաջ»ի խմբագրատունը (մինչեւ Ուրբաթ իրիկուն):

***

Հանրագրութենէն զատ, հեռագրերու արշաւ մըն ալ բացած է Ֆրանս – Արմենի, բացառիկ թիւ մը հրատարակելով: Այլ ձեռնարկներ ալ կ'ըլլան: Կարեւորն այն է որ միասնական ճակատը մնայ, գործը կատարուի միասնական ոգիով եւ ձեռնարկներ, եթէ ըլլան, զիրար լրացնեն եւ ոչ թէ՝ խաչաձեւեն:

Կապոյտ Խաչի Առնուվիլ – Սարսէլի *Աստղիկ* Մասնաճիւղի

ՏԱՐԵԿԱՆ ՄԵԾ ՊԱՐԱՀԱՆԴԷՍԸ

Շաբաթ, Մարտ 19, ժամը 21–էն սկսեալ

Salle Marcel Pagnol
rue Gounod, — 95 Villiers-le-Bel

avec la participation de :
Adis Harmandian
et l'Orchestre Naïri de Valence

Տոմսերը ապահովելու համար հեռաձայնել. –
39. 85. 19. 97 / 39. 85. 05. 71 / 39. 85. 29. 71

ՖՐԱՆՍԱՀԱՅ ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉԻ
ՊԱՆԵՕ – ՔԱՇԱՆԻ Հ. ԻՍԱՀԱԿԵԱՆ ՄԱՍՆԱՃԻՒՂ

ՏԱՐԵԿԱՆ ՃԱՇ-ՊԱՐԱՀԱՆԴԷՍ

Շաբաթ, Մարտ 19, ժամը 20–էն սկսեալ
à l'Hôtel MERCURE
rue du Moulin — Vanves
« Ց Ա Ղ Թ Ա Ն Ա Կ »
նուագախումբի մասնակցութեամբ
Սեղանները ապահովելու համար հեռաձայնել. –
46. 64. 22. 24 / 46. 64. 02. 92
— Parking gratuit —

U.G.A.B. - PARIS

organise un

DOUBLE RECITAL EXCEPTIONNEL

de piano et de chant

dédié à la mémoire de la pianiste
JANET MAFYAN - ALTOUNIAN

le samedi 12 mars à 20h30 précises
au Musée GUIMET
6, place d'Iéna — Paris 16e

avec la participation de :

AIDA MOURADIAN (piano)
MARIANNE PERONNEAU (soprano)

CHOPIN, BAGHDASSARIAN,
ABRAHAMIAN, GANACHIAN,
ALEMSHAH, RACHMANINOV

Prix des places : 80 Frs.

Réservations à l'U.G.A.B. :
11, square Alboni, Paris 16e
Tél. : 45 - 20 - 03 - 18

ՑՈՒՇԱՏԵՏՐ

ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉԻ Անիէռ – Պուա – Գոլոմպ եւ Արժանթէօյի Ակնունի մասնաճիւղը ընդհանուր ժողովի կը հրաւիրէ իր բոլոր ընկերուհիները Մարտ 14, Երկուշաբթի, ժամը 20.30–ին:
CENTRE CULTUREL
rue Robert Lavergne — ASNIERES

CARNAVAL

AU COLLEGE ARMENIEN SAMUEL - MOORAT

Après-midi enfantine déguisée
pour les 2 à 14 ans

DIMANCHE 13 MARS de 14 à 18h.

— Concours du meilleur déguisement;
— Jeux, danses, animations, orchestre;
— Buffet.

26, rue Troyon — 92310 SEVRES
métro : Pont de Sèvres

ՈՒՐԲԱԹ
ՄԱՐՏ
11

VENDREDI
11 MARS
1988

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

LE NUMERO : 4,00 F

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

TEL.: 47. 70. 86. 60 — TELEX: HARATCH 280 868 F
C.C.P. PARIS 15069-82 E — 51027317 A R. C. PARIS

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 700 Ֆ. — Վեցամսեայ : 360 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1000 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
850 Ֆ. (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ.

63րդ ՏԱՐԻ — Թիւ 16.704 | Fondateur : SCHAVARCH MISSAKIAN | 63e ANNÉE — No 16.704

Ղ Ա Ր Ա Բ Ա Ղ

ԿՈՐԲԱՉՈՎԻ ՀԵՏ ՏԵՍՆՈՒԵԼԷ ԵՏՔ ՍԻԼՎԱ ԿԱՊՈՒՏԻԿԵԱՆԻ ԱԿՆԿԱԼՈՒԹԻՒՆՆԵՐՆ ՈՒ ՄՏԱՀՈԳՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒՀԻՆ ԿԸ ԹԵԼԱԴՐԷ.- ԸՆԴՈՒՆԻԼ ՄԻՋԻՆ ՃԱՄԲԱՅ ՄԸ, ՍՊԱՍԵԼ ՈՒ ՀԱՄԲԵՐԵԼ

Այլապէս չահեկան է խտալական ընկեր-վարականամէտ լա Ռեփուպլիքա օրաթեր-թին հիւրակի, Մարտ 6-ի թիւը, ուր լոյս տեսած են երկու հարցազրոյցներ: Մին Սիլվա Կապուտիկեանի, միւսը՝ Զօրի Բալայեանի հետ: Որքան գիտենք — բայց կրնանք սխալիլ — արեւմտեան առաջին թերթն է որ նման հարցազրոյց մը կը հրատարակէ, ինչ որ շատ հետաքրքրական է, մանաւանդ մեզի համար: Ծանօթ է որ երեւանեան մամուլին մէջ, ոչ մէկ ակնարկութիւն կարելի է գտնել այս առընչութեամբ:

Թերթին Մոսկուայի թղթակիցն է՝ Էնծօ Մաուրօ, ըստ երեւոյթին լաւատեղեակ լրագրող մը, որ տեսնուած է Հայաստանի երկու բանբերներուն հետ, Կորբաչովի հետ անոնց տեսակցութենէն ետք: Այսօր կու տանք, շատ անհրաժեշտ յապաւումներով, Սիլվա Կապուտիկեանի տեսակցութիւնը, վաղը կ'անդրադառնանք՝ Զօրի Բալայեանի: Հարցազրոյցը կը գրաւէ Ա. էջի կեդրոնը, մեծ խորագրերով, ապա՝ ամբողջ 11-րդ էջը: Ա. էջի խորագիրը տուած էինք երէկ, այսօր՝ 11-րդ էջի խորագիրը. —

LA REPUBBLICA

LA SPERANZA SI CHIAMA GORBACIOV

«ARMENI, EVITIAMO IL BAGNO DI SANGUE»

Սիլվա Կապուտիկեան կ'ըսէ. —

«Կորբաչովի յիշեցուցի մեր ժողովուրդին իրաւունքները, մեզի բսաւ թէ կ'ուզէ լսել հարցը: Ի՛նչ է մեր յոյսը:

«Մերիններուն ըսի՝ ինչ է մեր յոյսը: Պէտք է ուշադիր ըլլանք որ իրեն չվնասենք: Պէտք է ընդունիլ միջին ճամբայ մը, խուսափիլ արիւնահեղութենէ մը»:

Թղթակիցը կը հարցնէ. —

«Սիլվա Կապուտիկեան, 20 տարի առաջ գրեցիք «Կարաւանները դեռ քայլում են», ուղեգրութիւն մը Հայոց ճակատագրին մասին: Այսօր, ի՞նչ բան ձեզ մղեց դըլուխն անցնելու Հայաստանի ըմբոստացող կարաւանին, նախ Կորբաչովի առջեւ, ապա Երեւանի հրապարակին վրայ, 700 հազար հոգիի ներկայութեան:

Ս. Կ.— Հայաստանի պատմութեան հանդէպ հաւատարմութիւնը: Իր պատմութեան սերտօրէն կապուած եւ աշխարհի մէջ ցրուած ժողովուրդ մըն ենք: Կարաւաններ են, որոնք դարերէ ի վեր կը տեղափոխուին աշխարհի մէկ ծայրէն միւսը եւ միշտ կը պահեն անքակտելի կապ մը պատմական այդ մշակոյթին հետ, որուն պահապաններն ենք, թերեւս մենք՝ մտաւորականներս, մշակոյթ որ իր սիրտն ունի Լեռնային Ղարաբաղի մէջ:

Ու Սիլվա Կապուտիկեան կ'ակնարկէ անցեալին, 1921-ին, երբ Մոսկուա պարտաւորուեցաւ ընդունիլ որ Ղարաբաղը Հայաստանի մաս կը կազմէր, Կիրովի, Օրջոնիկիձէի եւ Նարիմանովի ստորագրութեամբ: Լրագրողը, այն ատեն, հարց կուտայ. — Իսկ հիմա, ի՞նչ հիման վրայ Կրեմլինէն պահանջ ունիք:

Ս. Կ.— Բնաւ չեմ ուզեր վերսկսիլ հին բանավէճերը Ղարաբաղի Հայաստանի պատկանելուն մասին, որովհետեւ ատիկա նախատական կ'ըլլար իմ արժանաւորութեանս համար: Ատիկա պիտի նշանակէր ժամավաճառ ըլլալ հարց տալով ինծի թէ իրապէս ձեռքս մարմինիս մաս կը կազմէ՞: Կամ հարց տալ Իտալացիի մը թէ, օրինակ, Տանթէ սպանացի չէ՞»:

— Ուրեմն, ի՞նչ ըսիք Կորբաչովի, երբ դեռ ժողովուրդը համախմբուած էր Երեւան:

Ս. Կ.— Ըսի բաներ, զորս կը կրկնեմ ես ինծի, այս միջոցին. — 67 տարուան ընթացքին առաջին անգամն է, որ Մոսկուա աչքերը մեզի կը սեւեռէ: Եւ ես հոս եմ, Կրեմլին, հասկցնելու համար Հայաստանի ողբերգութիւնը: Կորբաչովի բառերն շատ բաներ մոռցայ: Իմ ժողովուրդիս համար պատմական այդ պահուն ստեղծած յուզումէն: Բայց, գիտեմ թէ ի՛նչ պատասխանեց. — գիտէր ու կը հասկնար մեր հարցը եւ կ'ուզէր զայն անձնապէս կարգադրել: «Բայց, այսօր տրցակ մը ունիմ ձեռքերուս մէջ ազգային մեծ հարցերու», բացատրեց մեզի. — «Կը խոստանամ նոր վերածնունդ մը Ղարաբաղի մէջ: Այսօր, թերեւս ի վիճակի չեմ որոշելու այդ շրջանին վերադարձը Հայաստանի, որովհետեւ կացութիւնը շատ բարդ է: Բայց, հարցը ուղղակի իմ հակակշռիս ներքեւ է»:

Լրագրողին յաջորդ հարցումն է. —

— Բայց, երբ, Մարտ 26-ին Կորբաչովի նշած պայմանաժամը լրանայ, մարդիկ կրկին հրապարակ պիտի իջնեն. —

Ս. Կ.— Կը խորհիմ որ ոչինչ պէտք է ընենք Մարտ 26-ին: Ժամէ ժամ, կ'անդրադառնանք թէ ինչ որ կ'անցնի կը դառնայ իսկական ողբերգութիւն մըն է: Կը տեսնէք որ մեր ժողովուրդը շատ հին Պատմութեան մը ժառանգորդն է, քրիստոնեայ պատմութիւն մը, եւ միւս երեսը կը դարձնէ զինքը նախատող թշնամիին: Չէինք երեւակայեր որ Ազրբէջանի մէջ կրնար ծագիլ նման հակազդեցութիւն մը: Այդ պատճառով, հարկ է հանդարտ մնալ եւ սպասել: Կը խորհիմ որ հրապարակ պէտք չէ իջնենք, նաեւ անոր համար որ Երեւանի ցոյցը կը մնայ մեր աչքերուն մէջ եւ կ'արձանագրուի մեր Պատմութեան, բայց կը մնայ անկրկնելի: Ժողովուրդի մը կեանքին եզակի մէկ պահը:

Հարցում. — Բայց Երեւանի 700 հազար անձերը ձեզի՞ պէս կը մտածեն: Խումբերը ցրուեցա՞ն: Կազմակերպիչ յանձնախումբը դեռ գործօ՞ն է, թէ լուծուած:

Ս. Կ.— Նամակներ կը գրենք, հեռագրեր, ուղերձներ կ'ընենք, ամէն բան կ'ընենք, որպէսզի ժողովուրդը կրկին Հրապարակ չիջնէ: Չեմ գիտեր թէ ի՞նչ պիտի մտածեն մարդիկ: Բայց գիտեմ որ արիւնահեղութիւն չենք ուզեր: Ազրբէջանի դէպքերէն ետք մեր վախը սա է — արիւնահեղութիւն մը: Այդ է, որմէ պէտք է ամէն գնով խուսափինք: Մենք՝ կ'ուզենք ապրիլ:

Հարցում. — Ըսել կ'ուզէք որ պատրաստ էք միջին ճամբայ մը ընդունելու, կխաւուծում մը պիտի բաւէ՞ Ղարաբաղի տագնապը կարգադրելու, օրինակ՝ հայկական յայտագրեր հեռատեսիլէն, Հայեր կըրթական մարզին, քաղաքերու մէջ:

Ս. Կ.— Պատրաստ եմ նման համաձայնագրի հաւանութիւն տալու: Այսօր պէտք է ընդունիլ մշակութային կիսամիջոց մը, յետագային ագելով վերջնական լուծում մը, որ ներկայիս իրագործելի չէ: Կը բաւէ մեր շուրջը դիտել հասկնալու համար: Մենք, Երեւանի մէջ նակատագրական այս օրերուն, ամէն բանէ առաջ պէտք է ուշադիր ըլլանք այն ծանրակշիռ վըտանգներուն, որոնք կը սպառնան երկրին մէջ ցրուած Հայերուն. — մտադրու ոչխարներ զոհասեղանի մը, որու ի գին ամէն բանի պէտք է առաջքն առնել:

Լրագրողը, ապա, կ'անդրադառնայ Սումգայիթի վայրագութեանց, բայց Ս. Կ. կը ճշդէ որ միայն անոնք չեն: Ուրիշ լուրեր կուգան, ահաւոր նկարագըրութիւններ, թէ ինչե՛ր կ'ընեն ազերի երիտասարդներ, գրգռութիւններ կան, ու թերթին թղթակիցը հարց կուտայ.—

— Կը խօսիք գրգռութեանց մասին: Ճըշգրիտ դէպքեր գիտէ՞ք:

Ս. Կ.— Կրնամ միայն ըսել որ գրգռութիւններ կը տեսնեմ մեր շուրջ, կազմակերպուած ի շահ մէկուն: Որո՞ւ, չեմ գիտեր: Ազգային շահերը կ'օգտագործուին ձգտուած վիճակ մը ստեղծելու համար: Բայց, այսօր վստահ ենք որ մեզ լսող կայ Մոսկուա եւ մեզի պիտի օգնեն: Ատոր համար, կը խորհիմ որ պէտք է սպասել ու համբերել:

Հարցում. — Ի՞նչ կրնայ ըսել բանաստեղծուհի մը իր հայրենակիցներուն համար, այսօրուան Խորհրդային Միութեան մէջ:

Ս. Կ.— Իմ պարտականութիւնս, հիմա, կը կայանայ անոր մէջ որ արիւն չհոսի: Գիտեմ, արհեստս՝ գրել է, բայց, երբ ժողովուրդը յոյս կը դնէ քու վրադ, եթէ բանաստեղծ ես, պիտի նայիս թէ ի՞նչ կրնաս ընել:

Հարցում. — Ուրեմն, դուք, այսօր կ'ուզէք կեցնե՞լ կարաւանը, որպէսզի, վաղը, զայն վերադտնէք ճամբուն վրայ:

Ս. Կ.— Այո: Մեր կարաւանները կ'երթան, կ'երթան ու ի վերջոյ կը հասնին: Գիտեմ որ Հայերը, ուր որ ալ ըլլան, կը յուսան եւ կը տառապին մեզի հետ:

❦

ՄՈՍԿՈՒԱ

ԿԵԴՐ. ԿՈՄԻՏԷԻ ԺՈՂՈՎ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԵՒ ԱԴՐԲԵՋԱՆԻ ՄԱՍԻՆ

Հինգշաբթի օր, քանի մը օրաթերթեր միայն կ'արձագանգէին այն ժողովին, զոր գումարած է Խորհրդային Միութեան Կեդր. Կոմիտէն օրակարգ ունենալով Հայաստան ու Ադրբէջան: Նիստին մասնակցած են, Կորբաչովի գլխաւորութեամբ, Նախարարապետ՝ Ռիժկով, Պոլիտբիւրոյի ազդեցիկ երկու անդամներ՝ Լիկաչեւ եւ Եագովլեւ, ինչպէս նաեւ Ադրբէջանի կուսակցական Ա. քարտուղար՝ Պաղիրով եւ Հայաստանի՝ Կարէն Դեմիրճեան: Թաս լակոնական արձագանգ մը կուտայ, յայտնելով թէ անոնք հաստատած են որ կացութիւնը կրկին բնականոն էր երկու Հանրապետութեանց մէջ, բայց «դժուարութիւններ կը մնային»:

***

Շատ կը խօսուի Սումգայիթի զոհերու թիւին մասին: Ինչպէս քանիցս կրկնեցինք ճշգրիտ ոչ մէկ թիւ կայ, ոչ ալ ստոյգ աղբիւր: Պաշտօնական աղբիւրները, Արտաքին նախարարութեան բանբեր՝ Գերասիմովի միջոցաւ, մեռեալներու իբրեւ թիւ 31 տուին եւ Զորեքշաբթի, նոյն Գերասիմովը յայտնած է թէ վիրաւոր մըն ալ մեռած է եւ ուրեմն մեռեալներու թիւն է՝ 32: Կան անպաշտօն աղբիւրներ, այլախոհներու, որոնց կ'արձագանգէ ֆրանսական օրաթերթերէ ետք, Հինգշաբթի օր՝ «Հերըլտ Թրիպիւն»:

Մոսկուայի Հայոց գերեզմանատան մէջ է որ արեւմտեան լրագրողներ հանդիպած են Հայերու (որոնք հաւաքուած էին, Երեքշաբթի, Սումգայիթի զոհերուն ի յարգանս) որոնցմէ ոմանք Ադրբէջանէն կուգային: Անոնք խօսած են 100 մեռեալի մասին: Երեւանէն Համբարձում Գալստեան կարգ մը թարմ լուրեր տուած է Սումգայիթի ջարդին մասին: Ըսած է, թէ 32 մեռեալներուն պէտք է աւելցնել 150 — 200 վիրաւոր: Ըսած է նաեւ որ հայ մանուկներ նետած են 5-րդ յարկի պատուհաններէ: Գալստեան, որ Երեւանի ցոյցերու կազմակերպիչներէն մէկն է, կը գրէ «Հերըլտ», աւելցուցած է թէ բախումներու ընթացքին Ադրբէջանցիներու եւ բանակին միջեւ 2 Ադրբէջանցիներ եւ ութ զինուորներ մեռած են: Թերթն ալ կը շեշտէ որ ոչ մէկ թիւ կարելի է ստուգել: Բայց, բարեբախտաբար, այլախոհ աղբիւրներն իսկ 100-է աւելի մեռեալի մասին չեն խօսիր: Մնաց որ այդ ալ շատ է, անշուշտ: Հինգշաբթի օր, «Ֆիկառօ» յիշելով պաշտօնական թիւը՝ 32, կ'աւելցնէր թէ ըստ կարգ մը վկաներու այդ թիւը պէտք է տասնապատկել, ինչ որ 320-ի կը հասցնէ եւ կը համապատասխանէ Հայաստանէն հասած լուրերու, ըստ որոնց առաւելագոյն թիւն է:

«Քոթիտիէն տը Փարի» Հինգշաբթի օր միայն կ'անդրադառնայ Մոսկուայի Երեքշաբթի օրուան սուգի հաւաքոյթին, խորագրելով՝ «Խորհրդային Միութիւն՝ Հայաստան կ'ողբայ իր մեռեալները»: Զորեքշաբթի իրիկուն, «Անթէն 2» նաեւ կարգ մը պատկերներ տուաւ, արձագանգելով զոհերու հարազատներու վկայութեանց, որոնց մասին գրեցինք երէկ եւ քիչ վեր:

*

Առաջին անգամ Լէ Նուվէլ տը Մոսկու շաբաթաթերթը (Մարտ 8) նկարագրութիւնը կ'ընէ Հայաստանի ցոյցերուն եւ միջ-ազգային բախումներուն: Արդարեւ, ցարդ ոչ մէկ տող եւ լուռ հեռատեսիլ մը: Այս թերթին յօդուածին կ'արձագանգէին Պրիւսէլի Լը Սուառէն ետք, Լը Մոնտ եւ քիչ մըն ալ Լիպերասիոն:

Խորհրդային շաբաթաթերթը խոր վերլուծումի մը կ'ենթարկէ ազգութեանց

ՎԵՐՋԻՆ ԺԱՄ

Հինգշաբթի առաւօտ, Երեւանէն հեռաձայնով ուղղակի ստացանք թարմ լուրեր: Ինչ կը վերաբերի Սումգայիթի զոհերու թիւին, 300 մեռեալի խօսք կայ առաւելագոյն: Զորեքշաբթի իրիկուն ժողով գումարուած է Երեւանի Կինոյի Տան մէջ, 1600 պատուիրակներու մասնակցութեամբ, որոնք կը ներկայացնեն երկրին բոլոր կոմիտէները, խմբակցութիւնները, կազմակերպիչ յանձնախումբերը: Ժողովը տեւած է մինչեւ առաւօտեան 2 եւ խմբագրուած է հեռագիր մը ուղղեալ Կորբաչովի, ուր բողոք կը յայտնուի եղած գրգռութեանց դէմ, խնդրանք ու պահանջ կը դրուի որ տրուի ճշգրիտ թիւը Ադրբէջանի հայ զոհերուն, ղատի քաշուին անոնք որոնք գըրգռութիւններ կ'ընեն, արգիլուին բոլոր գրգռութիւնները: Շնորհակալութեան խօսք կայ նաեւ ու մեծ յոյս Կորբաչովի վրայ ու հաւատք անոր անկեղծութեան:

Սկսած է լոյս տեսնել նոր ամսագիր մը՝ «Հայ Դատի Պաշտպան Ընկերութիւն» խմբագրութեամբ Ցովիկ Վասիլեանի:

(Շար.ը Դ. էջ)

ԼԵԶՈՒԻ ԳՈՐԾԵՐԻՆ ՄԻՋԱՄՏԵԼՈՒ ՀԱՐՑԸ

ՌԱՖԱՅԷԼ ԻՇԽԱՆԵԱՆ

Լեզուն՝ մարդկանց, սերունդների հաղորդակցութեան այդ միջոցը, զարմանալի հրաշք է, այն «ոչ միայն մի ժողովրդի գոյութեան փաստն է, նրա մտածողութեան ու մշակոյթի հիմքը, այլեւ կենդանի ապրող, անընդհատ փոփոխուող ու ինքն իրեն կատարելագործող երեւոյթ:

Այս բոլոր յատկանիշները, անշուշտ, յատուկ են նաեւ Հայոց լեզուին: Գրական հայերէնի այժմ մեզ յայտնի առաջին յուշարձանը Աստուածաշնչի լեզուն է, որ իր արտայայտչական մեծ հնարաւորութիւններով, ձեւերի հետեւողական համակարգութեամբ ու անզուգական գեղեցկութեամբ շատերին է հիացրել: Ուշադրութիւն է գրաւում նաեւ ոսկեդարեան այդ վաղ գրաւոր հայերէնի մէջ գիտական անուանումների, եզրերի հսկայական համակարգը: Հունգարացի հայագէտ է. Շուցը Աստուածաշնչի հայերէնը համեմատել է Ջեւսի գլխից իր ամբողջական կատարելութեամբ ծնուած Աթենաս Պալասի հետ:

Այս մասին գրում եմ յիշեցնելու համար, որ Ե. դարից առաջ եւ այդ դարում չկար տերմինաբանական կոմիտէ եւ կամ որեւէ այլ մարմին, որը յատուկ որոշումներով ջանար կանոնաւորել Հայոց լեզուն: Եւ այդպէս շարունակուեց 15 հարիւրամեակ: Հայոց լեզուի մշակները, անսալով լեզուի զարգացման ներքին օրինաչափութիւններին, զգուշօրէն, լռիկ — մնջիկ տարբեր ժամանակներում ճշգրտումներ են մտցրել լեզուի, նրա ուղղագրութեան մէջ: Յիշենք, օրինակ, միջնադարում «օ» եւ «ֆ» տառերի աւելացումը, երբ լեզուն դրանց պահանջն ըզգաց կամ բառավերջի «յ»ի գրութեան կանոնաւորումները եւայլն: Ինչ վերաբերում է բառօգտագործմանը, ապա այդ 15 դարերում Հայոց լեզուի ընթացքին միջամտելու հարկ առ հասարակ չի եղել, քանի որ հայերէնն իր ներքին հրաշալի օրէնքի ուժով ինքը կանոնաւորում է բառօգտագործման իր համակարգը: Օրինակ, դարերի ընթացքում գրական շատ բառեր է վերցրել, բայց եւ ինչ — որ ժամանակ գործածելուց յետոյ դրանց մեծ մասը փոխարինել է իր՝ հայերէն բառերով: Հ. Աճառեանը նշել է գրական հայերէնի մէջ պարսկերէնից անցած 1405 բառ, արաբերէնից՝ 702 բառ, յունարէնից՝ 915, այդ թւում այնպիսիք, ինչպէս բալափուշ, բեհեշտի, դաստիշան, ադարոր, աթուևի, ակումիտ, անափորա եւայլն: Այսօր այդ բազմաթիւ փոխառեալ բառերի աւելի քան 90 տոկոսը չկայ մեր լեզւում, փոխարինուած է հայերէն բառերով: Կամ մեր դարասկզբին Հայոց մամուլում գործածւում էին ֆորմուլա, պոլիտիկա, կարտոն, տելեֆոն, յաշչիկ, կրուժոկ ... եւ ուրիշ շատ օտար փոխառութիւններ, որոնց ժամանակի ընթացքում ինքը՝ լեզուն փոխարինեց իր հարազատ բառերով: Սա գրական հայերէնի ներքին օրէնքն է, եւ եթէ դրսի միջամտութիւն չլինի, այդ օրէնքն անխախտ ու հետեւողական դրսեւորում կ՚ունենայ:

ԺԸ. — ԺԹ. դարերում եւ յետոյ Մխիթարեանները եւ ուրիշ հայ մտաւորականներ մեծ աշխատանք կատարեցին հայերէն գիտական անուանումներ ու բառեր ստեղծելու գործում. այդպէս աստարէզ եկան այժմ սովորական դարձած այնպիսի բառեր ու անուանումներ, ինչպէս՝ լեզւաբանութիւն, աշխարհագրութիւն, կենսաբանութիւն, սուրճ, տպագրութիւն, տպարան, գրաշար, թթուածին, ադաբրբու, մտաւորական, բառարան, թուաբանութիւն, հեռախօս, բարձրախօս, հրատարակչութիւն եւ շատ ու շատ ուրիշներ: Բայց դրանք որեւէ որոշումով չէին պարտադրւում լեզուին, այլ մէկ — երկու հեղինակ սկսում էին գործածել, եւ բառը տարածւում էր՝ լեզուն ընդունում էր: Լինում էին նաեւ նորաստեղծ բառեր, որոնք լեզուի կողմից չէին ընդունւում: Յիշենք նաեւ, որ նոր գրական հայերէնն արդէն Ի. դարի սկիզբներին այնքան էր կատարելագործուել, որ աստարէզ էր հանել Թումանեանի, Իսահակեանի, Տէրեանի, Մեծարենցի, Վարուժանի լեզուական բարձր մշակոյթը: Եւ դարձեալ առանց դրսի միջամտութեան, առանց որոշումների:

Հայոց լեզուի գործերին առաջին լուրջ միջամտութիւնը 1922 թուականին կայացած պարտադիր որոշումն էր հայերէնի դարաւոր ուղղագրութիւնը հիմնովին փոփոխելու վերաբերեալ: Յայտնի է, որ այն արուեց որպէս առաջին քայլ լատինական այբուբենի անցնելու նպատակով: Յայտնի է նաեւ, որ այն ընդունուեց լուսժողկոմատի աշխատողների պարզ քըւէարկութեամբ եւ մէկ ձայնի առաւելութեամբ (ձայն, որ պատկանում էր այդ օրը Հայաստան եկած եւ հայերէն չիմացող այլազգի մի մարդու): Վերջապէս, յայտնի է, որ ամբողջ հայ մտաւորականութիւնը, այդ թւում՝ Թումանեանը, Շիրվանզադէն, Օտեանը, Իսահակեանը, Հացունին եւ շատ ուրիշներ բողոքեցին պարտադրուած այդ որոշման դէմ: Բերում եմ հատուած Յովհաննէս Թումանեանի բողոքագրից, քանի որ այն սերտօրէն առնչւում է ներկայ յօդուածի բովանդակութեան հետ. «Հայաստանի Լուսժողկոմը դեկրետ է հանել՝ փոփոխելու հայ լեզուի եղած ուղղագրութիւնը եւ ընդունել Պր. Մ. Աբեղեանի առաջարկածը: Ես որպէս հայ գրող եւ գրողների միութեան նախագահը, գալիս եմ յայտնելու իմ զարմանքը եւ բողոքելու էն վարմունքի դէմ, որ ունեցել է Հայաստանի Լուսժողկոմը էս կարեւոր խնդրում:

Պր. Մ. Աբեղեանը մի առաջարկ է արել ու դրել հրապարակ: Շատ լաւ, բայց Հայաստանի Լուսժողկոմը որտեղի՞ց է իմացել, թէ Պր. Աբեղեանը եւ ինքը Լուսժողկոմն էլ նրա հետ միասին անսխալական են, որ առանց քննութեան ենթարկելու առաջարկը, հրամանագրում են՝ ընդունել եւ միայն դրանով գրել ու տըպագրել...:

Պր. Մ. Աբեղեանի առաջարկը ընդունելի է, թէ չէ, դա դեռ քննելիք խնդիր է: Երբ դա քննելիք խնդիր է, հետեւաբար Լուսժողկոմի հրամանը անընդունելի է. եւ քանի որ էնպէս է, նրան մնում է ուղղել իր արած սխալը, ետ վերցնել իր արած կարգադրութիւնը, խնդիրը համարել բաց եւ դնել քննարկման» (Յովհաննէս Թումանեան, Ե. Ժ. հ. 6, էջ 158):

Թումանեանի այս խօսքը ոչ միայն 1922 թ. պարտադրանքին է վերաբերում, այլեւ ընդհանրապէս, մէկ կամ մի քանի անհատի կարծիքը որոշումներով որեւէ լեզուին պարտադրելուն: Քիչ յետոյ փաստերով ցոյց կը տամ, որ այդպիսի պարտադրանքները, որպէս օրէնք, միշտ կամ մեծագոյն մասամբ սխալ են դուրս եկել:

Այն մասին, որ լեզուի նկատմամբ վարչարարութիւն անելը, լեզուական հարցերի վերաբերեալ պարտադիր որոշումներ ընդունելը վնասակար են, շատերն են գրել, մանաւանդ ռուս նշանաւոր լեզուաբան Ֆէոտոր Ֆիլինը: Նա պայքարել է ռուսերէնի բառօգտագործումը կարգաւորելու, լեզուն օտար բառերից մաքրելու համար, բայց միշտ խստօրէն զգուշացրնելով, որ լեզուական հարցերը չի կարելի լուծել որոշումներով, պարտադիր հրահանգներով: Օրերս Խորհ. Միութեան ԳԱ. լեզուաբանութեան ինստիտուտից ստացայ լեզուական հարցերի վերաբերեալ իմ ուղարկած մի նամակի պատասխանը՝ գրուած 87-ի Դեկտեմբեր 4-ին եւ ստորագրուած ինստիտուտի տնօրէն Խորհրդային Միութեան ԳԱ. թղթակից անդամ Վ. Սոլնցեւի կողմից: Նրանում մասնաւորապէս ասուած է. — «Նամակը քննարկուել է Խորհրդային Միութեան ժողովուրդների լեզուների տերմինաբանութեան մասնագէտների, մասնաւորապէս՝ հանրալեզուաբանութեան աշխատանոցի վարիչ փրոֆ. Եու. Դ. Դեշերիեւի, փրոֆ. Մ. Ի. Իսաեւի, փրոֆ. Ա. Ն. Բասկակովի կողմից: Ինստիտուտի մասնագէտների միահամուռ կարծիքն այն է որ տերմինաբանութեան (գիտատեխնիկական եւ հասարակական — քաղաքական) հարցերը չեն կարող լուծուել վարչական եղանակով: Նրանց լուծումը պէտք է լինի ազգային լեզուի համակարգի, հասարակական կեանքի տարբեր ոլորտներում այդ լեզուի գործառոյթի օրինաչափ հետեւանք»:

Կարող եմ նաեւ այլ քաղուածքներ բերել միեւնոյն բովանդակութեամբ, բայց կարծում եմ հարցը պարզ է, որոշումներով, վարչարարութեամբ լեզուի գործընթացին միջամտել չի կարելի, քանի որ այդ որոշումները ինչ — որ անհատի կամ մի քանի անհատի կարծիք են արտայայտում: Եթէ այդ անհատը կամ անհատները, անգամ հանճարեղ լինեն, լեզուի հարցերում կարող են չարաչար սխալուել: Մի օրինակ միայն. մեր մեծ բանաստեղծ Վահան Տէրեանը դէմ էր հայերէն վերարկու, հեծանիւ, մտաւորականութիւն, հեռախօս, վառարան, կրկնակօշիկ եւ այլ բառերի գործածութեանը եւ պահանջում էր շարունակել գործածել պալտո, վելոսիպեդ, ինտելիգենցիա, տելեֆոն, փէչ, կաւոշ եւայլն: Եթէ այն ժամանակ լինէր տերմինաբանական կոմիտէ, եւ Տէրեանը լինէր նրա նախագահը, այս կոմիտէն որոշում կ՚ընդունէր բառերի գործածութիւնը և գործածելու նրանց այլալեզու համարժէքները: Իսկ դրա արդիւնքն էլ կը լինէր այն, որ այսօր մենք չէինք ունենայ հայերէն յիշեալ բառերը:

(Մնացեալը յաջորդով)

ԱՋՔԸ ԼՈՅՍ ՀԱՅ ՄԱՆՈՒԿՆԵՐՈՒՆ

Ներկայ դարու պատուհասները միայն ափրիկեան անօթութիւնը կամ կարգ մը հիւանդութիւնները չեն: Եւրոպայի մէջ ունինք դիւրին հեշտասիրութեան, նկարագրի խախտումին եւ իմացականութեան ապականութեան սատարող զանազան եւ թունաւոր գործիքներ: Եւ ոչ մէկուն գաղտնիք է այսօր որ, օրինակ, հեռատեսիլը, այդ գործիքներէն մին, կերպարանափոխած է նորելուկ սերունդին հոգեբանութիւնը եւ հոն ամէն օր արտադրըւած այլանդակութիւնները հետզհետէ եւ անխուսափելի կերպով կ՚այլափոխեն պատանիներու ներաշխարհը ու կը նիւթականացնեն մանկութենէն պատանեկութիւն անցնող անոնց նորեկ աշխարհահայեացքը: Օրինակ, այլեւս առօրեայ կենցաղի անբաժանելի մասնիկը կը կազմեն չարժական — խօսուն — երգուն ծանուցագրութիւնները. անոնք օրն ի բուն նիւթի փառաբանութիւնը կ՚արծարծեն եւ բացարձակապէս խոտոր կը համեմատեն մանկական աշխարհին այնքան հարազատ տոհմիկ երգին ու խաղին, աւանդական պարերուն ու հէքեաթներուն: Արդարեւ, գոյն — շարժում — աղմուկ եռամիասնութիւնը միացած պատկերին ու խօսքին եղած են, ժամանակէ մը ի վեր արդէն, ընդունուած համակարգը, դասականացած պահանջ, հանապազօրեայ հացն ու ապուրը քաղաքակիրթ կոչուած աշխարհին մեծին ու փոքրին: Ահարկու գռեհկութիւններ միացած սակայն գոյներու, երաժշտութեան ու կշռոյթի մագնիսացումին անչափելի ուժեր կը գործեն փոքրիկներուն մատղաշ մտաշխարհէն ներս՝ մերթ խճողելով անոնց երեւակայութիւնը, մերթ բթացնելով զայն, միանգամայն չփացնելով եւ, աւելի ուշ, ուռուցիկ կերպով պահանջատէր դարձնելով մանուկները: Ծանուցումներուն շարունակական եւ անվերջանալի շարանը հունը գծած է ահա անխուսափելի գալիքին — կա՞յ արդեօք աւելի լաւ միջոց մեր մանուկներէն պատրաստելու ապագայ խամաճիկ — յաճախորդները սպառողական ընկերութեան չայլայարոյց շուկաներուն:

Միւս կողմէ չմոռնանք բարձր կարգի միւս խամաճիկները — մանուկներուն լոյս եւ երգ ընծայելու պարուակով վաճառականութիւն ընողները եւ հասակ առնող սերունդին մօտ նոր շուկայ որոնող խաչագողերը. անոնք առանց խղճելու կ՚որսան մանուկներուն հոգին ու երիտասարդներուն խանդավառութիւնը, իսկ ամէնէն առաջ մեր մանկամիտ ծնողքներուն ուշադրութիւնը իրենց անճարակ ու այլասերած երգային արտայայտութիւններով:

Մինչդեռ հայ ստեղծագործութեան բուրաստանը աղքատ չէ լուսակերտ օրինակներով — մեր ժողովրդական բանահիւսութենէն մինչեւ Յովհաննէս Թումանեան եւ Ա. Խնկոյեան. իսկ Կոմիտաս եւ արեւմտահայ վաստակաւոր հեղինակներ սքանչելի երգային լուսապատումներ կերտած են մեր մանուկներուն համար: Բարսեղ Կանաչեանի, Աւ. Նազարեանի, Աւ. Մեսումենցի մանկական հատորները, նաեւ Հայաստանեան արտադրութիւնները, պէտք էր որ պարտաւոր կերպով պատուաւոր տեղ գրաւած ըլլային ոչ միայն հայ ընտանիքի գրադարաններուն մէջ այլ անոնք ըլլալու էին մեր մանուկներուն առօրեայ կամ շաբաթավերջեայ հաց[...] ընկեր, անոնց կենսական տարրերէն:

Սակայն ստեղծագործողներու վաստակը մէկ կողմէն, մանուկներու երգարուեստային դաստիարակութեան անհրաժեշտութիւնը միւս կողմէն չեն յաջողիր շարկապուիլ տեղ մը ու պատուար հանդիսանալ համատարած խեղճութեան ու տափակութեան, անճաշակութեան ու յեղյեղուկութեան, մանաւանդ վտանգաւոր տհասութեան դէմ որոնք կը տարուբերեն մեր մեծն ու փոքրը միջակութեան երջանիկ արբեցութեամբ:

Պանտ — տէսինէի եւ Օտիօ — վիզիւել այս թէքնիք դարուն մէջ այնքան ալ բարդ ըլլալու չէ հաճելին եւ ճաշակաւորը մատչելի ու անմիջական դարձնելը, գտնելը ձեւ մը օգտակար եւ արդիւնաւէտ ըլլալու — ամենայն դէպս պիտի արժէր ընել այդ ճիգը մեր մանուկներուն «խաղը»ին համար, մնաց որ դաստիարակչական անյետաձգելի ու վեհ աշխատանք կը սպասէ մեզի. բայց այսօր որո՞ւն հոգն է երաժշտութեան, երգ ու խաղին մէջ դաստիարակութիւն որոնելը. ո՞ւր են կորած մեր վաղեմի պայծառ կեցուածքը եւ առողջ հայ մանուկներ կրթելու արժանապատուութեան զգացումն ու հաւատքը: Անմիջականին եւ շահաբերութեան մտահոգութիւնը մեզ հեռացուցած են նկարագիր կերտելու առաջնահերթ պարտաւորութենէն:

***

Երբ այս իրականութեանց մեզի ընծայուած հարցերուն անձնատուր կը ջանանք լուծում մը գտնել, ահա յանկարծ լոյս մը կը ծագի հիւսիսէն, Գանատայի մեծ գաղութէն: Մ. Խաչէկիւլեան եւ Յ. Խաճճիկեան, շրջապատուած արուեստագէտ եւ երաժիշտ ընկերներէ ու մանուկներու իսկ մասնակցութեամբ, լոյս կ՚ընծայեն «Բարի լոյս Պուրպատիկ»ը:

Պուրպատիկը միայն զուարթամիտ խամաճիկի մը պատմութիւնը չէ փոքրիկներու յատուկ (4 — 5-էն մինչեւ 8 — 9 տարեկաններու համար). այդ պատմութիւնը համեմուած է երգով, մանուկներուն հետաքրքրութիւնը սրող խօսքերով, երաժշտական շարունակական միջամտութեամբ, տրամախօսական մէջբերումներով, փոքրիկ — տարեց արտասանողներու փոխասացութիւններով ու համագործակցութեամբ, բայց մանաւանդ օ՛ վերջապէս, հոն կը շնչենք մաքուր օդ, ճաշակաւոր. ճշմարիտ նուիրական մօտեցում մանկական թռթռուն ու նորափթիթ աշխարհին: Վերջապէս անկեղծ ու մաքուր հայեացք մը մեր փոքրիկներուն նորաբողբոջ հոգիները սփոփելու ու զուարճացնելու տակ:

Երկար — բարակ քննարկումի հարկ չենք տեսներ: Կ՚ուզենք մանաւանդ ըսել հայ ծնողքներուն որ կրնան անվարան վստահիլ այս ձայներիզին կամ սկաւառակին. կրնան լուսաւորել կենդանի հայ խօսքով ու երգով իրենց մանչուկներուն եւ աղջնակներուն անաշխատ ժամերը: Հայերէնը որ կը լսեն հոն մեր փոքրիկները մաքուր արեւմտահայերէնն է. արտասանուած է կամ երգուած հաւկնալի կերպով իրենց տարեկիցներու իսկ գործօն մասնակցութեամբ. մի քանի բառեր (զամբիւղ, ճօճել, ...) ծնողքի կամ ուսուցչին միջամտութեան պիտի կարօտին: Սեւանին ու խամաճիկին հանդիպումը, մարգանքի պահը, աշնան երգը, Լուսիկ պուպրիկը, շոգեկառքը — աչքը լոյս քէքճեաններուն! — իրարու կը յաջորդեն հեզասահ, կոկիկ ու ճաշակաւոր. տարբեր ձեւերով հանդերձ մէկը միւսէն կը շաղկապուին մէկզմէկու: Մեղեդիները հաճելի են, պարզ սակայն ոչ տափակ, մանաւանդ փոխ առնուած չեն ասդիէն — անդիէն, արեւմտեան սպառնա — յունական եւ թրքաարաբական «ճոխ» սեղանին աղքատ փըշրանքները չեն, ընդհակառակն, ճիգ թափուած է հայկ. ժողովրդական երգը մանկացնելու՝ առանց այլանդակելու:

Ձայներիզին երկրորդ մասը կը սփռ[...]

«նուագախումբ»ով ուր, ուրախ մթնոլորտի մէջ եւ դիւրըմբռնելի ձեւով, առանց որ դաստիարակութիւն ըլլայ, աչքէ — եւ ականջէ — կ'անցընենք մանկական ու նուագ մանկական երաժշտական գործիքները. հոն կը լսենք գործիքներուն յատուկ «թեմպր»երը հայկական բառահնչիւնային նմանողական խաղերով: Այս հատուածին կշռոյթը սակայն բաւական արագընթաց է. եթէ քիչ մը աւելի դանդաղ ընթանար, փոքրիկներուն համեմատաբար աւելի հեշտ պիտի ըլլար հետեւիլ իրարու յաջորդող գործիքներուն, ըմբռնելը անոնց զանազանութիւնը իրենց անուններով եւ բառաձայներով: Խաղ ու երաժշտութիւն պահ մը կանգ կ'առնեն երբ խամաճիկ Պուրպատիկը ծաղկոց պարտէզէն ներս կը մտնէ եւ կը յայտնուի հոն խմբուած մեր աշակերտներուն: Այնուհետեւ Սուրիկ եւ Արեւիկ կը հիւսեն արեւին պատմութիւնը: Վերջապէս կենդանական (ընտանի) աշխարհը բացակայ չէ այս բուրաստանէն: Այս համեղ ու գունաղեղ փառատօնը վերջ կը գտնէ, «Կապոյտ Պապա»յով երգուած գեղեցկօրէն Յ. Ինճէճիկեանի կողմէ Տալիլոյի տարբերակուած մէկ մոթիֆին վրայ:

Մեր անխառն ու անվերապահ հրճուանքը միայն կրնանք յայտնել այս շատ գովելի ձեռնարկին: Ուրախութեամբ պիտի ընկալէինք նմանօրինակ ուրիշ ձայներիզներ ուր աւելի առատօրէն օգտագործուէին հայկական ժողովրդական երգերը, ներառնուէին մեր ազգային առասպելները կամ Թումանեանի անմահ հէքեաթները՝ զանոնք «մանկացնելով» նոյն այս նուիրական ոգիով, նոյն հաճելի, ճաշակաւոր ու որակաւոր չարահիւսութեամբ: Ահա հոյակապ եւ ներկայանալի ձեւ մը վերաթարմացնելու ազգային արժանապատուութիւնը ու նոր աւիւն սրսկելու մեր նորափթիթ սերունդի թարմ հոգիներուն մէջ:

Վերջին խօսք — մէկ կենսական երեւոյթ մեր անհերկրայ ուշադրութեան արժանի է: Ինչ որ կը լսէք հոս հարազատ է, ՀԱՐԱԶԱՏ. չկայ գոյն բիծն իսկ թրքա — արաբա — ... կարկատաններու ողողմամբ մեր ամենաբոյս սունկ — երգիչներէն շատ — շատերը կ'ուզեն ծածկել իրենց բոպկութիւնը, թերեւս ալ կը ջանան քօղարկել հաստատահիմ հայ մը չկարողանալ ըլլալուն իրենց հիմնական անկարողութիւնը: Սպասելով եւ յուսալով որ ուշ կամ կանուխ անոնցմէ գոնէ չորս ունեցողներէն ոմանք գիտակցելով կացութեան զարթօնք յառաջ բերեն, այսօր ողջունենք Պուրպատիկը: Աչքը լոյս մեր պզտիկներուն:

ՊԵՏՐՈՍ ԱԼԱՀԱՅՏՈՅԵԱՆ

Յ. Գ. — Ստանալու համար դիմել. —

H. INJEJIKIAN (Pari Louys Bourbadig)
c/o « HORIZON »
3401 Olivar Asselin
MONTREAL / QUEBEC   H4J 1L5
CANADA

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

Մենագրութիւն մը ԳԱՌԶՈՒ-ի մասին

Երեւանի մէջ լոյս տեսած է փրոֆ. Վահան Յարութիւնեանի «Գառզու» մենագրութիւնը, որուն վրայ հեղինակը աշխատած է տարիներ:

Սփիւռքի մասնագրականութեան համար նոր անուն չէ Վահան Յարութիւնեան: Դասական եւ ժամանակակից հայ կերպարուեստին նուիրուած անոր աշխատութիւններուն մէջ կարեւոր տեղ վերապահուած է Սփիւռքի կերպարուեստի դէմքերուն եւ դէպքերուն, որոնց մասին ուսումնասիրութիւններ կատարած է Հայաստան թէ Սփիւռք: Հաւաքուած մեծ նիւթը իրեն կարելիութիւն տուած է գիտական հիմերու վրայ դնելու Սփիւռքի կերպարուեստի ուսումնասիրութեան գործը, հրատարակելու վերջինիս հարցերուն եւ պատմութեան նուիրուած ուսումնասիրութիւններ: Սփիւռքի արուեստին նուիրուած անոր աշխատութիւններու պսակը պէտք է համարել «Գառզու» գիրքը:

Փրոֆ. Վահան Յարութիւնեանի գիրքին ենթախորագիրն է՝ «Նկարիչը եւ ժամանակը»: Անիկա պայմանաւորուած է անով, որ հեղինակը նկարիչին արուեստը դիտած է ժամանակի ու միջավայրի հետ սերտօրէն կապուած եւ այդպէսով հակադրուած լայն տարածում գտած այն կարծիքին, թէ Գառզու իբրեւ թէ անիրական աշխարհի, սոսկ երազներու նկարիչն է: Ան ցոյց կուտայ, որ նկարիչին արուեստին մէջ գերակշռութիւնը կը պատկանի իրական բնութեան, որուն բանաստեղծօրէն յուզուած երգիչն է Գառզու: Իսկ այն կտաւներու եւ վիմագրութիւններու մէջ, ուր յաճախ հանդէս կուգան իրականակերպ, բայց յօրինուած, մարդիկ, շէնքեր, դէպքեր, առատը դարձեալ իրականութիւնն է, քանի որ անոնց օգնութեամբ նկարիչը խելացի խօսակցութիւն կ'ունենայ ժամանակակից կեանքի, բովանդակ մարդկութիւնը յուզող կենսական հարցերու մասին: Հեղինակը համոզիչ ու փաստուած ցոյց կուտայ, որ այդ հարցերու կարգին նկարիչին համար առաջնահերթ նշանակութիւն ունի արդիւնաբերական շինարարութեան եւ երկաթուղիներու «յարձակումը» բնութեան վրայ, անձեռակերտ բնութեան եղծումը, ինչ որ մարդկութիւնը կը զրկէ առողջ կենսական միջավայրէն, գեղեցիկ շրջապատի մէջ գեղեցիկ ապրելու կարելիութենէն եւ մարդուն կը մնայ գեղեցիկը միայն երազել:

Նոյնքան չեշտուած է նկարիչին ազնիւ ու չիտակ հակապատերազմական դիրքաւորումը: Գառզուի համար երանելին խաղաղ աշխատանքն է, մանաւանդ գեղջուկի՝ մարդիկը ապրեցնող աշխատանքը արտի ու այգիի մէջ: Նկարիչին համոզումով այդ աշխատանքին մեծագոյն թշնամին պատերազմն է, որ կը քանդէ բնակութեան վայրերը, արտերն ու այգիները կ'ամայացնէ:

Վահան Յարութիւնեան կարեւորութեամբ կը նշէ, որ երեք տասնամեակ առաջ, երբ մարդկութիւնը տակաւին տագնապած չէր հիւլէական պատերազմի բռպռնալիքով եւ այդ թեման տակաւին չէր դարձած մեծ արուեստի խնդիր, Գառզու պատուաբեր եւ իմաստուն խորաթափանցութեամբ տեսաւ հրթիռային ու հիւլէական պատերազմի ապագայ զօրացումը եւ իր «Ափոքալիփսիս» խորագրով հռչակաւոր ցուցահանդէսին մէջ (1957) ծանոյց ի լուր բոլորին, որ այդ զէնքերը կրնան աշխարհը Սոդոմ — Գոմորի վերածել, մարդկութեան զգաստութեան ու խոհեմութեան կոչ ըրաւ:

Հրապարակին վրայ եղած գրականութեան մէջ Գառզու սովորաբար կը ներկայացուի իբրեւ առաջնակարգ ստեղծագործող, իսկ անոր տեսական հայեացքները կը մնան ստուերի մէջ: Վահան Յարութիւնեանի գիրքին մէջ յատուկ գլուխ մը նուիրուած է անոր տեսական հայեացքներուն, ցոյց տրուած է, որ յանձին Գառզուի 20-րդ դարու մշակոյթը ունի խորունկ եւ արդարամիտ մտածող, խիզախ ընդդիմախօս, որ յանդուգն մարտահրաւէր կ'ուղղէ մեր ժամանակներու անկումային արուեստին, կը բացայայտէ այն կեանքի կոչած ընկերային — քաղաքական պայմանները, պաշտպան կը կենայ ճշմարիտ արուեստի հանրօգուտ ու մարդասիրական առաքելութեան:

Գիրքին մէջ նաեւ առանձին գլուխ մը նուիրուած է Գառզու — թատերանկարիչին, ստուգաբանուած է այդ մարզին մէջ անոր արուեստի նորարական էութիւնը:

Ընդարձակ է «Գառզուն եւ հայ մշակոյթը» բաժինը: Հոս հեղինակը գիտական լրջութեամբ կը հետազօտէ Սփիւռքի արուեստի զարգացման առանձնայատուկ պայմանները, ազգային հոգեբանութեան դերը արուեստի մէջ, Սփիւռքի արուեստի փոխ յարաբերութիւնները ազգային գեղարուեստական աւանդութիւններու հետ, ազգային եւ համամարդկային նիւթերու տեղն ու նշանակութիւնը արուեստին մէջ:

Եւրոպացի հեղինակները, որոնք գրած են Գառզուի մասին, գիտցած են անոր հայ ըլլալը, սակայն քիչ համարած են զինք հայ արուեստի ներկայացուցիչ ճանչնալու համար եւ հարցին այդ կողմին չեն ալ անդրադարձած: Իսկ հայ յօդուածագիրներէն շատերը նկարիչին ծագումը բաւական նկատած են զինք հայ արուեստին մէջ տեղաւորելու համար: Մինչդեռ նման վճիռ արձակելու համար անհրաժեշտ էին ուրիշ աւելի լուրջ պարագաներ:

Գառզուի կենսագրութեան եւ արուեստի համգամանալից ուսումնասիրութիւնը Յարութիւնեանին հնարաւորութիւն տուած է բացայայտելու կարգ մը ստեղծագործական, բովանդակութեան հանգամանքներ նոյնիսկ ուղղակի աղերսներ, որոնք Գառզուի արուեստը հարազատօրէն կ'առնչէն ազգային մշակոյթի, հոն արտայայտուած գեղարուեստական մտածողութեան եւ աւանդութիւններու հետ եւ իրաւունք կուտան Գառզուն ճանչնալու իբրեւ հայ կերպարուեստագէտներու փառահեղ ընտանիքի իսկական անդամ: Սակայն այդ համոզումը Յարութիւնեանը բոլորովին չի մղեր Գառզուն դուրս դնելու ֆրանսական կերպարուեստէն, որուն առաջատար ներկայացուցիչն է ան՝ ճանչցուած ամբողջ աշխարհի մէջ: Հեղինակը կը գտնէ, որ զանազան հանգամանքներու բերումով (մանաւանդ երբ խօսքը կը վերաբերի աստանդական Հայութեան) արուեստագէտները երբեմն կը յանգին զոյգ պատկանելիութեան, կը ստանան «երկհասցէ գրանցում»:

Կը կարծենք, որ արդարանալի եւ ընդունելի հետեւութիւն մըն է այդ, քանի որ իր ոտքերուն տակ վստահելի փաստերու ամուր հող ունի: Եւ իսկապէս, կարելի չէ դիցուկ, Փիքասօն դուրս դնել ո՛չ ֆրանսական արուեստէն, ո՛չ՝ սպանականէն, Էուկար Շահինը՝ ո՛չ հայկականէն, ո՛չ ֆրանսական արուեստներէն, Արշիլ Կորքին՝ հայկականէն կամ ամերիկեանէն...

Վահան Յարութիւնեանի գիրքը կարեւոր նպաստ մըն է Սփիւռքի հայ մշակոյթի գիտական ուսումնասիրութեան գործին մէջ:

Վ. ՍԱՆԹՐԵԱՆ

ԽՍԿԱՊԷՍ ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴ ՄԸ ԿԱ՞Յ

ՀԱՐՑ ԿՈՒՏԱՅ ՓՈՒԱՎՐ — Տ'ԱՐՎՈՐ Ա. ԹԱՇԱՆԻ

Մարտ 6, Կիրակի կէս օրէ ետք, հեռատեսիլի Ա. կայանի Փաթրիք Փուավր — տ'Արվորի «ա լա Ֆոլի» յայտագրին հիւրերէն մէկն էր՝ Անրի Թաշան: Կարճ այլ ցցմեցուցիչ խօսակցութիւն մը տեղի ունեցաւ յայտագրին պատասխանատուին եւ երգիչին միջեւ:

Փ. Փ. Ա., ինչպէս աւելի ծանօթ է, աչք մը նետելով երգիչին կենսագրականին վրայ, զարմանքով ըսաւ.

— «Գրուած է թէ ծնած էք 1939-ին, ֆրանսացի մօրմէ եւ Հայ հօրմէ, ինչո՞ւ ուզած էք մատնանշել Հայ հօրմէ, հակառակ անոր որ Հայաստան (անկախ մը կը փակցնէ վերջին պահուն...) չկայ: Իսկապէս Հայ ժողովուրդ մը կա՞յ»:

Թաշան հատու պատասխան կուտայ, կ'ըսէ. — Հայ հօրմէ կ'ըսեմ, որովհետեւ ճշմարտութիւնն է: Շատ հայ բարեկամներ ունիմ: Կը ցաւիմ, ամօթ կը զգամ որ միայն 30 տարեկանիս տեղեկացայ որ ցեղասպանութիւն մը եղած է: Մարդ չուզեր ճանչնալ: Հրեաներուն, ցիկաններուն ցեղասպանութեան մասին միշտ կը խօսուի: Կ'ուզեմ որ Թուրքերը ըսեն՝ Մենք Թուրքերս բնաջնջեցինք Հայերը: Այո՛, կը կրկնեմ՝ je suis un métèque.

Թաշան դոհ էր, որ վերջապէս Փուավր տ'Արվորի շնորհիւ, քանի մը վայրկեան հեռատեսիլէն «կ'անցնէր»: Ընդհանրապէս փնտռուած հիւրերէն չէ, վասնզի ախբէմին մաս չի կազմեր, կը խանգարէ: Եւ լաւ է որ իրեն նման խանգարողներ կան, շրջանի մը մէջ, ուր ապարէզը վերապահուած է չխանգարող միջակութիւններու...

Գալով երանելի Փուավր տ'Արվորի հարցումին Հայաստանի եւ Հայ ժողովուրդի մասին, խորհրդածութեան իսկ չի կարօտիր:

ԽԱՐԻՍԻԷՆ ՀԵՌՈՒ

(ՎԷՊ)

ՆԻԿՈՂՈՍ ՍԱՐԱՖԵԱՆ

(Բ. ՄԱՍ)

Ա.

Մտածեց վիժումին եւ բոլոր յաջորդող չարիքներուն վրայ: Շուարեցաւ, կորսնցուց մտածումին թելը: Բռնեց գլուխը, որ կը փրթէր կարծէք, կը փախէր տեղէն: Կապոյտ երակներ կը պրկուէին, կը ցայտէին քունքերուն փայլուն մորթերուն տակէն: Դողաց, կառչեցաւ մահճակալի փայտերուն, նայեցաւ տղուն, մտածեց առնել զայն ու փախիլ: Բայց անդրադարձաւ անոր ծանր վիճակին, լեցուեցաւ, պրկուեցաւ զարհուրելի զգուանքով մը, անցաւ պատուհանին առջեւը ու դարձուց կռնակը՝ սպասելով մանրամասնութիւններու, որ չէին գար:

Կիրակոսի ձեռքի մէկ հարուածը կարող էր ճզմել Աւետիսի նրբակազմ մարմինը: Բայց ան ճզմուած էր արդէն: Ոչ մէկ ծանրը խօսք չէր ազդած այնքան, որքան լռութիւնը Կիրակոսին: Թոյլ, բարեսիրտ աչքով մը կը նայէր Կիրակոսի կռնակին, այդ լայն, ուժեղ կռնակին, որուն ետեւ կը բաբախէր դժբախտ սիրտ մը: Պատուհանին մութ ապակիին վրայ մաշած տերեւի մը պէս կը ծփար Կիրակոսի դէմքը: Կը դողդղար օդը՝ Աւետիսին շուրջ, տաք ու խորհրդաւոր թռչուններու թեւթափերով: Գոցեց աչքերը: Ինքնիրեն եկաւ, երբ Կիրակոս դարձաւ ու ըսաւ.

— Վերջացրի՞ր ... վճռել ե՞ս անելիքդ:

— Ի՞նչ կ'ուզես որ ընեմ:

— Ի՞նչպէս թէ ինչ ... խանութը զատեցիր, քաշեցիր տարիր բոլոր ապրանքները, գիս դուրս ճամբելէ վերջ: Ես վստահ եմ, որ բան չէք ձգած ... Վերցուցէք, պահեցէք բոլոր թղթարժէքները, որոնց գնումին համար տրամադրեցինք փոխ առնուած գումար մը: Կը խնդա՞ք քիթիս, կ'օգտուի՞ք իմ բարութենէս...

— Կարելի՞ է բան խօսիլ այս իրարանցումին մէջ, երբ դրամէն աւելի կարեւոր խնդիրներ կան...

— Ինծի չի հետաքրքրեր այլեւս մնացածը, ես տղայ մը ունիմ, որ կ'առնեմ կը տանիմ հետս, եթէ ուզէ մայրը, եթէ չուզէ դպրոց մը կը դնենք մինչեւ մեծնայ: Քիչ բաներ չտեսաւ տղան: Կարելի չէ ձգել այլեւս էս ապտոտութեան մէջ:

— Սպասէ՛, սպասէ տեսնենք՝ ի՞նչ պիտի ըլլայ:

— Ո՞վ ... ինծի չի հետաքրքրեր այլեւս իմ կինս: Ես չէի տեսեր էնոր պէս անսիրտ մէկը: Կոտրեց, կէս մարդ ըրաւ զիս:

Կախեց գլուխը, նայեցաւ տղուն: Կը չարչարուէր: Խօսքերը ելած էին բերնէն առանց իր ուզելուն: Անկարող կը գտնէր ինքզինք տակաւին փրթելու, հեռանալու տունէն: Ինքն իսկ կը վախնար հիմա իր բառերէն:

Զանգին ձայնը կը խրի Կիրակոսի սրտին մէջ, ինչպէս կը խրի կօշիկ մը՝ թաց ցեխի մը մէջ: Շուարած՝ տատանեցաւ պահ մը:

Դուռը երբ բացուեցաւ, ներս մտաւ տիկին Աղաւնի: Տխուր ու թշուառ երեւոյթ մը առաւ ի տես Կիրակոսին: Տկար էր արդէն իրապէս, առնէ մը ի վեր: Գիշերները կը տառապէր երբեմն՝ շունչի պակասէն: Նիհարցեր էր ու տժգուներ: Բարի, ընկճուած, մաշած բան մը կար անոր աղուոր աչքերուն մէջ:

Անակնկալ մը եղաւ անոր գալուստը: Կիրակոս չէր տեսած զայն այն օրէն ի վեր, երբ միջադէպ մը բաժնած էր Զարուհին անկէ: Զարուհին բարեկամներ ու թշնամիներ ունէր: Աղաւնի չարամտութեամբ տարածայնած էր շատ մը բաներ, որ հասած էին մինչեւ Կիրակոսին ականջը: Զարուհի ցաւած էր մանաւանդ անոր համար, որ Աղաւնի ապերախտ էր գտնուած իր շատ մը բարիքներուն փոխարէն: Անկէ զատ՝ ոչ ոք արդարեւ այնքան անկեղծ եւ օգտակար էր եղած անոր, որ օր մը կը նեղուէր դրամի պակասէն, ուրիշ օր մը գործի: Զարուհի մեծարած, յարգած էր զայն՝ մեծ միամտութեամբ զարգացած կնոջ մը տեղ դնելով: Աղաւնի նախանձած էր այս բոլորին դէմ, կեղծ ու խորամանկ: Չէր կրնար նայիլ անոր:

Բաժանումը եղած էր առանց խօսքի: Աղաւնի փոխած էր իր բնակարանը: Ու ոչ մէկ տեղ այնուհետեւ հանդիպած էին անոնք: Ամիս մը վերջ ըմբռնած էին արդէն, որ խզում մըն էր եղածը: Ու ոչ մէկը ոտքի տակ ուզեց տալ իր գոռոզութիւնը:

(Շար. 50)

(Շար. Ա. էջէն)

Հարցերը եւ խմբագրապետն ալ Նակովլեւ իր խմբագրականը կը նուիրէ, բացէ ի բաց ձաղկելով «անցեալի սխալներն ու թերիները» որոնց հետեւանքն է ներկայ կացութիւնը: Կը շեշտէ.— «Բառերը գործունէութեան տեղը բռնած էին: Եղբայրական ընտանիքի մասին կը խօսուէր, մինչ գործնականին մէջ, խոչընդոտներ կը դրուէին մշակութային փոխանակութեանց եւ մանուկներու իրենց մայրենի լեզուն սորվելու դասընթացքներուն: Ասիկա եղաւ Ղարաբաղի պարագան, ուր աւանդական կապերը քոյր Հայաստանի հետ քանդքարուեցան: Փոխանակ ընկերվարական միջազգայնութեան, հակառակը պատահեցաւ, ամէն ինչ որ ազգային էր կը նահանջէր ազգայնականին առջեւ:

Խմբագրապետը կը զգուշացնէ նաեւ անոնք որոնք կը փորձուին ժողովրդավարականացման վերագրել այս դէպքերը, ընդհակառակն է եւ թերթին մէջ կ՚ըսուի թէ լռութիւնը եւ լուրերու չըգոյութիւնն է բոլոր անցուդարձերու մասին (Հայաստանի ցոյցերը եւլն.) որոնք խուճապ ստեղծեցին Ազերիներու եւ Հայերու մօտ:

× Սումգայիթի մէջ լուսարգելը կը պահպանուի:

× Սիլվա Կապուտիկեանի հետ տեսակցութեան առեն, երբ բանաստեղծուհին կ՚ոգեկոչէր Հայոց հին պատմութիւնը, հարց տալով թէ ծանօ՞թ է անոր, Կորբաչով պատասխաներ է՝ «այնքան ծանօթ եմ, որ կրնամ ձեզի ըսել թէ Ղարաբաղի բուն անունը Ղարաբաղ չէ, այլ՝ Արցախ»:

× Հուսկ, կէտ մըն ալ յիշենք այս անգամ ի պատիւ Հայաստանի... գողերուն, որոնք յայտարարեր են թէ, ամբողջ այս շրջանին, ոչ ոք թող չմտահոգուի, ոչ մէկ գողութիւն պիտի գործուի, այլ խօսքով՝ գործադուլ ըրած են...:

ՖՈՒԹՊՈԼ
ՖՐԱՆՍԱՀԱՅ ԽՈՒՄԲԵՐ

ՄԱՐՏ 5 — 6–Ի ԱՐԴԻՒՆՔՆԵՐԸ

Վալանս Հ. Մ. — Թուլոն (2)	0 – 0
Շամպէրի — Հ. Մ. Ը. Մ. Լիոն Տէսին	0 – 1
Վալանս Հ. Մ. (2) — Օրէք	0 – 1
Մինոս — Հ.Մ.Ը.Մ. Լիոն – Տէսին (2)	2 – 0
Վիէն Հ. Մ. — Սէն Լորան	0 – 0
Ալֆորվիլ Հ. Մ. – Փորթ Շամփինյի	1 – 0
Վոլթէր — Իսի Հ. Մ.	(*յետաձգուած*)
Սէն – Թ՚Անթուան Հ. Մ. — Նիս (3)	1 – 2
Մարինյան — Հ.Մ.Ը.Մ. Արծիւ	5 – 0
Սէն – Թ՚Անթուան (2) — Վիվօ	1 – 2

ՖՐԱՆՍԱՀԱՅ ԳՐՈՂՆԵՐՈՒ ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ Դ.

La Société des Gens de Lettres Arméniens de France dans le cadre des rencontres - débats mensuels, en collaboration avec le Collectif Créations Contemporaines Arméniennes propose :
ALFO' : ou les vergers d'Azad de B.H. Sakayan, auteur de langue française :
Extrait dit par : *Sylvie Dziranian, Serge Avedikian, Yéghiché Djergaïan*
Présentation : Isabelle Couyoumdjian - Kortian (sous-réserve)
suivi d'un débat :
«Les auteurs arméniens d'expression française».
Dimanche 13 mars à 17 heures
au Centre Culturel Alex Manoogian
118, rue de Courcelles — 75017 Paris
— M° Courcelles —
— *Entrée libre* —

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ

ԽՐԻՄԵԱՆ ԴՊՐՈՑԻ
50–ԱՄԵԱԿԻՆ ԱՌԹԻՒ

Կապոյտ Խաչի Իսիի Տ. Սէրէնկիւլեան մասնաճիւղը, ճաշի կը հրաւիրէ, Խրիմեան դպրոցի նախկին աշակերտ – աշակերտուհիները, Շաբաթ, Մարտ 19, ժամը 20–էն 24, Մշակոյթի Տան մէջ, Իսի լէ – Մուլինօ :
45, rue de la Défense
Կը խնդրուի հեռաձայնել. –
46 44 01 26 — 46 42 62 45 — 46 26 73 33

ՀՐԱՒԷՐ ՀԱՆՐԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Կը յայտնենք մեր ժողովուրդի բոլոր զաւակներուն որպէսզի սահմանափակ եւ կարճ ժամանակամիջոցի մը ընթացքին բազմահազար ստորագրութիւններով հանրագրութեամբ մը հաստատեն իրենց սրտակցութիւնը Ղարաբաղի մեր քոյրերուն եւ եղբայրներուն անոնց խորհ. Հայաստանի միանալու բաղձանքին մէջ:

Առ այդ ամէնուրեք, եկեղեցիներու, ազգային եւ մշակութային հաստատութիւններու, կուսակցութիւններու, ընկերակցութիւններու եւ միութիւններու մօտ ժողովուրդի ստորագրութեան համար տրամադրուած են բանաձեւեր, մին՝ ուղղեալ Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետին, իսկ միւսը խորհ. Միութեան համայնավար Կուսակցութեան Կեդրոնի ընդհ. քարտուղար Մ. Ս. Կորբաչովի:

Անհրաժեշտ է որ բոլոր Հայերը անյապաղ փութան ստորագրել այդ դիմումները Կիրակի Մարտ 6–էն մինչեւ Կիրակի Մարտ 13, մէկ շաբթուան ժամանակամիջոցին:

Կ՚ապաւինինք մեր ժողովուրդի նախանձախնդիր գործակցութեան:

ԿԱԶՄԱԿԵՐՊԻՉ ՅԱՆՁՆԱԽՈՒՄԲ

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ–ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

ԱՐԵՒԱԳԱԼ

Մեծ Պահքի հետեւեալ Կիրակի օրերուն, Պատարագէն անմիջապէս առաջ՝ ժամը 10–ին, Փարիզի Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ Արեւագալի ժամերգութիւն կը կատարուի:

– Կիրակի, Մարտ 13–ին, Դատաւորի Կիրակիին:

– Կիրակի, Մարտ 20–ին, Գալստեան Կիրակիին:

ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉ — ՓԱՐԻԶ
Ա. ԹԱԴԷՈՍԵԱՆ ՄԱՍՆԱՃԻՒՂ

ԵՐԳԱՀԱՆԴԷՍ

ի նպաստ

ԼԻԲԱՆԱՆԱՀԱՅ ՄԱՆՈՒԿՆԵՐՈՒՆ

իրենց սիրայօժար մասնակցութիւնը կը բերեն

ՎԻԳԷՆ **ՄԱՍԻՍ**
ՄԱՐՏԻԿ ՃԱՆՍԸԶԵԱՆ **ԵՂՍՕ**
եւ
ԱՆՈՅՇ
ՆՈՒԱԳԱԽՈՒՄԲԸ

Մարտ 22, ժամը 20.30–ին
Salle Musée Guimet
6, Place d'Iéna — PARIS
(M° Iéna)

Տեղերը ապահովելու համար դիմել՝
Տիկին Ապրիլեանի՝ 48. 44. 48. 51
Տիկին Փաշայեանի՝ 43. 58. 22. 20
Ինչպէս նաեւ մասնաճիւղի անդամներուն:

LA CROIX BLEUE ARMENIENNE
Section Bld. Oddo — Lola Sassouni
organise la projection du film en arménien
CHEMIN DE LA CROIX
Dimanche 20 mars à 15 heures
Maison de la Culture Arménienne
12-14, rue St. Bazile — 13001 Marseille

ԼԻՈՆ

ԱՆԴԱՄԱԿԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎ

Լիոնի Հայ Առաքելական Եկեղեցւոյ Ազգային Միութեան Վարչութիւնը, սիրով կը հրաւիրէ իր անդամները տարեկան ընդհանուր ժողովի, որ տեղի պիտի ունենայ Ուրբաթ, Մարտ 18–ին, երեկոյեան ժամը 8–ին, Ս. Յակոբ Մայր Եկեղեցւոյ սրահին մէջ, 40 ռիւ Տ՚Արմէնի :

Ժողովի օրակարգն է.—

Ա.— Բարոյական տեղեկագիր:

Բ.— Նիւթական տեղեկագիր:

Գ.— Տեղեկագիր հաշուեքննիչ յանձնախումբի:

Դ.— Ընտրութիւն ընտրողական յանձնախումբի:

Անդամներուն ներկայութիւնը անհրաժեշտ է:

ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆ
ԱԶԳԱՅԻՆ ՄԻՈՒԹԵԱՆ

MAISON DE LA CULTURE ARMENIENNE D'ALFORTVILLE

ՀԱՅԵՐԷՆ ԼԵԶՈՒՆ ԱՅՍՕՐ...
? ARMENIEN LANGUE VIVANTE!
Les 11 et 12 Mars
Vendredi 11 à 21 heures —

Rencontre
avec Movsès BETCHAKDIAN, écrivain à l'occasion de la parution de son livre
«*ԼՈՒՍԱՅՔ ՓՌՈՒԱԾ ՏԱՆԻՔԻ ՎՐԱՅ*»
en arménien, Sylva KARAGULIAN
— Signature —
suivi de
DEBAT : «*Peut-on,doit-on écrire en arménien ?*»
animé par Ara KRIKORIAN

Samedi 12 à 15 heures —

JEUX ET PEDAGOGIE :
SCRABBLE EN ARMENIEN
Rencontre d'Adolescents et Adultes
— *Récompense aux vainqueurs* —
Animé par Serge BALIAN
—DIFFUSION livres, disques, cassettes
—EXPOSITION PHOTOS des Ecoles Arméniennes (sous réserve).
9, rue de Madrid — 94140 ALFORTVILLE
Tél. : 43 - 76 - 55 - 89

CONFERENCE - DEBAT

PROBLEMES DE POLLUTION EN ARMENIE
le Vendredi 11 Mars à 20 h 30
à la M.C.A. d'Issy-les-Moulineaux
45, rue de la Défense
Conférencier : KHOREN KECHICHIAN
secrétaire du CIACCAS

QUATRA

Vendredi 22 Avril à 20 heures 30
PROGRAMME EXCEPTIONNEL
MUSIQUES A DECOUVRIR
RETENEZ CETTE DATE

U.G.A.B. - PARIS
et
L'ACADEMIE INTERNATIONALE DES SCIENCES ARARAT
vous invitent à la

CONFERENCE - DEBAT PUBLIC

avec projection de diapositives
sur le thème
«Données récentes sur la pollution en Arménie Soviétique»
par le Dr. NICHAN MARGOSSIAN
(Ingénieur conseil)
le Jeudi 17 Mars à 20 heures 30
au Centre Culturel Alex Manoogian
118, rue de Courcelles, Paris 17e
— Entrée libre —

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

Տիկին Շէնոլէր – Թովմասեան 500 *Ֆր. կը նուիրէ «Յառաջ»ին քոյր* Ափոլին Թովմասեանի (*մահացած Փետրուար* 11–*ին*) *թարմ յիշատակին:*

***

Տիկին Բագրատունիի Պախթիարեանի *մահուան քառասունքին առթիւ՝ Տիկին Եւգինէ Պօղոսեան* 200 *Ֆ. կը նուիրէ Դըպրոցասէր Տիկնանց Վարժարանին (ստանալ «Յառաջ»էն) եւ* 50 *Ֆր. «Յառաջ»ին:*

«ՅԱՌԱՋ»Ի ԲԱՐԳԱՒԱՃՄԱՆ ՀԱՄԱՐ ԿԸ ՆՈՒԻՐԵՆ

ԱԼՖՈՐՎԻԼ. – Կարապետ Պալեան 300 *ֆրանք:*

ՄՈՒՐԱՏ
ՀԱՍՏԱՏՈՒԹԻՒՆ
ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ
ՀԱՄԵՂ
ԵՒ ԽՆԱՄՔՈՎ
ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԱԾ
ԱՆՈՒՇԵՂԷՆՆԵՐ
ԽՄՈՐ – ՔԱՏԱՅԻՖ – ԵՒԼՆ. ԵՒԼՆ.
ՄԵԾԱՔԱՆԱԿ
ՓՈՔՐԱՔԱՆԱԿ
SARL
MURAT
FABRIQUE DE PATISSERIES
MARKAROGLU Frères
184, rue St. Maur — 75010 Paris
Métro : Belleville ou Goncourt
TEL: 42. 09. 04. 49

ՅՈՒՇԱՏԵՏՐ

ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉԻ Անիէռ – Պուա – Գոլոմպ եւ Արժանթէօյի Ակնունի մասնաճիւղը ընդհանուր ժողովի կը հրաւիրէ իր բոլոր ընկերուհիները Մարտ 14, Երկուշաբթի, ժամը 20.30–ին:
CENTRE CULTUREL
rue Robert Lavergne — ASNIERES

SOIXANTENAIRE
HAMASKAÏNE

CONCERT
salle Cortot
DIMANCHE 13 MARS à 16 h 30
avec
LYNE DOURIAN
mezzo-soprano
HASMIG SURMELIAN
piano
L'Ensemble Instrumental de Romans

Direction :
ALEXANDRE SIRANOSSIAN

œuvres de
Avédis Nazarian Alan Hovhaness
Arno Babadjanian
Avédis Messoumentz
Komitas-Aslamazian
Verdi Donizetti Saint-Saëns

78, rue Cardinet, 75017 Paris
M° Malesherbes

Billets: 120 F - tarif réduit 90 F- 70 F
Ecole Normale de Musique
114 bis, boulevard Malesherbes
Trois F.N.A.C.
Librairie Samuelian
51, rue Monsieur le Prince Paris 6
Télécondorcet
175, avenue Jean Jaurès, Clamart
Maison de la Culture Arménienne de Paris
Renseignements :
tél : 48 24 63 89 ou 42 46 29 74

Imprimé sur les Presses du Journal «Haratch»
83, rue d'Hauteville — 75010 Paris
Commission Paritaire : No 55935

ՇԱԲԱԹ - ԿԻՐԱԿԻ
ՄԱՐՏ
12-13

SAMEDI-DIMANCHE
12-13 MARS
1988

LE NUMERO : 4.00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

TEL.: 47. 70. 86. 60 — TELEX: HARATCH 280 868 F
C.C.P. PARIS 15069-82 E — 51027317 A R. C. PARIS

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար· 700 Ֆ· — Վեցամսեայ : 360 Ֆ·
Արտասահման : Տար· 1000 Ֆ· (ամէնօրեայ առաքում)
850 Ֆ· (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ·

63ՐԴ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 16.705 Fondateur : SCHAVARCH MISSAKIAN 63e ANNÉE — No 16.705

Ղ Ա Ր Ա Բ Ա Ղ

ԿՈՐԲԱՉՈՎԻ ԱՌԱՋԻՆ ԶԻՋՈՒՄՆԵՐԸ

ԼԵԶՈՒԱԿԱՆ ԵՒ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԿԱՐԳԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՀԱՅԵՐՈՒ ՋԱՐԴԵՐԷՆ ԵՏՔ ԱՒԵԼԻ ՔԱՆ 100 ԱԶԵՐԻ ԲԱՆՏԱՐԿՈՒԱԾ

Ի՞ՆՉ Կ'ԸՍԷ ԶՕՐԻ ԲԱԼԱՅԵԱՆ

Քիչ մը աւելի մանրամասնութիւն կայ, մամուլին մէջ, Մոսկուայի մէջ գումարուած ժողովին մասին եւ որու մասնակցած են, Հայաստանէն, Դէմիրճեանէն զատ՝ Հրանտ Ոսկանեան եւ Ֆ. Սարգսեան: Պոլիտպիւրօն պաշտօն յանձնած է կեդր. Կոմիտէի դիւանին, որ «Խոր ուսումնասիրութիւն մը կատարէ բոլոր հարցերուն մասին, որոնք դիզուած են Ղարաբաղի շրջանը, ինչպէս նաեւ պատճառներուն, որոնց հետեւանքով փաթթուած են բնակչութեանց միջեւ յարաբերութիւնները, որպէսզի կարելի ըլլայ համապատասխան եզրակացութիւններու յանգիլ: Այդ եզրակացութիւնները, ապա կը յանձնուին Խորհրդային Միութեան կեդր. Կոմիտէին եւ կառավարութեան ուսումնասիրութեան»: Ժողովին խօսք առած են բոլոր անոնք որոնք կապ ունէին ծնած տագնապին հետ, ապա Կորբաչով գաղափար մը տուած է իր անմիջական ծրագրերուն մասին, ինչ որ խորագրել կուտար, Ուրբաթ օր, «Լիպերասիոն»-ի. — «Politburo : Maigres concessions à l'Arménie» *կամ* Լա Քռուա-ի.— «Gorbatchev concède de bonnes paroles aux Arméniens» : *Այս զիջումները, կամ աւելի ճիշդ պատմական արդարութիւն մը վերահաստատելու ճամբուն վրայ առաջին քայլերը, կը վերաբերին լեզուական եւ մշակութային կարգադրութիւններու, առանց, առայժմ գոնէ, դպչելու սահմաններուն: Անիկա, որպէսզի անմիջականին մէջ, երկու ժողովուրդներուն միջեւ մթնոլորտը աւելի չլարուի: Ասկէ ետք, երբ կ'որոշուի «խոր ուսումնասիրութիւն» մը կատարել, կը նշանակէ որ հայկական պահանջին իրաւացի բնոյթը ընդունուած է եւ սկզբունքով վերջնական լուծում մը – վերակցումը – անկարելի բան մը չէ: Բայց ժամանակ պէտք է եւ այդ ժամանակը պէտք է տալ Կորբաչովի եթէ կ'ուզենք իրապաշտ մօտեցում ունենալ: Յատկանշական կը գտնուի նաեւ որ Կորբաչով Ատրպէյճան ղրկած ըլլայ Ներքին նախարարութեան թիւ 2-ը՝ Տրուշին փոխանակ ՔԱ - Կէ - Պէ-ի մէկ անդամը, անոր պաշտօն յանձնելով հետապնդել Հայերու դէմ գործուած ջարդերուն պատասխանատուները: Ան յայտարարած է թէ Սումկայիթէն զատ, Կիրովապատ ալ ջարդեր եղած են: Արդէն, Հինգշաբթի իրիկուն կը յայտարարուէր թէ աւելի քան 100 Ազերի ձերբակալուած են, քննութիւնը չէ փակուած: Ատրպէյճանցիներու համաձայն ձերբակալուածներու թիւը 180 է: Ասոնց դատավարութիւնը տեղի պիտի ունենայ դռնբաց, Մայիսի կէսին եւ հետաքննութիւնը ալ պիտի աւարտի շուտով:*

Ընդհ. տպաւորութիւնն այն է որ Կորբաչով խնդրոյ առարկայ կը դարձնէ անցեալի ներքին քաղաքականութիւնը, անմիջական զիջումներ կ'ընէ Հայերուն այն չափով միայն, որ Ատրպէյճան շատ նուաստացած չըլլայ, հուսկ ՔԱ - Կէ - Պէ-ի դէմ յարձակման անցած է: Կը մնայ որ հարկ եղածին չափ ամուր ըլլայ, որպէսզի տոկայ ու յաջողի նոր էջ մը բանալ - վերջապէս - խորհրդային պատմութեան մէջ:

LA REPUBBLICA

Իտալական Լա Ռեփուպլիքա *օրաթերթը, ինչպէս գրեցինք երէկ, Սիլվա Կապուտիկեանէն զատ, հարցազրոյց մըն ալ ունեցած է Զօրի Բալայեանի հետ, շատ աւելի կարճ:*

Զօրի Բալայեան կ'ըսէ թէ շարժումը ծնունդ առած է շնորհիւ կորբաչովեան քաղաքականութեան նոր ընթացքին, բայց կը գիտակցի որ ան կրնայ օգտագործուիլ Պերեսթրոյքայի դէմ: «Ոմանք, կ'ըսէ, ուզեցին մեր շարժումը վերագրել խորհ. Միութեան Կեդրոնին դէմ արտայայտութեան մը: Ատիկա պիտի նշանակէր ըսել թէ խենթութիւն մըն է: Կը բաւէ մեր շուրջը նայիլ տեսնելու համար թէ շրջապատուած ենք Թուրքերով, կը բաւէ կարդալ մեր պատմութիւնը հասկնալու համար թէ ատիկա ինչ կը նշանակէ: Անջատողական շարժո՞ւմ: Կը կրկնեմ՝ խենթութիւն մը: Կամ՝ գրգռութիւն մը: Ջրլատելու համար նման գործողութիւններ, մենք, այսօր պատրաստ ենք մասնակի լուծում մը փնտռելու մեր հարցին»:

Լրագրողը հարց կուտայ թէ ատե՞ն է միջին ճամբայի մը ժողովրդական այն պոռթկումէն ետք, որ տեղի ունեցաւ Երեւան:

Զ. Բ.— «Մեր ժողովուրդը ամէն բան հասկցաւ, առաջին օրէն: Ոչ մէկ խօսք, ոչ լոզունգ արտասանուեցաւ հակա-խորհրդային: Ոչ մէկ հոգի շիշ մը վրտկա բերաւ փողոցը: Կը խորհիմ որ այսօր, ժողովուրդը պատրաստ է ընդունելու լուծում մը, որ նկատի առնէ, մասամբ, ինչ որ մեր հարստութեան մէկ մասնիկն է: Ղարաբաղը, իսկապէս ինքնավար շրջան մը չէ, որովհետեւ վարչական եւ մշակութային մատակարարութիւնը միշտ Ազերիներու ձեռքն է: Երկար ցանկ մը կայ փոքր դէպքերու, որոնք վիրաւորական են Հայերուն համար: Տեսան որ կը փճացուի իրենց որբատուններու եւ գինիի մշակումը, քրիստոնեայ հին եկեղեցիներն իսկ փակ կը մնան, քարուքանդ կ'ըլլան կամ մզկիթի կը վերածուին: Հեռատեսիլը միայն ադրբեջանական է, ինչպէս դպրոցը: Այս բոլոր հարցերուն մասին, կարելի է կիսամիջոցներ գտնել»:

Մարտ 26-ի ցոյցին վերաբերող հարցումին (զոր լրագրողը ըրած էր նաեւ Ս. Կապուտիկեանի) Զ. Բալայեան կը պատասխանէ. —

«Մարդիկ կը հաւատան Կորբաչովի խօսքին, ցորչափ հակառակը չփաստուի: Եւ չեն ուզեր վնասել մարդու մը որ թոյլ տուաւ արտայայտուիլ այսքան տարիներու լռութեան դատապարտուելէ ետք»:

Զ. Բալայեան կը հերքէ որ Կորբաչով ըսած կ'ըլլայ իրենց թէ հայկական բողոքը դաշոյնի հարուած մըն էր Պերեսթրոյքայի կռնակին միած: Կը ճշդէ. —

«Ո՛չ, սխալ է, ճիշդը՝ հակառակն է: Մենք, Սիլվա Կապուտիկեանն ու ես մեր մտահոգութիւնը յայտնեցինք, որ մեր

(Շար·ը Դ· էջ)

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳՐԱԳԷՏԻՆ ԽՕՍՔԸ ՍՓԻՒՌՔԻՆ

ԽՄԲ. — Ստեփան Ալաջաջեան մեզի ղրկած է սրտի իր խօսքը, ուղղուած ըՍփիւռքի իր հայրենակիցներուն: Յիշենք որ Ս. Ալաջաջեան հեղինակ է բազմաթիւ գործերու «Եղէգները չխոնարհուեցին», «Մայլէնն ապրում է Փարիզում», «Ոսկեգոյն ծիրկաթին», յիշելու համար միայն մէկ քանին: Եղած է Գրողներու Միութեան վարչութեան քարտուղար, խմբագիր, վերջին շրջանին Զարենց Թանգարանի տնօրէն: Հեղինակն է «Կտոր մը երկինք» եւ «Աղաւնիներ» ֆիլմերու բեմանկարներուն:

Պէյրութէն Հայաստան ներգաղթած է 1946-ին:

***

ՍՓԻՒՌՔԻ ԹԱՆԿԱԳԻՆ ՀԱՅՐԵՆԱԿԻՑՆԵՐ,

Ձեզ եմ յղում սրտիս խօսքն ու խոհերս: Ձեզանից շատերը հեռախօսով, երկտողով ու հեռագրով դիմել են ինձ յայտնելու, թէ ինչ են տեղի ունենում պատմական Արցախում, որ հիմա կոչւում է Լեռնային Ղարաբաղի ինքնավար մարզ, եւ Հայաստանում:

– Արդարացի յուզումներ:

Մեր դէմ կատարուել էր պատմական մի մեծ անարդարութիւն: Այդ անարդարութեան մի մասն էլ Արցախի անջատումն էր Հայաստանից եւ Ցարական Ռուսիայի կողմից նրա յանձնումը հարեւան երկրամասին: Այդ սխալի ուղղումն էր խնդրում Արցախի հայութիւնը, որ Լեռնային Ղարաբաղի ազգաբնակչութեան բացարձակ մեծամասնութիւնն է կազմում: Այժմ այդ խնդրանքը դարձել է իրաւացի պահանջ, իսկ պահանջը՝ կառավարական *որոշում* Մարզի ղեկավար մարմնի նստաշրջանում:

Հայաստանի սոցիալիստական Հանրապետութեան ժողովուրդը այդ *որոշումը* համարում է սահմանադրականօրէն օրինական եւ միանում այդ որոշմանը:

Մենք երկրի ներքին սահմանները ընդլայնելու հարց չունենք, եւ մեր խնդրանքում ազգայնամոլութիւն չկայ, այլ կայ ճշմարիտ ազգասիրութիւն: Ով իր ազգը չի սիրում, ուրիշի ազգը սիրել չի կարող, ով իր ժողովրդին չի սիրում, որ մայր է, ուրիշ ժողովրդի սիրել չի կարող: Մերը փառասիրութիւն չէ: Պարզապէս մենք ազգակիցներ ունենք մեզ տրուած սահմաններից դուրս, մեր զարգացման ու բարգաւաճման ընդհանուր թափից հեռու, մի քիչ արհամարհուած ու լքուած, քաղաքացիական իրաւունքներից լիիրաւ օգտուելուց զրկուած:

Մեր հարցը նրանց ազատագրելու հարց չէ եւ ոչ էլ ազգային ինչ – որ պարտք կատարելու սխալ շարժում, այլ մեր հարեւանութեամբ ապրող հայ հատուածի հետ լեզուի, մշակոյթի, արուեստի ու կենցաղի առաջընթացի ներդաշնակութիւն, տնտեսական միասնութեան եւ ազգակցական համակեցութեան պահանջ:

Մենք չենք ուզում մշուշապատել մեր հայեացքը պատմական անցեալով, այլ ազգակցական ազնիւ զգացմունքներով ուզում ենք կանխել Արցախի մեկուսացումը մեզանից, նրա հեռացումը մեզանից: Ժողովրդից պոկուած որեւէ հատուած չի կարող բարոյապէս եւ վստահօրէն արմատանալ իր հողում, անգամ բնակչութեան մեծամասնութիւն լինելու դէպքում, եթէ մայր հողի հետ չի աղերսւում:

Մայրենի հողի պատկանելիութիւնը չի կարող վիճելի դառնալ: Նա պէտք է մնայ այն բնիկ ժողովրդին, որի վրայ ապրում է: Վիճելի է նոր տէրերի երեւալը: Արցախի Հայերը իրենց ծննդավայրի հետ կապուած են յիշատակներով: Արցախում բացի Հայից ոչ մի ուրիշ ժողովուրդ սրբացած յիշատակներ չունի: Արհեստականօրէն կամ բռնի տեղաւորուած բնակիչները, անգէն տեղաբնակների դիմաց զէնքով բնակիչ դարձածները, կրօնի տարբերութեան պատճառով կարող են զանազան յուշարձաններ ունենալ, բայց ոչ պատմական յիշողութիւններ կամ իրենց ազգային պատմութիւնը ազգային հողում:

Զթողնել որ նոյն ժողովրդի զաւակները իրար միանան, չթողնել որ նրանք ապրեն միասին, լինեն սիրով իրար հետ, ամուր թելերով կապուեն իրարու եւ դառնան միասնական ընտանիք, առնուազն զանցանք է մարդասիրութեան եւ մարդկային իրաւունքների հանդէպ:

Արցախի եւ Հայաստանի պատմութեան միասնութիւնը, Հայոց մեր լեզուն, նոյն մշակոյթն ու սովորոյթները, ապագայի նկատմամբ գոյատեւելու մեր իրապաշտ կեցուածքը մեզ մղում են պահանջելու արդարացի լուծում:

Մէկ ժողովուրդ մէկ Հանրապետութեան մէջ:

Մեր պահանջը ազնիւ է, մեր գործը՝ ազնիւ:

ՍՏԵՓԱՆ ԱԼԱՋԱՋԵԱՆ

Մարտ 1, 1988
ԵՐԵՒԱՆ

ՖՐԱՆՍԱՀԱՅ ԳԱՂՈՒԹԸ ՄԵԾ ԲԱՐԵԿԱՄ ՄԸ ԿՈՐՍՆՑՈՒՑ

ԺՈԶԷՖ ՖՐԱՆՉԵՍՔԻԻ ՄԱՀԸ

Խոր ցաւով իմացանք Ալֆորվիլի քաղաքապետ — երեսփոխան Ժոզէֆ Ֆրանչեսքիի անսպասելի մահը, որ պատահեցաւ Մարտ 10-ին, յետ կարճատեւ այլ անողոք հիւանդութեան:

Եթէ մարդը՝ ջերմ, հաղորդական, անկեղծ, ժողովրդական սիրուած դէմքն էր, Հայերուն, եւ ոչ միա՛յն Ալֆորվիլի Հայերուն, քաղաքական դէմքը, մտաւորականը նոյնքան արժէք ունէին:

Քորսիքացի, Ֆրանչեսքի ծնած էր Թունուզ 1924-ին: Գրականութեան եւ Հանրային իրաւագիտութեան լիսանսներէն *զատ քաղաքական Գիտութեանց տոքթոր էր: 1951-ին է, երբ առաջին անգամ Ալֆորվիլ մտած է ու անմիջապէս «սիրահարած»: «Այս քաղաքը սիրեցի, անոր քաղաքապետը պիտի ըլլամ», ինչ որ եղաւ 1965-ին, նախապէս Թաղապետական խորհրդատու, ապա՝ քաղաքապետի կըցորդ եղած էր: 14 տարեկան է, 1938-ին, երբ կը մտնէ ընկերվարական երիտասարդութեանց մէջ եւ մինչեւ 1970 իր քաղաքական գործունէութիւնը զուտ տեղական բնոյթ ունի: 73-ին է, որ կը մտնէ Ազգ. Ժողովի մշակութային յանձնախումբը եւ օրէ օր ուշադրութիւնը կը գրաւէ Ֆրանսուա Միթերանի: 1981-էն ետք, կը վարէ նաեւ կառավարական պաշտօններ: Տարեցներու ենթանախարարութենէն անցաւ, 1982-ին, Հանրային Ապահովութեան գլուխը, ուր սակայն մեծ յաջողութիւն չարձանագրեց, նաեւ անոր համար որ Ներքին նախարարին (Կաստոն Տըֆէռ) հետ իր յարաբերութիւնները այնքան լաւ չէին: Ֆապիուսի օրով, վերադարձաւ տարեցներուն:*

Համոզուած ընկերվարական, մտերիմը՝ Ֆրանսուա Միթերանի, Ժոզէֆ Ֆրանչեսքի միշտ մնաց «Նախագահին մարդը»:

Տակաւին շատ կ'ունենանք ոգեկոչելու զինքը, այսօր յիշենք միայն որ Ֆրանչեսքի շատ բան ըրած է հայ գաղութին համար, նախ Ալֆորվիլ – Մանուշեան փողոցէն՝ Կոմիտաս փողոց, Մշակոյթի Տուն, եկեղեցի, տարեցներու օգնութիւն, յարկաբաժնի հայթայթում եւայլն, եւայլն, բայց նաեւ Ալֆորվիլէն դուրս ալ, մանաւանդ երբ տարեցներու ենթանախարար էր (հանգստեան տուներ): Ինչ որ կարեւոր է, երբ խօսքը իրեն կը վերաբերի, եւ այսօր գոնէ այդ չնշենք, Ժոզէֆ Ֆրանչեսքի անկեղծ մարդ մըն էր, երբեք չէր մերժեր ներկայ ըլլալ, պարզութեամբ, հայկական բոլոր հաւաքոյթներուն, այլ խօսքով միայն ընտրական շրջաններու չէ, որ իր համակրութիւնը կ'արտայայտէր:

Յուղարկաւորութիւնը կը կատարուի, Շաբաթ օր: Ներկայ կ'ըլլայ Նախագահ Միթերան:

ԼԵԶՈՒԻ ԳՈՐԾԵՐԻՆ ՄԻՋԱՄՏԵԼՈՒ ՀԱՐՑԸ

ՌԱՖԱՅԷԼ ԻՇԽԱՆԵԱՆ

(Բ. եւ վերջին մաս)

1940 թուականի Օգոստոսին մեր տերմինաբանական կոմիտէն հէնց այդպէս վարուեց հայերէն մի շարք բառերի հետ: Գրականագէտ Մելիքեանին հաստատապէս դուր չէին գալիս հայերէն խորհրդային, հանրապետութիւն, կուսակցութիւն, յեղափոխութիւն եւ մի շարք այլ բառեր: Նա յօդուած գրեց («Խորհրդային Հայաստան», 1940, Փետրուար 12) եւ պահանջեց հայերէն տպագիր խօսքում արգելել այդ բառերի գործածութիւնն ու փոխարէնը գործածել, դրանց, ինչպէս ինքն էր գրում, «միջազգային» համարժէքները: Մելիքեանի կարծիքին տերմինաբանական կոմիտէն պարտադիր որոշման տեսք տուեց, Լուսժողկոմատի կոլեգիան նոյն թուականի Օգոստոսի 22-ին հաստատեց այդ որոշումը, եւ Օգոստոսի 29-ին հայ տպագիր խօսքից հանուեցին կուսակցութիւն, հանրապետութիւն, խորհրդային, ճստաշրջան, յեղափոխութիւն, պատգամաւոր, սահմանադրութիւն բառերն ու նրանցով կազմուածները (կուսակցական, սահմանադրական, յեղափոխական, խորհրդայնացում եւայլն) ու փոխարինուեցին պարտիա, ռեսպուբլիկա, սովետական, սեսիա, ռեւոլուցիա, դեպուտատ, կոնստիտուցիա բառերով եւ նրանցով կազմուածներով: Մելիքեանը թերեւս բառարան չէր նայել, այլապէս նա կ'իմանար որ այս բառերից եւ ոչ մէկը միջազգային չէ ու դրանց դիմաց աշխարհի շատ ու շատ լեզուներում գործածւում են նրանց ազգային համարժէքները: 1922ի եւ 1940-ի յիշեալ որոշումների սխալ լինելն ընդունեց ինքը՝ տերմինաբանական կոմիտէն: Եւ փորձեց ուղղել սխալները, բայց՝ կիսատ – պռատ: 1940 թուականին հայերէնի ուղղագրութեան մէջ վերականգնուեցին դասական ուղղագրութեան արգելուած հայերէն բառերի մեծ մասը: Ի հարկէ, միակ ճիշդը կը լինէր չեղեալ յայտարարել երկու որոշումներն էլ (ինչպէս Թումանեանն էր պահանջում) վերականգնել նախկին վիճակը եւ կազմակերպել քննարկում: Զարուեց. բայց փաստօրէն կոմիտէն ընդունեց, որ այդ երկու որոշումներն էլ սխալ են եղել: Ցեղոյ բառօգտագործման բնագաւառում 1949 թոյլ տուած սխալը մասամբ նորէց ուղղուեց. 1977-ին, թոյլ տրուեց՝ մինիստրների խորհուրդը, բայց պահպանուեց Գերագոյն սովետ-ը, – չվերականգնուեց խորհրդային-ը եւայլն այսինքն՝ դարձեալ կիսատ – պռատ վերականգնում: Ի՞նչ էր սա, եթէ ոչ քմահաճ խաղ մի ամբողջ լեզուի բառերի ու բառագործածման հետ:

Ցաւօք, այնուհետեւ էլ պարտադիր որոշումներով (այն էլ՝ մամուլում չքննարկուած) հայերէնի գործերին միջամտելը շարունակուեց: Արգելուեցին մամուլում գործածուող մի շարք հայերէն բառեր: Օրինակ, 1976 թուականի Դեկտեմբերին կայացուած որոշմամբ արգելուեց շարունակել գործածել լրագրող բառը ժուռնալիստ-ի փոխարէն, երգահան-ը կոմպոզիտոր-ի, նուագավար-ը դիրիժոր-ի եբաժշտանոց-ը կոնսերվատորիա-ի փոխարէն եւայլն: Պահանջուեց նաեւ չգործածել լոլիկ (պոմիդոր-ի փոխարէն), սմբուկ, համոյթ բառերը եւայլն:

Երբ կարծիք յայտնեցի, տերմինաբանական կոմիտէում պատճառաբանեցին. «Իսկ որ շատ հայերէն բառերի գործածութիւնն էլ հաստատել ենք»: Այո՛, յանձնարարուել է շարունակել գործածել հիւրախաղ, համալիր, մասնաշէնք, մեկնարկ եւ այլ բառեր: Բայց դրա կարիքը բնաւ չկար, քանի որ Հայոց լեզուի վերոյիշեալ օրէնքի ուժով համապատասխան օտար բառերի փոխարէն հայերէն այդ բառերն արդէն գործածւում էին՝ առանց յատուկ որոշման եւ պիտի շարունակէին գործածուել: Իսկ հայերէն վերոյիշեալ արգելուած բառերը դուրս եկան մեր մամուլից եւ հրատարակուող գրքերից: Ուրեմն, արդիւնքը եղաւ միայն մի բան՝ մի շարք հայերէն բառեր հանուեցին գործածութիւնից:

Եթէ տերմինաբանական կոմիտէի այս կամ այն անդամին կամ բոլոր անդամներին դուր չէին գալիս լրագրող, լոլիկ, երգահան, նուագավար, համոյթ եւ հանուած միւս հայերէն բառերը, թող գործածէին իրենց հաւանած ժուռնալիստ, պոմիտոր, կոմպոզիտոր, դիրիժոր, անսամբլ եւ այլ փոխառութիւնները, բայց թող իրենց իրաւունքը չչարաչահէին եւ որոշումով չարգիլէին ուրիշներին գործածել յիշեալ հայերէն բառերը: Սա՛ է խնդիրը: Մերժելին սեփական ճաշակը կամ կարծիքը որոշումով բոլորին եւ մանաւանդ լեզուին պարտադրելն է: Թող գործածուէր եւ՛ լրագրող-ը, եւ՛ ժուռնալիստ-ը, եւ՛ համոյթ-ը, եւ՛ անսամբլ-ը, եւ՛ երգահան-ը (ի դէպ երգ հայերէն նշանակում է նաեւ երաժշտութիւն), եւ՛ կոմպոզիտոր-ը, Հայոց գրական լեզուն ինքը կ'որոշէր՝ որը պահել որը մերժել, ինչպէս որ ճիշդ որոշել է դարեր շարունակ: Բայց միջամտութեամբ արգելուեց Հայոց լեզուի ներքին օրէնքի գործառութիւնը:

Կամ՝ վերջերս որոշում ընդունուեց (դարձեալ առանց հրապարակային քննարկման)՝ միութենական համար տպագրուող պարբերականներում գործածել տնօրէն, իսկ Հայաստանի համար հրատարակուող մամուլում դիրեկտոր բառը: Զարմանում ես՝ սա լո՞ւրջ է, թէ՝ կատակ: Մի՞թէ այսպէս թեթեւ ձեռքով կարելի է խաղալ մի լեզուի հետ:

Ինչպէս յայտնի է, մեր տերմինաբանական կոմիտէն միայն տերմինաբանութեամբ չէ որ զբաղւում է, այլ նաեւ՝ Հայոց լեզուի գործածութեան գրեթէ բոլոր հարցերով՝ ուղղագրութեամբ, կէտադրութեամբ, տողադարձով, ուղղախօսութեամբ եւայլն: Երբեմ ճիշդ կը լինի տերմինաբանական կոմիտէ անուանումը փոխարինել լեզուական խորհուրդ կամ նման աւելի ճիշդ մի անունով: Բայց ահա տերմինաբանութեանը չվերաբերող որոշումներն էլ կոմիտէն մեծ մասամբ ընդունում է առանց հրապարակային քննարկման: Օրինակ, գծիկի կիրառութեան վերաբերեալ կամ յետ եւ ետ բառերի մասին նորերս ընդունուած որոշումներն էլ չեն դրուել հրապարակային քննարկման, իսկ տողադարձի մասին որոշման նախագիծը թէեւ դրուեց քննարկման, բայց հաշուի չառնուեցին լուրջ առարկութիւնները: Նոյնը վերաբերում է մեծատառերի գործածութեան մասին կայացուած որոշմանը: Զգիտեմ, այսօր մեր սրբագրիչների, խմբագիրների, հեղինակների մէջ քանի հոգի կարելի է նշել, որ գոհ լինէին այդ որոշումներից: Ես գոնէ այդպիսի մէկին անգամ չգիտեմ:

Օրինակ, նախքան գծիկի մասին ընդունուած որոշումը, գրում էինք ուսումնա – դաստիարակչական, քանի որ ուզում էինք առանձին – առանձին չեշտուած լինի ուսումնականը եւ դաստիարակչականը: Եւ կամ՝ պատմա – բանասիրական, առեւտրա – վաշխառուական, առեւտրա – արդիւնաբերական ու այլ այսպիսի բառերը գծիկով էինք գրում, քանի որ հարկ կայ չեշտելու նրանց իւրաքանչիւր բաղադրիչը առանձին: 1976-ին որոշում ընդունուեց այդ բառերը գրել միայն առանց գծիկի, այսպէս՝ ուսումնադաստիարակչական, պատմաբանասիրական, առեւտրավաշխառուական եւայլն: Ինչո՞ւ, ի՞նչ նպատակով, ի՞նչ շահեց դրանից մեր լեզուն: Եթէ գծիկի այս արգելումը հրապարակային քննարկման դրուէր, համոզուած եմ, ոչ ոք չէր համաձայնի դրան:

Կամ՝ 1986-ին որոշուեց հանել գործածութիւնից ետ բառը, գործածել միայն յետ-ը: Լաւ է, որ այդ որոշումը Թումանեանի օրօք չի կայացուել, թէ չէ մենք չէինք ունենայ Թումանեանական հրաշալի քառեակներից մի քանիսը, այդ թւում՝

ԵՏ ԵԿԷՔ ...

Գարնան վարար գետ եկէք,
Անցած օրեր խինդ ու սէր,
Դարձէ՛ք իրար յետ եկէք:

Ըստ Կոմիտէի որոշման, Թումանեանը պէտք է գրէր՝

ՅԵՏ եկէ՛ք ...
Դարձէ՛ք իրար ՅԵՏ եկէք:

Յետ եւ ետ ձեւերի գործածութեան մէջ երբեմն նկատւում է նաեւ տարնթացութիւն, անհետեւողականութիւն: Բայց այդպիսի երեւոյթներ ամէն լեզւում էլ շատ կան: Թողէք լեզուին հանգիստ, նա ինքը կը կանոնաւորի, ինչպէս որ շատ բան կանոնաւորել է:

Այսպէս, կարելի է խօսել նաեւ ուրիշ որոշումների, մանաւանդ տողադարձին ու մեծատառերի գործածութեանը վերաբերողների մէջ եղած անընդունելի ու խիստ վիճելի դրոյթների, լեզուի «գործեր»ին անհարկի միջամտութիւնների մասին, բայց կարծեմ ժամանակն է եզրակացութիւն հանելու:

Իսկ եզրակացութիւնը պարզ է՝ ոչ թէ պէտք է լեզուի գործերին միջամտել, այլ կարելի է օգնել լեզուին այն էլ՝ շատ անհրաժեշտ դէպքերում: Ինչպէս պարզաբանել են շատերը, այդ թւում Թումանեանը կամ վերը յիշուած մասնագէտ լեզուաբանները՝ լեզուի հարցերը չի կարելի լուծել վարչարարութեամբ, որոշումներով: Կարելի է միայն առաջարկներ անել, այն էլ խստօրէն հաշուի առնելով հայերէնի ներքին օրինաչափութիւնները, մեծ երկիւղածութեամբ, «տասն անգամ չափիր, մէկ անգամ կտրիր» սկզբունքով եւ մանաւանդ ամէն մի, նոյնիսկ աննշան թուացող առաջարկի նախագիծը հրապարակային դրսւոր ու բանաւոր լայն քննարկման դնելով: Եւ եթէ նախագիծը մերժողների թիւը մեծ լինի, պէտք է հրաժարուել առաջարկից: Դա կը լինի յարգանք Հայոց լեզուի եւ այն գործածողների նկատմամբ: Երբեք չկարծենք, թէ լեզուական որեւէ առեան, նրա անդամներն անսխալական են եւ իրաւունք ունեն իրենց կարծիքները պարտադրել լեզուին: Այդ առեանը, ինչպէս էլ կոչուի այն, պէտք է լինի ոչ թէ որոշող, որոշումներ հանող, այլ առաջարկող: Սա է թելադրում գրական հայերէնի դարաւոր պատմութիւնը, նաեւ անցած աւելի քան վեց տասնամեակների փորձը, առողջ բանականութիւնը եւ սէրը մայրենիի նկատմամբ:

Կարծում եմ նաեւ որ, յարգելով հրապարակայնութիւնը, վէճ եւ դժգոհութիւն յարուցող որոշումները անհրաժեշտ է դնել լայն քննարկման: Սա կը լինի թոյլ տրուած վրիպումների, սխալների ուղղման լաւագոյն եղանակը եւ դարձեալ՝ յարգանք հայերէնի նկատմամբ:

ՂԱՐԱԲԱՂ

ԴԷՊՔԵՐՈՒ ԸՆԹԱՑՔԸ

ԵՐԵՒԱՆ ↔ ՓԱՐԻԶ ՀԵՌԱՑԻՊ

ՀԱՅ ՈՍՏԻԿԱՆԻ ՄԸ ՏՊԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆԸ ԵՐԵՒԱՆԻ ՅՈՅՑԵՐԷՆ

15 տարի է, որ կը ծառայեմ ոստիկանութեան մէջ: Հանրային կարգ ու կանոնի պահպանութիւնը դիւրին գործ չէ: Անշուշտ, հասկնալի է, աւելի դժուար էր վերջին օրերուն, Երեւան տեղի ունեցող դէպքերու ժամանակ: Լարուածութիւնը կրկնակի էր, պատասխանատուութիւնը՝ անչափ մեծ: Հասկնալի է, այդքան մարդ փողոցներու մէջ, այդքան ալեկոծութիւն: Բայց արժանին պէտք է մատուցանել Երեւանցիներուն, միանեբուն. անձամբ ես, իմ միւս գործակիցները մեր շրջանին մէջ ոչ մէկ հակահանրային արարք, տհաճ միջադէպ արձանագրեցինք: Այդ օրերու կարգապահութիւնն ալ դարձեալ կը խօսի մեր հայրենակիցներու ճնշող մեծամասնութեան վարքի, մշակոյթի, բարձր գիտակցութեան մասին: Այսուհանդերձ, ինչպէս մենք, այնպէս ալ շատ շատեր, մտահոգուած էինք, որ յանկարծ, անակնկալ կերպով կրնայ անբաղձալի միջադէպ մը պատահիլ՝ յղի, ինչպէս Կորպաչով կը նշէր իր խօսքին մէջ, ամենալուրջ հետեւանքներով: Ամէն բան լաւ է զգուշի մէջ, երբ, մանաւանդ, ըսելիքդ տեղ կը հասցնես: Կարդալով մեր ղեկավարին դիմումը, կրկին համոզուեցայ, որ անշեղօրէն զարգացող ժողովրդավարութեան ներկայ պայմաններուն մէջ շատ մը հարցեր լուծելու համար ժամանակ պէտք է: Ուրեմն, հանդէս բերենք քաղաքացիական համբերութիւն եւ համբերութիւն, վստահ ըլլալով, որ կուսակցութիւնը ոչ մէկ հարց կը թողու անպատասխան, որ լուծումները կ'ըլլան իմաստուն, կշռադատուած, սպառիչ:

Ենթասպայ՝ Պ. ՊՕՂՈՍԵԱՆ

**

ԵՐԳԱՀԱՆ Ղ. ՍԱՐԵԱՆ ԵՐԵՒԱՆԻ ՅՈՅՑԵՐՈՒ ՄԱՍԻՆ

Ամենախորունկ յուզումներու օրեր ապրեցայ ու կը շարունակեմ ապրիլ: Խոհերս տարբեր եղան, փափաքս՝ մէկ: Բորբոքուեցան հոգւոյս մէջ միշտ միացող մեր բարդ ճակատագրի ցաւերը, տեւայ հաստատակամ ու կարգապահ ժողովուրդ մը ու հպարտացայ անով, տեսայ խոհեմ, մտածող, կեդրոնացած հազարաւոր աչքեր, աչքեր՝ զորս կը սիրէր կտաւին տալ հայրս՝ Մարտիրոս Սարեան, անոնց մէջ ամփոփելով ժողովրդական ճակատագիրներու համակ աշխարհ մը: Կը յիշեմ, թէ ի՛նչ կիրքով ան կը վերաբերէր մեր այս օրերու յուզումներու նիւթերուն հանդէպ: Տունը պահպանուած դիւանին մէջ կան քանի մը օրինակներ այն դիմումներէն, զորս նկարիչը տարբեր տարիներուն պարբերաբար կատարած է կուսակցական եւ կառավարական մարմիններուն՝ Լեռնային Ղարաբաղի հարցին սեւեռուն անդրադառնալու խնդրանքով:

Այսօր աւելի, քան երբեւէ, հարցը առաջ եկաւ լուրջ կերպարանք: Ժողովուրդին ձայնը խորապէս յարգուեցաւ ու լսուեցաւ: Միխայիլ Սերգէյեւիչ Կորպաչովի դիմումը, ի տարբերութիւն այս եւ այն, երբեմն իրերամերժ հաղորդագրութիւններու, արծարծուած հարցը ներկայացուց պահանջուող լրջութեամբ, չեշտելով զայն քննարկելու ուղղութիւնը: «Մենք կողմնակից չենք, – կ'ըսէ ան, – խուսափելու տարբեր գաղափարներու եւ առաջարկութիւններու բացայայտ քննարկումէն, բայց հարկ է զայն կատարել հանգիստ, ժողովրդավարական գործընթացի եւ օրինականութեան շրջանակներուն մէջ, թոյլ չտալով, որ դոյզն չափով վնասուի մեր ժողովուրդներու ինտերնացիոնալիստական համախմբումը»:

Մեր պատմութիւնն ու ապրելակերպը շատոնց արդէն հաստատած են նաեւ մեր ժողովուրդի նկարագրի տիպական յատկանիշներէն մին: Հայ ժողովուրդը գիտէ ըլլալ այլ ժողովուրդներու բարեկամ, ինտերնացիոնալիզմի զգացումը դրուած է անոր էութեան մէջ, բայց ան արժանապատուութեան յամառ պահպանութեամբ յարատեւած է դարերով: Նման արժանապատուութեամբ ան այսօր պիտի սպասէ առաջադրուած հարցին լուծման:

ՊԱՐՍԿԱՀԱՅ ԼՈՒՐԵՐ

ԻՐԱՆԻ ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԸ Կ'ԱՐՏՕՆԷ ՀԱՅԵՐՈՒՆ ՈՉ – ՇԱՀԱԴԻՏԱԿԱՆ ԴՊՐՈՑՆԵՐ ԲԱՆԱԼ ԵՒ ԿՐՕՆՔԻ ԴԱՍԱԳԻՐՔ ԿԱԶՄԵԼ

Իրանի իսլամական Խորհրդարանը, փետրուար 23-ի իր նիստին, քննարկած է երկրին մէջ ոչ – շահադիտական դպրոցներ հիմնելու նախագիծը, զոր ներկայացուցած են հայ երեսփոխաններ Վարդան Վարդանեան եւ Արտաւազդ Բաղումեան, ինչպէս նաեւ ասորի երեսփոխան Աթուր Խենանեշու: Խորհրդարանը վաւերացուցած է նախագիծին չորս յօդուածները, որոնք կրօնական փոքրամասնութիւններուն եւս իրաւունք կու տան նման դպրոցներ հիմնելու:

Միւս կողմէ, անցեալ Դեկտեմբեր 8-ին, Խորհրդարանի նիստին Կրթական նախարարութեան ներկայացուցած օրինագիծը եւս հաստատուած է Փետրուար 23-ին: Այդ օրինագծին Ա. յօդուածի 2-րդ ծանօթութիւնը կրօնական փոքրամասնութիւններու դպրոցներուն մէջ կրօնքի դասաւանդութեան տրամադրութեամբ կ'ըսէ. «Համաձայն Սահմանադրութեան 13-րդ յօդուածին, ճանչցուած կրօնական փոքրամասնութիւնները ազատ են իրենց կրօնքի, ծէսերու եւ աւանդութիւններու հիման վրայ կազմել կրօնքի դասագիրքեր եւ զանոնք դասաւանդել իրենց դպրոցներուն մէջ, ուսումնա – դաստիարակչական նախարարութեան հսկողութեամբ:

— ԳԱՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ —

ԱՆԹԻԼԻԱՍԻ Կաթողիկոսարանի Մայր տաճարին մէջ, Փետրուար 21-ին, ոգեկոչուած է երջանկայիշատակ Զարեհ Ա. Կաթողիկոս՝ իր վախճանման 25-ամեակին առթիւ: Պատարագած է Զարեհ Եպիսկոպոս Ազնաւորեան. կարդացուած է Գարեգին Բ. Կաթողիկոսի Կոնդակը, որով Հայրապետը 1988 տարին կը հռչակէր Զարեհեան Տարի եւ կը թելադրէր Կիլիկեան Աթոռի թեմերուն արժանաւորապէս նշել Զարեհ Ա. Կաթողիկոսի վախճանման 25-ամեակը: Յաւարտ պատարագի Զարեհեան դամբարանին մէջ հոգեհանգստեան պաշտօն կատարուած է: Խօսք առնելով Արտաւազդ Արք. Թրթռեան եւ մէթր Խաչիկ Պալիկեան դրուատած են Զարեհ Ա. Կաթողիկոսի արժանիքները եւ անոր եկեղեցանուէր ու բարոյանուէր ծառայութիւնը: Գարեգին Բ. անդրադարձած է Զարեհ Ա. հոգեւորականին ու մարդուն եւ անոնց մէջ տեսած ամբողջական ոգին հայ ժողովուրդին, ինչպէս նաեւ՝ մէկ ու ամբողջական ժողովուրդի եւ մէկ ու անբաժան եկեղեցւոյ պատգամաբերը տեսլականին մարմնացումը: Ներկայ բազմութիւնը ունկնդրած է ձայներիզի վրայ առնուած Զարեհ Կաթողիկոսին ձայնը: «Կիլիկիա» երգով փակուած է ոգեկոչման ձեռնարկը:

**

ԼՈՍ - ԱՆՃԸԼԸՍԻ Ռեճխթըրի պանդոկին մէջ, Փետրուար 20-ին, հայ կրթական - բարեսիրական Միութիւնը պատուած է բարերար Սարգիս Սողանալեանը, որ հռչակուած է 1987-ի «Տարուան մարդը»: Ներկայ եղած են Էջմիածնական թեմի առաջնորդ Վաչէ Արք. Յովսէփեան, Կիլիկեան թեմի առաջնորդ Տաթեւ Արք. Սարգիսեան, Երուսաղէմէն Շահէ Արք. Աճէմեան եւ հոծ բազմութիւն մը: Բացումը կատարած է հանդիսավարը՝ տոքթ. Յարութիւն Սազըեան, դրուատելով բարերարին արժանիքները: Սարգիս Սողանալեանը ներկայացնելու հրաւիրուած է Շահէ Արք. Աճէմեան, որ նշելէ ետք թէ պատրաստած էր յաւուր պատշաճի ճառ մը՝ աւելցուցած է. — «Սակայն, վերջին պահուն, երբ տեսայ լուսանկար մը, Մայամիի մէջ վերջերս հիմնուած «Ս. Կարապետ վանք»ին հիմնարկէքի առիթով, ուր բարերարը հսկայ խաչ մը ուսին առած, եկեղեցի մուտք կը գործէ, մտածեցի թէ այսօր, հոս, փոխանակ ճառ մը խօսելու, պարզ ու անկեղծ գրոյց մը ունենամ ձեզի հետ: Այս լուսանկարին մէջ Սողանալեանի ուսին ծանրացած այս հսկայ խաչը, խօսուն, ցայտուն պատկերն է մեր իրականութեան: Խաչը կը ներկայացնէ մեզ բոլորս, Հայութիւնը, ամբողջութեամբ իր բոլոր հաստատութիւններով: Այս խաչով է որ բարերարը իր պատգամը կու տայ մեր ժողովուրդին»: Ողջոյնի խօսք արտասանած են Լոնտոնի Հ. Մ. Մ.-ի կողմէ Միհրան Աւագեան եւ Մոնրէալէն Վարդան Երեւանեան: Հերի Տրամերեան խօսած է Սարգիս Սողանալեանի յատկանիշներուն մասին, մատնանշելով անոր ցուցաբերած անխտրական ոգին ու ազգաշէն գործունէութիւնը: Շնորհակալութեան իր խօսքին մէջ Սարգիս Սողանալեան յայտարարած է, թէ 100 հազար տոլարով կը մասնակցի լիբանահայութեան կարիքներուն, իսկ 100 հազար տոլար ալ կը նուիրէ հայ կրթական - բարեսիրական Միութեան:

**

ՆԻՒ - ԵՈՐՔԻ մէջ, Փետրուար 17-ին, իր մահկանացուն կնքած է Ռ. Ա. Կուսակցութեան վեթերաններէն Սուրէն Մանուէլեան: Ծանօթ անուն մը գաղութին մէջ, ուր ունեցած է վաթսուն տարուան ծառայութիւն մը հայ գիրին, հանրային ու մշակութային կեանքին: Եղած է Թէքեան Մշակ. Միութեան հիմնադիրներէն եւ Նիւ - Եորքի մասնաճիւղի ատենապետ: Հեղինակն է քանի մը հատորներու, թատերգութիւններու եւ բազմաթիւ յօդուածներու: Մաս կազմած է «Նոր Գիր» եռամսեայ հանդէսի խմբագրութեան եւ տարիներ խմբագրած Առաջնորդարանի պաշտօնաթերթ «Հայաստանեայց Եկեղեցի»ն:

**

ՊՈԼՍՈՅ Ս. Փանաքիա յունական եկեղեցւոյ մէջ, Փետ. 27-ին, նշուած է ռուս ժողովուրդի քրիստոնէականացման հազարամեակը, յունարէն եւ սլաւերէն լեզուներով կատարուած արարողութեամբ: Յաջորդ օրը, Ֆէնէրի պատրիարքանիստ Մայր եկեղեցւոյ մէջ տեղի ունեցած հանդիսութեան ներկայ եղած են Վատիկանէն, Եգիպտոսէն, Սուրիայէն, Երուսաղէմէն, Մոսկուայէն, Պուլկարիայէն, Ռումանիայէն, Յունաստանէն, Լեհաստանէն, Ֆինլանտայէն, Չեխոսլովաքիայէն, Վրաստանէն բարձրաստիճան եկեղեցականներ, ինչպէս նաեւ Պոլսոյ Յունաց Պատրիարքութեան 21 եպիսկոպոսները: Թուրքիոյ Հայոց Պատրիարքութիւնը ներկայացուցած է Մեսրոպ եպիսկ. Մութաֆեան:

**

ԹԵՀՐԱՆԻ Հայ Մշակութային Արարատ Կազմակերպութեան «Կոմիտաս» սրահին մէջ, Փետ. 28-ին, տեղի ունեցած է յուշի երեկոյթ մը, նուիրուած Զարեհ Ա. Կաթողիկոսի վախճանման 25ամեակին: Ներկայ եղած են հայ յարանուանութեանց հոգեւոր պետերը, Ազգ. Իշխանութեանց ներկայացուցիչները եւ հոծ բազմութիւն մը: Բացումը կատարած է թեմական խորհուրդի փոխ - ատենապետ Արամայիս Ներսիսեան: Բանախօսած է առաջնորդ Արտակ Արք. Մանուկեան, անդրադառնալով Զարեհ Ա. Կաթողիկոսի գործունէութեան եւ տալով պատմականը Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան: Գործադրուած է գեղարուեստական յայտագիր մը:

**

ԱԹԷՆՔԻ մէջ, Փետ. 14-ին, գումարուած է Հայ Կապոյտ Խաչի 57-րդ պատգամաւորական ժողովը: Բացումը կատարած է Միութեան Շրջ. Վարչութեան ատենապետուհի Տալիտա Մէքթուպճեան: Խօսք առնելով Հ.Օ.Մ.-ի Կեդր. Վարչութեան անդամուհի Լիզա Աւագեան նշած է, թէ Մարտ 18 – 24 Աթէնք կը գտնուի Հ.Օ.Մ.-ի Կեդր. Վարչութեան ատենապետուհին՝ անդամուհիներու համար սեմինարներու շարք մը իրագործելու: Ողջոյնի խօսք արտասանած են Հայ Գթութեան Խաչի Մակեդոնիոյ եւ Թրակիոյ շրջանային վարչութեան կողմէ Եւտոքսի Շահպազեան եւ Վերա Պլէճեան, Ուսումնական Խորհուրդի անունով Յարութիւն Միքիկեան: Կարդացուած են հայկական զոյգ վարժարաններու տեսչութեանց եւ ծնողական մարմիններու, Հ.Մ.Ը.Մ.-ի եւ Կապոյտ Խաչի մասնաճիւղերու գործունէութեանց տեղեկագիրները: Ժողովը զբաղած է կազմակերպական, խնամատարական, դրամական եւ բանաւոր քարոզչութեան, կալուածային և այլ հարցերով: Հուսկ՝ կատարուած է նոր շրջանային վարչութեան ընտրութիւնը:

ԱՐՓԻՆԷ ԱՌԱՔԵԼԵԱՆ. ԱԼԶԸՃԵԱՆԻ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ

Ընդհանուր անտարբերութեան մէջ անհետացաւ դասական երաժշտութեան մեր գաղութի ամէնէն փայլուն դէմքերէն մէկը: Ան ոչ առաջինն է, ոչ ալ, աւա՜ղ, վերջինը պիտի ըլլայ անոնցմէ, որոնք ճաշակած են մարդկային ապերախտութեան դառնութիւնը: Մոնմորանսիի գերեզմանատան մէջ հազիւ տասը հոգի հետեւեցաւ իր դագաղին: «Յառաջ» օրաթերթի Մարտ 3-ի թիւին վերջին էջը Հայերուն կը յուշէր, թէ իրենցմէ մէկը, ամէնէն գնահատուածներէն մէկը մահացած էր. սակայն գաղութին զգացական լարը չթրթռաց այս լուրը կարդալով:

Արփինէ Առաքելեան անընդմէջ յիսուն տարի թրթռացուց Պոլսոյ հայ երիտասարդութեան ամէնէն ազնիւ լարերը: Իր նուագահանդէսները, աշակերտական պարբերական ռեսիթալները հիացում կը պատճառէին երաժշտասէրներու, յայտագիրներու ընտրութեամբ, մեկնաբանութեամբ, անոնց ստեղծած բարձրորակ մթնոլորտով: Դաշնակի իր դասերը յաճախ գերազանցելով նուագարաններու շրջանակը, կը դառնային Բարիին ու Գեղեցիկին վրայ բացուած լուսամուտներ, փոքր, գողտրիկ հպումներով, տոանց մնասելու աշակերտներու ժամանակացոյցին:

Իր աշակերտնե՞րը: Հազարներով ցրուած են անոնք այսօր Սփիւռքի մեծ ոստաններուն մէջ: Կը մխիթարուիմ խորհելով որ անոնց մեծ մասը գործի կեանքին կապանքներով, չեն կրցած գալ իրեն վերջին շնորհակալութիւն մը յայտնելու: Կրնային թերեւս քանի մը տողով մամուլին մէջ իրենց երախտագիտութեան ապացոյցը տալ, ոգեկոչելով Արփինէ Առաքելեանը՝ ուսուցիչը, գիտակցութիւն մը դարմնողը, մարդկային ամէնէն ազնիւ զգացումներու արձագանքը:

Ն. ՄԱԿԱՐՈՖ

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐԵԱՆԻ ՇՐՋԱՆԻ Ս. ԱՍՏՈՒԱԾԱԾԻՆ ԵԿԵՂԵՑԻՆ ԿԸ ՎԵՐԱՆՈՐՈԳՈՒԻ

Հայաստանի Բամպակաշատ շրջանի Ս. Աստուածածին եկեղեցին մօտ ատենէն կը վերաբացուի պաշտամունքի համար, շնորհիւ ամերիկահայ բարերար Գէորգ Յովնանեանի նուիրատուութեան:

Եկեղեցին կը գտնուի Հոկտեմբերեանի շրջանը, Արաքս գետին մօտերը, Թրքական սահմանին մօտ: Կառուցուած 1910ին՝ հրամանաւ Խրիմեան Կաթողիկոս Մուրատբէկեանի, Ս. Աստուածածինը ամէնէն մեծ եկեղեցիներէն մին կը հանդիսանայ Արարատեան դաշտին մէջ եւ պէտք ունի հիմնական նորոգումներու: Իր վերաբացումով եկեղեցին կրնայ ծառայել շրջանի բնակչութեան, որ ներկայիս եկեղեցական արարողութեանց կը մասնակցի փոքր շինութիւններու մէջ:

Գէորգ Յովնանեան ծանօթ անուն մըն է ամերիկահայ համայնքին իր շատ մը բարերարութիւններով: Անցեալ տարի ան նիւթական ծախքերը հոգացած է Նիւ - Ճըրզիի Ս. Ստեփանոս Եկեղեցւոյ շինութեան: Եկեղեցւոյ համալիրը կ՚ընդգրկէ մշակութային կեդրոն մը, զբօսանքի վայր մը եւ կիրակնօրեայ դպրոցի յարմարութիւններ: Շինութիւնը արժած է երեք միլիոն տոլար, ամբողջութեամբ հոգացուած բարերարին կողմէ:

ԿԱՐԴԱՑԷՔ
«ՅԱՌԱՋ»Ը
ՏԱՐԱԾԵՑԷՔ

ԽԱՐԻՍԽԷՆ ՀԵՌՈՒ

(ՎԷՊ)

ՆԻԿՈՂՈՍ ՍԱՐԱՖԵԱՆ

(Բ. ՄԱՍ)

Ա.

Դժուար ու դառն կացութեան մը առթիւ էր միայն, որ Ազատի, ոչ ոք գտնելով շուրջը, ոչ մէկ մտերիմ ձեռք, գացած էր, արցունքը աչքին, ներողութիւն խնդրելու Զարուհիէն, որ ընդունած էր զայն՝ գրկաբաց, պէտքը զգալով ինքն ալ անոր:

Գէշ եղաւ Կիրակոս՝ զայն տեսնելով, բայց ձայն չհանեց: Կը քալէր սենեակին մէկ ծայրէն միւսը, անոր բարեւը առնելէ վերջ: Կ՚երթար աստեն - աստեն խոհանոց, կը խմէր գաւաթ մը ջուր՝ առանց շունչ առնելու, մարելու համար կարծէք ներքին կրակը:

Կը հաւաքուէին մտածումները անոր շուրջ, ինչպէս ամայի ճամբու մը վրայ կը հաւաքուին կառաշի շուները հաչելով ցատքելով, փոշի բարձրացնելու մոլորեալ ուղեւորի մը առջեւ: Կը նայէր Աւետիսին, որուն դէմքին վրայ կար անըմբռնելի երեւոյթ մը: Եթէ Աւետիս մտադիր էր ձգել հեռանալ, կը խորհէր Կիրակոս, նոյնը պիտի ընէր ինքն ալ: Եթէ մնար, պիտի ուզէր կտոր - կտոր ընել զայն: Ինքն ալ չէր գիտեր իր ուզածը: Նոյնքան անըմբռնելի էր իր դիմագիծը, ուր ծանր մութ մը կար: Կ՚այրէր ճակատը:

Կախեց գլուխը ու չուզեց լսել, երբ տիկին Ազատի իր ողխութիւնը հարցուց:

Զնչին բաներ կը խրտչեցնէին Կիրակոսը, ինչպէս օրինակի համար, կնոջ շրթունքին կարմիրը, որ փայլուն, մածուցիկ բանի մը պէս կարծես պիտի փակէր դպած տեղին, անոր փետտուած յօնքերը, ներկուած աչքերը կարճ քղանցքը, թեթեւ ու կեղծ ձեւերը: Այս բոլորին ետին ան կը տեսնէր անպայման, անպարկեշտ կին մը: Կիրակոս սակայն կ՚ատէր Տիկին Ազատին առաւելապէս անոր ունեցած գէշ ազդեցութեանը համար իր կնոջ վրայ եւ անոր իրեն հանդէպ ունեցած արհամարհանքին համար: Շատ անգամ լսած էր անոր իր վրայ խնդալը, զինքը մարդու տեղ չդնելը:

Տիկին Ազատի եկած էր պզտիկ Ժանոյին համար: Կեղծ կամ սրտանց եկած էր գաւաթ զարնելու հիւանդին կոնակին:

Գլուխը կախ, աչքերուն ծայրովը Կիրակոս կը հետեւէր Աւետիսին, որ կը քաշէր Ժանոյին վրայէն վերմակը եւ կոնակին վրայէն՝ շապիկը կը պատրաստէր տեղը՝ բոնկած գաւաթներուն տակ, զորս կը զետեղէր կինը, փայլուն, նապաստակի աչքերու պէս կարմիր եղունգներով:

Կիրակոս կը նայէր երկչոտ նայուածքով մը, որուն ետեւ կը խմորուէր ահաւոր բան մը Աւետիսին դէմ: Ժանօ կը պոռար խածնող գաւաթներուն տակ: Կիրակոս կը նեղուէր խորհելով, որ կը նեղուին դրացիները: Կիրակոս գիտնալով ուրիշներուն իրեն տուած ձանձրոյթները, շատ դիւրութեամբ կ՚ըմբռնէր, երբ ինքը ձանձրոյթ կը պատճառէր ուրիշներուն:

Կիրակոս չուզեց որ, Ազատի բան մը գուշակէ իր չարչարանքէն: Բայց երբ վերցուց աչքերը, տեսաւ, որ կինը կը հետեւէր իրեն ու կը ծիծաղէր: Գլուխը դարձաւ: Ժանօ կը հեծկլտար: Կիրակոսը բարկութիւնը թափեց անոր վրայ:

— Չէնդ կտրի՛ր, շան լակոտ...

Պզտիկը նայեցաւ սահմռկած աչքերով: Առանց ձայնի արցունքները յորդեցան անոր աչքերէն:

Աւետիս անցաւ խոհանոց, ալքոլին վրայ կաթ տաքցնելու համար: Կեցաւ հոն, ձեռքը նամակ մը: Եղբայրը կը գրէր.

«Կը զարմանամ որ այդքան կարճ է եղեր խելքդ: Մենք ի՜նչ կը սպասէինք քենէ, ի՜նչ փայլուն ապագայ կը յուսայինք եւ ի՜նչ եղաւ:

«Առնելիք կինդ բոզ է, կին չի կրնար ըլլալ քեզի: Այն կինը, որ կը ձգէ իր ամուսինն եւ ուրիշի մը հետ կ՚ապրի, կին չէ, կրնայ նոյն բանը ընել եւ երկրորդին:

«Եթէ կարգուիլ կ՚ուզէիր, ինչո՞ւ չգրեցիր. հոս աղջի՞կ կը պակսէր: Մայրիկը պատրաստած էր քեզի տիկին Մարգրիտին աղջիկը, որ թէ՛ դրամ ունի, թէ՛ տաս տարու ալ պզտիկ է քենէ եւ գեղեցիկ: Չեմ գիտեր թէ այդ պառաւին ինչո՞ւն հաւներ ես:

«Մեղք, մեղք, այդքան դաստիարակութենէ վերջ: Մայրդ հիւանդ սրտէն, կը դողայ քանի կը մտածէ քու մասին: Այս որքա՜ն դժբախտութիւն մէկ տարուան մէջ մեր տան վրայ: Եթէ գրէիր գոնէ առտենին, կը վազէի կուգայի եւ ցոյց կուտայի այդ խալթախին որ չամչցաւ եւ գլխէ հանեց երիտասարդ, միամիտ տղայ մը: Մենք գիտենք անոր ինչ ծաղիկ ըլլալը ... Աքսորին մէջ բան չէ մնացեր որ չէ ըրեր»...

Կը խժժային Աւետիսի ականջները եւ կ՚երկարէին կապարէ բիւրաւոր հնչուն խողովակներով: Դադրեցուց ընթերցումը: Ծրարեց, գրպանը դրաւ նամակը:

Առաւօտը, նամակը ստացած պահուն, ըմբոստացած էր քիչ մը, այդ ոճին դէմ: Իր տարիքին մէջ անկախ են արդէն մարդիկ եւ պէտք չունին ուրիշի խրատին: Բայց կամաց - կամաց իրաւունք տուաւ եղբօրը:

(Շար. 51)

(Շար. Ա. էջէն)

սրբազան բողոքը, կրնայ ակամայ վնասել արդար բաղաքականութեան մը, ինչպիսին է՝ Պերեստրոյկան»:

Վերջին հարցումը կը վերաբերի տեղւոյն կուսակցական մարմնին դիրքին եւ Ազրբէջանի դէպքերուն:

Զ. Բ. – Զարմացայ, կուսակցութիւնը մեզի հետ հրապարակն էր: Բոլորը: Եւ մինչեւ վերջը պարագլուխները խօսք առին բարձրախօսներէն: Ազրբէջանի մասին, կը խորհիմ որ ծանր կը կշռէ միջին ճամբայ մը գտնելը: Քիչ բան գիտենք Ազրբէջան պատահածներուն մասին, բայց շատ բան լսեցի: Եւ սարսափելի բաներ: Դեռ կը վախնամ, ցորչափ ամէն բան չէ վերջացած, կրնայ ուրիշ արիւն ալ թափիլ»:

× *Սերգէյ Գրիգորեանցի հետ հարցազրոյց մը հրատարակած է* «Լիպերասիոն» *(Մարտ 11): Հեռաձայնով, թերթին թղթակիցը խօսած է անոր հետ, որ Զորեքշաբթի կը վերադառնար Երեւանէն: Գրիգորեանց կ'ըսէ թէ մթնոլորտը շատ ճըղ-մըլած է Երեւան, եւ իր եղբակացութեան մէջ անկարելի չի նկատեր արինահեղութիւն մը: Աւելի քան մաղթելի է, որ սխալի:*

× Լա *Քռուա հարցազրոյց մ ըունեցած է Գիւտ Եպիսկոպոսի հետ:*

**

CLUB 89 ԵՒ ՀԱՅԵՐԸ

Քլէօպ 89 *խորհրդակցական հանդիպում մը կազմակերպած էր Սէն – Մաքսիմէն, Հինգշաբթի, Մարտ 10–ին, մըտքերու փոխանակութիւն ունենալու համար Ֆրանսահայ գաղութը շահագրգռող զանազան հարցերու մասին: «Յառաջ»ի կողմէ Քոլլոքին կը հետեւէր՝ Կարօ Յովսէփեան: Առաւօտը կը կազմուէին 8 յանձնախումբեր (ցեղասպանութիւն, մշակոյթ – լեզու, նոր գաղթող Հայեր եւայլն, եւայլն): Կէսօրէ ետք, յանձնախումբերը կը ներկայացնէին իրենց տեղեկագիրը: Ներկայ էր Գործակցութեան Նախարարը՝ Օռիյաք, կը հանդիպէր նաեւ Ներքին Նախարարը՝ Շառլ Փասքուա, որ վայրկեան մը յանկայս լռութիւն պահել կուտար իր հայրենակցին՝ Ֆրանչեսքիի յիշատակին, քաղաքապետ մը որ շատ բան ըրած է Հայերուն համար: Ներքին նախարարը շեշտելով թէ երկու լեզու գործածող անձ մը չէ կը յայտնէր թէ ցեղասպանութիւն մը գործադրուած է, թէ երկիրները պէտք է ստանձնեն իրենց պատմութիւնը: Կը խոստանար նաեւ կանոնաւորել բոլոր այն Հայերուն թուղթերը, որոնք անկանոն վիճակի մէջ են, պայմանաւ որ դիմումները ըլլան հայկական միութիւններու միջոցաւ եւ թղթածրարները հաւաքուին Փաթրիք Տէվէճեանի մօտ:*

Այլ մանրամասնութիւններ՝ առանձին թղթակցութեամբ:

Ըսենք նաեւ թէ 500 հոգի կը մասնակցէին եւ թէ ընդհ. տեղեկատուն փրոֆ. Աստուրեանն էր:

Աւելորդ է, անշուշտ, աւելցնել թէ նըման հաւաքոյթներ «կը պարտին» ընտրական շրջանին...:

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՃԷՆԿԻԶ ԹՈՒՆՃԷՐ, «Ենի Կիւնտէմ» շաբաթաթերթին խմբագրապետը, եօթուկէս տարուան բանտարկութեան դատապարտուած է Պոլսոյ ապահովութեան Ատեանին կողմէ, որովհետեւ հարցազրոյց մը հրատարակած էր Փարիզի քըրտական Հիմնարկի տնօրէն՝ Քենտալի հետ, քրտական հարցին մասին: Վերաքննութեան դիմած է եւ երաշխաւորագինի փոխարէն ազատ արձակուած: Ձերբակալման հրամանագիր մըն ալ հանուած է թերթին Փարիզի թղթակից՝ Ահմէթ Ինսէլի դէմ, որ հարցազրոյցը կատարած էր: Միւս կողմէ, պաշարման վիճակը չորս ամսով երկարաձգուած է արեւելեան շրջանի ութ գաւառներու մէջ:

ՄՈՍԿՈՒԱ, որ մինչեւ քանի մը օր առաջ, լուռ մնաց Հայաստանի եւ Ազրբէջանի դէպքերուն մասին, ինչ որ դատապարտուեցաւ –յապաղումով– պաշտօնական մամուլին կողմէ, լայն տեղեկութիւններ տուաւ, սկիզբէն, «առեւանգուած» օդանաւին մասին: Երաժիշտներու ընտանիք մըն է, որ փորձած է արտասահմանի ուղղութիւնը բռնել տալ ներքին գիծերու Իրկուցկ – Լենինգրադ օդանաւին: Այս անգամ կլագնոստը լաւ բանած է եւ ոչ մէկ մանրամասնութիւն անտեսուած: Ի վերջոյ վեց մեռեալ կայ (երեք ահաբեկիչներ եւ երեք ճամբորդ) ու շուրջ քսան վիրաւոր, իբրեւ հետեւանք բանակի յարձակման:

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

ՄԱՐՍԷՅԼ. – Պուլվար Օտտօ. – Մարի Սաղըրեան (Պէրպէրեան) իր հօր՝ Գալուստ Սաղըրեանի *մահուան* 17–րդ *տարեդարձին առթիւ կը նուիրէ* 200 *Ֆր. իր շատ սիրելի և գնահատած «Յառաջ»ին:*

**

Ի յիշատակ Տարիա Կամսարականի *մահուան Բ. տարելիցին, Շատըլվիլէն, Տէր եւ Տիկին Նուպար Անդրանիկեան* 150 *Ֆ. կը նուիրեն «Յառաջ»ին:*

MARSEILLE
Maison de la Culture Arménienne
12 - 14, rue St. Bazile — 13001 Marseille

CONFERENCE - DEBAT
Solidarité
avec l'ARMENIE

◆ **L'ARMENIE SOVIETIQUE, L'URSS ET LE KARABAGH**
par Gérard CHALIAND
Professeur à l'ENA
(de retour d'URSS)

**

◆ **LA POLLUTION EN ARMENIE**
par Khorène KECHICHIAN
Membre du Comité d'Information et d'Action contre le crime chimico-nucléaire en Arménie Soviétique
(CIACCAS)
Jeudi 17 mars à 20h30
—— Entrée libre ——

LA CROIX BLEUE ARMENIENNE
Section Bld. Oddo — Lola Sassouni
organise la projection du film en arménien
CHEMIN DE LA CROIX
Dimanche 20 mars à 15 heures
Maison de la Culture Arménienne
12-14, rue St. Bazile — 13001 Marseille

CENTRE CULTUREL
ST. MESROB
10 bis, rue Thouin — Paris 5e

CONFERENCE

Dans le cadre de ses conférences mensuelles, le Centre Culturel Saint Mesrob présente
M. JEAN-PIERRE MAHÉ
qui nous parlera de
KHATCHADOUR ABOVIAN
«Les blessures d'Arménie : une expérience de résurrection»
Jeudi le 17 mars à 20 heures 30
au Centre Culturel Saint Mesrob
10 bis, rue Thouin, Paris Ve

Un buffet froid sera servi à ceux qui le désirent à 19h30. Participation 50 F. Prière de s'inscrire
Tél. 42. 78. 31. 93 ou 43. 26. 50. 43.

ՑՈՒՑԱՀԱՆԴԷՍ

ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉԻ Անիէռ – Պուա – Գոլոմպ եւ Արժանթէօյի Ակնունի մասնաճիւղը ընդհանուր ժողովի կը հրաւիրէ իր բոլոր ընկերուհիները Մարտ 14, *Երկուշաբթի, ժամը* 20.30–*ին:*
CENTRE CULTUREL
rue Robert Lavergne — ASNIERES

U.G.A.B. - PARIS
et
L'ACADEMIE INTERNATIONALE DES SCIENCES ARARAT
vous invitent à la

CONFERENCE - DEBAT PUBLIC

avec projection de diapositives
sur le thème
«Données récentes sur la pollution en Arménie Soviétique»
par le Dr. NICHAN MARGOSSIAN
(Ingénieur conseil)
le Jeudi 17 Mars à 20 heures 30
au Centre Culturel Alex Manoogian
118, rue de Courcelles, Paris 17e
— Entrée libre —

Pour le KARABAGH
Grand Meeting Unitaire de Solidarité

Lundi 21 mars à 20h30

MUTUALITE
RUE SAINT VICTOR — PARIS Ve

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ

ԽՐԻՄԵԱՆ ԴՊՐՈՑԻ
50–ԱՄԵԱԿԻՆ ԱՌԹԻՒ

Կապոյտ Խաչի Իսիի Տ. Սէրէնկիւլեան մասնաճիւղը, ճաշի կը հրաւիրէ, Խրիմեան դպրոցի նախկին աշակերտ – աշակերտուհիները, Շաբաթ, Մարտ 19, *ժամը* 20–*էն* 24, *Մշակոյթի Տան մէջ, Իսի լէ – Մուլինօ:*
45, rue de la Défense
Կը խնդրուի հեռաձայնել. –
46 44 01 26 —— 46 42 62 45 —— 46 26 73 33

Imprimé sur les Presses du Journal «Haratch»
83. rue d'Hauteville — 75010 Paris
Commission Paritaire : No 55935

CONFERENCE - DEBAT
du
Dr. K. KEPENEKIAN
urologue, adjoint de Mr. le Pr. CIBERT
le 19 mars à 18 heures
au YAN'S CLUB
5, ave. Reille — 75014 Paris

— *L'urologie arménienne à l'heure française;*
— *Bilan de deux semaines de travail dans un grand service d'urologie à Erévan;*
— *Perspectives d'avenir sur les échanges culturels et médicaux entre l'Arménie et l'UMAF.*

ՖՐԱՆՍԱՀԱՅ ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉԻ
ՊԱՆԵԷՕ – ՔԱՇԱՆԻ Հ. ԻՍԱՀԱԿԵԱՆ ՄԱՍՆԱՃԻՒՂ

ՏԱՐԵԿԱՆ ՃԱՇ-ՊԱՐԱՀԱՆԴԷՍ

Շաբաթ, Մարտ 19, ժամը 20–էն սկսեալ
à l'Hôtel MERCURE
rue du Moulin — Vanves
« Յ Ա Ղ Թ Ա Ն Ա Կ »
նուագախումբի մասնակցութեամբ
Սեղանները ապահովելու համար հեռաձայնել. –
46. 64. 22. 24 / 46. 64. 02. 92
— Parking gratuit —

Կապոյտ խաչի Առնուվիլ – Սարսէլի *Աստղիկ* Մասնաճիւղի

ՏԱՐԵԿԱՆ
ՄԵԾ ՊԱՐԱՀԱՆԴԷՍԸ

Շաբաթ, Մարտ 19, ժամը 21–էն սկսեալ
Salle Marcel Pagnol
rue Gounod, — 95 Villiers-le-Bel
avec la participation de :
Adis Harmandian
et l'Orchestre Naïri de Valence
Տոմսերը ապահովելու համար հեռաձայնել. –
39. 85. 19. 97 / 39. 85. 05. 71 / 39. 85. 29. 71

CAROUN | **ԳԱՐՈՒՆ**

CAROUN
25, rue Paul Vaillant - Couturier
CLAMART
TEL : 46. 42. 20. 77

SPÉCIALITÉS ORIENTALES
TRAITEUR
ÉPICERIE FINE

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱՇԵՐ.– Ամէն տեսակի միջք (միսով թէ ձէթով):

■ Մանթը, ■ Սու-պէօրէկ, ■ Միջուկով քէօֆթէ
■ Հերիսա (ապսպրանքով), ■ Լուբիա (*փլաքի*)
■ Թարամա, ■ Մութէպպէլ, ■ Քանի մը տեսակ խորոված (ապսպրանքով)
■ Արեւելեան եօթը տեսակ անուշեղէն

❊ *ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ Հաստատութեան կարգ մը ապրանքներ* ❊

ԸՆՏԻՐ ԽՄԻՋՔՆԵՐՆ ՈՒ ԽՆԱՄՔՈՎ ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԱԾ ՃԱՇԵՐԸ
ԿԸ ԳՈՀԱՑՆԵՆ ԱՄԷՆԷՆ ԲԾԱԽՆԴԻՐ ՔԻՄՔԵՐԸ

Pour satisfaire encore mieux notre clientèle, nous nous sommes dotés d'une cuisine de $85m^2$ avec une installation moderne.

ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ
ՄԱՐՏ
15

MARDI
15 MARS
1988

LE NUMERO : 4,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ
ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

TEL.: 47. 70. 86. 60 — TELEX: HARATCH 280 868 F
C.C.P. PARIS 15069-82 E — 51027317 A R. C. PARIS

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 700 Ֆ. — Վեցամսեայ : 360 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1000 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
850 Ֆ. (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ.

63րդ ՏԱՐԻ — Թիւ 16.706 Fondateur : SCHAVARCH MISSAKIAN 63e ANNÉE — No 16.706

Ղ Ա Ր Ա Բ Ա Ղ

ՇՈՒՐՋ ՀԱԶԱՐ ՑՈՒՑԱՐԱՐՆԵՐ ՄՈՍԿՈՒԱՅԻ ՀԱՅՈՑ ԳԵՐԵԶՄԱՆԱՏԱՆ ՄԷՋ

ՆՈՐ ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ՍՈՒՄԳԱՅԻԹԻ ՋԱՐԴԵՐՈՒՆ ՄԱՍԻՆ

ՄԱՄՈՒԼԻ ԱՐՁԱԳԱՆԳՆԵՐ

Կիրակի օր, կրկին ցոյց մը տեղի ունեցած է Մոսկուայի Հայոց գերեզմանատունը, այս անգամ աւելի բազմանդամ : Կը թուի որ կազմակերպիչ յանձնախումբ մը գործի անցած է եւ դիւրացուցած համախմբումը : Կիրակի իրիկուն արդէն, ֆրանսական հեռատեսիլը նկարներ ցոյց կուտար, յայտնելով թէ աւելի քան հազար հոգի հաւաքուած են Մոսկուայի Հայոց գերեզմանատունը : Երկուշաբթի առտու, փարիզեան մեր տեսած թերթերէն միայն «Ֆիկառօ» կարճ արձագանգ մը կուտար, մինչ «Ինթէրնէշընըլ Հերըլտը» շատ մեծ նկար մը կը հրատարակէր առաջին էջը, միայն երկու տող յատկացնելով. — «Ցուցապաստակով մը, ուր գրուած է՝ «Ղարաբաղը էր եւ պիտի ըլլայ հայ», հարիւրաւոր Հայեր հաւաքուեցան Հայոց գերեզմանատունը, պահանջելով որ Լեռնային – Ղարաբաղը ներկայիս կցուած Ազրպէյճանի, վերադարձուի Հայաստանի» :

Ըստ «Ֆիկառօ»ի, ցուցարարները սուլած են այն խօսք առնողները, որոնք համբերութեան կոչեր կ'ընէին, սպասելով կեդրոնական իշխանութեան որոշումին : Խօսողներէն մէկը ըսած է թէ Ղարաբաղի վիճակը երբեք չի կրնար կարգադրուիլ արդարօրէն առանց անոր կցումին Հայաստանի, արժանանալով բուռն ծափահարութեանց : Ուրիշ մը Սումգայիթի դէպքերը բաղդատած է 1915-ի ջարդերուն : Ոչ մէկ միջադէպ պատահած է :

**

Արեւմտեան մամուլը շաբաթավերջին կը շարունակէր լայն տեղ տալ Ղարաբաղի հարցին, առաւելաբար ծանրանալով Ազրպէյճանցիներու գործած ահաւոր ջարդին վրայ : Ուրբաթ իրիկուն (Մարտ 12-ի թիւ) «Լը Մոնտ» կը հաղորդէր որ երկու ճամբորդներ, ընդհանուր ձեւով 6 ժամ տեւողութեամբ կը պարզեն Ազրպէյճանի Հայերուն ողբերգութիւնը : Ասոնք արձանագրուեր են հայ լրագրողի մը կողմէ, գաղտնաբար, քանի մը օրուան ընթացքին : Թալանի տրուած յարկաբաժիններ, վիրաւորներ, ուռած դէմքեր, եւայլն, եւայլն : Ա - Էֆ - Փէ-ի մէկ թղթակիցը կրցեր է դիտել ժապաւէնը ու կը նկարագրէ իր տեսածները, որոնք կը թուին նորութիւններ ըլլալ արեւմտեան մամուլին համար, մինչ ահաւոր պատահածի մը յաբեկման կրկնութիւններ են : Ոչինչ փոխուած կայ ջարդարարին մտայնութեան կամ գործելակերպին մէջ :

Ակներան քաշուած տեսարան մը կը ներկայացնէ ծեր կին մը, որ ցոյց կու տայ վիրաւոր գանկին արիւնոտ դրեսա - ները : Ցետոյ Հայերու քար ու քանդ, կրակի տրուած շէնքեր, պատուհաններէն նետուած կարասիներ : Փետրուար 25-ի տեսարաններ ցոյց կուտան ինքնապաշտպանութեան հայկական խումբեր, որոնք գիւղերու մէջ կը հսկեն (առեմին գրած էինք այս մասին, լուրերը ուղղակի Ստեփանակերտէն ստանալով) : Կը տեսնուին նաեւ պաստառներ, Կորպաչովի հսկայ նկարներ : Ցուցապաստակները հետեւեալ լոզունգները կը պարզեն. — «Պերեստրոյկան, արդարութեան վերահաստատումն է», «Մեր ճամբէն մեզ չեն կրնար շեղել տալ, չենք կրնար ետ երթալ», մինչ ուրիշն կը պոռան՝ «Ղարաբաղի վերակցումը կը պահանջենք» :

Շաբաթ օրուան թերթերն ալ շատ բան կը գրէին եւ «Լիպերասիոն»ի տուած կարգ մը մեկնաբանութիւններ կրնան մտահոգել, որքան ալ զարմանալի չըլլան, նման շարժումներու առթիւ : Աշխատակիցը կը գրէ որ Ուրբաթ օր մէկ ժամուան գործադուլ մը անդամալոյծ ըրած է Հայաստանը (ի դէպ, Շաբաթ օր, Երեւանի հետ հեռաձայնային խօսակցութեան մը ընթացքին, կ'ըսուէր մեզի թէ գործադուլ չէ եղած եւ հարկ ալ չկայ այլեւս) եւ կ'արձագանգէ այն ժողովին, որ տեղի ունեցած էր Զորեքշաբթի գիշեր, Երեւան (տես՝ «Յառաջ», Ուրբաթ, Մարտ 11, վերջին ժամ) : «Լիպերասիոն»ի լուրերու աղբիւրը՝ Սերգէյ Գրիգորեանցն է, որ կը թուի միակ անձն ըլլալ, որ կրնայ ազատօրէն Մոսկուա — Երեւան երթալ գալ : Իրեն ընկերացեր է իր մէկ գործակիցը, որ Ազրպէյճանէն կուգայ : Մամուլի ասուլիսի մը ընթացքին, Գրիգորեանց ըսած է որ ուսանողները պահանջած են, որ Հայաստանի Գերագոյն Խորհուրդը (Խորհրդարան) արտակարգ նիստ մը գումարէ եւ Մոսկուայէն պահանջէ Լեռնային – Ղարաբաղի կցումը : Ուսանողները, նոյնիսկ դիմած են խորաքանչիւր երեսփոխանի, որպէսզի անձնապէս ստորագրէ նիստի գումարման դիմումնագիրը : Ցարդ, ոչ մէկ երեսփոխան մերժած ըլլալով, մեծամասնութիւն պէտք է գոյացած ըլլայ : Ուսանողները նաեւ կոչ մը ըրած են որպէսզի երեսփոխանի իր հանդամանքը կորսնցնէ այն որ կը մերժէ ստորագրել Ղարաբաղի վերամիացման պահանջի բանաձեւը : Նոյն աղբիւրին համաձայն, իշխանութիւնները փորձեր են վարկաբեկել «Ինքնավարութեան Ազգային Միութիւնը», որ շարժումը դրդած է եւ մտաւորականներէ եւ արուեստագէտներէ կազմուած կարգ մը գլխաւոր յանձնախումբեր իրենք զիրենք լուծած են Ազգային Միութեան ծայրայեղներու ծուղակին չծառայելու համար : Ս. Գրիգորեանց ժապաւէն մըն ալ ցոյց տուած է, ուր կարելի է տեսնել հայ վիրաւորները ազրպէյճանական «պատժական արշաւանքին» : Ֆիլմը ղրկուած է Կորպաչովի : Սումգայիթի հայկական թաղամասը պարպուած է եւ հոն բնակող 16 հազար Հայերը համախմբուած են երկու մերձաւոր վայրերու մէջ, որոնց մուտքը արգիլուած է բանակին կողմէ : Գրիգորեանցի գործակիցը՝ Շիլկով, որ կրցած է ականատեսներ հարցաքննել, կ'ըսէ թէ, Փետր. 27ի եւ 28ի զոհերու թիւը շատ աւելի է քան 32 : Բայց առաւելագոյն թիւերը որոնք կը տրուին 300-էն 400-ը չանցնիր : Ըստ նոյն աղբիւրներուն միշտ, Երեւանի կազմակերպիչ կոմիտէն կ'ամբաստանէ ՔԱ - Կէ - Պէ-ն եւ կուսակցութիւնը, որ Ազրպէյճանցի եւ հայ իրարու դէմ հանած են : Նոյն ամբաստանութեան տակ են Պոլիտպիւրոյի երկու բանադնացները՝ Դոլկիխ եւ Լուկյանով : Գրգռիչ թռուցիկներ ալ շրջագայութեան հանուած են լարելու համար Ազերիները : Կը հաս-

(Շար.ը Դ. էջ)

ՍՓԻՒՌՔԸ՝ ԶՕՐԱՎԻԳ

ՀՌՈՄ

Ուրբաթ, Մարտ 11, առաւօտեան մօտ 150 Հայերէ բաղկացած համախմբում մը տեղի ունեցաւ Հռոմի խորհրդային դեսպանատան առջեւ, նախապէս ստացուած արտօնութեամբ : Գլխաւորութեամբ Միլանոյի հոգեւոր հովիւ Սարգիս քահանայ Սարգիսեանի, Իտալիոյ Հայ Ազգ. Միութեան վարչութեան, եւ այլ զանազան մարմիններու ներկայացուցիչներու, Հայեր, եկած Միլանոյէն, Վենետիկէն եւ ուրիշ քաղաքներէ խաղաղ ցոյց մը կատարեցին : Ինչպէս ապահովութիւն տուած էր Միլանոյի խորհրդային հիւպատոսարանը, դեսպանին կցորդը կ'ընդունէր 3 հոգիէ կազմուած պատուիրակութիւն մը (Սարգիս քահանայ, Սուրէն Ծովիկեան եւ Աւետիս Նազարեան) : Անոնք արժանացած են սիրալիր ընդունելութեան մը եւ երեք կէտերու վրայ ուշադրութիւնը հրաւիրած խորհրդային իշխանութեանց.—

Ա) Վերջ տալ ջարդերուն եւ պատժել տալ ջարդարարները :

Բ) Ղարաբաղի կցում :

Գ) Օդի ապականութիւն :

Կցորդը հաւաստիացուցած է թէ բոլոր կէտերն ալ նկատի առնուած են, թէ Սումգայիթի խուլիկանները ձերբակալուած են ու Ղարաբաղի հարցն ալ կը քննուի Կեդր. Կոմիտէի կողմէ :

Տեսակցութեան աւարտին, դուրսը հաւաքուած Հայերը հոգւոյ մը եաք զոհերուն ի յիշատակ, հայրենասիրական երգեր երգած են (Սարդարապատ, Իմ հեռաւոր Հայրենիք եւայլն) : Նոյն ցերեկին, ժամը 13-ի լրատուութեան ընթացքին իտալական հեռատեսիլը քանի մը վայրկեան պատկերներ տուած է համախմբումէն, անդրադառնալով դրդապատճառներուն :

ՄԻԼԱՆՕ

Կիրակի, Մարտ 13-ին, Միլանոյի Ս. Քառասուն Մանկունք Եկեղեցւոյ մէջ հոգեհանգստեան պաշտօն կատարուեցաւ Ազրպէյճանի վայրագութեանց զոհ գացած Հայերուն համար : Նախորդ օրն ալ, Հայ տան մէջ, հաւաքոյթի մը ընթացքին կ'ողբերգուէին վերջին դէպքերը :

Կիրակի իրիկուն, հեռատեսիլի Գ. ճանալէն շատ յաջող ժապաւէն մը ներկայացուցած է՝ Արարատ խորագրով, որ լաւագոյնս կը պարզէ ժողովուրդի մը պատմութիւնը : Մեկնաբանողը կ'ըսէ՝ Հայ ժողովուրդը ինքզինքը Արարատը կը նկատէ, այլ խօսքով նոյնացած է իր լերան հետ, որ իր դատին խորհրդանիշն է : Տեսարաններ ներկայացուած են նաեւ արեւմտեան Հայաստանէն, այսօր՝ աւերակ, ուր եկեղեցիներ ախոռի վերածուած են :

ԼԻՈՆ

Շաբաթ օր, Փլաս Պելքուր հաւաքուած են աւելի քան700 Հայեր, Նորվան Եպիսկոպոսի եւ Ազգ. Միութեան հրաւէրով ու բոլոր միութեանց մասնակցութեամբ, անխտիր : Լուրջ եւ խաղաղ ցոյց մը, որու ընթացքին խօսք առած է Տոմինիք Ղուրպալեան եւ պատմականն ըրած Ղարաբաղի : Ապա, Նորվան Եպիսկոպոս կարդացած է Կորպաչովի ղրկած իր հեռագիրը յանուն Ռոն-Ալփի 80.000 Հայերուն եւ շեշտած թէ ինչ որ կը կատարուի քաղաքականութիւն չէ այլ պարզապէս ըսելու համար որ Ռոն-Ալփի բոլոր Հայերը Ղարաբաղի հետ են :Վայրկեան մը լռութեամբ յարգուած է զոհերուն յիշատակը : Կիրակի հոգեհանգիստ կատարուած է Լիոնի եւ շրջանի բոլոր եկեղեցիները :

ՎԵՆԵՏԻԿ

ՊԱՏԱՐԱԳ ԵՒ ՀՈԳԵՀԱՆԳԻՍՏ
Ի ՅԻՇԱՏԱԿ ՀԱՅ ԶՈՀԵՐՈՒՆ

ՎԵՆԵՏԻԿ. – («Յառաջ», հեռաձայն) .– Այսօր, Մեծ Պահքի չորրորդ Կիրակի, ժամը 11-ին, Ս. Ղազարի մէջ պատարագ մատուցուեցաւ եւ հանդիսաւոր հոգեհանգիստ կատարուեցաւ ի յիշատակ Ազրպէյճանի մէջ վերջերս տխուր պայմաններով զոհուած հայրենակից մեր եղբայրներուն եւ քոյրերուն : Կը մասնակցէին մայրավանքի բոլոր միաբաններն ու աշակերտները, գլխաւորութեամբ միաբանութեան առաջնորդ Հայր Ներսէս Վարդապետ Տէր – Ներսէսեանի, ի ներկայութեան Մուրատ Ռափայէլեան վարժարանի տեսչութեան եւ բոլոր աշակերտներուն : Պատարագը մատոյց – Մեծ Պահքի փակ վարագոյրին ետեւէն – Մուրատ – Ռափայէլեան վարժարանի տեսուչ Հայր Ռափայէլ, որ հոգեշունչ յորդորով մը արծարծեց օրուան խորհուրդը, բնաբան առնելով Սաղմոսի մասերէն հետեւեալ խօսքը եւ հայ ժողովուրդի դարաւոր պատմութեան յարմարցնելով զայն. – «Տէր սիրէ զիրաւունս եւ ոչ ընդ վայր հարկանէ զսուրբս իւր, այլ յաւիտեան պահէ զնոսա» : Վանքի ժառանգաւորներէ կազմուած երգչախումբը Ս. Ղազարի կամարներէն յուզումով բարձրացուց Հայուն սրբազան աղօթքը խնդրելով ամենակալէն գութը եւ արդար հայեացքը՝ ի նպաստ մեր տառապող եղբայրներուն : Ներկայ էին Վենետիկէն, Լիտոյէն, Մեսթրըէն, Փատովայէն հայ ընտանիքներ, որոնք արցունքով աղօթեցին հեռաւոր մեր զոհերուն համար, ընդհանուր յուզումի մէջ, ոգեկոչուեցաւ տակաւին իր փոքրիկ աչքերը լոյսին չբացած եւ մայրիկին ծոցէն խլուած ու սպաննուած հայ մանչուկը : Արարողութենէն ետք բոլոր ներկաներն ալ ստորագրեցին համախոհութեամբ ի նպաստ Ղարաբաղի Հայոց հարցին խաղաղ լուծումի մը, ի յարգանս իրենց պատմութեան եւ ժողովուրդներու իրաւունքին :

ՄԻԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ ՀԵՌԱԳԻՐԸ
ՎԱԶԳԷՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻՆ

«Յանուն Մխիթարեան Միաբանութեան բոլոր Հայրերուն, յանուն Ս. Ղազարի Հայկական Ակադեմիային, յանուն Մուրատ – Ռափայէլեան վարժարանի տեսչութեան եւ աշակերտութեան, խորապէս բզզացուած Ղարաբաղի հարցով եւ վրդովուած Ազրպէյճանէն հասնող հայ զոհերու մտահոգիչ լուրերէն համայն հայ ժողովուրդի կողքին կանգնած, կը դիմենք Ձերդ վեհափառութեան որպէսզի հեղինակօրէն միջամտէք պատկան գերագոյն իշխանութեանց մօտ, փոխանցելով մեր ջերմ բաղձանքը խաղաղօրէն լուծելու համար իրաւավար Ղարաբաղի Հայոց հարցը ի յարգանս հայ ժողովուրդի դարաւոր պատմութեան եւ ի գոհացումն Ղարաբաղի Հայոց արդար իրաւունքներուն : Պատարագով եւ հանդիսաւոր հոգեհանգիստով հայցեցինք Ամենակալէն հանգիստ հոգւոց ի սէր հայութեան հաւատքով նահատակուած մեր սիրելի հայրենակիցներուն :

Ամենախորին մեծարանքով
Հ. ՆԵՐՍԷՍ Վ. ՏԷՐ – ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ
Առաջնորդ Մխիթարեան Միաբանութեան
Նախագահ Ս. Ղազարի
Հայկական Ակադեմիայի

ՊԷՅՐՈՒԹ

Շաբաթ օր քսան հազար Հայեր հսկայ ցոյց մը կատարած են Պուրճ – Համուտի հրապարակը, ընդառաջելով երեք կուսակցութեանց (Հ. Յ. Դ., Ռ. Ա. Կ., Ս. Դ. Հնչակեան) կոչին : Նոյն օրուան համար ընդհ. գործադուլի ալ կոչ եղած է բոլոր դպրոցներուն, առեւտրական հաստատութեանց իբրեւ բողոք Ազրպէյճանի հայ զոհերուն :

ՕՍՄԱՆԵԱՆ ՊԵՏՈՒԹԵԱՆ «ՔԱՂԱՔԱԿՐԹԱԿԱՆ ՄԻՍԻԱ»ՅԻ ՄԱՍԻՆ

Մ. ՆԵՐՍԻՍԵԱՆ
(Ակադեմիկոս)

Ժամանակակից թուրքական պատմագրութիւնը մեծ ջանքեր է գործադրում, որպէսզի ամէն կերպ գունազարդի ու փոխակերպի, թէ օսմանեան նուաճումները եղել են առաջադիմական, գրաւած երկրներում հաստատել են օրինականութիւն, արդարութիւն, կարգ ու կանոն: Պատմութեան թուրք կեղծարարները փորձում են ապացուցել, թէ օսմանեան խիստ յետամնաց պետութիւնը, նրա բարբարոս ու արիւնարբու բռնապետ սուլթանները իբր քաղաքակրթութիւն են տարածել իրենց նուաճած երկրներում, որ թուրքական բռնատիրութեան լծի տակ գտնուած ժողովուրդները (Յոյները, Սերպերը, Պուլկարները, Հայերը, Արաբները եւ միւսները) օգտուել են լայն արտօնութիւններից, ունեցել են ինքնավարութիւն, բարեկեցիկ կեանք եւլն, եւլն.: Կեղծիքը, սուտախօսութիւնը, ի հարկէ բացայայտ է: Սակայն ո՞րն է պատմական ճշմարտութիւնը:

Ա.

Գիտութեան մէջ վաղուց ի վեր հաստատուած է պատմական այն իրողութիւնը, որ ԺԳ. դարի վերջին եւ ԺԴ. դարի սկզբին Փոքր Ասիայի հիւսիս – արեւմտեան տարածքում կազմաւորուած Օսմանեան Պետութիւնը սկզբից եւեթ ունէր բացարձակ բռնապետական, ռազմաւատաւորական բնոյթ եւ իր մշակոյթով դեռեւս շատ չէր տարբերւում սելջուկեան քոչուորական ցեղերի մշակոյթից: Իշխանութեան գլուխ անցած սուլթանները եւ ռազմիկ աւատատէրերը իրենց նիւթական ապահովութեան ու հարստութեան հիմնական աղբիւրը դարձրին նուաճողական արշաւանքներն ու պատերազմները, օտար երկրների գրաւումը եւ կողոպուտը, դրանց բնակչութեան եւ մասնաւորապէս «անհաւատ»ների գերեվարութիւնը, ռազմատուգանքի եւ անտանելի ծանր հարկերի բռնագանձումը: Պատահական չէ, որ Գարահիսարում դեռեւս ԺԴ. դարի առաջին կէսում ձեւաւորուած թուրքական ֆէոդալական իշխանութիւնը, որը յետագայում հանդիսացաւ Օսմանեան Պետութեան հիմքը եւ նրա գլխաւոր բաղկացուցիչ մասը, Կ. Մարքսը բնութագրել է որպէս աւազակային:

Թուրքական Պետութեան նուաճողական — թալանչիական բնոյթի մասին, ի թիւս բազմաթիւ յայտնի հեղինակների, գրել է նաեւ ռուս յեղափոխական — դեմոկրատ, մեծ մտածող Ն. Գ. Չեռնիշեւսկին: «Թուրքերը, – նկատել է նա, – ապրել են միայն նուաճումների հաշուին, սահմանների ընդարձակումը նրանց միակ նպատակն էր»: Նրանք մտածում էին միայն «կողոպուտի, հարկերի բռնագանձման եւ գերիշխանութիւն հաստատելու մասին»:

Օսմանեան Պետութեան «հարստութեան գլխաւոր աղբիւրը, – գրել է թուրքագէտ Ա. Ֆ. Միլլէր, – նուաճուած երկիրների կողոպուտն էր, ռազմական աւարի, սրտուկների եւ հարկերի ձեռք բերումը: Իրենց ամբողջ էներգիան, ուշադրութիւնը եւ ժամանակը Թուրքերը նուիրում էին մարտունակ բանակ ստեղծելու եւ ամբողջ կայսրութեան մէջ ռազմական խիստ ռեժիմ պահպանելու գործին»:

Անընդմէջ արշաւանքների ու պատերազմների հետեւանքով օսմանեան զօրքերը ԺԴ. – ԺԶ. դարերում գրաւեցին Թրակիան, Պուլկարիան, Սերպիան, Ալպանիան, Յունաստանը, Պոսնիան, Հերցեկովինան, Հունգարիան, իրենց ենթարկեցին Ղրիմը, Մոլտավիան, Վալախիան, Արեւմտեան Վրաստանը:

Թուրքական սուլթանները զգալի նուաճումներ կատարեցին նաեւ Փոքր Ասիայում ու Աֆրիկէում: ԺԵ. — ԺԶ. դարերում նրանք գրաւեցին Արեւմտեան – Հայաստանը, Սիրիան, Լիբանանը, Պաղեստինը, Իրաքը, Եգիպտոսը, Տրիպոլին, Թունիսը եւ այլ երկրներ: Օսմանեան կայսրութեան սահմանները նրա հզօրութեան ամենաբարձր շրջանում՝ ԺԶ. դարի երկրորդ կէսին, տարածւում էին Ալժիրից մինչեւ Իրան եւ Եէմէնից մինչեւ Հունգարիա:

Օսմանեան նուաճումները ամէնուրեք կատարւում էին հրով ու սրով, անասելի կոտորածներով ու ասպատակութիւններով: Դիմենք պատմական փաստերին:

Երբ 1393–ին թուրքական հորդաները գրաւեցին Պուլկարիայի մայրաքաղաք Տիռնովոն, այն, ինչպէս վկայում է դէպքերի ականատեսը, ենթարկուեց ահաւոր թալանի, աւերման, տեղի ունեցան մասսայական ջարդեր, հազարաւոր մարդիկ գերի տարուեցին:

Գերմանացի նշանաւոր պատմաբան Ֆ. Շլոսսերը գրել է, որ թուրք եւ յոյն պատմիչների վկայութեամբ սուլթան Մուրատ Բ.ը 1430–ին գրաւելով Թեսաղոնիկէ քաղաքը, այն աւերի ու կողոպուտի ենթարկեց: «Տարբեր հասակ ունեցող աւելի քան 7000 տղամարդ ու կին գերի տարուեցին, բնակիչների ունեցուածքը յափշտակուեց, եկեղեցիներն ու վանքերն աւերուեցին»:

Սարսափելի կոտորածներ, կողոպուտ ու գերեվարութիւն տեղի ունեցան 1453 Մայիսին, երբ Սուլթան Մահմէտ Բ.ի հորդաները գրաւեցին Կ. Պոլիսը եւ դրանով իսկ վերջ դրին Բիւզանդական կայսրութեան գոյութեանը: Մի բնորոշ մանրամասնութիւն: Երկար ժամանակ չկարողանալով կոտրել Կ. Պոլսի պաշտպանների հերոսական դիմադրութիւնը, որին, ի դէպ, մասնակցում էին նաեւ հազարաւոր Հայեր, սուլթան Մահմէտը հանդիսաւոր խոստում տուեց իր զօրքերին, որ յաջողութեան՝ այսինքն Կ. Պոլսի գրաւման դէպքում նրանց կը թոյլատրի երեք օր ու գիշեր բոլորովին ազատ ու անկաշկանդ կողոպտել այդ հարուստ ու չքեղ քաղաքը եւ գերեվարել նրա բնակիչներին ինչքան ցանկանան եւ որքան կարողանան: Ընչաքաղց հորդաները վերջ ի վերջոյ յաղթեցին: Բիւզանդիայի հռչակաւոր մայրաքաղաքում տեղի ունեցան անլուր վայրագութիւններ ու խժդժութիւններ: Կատարուեցին զանգուածային ջարդեր, մեծ չափերի գերեվարութիւն, կողոպտուեց ամէն ինչ, ոչնչացուեցին գրեթէ բոլոր պատմական յուշարձանները:

Կ. Պոլսի հերոսական պաշտպանութեան մասնակից, ողբերգական դէպքերի ականատես, ԺԵ. դարի յայտնի բիւզանդական տարեգիր Գէորգի Ֆրանձին իր «Մեծ խրոնիկա» գրքում պատմում է, որ թուրքական զօրքերը ներխուժելով քաղաք, անմիջապէս սկսեցին կոտորածը եւ թալանը, ընդ որում, «մի շարք տեղերում դիակների թիւն այնքան շատ էր, որ հողը բոլորովին չէր երեւում»: Ամէնուրեք լաց, հեկեկանք, կանանց, աղջիկների ու տղամարդկանց գերեվարում, տաճարների կողոպուտ, սրբապատկերների ոչնչացում, եւայլն: Հռչակաւոր Ս. Սոֆիա եկեղեցին բարբարոսաբար թալանելուց յետոյ, շարունակում է տարեգիրը, այնտեղ «Թուրքերն ուտում, խմում էին եւ իրականացնում իրենց անառակ ցանկութիւններն ու տարփանքը կանանց, աղջիկների ու անչափահաս տղաների նկատմամբ...:

Ամէնուրեք լսւում էին տղամարդկանց տնքոցները, կանանց հեծկլտանքները: Մարդկանց բռնի բաժանում էին իրարից եւ քշում դէպի գերութիւն: Հրապարակներում, փողոցներում եւ բոլոր վայրերում կատարւում էին անօրինակ դաժանութիւններ»:

Բնորոշ է, որ Կ. Պոլսի գրաւման ժամանակ բարբարոսները գրեթէ ի սպառ ոչնչացրեցին Բիւզանդական մայրաքաղաքի հարուստ յուշարձանները: Անգամ թուրքասէր Հելմուտ Ֆոն Մոլտքէն (ԺԹ. դարի յայտնի գերմանացի զօրավար) դայրոյթով գրել է, որ յիշուած հազարաւոր յուշարձանների մի մասից «այժմ չի մնացել ոչ մի հետք», իսկ միւս մասից «պահպանուել են միայն շատ քիչ աւերակներ»:

Կ. Պոլսի անկումից ընդամէնը երկու տարի յետոյ՝ 1455–ին սերպական Նովո Բրդո քաղաքն առանց դիմադրութեան յանձնուեց օսմանեան զօրքերին, բայց, չնայած դրան, սուլթան Մահմեդի հրամանով քաղաքը կողոպտուեց, առողջ եւ ուժեղ տղամարդիկ ոչնչացուեցին, իսկ 320 պատանիներ եւ 700 կանայք որպէս գերի յանձնուեցին դաժան սուլթանին եւ նրա մերձաւորներին:

1458 Յուլիսին, երբ սուլթանական զօրքերը գրաւեցին Պելոպոնէսը, գրել է Կ. Մարքսը, նրանք կազմակերպեցին կոտորած, «անմարդաբնակ դարձրին երկիրը, գերի տարան բնակիչներին»: Ընդհանրացնելով իր խօսքը, Մարքսը այնուհետեւ նշել է, թէ Թուրքերը «հրի ու սրի էին տալիս քաղաքները եւ գիւղերը ... կատարում էին վայրագութիւններ, ինչպէս անմիտ լոտեր»:

Օսմանեան կայսրութեան պատմութեանը նուիրած իր բազմահատոր աշխատութեան մէջ գերմանացի պատմաբան Եոզէֆ Համմէրը բերում է շատ փաստեր ու տեղեկութիւններ թուրքական զօրքերի աւերիչ արշաւանքների ու անօրինակ դաժանութիւնների մասին:

Թուրքիայի պատմութեան նշանաւոր մասնագէտ Ա. Ս. Տվերիտինովան, որ մանրամասնօրէն ուսումնասիրել է օսմանեան աղբիւրները, իրաւամբ գրել է. – «Մենք գիտենք, որ կողոպուտը, հողերի գրաւումը, գերեվարութիւնը թուրքական նուաճումների գլխաւոր դրդապատճառն էր: Սկզբնաղբիւրների հիման վրայ ծանօթանալով Թուրքերի կողմից պալքանեան թերակղզու երկրների գրաւման պատմութեանը, մենք բացայայտում ենք սարսափելի տեսարան: Իւրաքանչիւր արշաւանք, Սերպիայի, Պոսնայի, Պուլկարիայի եւ միւս երկրների իւրաքանչիւր քաղաքի ու գաւառի գրաւումը ուղեկցւում էր բնակչութեան մի մասի ոչնչացմամբ, միւս մասի թալանով, բնակավայրերի աւերումով եւ տասնեակ հազարաւոր մարդկանց գերեվարումով ու նրանց ստրուկ դարձնելով: Ամէն մի արշաւանքի նկարագրութիւնը սկզբնաղբիւրներում միշտ վերջանում է հետեւեալ նախադասութեամբ. «ամէնուր կատարելով աւերածութիւններ, մենք տիրացանք անհաշիւ աւարի» կամ «վերադառնալով արշաւանքից, մենք մեզ հետ տարանք անհաշիւ աւար, գերիներ եւ կտրուած գլուխներ»:

Նոյն բնոյթն էին կրում Օսմանեան Պետութեան արշաւանքները նաեւ Փոքր Ասիայում, Անդրկովկասում եւ այլ երկրներում: Այսպէս, օրինակ, 1512–ին Արեւմտեան Վրաստանում օսմանեան զօրքերի կողմից կատարուած դաժանութիւնների մասին վրաց պատմիչ Վախուշտի Օրբելեանին գրել է, որ Թուրքերը «կրակի տուեցին, աւերեցին ու ոչնչացրին Քութայիսը եւ Գալաթիան, գերեվարեցին բոլորին, ում որ գտան»:

Նկարագրելով օսման – Թուրքերի ասպատակութիւնները Անդրկովկասում, մասնաւորապէս Հայաստանում, 1553–ին, սուլթանների պալատական տարեգիր - պատմիչներից մէկը՝ Իպրահիմ Փեչեվին, որպէս ժամանակակից եւ ականատես, գոհունակութեամբ արձանագրում էր, որ թուրքական յաղթական բանակը, գրաւելով Հայաստանի Շիրակ գաւառը, «քանդեց, աւերեց գիւղերը: Շինութիւնները ոչնչացուցին եւ հողին հաւասարեցրին: Մտնելով Նախիջեւանի դաշտը, սուլթանական զօրքերը, գրում է Փեչեվին, «բոլոր գիւղերն ու աւանները, դաշտերն ու շինութիւնները այն աստիճան քանդեցին ու աւերեցին, որ շինութեան եւ կենդանութեան հետք անգամ չմնաց»: Այնուհետեւ խօսելով 1578–ի արշաւանքի մասին, նոյն պատմիչը գրում էր, որ թուրքական զօրքերը կողոպտեցին ու թալանեցին Երեւան քաղաքն ու երկիրը ... 20 հազարից աւելի կանանց ու երեխաների գերի տարան:

Մի այլ թուրք պատմիչ՝ Չելէպիզադէ Էֆէնտին, նկարագրելով Գանձակի գրաւումը օսմանեան զօրքերի կողմից 1725–ին, նոյնպէս հպարտութեամբ նշում էր. սուլթանական բանակի «փառապանծ դրօշակը ծածանուեց քաղաքում, տաճարների դագինները արիւնով ներկեցին, քաղաքի փողոցներն ու շուկաները եւ շրթիթի սրով թափած արիւնը ճիհան գետի նման հոսեցրին»: Օսմանեան զօրքերի դէպի Անդրկովկաս կատարած բազմաթիւ արշաւանքների ժամանակ կոտորածների ենթարկուեցին ու մեծ տառապանքներ կրեցին Հայ, վրաց ու ադրբեջանցի ժողովուրդները:

Բիւզանդական, յունական, թուրքական, հայկական, պուլկարական, սերպական եւ միւս ժողովուրդների սկզբնաղբիւրներում, գիտական գրականութեան մէջ բերուած հարուստ ու անհերքելի փաստերը սպառիչ կերպով պատկերում են Օսմանեան Պետութեան թալանչիական, բարբարոսական արշաւանքների բնոյթը. արշաւանքներ, որոնց հետեւանքով աւերուեցին ու ասպատակուեցին շատ երկրներ եւ պատմական մեծ ողբերգութիւն ապրեցին բազմաթիւ ժողովուրդներ:

(Մնացեալը յաջորդիւ)

ՂԱՐԱԲԱՂ

ԴԷՊՔԵՐՈՒ ԸՆԹԱՑՔԸ

ԵՐԵՒԱՆ ↔ ՓԱՐԻԶ ՀԵՌԱՏԻՊ

ԵՐԵՒԱՆ (ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ — ՄԱՐՏ 7)

ԹԱՍ–Ի
ԹՂԹԱԿՑԻՆ ՀԱՐՑԱԶՐՈՅՑԸ
ԼԵՌՆԱՅԻՆ ՂԱՐԱԲԱՂԻ
ԿՈՄԿՈՒՍԻ Ա. ՔԱՐՏՈՒՂԱՐ
ՀԵՆՐԻԿ ՊՕՂՈՍԵԱՆԻ ՀԵՏ

ՀԱՐՑ. – Մարզի համայնավարները եւ աշխատաւորները ի՞նչպէս ընկալեցին Կորբաչովի դիմումը Ադրբէջանի եւ Հայաստանի աշխատաւորներուն, ժողովուրդներուն:

ՊԱՏ. – Ըմբռնումով եւ երախտագիտութեան զգացումով: Կորբաչովի դիմումը համոզիչ կերպով կը վկայէ ամենասեւեռուն ուշադրութիւնը, խոր մտահոգութիւնն ու անկեղծ շահագրգռութիւնը լուծելու ընկերային – տնտեսական այն հիմնական հարցերը, որոնք ծագած են Լեռնային Ղարաբաղի ինքնավար մարզի զարգացման նոր հանգրուանին: Մենք ամբողջովին համամիտ ենք, որ այդ հարցերը լուծելու համար անհրաժեշտ է կշռադատուած եւ ժողովրդավարական մօտեցում: Դիմումին մէջ յստակ կը նշուի, որ անցի դժուարութիւնները յաղթահարելու անհրաժեշտ են նոր մօտեցումներ եւ նոր ուղղութիւններ: Անոր համար մարզին մէջ պէտք է հաստատուի հանգիստ եւ գործարար մթնոլորտ մը: Գիտակցուած է, ինչպէս բսուած է Կորբաչովի դիմումին մէջ, քաղաքացիական հաւասարութիւն ու համբերութիւն ցուցաբերել, վերադառնալ բնական կեանքի: Լեռնային Ղարաբաղի մէջ կացութիւնը կը կարգաւորուի: Մարդիկ կազմակերպուած կը ձեռնարկեն աշխատանքի: Արդիւնաբերական ձեռնարկութիւնները կը հանեն ծրագիրներու կատարման: Լեռնային Ղարաբաղի կոլանտեսութիւններն ու սովխոզները կը սկսին գարնան դաշտային աշխատանքները, կ'աւելցնեն մթերքներու արտադրութիւնը անասնապահական կեդրոններու մէջ: Իսկ փոխադրութիւնը, հա-

մայնական ձեռնարկութիւնները, կեանքի ապահովութեան բոլոր սպասարկութիւնները բնական կը գործէին նաեւ առաջ: Իր կազմով Լեռնային Ղարաբաղը բազմազգ է: Մարզին մէջ կողք – կողքի կ'ապրին Հայեր եւ Ազրպէյճանցիներ, Ռուսեր եւ Ուկրանացիներ, Վրացիներ եւ Բելոռուսեր ... Ի հարկէ, մեր կեանքին մէջ կան նաեւ չլուծուած հարցեր: Բայց սխալ է մտածել, թէ զանոնք բորբոքելով կարելի է բան մը շահիլ: Այսօր կարեւոր է թոյլ չտալ, որ անհատներ խնդրոյ առարկայ ընեն զայն: Կարելի չէ միակողմանի կերպով հասկնալ ժողովրդավարութիւնը, իրաւունքները պարտականութիւններէն կտրուած: Ասիկա կը վնասէ հասարակութեան ընկերային – տնտեսական զարգացման, ժողովուրդներու բարեկամութեան: Կ'ուզեմ նշել, որ կուսակցութեան մարզի կոմիտէի նախկին ղեկավարութեան յանցանքով տնտեսական խոչընդոտներ կը ստեղծուէին մշակութային փոխանակութեան, մայրենի լեզուով գեղարուեստական գրականութեան եւ դպրոցական դասագիրքերով ապահովելու մարզէն ներս, Լեռնային Ղարաբաղի եւ եղբայրական Հայաստանի աշխատաւորներու բազմակողմանի ու աւանդական կապերու այլ ասպարէզներու մէջ: Այդ հարցերը կարելի էր լուծել եւ պէտք է որ լուծուէին օփերաթիֆ կարգով:

ՀԱՐՑ. – Ի՞նչ միջոցներու ձեռնարկուած են Լեռնային Ղարաբաղի ինքնավար մարզի դէպքերու յետագայ կարգաւորման նպատակով:

ՊԱՏ. – Ներկայիս գաղափարախօսական, փրոփականտի եւ բացատրական մեծ աշխատանք կը տարուի բանուորական շրջանակներու, ուսանողներու եւ կոլտնտեսութիւններու, ուսումնական հաստատութիւններու մէջ: Նպատակն է՝ որ մարզի իւրաքանչիւր բնակիչ խորապէս գիտակցի Խորհրդային Միութեան համայնավար կուսակցութեան Կեդր. Կոմիտէի պարզ ու յստակ դիրքորոշումին, որ իւրաքանչիւր անհատի համար պէտք է ըլլայ ողջախոհութեան եւ սթափ վճիռներու ժամ, եւ դառնայ քաղաքացիական պարտականութեան, ընդհանուր գործի համար պատասխանատուութեան զգացում: Մարզի արդիւնաբերական ձեռնարկութիւնները տնտեսական սերտ կապերով շաղկապուած են Խորհրդային Միութեան բազմաթիւ նոյնատեսակ ձեռնարկութիւններու հետ: Իւրաքանչիւր կորսուած ժամ վնաս կը հասցնէ ոչ միայն մարզի ձեռնարկութիւններուն, այլեւ երկրի տարբեր շրջաններու մեր գործակիցներուն: Կուսակցական, սովետական, արհմիութենական, տնտեսական ու կոմերիտական մարմինները ամէն ջանք կը թափեն, որպէսզի մարզի տնտեսական ու քաղաքական կեանքը ամբողջովին կայունանայ, որպէսզի Լեռնային Ղարաբաղի աշխատաւորները փակեն յառաջացած պարտքը, կատարեն իրենց պայմանագրային պարտաւորութիւնները:

ՀԱՅ ԳԵՂԱՐՈՒԵՍՏԻ ՆՈՒԻՐՈՒԱԾ ԵՐԵԿՈՅԹ

Մեծածաւալ յայտարարութիւն մը՝ Լը Ման քաղաքի քաղաքապետական թատրոնի ճակտին. «Ասդիկ Տէտէեան ու Լին Տուրեան կ'երգեն ու կը ներկայացնեն Հայաստանը»: Նմանօրինակ ծանուցումներ նաեւ՝ քաղաքին աչքառու վայրերու մէջ ինչ որ իրական անակնկալ մը եղաւ մեզի համար, մենք որ մայրաքաղաքէն տեղափոխուեր էինք վերստին լսել ու վայելելու համար մեր զոյգ արուեստագէտները:

Մարտ 6-ին համերգի բացումը կը կատարէր քաղաքապետի տեղակալը յայտարարելով. – «Հայեր, մեր երկրին մէջ միշտ երգեցին ու կ'երգեն Ֆրանսերէն, իսկ այսօր առաջին անգամն է որ Ֆրանսացիներ են որ պիտի երգեն հայերէն լեզուով», սրահի մը մէջ որ լեցուն էր հետաքրքրուած արուեստասէրներով:

Նախքան համառօտ նկարագրականը համերգին, խուսափելով մանրամասնութիւններէ, – տեղին է յիշել մասնակցութիւնը հայ եւ ֆրանսացի արուեստագէտներու որոնք իրենց գնահատելի բաժինը բերին լաւ կազմակերպուած ու յաջող այս երեկոյթին: Ֆրանսահայութեան համար ծանօթ մեներգիչներ՝ Լին Տուրեան եւ Ասդիկ Տէտէեան, որ յղացող ու կազմակերպիչն էր նուագահանդէսին, պատրաստելով նաեւ լոկ Ֆրանսացիներէ (երկու Հայուհիներ միայն) կազմուած Լը Ման եւ Ալանսօն քաղաքի խառն երգչախումբը եւ որու ղեկավարն էր Տիկին Բլէզ Բուրլէն: Նուագահանդէսին կը մասնակցէին նաեւ՝ Էլիա Փէհլիվանեան իր քանոնով, Ստեփան Ակէրթ՝ սանթուրով, Ժ. Մաթիւեան եւ Ս. Փափազեան ազգային պարերով, Ա. Փեհլիվանեան՝ դհոլով և Ֆ. Պալլէվրը՝ դաշնակով: Արտասանողներ՝ Ֆիլիփ Ուզունեան, Թէրէզ եւ Ռընէ Ավանէլ, Վ. Տէր – Սարգիսեան, Տատուրեան:

Դիւրահասկնալի եւ տեղին գաղափարով նուագահանդէսը բաժնուած էր գլխաւոր երկու մասերու ցուցաբերելով հայ ժողովուրդի անցեալն ու ներկան. Ա. – Հալածանք ու տառապանք: Բ. – Վերածնունդ:

Առաջին բաժինը կը սկսէր Աշոտ Սաթեանի «Լուռ գնաց» եւ «Լուսին ելաւ» ժողովրդական խմբերգով ընկերակցութեամբ Տէտէեան — Տուրեան զուգերգին, գործիքային խմբին ու պարողներու: Սակաւաթիւ հայ հանդիսատեսը չէր կարող հաւատալ թէ մեր հոյակապ լեզուով երգող այդ խումբը փաստօրէն կը բաղկանար Ֆրանսացիներէ, որոնք ցուցաբերեցին թէ մեկնաբանական եւ թէ առոգանական յաջողութիւն: Այս երկերը մեկնաբանուեցան պարող զոյգին ալ մասնակցութեամբ որոնք ազգային տարազներով ներկայացուցին հայ պարային արուեստի գեղեցիկ նմոյշը, համադրելով մանաւանդ Ա. Սաթեանի երկի բնագրին ու երաժշտութեան իրենց ճկուն ու տեղին երփնաւորումով: Տեղն է յայտնել նաեւ թէ վերեւ յիշուած երկերու յաջողութեան մէջ մեծ բաժին ունեցան Տէտէեան — Տուրեան զոյգը իրենց մեկնաբանական եւ բեմական անժխտելի կարողութեամբ:

Յաջորդաբար ունկնդրեցինք նաեւ Կանաչեանի «Օրօր»ը եւ Կոմիտասի «Սարերի վրով գնաց» երկերը երգչախումբի կատարմամբ, նաեւ մեներգ ու զուգերգ Կոմիտասէն՝ Կռունկ (Տուրեան), Անտունի (Տէտէեան), Տէր Ողորմեա՛ (Տուրեան), Կոմիտասէ՝ Գարուն ա (Տէտէեան – Տուրեան), Քէլէր – ցոլէր (Տէտէեան – Տուրեան) եւ Ռ. Մելիքեանի «Ուռենին» (Տէտէեան – Տուրեան): Ազգային տարազով բեմ ներկայացող մեր երգչուհիները յաւելեալ փայլ մը եւս տուին նուագահանդէսին: Թարգմանաբար արտասանութիւններ ունկնդրեցինք Ղ. Աղայեանէ, Սիամանթոյէ, Ա. Դարբինէ, Դ. Վարուժանէ, Մ. Մեծարենցէ եւ Աշուղ Ջիվանիի Ազգուրացն ալ Կ. Տատուրեանի կողմէ՝ հայերէնով: Արտասանող արուեստագէտները կատարելապէս ըմբռնած բանաստեղծութեանց ոգին ու իմաստը կարողացան ստեղծել հայ ոգեկան շունչը ունկնդիրներու մօտ:

Համերգի երկրորդ՝ «Վերածնունդ» բաժինը կը սկսէր Խ. Աւետիսեանի «Իմ անոյշ տաւիղ» երկով, Տէտէեան – Տուրեան զուգերգի, գործիքային խմբի եւ պարող զոյգին մասնակցութեամբ: Տիկին Փէհլիվանեան՝ վարպետ քանոնահար, իր մատներու քնքոյշ հպումներով յաջողեցաւ մեզ փոխադրել հայրենի բնաշխարհ կարօտի, սիրոյ ու թախծի հոգեկան ուղիներով, քանոնի հեշտօրօր ու հոգեյոյզ մեղեդին ընդելուզելով Տէտէեան – Տուրեան զուգերգին հոգեպարար ելեւէջներուն: Նաեւ տեղին կը նկատենք կանգ առնել Ս. Փափազեան եւ Ժ. Մաթիւեան պարող զոյգին արուեստին վրայ, որոնք յաւելեալ փայլ մը կարողացան տալ մանաւանդ «Իմ անոյշ տաւիղ» գործին քանի որ երկուքն ալ տիրացած ըլլալ կը թուին պարային արուեստի որոշ մակարդակի ու վստահ ենք թէ լաւագոյնս պիտի ցուցաբերեն իրենց արուեստն ու մեկնաբանական կարողութիւնը յարմարագոյն բեմերու վրայ: Վերստին խանդավառ հաճոյքով ունկնդրեցինք Տէտէեան — Տուրեան զոյգը հայ դեղջուկ երգերով ու Ս. Ակերթի սանթուրը՝ հատուած մը Անոյշ օփերայէն:

Իսկ որպէս եզրափակիչ մեր տեղեկատու նկարագրականին կը ցանկանք անգամ մը եւս կանգ առնել երգչախմբի վերջին երկու մեկնաբանութեան՝ միշտ հայերէն լեզուով. առաջինը Գ. Հախինեանէ՝ «Քառասուն տարիս լրացաւ» երգիծական երկը մասնակցութեամբ Տէտէեան – Տուրեան զուգերգի եւ Կոմիտասի «Քաղհան կ'անեմ», «Եէրի – եէրի», «Հով, հով, հով լինի» ու «Իմ չինարի եարը» ու որպէս վերջաբան Թ. Ալթունեանի՝ «Ես իմ անոյշ Հայաստանի»ն ու Է. Յովհաննիսեանի՝ «Էրէբունի»ն, որ երգչախումբի յաջողութեան գլխաւոր յաղթանակը եղաւ հմայելով ու խանդավառելով ֆրանսացի ունկնդիրները որոնք երկարատեւ ծափահարութիւններով բազմաթիւ անգամներ բեմ հրաւիրեցին երգչախումբի անդամներն ու բոլոր մենակատարները, ու այդ հմայուած զանգուածը եկաւ հաստատել թէ «Թէեւ փոքր ենք թիւով եւ սակայն բարձր, շատ բարձր է մեր մշակոյթի արժէքը»:

Գեղարուեստական սոյն խնջոյքի մասնակիցները մօտէն տեղեկացան նաեւ մեր փառաւոր անցեալին ու ներկայի մասին շրջագայելով քաղաքապետարանի ցուցասրահին մէջ, ուր պատշաճ ու ճաշակաւոր կերպով ցուցադրուած էին, ըսկըսած ուրարտական շրջանէն մինչեւ այսօրուան փայլուն ներկան գունաւոր նկարներով, մանրամասն բացատրագրերով հայ մշակոյթի բոլոր ճիւղերը սկըսեալ մեր այբուբենէն, երաժշտական նօթագրութենէն մինչեւ մանրանկարչութիւն եւ ճարտարապետութիւն: Ու համաձայն մեր քաղած տեղեկութեան կազմակերպիչ մարմինը ծրագրեր կը մշակէ ցուցահանդէսն ու գեղարուեստական ներկայացումը տեղափոխել տարբեր քաղաքներ եւս:

ԱՐԱՄ ԱՆԴՐԷԱՍԵԱՆ

ԳԱՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ

ՓԱՍԱՏԻՆԱՅԻ Հ. Մ. Մ.-ի Տան մէջ, Փետրուար 21-ին, տեղի ունեցած է Տան պարտամուրհակի հրկիզման արարողութիւնը: Տարի մը առաջ, Հ. Մ. Մ.-ի սրահը կոչուած էր «Կարօ Սողանալեան» եւ բարերարին կողմէ կատարուած 150-հազար տոլարի նուէրով կարելի եղած էր Տան մնացեալ մուրհակները վճարել ու շէնքը ամբողջական սեփականութիւնը դարձնել Միութեան: Հանդիսութեան խօսք առած է Հ. Մ. Մ.-ի ատենապետ Գ. Գալայճեան, շեշտելով ակումբին դերը: Շահէ Արք. Աճէմեան անդրադարձած է ակումբներու գոյութեան կարեւորութեան: Ողջոյնի խօսք արտասանած են Մանուէլ Ազատեան (Լոնտոնէն), Պետրոս Բուչեան (Քանատայէն), Հերի Տրամերեան եւ Կարօ Սողանալեան: Այս առթիւ Սարգիս Սողանալեան 50 հազար տոլար նուիրած է Հնչակեան Կուսակցութեան «Կայծ» Երիտասարդական Միութեան, իսկ Լոնտոնէն Միհրան Ասադեան հինգ հազար տոլար՝ Հ. Մ. Մ.-ին: Երեկոյթը շարունակուած է երգիչ Յովիկ Գրիգորեանի ու իր նուագախումբին ստեղծած մթնոլորտին մէջ:

ԽԱՐԻՍԽԷՆ ՀԵՌՈՒ

(Վ Է Պ)

ՆԻԿՈՂՈՍ ՍԱՐԱՖԵԱՆ

(Բ. ՄԱՍ)

Ա.

– Այո՛, ծերացած խարխուլ բան մըն էր ան, ծանր բեռ մը այլեւս, ամբողջ կեանքի ընթացքին: Զլթիկ, հասարակ բան մը: Այո՛, կոյր չէր Աւետիս, կը տեսնէր: Անպարկեշտ էր Զարուհի...

Ոչ, ոչ, չէր կրնար մնալ Աւետիս ատանկ կնկան մը քով: Չէր կրնար ամուսնանալ անոր հետ: Չէր կրնար քանդել իր ապագան անոր համար, այո՛, իր ապագան, որ այնքա՛ն նշանակութիւն ունէր իր մօր, իր եղբօր, իր բարեկամներուն համար:

Աւետիս նոր էր որ կարծես կ'անդրադառնար: Նոր էր որ կ'արթննար ահաւոր երազէ մը եւ կը խորհէր ճիգ մը ընել, իր կողմէ, փախելու: Տեսաւ այն, որ շատ խոր արմատներ էին ձգեր իր երակները ու ինքը կապուած էր անոնցմով՝ Զարուհիին:

Մէկ մտածում ունեցաւ միայն, իր այդ շուարումին մէջ: Գրել եղբօրը եւ բացատրել ճշմարտութիւնը, խնդրել անկէ, որ գայ, ուշ չէ դեռ, գայ եւ քաշէ տանի զինքը: Ինքը առանձին անկարող էր այլեւս ատիկա փորձելու համար: Զարուհի զաւակ կրնար ունենալ:

Զարուհիի յանկարծակի և ողբերգական անկումը կը ճնշէր Աւետիսի վրայ, որ չկրցաւ ըմբռնել իր սիրոյ տեսակը: Աւետիս քայքայած փլցուցած էր զայն՝ պէտք էր տանիլ մինչեւ վերջը, սպասել որ բընական ձեւով մը լուծուի խնդիրը, առանց վէրք բանալու մէկուն կամ միւսին մէջ:

Բայց պէտք էր գրել եղբօրը: Անպայման:

Աւետիսի սենեակին դուռը բաց ձգուած էր: Խոհանոցէն գնաց հոն այրող կաթի մը հոտը: Լսուեցաւ ժանոյի ձայնը.

– Բան մը կը վառի կոր, բան մը կը վառի:

Աւետիս՝ գաւաթ մը կաթը ձեռքին՝ մըտաւ սենեակը:

Կիրակոս ոտքի ցատկեց եւ գնաց վառեց ելեկտրականութիւնը: Ու ծռելով քիչ մը ձախ՝ երկար, երկար նայեցաւ նկարի մը, ուր կեցած էր ինքը՝ իր բոլոր զինանշանները կուրծքին՝ Զարուհիին քով, որ կ'երեւար հող, տարբեր, օտար կնոջ մը պէս երազային:

Լռութեան մէջ կը լսուէին ժանոյի կաթը խմելու ճիգերը եւ հեւքերը, Տիկին Ազատունիին գալումը: Կը լսուէին քայլեր, որ կը բարձրանային դուրսի սանդուխներէն վեր, կը մօտենային եւ կանգ կ'առնէին դրան առջեւ: Բանալին դարձաւ ծակին մէջ:

– Հիւանդանոցէն ձեզ կ'ուզեն սախտոդարար, մսէօ Կիրակոս ...

Կիրակոս հագուեցաւ եւ առանց ձայն հանելու՝ իջաւ պանդոկապետին ետեւէն:

Բ.

Եւ երբ կամուրջին ծանր երկաթներուն տալով իր կուրծքը՝ Կիրակոս նայեցաւ Սէնին, թուեցաւ իրեն թէ աշխարհը կը փախէր տակէն եւ ինքը կը պարպուէր անհատնում յորդումով մը: Թուեցաւ իրեն, թէ առանձին էր եւ նաւու մը վրայ, որ կը տանէր զինքը խաղաղութեան երկիր մը: Կը քակուէին օղակ – օղակ՝ ջուրերը անոր տակ: Շուքեր կը կախուէին կամուրջէն վար ու քարափներէն: Հովը կը ծեծէր, կը լուար զանոնք եւ կը փռէր աներեւոյթ թելերու վրայ:

Էյֆէլեան աշտարակը ընձուղտի վիզը տնկած՝ կը խմէր երկինքը Փարիզի լոյսերէն արբնած ամպերը: Ու լոյսերը կը սողային անոր կոկորդէն վար գիրի փոխուելով: Հովը կ'իյնար անոր ալ վրան ու կը խլէր անոր աներեւոյթ ձայները, ինչպէս սերմերը ծաղիկներուն տանելու, ցանելու համար զանոնք մարդոց ականջներուն մէջ:

Զղջացած էր Կիրակոս: Չէր կրնար մնալ տեղ մը: Հեռացաւ կամուրջէն, որուն ջուրերուն նայելով՝ կը զգար տկար բան մը իր մէջ, Ոչ մէկ բան դիւթական է այնքան, որքան յուզումը, որ կը հոսի դինովութեան տուած տեսիլներու թեթեւութեամբ՝ չափազանց տառապած սրտէ մը: Ծառերու ու կիրքերու ճնշումին տակ Կիրակոս հասած էր անզգայացած վիճակի մը: Կը վախնար: Ալիք, ալիք՝ կը փըրթէին, կը հեռանային մարմիններ՝ անոր մարմինէն, գիշերուան մէջ ու կ'իջնէին, կը միանային գետին ջուրերուն հետ, կը պառկէին, կը շարժէին, կը ցցուէին բընական եւ անըմբռնելի օրէնքի մը համաձայն:

Ոչ, այդչափ յիմար չեմ ըլլար, կը մտմտար Կիրակոս: Կը զարնէր անոր սիրտը: Եւ որովհետեւ տէրը չէր ինքզինքին եւ որովհետեւ կ'աճէր շարունակ այդ ահաւոր ցանկութիւնը, հայհոյեց, ոտքը զարկաւ կամուրջի քարերուն ու վերադարձաւ ցամաք՝ Նոթր Տամի հրապարակը:

Հոս սակայն հանդիպեցաւ նորէն՝ հիւանդանոց երթալու պահանջին, որուն դէմ էր ելած ամբողջ գիշերը: Հոն էր, հոն իր խաղաղութիւնը մեռած կամ ողջ՝ Զարուհին էր իր խաղաղութիւնը:

(Շար. 52)

(Շար. Ա. էջէն)

տատուի եւ ասիկա հաստատեցին մեզի նաեւ պատասխանատուներ, Երեւանէն — որ ամէն ինչ ծագած է այն կողմնակալ եւ չինծու տեղեկատուութիւններէն որոնք կատարուած են Ազերի հեռատեսիլին կողմէ: Ան խօսած է միայն սպաննուած երկու Ազերիներու մասին, ոչ մէկ ակնարկութիւն ըներով հայ զոհերուն: Ի դէպ, Շաբաթ առաւօտ, մեր ունեցած հեռաձայնային խօսակցութենէն Երեւանի հետ, կը հաստատուէր որ բողոքները, այս առընչութեամբ, արդինք տուած են:

«Հերըլտ Թրիպիւն», առաջինէն 6րդ էջ լայն տեղ կու տար, Շաբաթ առտու եւ 2 տարի ետ կ'երթար խօսեցնելով Երեւան բնակող անտեսագէտ մը՝ Իկոր Մուրատեան: Մտաւորականներու խումբով մը, այն ատեն արդէն, փորձած են օգտուիլ Նոր Հրապարակայնութեան մթնոլորտէն, Ղարաբաղի հարցը տանելով Մոսկուա: Այսօր, կը գրէ ամերիկեան օրաթերթը, Մուրատեան չչմած է ծագած փոթորկէն: «Երբեք չէինք խորհեր թէ այս համեմատութեան կը հասնի» կ'ըսէ հեռաձայնով հարցազրոյցի մը ընթացքին: Մուրատեան Բաքու ծնած է, 30 տարեկան է, ծնողքը՝ Ղարաբաղցի է: Ապա, թերթը պատմական վերյիշումը կ'ընէ դէպքերու ընթացքին, դիմումներուն, Մոսկուա գացած պատուիրակութեանց, նաեւ ապականութեան հարցերուն եւ Զօրի Բալայեանի կարգ մը յայտարարութեանց Ղարաբաղի վերջին դէպքերուն մասին: Կ'անդրադառնայ Զօրի Բալայեանի եւ Սիլվա Կապուտիկեանի տեսակցութեան Կորպաչովի հետ (այդ մասին լայն տեղեկութիւններ տուինք մեր նախորդ երկու թիւերով):

Նոյն օրը «Ֆիկառօ» քաղաքական վերլուծում մը կ'ընէ Կորպաչովի երեք տարուան իշխանութեան, կասկածի ենթարկելով անոր դիրքին շատ ամուր ըլլալը: Տիկին Թաչըր ապահով է որ խորհրդային թիւ մէկը իր կողքին ունի Փոլիթպիւրօն, զինուորականները, մինչեւ իսկ ՔԱ-կէ-Պէ-ն:

«Մոնտ», Շաբաթ իրիկուն Նոր վկայութիւններու կ'արձագանգէր, ինչ կը վերաբերի ջարդերուն: Նախ կ'արձագանգէ Գրիգորեանցի եւ Շիլկովի մամուլի ասուլիսին, ապա կու տայ աւելի հետաքրքրական վկայութիւն մը (իտալական թերթերն ալ նոյն արձագանգը տուին): Բաքու ղրկուած երեք հարիւր ոստիկաններէն մէկն է պատմողը: Փետրուար 27-ի գիշերն իսկ, ցուցարարներ յարձակած են խանութներու վրայ, մինչ յաջորդ առտուն 12-էն 17 տարեկան խուլիկաններ խուժած են Սումգայիթի գլխաւոր հրապարակը եւ ջարդը սկսած: Քարկոծած են նաեւ քաղաքացօրքեր, որոնք քաշուած են կուսակցութեան կեդրոնական շէնքը, հոն ստացած զէնքեր, զորս չեն օգտագործած: Ապահովութեան ուժերը «կաշկանդ» հեռացած ու Հայերը ձգած մարդասպաններու խուժանին: Ադրբէնջանցին կ'ըսէ թէ բռնաբարութիւններ գործուած են ու ահաւոր ջարդեր: Երկուշաբթի առտու ժամը 4-ին զինեալ ուժեր հասած են, բայց ջարդերը շարունակուած են, 20 — 30 հոգինոց խմբակներու կողմէ:

— ՄԱՄՈՒԼ —

Իտալական օրաթերթերը լայն տեղ կու տան: Յատկանշական էր արդէն, որ իտալական օրաթերթ մըն էր -Լա Ռեփուպլիքա- որ կու տար գլխաւոր սքուփը, հարցազրոյցներ Սիլվա Կապուտիկեանի եւ Զօրի Բալայեանի հետ: Ուրբաթ եւ Շաբաթ, գրեթէ բոլոր օրաթերթերը յօդուածներով թէ լրատուութիւններով «մեղմով» կը գրադէին:

Զխաբուինք: Եւ մանաւանդ չանտեսենք թէ այս հետաքրքրութիւնը այնքան ալ անշահախնդիր չէ եւ հոս զարմանալու պատճառ չկայ: Իւրաքանչիւր հոսանք պիտի ջանայ դէպքերը օգտագործել, չըսելու համար՝ շահագործել, ըստ իր քաղաքական հայեցողութեան: Այսպէս, Իլ Ճիորնալէ, Մարտ 11-ի իր թիւին առաջին էջին վրայ «Noi Armeni» (Մենք Հայերս) խորագրին տակ կը հրատարակէ յօդուած մը, ստորագրուած Լէոն Ալեքսանեան: Թերթին խմբագրութիւնը կը ճշդէ որ ծածկանուն մըն է, որովհետեւ յօդուածագիրը, որ ծանօթ ամերիկահայ փրոֆէսէօր մըն է, զաւակ եւ ընտանիք ունի Խորհ. Միութիւն. մնաց որ բանծներուն մէջ, վտանգաւոր բան չկայ եւ Միկոյեանի մասին բերած իր վկայութիւնը չէ որ կրնայ վնասակար թուիլ: Կը պատմէ որ իր մօրեղբայրը, որ դպրոցական ընկերն էր Միկոյեանի, օր մը առանձին գտնըւած է անոր հետ եւ ըսած.— «հիմա, որ զօրաւոր ես, պէտք է յիշես որ Հայ ես», ու Միկոյեան պատասխանած կ'ըլլայ՝

Տէր եւ Տիկին Տօքթ. Ժիրայր Վարդանեան եւ զաւակները,
Տէր եւ Տիկին Լեւոն Վարդանեան եւ զաւակները,
եւ ընտանեկան բոլոր պարագաները ցաւով կը ծանուցանեն իրենց մօր եւ մեծ-մօր՝

ԱՅՐԻ ՏԻԿԻՆ
ՎԻՐԺԻՆԻ ՎԱՐԴԱՆԵԱՆԻ

մահը, որ պատահեցաւ Մարտ 12-ին:

Յուղարկաւորութիւնը կը կատարուի, Հինգշաբթի, Մարտ 17, ժամը 15.30-ին Փարիզի Ս. Յովհաննէս - Մկրտիչ Եկեղեցին, ուրկէ մարմինը կը փոխադրուի Փանթէն — Փարիզէնի գերեզմանատունը:

Մահազդ չստացողներէն կը խնդրուի ներկայս իբրեւ այդ նկատել:

***

Ոչ ծաղիկ, ոչ ծաղկեպսակ, փոխան ծաղիկի նուէրները՝ նախընտրաբար Դըպրոցասէր Տիկնանց Վարժարանին:

«Եթէ յիշած ըլլայի, զօրաւոր դարձած չէի ըլլար»: Բացատրած կ'ըլլայ որ Հայոց դատը կորսուած դատ մըն է, կարելի չէ անոնց որեւէ ինքնավարութիւն տալ, այլապէս միւս բոլոր ազգութիւնները նոյնը կ'ուզեն: Յետոյ յօդուածագրին մօրեղբայրը Սիպիր կ'աքսորուի, ուրկէ չի վերադառնար: Կը ճշդէ որ չի խորհիր թէ Միկոյեանը զայն ղրկած ըլլայ Սիպիր, բայց նաեւ ոչինչ ըրած է ետ բերել տալու համար: Յետոյ, կ'անդրադառնայ Հայոց պատմութեան, հինէն ցեղասպանութիւն ու այսօրուան կացութեան: Կ'ըսէ թէ Հայերը Մոսկուայի դէմ չեն այլ իսլամական ամբարտաւանութեան ու կը հասնի եզրակացութեան, ըսելու համար թէ Միկոյեան իրաւունք ունէր, ինքնավարութիւն մը Խորհ. Միութեան մէջ հակազդեցութիւններու շարքի մը ծնունդ կու տայ, զոր ոչ ոք կրնայ կեցնել ու կը վերջացնէ.— «անգամ մը եւս, պայմանները դէմ են հայ ժողովուրդին՝ Պատմութեան մեծ որբին»: Նոյն թիւին մէջ կայ նաեւ յօդուած մը աւելի լրատուութեան բնոյթ ունեցող, ուր Մոսկուայի թղթակիցը կը քննէ կացութիւնը, նկատելով որ Կորպաչով, անմիջականին մէջ, միայն բարենորոգումներ կրնայ ընել: Քոռիէռէ, Լա Ռեփուպլիքա նաեւ լայն տեղ կու տան, նկարներով եւ զանազան մեկնաբանութիւններով՝ անցուդարձին մասին:

× Գերմանական մամուլն ալ սիւնակներ, էջեր կը տրամադրէ: Շթերն շաբաթաթերթի վերջին թիւը բազմաթիւ նկարներն ալ հրապարակած է այսօրուան դէպքերուն, բայց նաեւ 1915-ի ողբերգութենէն:

***

Թուրք մամուլը որ սկիզբի օրերուն բաւականացած էր արձագանգելով Ղարաբաղի ու Հայաստանի ցոյցերուն, առանց մեծ տեղ տալու մեկնաբանութիւններու, պարբերաբար կ'անդրադառնայ դէպքերու զարգացումին: Մեկնաբանութիւնները աւելի տեղ կը գրաւեն աջակողմեան - ազգայնական մամուլին մէջ ու կը միտին հակաթուրք, հակամահմետական վարկագիծ մը վերագրելու Կորպաչովի հայանպաստ արտայայտութիւններուն:

Թուրք մամուլը գրելով վերջին անցքերու. հայկ. Սփիւռքին մէջ գտած արձագանգներուն, յատկապէս կը ծանրանայ Միացեալ Նահանգներու հայութեան միասնութեան: Այսպէս, կ'ըսուի, թէ «Արմինիըն Լոպպի»ի վարիչները այցելութիւն մը տուած են Խորհ. Միութեան Ուաշինկթընի դեսպանին ու իրենց համակամութիւնը յայտնած Ղարաբաղի կցումը պահանջող ժողովուրդին:

Ասկէ զատ, Ներկայացուցիչներու ժողովի անդամներէն Թոնի Քոէլհօ որ պատրաստողն էր ցեղասպանութեան բանաձեւը, գիր մը ղրկած է Կորպաչովի, փափաք յայտնելով որ Ղարաբաղի շրջանը վերակցուի Հայաստանի:

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՈՐՈՇ ԹԱԹԱՐՆԵՐ պիտի կարենան Ղրիմ վերադառնալ: Ծանօթ է որ Գրոմիկոյի նախագահած յանձնախումբը, յետ քննութեան, մերժողական պատասխան տուած էր այս դիմումին: Ներկայիս, յանձնախումբը նոր որոշում մը տուած է: Կարգ մը ընտանիքներ, որոնց անցեալը խնդրոյ առարկայ չէ, պիտի կարենան վերադառնալ: Ծանօթ է որ Ստալին տեղահան ըրած էր գրեթէ ամբողջ ժողովուրդը:

ԻՍՐԱՅԷԼԻ վարչապետը՝ Շամիր Ուաշինկթըն գնաց, ուր Ամերիկացիք պիտի ջանան զինքը համոզել, որ ընդունի ամերիկեան ծրագիրը: Այս վերջինը կը նախատեսէ միջազգային ժողով մը, Ապրիլի կէսուն, որ համախմբէ արաբական շահեկից կողմերը, ապահովութեան խորհուրդի մնայուն հինգ անդամներ (Միացեալ Նահանգներ, Խորհ. Միութիւն, Ֆրանսա, Չինաստան, Մեծն-Բրիտանիա): Պէտք է կազմուին մէկ կամ երկու երկկողմանի յանձնախումբեր (Իսրայէլ - Յորդանան - Պաղեստին եւ ի հարկին Իսրայէլ - Սուրիա) որոնք բանակցութիւններ պիտի վարեն Մայիսէն Նոյեմբեր փոխանցման շրջանի կառոյց մը հաստատող գրաւեալ հողերուն համար, որ համապատասխանէ տեսակ մը ինքնավարութեան, Դեկտեմբերին ալ խորայելեան բանակը քաշուի պաղեստինեան քաղաքներէն:

ԹՈՒՐՔԻՈՅ ԵՒ ԽՈՐՀ. ՄԻՈՒԹԵԱՆ միջեւ զանազան մարզերու առընչուած տեսակցութիւններ տեղի կ'ունենան Մարտ ամսուան սկիզբէն ի վեր: Արդէն Անգարա հասած է մահմետական կրօնաւորներու պատուիրակութիւն մը: Կը սպասուին օդային նախարարութենէն մարմին մը եւ Թուրք եւ խորհրդային տնտեսական յանձնախումբի մը աշխատանքները շարունակելիք պատուիրակութիւն մը: Այս ամսուան վերջաւորութեան հաւանաբար Անգարա պտոյտ նաեւ Խորհ. Միութեան արտաքին նախարարին ա. օգնականը, Աֆղանիստանի խնդրին մասին երկկողմանի տեսակցութիւններու եւ արտաքին նախարար Շըվարնածէի այցելութեան ծրագիրը մշակելու համար: Արգարեւ Խորհ. Միութեան արտաքին նախարարը յառաջիկայ ամիսներու ընթացքին Թուրքիա պիտի այցելէ:

Pour le KARABAGH
Grand Meeting Unitaire de Solidarité

Lundi 21 mars à 20h30

MUTUALITE
RUE SAINT VICTOR — PARIS V^e

MARSEILLE
Maison de la Culture Arménienne
12 - 14, rue St. Bazile — 13001 Marseille

CONFERENCE - DEBAT
Solidarité
avec l'ARMENIE

◆ **L'ARMENIE SOVIETIQUE, L'URSS ET LE KARABAGH**
par Gérard CHALIAND
Professeur à l'ENA
(de retour d'URSS)

◆ **LA POLLUTION EN ARMENIE**
par Khorène KECHICHIAN
Membre du Comité d'Information et d'Action contre le crime chimico-nucléaire en Arménie Soviétique (CIACCAS)
Jeudi 17 mars à 20h30
—— Entrée libre ——

ՑԱՒԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Ֆրանսահայ Կապոյտ Խաչի Շրջանային Վարչութիւնն ու 19 մասնաճիւղերը, խորապէս ազդուած նախկին նախարար, Ալֆորվիլի երեսփոխան — քաղաքապետ՝ Ժոզէֆ Ֆրանչեսքիի մահէն, իրենց ցաւակցութիւնները կը յայտնեն Ալֆորվիլի քաղաքապետական խորհուրդին եւ ողբացեալին ընտանիքին:

LA CROIX BLEUE ARMENIENNE
Section Bld. Oddo — Lola Sassouni
organise la projection du film en arménien

CHEMIN DE LA CROIX

Dimanche 20 mars à 15 heures
Maison de la Culture Arménienne
12-14, rue St. Bazile — 13001 Marseille

Imprimé sur les Presses du Journal «Haratch»
83, rue d'Hauteville — 75010 Paris
Commission Paritaire : No 55935

FONDATION LEA ET NAPOLEON BULLUKIAN

COMMUNIQUÉ

Suivant le testament en date du 29 décembre 1983, Monsieur Napoléon BULLUKIAN décédé à Lyon le 12 avril 1984, a laissé son actif successoral à la constitution d'une :

«FONDATION LEA ET NAPOLEON BULLUKIAN»
sous l'égide de la FONDATION DE FRANCE
ayant pour objectifs suivants :

— Encourager la recherche médicale et particulièrement sur le cancer;
— Participer aux œuvres sociales et d'entraide de l'Eglise Arménienne d'Etchmiadzine;
— Encourager les jeunes artistes suivant les décisions du Conseil de la Fondation.

Un secrétariat administratif fonctionne à
LA MALMAISON
18, rue Louis Tourte — 69410 CHAMPAGNE AU MONT D'OR
LYON, FRANCE
qui était le domicile de Monsieur et Madame BULLUKIAN, et qui pourrait être utilisé pour des expositions, conférences, colloques, séances culturelles et musicales, et à la constitution progressive d'une bibliothèque spécifiquement arménienne etc.

Il sera procédé à une nouvelle attribution des revenus de la Fondation en faveur de toutes associations qui pourraient prétendre à une aide selon les objectifs précités de la Fondation.

Les demandes doivent être adressées au secrétariat de la Fondation dans un délai expirant le 30 avril 1988.

Les attributions seront proclamées ultérieurement.

pour le Conseil d'Administration de la
FONDATION LEA ET NAPOLEON BULLUKIAN
Le Président
Professeur Pierre MARION

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ
ՄԱՐՏ
16

MERCREDI
16 MARS
1988

LE NUMERO : 4,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ
ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

TEL.: 47. 70. 86. 60 — TELEX: HARATCH 280 868 F
C.C.P. PARIS 15069-82 E — 51027317 A R. C. PARIS

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար· 700 Ֆ· — Վեցամսեայ : 360 Ֆ·
Արտասահման : Տար· 1000 Ֆ· (ամէնօրեայ առաքում)
850 Ֆ· (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ·

63րդ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 16.707 Fondateur: SCHAVARCH MISSAKIAN 63e ANNÉE — No 16.707

Ղ Ա Ր Ա Բ Ա Ղ

ՊԷԼԿՐԱՏԻ ՄԷՋ
ԿՈՐԲԱՉՈՎ Կ'ԱՆԴՐԱԴԱՌՆԱՅ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՑՈՅՑԵՐՈՒՆ

ՍՓԻՒՌՔԸ՝ ՄԻՇՏ ԶՕՐԱՎԻԳ

ՄԱՄՈՒԼԻ ԱՑԼ, ԱՐՁԱԳԱՆԳՆԵՐ

Հայլու Պելկրատ հասած, Կորպաչով պատասխանած է ազգութեանց վերաբերող հարցումներուն եւ Խորհրդային Միութեան ունեցած հարցերուն այդ առընչութեամբ (ի դէպ, Եուկոսլաւիա հինէն ծանօթ է նման հարցերու) եւ չեշտած թէ Հայաստանի մէջ հակախորհրդային կամ հակընկերվարական ոչ մէկ լոզունգ եղած է: Ըսած է նաեւ. – «Ցոյց տուէք ինծի երկիր մը, ուր նման հարցեր չըլլան: Եթէ ցոյց տաք, ուղղակի հոն կ'երթամ հանգստանալու, առանց Մոսկուա հանգիպելու»: Աւելցուցած է որ հոն եղած հարցը (Հայաստան, Ատրպէյճան) նոր չէ, կ'եռայ չատոնց: Կարգ մը լարուածութիւններ երկու ազգերուն միջեւ, կ'ըսէ Կորպաչով, նկատի չառնուեցաւ, բայց կրկնած է թէ Երեւանի ցոյցերը «Խնդրոյ առարկայ չըրին համայնավար վարչակարգը կամ մեր քաղաքական ուղղութիւնը»:

ՆԻՒ-ԵՈՐՔ

Կիրակի, Մարտ 13-ին, շուրջ ութ հազար Հայեր ցոյց մը կատարած են իրենց համակրութիւնը յայտնելու համար Ղարաբաղի Հայութեան եւ դատին: Ցուցարարները երեք քիլոմեթր քալած են Ս. Վարդան Մայր Տաճարէն մինչեւ ՄԱԿ-ի խորհրդային պատուիրակութիւն, ներկայ ըլլալէ ետք Ատրպէյճանի զոհերուն ի յիշատակ մատուցուած պատարագին եւ հոգեհանգիստին:

Ժողովուրդին առջեւ, խօսք առած են հանդիսավարը՝ Տոքթ. Մարգպետ Մարկոսեան, Զ. Հայթայեան (Նիւ-Ճըրզիի նահանգային ներկայացուցիչ), Թորգոմ Արք. Մանուկեան եւ յանուն երիտասարդութեան՝ Սեդա Արապ:

Թորգոմ Արք.ի գլխաւորութեամբ պատուիրակութիւն մը ընդունուած է խորհրդային ներկայացուցչութեան կողմէ, որու յանձնած է յուշագիր մը: Ցուցարարները յաջորդաբար երգած են «Զարթիր լաօ», «Երեւան – էրեբունի», հուսկ՝ «Հայր Մեր»:

Ցոյցին կը մասնակցէր նաեւ Կիլիկեան Թեմի առաջնորդ Մեսրոպ Արք. Աշճեան:

ՊՈՍԹԸՆ

Բոլոր հոսանքներու մասնակցութեամբ եւ շուրջ 800 հոգիի ներկայութեան հանրահաւաք մը եւ մոմավառութիւն տեղի ունեցած է, Շաբաթ, Մարտ 12-ին, ժամը 17-էն 19, Ուաթըրթաուն Սքուէր: Կրօնաւորներ աղօթած են զոհերու հոգիներուն ի յիշատակ:

Մասաչուսէցի նահանգի երեսփոխան մը եւ ծերակուտական մը արտայայտած են իրենց համակրութիւնը: Թաղապետական Խորհուրդի նախագահը ըսած է թէ կ'ուղէ հեռագիր մը ղրկել Կորպաչովի քաղաքին անունով: Հանրահաւաքը կազմակերպած էր Հ. Բ. Ը. Մ.-ը:

ՊԷՅՐՈՒԹ

ԱՅԼ ՄԱՆՐԱՄԱՍՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Մեր նախորդ թիւով առաջին արձագանգներ տուած էինք Պէյրութի Շաբաթ օրուան ցոյցին: Ստացանք նաեւ կարգ մը այլ մանրամասնութիւններ:

Մարտ 12, Շաբաթ, ժամը 11-ին, Պուրճ – Համուտի Թաղապետութեան հրապարակը հաւաքուած են աւելի քան 25 հազար Հայեր ի պատասխան երեք կուսակցութեանց կոչին, բողոքելու համար Ատրպէյճան գործուած ջարդերուն դէմ: Նոյն օրը, ամբողջ Լիբանանի մէջ, բոլոր դըպրոցներն ու հայկական հաստատութիւնները փակ մնացած են:

Ցոյցը սկսած է լիբանանեան փառերգով: Համախմբուած էին աշակերտներ, ուսանողներ, կրօնաւորներ, քաղաքական եւ ազգային պատասխանատու դէմքեր, երեսփոխաններ եւ լիբանանեան կարգ մը կուսակցութեանց ներկայացուցիչներ:

Յաջորդաբար խօսք առած են երեք կուսակցութեան ներկայացուցիչները՝ Տոքթ. Եղիկ Ճէրէճեան (Ս. Դ. Հնչակեան), Յակոբ Աւետիքեան (Ռ. Ա. Կ.), Տոքթ. Բարգէն Փափազեան (Հ. Յ. Դ.): Բոլորն ալ շեշտը դրած են Հայերու միասնականութեան վրայ, Հայաստանէն ներս թէ դուրս, եւ իրենց յոյսը յայտնած Լեռնային – Ղարաբաղի խորհրդային Հայաստանի կցումը տեսնելու: Երեք բանախօսները դատապարտած են Ատրպէյճանի ջարդերը եւ իրենց համակրութիւնը արտայայտած Ղարաբաղի եւ Հայաստանի ժողովուրդին, ինչպէս նաեւ իրենց գնահատումը վերակառուցման այն քաղաքականութեան, որ կը տարուի Խորհրդային Միութեան մէջ, Միքայէլ Կորպաչովի ղեկավարութեան տակ:

Յանուն բոլոր ներկաներուն հետեւեալ հեռագիրը ղրկուած է Կորպաչովի, Կ. Դեմիրճեանի եւ Վազգէն Կաթողիկոսի: «Մենք, Լիբանանի Հայերս, այսօր հաւաքուած Պուրճ – Համուտ ժողովրդական ցոյցի մը, յուզումով ոգեկոչեցինք Ատրպէջանի կարգ մը քաղաքներու նահատակները: Ուժգին կերպով կը դատապարտենք այս ոճիրները եւ կը յուսանք որ նման բիրտ արարքներ չեն կրկնուիր»:

Ցոյցը վերջ գտած է Սարդարապատ երգով:

Բերանցի թէ գրաւոր մամուլ եւ հեռատեսիլ լայն արձագանգ տուած են:

*

ՄԱՄՈՒԼ

Իտալական օրաթերթերը կը չարունակեն արձագանգել Հայաստանի թէ Մոսկուայի խրադարձութեանց, յաճախ վերլուծական գրութիւններով: Մարտ 14-ի «Քոռիէռէ Տէլլա Սեռա» «Ճշմարտութիւն Սումգայիթի դժոխքին մէջ» խորագրին տակ կ'արձագանգէ գործուած ջարդերուն, նկար մը հրատարակելով Մոսկուայի գերեզմանատան Կիրակի օրուան բողոքի ցոյցէն: Թղթակիցը հանդիպած է Սումգայիթէն վերադարձող Մանուկեան ուսանողին, որ կը նկարագրէ անմխիթարելին: Մնաց որ լրագրական որոշ ըմբռնում մըն ալ կայ ներկայիս, որու համար ջարդեր, չարչարանքներ, մեռեալներ եւ ասոնց նկարագրութիւնը շատ աւելի «չահեկան» ե ն եւ տեղ կը գտնեն քան քաղաքական դատ մը կամ լուրջ հարցի մը քննութիւնը: Թող ոչ ոք գայթակղի, եթէ ըսենք, փակագիծի մէջ, որ մենք իսկ, Ղարաբաղի հանդէպ աւելի սրուած հետաքրքրութիւն ունեցանք, երբ ջարդի լուրերը հասան, կը բաւէ կարգ մը թուցիկներ կարդալ, ուր կ'անտեսուի բուն հարցը չեշտելու համար ջարդերը:

Նոյն օրուան, Մարտ 14 «Ճիոռնալէ»ն, յաջող խորագիր մը ունի, բառախաղով՝ «Gli armeni chiedono la verità alla Pravda in nome della glasnost», որ թարգմանի «Հայերը կը պահանջեն ճշմարտութիւնը «Պրաւդա»էն (Ճշմարտութիւն) յանուն հրապարակայնութեան»: Թերթը կը հաղորդէ որ Մոսկուայի Հայերը որոշած են յաջորդ Կիրակի ալ ցոյց մը ընել կուսակցութեան պաշտօնաթերթ՝ «Պրաւդա»ի խմբագրատան առջեւ, բողոքելու համար թերթին պահած լռութեան դէմ Սումգայիթի ջարդերուն մասին: Թղթակիցը ինք ալ խօսած է գերեզմանատուն հաւաքուած Հայերու հետ: Հոս ալ այլեւս Ղարաբաղի վերամիացումը մոռցուած կը թուի:

*

Գերմանական «Ֆրանքֆուրթէր Ալկէմայնէ» օրաթերթը, Մարտ 14-ի թիւին առաջին էջին վրայ կ'անդրադառնայ Մոսկուայի գերեզմանատան մէջ հաւաքուած աւելի քան 1000 ցուցարարներու, որոնք պահանջած են որ լուծում գտնուի Ղարաբաղի հարցին: Թերթը հակիրճ տողերով կը յիշէ նաեւ Փետրուարի ցոյցերը Ղարաբաղի վերակցումին համար, որ 1923-ին տրուած էր Ատրպէյճանի: Կը տըրւի նաեւ Մոսկուա ապրող Հայերու թիւը՝ 300 հազար:

*

ՖՐԱՆՍԱԿԱՆ ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹԵՐ

LE POINT

Շաբաթաթերթը Մարտ 14 – 20-ի թիւին մէջ երկու էջով կ'անդրադառնայ Ղարաբաղի հարցին: Սկսելով Մ. Կորպաչովի Փետ. 18-ի կեդրոնական Կոմիտէի լիակատար նիստին ազգութիւններու հարցին առընչութեամբ ունեցած արտայայտութիւններէն, համառօտ չարայարումը կ'ըլլայ Երեւանի մեծցի ցոյցերուն հետեւող դէպքերու. կ'ըսուի թէ Երեւանի ցոյցերուն տարողութիւնն ու Սումգայիթի վայրագ ջարդերը կեդրոնական իշխանութիւնը դրած են նոր կացութեան մը առջեւ, մինչ ան հետամուտ էր ժամանակ չահելու:

Թերթը նոյն էջերուն վրայ տեղ կուտայ նաեւ տեսակցութեան մը, կատարուած «խորհրդայնագէտ» Հէլէն Քարէր տ'Անքոսի հետ, ուր այս վերջինս կը վերլուծէ կացութիւնը, յանգելու համար այն եզրակացութեան, թէ «կարելի չէ Խորհ. Միութեան քարտէսը փոփոխութեան ենթարկել, ապա թէ ոչ ամբողջութեամբ կրնայ տակնուվրայ ըլլալ: Ապա, ամենափոքր գիջում մը հայկ. պահանջներու, նախընթաց մը կը ստեղծէ, որ կը ցնցէ ամբողջ Միութիւնը»:

LE NOUVEL OBSERVATEUR

Այս չաբաթաթերթը եւս կ'անդրադառնայ հայ – ազերի յարաբերութիւններուն, որոնք վատթարացած են, յանգելով բախումներու, որոնց ընթացքին Ազերիներ սպաննուած են: «Այս բոլորը ոչ թէ գլազնոստի, այլ Կովկասի մէջ տիրող անբաւարարութիւններու հետեւանք են» կ'ըսէ յօդուածագիրը: Ան, Ք. Ս. Քարոլ, մաս կազմած խորհ. օդուժին, 1942-ին ձերբակալուած է Երեւան, իր լեհ ծագումին պատճառով:

Կը խօսի Հայաստանի ներկային, բնապահական հարցերուն, Զ. Բալայեանի դիմումներուն, Ս. Կապուտիկեանի «պերեստրոյկա»յի լոյսին տակ ազգ. պատմութիւնը վերստին գրելու պահանջին, եւ վերջապէս Երեւանի տասնօրեայ ցոյցերուն մասին:

Ապա հոս եւս կը չեշտուի Կորպաչովի մասնուած գժուարին կացութիւնը: Կ'ըսուի թէ Մարտի վերջաւորութենէն առաջ հարցին լուծում մը բերելու խոստումը գրգռած է Ազերիները, որոնք աւելի «վայրագ» են քան՝ Հայերը:

*

ԹՈՒՐՔ ՄԱՄՈՒԼ

ՀԵՏԱՔՐՔՐԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒՄ ՄԸ…

Առաջին օրերու վերապահ կեցուածքէն ետք Թուրք մամուլը բաւական լայն տեղ կը յատկացնէ Ղարաբաղի հարցին, երբեմն Նախիջեւանն ալ միացնելով անոր: Աջակողմեան – ազգայնական մամուլը նոյնիսկ կը խօսի Թուրքիայէն պահանջուած հողերու մասին: Դժուար չէ մեկնաբանել նպատակը այս արտայայտութիւններուն որոնք կը ցոլացնեն տիրող բաւական ծաւալուն մտայնութիւն մը:

Ասոնց կ'ընկերանան միշտ, Սփիւռքի հայութեան համակամութեան ցոյցերուն լուրերը. յատկանշական է որ Թուրք թերթերը մինչ օրպէս պարզ լրատուութիւն

(Շար·ը Դ· էջ)

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ՄԱՀ ՀԵՆՐԻԿ ՄԱԼԵԱՆԻ

Երեքշաբթի վաղ առաւօտեան, ցաւով իմացանք, որ Երկուշաբթի օր, Մարտ 14-ին, ժամը 13-ին, մինչ Երեւանի ստուտիոյի մէջ փորձ մը կը ղեկավարէր, յանկարծամահ եղած է, Հայաստանի շարժանկարի մեծ դէմքերէն՝ Հենրիկ Մալեան:

Ծնած 1925ին Թէլաւ (Վրաստան), Մալեան աւարտած էր Երեւանի գեղարուեստա – թատերական Հիմնարկի բեմադրութեան բաժինը: Աշխատած է Արտաշատի, Կիրովականի, Ղափանի թատրոնները, ուր բեմադրած է Կոլտոնիի, Պարոնեանի գործերը, յետագային՝ Սունդուկեան թատրոնը Ռ. Սարոյեանի՝ «Խաղողի Այգին»: Կատարելագործելէ ետք իր ուսումը Մոսկուայի մէջ, 1954-էն ետք աշխատած է «Հայֆիլմ» շարժանկարի ստուտիոն: Իր առաջին ֆիլմերէն յիշենք՝ «Նուագախմբի տղաները» (1960), «Ճանապարհ դէպի կրկէս» (1963), «Մսիէօ Ժաքը եւ ուրիշներ» (1964): Իր ամէնէն ծանօթ եւ գնահատուած ֆիլմերն են «Եռանկիւնը», (1967), «Մենք ենք մեր սարերը» (1969), «Հայրիկ» (1972), «Նահապետը» (1977), «Կտոր մը երկինք» (1980), որոնք գրեթէ բոլորն ալ ծանօթ են նաեւ արտասահման եւ մանաւանդ՝ Փարիզ, ուր անոնք ցուցադրուեցան անցեալ տարի (Ապրիլ 1 – 14) հայկական շարժանկարի փառատօնին ընթացքին, իր իսկ ներկայութեան:

Այդ ներկայութիւնը առիթ եղած էր նաեւ որ «Յառաջ» տեսակցութիւն մը ունենայ իրեն հետ («Յառաջ Միտք եւ արուեստ» 1987, Մայիս):

Հոն կ'անդրադառնար, հակիրճ կերպով, իր կենսագրականին ու կը խոստովանէր թէ եկած թատրոնէն, կը փափաքէր թատրոն վերադառնալ. – «...Բայց հաւատացէք, որ հիմա չնայած որ կինոյում ինչ – որ բաներ տրուել են, ես վերադառնալ եմ ուզում դէպի թատրոն, կարօտում եմ թատրոնը, սիրում եմ եւ այստեղ երկու կրակի արանքում ընկած եմ»:

Հենրիկ Մալեան չկրցաւ վերադառնալ իր հին սէրերուն, բայց մեռաւ, ինչպէս կ'ըսեն՝ պատնէշին վրայ, գործի գլուխ: Ծրագրած էր անպայման Հ. Քոչարի «Կարօտ»ը լրացնել, ծրագրած էր ամառը վերջ Լիբանան երթալ, ծրագրած էր անկէ Փարիզ անցնիլ...: Ծրագրած չէր յանկարծ այս հրաժեշտը տալ, գործն ալ կէս թողլով, բայց ընկերները որոշած են անպայման իրագործել:

Յուղարկաւորութիւնը կը կատարուի, Չորեքշաբթի, Մարտ 16-ին, Երեւան:

ՕՍՄԱՆԵԱՆ ՊԵՏՈՒԹԵԱՆ «ՔԱՂԱՔԱԿՐԹԱԿԱՆ ՄԻՍԻԱ»ՅԻ ՄԱՍԻՆ

Մ. ՆԵՐՍԻՍԵԱՆ
(Ակադեմիկոս)

Բ.

Նուաճուած երկրներում օսմանեան սուլթանները հաստատեցին բռնի ստրկացման, դաժան ճնշումների, հարստահարութիւնների ռեժիմ: Այդ երկրներում ստեղծուած օսմանեան ռեժիմը, ինչպէս նշել է Կ. Մարքսը, ոչ այլ ինչ էր, եթէ ոչ «ռազմական գրաւիչների ռեժիմ»:

Հպատակ երկրներում օսմանեան Պետութիւնը վարում էր բացարձակ բռնութեան եւ անլուր կեղեքումների քաղաքականութիւն՝ ռազմաֆէոդալական շահագործում, սոցիալական անասելի կեղեքում, արտատնտեսական ճնշման ամենավայրենի ձեւեր, ազգային եւ կրօնական բարբարոսական հալածանքներ ու հարստահարութիւններ: Օսմանեան կայսրութեան ժողովուրդների ծանր վիճակի մասին ահա թէ ինչ է գրել ԺԷ. դարի թուրք պատմիչ տարեգիր Կուչի պէյը. «...Աղքատ ռայաների նկատմամբ ներկայումս կիրառուող նման ճնշումներ ու բռնութիւններ տեղի չեն ունեցել ոչ մի ժամանակ եւ ոչ մի տեղ...: Ռայաները ինչպէ՞ս կարող են տանել այս բռնութիւնները: Երկրի ժողովուրդը ինչպէ՞ս կարող է ապրել այս պայմաններում»:

Խօսելով Օսմանեան կայսրութեան մէջ ԺԶ. — ԺԸ. դարերին ստեղծուած ծանր դրութեան մասին, պատմաբան Ահմէդ Ճէվտէդ փաշան, որի տրամադրութեան տակ են եղել սուլթանական արքունիքի արխիւային շատ նիւթեր եւ պաշտօնական այլ փաստաթղթեր, գրել է.— «Երկար ժամանակ բռնութիւններն ու անիրաւութիւններն անցել էին ամէն մի սահման: Ռայաները Օսմանեան կայսրութեան մէջ ենթարկուելով մեծ թշուառութեան, թողել էին իրենց երկիրն ու հայրենիքը եւ ցիր ու ցան եղել: Դրա հետեւանքով երկիրն ագռաւների ու բուերի բոյն էր վերածուել». Երկրի այդ սարսափելի աւերուածութեան պատճառը, աւելացնում էր Ճէվտէդ փաշան, ոչ միայն պատերազմներ էին, այլեւ շատ ծանր հարկերը, որոնք գանձւում էին ամենայն բռնութեամբ ու դաժանութեամբ:

Դժոխային վիճակը շարունակուեց նաեւ յետագայ դարերում: 1803-ին Յունաստանից գրում էին. «Փաշաներից սկըսած Բ. դրան բոլոր պաշտօնեաները, որոնց յանձնարարուած է կառավարել այս գաւառները, մշտապէս կատարում են աղաղակող անարդարութիւններ, զբաղւում են միայն նրանով, որ բնակիչներին կողոպտում եւ ենթարկում են տառապանքների ու բռնութիւնների»: Ռուսական հիւպատոս Մ. Մինչուկը 1815-ին զեկուցում էր, որ Մորէայի բերդերում տեղաւորուած թուրքական կայազօրի զինուորները «թալանում են, սպանում, եւ ամէն ինչ մնում է անպատիժ: Այստեղ գոյութիւն չունի ոչ իշխանութիւն, ոչ օրէնք»:

Նոյն պատկերը մենք տեսնում ենք նաեւ Արեւմտեան Հայաստանում, ուր ԺԶ. դարում երկարատեւ ու աւերիչ արշաւանքներից յետոյ իրենց տիրապետութիւնը հաստատեցին թուրքական սուլթանները: Ազգային ճնշումները, հարստահարութիւնները, կողոպուտը եւ թալանը այստեղ եւս ստացան այլանդակ ձեւեր: Պատահական չէ, որ ԺԷ. — ԺԸ. դարերի հայ պատմիչները, ժամանակագիրները եւ յիշատակարանների հեղինակները ողբում էին իրենց ժամանակի դառն իրականութիւնը: Իր ուղեգրական նոթերի մէջ լեհահայ Սիմէոն դպիրը (ԺԷ. դար), օրինակ, գրում էր, թէ արեւմտահայերը ենթարկւում են բազմապիսի ծանր տառապանքների, «վասն որոյ յոյժ աղքատ ու չքաւոր են, զի միշտ դրկեն, տուգանեն, զրպարտեն եւ առնել հարկս պահանջեն ... ամէն տեղ թալան եւ եաղմայ եւ զուլում»: Նոյն դարի մի այլ ժամանակագիր բացագանչում էր. «Արդ զնեղութիւն եւ զդառնութիւն վշտաչատ ժամանակիս ո՞վ կարէ ընդ գրով արկանել, ո՞վ, եղբարք»:

Ժողովրդի ծանր դրութեան մասին Յակոբ Կարնեցին յայտնում էր. «Հարկապահանջութիւնն եւ կեղեքելն անասելի է եւ անպատմելի»: 1760-ին Լիմ անապատում գրուած մի ձեռագրի յիշատակարանում ասուած է. — «Ի դառն եւ ի նեղ ժամանակիս, որ յամենայն կողմանէ նեղիմք յանօրինաց հարկապահութենէ, ի սպանութենէ, ի գերութենէ եւ յայլ անասելի եւ անպատմելի պատուհասէ, որս այս 70 տարի է իբրեւ արեան ծովու նման կու ծփայ բովանդակ աշխարհ»:

Աւելի ուշ, 1805-ին Արեւմտեան Հայաստան այցելած Ֆրանսիական դիւանագէտ Պ. Ա. Ժոպէրը Բայազէդի փաշայութեան եւ ընդհանրապէս ամբողջ երկրի մասին գրել է. — «Ի զուր է հողագործն այստեղ սերմեր ցանում: Հունձքը խլում են դեռ չհասունացած: Աւազակների կատաղութիւնից եւ նահանգում իշխող փաշաների հարստահարութիւններից ազատուելու համար գիւղացին ստիպուած է լքել դաշտերը, փախչել ընտանիքով եւ իր հօտերով: Այս դժբախտ երկրում գոյութիւն չունի ոչ հայրենիք, ոչ ապահովութիւն, ոչ հանգիստ»:

Օսմանեան Պետութեան նուաճած երկրները ապրեցին տնտեսութեան եւ մշակոյթի խիստ անկում, համընդհանուր դեգրադացիա: Թուրքական տիրապետութեան հետեւանքով, գրել է ռուս պատմաբան եւ հրապարակախօս Սերգէյ Գլինկան, «Տիգրիսի եւ Եփրատի ջրերով ոռոգւող երկրամասերը վերածուեցին աղետալի, ողբալի անապատների»: Երբ օսմանեան բռնապետութիւնը հաստատուեց Առաջաւոր Ասիայում, նշել է Վալերի Բրիւսովը, ապա այդ աշխարհամասի վըրայ «իջաւ բարբարոսութեան եւ տգիտութեան թանձր խաւարը»:

Օսմանեան տիրապետութիւնը գրեթէ նոյն վիճակը ստեղծեց նաեւ միւս երկըրներում: Բալկանեան երկրների պատմութեան մասնագէտ Ի. Ս. Դոստեանը գրել է.— «Պուլկարիայի նուաճումը Թուրքերի կողմից դատապարտեց պուլկար ժողովրդին անյոյս ստրկութեան: Թուրքական նուաճողները զրկելով պուլկար ժողովրդին անկախութիւնից, խախտեցին պատմական զարգացման նորմալ ընթացքը, կասեցրին Պուլկարիայի արտադրողական ուժերի զարգացումը: Մի քանի դար տեւող թուրքական տիրապետութիւնից յետոյ պուլկար ժողովուրդը տնտեսական ու քաղաքական զարգացման տեսակէտից դարձաւ Եւրոպայի ամենայետամնաց ժողովուրդներից մէկը»:

Թուրքագէտ Ա. Ս. Տվերիտինովան իր բազմաթիւ ուսումնասիրութիւնների հիման վրայ յանգեց հետեւեալ ճշմարիտ եզրակացութեանը. բոլոր առումներով «Թուրքական տիրապետութիւնը մեծագոյն աղէտ էր նուաճուած երկրների համար»: Մի այլ կապակցութեամբ նա գրել է. — «Թուրքական արշաւանքները ուղեկցւում էին քաղաքների ու գիւղերի սարսափելի աւերածութեամբ, նիւթական ու մշակութային արժէքների կողոպուտով, հարիւր հազարաւոր խաղաղ բնակիչների գերեվարութեամբ: Թուրքական լծի տակ ընկած պալքանեան, կովկասեան, արաբական եւ միւս ժողովուրդների համար այդ արշաւանքները պատմական աղէտ էին, որ երկար ժամանակ արգելակեցին բազմաթիւ ժողովուրդների տնտեսական ու մշակութային զարգացումը»:

Այսպիսին է եղել պատմական իրողութիւնը: Բայց դա ի՞նչ նշանակութիւն ունի ժամանակակից թուրք կեղծարարների համար, որոնք արհամարհելով փաստերն ու ճշմարտութիւնը, բարբառում են այն մասին, թէ օսմանեան սուլթաններն իբր քաղաքակրթութիւն են տարածել...:

Օսմանեան Պետութեան «քաղաքակրթական միսիա»յի մասին աւելի լրիւ գաղափար կազմելու համար հարկ է պարզել նաեւ հետեւեալ հարցը, թուրքական սուլթանները ի՞նչ քաղաքականութիւն էին վարում ճնշուած ժողովուրդների ազատագրական շարժումների նկատմամբ:

Յայտնի է, որ ի պատասխան դաժան ճնշումների ու հարստահարութիւնների, օսմանեան լծի դէմ բռնկուեցին ազատագրական շարժումներ գրեթէ բոլոր նուաճուած երկրներում: ԺԵ. — ԺԸ. դարուն տեղի ունեցան բազմաթիւ ելոյթներ ու ապստամբութիւններ Պուլկարիայում, Սերպիայում, Յունաստանում, Ալպանիայում եւ այլուր: ԺԹ. դարի ըսկզբին, երբ մի կողմից աւելի էր քայքայւում թուրքական ռազմաֆէոդալական պետութիւնը, իսկ միւս կողմից պուրժուական յարաբերութիւնների զարգացման հետեւանքով Օսմանեան կայսրութեան մի շարք երկրամասերում տեղի էր ունենում ազգային միաւորման եւ վերածնունդի պրոցէսը, ծայր առաւ ժողովրդական, ազգային ազատագրական շարժումների մի նոր, հզօր ալիք: 1804-ին սկսուեց սերպ ժողովրդի ազատագրական պայքարը, 1821-ին զինուած ապստամբութիւն բարձրացրին Յոյները, 1860-ական թուականներին տեղի ունեցան ապստամբական շարժումներ Չեռնոկորիայում, Կրետէում, 1875-ին Պոսնայում եւ Հերցեկովինայում, 1876-ին՝ Պուլկարիայում եւ այլուր:

Օսմանեան դաժան սուլթանները դիմեցին ամէն միջոցի, որպէսզի արեան մէջ խեղդեն ազատագրական այդ շարժումները: Կանոնաւոր զօրքերը եւ զանազան հրոսակախմբեր կազմակերպեցին մասսայական կոտորածներ, աւերեցին անթիւ գիւղեր եւ քաղաքներ, գերեվարեցին մեծ թուով բնակչութիւն, կատարեցին ամէն տեսակ բարբարոսութիւններ: Բնորոշ է, օրինակ, որ երբ թուրքական զօրքերը 1822-ին ներխուժեցին ապստամբութեան դրօշ բարձրացրած յունական Քիոս կըղզին, ինչպէս գրում է պատմաբան Ե. Ֆէոկտիստովը, տեղի ունեցան «կողոպուտի, կոտորածների, ու բռնաջնջման ահաւոր տեսարաններ: Բնակչութիւնը փորձում էր փրկուել վանքերում, բայց դրանք հրդեհուեցին բոլոր կողմերից, եւ կրակի բոցերի մէջ ոչնչացուեց մի քանի հազար մարդ: Քաղաքի բոլոր տները աւերուեցին հիմնովին, կոտորուեցին անգամ հիւանդանոցում պառկածները: Կանայք սկզբում ենթարկուեցին բռնութիւնների, ապա ականատես եղան, թէ ինչպէս իրենց մանկիկներին խփելով պատերին, ջարդում էին նրանց գլուխները: Հաշւում է, որ 23 հազար մարդ սրի քաշուեց, 47 հազարը՝ գերեվարուեց եւ միայն հինգ հազար հոգի փրկուեց՝ փախուստի դիմելով»:

Ֆրանսիացի ճանապարհորդ Շարլ Տեւելը, որ 1825 – 26-ին (այսինքն այն տարիներին, երբ օսմանեան զօրքերը բարբարոսաբար ճնշում էին յոյն ժողովրդի հերոսական ազատագրական շարժումը) եղել է Կ. Պոլսում եւ Յունաստանի մի շարք մասերում, գրել է. – «Յունաստանի դաշտերի մեծ մասը այժմ ամայացած է: Ամբողջ քաղաքներ հրդեհուած են: Ճանապարհորդն այժմ տեսնում է միայն մոխրացած բեկորներ եւ մինչեւ վերջը չայրուած ողբալի դիակներ»:

Հետաքրքիր է նկատել, որ թուրքական հրոսակախմբերը ոչ միայն կոտորում ու գերեվարում էին ապստամբներին, այլեւ կանխամտածուած աւերում էին նրանց երկիրը՝ քանդում շէնքերը, ամայացնում դաշտերը, ոչնչացնում այգիները: 1827 Հոկտեմբերի 5-ին Ռուսաստանի, Անգլիայի ու Ֆրանսիայի ռազմածովային նաւատորմի ներկայացուցիչները բողոքի նոտա ուղարկեցին օսմանեան սուլթանի վասալ Իպրահիմ Փաշային, որի զօրքերը ներխուժելով Մորէա կատարում էին սոսկալի աւերածութիւններ: «Ձեր բանակի զօրամասերը, ասուած էր նոտա – լոր տանջանքները, որոնց ենթարկուեյում, ամայացնում են դաշտերը, աւերում շինութիւնները, կտրում ու այրում են ծառերը, խաղողի թփերը, մի խօսքով, շտապում են երկիրը վերածել իսկական անապատի»:

Օսմանեան զօրքերն ամենայն դաժանութեամբ ճնշեցին Պուլկարիայի հիւսիս – արեւմտեան մի քանի շրջանների գիւղացիական ազատագրական շարժումը, որը բռնկուեց 1841-ի գարնանը: Հազարաւոր մարդիկ սրի քաշուեցին, 240 գիւղ հրի մատնուեց ու ոչնչացուեց, մօտ 10 հազար մարդ փախուստի դիմելով անցաւ Սերպիա: Այս դէպքերի ականատես Ֆրանսիացի հրապարակախօս Ժ. Ա. Պըլանքին գրել է. – «Պէտք է սեփական աչքով տեսնել պուլկար գիւղացիների վիճակը եւ կատաղի հորդաների վայրագութիւնները, պատկերացնելու համար այն բոլոր տանջանքները, որոնց ենթարկուեց պուլկար բնակչութիւնն այս կարճ, բայց մղձաւանջային շրջանում: Եւրոպան չգիտի, որ Թուրքերը խուժում են քրիստոնեաների տները եւ զաւթում այն ամէնը, ինչ որ դուր է գալիս իրենց ... եւ որ անձնական ապահովութեան ամենաչնչին երաշխիքներն անգամ, որ տրւում են ամենայետամնաց երկրների ժողովուրդներին, անսահման շնորհ կը համարուէր Պուլկարիայի բնակչութեան համար»:

Հանրայայտ են այն դաժանութիւնները, որ կատարուեցին Պուլկարիայում 1876-ին, երբ օսմանցի պաշիպոզուկները արեան մէջ խեղդեցին ապրիլեան հերոսական ապստամբութիւնը: Կոտորածների զոհ դարձաւ երեսուն հազար մարդ, բազմաթիւ աղջիկներ ու երիտասարդ կանայք ուղարկուեցին սուլթանի եւ նրա բարձրաստիճան փաշաների հարէմները կամ վաճառուեցին որպէս ստրուկներ: Աւերուեցին ու կողոպտուեցին մի քանի հարիւր գիւղ ու բնակավայր:

Թուրք – օսմանեան բռնատիրութիւնը, ինչպէս գիտենք, հրի ու սրի իր աւանդական քաղաքականութիւնը կիրառեց նաեւ ԺԹ. դարի Բ. կէսի հայ ազատագրական շարժման նկատմամբ, շարժում, որն հիմնականում ունէր ինքնապաշտպանական բնոյթ: Արիւնարբու սուլթան Ապտիւլ Համիտի հրամանով գազանաբար ոչնչացուած արեւմտահայերի թիւը միայն 1894 – 1896-ին կազմեց մօտ 300 հազար: Իսկ արեւմտահայութեան 1915-ի ցեղասպանութիւնն ինքնին արդէն ամենապերճախօս վկայութիւնն է այն բանի, թէ իրականում ո՞րն է եղել Օսմանեան Պետութեան իսկական էութիւնն անգամ Ի. դարի սկզբներին:

Այսպիսին են պատմական փաստերը: Եւ հասկանալի է որ թուրք կեղծարարները ու նրանց ստրկամտօրէն կրկնող արեւմըտեան մի շարք հեղինակներ ինչքան էլ այսօր խօսեն Օսմանեան Պետութեան ու նրա սուլթանների «քաղաքակրթական միսիա»յի մասին, միեւնոյն է, չեն կարող թաքցնել պատմական ճշմարտութիւնը:

ՁԱՅՆԵՐ՝ ԿՈՐՍՈՒԱԾ ԱՇԽԱՐՀՆԵՐԷ

Մեր գիւղերը հայրենի բնաշխարհէն բաւական հեռու գտնուելով հանդերձ, նկատի առած սովորութիւնները, հաւատալիքները եւ աւելորդապաշտութիւնները, նմանութիւններ ունին Հայաստանի ինչ – ինչ շրջաններուն հետ. երեւոյթ՝ որ կը հաստատէ թէ նախապէս անոնք նոյն աղբիւրէն բխած են: Ամէն պարագայի մէջ տեղական գունաւորումով յագեցած տարբերութիւնները հետաքրքրական են:

ՆՇԱՆՏՈՒՔ

Նշանտուքը, ինչպէս նաեւ հարսնիքը մեր գիւղերուն մէջ – Մուսալեռ, Սամանտաղ – նահապետական բնոյթ ունէին մինչեւ մեր շրջանները, Ի. դարու սկիզբը: Անկէ ետք այդ սովորութիւնները հետըզհետէ սկսան կորսուիլ: Զանոնք առաջին անտեսողներէն մէկն ալ ես եղած եմ դժբախտաբար, նշանածիս հետ խօսելով ու անոր ծնողքին հետ միասնաբար գործ ընելով:

Շատ տարբեր էր ամէն բան անկէ առաջ:

Երբ մանչ զաւակ մը 15 – 16 տարեկան ըլլար, ծնողքը կը սկսէր յարմար հարսնցու մը փնտռել, օր առաջ զայն ամուսնացնելու համար, որպէսզի չըլլայ որ աչքերը բացուելուն ու կուրօրէն անյարմար մէկու մը ճանկերուն մէջ իյնայ: Այս հարցին մէջ ծնողները շատ ճարպիկ կը շարժէին:

Երբ ծնողք մը որոշէր իր տղուն յարմար նկատած աղջկան ձեռքը խնդրել, նախապէս փորձ մը կը կատարէր, գիտնալու համար թէ այդ աղջիկը իրենց բա-

րիք» պիտի բերէ, թէ չարիք: Փիլօ մը աղ կ'առնէին ու կը սկսէին գործածել տան մէջ: Եթէ մինչեւ աղին հատնիլը տան մէջ դժբախտութիւն մը պատահէր, կը հրաժարէին այդ աղջիկը ուզելէ: Իսկ երբ չէյնը բարեբաստիկ ըլլար, կ'աշխատէին ամէն գնով աղջիկը ունենալ:

Նախ խօսքկապը կ'ընէին եւ կարճ ժամանակի մէջ պատրաստութիւնները կը տեսնուէին պաշտօնական նշանտուքի համար:

Նշանտուքը պաշտօնապէս կատարուելէն ետք աղջիկը տղուն պարագաներուն՝ յատկապէս հօրը, կնքահօր (որ շատ մեծ յարգ կը վայելէր) եւ մօրը հետ միայն շարժուձեւերով կրնար «խօսիլ»: Ան իր քունքը կը յանձէր տալոջը, ներոջը կամ մօտիկ ազգականի մը:

Տղուն ծնողքը աղջկան մասին որոշում տալէ եւ պէտք եղած տեղեկութիւնները առնելէ ետք խնամախօսութեան կը ղրկէին գիւղի քահանան, կամ տղուն կնքահայրը եւ տարեց ուրիշ վստահելի թաղական մը, յայտնելու համար տղուն ընտանիքին փափաքը, աղջկան ծնողքին:

Անոնք քանի մը տեղեկութիւն առնելէ ետք եթէ յարմար տեսնէին «բարի է, շնորհաւոր ըլլայ» ըսելով ժամանակ կը խնդրէին վերջնական պատասխան տալու համար:

Այս անգամ ալ աղջկան կողմը տղուն մասին տեղեկութիւն քաղելու կ'ելլէր:

Երբ մերժումի պատճառ չէր գտնուեր, որոշեալ ժամանակաշրջանի աւարտին երկրորդ խնամախօսութեան, աւելի մեղմ պատասխաններով կը յուսադրէին եկողները ու վերջնական պատասխանի համար նոր կարճ ժամանակամիջոց մը կը խնդրէին քաղել չտալու համար թէ «աժան ծախեցին» իրենց աղջիկը:

Իսկ երկրորդ դիմումին նշանը միայն տղուն կողմէ կը տրուէր աղջկան, պայման չէր որ անպայման մատանի ըլլար. կրնար օղ, ապարանջան կամ այլ ոսկեղէն մը ըլլալ:

Նշանտուքը աղջկան տունը կ'ըլլար. պաշտօնական արարողութեան, ներկայ կը գտնուէին տղուն եւ աղջկան մօտիկ կամ հեռաւոր ազգականները: Գիւղի քահանային բացակայութեան, թաղականներէն մէկը կ'ըլլար: Գլխաւոր դերակատարները, կ'ըլլային աղջկան եւ տղուն կնքահայրերը:

Անկէ ետք կը սկսէր խնամխօսութեան շրջանը որ շատ մեծ նշանակութիւն ունէր: Տղուն ազգականները հագուած շրջուած կ'երթային առաջին անգամ իրենց հարսնցուն տեսնելու, նուէրներ տանելով անոր. մատանի, ապարանջան այլ ոսկեղէններ եւ հագուստեղէն:

Նշանած աղջիկը անոնց ձեռքերը համբուրելէ ետք որպէս յարգանքի նշան ոտքի կը մնար ձեռքերը խաչաձեւած կուրծքին վրայ:

Նշանտուքի օրէն սկսեալ աղջիկը իրաւունք չէր ունենար նշանածին հետ խօսելու կամ անոր երեւելու: Եթէ իմանար որ նշանածը այսինչ տեղը կը գտնուի, ստիպուած էր ճամբան փոխելու:

Նշանած տղան երբեք աղջկան տունը չէր կրնար երթալ, ոչ ալ կը հրաւիրուէր. կ'երթար մօտիկ ազգականի մը, կամ դրացիի մը:

Նշանը շատ նուիրական էր. բաժնումի համար բացառիկ պատճառներ պէտք է գտնուէին (անպատուութիւն, անբուժելի հիւանդութիւն եւայլն): Նշանուելէ ետք բաժնուիլը շատ մեծ ամօթ էր: Եւ տարիներով (ամէնէն քիչը երեք տարի) նշանած կը մնային: Կը ճանչնամ զոյգեր որոնք ինը տարի նշանուած մնացած են: Ոմանք ալ շատ փոքր, 12 – 13 տարեկանին կը նշանէին, նոյնիսկ երբեմն հազիւ ծնած:

Սովորութեան համաձայն մեծ տօներուն, մասնաւորաբար հինգ տաղաւարներուն տղուն կողմէ աղջկան կ'երթային նուէրներով – ոսկեղէն, անուշեղէն եւ հագուստեղէններով –:

ԹԱԴԷՈՍ ՊԱՊԻԿԵԱՆ

ՀԱՅ ԿԱՐՄԻՐ ԽԱՉԻ

ԳԵՂԱՐՈՒԵՍՏԱԿԱՆ ՑԵՐԵԿՈՅԹԸ

Հայ Կարմիր Խաչի Անիէ – Պոլս Գոլոմպի շրջանի նախագահուհիին եւ վարչութեան անդամներուն թափած ջանքերը՝ անցեալ տարուան վերջին ամիսներէն ի վեր, յաջողութեամբ պսակուեցան Կիրակի, Մարտ 6, ժամը 16–ին՝ Պոլս Գոլոմպի թաղապետական սրահին մէջ տեղի ունեցած հանդէսով, հոծ բազմութեան ներկայութեամբ:

Օրուան նախագահը՝ Պր. Հեքիմեան, կ'ըսէր ի մէջ այլոց. – «Կարմիր Խաչի անձնուէր կանայք իրենց գործունէութեամբ կը մխիթարեն հիւանդներն ու ծերերը, անոնց բերելով սիրոյ ու գուրգուրանքի ճառագայթ մը: Անոնք կ'այցելեն մասնաւորաբար առանձին մնացած ծերերու եւ հիւանդներու, ըլլան անոնք հիւանդանոցի կամ ծերանոցի մը մէջ: Կարմիր Խաչը կը պահէ նաեւ հայկական միօրեայ դպրոց մը»:

Հանդիսութիւնը ձեռնհաս կերպով վարեց Տիկին Մարօ Ասուրեան: Երգչուհի Այտա եւ իր «Լոռի» նուագախումբը, Քաթրին Զաղունեան՝ «Ազթամար» պարախումբով, Արա Չիչեքեան իր երգիծական խաղերով խանդավառ մթնոլորտ մը ստեղծեցին:

Ֆրանսական Կարմիր Խաչի կողմէ ներկայ էին չուրջ քառասուն հոգի, որոնց ներկայացուցիչը խօսք առնելով պարզեց Միութեան միջազգային հանգամանքը եւ հրաւիրեց ներկաները մասնակցելու խաչուհի պատրաստելու 15–օրեայ դասըն – թացքներու, Մարտ ամսուան ընթացքին:

Հուսկ՝ Փարիզէն, Իսիէն, Փանթէնէն եւ այլ շրջաններէ եկած հանդիսականները ստորագրեցին Ղարաբաղը Հայաստանին կցելու համար պատրաստուած հանրագրութիւնը:

ՆԵՐԿԱՅ ՄԸ

ԳԱՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ

ՓԱՍԱՏԻՆԱՅԻ Հ. Մ. Մ.–ի Տան «Կարօ Սողոմոնեան» սրահին մէջ, Փետրուար 19–ին, տեղի ունեցած է գինեձօն մը, ի պատիւ Մանուէլ Աղամեանի (Լոնտոնէն), անոր «Արեւագալ» խորագրով գիրքին հրատարակութեան առթիւ: Ողջոյնի խօսք արտասանած են Գաբրիէլ Մոլոյեան եւ Ասպետ Վարդապետ Պալեան: Ցամիկ Գուլեան ընութագրած է բանաստեղծ Մանուէլ Աղամեանը, շեշտելով անոր երգած թեմաները: Գեղարուեստական յայտագրի գործադրութենէն ետք խօսք առնելով Լոնտոնի «Կոչնակ» երկշաբաթաթերթի խմբագիր Մանուէլ Աղամեան նըշած է. – «Իմ գիտակից կեանքի մէջ բանաստեղծութիւնը ինծմէ անբաժան եղած է: Բնարականութիւնը իմ բանաստեղծութիւններուն հիմնական գիծն է, սակայն այդ մտերիմ ապրումներն իսկ խթան կը հանդիսանան միշտ ծառայելու ժողովուրդին եւ ազգին»:

***

ԿԼԻՆՏԷՅԼԻ Ս. Աստուածածին Եկեղեցւոյ սրահին մէջ, Փետրուար 13–ին, տեղի ունեցած է Հ. Օ. Մ.–ի Արեւմտեան Ամերիկայի շաբաթօրեայ վարժարաններու Ցանձնախումբին կազմակերպած ուսուցչական սեմինարը, զոր վարած է Անահիտ Աճունեան: Տրուած են չորս դասախօսութիւններ: Արմինէ Գումտաքճեան խօսելով՝ «Ի՞նչ խաղերով եւ ի՞նչպէս կարելի է հայերէն սորվելու ոգեւորութիւն ստեղծել» նիւթին շուրջ, նշած է թէ հայերէն տառերը սորվեցնելու համար գիրք ունենալը պայման չէ եւ կարելի է այնպիսի ձեւեր եւ խաղեր օգտագործել՝ որոնք աշակերտը կը սիրաշահին հետաքրքրութիւն ստեղծելով: Լեւոն Գասպարեանի նիւթը եղած է՝ «Բանաւոր արտայայտութեան միջոցներու եւ կարելիութիւններու ստեղծումը դասարանին մէջ». ան պարզած է նախակրթարան յաճախող աշակերտին բանաւոր արտայայտութեան հետ կապ ունեցող պայմանները, ապա թուած կարգ մը միջոցներ՝ արտայայտութեան զարգացումին համար: Անահիտ Մէյմարեան ներկայացուցած է՝ «Ինչպէ՞ս կարելի է դասաւանդման ճիշդ եղանակներով ուղղագրութիւն եւ քերականութիւն սորվեցնել եւ բառապաշարը հարստացնել» նիւթը, նշելով թէ որեւէ լեզու սորվելու համար պէտք է բառագիտութիւն, ուղղագրութիւն եւ քերականութիւն սորվիլ: Մանուկները նախ խօսիլ կը սորվին, յետոյ՝ կարդալ եւ գրել: Վերջին դասախօսին նիւթը եղած է՝ «Երախաներու մօտ սորվելու, ըմբռնելու, ընկալելու դժուարութիւններու հետ կապ ունեցող ախտանշաններու ճանաչում»: Շաքէ Ներսիսեանց – Կիւզէլ խօսած է սորվելու հետ կապ ունեցող երկու կարեւոր գգայարանքներու հարցերուն չուրջ. — լսողական եւ տեսողական: Բացատրած է, թէ ինչպէ՞ս մէկ զգայարանքի հետ առնչուած հարցեր ունեցող աշակերտը՝ միւս զգայարանքը առաւելագոյն չափով կ'օգտագործէ: Փակման խօսքը արտասանած է Լուսիկ Մելիքեան:

***

ՊՈԼՍՈՅ Ս. Խաչ Դպրեվանքի Միութիւնը, որ մօտիկ անցեալի քաղաքական տագնապալից շրջանէն ասդին լուծուած կը մնար, վերսկսած է գործունէութիւնը: Միութիւնը ներկայիս կը գործէ Ս. Խաչ Դպրեվանքի կից իր փոքր կեդրոնին մէջ, սակայն մօտիկ ապագային կ'անցնի իր նոր կեդրոնը, որ կը կառուցուի Նառլը – գափուի մէջ:

«ՈԶՆԻ»Ի ՍՐԱՄՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐԷՆ

– Թերթում հետաքրքիր բան կարդացի Ջայլամի մասին: Պատկերացնո՞ւմ ես, վատ է տեսնում, իսկ ստամոքսն ընդունակ է մարսելու ամենաանյաջող կերակուրները...

– Իսկապէ՞ս, – բացագանչեց ընկերուհին, – հրաշալի ամուսին կը լինէր...

***

Մայրը՝ աղջկան.

– Քո երկրպագուն ինձ համար այնքան ատելի է, որ ես հաճոյքով նրա զոքանչը կը դառնամ:

***

– Տիկին, ինչո՞ւ էք ուզում բաժանուել:

– Վիճաբանելու պատրուակներս վերջացել են:

***

– Մարդկանց երբեւէ չնչին օգուտ տըւած կա՞ք, բացի վնասից, – հարցնում է դատաւորը յանցագործուհուն:

– Այո, ի հարկէ, պարոն դատաւոր: Իմ շնորհիւ տասը քննիչներ ապահովուած էին մշտական աշխատանքով:

***

Վիճակախաղի տոմսեր վաճառողին մօտենում է մի երիտասարդ կին եւ հարցընում, թէ որքա՞ն է ամենամեծ շահումը:

– Տասը հազար ռուբլի, – պատասխանում է վաճառողը:

– Խաղարկութիւնը ե՞րբ է:

– Յաջորդ շաբաթ:

– Ուշ է, փողն ինձ վաղն է պէտք, – տխուր ասում է նա եւ հեռանում:

ԽԱՐԻՍԽԷՆ ՀԵՌՈՒ

(Վէպ)

ՆԻԿՈՂՈՍ ՍԱՐԱՖԵԱՆ

Անխորտակելի կապով մը կարծես Կիրակոս կապուած կը դտնէր ինքզինքը նոյնիսկ տան կարասիներուն: Ու ասիկա շատ կը տխրեցնէր զինքը: Որովհետեւ կ'ուզէր ազատիլ այլեւս ամէն գնով այդ սարկութենէն, որ շղթայած էր զինքը անըմբռնելի կերպով: Բայց պահ մը վերջ տեղի կուտար զարձեալ: Ու ամէն ինչ կը գահավիժէր անոր մէջ յորդավար: Ամէն ինչ խառն ու շփոթ էր: Ամէն ինչ կը վազէր ալետատան բեկորի մը նման, փայլատակելով ու սուզուելով յանկարծ:

Ընկճուած՝ ինկաւ նստարանի մը վըրայ՝ նկատի չառնելով փտած փայտին փոսիկներուն մէջ լեցուած անձրեւի ջուրերը: Լճակներ կը դողդղային անոր շուրջ: Ու հեռուն կը փայլէր սեւ, բարակ մայթ մը: Անցորդներ կ'անցնէին հատ – հատ, խանգարելով իրենց քայլերուն ձայնով՝ մեղմ ու ամոքիչ երգը անձրեւին, որուն կաթիլները կը կոցահարէին լճակները եւ կը բացուէին հոս ու հոն, հազար խորհրդաւոր համբոյրներու նման:

Նուաղեր, սպառեր էր կարծես: Մարեր էին իր հակասական եւ խռովայոյզ զգացումները, որ այնքան կը չարչարէին զինքը՝ դեռ վայրկեան մը առաջ: Ու հեռու կը զգար ինքզինքը այն բոլորէն, որ պատահեցան իրեն:

Ստացեր էր տարօրինակ վիճակ մը, որ տխուր էր ու քաղցր նոյն ատեն, որ ոչ անցեալի վերյիշումներուն կը պատկանէր եւ ոչ ալ ապագայի մը փնտռտուքին: Կը բացուէր, կը լայննար անոր յոգնած մարմինը լոյսի թեթեւութեամբ մը, փախթուելու համար կարծես նոր բանի մը, որուն ինչ ըլլալը անյայտ էր տակաւին:

Կը չարչարուէր իր չարչարուող հոգիին համար: Կը չարչարուէր՝ զգալով իր չարչարանքներուն ունայնութիւնը:

Քանի որ մահ կայ աշխարհի վրայ՝ ի՞նչ պէտք տառապելու: Տաս – քսան տարի վերջ հողին տակն եմ արդէն ու մոռցուած կը խորհէր:

Այս դատողութիւնը ներողամիտ դարձուց զինքը՝ Զարուհիին հանդէպ: Քալեց դէպի հիւանդանոց: Մտածեց ու գտաւ պատճառաբանութիւններ՝ իր ուշ մնացած ըլլալուն համար: Մտածեց, պատրաստեց ինքզինքը՝ մահուան անակնկալ պատկերի մը: Ուզեց եւ աղօթեց՝ ողջ տեսնելու համար իր կինը, ողջ, փրկուած:

– Ես ամուսինն եմ, խնդրեմ, թոյլ տըւէք, տեսնեմ անգամ մը, ըսէք գոնէ թէ մեռած է կամ ոչ, ըսէք, մսէօ լը շէֆ, խնդրեմ ... դուք կանչած էիք զիս:

Եւ յոգնած, յուսաբեկ, անպատասխան՝ Կիրակոս հեռացաւ՝ վերադառնալու համար երեք ժամ վերջ, եւ ստանալու համար ստոյգ տեղեկութիւն մը:

– Մեռած է...

Կ'ուզէր որ մեռած ինքն ըլլար: Կ'ուզէր փախիլ, հեռանալ, այլեւս չմտածել:

Մտաւ պանդոկ մը եւ ինկաւ մահճակալի մը վրայ: Մտածումները քշուեցան, գացին յոգնութեան ու գինովութեան հալածանքէն: Կ'ելլէր, կ'իյնար անկողինը, կը տարածուէր անսահման դաշտի մը նման: Թմրեցաւ ու քնացաւ վեց ժամ անընդհատ, մեռելի քուն մը: Պղտոր եւ մահաբոյր երազներ տեսաւ: Տեսաւ ձի մը, որ ձի չէր եւ որ կը խօսէր: Տեսաւ ինքզինքը ամայի տան մը մէջ, որուն մառանէն կը հոսէր ջուրի հեղեղ մը: Հեղեղին փրփուրներուն մէջ Կիրակոս գտաւ գըլխարկ մը, զոր Ասետիս նուիրած էր Զարուհիին: Տեսաւ, տեսաւ արեւներ, զարհուրելի զառիվարներ, որոնց վրայէն կը սահէր Ժանօն ու կը ցատկէր գնդակի մը պէս: Կիրակոս կը վազէր բռնելու համար զայն: Տղան կոտրած էր ոտքը, երբ ինկաւ անոր թեւերուն մէջ: Կիրակոս ծըռեցաւ, կապեց հին, հին գօտիով մը, զոր կը գործածէր Կովկասի մէջ եւ որով խեղդած էր թուրք մը:

Կրնար այս քունը շատ երկար տեւել տակաւին, եթէ փեղկ մը չզարնուէր դուրսը եւ լոյս մը չթափանցէր անոր կոպերուն մէջ: Կիրակոս հանեց տաքցած գլուխը դուրս, ու նայեցաւ զարմացած: Նայեցաւ նոր սենեակին, պտտցնելով իր կարմրած աչքերը պատերէն վար, մոմած տախտակամածին, կարասիներուն, պատուհանին, որուն կէսը ծածկուած էր փեղկի մը տակ: Ելաւ, վազեց դէպի լոյսը վարը փողոց մը՝ բոլորովին անծանօթ:

Կիրակոս անցուց գուլպաները իր տաք ոտքերուն վրայ ու վերադարձաւ անկողնին վրայ նստելու եւ հագուելու:

Հայելիի մը դիմաց, երբ կը կապէր իր փողկապը, չկրցաւ զսպել մատները, որոնք նետուեցան այտերուն վրայ շոյելու համար անհանդուրժելի քանի մը գիծեր: Նայեցաւ իր ճերմկիլ սկսող մազերուն, իր շարլոյականի պեխին, մօրուքին, որ կը մեծնար: Ունեցաւ այն ատեն այն տարօրինակ զգլջումը, չարչարած, իրեն կապած ըլլալուն համար կին մը, որ կը փախէր շարունակ: Ունեցաւ սակայն անմիջապէս, երկրորդ մտածում մը, որ աւրեց առաջինը: Յիշեց հիւանդանոցին դըռնապանը, որ խնդաց իր վիճակին վրայ, իր գինովութեան, իր այլանդակ յուզումին: Նայեցաւ դարձեալ հայելիին: Եթէ գիտնար հիւանդանոցի պաշտօնեան, որ կաւատ մըն էր ինքը եւ որ կուլար գինով խարխուած կնոջ մը վրայ, որքա՞ն աւելի պիտի խնդար:

(Շար. 53)

(Շար. Ա. էջէն)

կ'արձագանգեն Հայաստանի զանազան կեդրոններու համախմբումներուն, Խորհ. Միութեան դեսպանատուները յանձնուած գիրերուն, յատուկ ուշադրութեան առարկայ կը դարձնեն Միացեալ Նահանգներու հայկ. կազմակերպութիւններու այս ուղղութեամբ վարած գործունէութիւնը:

Այս ընդհանուր պատկերին մէջ կը տարբերակուին Մարտ 13-ի «Միլլիյէթ» օրաթերթին մէջ լոյս տեսած գրութիւններ: Առանցմէ մէկը խնդրոյ առարկայ կը դարձնէ 1921-ին Խորհ. Միութեան ու Թուրքիոյ կողմէ ստորագրուած Մոսկուայի եւ Կարսի դաշնագրերը. կը յիշուի առաջինին հետեւեալ յօդուածը. «Երկու կողմերը համաձայն են որ Նախիջեւան Ադրբեջանի հովանաւորութեան տակ ինքնավար մարզ մը ըլլայ, այն պայմանով որ Ադրբեջան չի կրնար այս հովանաւորութիւնը երրորդ Պետութեան մը փոխանցել»:

Ուրեմն, կ'եզրակացնէ թերթը, Խորհ. Ադրբեջանի կառավարութիւնը չի կըրնար առանց Թուրքիոյ հաւանութեան կամ համաձայնութեան Նախիջեւանի մարզը ձգել Խորհ. Հայաստանի: Եւ քանի որ այս կացութիւնը ծանօթ է նաեւ Խորհ. Միութեան կառավարութեան, ինչպէս Հայերուն, անոնք առ այժմ Նախիջեւանի պահանջը մէկդի դրած նախ կ'ուզեն Ղարաբաղի կցումը:

Նոյն էջին վրայ երկրորդ գրութեամբ մը թերթին քաղաքական քրոնիկագիրը կը վերլուծէ Հայերու պահանջով ստեղծուած կացութիւնը, Կորբաչովի դժուարին դիրքը:

Իսկ նոյն հարցին մասին Մ. Ալի Պիրանտի յօդուածը կը կրէ «Թուրքիա պէ՞տք է դրդէ Խորհ. Միութեան անհանգստութիւնը» խորագիրը: Հոն եւս «վերակառուցում» եւ «հրապարակայնութիւն» եզրերու լոյսին տակ կը քննարկուի քաղաքական կացութիւնը ու երկու եզրայանգումներ կը կատարուին.

– Կորբաչով իր «մեղմ» մերձեցումով կը ջանայ նշել թէ առանց Ռուսիոյ գոյութեան, ժողովուրդներ չեն կրնար խաղաղ գոյակցութիւն մը շարունակել:

– Մարդիկ մօտիկ կ'ըլլեն անոնց, որոնք խաղաղ միջոցներով կ'ըսեն իրենց ըսելիքը (ինչպէս՝ Թաթարները, Հայերը, Պալթիկ շրջանի հանրապետութիւններ) իսկ խստիւ կը պատժուին անոնք, որոնք արիւնալի դէպքերու ծնունդ կու տան (Ազերիներ, Կոզակներ):

Առաւել հետաքրքրական է յօդուածին վերջին մասը ուր հեղինակը կ'անդրադառնայ Թուրքիոյ մէջ դիտարկուած դիրքորոշումներու. ասոնք կը վերաբերին ոչ պաշտօնական որոշ շրջանակներու, եւ կ'արտայայտեն կողմերէն մէկուն զօրավիգ կանգնելու, կամ նոյնիսկ գրգռելու հակումներ: Ու Մ. Ա. Պիրանտ հարց կու տայ. «արդեօք կը մտածե՞նք երբեք, թէ որքան վտանգաւոր է ասիկա»: Ապա կը շարունակէ. «Խորհ. Միութեան համար ա՛յնքան փափուկ հարցի մը դիմաց երբ Թուրքիա եւս տարուի արեւմուտեան գրգռութիւններէ, ու պատճառ դառնայ որ խորհ. իշխանութիւններ «աւելի մօտիկ հետաքրքրութիւն ցոյց տան» քրտական հարցին —որով արդէն մեծապէս շահագրգռուած են— արդեօք մե՞նք, թէ դիմացի կողմը աւելի կը տուժէ: Արդեօք որքա՞ն համոզիչ կրնանք ըլլալ երբ անոնց ըսենք որ «զօրավիգ չըկանգնին քրտական հարցին» կամ թիկունք չըլլան այլ խմբաւորումի մը:

Զմոռնանք նաեւ, թէ աւելի մեծ է Թուրքիոյ մէջ անհանգստութիւն յարուցանելու խորհրդային կարելիութիւնը, քան՝ այդ երկրին կարգ մը զարգացումները հրահրելու մե՛ր ուժը:

«Երբ կը հետաքրքրուինք մեր դրացիներուն ընթացքով, պէտք է մտածենք նաեւ թէ մեր կեցուածքով մենք մեզի հանդէպ ի՛նչեր ու որոնք կրնանք դրդել: Հակառակ պարագային, հսկաներու բախումին մէջ ճիճուակոյտի մը տակ կը մընանք»:

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ԿԻՊՐՈՍԻ նորընտիր նախագահը որ պաշտօնական այցելութիւն մը կը կատարէ Աթէնք, պահանջեց Թուրք բանակի եւ նոր հաստատուած Թուրքերու մեկնումը: Թուրքերը տրամադիր են խօսելու, պայմանաւ որ, կ'ըսեն, ոչ մէկ կողմը ինքզինքը միւսին գերադաս համարի:

ԿԱՋԱՅԻ մէջ, խարայելեան ուժերը յառարդել հաստատեցին իրիկուան 8-էն առաւօտեան 3, ինչ որ նախընթաց չունեցող կարգադրութիւն մըն է:

ԿՈՐԲԱՃՈՎ եւ կինը ջերմ ընդունելութեան արժանացան Պելկրատ, ուր 12 տարի է խորհրդային կուսակցապետ մը ոտք չէր կոխած:

ԱՆԳԱՐԱՅԻ պատժական ատեանը 66-ական տարի բանտարկութիւն պահանջած է Թուրք համայնավար կուսակցութեան երկու պարագլուխներուն՝ Քութլուի եւ Սարկընի համար: Ինչպէս ծանօթ է, երկու ղեկավարները ձերբակալուած էին Թուրքիա իրենց վերադարձին, մարքս-լենինեան վարչաձեւ մը հաստատել փորձելու ամբաստանութեամբ:

– ՎԱԼԱՆՍ — ԷՔՍ — ԱՆ — ՓՐՈՎԱՆՍ –
— ՎԻԼԷՕՐՊԱՆ — ՄԱՐՍԷՅԼ —

Պր. Յակոբ Գապայեան,
ինչպէս նաեւ Փերգիկեան, Մուրատեան, Զուքուրեան ընտանիքները, ցաւով կը ծանուցանեն իրենց կնոջ եւ ազգականին՝

ՏԻԿԻՆ ԱՇԽԷՆ ԳԱՊԱՅԵԱՆԻ
(Ծնեալ՝ Փերիգիկեան)

մահը, որ պատահեցաւ Մարտ 14-ին, 81 տարեկանին:

Յուղարկաւորութիւնը կը կատարուի, Չորեքշաբթի, Մարտ 16, ժամը 16-ին Վալանսի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցին:

Մահազդ չստացողներէն կը խնդրուի ներկայս իբրեւ այդ նկատել:

***

«ՅԱՌԱՋ». — Մեր ցաւակցութիւնները Պր. Յակոբ Գապայեանի:

Տիշլեան, Գասպարեան, Մահտեսեան, Տողանեան, Շահպազեան ընտանիքները ցաւով կը ծանուցանեն իրենց ազգականին՝

ՏԻՐԱՆ ՏԻՇԼԵԱՆԻ

մահը:

Յուղարկաւորութիւնը կը կատարուի, Հինգշաբթի, Մարտ 17, ժամը 14.15-ին Փարիզի Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Եկեղեցին, ուրկէ մարմինը կը փոխադրուի Օլնէ Սու – Պուայի գերեզմանատունը, ամփոփուելու համար ընտանեկան դամբարանը:

Մահազդ չստացողներէն կը խնդրուի ներկայս իբրեւ այդ նկատել:

Այրի Տիկին Ազատուհի Տօրումեան եւ զաւակները,
Այրի Տիկին Փերուզ Կիրակոսեան,
Տէր եւ Տիկին Կիրակոս Կիրակոսեան,
Տէր եւ Տիկին Յարութիւն Կիրակոսեան,
Ընտանիքներ նաեւ՝ Տէր եւ Տիկին Աճարեան եւ զաւակները, մեծ կսկիծով կը ծանուցանեն իրենց ամուսնոյն, հօր, եղբօր, քեռայրին եւ խնամիին՝

ԵՐՈՒԱՆԴ ՏՕՐՈՒՄԵԱՆԻ

մահը:

Յուղարկաւորութիւնը կատարուած է, Մարտ 8-ին, Պօմոնի Եկեղեցւոյ մէջ, ու մարմինը ամփոփուած է Սէն – Փիէրի գերեզմանատունը իր ընտանեկան դամբարանին մէջ:

CONFERENCE - DEBAT
du
Dr. K. KEPENEKIAN
urologue, adjoint de Mr. le Pr. CIBERT
le 19 mars à 18 heures
au YAN'S CLUB
5, ave. Reille — 75014 Paris

— *L'urologie arménienne à l'heure française;*
— *Bilan de deux semaines de travail dans un grand service d'urologie à Erévan;*
— *Perspectives d'avenir sur les échanges culturels et médicaux entre l'Arménie et l'UMAF.*

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ

ԽՐԻՄԵԱՆ ԴՊՐՈՑԻ
50-ԱՄԵԱԿԻՆ ԱՌԹԻՒ

Կապոյտ Խաչի Իսի Տ. Սէրէնկիւլեան մասնաճիւղը ճաշի կը հրաւիրէ, Խրիմ-եան դպրոցի նախկին աշակերտ – աշակերտուհիները, Շաբաթ, Մարտ 19, ժամը 20-էն 24, Մշակոյթի Տան մէջ, Իսի լէ – Մուլինօ:

45, rue de la Défense

Կը խնդրուի հեռաձայնել. –
46 44 01 26 — 46 42 62 45 — 46 26 73 33

Pour le KARABAGH Grand Meeting Unitaire de Solidarité à MARSEILLE

Mardi 22 Mars à 20 h 30
SALLE VALLIER
Boulevard BOISSON

ԺՈՂՈՎՐԴԱՅԻՆ ՀԱՆՐԱԺՈՂՈՎ

ՂԱՐԱԲԱՂԻ ՄԻԱՑԵԱԼ ԲԱՂՁԱՆՔԻՆ ՈՐՊԷՍ ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻՆ ՀԱՄԱԿԱՄՈՒԹԵԱՆ ԱՐՏԱՅԱՅՏՈՒԹԻՒՆ

Ղարաբաղի մեր եղբայրներուն եւ քոյրերուն բազձանքին մեր համախոհութեան որպէս արտայայտութիւն, Երկուշաբթի օր, Մարտ 21-ին, երեկոյեան ժամը ճիշդ 8.30-ին, Ժողովրդային Հանրաժողով մը՝ (Միթինկ) կազմակերպուած է Միւթիւալիթէի սրահը, 24 ռիւ Սէն Վիքթոր, Փարիզ 5-րդ, որու ընթացքին խօսողներ պիտի ներկայացնեն հարցին էութիւնը:

ՀՈԳԵՀԱՆԳԻՍՏ

ՍՈՒՄԳԱՅԻԹԻ ԶՈՀԵՐՈՒ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ

Այս Կիրակի, Մարտ 20, Փարիզի Սուրբ Յովհաննէս Մայր Եկեղեցւոյ եւ փարիզեան շրջանի բոլոր եկեղեցիներուն մէջ հոգեհանգստեան պաշտօն կը կատարուի Սումգայիթի եւ Ադրբեջանի այլ քաղաքներու մէջ զոհ գացած Հայերու յիշատակին:

ՀՈԳԵՀԱՆԳԻՍՏ

Այրի Տիկին Կարապետ Յովակիմեան եւ զաւակները կը ծանուցանեն որ հոգեհանգստեան պաշտօն կը կատարուի, Կիրակի, Մարտ 20, Լիոնի Ս. Յակոբ Եկեղեցին իրենց ամուսնոյն եւ հօր՝

ԿԱՐԱՊԵՏ ՅՈՎԱԿԻՄԵԱՆԻ

մահուան քառասունքին առթիւ:

Ի գիտութիւն ողբացեալին յիշատակը յարգողներուն:

ՖՐԱՆՍԱՀԱՅ ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉԻ
ՊԱՆԵԷՕ – ՔԱՇԱՆԻ Հ. ԻՍԱՀԱԿԵԱՆ ՄԱՍՆԱՃԻՒՂ

ՏԱՐԵԿԱՆ ՃԱՇ-ՊԱՐԱՀԱՆԴԷՍ

Շաբաթ, Մարտ 19, ժամը 20-էն սկսեալ
à l'Hôtel MERCURE
rue du Moulin — Vanves
« Յ Ա Ղ Թ Ա Ն Ա Կ »
նուագախումբի մասնակցութեամբ
Սեղանները ապահովելու համար հեռաձայնել. –
46. 64. 22. 24 / 46. 64. 02. 92
— Parking gratuit —

Կապոյտ Խաչի Առնուվիլ – Սարսէլի Աստղիկ Մասնաճիւղի

ՏԱՐԵԿԱՆ ՄԵԾ ՊԱՐԱՀԱՆԴԷՍԸ

Շաբաթ, Մարտ 19, ժամը 21-էն սկսեալ
Salle Marcel Pagnol
rue Gounod, — 95 Villiers-le-Bel

avec la participation de :
Adis Harmandian
et l'Orchestre Naïri de Valence

Տոմսերը ապահովելու համար հեռաձայնել. –
39. 85. 19. 97 / 39. 85. 05. 71 / 39. 85. 29. 71

MAISON DE LA CULTURE ARMENIENNE
12-14, rue Saint Bazile—13001 MARSEILLE

Samedi 19 mars à partir de 20 h 30

«LA NUIT DU PRINTEMPS»

REPAS DANSANT

Dans les Salons du Novotel Vieux Port
— *ORCHESTRE* —
— *ATTRACTION* —
— *DEFILE DE MODE* —
AMBIANCE ARMENIENNE
— Réservation : Tél. : 91. 52. 19. 08 —

Ս. ՅԱԿՈԲ — ԼԻՈՆ

ՏՕՆ՝ ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՒՈՐՉԻՆ

Շաբաթ, Մարտ 19-ին, տօն է Սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին Մուտն ի Վիրապըն: Այս առթիւ Լիոնի Ս. Յակոբ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ ժամը 10-ին, պատարագ կը մատուցուի: Խորանին վարագոյրը բաց:

ԵՐԳԱՀԱՆԴԷՍ

ՍԱՀԱԿ – ՄԵՍՐՈՊ ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲԻ ԵՒ ՍԱՀԱԿ – ՄԵՍՐՈՊ ՄՇԱԿՈՅԹԻ ՏԱՆ ՀԻՄՆԱԴՐՈՒԹԵԱՆ 10-ՐԴ ՏԱՐԵԴԱՐՁԻՆ ԱՌԹԻՒ

Կիրակի, Մարտ 20, ժամը 17-ին Մայր Եկեղեցւոյ Ա. Ջրբաշեան սրահին մէջ:

Մասնակցութեամբ՝
ՍԱՀԱԿ — ՄԵՍՐՈՊ ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲԻ ՄԵՆԵՐԳԻՉՆԵՐՈՒ
Եւա Արթինեան – Սոփրանօ –
Նիւֆոլ Տէր – Պօղոսեան – Սոփրանօ –
Վարդուհի Միհնասեան – Մեծօ Սոփրանօ
Ժիրայր Գասպարեան – Թենոր –
Անդրանիկ Միհնասեան – Թենոր –
Հրանդ Կիւզէլեան – Պարիթօն –
Դաշնակով կ'ընկերանայ՝
ԺԻԻԼԻԷԹ ԵԼՄԱՃԵԱՆ
Յայտագիր. — Կոմիտաս – Մոցարթ – Յ. Բ. Կանաչեան — Վ. Սարգսեան — Յ. Բուլէնք — Կլիւք — Տ. Զօխրաճեան — Խ. Աւետիսեան — Ա. Տիգրանեան:
Տեղերը ապահովելու համար հեռաձայնել Մայր Եկեղեցւոյ քարտուղարութեան՝
91 – 77 – 84 – 70

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH» — 83, Rue d'Hauteville - 75010 Paris
Commission Paritaire: N° 55935

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ
ՄԱՐՏ
17
JEUDI
17 MARS
1988

LE NUMERO : 4,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

TÉL.: 47. 70. 86. 60 — TELEX: HARATCH 280 868 F
C.C.P. PARIS 15069-82 E — 51027317 A R. C. PARIS

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 700 Ֆ. — Վեցամսեայ : 360 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1000 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
850 Ֆ. (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ.

63րդ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 16.708 — Fondateur : SCHAVARCH MISSAKIAN — 63e ANNÉE — No 16.708

Ղ Ա Ր Ա Բ Ա Ղ

ՄՈՍԿՈՒԱՅԻ ԲԱՆԱԳՆԱՑԸ ԿԸ ՀԱՍՏԱՏԷ ՍՈՒՄԳԱՅԻԹԻ ՊՈԳՐՈՄԸ

ԴԱՏԱԽԱԶԸ ԲԱՌԵՐԸ ՉԻ ԾԱՄԾՄԵՐ

ԱՐՁԱԳԱՆԳՆԵՐ
ԵՒ ՄԱՄՈՒԼ

Չորեքշաբթի օր, կարգ մը օրաթերթեր («Ֆիկառօ», «Հերըլտ Թրիպիւն», «Քոթիտիէն» եւայլն) կ'արձագանգէին Ազրպէյճանի «Բաքինսկի Ռապոչի» (Բաքուի բանուոր) օրաթերթին մէջ, Շաբաթ օր լոյս տեսած հարցազրոյցի մը: Թերթը միայն Երեքշաբթի օր Մոսկուա հասեր է եւ թղթակիցները այն ատեն կրցեր են տեղեկանալ թէ ինչե՞ր կ'ըսէ դատախազի այն կցորդը՝ Ա. Կատուցեւ, զոր Մոսկուա ղրկած էր Ազրպէյճան քննութիւն կատարելու համար:

Կատուցեւ բառերը չի ծամծմեր եւ կը հաստատէ որ իրական պոկրոմ մը կատարուած է: Կը ճշդէ. — «Մեծ չափանիշի վրայ գործուած են անկարգութիւններ, որոնց կ'ընկերանային պոկրոմներ, հրդեհներ եւ ամէն տեսակի ծայրայեղութիւններ»: Խոստովանած է թէ այդ ջարդերուն բոլոր պատասխանատուները չեն ձերբակալուած, այլ միայն՝ մաս մը: Ջարդարարներուն միջին տարիքն է՝ 20, յայտարարած է, նոյն թերթին մէջ, Սումգայիթի դատախազը՝ Կայրով: Մոսկուայի դատախազը ջարդերու նկարագրութիւն չէ ըրած, բայց ըսած թէ հեղինակները շատ ծանր պատիժներու պէտք է դատապարտուին: Պիտի դատուին յատուկ դատարանի մը կողմէ կազմուած դատաւորներէ եւ քննիչ ոստիկաններէ:

Լաւատեղեակ անձեր, կը գրէ՝ «Հերըլտ Թրիպիւն» կը նկատեն որ առաջին անգամն է որ պաշտօնական անձնաւորութիւններ պոկրոմ որակումը կը գործածեն (ծանօթ է որ այս բառը — ռուսերէն — կը վերաբերէր ցարական շրջանին տեղի ունեցած հակահրեայ ջարդերուն), ինչ որ նոր հանգրուան մը կը նկատուի պաշտօնական տեղեկատուութեանց մէջ:

Եկու դատախազերն ալ չեն ճշդած ձերբակալութեանց թիւը, բայց, ըստ Բաքուի բարձրաստիճան պատասխանատուի մը, հարիւրը կ'անցնի:

«Մոնտ», Երեքշաբթի իրիկուն եւ Չորեքշաբթի առաւօտեան քանի մը թերթեր կ'արձագանգէին Կորպաչովի կարգ մը պատասխաններուն, Պելկրատ, այս հարցին առընչութեամբ: Անդրադարձած էինք մեր նախորդ թիւով:

***

ՍՓԻՒՌՔԸ՝ ԶՕՐԱՎԻԳ

ՊՈՆՆ

Շաբաթ, Մարտ 12, առաւօտեան ժամը 10-ին, 400 — 500 Հայեր հաւաքուած են խորհրդային դեսպանատան առջեւ: Ներկաներէն շատեր եկած էին Քէօլնէն, Միւնխընէն, Համպուրկէն, Տիւսըլտորֆէն, մինչեւ իսկ Հոլանտայէն: Համախմբումին նախաձեռնութիւնը կը պատկանէր Պերլինի «Գերմանախօս Երկիրներու Հայ Միութիւններու կեդրոնական կազմակերպութեան» որ շրջաբերական նամակով մը հրաւէր կարդացած էր եւ բացատրած համախմբումին դրդապատճառն ու նպատակը:

Խորհրդային դեսպանը — եզակի երեւոյթ — անձամբ ընդունած է երեք հոգինոց պատուիրակութիւն մը, զոր կը գլխաւորէր կազմակերպիչ Միութեան նախագահը՝ Տոքթ. Շահէն Ձէյթունցեան: Նախապէս Միութեան կողմէ պատրաստուած պաստառներուն վրայ գրուած նշանախօսքերն էին՝ «Համակամութիւն», «Համերաշխութիւն», «Հայեւռուս բարեկամութիւն», «Սփիւռքահայութիւնը նեցուկ Ղարաբաղի եւ Հայաստանի Հայութեան»:

Պատուիրակութիւնը, որ սիրալիր ընդունելութեան մը արժանացած է, դեսպանին յանձնած է յուշագիր մը:

Համախմբումին յաջորդած է հաւաքոյթ մը, ուր Յակոբ Ա. Քահանայ Կէօքճեան հանգամանօրէն ներկայացուցած է Արցախ — Ղարաբաղի պատմականը:

Յանուն Միութեան, նախագահ՝ Շահէն Ձէյթունցեանի ստորագրութեամբ հեռագիր մըն ալ ղրկուած է Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին:

***

— Մ Ա Մ Ո Ւ Լ —

Ուրբաթ, Մարտ 11, «Նիւ Եորք Թայմզ» օրաթերթի առաջին էջին վրայ է որ, արեւմտեան մամուլի մէջ առաջին անգամ հակահայկական տեսակէտներու կը հանդիպէինք: Ամերիկեան օրաթերթը կը հաստատէ թէ մինչեւ ԺԹ. դարու սկիզբը Ղարաբաղի բնակչութեան մեծամասնութիւնը Ազրպէյճանցիներ եղեր են, որ թրքական, իրանեան ու կովկասեան ցեղերու խառնուրդ մըն են: Կ'ըսուի թէ, «Հայերն այստեղ խուժեր են բռնագաղթի երկու հոսանքներով՝ Իրանէն ու Թուրքիայէն»: Բնականաբար հոս կ'ըսուի թէ այսօր Ղարաբաղի բնակչութեան երեք քառորդը Հայեր են, սակայն եւ այնպէս երկու ժողովուրդներն ալ Ղարաբաղը իրենց մշակութային գործիչներուն ակը կը համարեն:

Աւելի անդին «Հայերը աւելին կ'ուզեն» ենթախորագիրի տակ կ'ըսուի թէ Ազրպէյճանցիներն այն զգացումը ունին, որ Հայերը հանրային կարծիքի պատերազմէն միշտ յաղթական դուրս կուգան շնորհիւ բարձր դիրքերու վրայ իրենց ունեցած ազդեցութեան ու իրենց Սփիւռքին: Այնուհետեւ Բաքուի Գրականութեան Հիմնարկի փոխ — տնօրէն՝ գրող Մ. Կուլիեւ կը յայտնուի ու կ'ըսէ. — «Վերջերս հայ ազգայնամոլներ, ընդգրկեալ ազդեցիկ անձնաւորութիւններ՝ ինչպիսիք Ա. Աղանբէկեան, Զ. Բալայեան, սկսած են դարձեալ «Մեծ Հայքի» մասին խօսիլ, Ազրպէյճանէ զատ, կ'ուզեն նաեւ Վրաստանէն, Իրանէն ու Թուրքիայէն մասեր»:

«Ազրպէյճանցիներն ալ իրենց Լեռնային — Ղարաբաղախին սերտօրէն կապուած կը զգան» — կ'ըսէ թերթին թղթակիցը ու խօսքը դարձեալ Կուլիեւին կուտայ. «Այնտեղ Շուշի անունով քաղաք մը կայ, որ շատ մը ազրպէյճանցի գրողներու ու երգահաններու ծննդավայրն է: Գրեթէ Բաքուի ողջ մտաւորականութիւնը անկէ ելած է»:

Ինչ կը վերաբերի Ազրպէյճանի մէջ տեղի ունեցած ջարդերուն, Կուլիեւ կ'ըսէ, թէ «դէպքերը Հայերու գրգռիչ յայտարարութիւններու արդիւնք են. միշտ անոնք է, որ սկսած են բախումները»:

Ինչպէս կը պարզուի վերը, Ազրպէյճանցիք հակայարձակման անցած են եւ «բեմ» ալ գտած պատմութիւնը խեղաթիւրելու համար:

***

× Մարտ 15, Երեքշաբթի օրուան «Զիւտտոյչէ ցայթունկ»ը հարցազրոյց մը հրատարակած էր մամուլի խորհրդային Նովոստի գործակալութեան տնօրէն եւ Պոնի նախկին դեսպան՝ Ֆալինի հետ: Այդ հարցազրոյցի ընթացքին, Ֆալին ի պատասխան այն հարցումին թէ Հայաստանի դէպքերը պիտի չվնասե՞ն Պերեստրոյկայի քաղաքականութեան, կը պատասխանէ՝ «Ընդհակառակն, ոչ միայն չեն կասեցներ այլեւ պիտի արագացնեն»:

***

ՊԱՏԿԵՐՆԵՐ՝ ՂԱՐԱԲԱՂԷՆ

Ֆրանսական հեռատեսիլի Ա. կայանը, Երեքշաբթի օր լրատուութեան իր հաղորդումներու ընթացքին (ժամը 20 եւ 0·20) սփռեց քանի մը վայրկեաննոց փաստանկար մը, Ստեփանակերտէն:

Գաղտնաբար դարձուած ֆիլմը կը ներկայացնէ Ղարաբաղի գլխաւոր քաղաքը հաւաքուած ցուցարարներու հսկայ բազմութիւնը, որ պաստառներով թէ Կորպաչովի, Գրոմիկոյի մեծ նկարներով Ղարաբաղի կցումը կը պահանջէ:

Պոլիտպիւրոյի Մոսկուայէն ղրկուած անդամները կը ջանան խօսիլ ժողովուրդին: Ֆիլմը մեկնաբանողը կ'ըսէ. — «Երբ պատուիրակը կ'ըսէ՝ «Կը խորհիք որ կուսակցութիւնը ձեզ չի՞ սիրեր», ամբոխը ո՛չ կը պատասխանէ»:

Նկարներ ցոյց կուտան նաեւ հիւանդանոցը գտնուող վիրաւորները, կրակի տրուած բեռնակառքեր, չէնքեր եւայլն, եւայլն:

Իսկապէս հետաքրքրական պատկերներ, որոնք անշուշտ շատ աւելի խօսուն են եւ հարազատ կերպով ցոյց կուտան թէ ի՛նչ կը կատարուի հո՛ն:

Ֆիլմի աւարտին, կը խօսէր թղթակիցը՝ Իւլիս Կոսէ, որ կը հաստատէր թէ զոհերու պաշտօնական թիւը՝ 32, չի համապատասխաներ իրականութեան: Այլախոհ աղբիւրներէ առաւելագոյն տրուած թիւն է՝ 300-էն 400:

***

America, America...

Միշտ նոյն երազով է, ըստ երեւոյթին, որ Հայաստանէն Ամերիկա արտագաղողներու թիւը կը մեծնայ, ըստ Ա. էՖ. Փէ.ի մէկ հեռագրին, որու լայն տեղ կու տար Ֆիկառօ, Չորեքշաբթի առտու:

Ըստ ֆրանսական գործակալութեան, Միացեալ — Նահանգները դէմ պէտք է դնեն Հայաստանէն արտագաղթողներու խուժումի մը, այս վերջին ամիսները: Վերջին դէպքերէն առաջ իսկ, «պաստանի դիմումները», որոնք 200 էին ամիսը, վերջին տարիներուն, 1500-ի հասած են: Արտաքին Նախարարութիւնը կը ջանայ միջոցներ ձեռք առնել 12 հազար Հայ ընդունելու համար, թէեւ Մոսկուայի ամերիկեան դեսպանատունը կ'ըսէ թէ 80 հազար Հայեր կ'ուզեն Ամերիկա գաղթել:

Ամերիկեան արտաքին Նախարարութիւնը երկու լուծում ունի եղեր. — կամ աւելցնել Ամերիկա գաղթողներու ընդհանուր քոթան (ներկայիս 68·500) 15 հազարով, կամ այլ քոթաներ, ինչպէս Հնդկաչինը, նուազեցնել ի նպաստ Հայերուն:

ԵՐԵՒԱՆ ↔ ՓԱՐԻԶ ՀԵՌԱՏԻՊ

ԵՐԵՒԱՆ
(ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ — ՄԱՐՏ 11 — 15)

ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ 51-ՐԴ ԱԽՈՅԵՆՈՒԹԻՒՆ «ԱՐԱՐԱՏ» ՅԱՂԹԱԿԱՆ

Մարտ 7-ին սկսան խորհրդային 51-րդ ախոյենութեան խաղերը: «Արարատ»ի առաջին հանդիպումը Մինսկի «Դինամօ»ի հետ տեղի չունեցաւ, մրցակցին արտասահման գտնուելու պատճառաւ: Ուստի, Երեւանցիներու անդրանիկ հանդիպումը տեղի ունեցած է Մարտ 12-ին, «Հրազդան» մարզադաշտին վրայ, Վիլնիւսի «Ժալգիրիս»ի հետ: Ներկայ եղած են աւելի քան 16 հազար մարզասէրներ: Առաջին կիսախաղին կարելի չէ եղած կոլ նշանակել, հակառակ մղուած երկկողմանի բուռն պայքարին եւ կազմակերպուած բազմաթիւ գործողութիւններու: Երկրորդ կիսախաղի երրորդ վայրկեանին, խմբապետ՝ Աշոտ Խաչատրեան, սքանչելի կոլ մը նշանակելով ապահոված է «Արարատ»ի յաղթանակը: Երեւանցիներու յաջորդ խաղը տեղի կ'ունենայ Մարտ 20ին՝ Մոսկուա, ախոյենութեան նորեկ խումբի՝ «Լոկոմոտիւ»ի հետ:

***

ՀԱՅ ԿՌՓԱՄԱՐՏԻԿԸ ՅԱՂԹԱԿԱՆ ՄՈՍԿՈՒԱՅԻ ՄԷՋ

Մոսկուայի ողիմպիական մարզաւանին մէջ տեղի ունեցած են Խորհ. Միութեան եւ Միացեալ Նահանգներու կռփամարտիկներու աւանդական մրցումները, որոնք աւարտած են խորհ. մարզիկներու յաղթանակով՝ 8 — 4: Խորհ. Միութեան խումբէն հանդէս եկած են նաեւ Հայաստանէն երկու կռփամարտիկներ՝ լենինականցի Մեխակ Ղազարեան (57 քիլօ), որ յաղթած է իր մրցակից Ուիլըմ Լիթի, եւ Արտեմ Տէր-Յակոբեան (դարձեալ Լենինականցի), որ պարտուած է Ջարլզ Հոլլիզէ:

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՊԱՌ, իր ընտրապայքարի կարեւորագոյն հանրաժողովը ունեցաւ Երեքշաբթի իրիկուն, Պուրժէ: Շատ յարձակողական էր Ֆ. Միթերանի դէմ, բայց ակնարկներ ալ կային, անշուշտ, Շիրաքի հասցէին, մանաւանդ երբ, հեգնանքով կ'ըսէ. — Ամէն մարդ առտուն, իր օրաթերթը երբ բանայ հատուցման մը, նպաստի մը, զեղչի մը, ծանուցում մը կը գտնէ, եթէ այսօրուան համար չէ, վաղուան համար թող ըլլայ»:

ՈՒԶԲԵԿԻՍՏԱՆԻ երեք բարձրաստիճան պաշտօնատարներ — մէկը՝ Ներքին նախարար, անձնապաշտ եղած են, կաշառակերութեան քննութիւնը սկսելէն ի վեր:

ՖՈՒԹՊՈԼ
ՖՐԱՆՍԱՀԱՅ ԽՈՒՄԲԵՐ

Արֆէօյ — Ալֆորվիլ Հ. Մ.	0 — 2
Պոն Քոնսէյլ — Իսի Հ. Մ.	1 — 2
Հ. Մ. Ը. Մ. Լիոն — Տէսին (2) — Ռ. Ք. Լիոն	2 — 1
Հէյրիէօ — Հ. Մ. Վիէն	4 — 0
Մերլան — Հ. Մ. Ը. Մ. — Արծիւ (2)	3 — 1

ՌՈՆ — ԱԼՓ ԲԱԺԱԿ

Վալանս Հ. Մ. — Մոնթէլիմար	1 — 3

ՂԱՐԱԲԱՂ — ՂԱՐԱԲԱՂ — ՂԱՐԱԲԱՂ

ՀԱՅՐԵՆԻ ԼԵՌՆԱՇԽԱՐՀԻ ԿԱԾԱՆՆԵՐՈՎ

Վ. ՍԵՒԵԱՆ
Պատմական գիտութիւնների թեկնածու

«Ով պատմութիւն ունի, չի կարող ետ չնայել»:
ՊԱՐՈՅՐ ՍԵՒԱԿ

Արցախ անունը յիշատակւում է դեռեւս ուրարտական կոչող արձանագրութիւններում «Արդախ», «Ուրդեխէ», «Ատա-խունի» ձեւերով: Յոյն պատմագիր Ստրաբոնը (Ա. դ. մ. թ. ա) Արցախը յիշատակում է «Օրխիստինէ» անունով, նշելով նրա ռազմական հզօրութիւնը: Բացի այդ, առաջին անգամ Ստրաբոնն է տեղեկութիւն հաղորդում Կուր գետի աջ ափին տեղադրուած հայկական Կամբեջան (յետագայում՝ Շաքի) գաւառի մասին: Մ. թ. ա. Զ. դարում Արցախ — Ուտիքը Հայաստանի պետական կազմաւորումների մէջ էր:

Մեծ Հայքի տասնհինգ նահանգներից մէկը Արցախն էր՝ իր տասներկու գաւառներով (չհաշուած Ուտիքի ութ գաւառը):

Պատմական Արցախ — Ուտիքը Հայաստանի հետ միասին ընդգրկում էր մի ընդարձակ տարածութիւն՝ Կուրից մինչեւ Արաքս: Արցախ — Ղարաբաղը միշտ անաղարտ է պահել իր ազգային նկարագիրը: Այս տեղ միշտ ապրել է իր մէջ այլատարրութիւն չունեցող բնիկ հայ ազգաբնակչութիւն:

Աւանդութեան համաձայն՝ Արցախի նախարարական տունը սերուած էր Հայկ Նահապետի ժառանգ Սիսակից: Տան նախահայրը եղել է Առանը, որից էլ հարստութիւնը կոչուել է «Առանշահիկ»: Ե. դարի վերջում Վաչագան Բարեպաշտի գլխաւորութեամբ Ազանշահիկները ստեղծեցին թագաւորութիւն, որի մէջ մտան Ուտիքը եւ Անդրկուրեան Կամբեջան (Շաքի) հայաբնակ գաւառը: Այսպիսով Արցախ — Ուտիքեան թագաւորութիւնը իր մէջ ընդգրկում էր 21 գաւառ. Ե. դարում Մեսրոպ Մաշտոցն իր աշակերտների հետ միասին այստեղ աշխատանք է տանում գիրն ու գրկութիւնը, ինչպէս նաեւ քրիստոնէութիւնը տարածելու ուղղութեամբ:

Հայաշխարհի Արցախ — Ղարաբաղ երկրամասը հարուստ է հեռաւոր անցեալից եկող պատմութեան ու մշակոյթի բազմաթիւ եւ բազմապիսի յուշարձաններով: Դրանք մեր նախնիների պատմութեան քարակերտ տարեգրութիւնն են:

Երկրամասը գիտութեանը յայտնի է դեռեւս զարգացած բրոնզէդարեան ժամանակաշրջանին վերաբերող պատմահնագիտական յուշարձաններով եւ հնավայրերով, որոնք հետազօտողներին հարուստ նիւթ են տալիս նախնադարեան հասարակութեան, նրա սոցիալ — տնտեսական ու քաղաքական յարաբերութիւնների վերաբերեալ:

Արցախի առաջին եւ ամենահին քաղաքը Տիգրանակերտն է: Մարտակերտից Ստեփանակերտ տանող մայրուղու աջ կողմում, մօտ 10 քմ. հեռաւորութեան վրայ գտնուող Վանքասար կոչուող սարի ստորոտից բխող մի ջրառատ աղբիւրի շուրջը, ընդարձակ տարածութեան վրայ փռուած են Տիգրանակերտի հինաւուրց շէնքերի աւերակները: Այս քաղաքը Հայոց Տիգրան թագաւորի չորս քաղաքներից (Աղձնիքում, Գողթն գաւառում եւ Ուտիաց աշխարհում) մէկն է, որ կառուցել է Արցախում մ. թ. ա. 90-ական թուականներին: Պատմական աղբիւրներում այն յայտնի է «Տկռակերտ», «Տառանգիստ», իսկ օտար աղբիւրներում՝ «Տերնաուգ» անուններով:

Յաւօք, Տիգրանակերտի աւերակները մինչեւ օրս լուրջ ուսումնասիրութեան առարկայ չեն դարձել, որպէսզի հնարաւոր լինէր որոշակի պատկերացում կազմել «Հայոց Արեւելից կողմանց» առաջին քաղաքի հեռաւոր անցեալի մասին:

Արաբական տիրապետութեան ժամանակ (Է.—Թ. դար) Առանշահիկների երկու ճիւղեր՝ Խաչէնը՝ Սահլ Սմբատեանի եւ Դիզակը՝ Եսայի Աբու — Մուսէի՝ գլխաւորութեամբ հերոսաբար պայքարում էին իրենց անկախութեան համար:

852 — 855 թուականների արաբական քաղաքական պատերազմը ծանր նստեց մեր ժողովրդի վրայ: 852-ի գարնանը արաբական խալիֆաթը զօրաւոր Բուղայի գլխաւորութեամբ Հայաստան ուղարկեց մի մեծ բանակ արաբական տիրապետութեան դէմ բռնկուած ապստամբութիւնը ճնշելու, հայկական կռուող ուժերը ոչնչացնելու համար: Արաբական զօրքերը ահաւոր չափերի հասնող բռնութիւն, աւեր ու արիւնահեղութիւն սկսեցին Հայաստանի գրեթէ բոլոր մասերում: Ապստամբութեան շատ ղեկավարներ, իշխաններ ուղտերի վրայ կապուած գերի տարուեցին: Հայ ժողովրդի պատմական բախտի համար առաւել վտանգաւորը, արաբական տարրի բնակեցումն էր Վանայ լճի արեւմտեան եւ հիւսիս — արեւելեան գաւառներում: Այդ պրոցեսն սկսուել էր դեռեւս Ը. դարի վերջին քառորդից եւ շարունակւում էր նաեւ Թ. դարում: Երիցս իրաւացի է հայագիտութեան երախտաւոր Լէօն, որ գրում է. — «Այդ աղէտը (խօսքը արաբական ցեղախմբերի վերաբնակեցման մասին է — Վ. Ս.), որ այնուհետեւ զարգացաւ դարից դար, այն էր, որ օտար տարրեր նստում էին հայկական հողի վրայ կտրատում էին հայ ժողովրդի ազգագրական միապաղաղութիւնը, դարձնելով նրան իր տան մէջ օտար տարրերի հետ խառնուած, իր ազգային միութիւնը կորցրած, հետեւաբար եւ զրկուած իր քաղաքական ինքնուրոյնութիւնը պահպանելու կարողութիւնից»:

Մի տեղ, սակայն, Բուղա զօրավարը ուժեղ դիմադրութեան հանդիպեց: Դա Արցախի Դիզակ գաւառի Գտիչ բերդի պաշտպանութիւնն էր: Ի զուր չէ, որ արաբական արշաւանքները մանրամասնօրէն նկարագրող պատմիչը՝ Թովմա Արծրունին, իր «Պատմութիւն տանն Արծրունեաց» աշխատութեան մէջ առանձին հիացմունքով է խօսում Քթիչ (Գտիչ) բերդի եւ նրա հերոս պաշտպանի՝ Եսայի Աբու — Մուսէի մասին: Ինչպէս հաւաստում է պատմիչը, Թ. դարում Դիզակի իշխանները, մասնաւորապէս Եսայի Աբու — Մուսէի Տողասարի գագաթին ստեղծել էին մի այնպիսի պաշտպանական համակարգ, որ դարեր շարունակ անառիկ մնաց, եւ ոչ մի թշնամու չյաջողուեց գրաւել այն:

Պաշարելով բերդը՝ արաբ զօրավարը պահանջեց Աբու — Մուսէից անձնատուր լինել: Հայ քաջ իշխանը, սակայն, վճռեց դիմադրութիւն ցոյց տալ Բուղային, նրան ուղարկելով իր մերժումի նամակը:

Տեղի ունեցան կատաղի կռիւներ: Բուղան իր մեծաքանակ զօրքով անզօր էր բերդը գրաւելու: Եսայի Աբու — Մուսէն լաւ էր նախապատրաստուել, եւ նրա զօրքը կռւում էր անձնուրաց հերոսութեամբ:

Ժողովրդի մէջ այդ հերոսական օրերի մասին մի աւանդութիւն է պահպանուել: Երբ Բուղան առաջին յարձակումների ժամանակ յետ է շպրտւում բերդի մատոյցներից, զայրանում եւ հիմնայատակ քանդում է Գտչավանքի սրբարանները: Այդ ժամանակ Եսայի Աբու — Մուսէն յանձնարարում է իր շինարարներին, Գտչավանքի դէմ — դիմաց, թշնամու աչքի առջեւ, եօթ օրուայ ընթացքում կառուցել նոր եկեղեցի: Զրոյցն ասում է, որ եկեղեցու կառուցումը ընթացել է ճակատամարտի թէժ պահերին եւ դրա համար էլ այն ստացել է Թէժ անունը:

Թ. դարի վերջում Համամ — Գրիգոր Բարեպաշտին եւ Գագիկ իշխանին յաջողուեց Բագրատունիների ենթակայութեան տակ ստեղծել երկու թագաւորութիւն՝ մէկը Խաչէնում, միւսը՝ Դիզակում: Յետագայում, յատկապէս Խաչէնի թագաւորութիւնը մասնատուելուց յետոյ Արցախը կորցրեց իր վարչաքաղաքական ամբողջութիւնը եւ, Ժ. դարից սկսած, կոչուեց Խաչէն: ԺԶ. դարում Խաչէնը տրոհուեց գաւառական վարչական միաւորումների, որ պատմութեան մէջ յայտնի են Ղարաբաղի մելիքութիւններ, իսկ ԺԸ. դարում՝ Խամսայի մելիքութիւններ (հինգ) անունով (Գիւլիստան, Խաչէն Ջրաբերդ, Վարանդա եւ Դիզակ): Իսկ Ղարաբաղ (սեւ այգի) անունը նրան տրուել է օտարների կողմից ԺԴ. դարում:

1512 թուականին սկսուած թուրք — պարսկական պատերազմները, որոնք կարճատեւ ընդմիջումներով տեւեցին աւելի քան մէկ դար, ծանր նստեցին մեր ժողովրդի վրայ: Հայաստանը, դառնալով երկու բռնակալ, հզօր տէրութիւնների՝ Օսմանեան Թուրքիայի եւ Սեֆեան Պարսկաստանի միջեւ, դարձաւ պատերազմական գործողութիւնների թատերաբեմ, ենթարկուելով խելայեղ աւերումների ու կոտորածների: Այդ շրջանում հարիւրաւոր գիւղեր ու քաղաքներ (Ջուղա, Կարին, Մուշ, Երեւան եւայլն) քարուքանդ արուեցին, եւ 350 հազար Հայեր տեղահանուեցին ու քշուեցին Պարսկաստան: Իսկ Թուրքերը շուրջ 100 հազար Հայերի գերի տարան եւ վաճառեցին Եգիպտոսի շուկաներում: Մեծ քանակութեամբ Հայեր բռնագաղթուեցին նաեւ Ղրիմ:

Հայաստանի քաղաքական բախտը վճռուեց 1639-ին Կոստանդնուպոլսում կնքուած հաշտութեան պայմանագրով, որի համաձայն, այս էլ արդէն երկրորդ անգամ, բաժանուեց Թուրքիայի եւ Պարսկաստանի միջեւ: Հայաստանի արեւելեան մասը բաժին ընկաւ Պարսկաստանին, իսկ արեւմտեանը՝ Թուրքիային:

Սեֆեան Պարսկաստանի տիրապետութեան տակ ընկան պատմական Արցախ, Ուտիք, Սիւնիք, Փայտակարան, Պարսկահայք նահանգները, ինչպէս նաեւ Այրարատի, Գուգարաց աշխարհի ու Վասպուրականի արեւելեան գաւառները:

Սեֆեանների վարչակարգը ամփոփւում էր չորս վալիութիւնների (Արաբական, Իրաք, Լոռստան, Վրաստան կամ Քարթլի — Կախեթ Քուրդիստան) եւ 13 բեկլարբեկութիւնների, այդ թւում Չուխուր Սադի կամ Երեւանի եւ Ղարաբաղի բեկլարբեկութիւնների մէջ:

ԺԸ. դարի սկզբներին ժամանակի քաղաքական խոշորագոյն գործիչ Մելիք — Եգանի գլխաւորութեամբ Ղարաբաղի բեկլարբեկութիւնը, որն իր կենտրոնի անունով միաժամանակ կոչւում էր նաեւ Գանձակի բեկլարբեկութիւն, վերակազմաւորուեց որպէս հինգ մելիքութիւնների միաւորուած նահանգ՝ «Մահալ — Ե. Խամսէ», Դիզակի Տող կենտրոնով: Դա հայկական ինքնավար մի երկիր էր, որը ընդգրկում էր Գանձակի հարաւային շրջաններից մինչեւ Արաքս գետն ընկած մի ընդարձակ տարածութիւն:

Ի դէպ, Նադիրկուլի շահի պալատական պատմիչ Մուհամմադ — Քեազիմը, բնութագրելով Մելիք — Եգանին, հայ մելիքների շարքում նրան յատկացնում է առաջին տեղը, ընդգծելով նրա դերը՝ իբրեւ նուրբ եւ խելամիտ քաղաքագէտի արտակարգ ընդունակութիւններով օժտուած զինուորական խմաստուն եւ համարձակ գործչի:

Հադրութի շրջանի Տող գիւղում մինչեւ այսօր էլ պահպանւում է մելիքների տոհմական դամբարանը:

ԺԸ. դարի երկրորդ կէսին հինգ մելիքութիւնների վերոյիշեալ միութիւնը քայքայուեց: Շուշի մտաւ Փանահ Ալին՝ հիմնելով Ղարաբաղի կիսանկախ խանութիւնը, որը գոյատեւեց մինչեւ 1822 թուականը:

Հայկական բարձրաւանդակի ամբողջ տարածքի վրայ գաւառական քաղաքական իշխանութիւնների քայքայումից յետոյ եւ յատկապէս յետագայ ԺԸ. — ԺԹ դարերում Ղարաբաղը դարձաւ հայ ժողովրդի այն քաղաքական օրրանը, որտեղ մշակւում էին հայ — ռուսական յարաբերութիւնների, ռուսական կողմնորոշման ծրագրերը, ինչպէս նաեւ կազմակերպւում ազգային — ազատագրական շարժումները՝ ընդդէմ պարսկական ու թուրքական բռնապետութիւնների:

ԺԹ. դարի քաղաքական — հասարակական ականաւոր գործիչներ Իսրայել Օրու, Յովսէփ Էմինի, Յովսէփ Արղութեանի, Յովհաննէս Լազարեանի, Իվան Կարապետի, Մովսէս Բաղրամեանի, ինչպէս նաեւ հայ մելիքների, հարիւրապետերի, առաջադէմ հոգեւորականների եւ այլոց ջանքերի շնորհիւ Ղարաբաղի հայութեան ինքնապաշտպանութիւնը վերածուեց ազգային — ազատագրական ծաւալուն շարժման, որի նպատակն էր Ռուսաստանի օգնութեամբ թօթափել պարսկա — թուրքական լուծը եւ ձեռք բերել քաղաքական անկախութիւն:

Օգտուելով ռուսական զէնքի անդրկովկասեան յաջողութիւններից, Ղարաբաղի ազատագրական ուժերը, իրենց վրայ վերցնելով շարժման ծանրութիւնը, նշանակալի դեր կատարեցին հայ — ռուսական յարաբերութիւնների զարգացման գործում:

ԺԹ. դարի վերջին քառորդում եւ Ի. դարի սկզբներին չկային Վրաստան, Հայաստան, Ազրբէջան վարչատերիտորեալ միաւորումներ: Դրանք տրոհուած լինելով նահանգների, մազրերի եւ օկրուգների, ընդհանրացուել էին որպէս Կովկասի փոխարքայութիւն: Այդպիսին էր նաեւ Ղարաբաղը իր Շուշի կենտրոնով, որ մտնում էր Ելիզավետպոլի նահանգի մէջ:

Այդ ժամանակներում է, որ յատկապէս դաշտային Ղարաբաղի արգաւանդ հողերի հսկայական տարածութիւններն անցան Վեզիրովների, Եուզբաշեւների, Ադիգեօզալովների, Ջիւաթխանովների, Ջհանգիրովների եւ ուրիշ իրար արիւնակից խաների ու բեկերի ձեռքը:

Ընդհուպ մինչեւ սովետական կարգերի հաստատումը Ղարաբաղ — Գանձակի շրջանում կենտրոնացուած էր ազերբէջանցի ազնուականութեան կէսից աւելին, որն էլ սեփականացրել, գուցէ էր հողերի մօտ 60 տոկոսը: Յայտնի կալուածատէրեր Շախմալիեւը, օրինակ, գուցէ էր 70 հազարեկտարին հող, Զուլգադարովը 56 հազ, Ադիգէօզալովը՝ 40 հազ, եւայլն:

Տառապելով հողազրկութիւնից եւ սովից կաւահողութիւնից՝ ապրուստի միջոց գտնելու համար հայ գիւղացին ստիպուած դիմում էր պանդխտութեան, գնալով երկրով մէկ: Նրանցից շատերը չվերադարձան հայրենի տուն:

Ժամանակի մամուլի էջերում բազմաթիւ փաստեր ու տուեալներ կան, որոնք վկայում են հարազատ վայրերից հայ գիւղացիների պարբերական բռնագաղթի մասին:

Միայն 1917 թուականին Ղարաբաղի հայ գիւղացիների արտահոսքը կազմել է 17 հազար մարդ:

(Շար. 1)

ԳԵՐՄԱՆԱՀԱՅ ՆԱՄԱԿԱՆԻ

ՂԱՐԱԲԱՂ եւ Գերմանահայութիւնը

Հոս աւելորդ է յիշատակել գերման մամուլի, ձայնասփիւռի եւ հեռատեսիլի մէջ լոյս տեսած ու սփռուած գրութիւնները, խմբագրականները եւ յօդուածները. այնքան բազմաթիւ են անոնք՝ անհամբեր ըլլալու աստիճան: Դէպքերը իրենց արձագանգը գտած են շատ յաճախ առաջին էջերու վրայ՝ նոյնիսկ երկրորդական, երրորդական թերթերու պարագային:

Մենք հոս աւելի տեղւոյն հայ գաղութին կեցուածքին վրայ կ'ուզենք ծանրանալ: Առաջին քայլը նետեց Գերմանախօս Երկիրներու Հայ Միութիւններու Կեդրոնական Կազմակերպութիւնը հեռագիր մը ղրկելով Կորպաչովի, որով կը պահանջուէր Ղարաբաղի կցումը խորհրդային Հայաստանին: Մարտ 1 թուակիր «Տի Թակեսցայթունկ» յայտնի օրաթերթը կը նշէր սոյն հեռագիրը, արտատպելով հատուածներ: Իսկ Մարտ 2-ին Պերլինի Հայութիւնը ցոյց մը կազմակերպած է տեղւոյն խորհրդային հիւպատոսարանի առջեւ՝ կրելով եւ բացադանչելով նշանաբաններ: Երկու հոգինոց պատուիրակութիւն մը ընդունուած է աւագ հիւպատոսին կողմէ, իրեն յանձնուած է նամակ մը, որուն մէջ կը պահանջուի նաեւ Ազրբէջանի հայութեան ապահովութիւնը: Աւագ հիւպատոսը խոստացած է բանաձեւը առաքել Կորպաչովին եւ կրկնած Գերասիմովի արտայայտութիւնը, ըստ որուն «Ղարաբաղի մէջ սխալներ գործուած են»: Պերլինի ԷՍ — ԷՖ — ՊԷ հեռատեսիլի կայանը նոյն օրն իսկ դրուագներ ցոյց տուած է այս ցոյցէն: Նոյնպէս տեղւոյն մամուլը արձագանգ հանդիսացած անոր:

Գերման հեռատեսիլի երկրորդ կիծը՝ ՑԵՏ — Տէ — էՖ-ը Մարտ 4-ին իր գլխաւոր լուրերուն մէջ տեղեկութիւններ տուաւ գերմանահայութեան մասին, ներկայացնելով Քէօլնի համայնքը: Ի մէջ այլոց ցոյց տրուեցաւ նաեւ տեղւոյն վարչութեան կողմէ գրի առնուած նամակ մը՝ յայտնի խնդրանք ու պահանջներով՝ միշտ ուղղուած Կորպաչովին:

Յաջորդ քանի մը օրերու ընթացքին նախատեսուած էր կազմակերպել կեդրոնական ցոյց մը՝ Գերմանախօս Երկիրներու Հայ Միութիւններու Կեդրոնական Կազմակերպութեան կողմէ:

Յ. ԿԱՄԻԴԵԱՆ

ՀԱՅ ԱՐԻՆԵՐՈՒ ՄԻՈՒԹԵԱՆ ՀԱՆԴԷՍԸ

Կիրակի, Մարտ 6-ին կէսօրէ ետք, Հայ Արիներու Միութեան Փարիզի շրջանը կը ներկայացնէր տարեկան հանդէսը, Սալ տը լա Շիմիի մէջ: Այս տարի ալ հակառակ սովորական դժուարութիւններուն, բարեկամներ, ծնողքներ, սկաուտական միութեանց ներկայացուցիչներ եկած էին քաջալերելու հայ արիներու հանդէսը, վայելելով միեւնոյն ժամանակ սկաուտական հաճելի ներկայացումներ:

Հանդէսը սկսաւ գրօշակներու տողանցքով, որոնք բեմ կը բարձրանային շրջապատելով համաշխարհային սկաուտական շարժումին պաշտօնական դրօշակը:

Փոքրիկ սկաուտ մը արտասանեց սկաուտին խոստումը, հայերէն եւ հանդէսը սկսաւ, նուիրուած այս տարի Աւստրալիոյ ճեմպորիին, որ տեղի ունեցաւ Յուն. 1-10 եւ որուն կը մասնակցէին 15 հազար սկաուտներ 70 երկիրներէ:

Յայտագրին առաջին մասին տրուեցաւ սկաուտներուն պատրաստած «Հեռատեսիլ Աւստրալիայէն»ը, ուր հայերէն եւ ֆրանսերէն բացատրութիւններով կը ներկայացուէին մասնակցող զանազան երկիրներու տարազները, ապրելակերպը եւ մասնակցութեան տեսարաններ. ինչպէս նաեւ մրցումներ, զուարճալի դրուագներ: «Բարեւներ աշխարհիս չորս կողմերէն» նոյնպէս շատ հետաքրքրական ներկայացում էր մեր փոքրիկ գայլիկներուն եւ թեւիկներուն մասնակցութեամբ: Հանդէսին մէկ կարեւոր մասը կը կազմէին լուսարձակով ներկայացուած նկարները ճեմպորիի կեանքէն, առաւօտէն մինչեւ երեկոյ, բանակավայրերը, ընդունելութիւններ, պաշտօնական բացումը, սկաուտական խաղեր եւ նոր տարուան առթիւ ընդհանուր մաղթանքներ երգերով եւ պարերով: Հանդիսութեան կը նախագահէր Աւստրալիոյ ընդհանուր կառավարիչը, որ միեւնոյն ժամանակ Աւստրալիոյ Սկաուտական Միութեան ընդհանուր պետն է:

Ճեմպորիին երկրորդ օրը հայ արիներու ընդունելութիւնը, զանազան խաղեր, պտոյտներ, բոլորն ալ շատ հետաքրքրական եւ գեղեցիկ, հանդիսականներուն մանրամասնօրէն տուին ճեմպորիի կեանքը:

Ալֆորվիլի շրջանը ներկայացուց երգեր եւ զուարճալի ներկայացումներու շարք մը, շատ յաջող:

Միջնարարէն առաջ Հայ Արիներու Միութեան ընդհանուր պետը բարի գալուստի խօսքերէն վերջ բացատրեց այս հանդէսներուն կարեւորութիւնը միութեան յարատեւութեան համար, շարժում մը, որ ամբողջովին նուիրուած է հայ արիներու եւ արենոյշներու կրթութեան, իբր ապագայ գիտակից անձեր: Շեշտեց հայերէնի մեծ կարեւորութիւնը, միշտ պահելու համար հայկական արմատները եւ անցեալին հաւատարիմ մնալու: Ան շնորհակալութիւն յայտնեց Փարիզի առաջնորդ Գիւտ Եպիսկոպոսի որ այս տարի կուգար իր ներկայութեամբ քաջալերել հայ արիները: Ընդհ. պետը խօսեցաւ նաեւ Աւստրալիոյ ճեմպորիին հայկական մասնակցութեան մասին 25 արիներով եւ արենոյշներով, գաղութին ջերմ ընդունելութեան մասին: Վերջացնելէ առաջ շեշտեց հայ արիներու վայելած մեծ վարկը եւ համակեցութիւնը միջազգային սկաուտական շարժման մէջ: Վերջապէս շնորհակալութիւն յայտնեց նաեւ Փարիզի հայ կաթողիկէ ժողովրդապետ Մանուէլ Վրդ. Պաթաքեանին, որ նոյնպէս ներկայ էր հանդէսին:

Միջնարարէն ետք «բախտի պահարան»ները իրենց բերած մեծ նուէրներով ուրախացուցին հանդիսականները, մասնակցութիւն մըն ալ ապահովելով կատարուած ծանր ծախքերուն:

Հանդիպեցանք շատ մը նոր ու հին արիներու, արենոյշներու, հին ու նոր դէմքեր... խնկապէս, երկար տարիներու աշխատանքէ ետք Հայ Արիներու Միութիւնը լայն տեղ գրաւած է գաղութին մէջ:

Միջնարարէն ետք Գիւտ Եպիսկոպոս այս տարի եւս բերաւ իր քաջալերական խօսքերը Հայ Արիներու Միութեան եւ վարիչներուն. ան ըսաւ թէ անոնց նուիրեալ գործունէութեամբ մաս կը կազմեն ազգային կեանքին, եւ այս տարեկան հանդէսը պէտք է ընդունիլ որպէս «Հայ Արիներու Տօն»ը, Մարտ ամսուան առաջին Կիրակին, եւ կ'արժէ որ այդ օրը վերապահուի առանց խաչաձեւութեան ու ամէն մարդ ներկայ ըլլայ քաջալերելու համար մեր արիներուն եւ արենոյշներուն օգտակար գործունէութիւնը: Ան շնորհաւորեց բոլոր մասնակցողները, մաղթելով որ շարունակուի այս օգտակար շարժումը:

Հանդէսին երկրորդ մասը սկսաւ շատ զուարթ ներկայացումով մը, «Ցարմաբանուաց»ով, նախկին խմբապետներու եւ երէցներու կողմէ, որուն յաջորդեց «Անուշապիր Զարմայրը»· հայերէն զաւեշտ մը, զոր ներկայացուցին խմբապետները· դժուարին բայց յաջող ներկայացում մը, որ գնահատուեցաւ բոլորէն:

Նախկին խմբապետուհի Ռոզին Թաշճեան իր հայերէն երգերով յուզեց հասարակութիւնը, մեծ վայելք պատճառելով բոլորին:

Հանդէսը փակուեցաւ Հայ Արիներու քայլերգով որ երգուեցաւ բոլորին կողմէ բեմին վրայ: Այսպէս կ'աւարտէր 57-րդ հանդէսը:

Կը յուսանք որ յառաջիկայ տարուան Մարտ 5-ին յաջող հանդէս մը կը համախմբէ բոլորս, ու մինչ այդ նոր արիներ ու արենոյշներ միացած կ'ըլլան Հայ Արիներու Միութեան, որ կը շարունակէ իր գործունէութիւնը միշտ ժպտադէմ ու լաւատես:

Շնորհաւորելի են կազմակերպիչ խմբապետները, նոր կամ նախկին արիները ամբողջ միութեան որ անկեղծութեամբ ու սիրով կը ջանան օգտակար ըլլալ, իր մէջ կենդանի պահելով հայութեան ոգին՝ տոկուն եւ միշտ արթուն:

Գ. Մ.

ԹՈՒՐՔ ՄԱՄՈՒԼ

ՔՐՏԱԿԱՆ ՀԱՇԻՒՆԵՐ

«Միլլիյէթ»ի աշխատակիցներէն մէկը տեսակցութիւն մը ունեցած է «Քիւրտիստանի Հայրենասէրներու Միութեան» պարագլուխ Ճէլալ Թալապանիի հետ. այս միութիւնը Միջին – Արեւելքի քրտական կազմակերպութիւններու ամէնէն զօրաւորն է:

Թալապանի մեկնելով այն վարկածէն, թէ Իրաքի պարտութեան պարագային Թուրքիա կրնայ գրաւել իրաքեան հողը, ըսած է. «Չենք կարծեր որ Թուրքիա նման քայլ մը առնէ. ինք իրայատուկ հարցեր ունի: Առաւելագոյն 15 ջոկատ կրնայ ղրկել Իրաքի սահմանը: Այսքանով սակայն, շրջանը նոր Վիէթնամի մը կը վերածուի: Իրաքի Քիւրտերը նման պարագայի մը կը միանան Թուրքիա ապրողներուն հետ, ինչ որ մեծ հարց կը դառնայ Թուրքիոյ. ու ես հոն կը նշմարեմ անկախ Քիւրտիստանի մը ծնունդի հաւանականութիւնը:

Նման քայլով մը Թուրքիա կը կորսնցնէ իր հայրենակիցները. ամբողջ արաբ աշխարհը կը միանայ Թուրքիոյ դէմ. Իրան, Խորհրդային Միութիւն, Եւրոպա եւս դէմ դիրք կը գրաւեն. թերեւս նաեւ Ամերիկա: Այդ պարագային մենք դէմ յանդիման կը մնանք առանձին թշնամիի մը. բազմաթիւ բարեկամներ կ'ունենանք: Մինչդեռ հիմա մենք առանձին ենք: Մենք թրքական գրաւումէն չենք վախնար, սակայն չենք ալ հրաւիրեր զինք: Կ'ազդարարենք»:

Ապա Թալապանի խօսած է Թուրքիոյ ներկայ քաղաքականութեան մասին. «այս քաղաքականութիւնը միայն մեզի համար չէ որ անպատ է, այլ նաեւ Իրաքի Թիւրքմէններուն: Թուրքիա անդադար Պուլկարիոյ Թուրքերուն մասին կը խօսի: Թուրքիա Կիպրոսի հարիւր հազար Թուրքերուն համար զինուորական ուժ գործածելով կղզին գրաւեց: Իրաքեան Քիւրտիստանի մէջ շուրջ կէս միլիոն Թիւրքմէն կայ. ու Իրաք դէշ վերաբերում ցոյց կուտայ անոնց, ինչպէս Քիւրտերուն: Թուրքիա կ'ըսէ. – «Քիւրտ չկայ, լեռնային Թուրք կայ», իսկ Իրաք անցեալ տարի ըսաւ. «Թուրք չկայ. կամ Արաբ կայ կամ Քիւրտ»: Մենք կը պայքարինք Պաղտատի ֆաշիստ իշխանութեան դէմ. իսկ Թուրքիա այս կացութիւնը անտեսելով ամէն օր կը խօսի Պուլկարիոյ Թուրքերուն մասին»:

Աւելի ետք Թալապանի կը յիշէ Թուրք – քիւրտ բարեկամութիւնը, անցեալի սերտ գործակցութիւնը ու կ'եզրակացնէ. «Թուրք ժողովուրդին շահը կը պահանջէ որ ժողովրդավար, դաշնակցային Պետութիւն մը հիմնուի: Նման Պետութիւն մը Քիւրտերու մնացեալ մասին ալ ուշադրութիւնը կը գրաւէ. անջատողականութիւնը վերջ կը գտնէ»:

ՄԱՀԱԶԴԵՑԻԿ ՀԵՌԱԳԻՐԸ

ԿԱՐԱՊԵՏ ՅՈՎԱԿԻՄԵԱՆԻ

ՄԱՀՈՒԱՆ ՔԱՌԱՍՈՒՆՔԻՆ Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

Եղեռն: Ահալի սեւ ու անյոյս օրեր: Աքսոր ու մահ: Մահադնաց ճամբուն վրայ, մեծ քարի մը քով մանչ մը լքուած՝ «Մայրի՛կ, մայրի՛կ» կ'աղաղակէ: Բազմաթիւ օրեր կրցեր էր քալել մինչեւ այդ հանդրուանը, բայց քաղցին ու տապին չէր կրցեր դիմանալ ու հոն ինկած էր:

Քիւրտ հովիւ մը կ'առնէ զայն ու կը տանի տուն: Եօթը տարեկան մանչ է, տարկօրէն աշխատելու կարող: Քիւրտը իր շահին համար կ'որդեգրէ հայ տղեկը: Հայ բեկորներ անտիրական, մոլորած դառներու պէս թողլքուած անսուաղ գայլերու ներկայութեան, (այսինքն՝ Թուրք դահիճներու եւ Քիւրտ կողոպտիչներու) սփռուած կը ծառայէին պատառ մը հացի համար, մինչ ծեծը անպակաս էր:

Գիւղը ուր կ'ապրէր Կարմուճ կը կոչուէր: Փոքրիկ աննշան գիւղ մը, 1917 թըւականին ես ալ հոն կը բնակիմ: Առաջին հանդիպումով կը համակրիմ Կարապետին եւ մեր բարեկամութիւնը կը տեւէ անխզելիօրէն:

Մենք երկուքս ալ Խարբերդի գիւղերէն կուգայինք: Ան Հիւսէյնիկէն, ես Իչմէէն: Մարդոց չար արարքներէն հալածուած կ'ապրէինք մեր ծննդավայրէն շա՜տ շատ հեռու:

Երկու տարի այդ գիւղը ապրելէ ետք, օր մը Կարապետին կը յայտնեմ հոնկէ փախչելու որոշումս: Խեղճ տղեկն ցընցուած, շուարած մեղմօրէն կ'ըսէ.– «Դուն գնա, վերջը ես կուգամ»:

Ամիսներ ետք, երբ որբանոցին մեծ սրահին մէջ հաւաքուած էինք մարմնամարզի համար, նկատեցի որ նորեկ որբեր պատին քով կեցած մեզ կը դիտեն: Սիրտս վկայեց թէ անոնց մէջ է նաեւ իմ ընկերս՝ Կարապետը:

Եւ յանկարծ մէկը բաժնուեցաւ այդ խումբէն ու «Մուստաֆա» ըսելով դէպի մեր խումբը սկսաւ վազել: Ինքն էր քըրտական անունով կոմարը, իսկ եւ իսկ Կարապետը: Գրկուեցանք: Մեր թեւերը շղթայուած մնացին երկար, շա՜տ երկար ատեն:

**

Փետրուար 13, 1988 հեռաձայնի կը կանչուիմ: Հէլօ՜ ... Հէլօ՜, հեռաձայնին միւս ծայրէն պաշտօնեան կ'ըսէ. – «Հեռագիր մը ունիս, տխուր հեռագիր մը», «կարդա» կ'ըսեմ եւ կը կարդայ իմ սիրելի ընկերոջ՝ Կարապետին մահազդակ հեռագիրը:

Սիրելի Կարապետ, ինչ որ պիտի ըսեմ պիտի չիմանաս զայն:

Կ'անիծե՛մ այս չարիքը մեզի կամեցողը:

Ցարդանք բարի յիշատակիդ:

ԽԱՉԱՏՈՒՐ ՓԻԼԻՊՈՍԵԱՆ

(Ամերիկա)

ԽԱՐԻՍԽԷՆ ՀԵՌՈՒ

(Վ. Է Գ)

ՆԻԿՈՂՈՍ ՍԱՐԱՖԵԱՆ

Փոխելու համար իր տխուր, դժբախտ երեսը, իջաւ՝ մտաւ սափրիչի մը խանութը: Երբ դուրս ելաւ, փոխուած էր, քիչ թէ շատ: Կը պտտցնէր իր կարճ մազերը, թարմ այտերուն վրայէն ու կը նայէր կիներուն: Կը ծխէր հանդարտ, հանդարտ ու կը քալէր: Սակայն, Զարուհի կ'երկարէր թրջած սալարկներուն ճեղքերէն, կը հետեւէր: Տխուր, մեռելային այս օրուան մէջ, այս անձրեւոտ եղանակին, լոյսերը կը պլպլային մեռելներու աչքերու պէս:

Գնաց ոտքով Սէն Բոլէն մինչեւ Սէն Միշէլ, գնեց «Յառաջ» մը: Բացաւ զայն, ծուլօրէն եւ սովորական զուրգուրանքով, զոր ունեցած էր սկիզբէն ի վեր այդ օրաթերթին հանդէպ որ միշտ արտացոլումն էր եղած, հայելիի մը պէս, իր սեփական մտածումներուն: Դարձուց անուշադրութեամբ առաջին էջը եւ ինկաւ անմիջապէս մահազդներու բաժինին մէջ: Երկար չտեւեց: Երկու հատ կային միայն եւ երկուքն ալ օտարներ. Կիրակոս մտածեց այն ատեն, որ կանուխ է դեռ, պէտք էր նայիլ վաղուան թիւը:

Տաք, եռացած ջուր մը սակայն թափեցաւ այն ատեն Կիրակոսի սրտին վրայ: Առանց գիտնալու իր յուզման պատճառները, նետուեցաւ ուրիշ փողոց մը: Քալեց:

Տարակոյս չկար, որ մահուան ենթակայ է վիժում ունեցող կին մը, կը մտածէր ան: Բայց չուզեց շարունակել մտածումը: Զարհուրելի կերպով յիշեց Աւետիսը:

Հայկական ճաշարանի մը առջեւ մէկը զգաւ իրեն:

– Ի՞նչ չարչարուած կ'երեւաք, Կիրակոս:

– Այո՛, – կմկմաց ան:

– Ի՜նչ կին, ի՜նչ կին, – շարունակեց միւսը՝ ներս մտնելով. – Գիշեր բարի, պրն. Կիրակոս, քաջութիւն:

Ուժ չունեցաւ Կիրակոս՝ պատասխանելու եւ ոչ ալ հարցում մը ուղղելու: Այնքա՜ն հեզնական գտաւ անոր այդ գութը եւ այնքա՜ն տարտամ: Պէ՞տք էր տխուր երեւալ ատանկ կնոջ մը համար, պէ՞տք էր լալ: Ամէն մարդ խղճալի, ծիծաղելի կը գտնէր զինքը:

Որոշեց տուն դառնալ: Երկու քայլ անդին աւելի յարմար գտաւ խանութ հանդիպիլ անգամ մը: Ոչ մէկ մահազդ՝ խանութին դրան վրայ: Կը մեծնար Կիրակոսի կասկածը: Պիտի չկրնար հանդուրժել ողջ Զարուհիի մը: Տուն պիտի չդառնար այլեւս, եթէ ողջ էր կինը:

Այնքան աւելի կը սաստկանար իր դառնութիւնը, որքան կ'առաջանար խանութին մէջ: Ի՜նչ փոփոխութիւն իր մեկնումէն ի վեր: Պարպեր, տարեր են դարակները, կերպասները, մետաքսները, հագուստները... Ի՞նչ էր մնացեր: Սիրտ չունեցաւ նայելու: Ոտքով կը զարնէր ատեն ատեն պարապ տուփի մը, մոլորած քուրջի կտորի մը: Սիրտ չունեցաւ բանալու փոշոտած տետրակները: Ձեռքը առաւ թուղթի կտոր մը, որուն վրայ Զարուհի գրած էր մատիտով՝ հրեայի մը անունը: Տարաւ զայն աչքերուն առջեւ: Ստիպուեցաւ տանիլ զայն՝ խանութին խորը, միակ անվնաս մնացած ելեքտրական ճրագին առջեւ: Վերադարձաւ ու պաղ, շուարած ձեւով մը տեղափոխեց մտածումը պատերուն թուղթերուն վրայ, որ պատռեր կախուեր էին տեղ տեղ:

–Թո՛ւ... թո՛ւ...

Զզուանքով ետ քաշեց աչքերը:

Նստած՝ փայտէ, ապրանքի սնտուկի մը վրայ, կը ծխէր ու կը նայէր պատուհանէն դուրս: Լապտեր մը: Ծառ մը, որուն տերեւները կը թափէին խաղաղութիւն խրատող ծերուկներու ձեռքերու պէս: Հեռուն կը լսուէր Փարիզը: Հրէշ մը, որ կը թաւալի կռնակին վրայ:

Զզուանք կը պատճառէր խանութի վիճակը: Կիրակոս կ'ուզէր լքել զայն եւ հեռանալ: Կ'ըմբռնէր հիմա այն դառն եսասիրութիւնը, որով տուած էր Աւետիս ապրանքները եւ ետ առած՝ ողորմութեան մը պէս: Կը նայէր կտաւներու, տուփերու, թուղթերու եւ հին հագուստներու աւերածութեան մը մէջէն:

Գլխարկի մը մէջէն մեծ լրջութեամբ ելաւ սեւ կատու մը, աղեղեց մէջքը, յօրանջեց ու քալեց: Մօտեցաւ Կիրակոսին ու մտաւ անոր ծունկերուն մէջ, դարձաւ, դարձաւ անոր փայփայող, ծանր ձեռքերուն տակ, որոնք կը ճնշէին իր թուլցած ողնայարին վրայ:

Կիրակոս մտածեց ժանոյի մասին: Ուզեց դուրս ելլել, երբ հեռաձայնը զարկաւ: Վերցուց գործիքը եւ ականջին տարաւ աճապարանքով:

– Դո՞ւն ես, դո՞ւն ես, Կիրակոս, – կ'ըսէր Աւետիս՝ բարակ եւ թրթռուն ձայնով մը:

– Եկուր, շուտ տուն եկուր, Զարուհին պէտք ունի...

– Սա վա՞ սա վա՞, – մոլտաց Կիրակոս ու զոցեց հեռաձայնը:

Երբ յանկարծ անդրադառնալով ուզեց վերստին հաղորդակցութեան մտնել ու բացաւ գործիքը, Աւետիս մեկնած էր, խժխժոց մը լսեց միայն:

(Շար. 54)

ՀՈԳԵՀԱՆԳԻՍՏ ՍՈՒՄԳԱՅԻԹԻ ԶՈՀԵՐՈՒ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ

Այս Կիրակի, Մարտ 20, Ֆրանսայի Երեք յարանուանութեանց բոլոր Հայկական եկեղեցիներուն մէջ հոգեհանգստեան պաշտօն կը կատարուի Սումգայիթի եւ Ազրբէյճանի այլ քաղաքներու մէջ զոհ գացած Հայերու յիշատակին :

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

Արմենակ Գենազեանի յիշատակին կը նուիրեն. — Տէր եւ Տիկին Ցարութիւն Տատուրեան 500 Ֆ. լիբանահայ աշակերտներու ֆոնտին, եւ 100 Ֆ. «Յառաջ»ին, Տիկին Էլիզ Քոչեան 200 Ֆ. նոյն նպատակին (տանմալ «Յառաջ»էն) :

ԳՈՐԾ ԿԸ ՓՆՏՌԷ

Հայ երիտասարդ մը ոսկերչութեան գործ կը փնտռէ :

Հեռաձայնել. —

47 — 91 — 09 — 33

ԱՆԳԼԵՐԷՆԻ ԴԱՍԵՐ

Անգլերէնի անձնական դասեր կուտայ հայ տիկին մը : Հեռաձայնել առաւօտները ժամը 10–էն առաջ :

39 — 85 — 47 — 76

ԿԸ ՓՆՏՌՈՒԻ ՍՏԻՊՈՂԱԿԱՆ

3 սենեակնոց վարձու յարկաբաժին մը, ամսական առաւելագոյն 4000 Ֆր., Փարիզ կամ մօտակայ արուարձան մը :

Հեռաձայնել օրուան մէջ.— 43 36 40 16 իրիկունը՝ 43 68 01 43 :

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ

ԽՐԻՄԵԱՆ ԴՊՐՈՑԻ

50–ԱՄԵԱԿԻՆ ԱՌԻԹԻ

Կապոյտ Խաչի Իսի Տ. Սէրէնկիւլեան մասնաճիւղը ճաշի կը հրաւիրէ, Խրիմեան դպրոցի նախկին աշակերտ - աշակերտուհիները, Շաբաթ, Մարտ 19, ժամը 20–էն 24, Մշակոյթի Տան մէջ, Իսի լէ - Մուլինօ :

45, rue de la Défense

Կը խնդրուի հեռաձայնել. —

46 44 01 26 — 46 42 62 45 — 46 26 73 33

ԵՐԳԱՀԱՆԴԷՍ

ՍԱՀԱԿ – ՄԵՍՐՈՊ ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲԻ ԵՒ ՍԱՀԱԿ – ՄԵՍՐՈՊ ՄՇԱԿՈՅԹԻ ՏԱՆ ՀԻՄՆԱԴՐՈՒԹԵԱՆ 10–ՐԴ ՏԱՐԵԴԱՐՁԻՆ ԱՌԹԻՒ

Կիրակի, Մարտ 20, ժամը 17–ին Մայր Եկեղեցւոյ Ա. Զրբաշեան սրահին մէջ :

Մասնակցութեամբ՝

ՍԱՀԱԿ — ՄԵՍՐՈՊ ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲԻ ՄԵՆԵՐԳԻՉՆԵՐՈՒ

Եւա Արթինեան – *Սօփրանօ* –
Նիֆոլ Տէր – Պօղոսեան – *Սօփրանօ* –
Վարդուհի Մինասեան – *Մեծօ Սօփրանօ*
Ժիրայր Գասպարեան – *Թենօր* –
Անդրանիկ Մինասեան – *Թենօր* –
Հրանդ Կիւզէլեան – *Պարիթօն* –

Դաշնակով կ'ընկերանայ՝

ԺԻՒԼԻԷԹ ԵԸԼՄԱԶԵԱՆ

Յայտագիր. — Կոմիտաս – Մոցարթ — Բ. Կանաչեան — Վ. Սարգսեան — Ֆ. Բուլէնք — Կլիւք — Տ. Զուխաճեան — — Խ. Աւետիսեան — Ա. Տիգրանեան :

Տեղերը ապահովելու համար հեռաձայնել Մայր Եկեղեցւոյ քարտուղարութեան՝

91 – 77 – 84 – 70

Ardash

Entre la blessure et l'amour

ARARAT

Poème ADONIS

Texte G. LIBARIDIAN

GALERIE CARMEN CASSE
10, rue Malher - Paris 4e
Tél. : 42. 78. 43. 14
Le Marais

Exposition du 23 février au 23 mars

Pour le KARABAGH Grand Meeting Unitaire de Solidarité à MARSEILLE

Mardi 22 Mars à 20 h 30

SALLE VALLIER

Boulevard BOISSON

ԺՈՂՈՎՐԴԱՅԻՆ ՀԱՆՐԱԺՈՂՈՎ

ՂԱՐԱԲԱՂԻ ՄԻԱՆԱԼՈՒ ԲԱՂՁԱՆՔԻՆ ՈՐՊԷՍ ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻՆ ՀԱՄԱԿԱՄՈՒԹԵԱՆ ԱՐՏԱՅԱՅՏՈՒԹԻՒՆ

Ղարաբաղի մեր եղբայրներուն եւ քոյրերուն բաղձանքին մեր համախոհութեան որպէս արտայայտութիւն, Երկուշաբթի օր, Մարտ 21–ին, երեկոյեան ժամը ճիշդ 8·30–ին, Ժողովրդային Հանրաժողով մը՝ (Միթինկ) կազմակերպուած է Միութիւնիթէի սրահը, 24 ռիւ Սէն Վիքթոր, Փարիզ 5–րդ, ուր ընթացքին խօսողներ պիտի ներկայացնեն հարցին էութիւնը :

U. G. A. B.

COMITE DE PARIS

◇ Dimanche 20 Mars à partir de 16 heures

LES RENCONTRES DE L'U.G.A.B

Au Centre Culturel Alex Manoogian
118, rue de Courcelles — 75017 Paris

★ *BRIDGE*
★ *ECHECS*
★ *TAVLOU*
★ *PING - PONG*

et pour la première fois

SCRABBLE ARMENIEN

à 15 heures : Rencontre amicale d'échecs entre le YAN'S CLUB et l'U.G.A.B.

Participation aux frais : *Bar et Buffet*

Ces rencontres sont organisées à votre intention pour passer ensemble un moment agréable.

VENEZ NOMBREUX !

ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉ — ՓԱՐԻԶ
Ա. ԹԱԴԷՈՍԵԱՆ ՄԱՍՆԱՃԻՒՂ

ԵՐԳԱՀԱՆԴԷՍ

ի նպաստ

ԼԻԲԱՆԱՀԱՅ ՄԱՆՈՒԿՆԵՐՈՒՆ

իրենց սիրայօժար մասնակցութիւնը կը բերեն

ՎԻԳԷՆ **ՄԱՍԻՍ**
ՄԱՐՏԻԿ ՃԱՆՍԸԶԵԱՆ **ԵՂՍՕ**

եւ

ԱՆՈՅՇ

ՆՈՒԱԳԱԽՈՒՄԲԸ

Մարտ 22, ժամը 20·30–ին

Salle Musée Guimet
6, Place d'Iéna — PARIS
(M° Iéna)

Տեղերը ապահովելու համար դիմել՝
Տիկին Ապրիլեանի՝ 48· 44· 48· 51
Տիկին Փաշայեանի՝ 43· 58· 22· 20
Ինչպէս նաեւ մասնաճիւղի անդամներուն :

Կապոյտ Խաչի Առնուվիլ – Սարսէլի *Աստղիկ* Մասնաճիւղի

ՏԱՐԵԿԱՆ ՄԵԾ ՊԱՐԱՀԱՆԴԷՍԸ

Շաբաթ, Մարտ 19, ժամը 21–էն սկսեալ

Salle Marcel Pagnol
rue Gounod, — 95 Villiers-le-Bel

avec la participation de :
Adis Harmandian
et l'Orchestre Naïri de Valence

Տոմսերը ապահովելու համար հեռաձայնել. –

39· 85· 19· 97 / 39· 85· 05· 71 / 39· 85· 29· 71

ՖՐԱՆՍԱՀԱՅ ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉԻ
ՊԱՆԵԷՕ – ՔԱՇԱՆԻ Հ. ԻՍԱՀԱԿԵԱՆ ՄԱՍՆԱՃԻՒՂ

ՏԱՐԵԿԱՆ ՃԱՇ-ՊԱՐԱՀԱՆԴԷՍ

Շաբաթ, Մարտ 19, ժամը 20–էն սկսեալ
à l'Hôtel MERCURE
rue du Moulin — Vanves

« Ց Ա Ղ Թ Ա Ն Ա Կ »

նուագախումբի մասնակցութեամբ

Սեղաններրը ապահովելու համար հեռաձայնել. –

46· 64· 22· 24 / 46· 64· 02· 92

— Parking gratuit —

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ–ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

Շաբաթ օր, Մարտ 19, Լ Դ. օր, Մեծի Պահոց տօնն է Սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին Մերոյ՝ ասկալի չարչարանացն եւ մտին ի Վիրապն :

Ժամը 10–ին, Փարիզի Ս. Յովհաննէս-Մկրտիչ Մայր Եկեղեցիին մէջ պատարագ կը մատուցուի՝ Խորանը բացուած :

MARSEILLE
Maison de la Culture Arménienne
12 - 14, rue St. Bazile — 13001 Marseille

CONFERENCE - DEBAT

Solidarité avec l'ARMENIE

◆ **L'ARMENIE SOVIETIQUE, L'URSS ET LE KARABAGH**
par Gérard CHALIAND
Professeur à l'ENA
(de retour d'URSS)

⁂

◆ **LA POLLUTION EN ARMENIE**
par Khorène KECHICHIAN
Membre du Comité d'Information et d'Action contre le crime chimico-nucléaire en Arménie Soviétique
(CIACCAS)

Jeudi 17 mars à 20h30

— Entrée libre —

MAISON DE LA CULTURE ARMENIENNE
12-14, rue Saint Bazile—13001 MARSEILLE

Samedi 19 mars à partir de 20 h 30

«LA NUIT DU PRINTEMPS»

REPAS DANSANT

Dans les Salons du Novotel Vieux Port

— ORCHESTRE —
— ATTRACTION —
— DEFILE DE MODE —

AMBIANCE ARMENIENNE

— Réservation : Tél. : 91. 52. 19. 08 —

U.G.A.B. - PARIS

et

L'ACADEMIE INTERNATIONALE DES SCIENCES ARARAT

vous invitent à la

CONFERENCE - DEBAT PUBLIC

avec projection de diapositives

sur le thème

«Données récentes sur la pollution en Arménie Soviétique»

par le Dr. NICHAN MARGOSSIAN
(Ingénieur conseil)

le Jeudi 17 Mars à 20 heures 30

au Centre Culturel Alex Manoogian
118, rue de Courcelles, Paris 17e

— Entrée libre —

L'U.C.F.A.F. - Secteur de Paris
présente
en première pour la sortie
de sa nouvelle cassette
l'auteur - compositeur - interprète

MASSIS

qui chante «Vers le bon et le beau»
Samedi 19 mars à 20 h 45
Centre Culturel et Artistique Arménien de Paris
6, cité du Wauxhall — 75010 Paris
(M° République)

Places limitées *Participation* 50 *Frs.*
Vente - dédicace au terme du spectacle.

LA CROIX BLEUE ARMENIENNE
Section Bld. Oddo — Lola Sassouni
organise la projection du film en arménien

CHEMIN DE LA CROIX

Dimanche 20 mars à 15 heures
Maison de la Culture Arménienne
12-14, rue St. Bazile — 13001 Marseille

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH» — 83, Rue d'Hauteville - 75010 Paris
Commission Paritaire: N° 55935

ՈՒՐԲԱԹ
ՄԱՐՏ
18

VENDREDI
18 MARS
1988

LE NUMERO : 4,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

TEL.: 47. 70. 86. 60 — TELEX: HARATCH 280 868 F
C.C.P. PARIS 15069-82 E — 51027317 A R. C. PARIS

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 700 Ֆ. — Վեցամսեայ : 360 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1000 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
850 Ֆ. (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ.

63րդ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 16.709 | Fondateur : SCHAVARCH MISSAKIAN | 63e ANNÉE — No 16.709

Ղ Ա Ր Ա Բ Ա Ղ

ՑՈՅՑԵՐԸ ՉԵՆ ԴԱԴՐԱԾ ՍՏԵՓԱՆԱԿԵՐՏ

Չորեքշաբթի օր, Երեւանէն առած մեր լուրերուն համաձայն, եթէ Հայաստանի մայրաքաղաքը հանդարտ է եւ ամէն ոք իր աշխատանքին գլուխն է, նոյնը չէ ըՍտեփանակերտի պարագան, ուր ցոյցերը չեն դադրած: Հայաստան սպասողական վիճակ մը կ'ապրի: Պարզ է, ոչինչ յայտնի է, որքան ալ յոյսերը մեծ ըլլան, դժուար կը թուի հաւատալ թէ Մարտ 26-ին, յանկարծ ամէն ինչ կարգադրուի, հիմնական կերպով:

«Մոնտ»ի Մոսկուայի նոր թղթակիցը, որ քաւական տեղին վերլուծումներ ալ ըրաւ ցայսօր, երկար կ'անդրադառնար ազգութեանց հարցին Մարտ 16-ի թիւին մէջ: Ան, արձագանգելէ ետք, Կորպաչովի Պելկրատ արտասանած խօսքերուն, կը քննէ հարցը: Յիշենք Կորպաչովի ըսածը.- «Ոչ ոք հոն (իմա՝ Հայաստան եւ Ազրպէյճան) խնդրոյ առարկայ ըրաւ խորհրդային կառավարութիւնը, ոչ ալ ընկերվարութիւնը կամ ոգեկոչեց անջատում մը: Իրականին մէջ, մշակութային եւ ազգագրական հարցեր կան, որոնք վրիպած են մեր ուշադրութենէն եւ հարցերը իրարու վրայ դիզուած են»:

«Մոնտ»ի աշխատակիցը կ'ըսէ որ հարցը այնքան մտահոգիչ դարձած է, որ խորհրդային պատասխանատու մը չէ վարանած յայտարարելու «Մոնտ»ին.- «Թոյլ տալու համար խորհրդային կառոյցին որ մէկ մնայ, հարկ է զայն օժտել արեւան հրջագայութեան նոր դրութեամբ մը»: Կորպաչովի կողմնակիցները, որքան ուզեն նոր ճամբաներ բանալ, կը գիտակցին որ դժուարութիւններ կան: «Վերջին դէպքերը մեզի յիշեցուցին, ահազանգի պէս, որ նման ծաւալով երկրի մը մէջ, որ իր ծոցը աւելի քան հարիւր ազգութիւն ունի, պերեստրոյկան պէտք է անպայման նկատի առնէ այդ ազգերուն համակեցութեան հարցը իրենց միութեան ծոցը»: Յօդուածագիրը կը խորհի նաեւ թէ կարգ մը Հանրապետութիւններ կրնան անկախութեան մասին ալ մտածել, մինչ որ, կ'ըսէ Հայ - Ազերի հարցը խորհրդային վարչակարգին հետ չէ ծագած:

Հրապարակայնութիւնը - կլազնոստ - թոյլ տուաւ որ տասնամեակներէ ի վեր դիզուած հարցերը հրապարակ գրուին, իսկ պերեսրոյկան կը մղէ ոմանք, ըստ յօդուածագրին, իրենք զիրենք պաշտպանելու համար օգտագործել ազգային հարցը, ինչպէս կ'ընեն կուսակցական տեղական կարգ մը ղեկավարութիւններ, Կորպաչովի դէմ: Անոնք, որովհետեւ բացէ ի բաց չեն կրնար գործել կեդրոնական իշխանութեան դէմ (տեղական մաֆիաները որակումը կը գործածէ Կեթա) ամէն բանի պատրաստ են պահպանելու համար կարգ մը, որու բրեժնեւեան բարեացակամ շուքին տակ, սորված էին բարգաւաճիլ:

Անմիջական հարցը տակայն այլ է: Ինչ պիտի ընէ Կորպաչով հիմա: Կը կարծուի որ կարգ մը բարենորոգումներով պիտի գոհանայ առայժմ: Կուսակցական պատասխանատու մը ըսեր է Կեթային.- «Գիտէ՞ք, օրինակի համար, որ Ղարաբաղի մէջ, Ազերիներն են տէր ու տիրականը եւ ամէն ինչ -ոստիկանութիւն, ճամբայ, յարկաբաժիններու յատկացում եւլն.- Ազերիներու ձեռքն է, որ շրջանին եւ Հայաստանի յարաբերութիւնները գիտակցաբար բարդ են եւ թէ կարելի չէ հայկ. հեռատեսիլ իսկ դիտել»: Ուրեմն, մինչեւ ամսուն վերջ, կրնայ վերջ դրուիլ այս անբնական երեւոյթներուն: Մնացեալին համար քայլ առ քայլ պէտք է յառաջանալ: Ներկայիս նոր քարտէզներ գծելու առենը չէ, այլ պատրաստութիւններ տեսնելու: Կորպաչով իսկ ըսած է՝ «ով որ ապրի, կը տեսնէ»:

— Մ Ա Մ Ո Ւ Լ —

L'EVENEMENT DU JEUDI

ARMENIENS — AZERIS : UN FLEUVE DE SANG ENTRE DEUX PEUPLES

«Էվէնըման տիւ Ժէօտի» շաբաթաթերթը իր վերջին թիւին մէջ (Մարտ 17 / 23, թիւ 176) յօդուած մը հրատարակած է վերոյիշեալ խորագրով եւ Ժաք Տէրոժի ստորագրութեամբ: Յօդուածագիրը ծանօթ է, քանի որ հեղինակն է՝ «Opération Némésis» հատորին, որ լոյս տեսաւ 1986-ին Ֆայյառ Հրատարակչատան մօտ:

Յօդուածին կ'ընկերանայ Միսաք Թորլաքեանի նկարը (ան էր որ 1921 Յուլիս 18-ին Պոլսոյ Փերա - Փալաս պանդոկին առջեւ, կը սպաննէր Ազրպէյճանի Ներքին նախարարը՝ Ճիվանշիր):

Տէրոժի ամփոփ կերպով կը վերլուծէ երկու ժողովուրդներուն պատմութիւնը, նախ ակնարկելով անցեալին, Անդրկովկասի մէջ ծնած մրցակցութեանց, քրիստոնեայ — մահմետական հարցերուն, ետքը - Թուրքերու մեծ երազներուն, քիչ մը աւելի մանրամասնօրէն անդրադառնալու համար աւելի մերձաւոր անցեալի մը, մանաւանդ Հայերու ցեղասպանութեան փաղորդային, անդրկովկասեան դաշնակցային Հանրապետութեան ծագման (1918, Ապրիլ 22), ապա անոր պառակտումին: Անդրկովկասեան խորհրդարանը ինքզինքը կը լուծէ եւ Ազրպէյճան կը պատրաստուի Հայաստանի դէմ անցնիլ, խնդրոյ առարկայ ընելով անոր իշխանութիւնը Ղարաբաղի վրայ, որու բնակչութեան 95%-ը Հայ է:

Ազրպէյճանի մէջ Մուսավաթ կառավարութեան ոտքի հանած «մահմետական բանակ»ը, միացած Նուրի փաշայի թըրքական ուժերուն յարձակման կ'անցնին Պաքուի վրայ: Անգլիացիներու լքումէն ետք Սեպ. 15-ին, Պաքու Թուրքերու ձեռքը կ'իյնայ եւ ներքին նախարարը՝ Ճիվանշիր, որ դեռ 6 ամիս առաջ կը մեծարէր Պաքուի հայ մտաւորականները, անոնցմէ 18-ը սպաննել կուտայ: Երեք օրուան մէջ, կը գրէ Տէրոժ, 20 հազար մեռեալ: Երրորդ օրը, Ճիվանշիր ռուսերէն եւ թրքերէն հանրագիր մը կը հրապարակէ, ուր օրէնքէ դուրս կը հռչակուին երկրին բոլոր Հայերը: Ազրպէյճանի քաղաքապետներուն ալ կը ղրկէ հետեւեալ հրամանագիրը.- «Սրբազան պատերազմ կը հռչակենք, միացման համար Թուրքերուն ազգակից բոլոր ժողովուրդներուն, Պոլսէն Հնդկաստան. նախապէս պէտք է բնաջնջել հայ ցեղը, բրիտանական աշխարհակալութեան գործակալ, արևելքի մէջ, եւ գլխաւոր խոչընդոտ մեր ծրագրին: Պէտք է Հայերու մարմիններուն վրայէն անցնիլ, առանց խղճալու անոնց նակատագիրը»:

1920-ի գարնան, կարմիր բանակը վերջ կը դնէ Մուսավաթի փառամոլ ծրագիրներուն, եւ միաժամանակ միւս երկու Հանրապետութեանց անկախութեան :1920-ին, կ'ըսէ Տէրոժ իր յօդուածի վերջաւորութեան, Երեւանէն քշուելէ քիչ առաջ, Հ. Յ. Դաշնակցութիւնը կը ստեղծէ ամբողջ ցանց մը արդարադատներու, որոնց պաշտօնն է մաքրել ցեղասպանութեան գլխաւոր պատասխանատուները:

ԵՐԵՒԱՆ ↔ ՓԱՐԻԶ
ՀԵՌԱՏԻՊ

ԵՐԵՒԱՆ
(ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ — ՄԱՐՏ 11 — 15)

ՍՄԿԿ ԿԵԴՐ. ԿՈՄԻՏԷԻ ԱՐՏԱԿԱՐԳ ՆԻՍՏԸ ՂԱՐԱԲԱՂԻ ՀԱՐՑԻՆ ՄԱՍԻՆ

Ծանօթ է, որ Մարտ 9-ին, Մոսկուայի մէջ գումարուեցաւ Խորհրդային Միութեան համայնավար կուսակցութեան Կեդր. Կոմիտէի արտակարգ նիստը, որուն մասնակցեցան նաեւ Ազրպէյճանի Ա. քարտուղար Ք. Բագիրով եւ Հայաստանի Ա. քարտուղար Կ. Դեմիրճեան, որոնք զեկուցումներ տուած են Լեռնային - Ղարաբաղի հարցին առընչութեամբ զոյգ Հանրապետութիւններու մէջ պատահած դէպքերուն մասին: Նշուած է, թէ Ազրպէյճանի եւ Հայաստանի մէջ կեանքը կը մտնէ իր բնական հունին մէջ, թէեւ կան տակաւին կարգ մը դժուարութիւններ: Ձեռնարկութիւնները կը բանին եւ ուսումնական հաստատութիւնները բացուած են: Կը շարունակուի Փետրուար 28ին Սումգայիթ տեղի ունեցած յանցագործութիւններու հետապնդումը: Ժողովականները նշած են, թէ զոյգ Հանրապետութիւններու բնակչութեան ջերմ ընդունելութեան արժանացած է Կորպաչովի խօսքը՝ ուղղուած երկու ժողովուրդներուն: Ժողովին խօսք առնելով Ա. քարտուղարը՝ Միխայիլ Կորպաչով, շեշտած է թէ «ներկայիս կարեւորը ազգային քաղաքականութեան լենինեան սկզբունքներու հետեւողական իրականացումն է, ազրպէյճանցի եւ հայ ժողովուրդներու, խորհրդային Անդրկովկասի, ամբողջ երկրի ժողովուրդներու բարեկամութեան ամրապնդումը: Իրավիճակի իւրաքանչիւր սրում կրնայ մեզ հեռացնել ժողովուրդներու բարեկամութեան այն մեծ նուաճումներէն, զորս մեր երկիրը ձեռք ձգած է իր գոյութեան եօթը տասնամեակներու ընթացքին»:

Քաղաքական Բիւրօն Կեդր. Կոմիտէի քարտուղարութեան յանձնարարած է կազմակերպել Լեռնային - Ղարաբաղի ինքնավար մարզին մէջ կուտակուած հարցերու, մարզի շուրջ ազգամիջեան յարաբերութիւններու սրման պատճառներու խոր ու համակողմանի ուսումնասիրութիւնը, համապատասխան առաջարկութիւններու մշակումը եւ զանոնք ներկայացնել ՍՄԿԿ Կեդր. Կոմիտէի եւ Խորհ. Միութեան կառավարութեան քննարկութեան: Նոյն ատեն Ազրպէյճանի եւ Հայաստանի կուսակցութեան Կեդր. Կոմիտէներուն յանձնարարուած է մշակել աշխատաւորներու ինտերնացիոնալ դաստիարակութեան բարելաւման երկարատեւ միջոցառումներու ծրագիր մը, համաձայնաբար լուծել զոյգ Հանրապետութիւններու ընկերային - տնտեսական, կենցաղային, գիտական, մշակութային, լեզուական եւ փոխ - յարաբերութիւններու այլ երեւներու առընչուող հարցերը՝ ինտերնացիոնալիզմի լենինեան սկզբունքներու հիման վրայ:

Եզրափակելով նիստը Կորպաչով անգամ մը եւս շեշտած է, թէ վերակառուցման հարցերէն ոչ մէկը այսօր կրնայ լուծուիլ առանց նկատի առնելու անոր ներգործութիւնը ազգային յարաբերութիւններու վրայ:

Ժողովին հարցերու քննարկման մասնակցած են Գրոմիկօ, Լիգաչով, Եակովլեւ, Ռիժկով, Դեմիչեւ, Դոլգիխ, Ռազումովսկի, Լուկեանով, Ազրպէյճանի վարչապետ Հ. Սէյիդով, ինչպէս նաեւ Հայաստանի նախագահ Հրանտ Ոսկանեան եւ վարչապետ Ֆադէյ Սարգսեան:

*

Երեւան վերադառնալով Հայաստանի կուսակցական եւ պետական երեք ղեկավարները գումարած են խորհրդակցական ժողով մը Կեդր. Կոմիտէի սրահին մէջ, մասնակցութեամբ քաղաքային եւ շրջանային Կոմիտէներու Ա. քարտուղարներու, նախարարներու, պետական կոմիտէներու նախագահներու, արդիւնաբերական ձեռնարկութիւններու, համալսարաններու, գիտական հիմնարկներու, զանազան միութիւններու ղեկավարներու եւ ձայն - հեռատեսիլի ու մամուլի ներկայացուցիչներու: Քննարկուած են Մոսկուայի ժողովին արծարծուած հարցերը եւ փոխանցուած՝ որոշումները:

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՊԵԼՖԱՍԹԻ գերեզմանատան մէջ, ահաբեկչական քստմնելի արարք մը գործուեցաւ, Չորեքշաբթի օր, ԻՐԱ-ի երեք պատասխանատուներու թաղման պահուն, երբ հազարաւորներ հաւաքուած էին: Երեք երիտասարդ մեռեալ կայ եւ շուրջ 60 վիրաւոր, ոմանց վիճակը բաւական ծանր է: Ոճրափորձը գործողը բռնուած է ու ոստիկանները հազիւ կրցած են զայն խլել յուղարկաւորներու ձեռքերէն, որոնք փորձած են լինչէ ընել ձեռնարկումը նետող ահաբեկիչը: Արարքին տէր եղած է «բողոքական զինուորական ոչ պաշտօնական շարժում մը»:

ՈՒԵԿԸՆ որոշեց 3200 ամերիկացի զինուոր ղրկել Հոնտուրաս, որու կառավարութիւնը դիմում ըրած է էր այդ ուղղութեամբ, դէմ դնելու համար Նիքարակուայէն ներխուժող զինուորական տարրերուն:

ՊԱՐՍԿԱՀԱՅ ԼՈՒՐԵՐ

ԵՐԵՔ ՀԱՅ ԶՈՀԵՐ
ԹԵՀՐԱՆԻ ՌՄԲԱԿՈԾՈՒՄՆԵՐՈՒՆ

Թեհրանի մեր պաշտօնակից «Ալիք»ի Մարտ 1 - 8 թիւերէն կ'իմանանք, թէ իրաքեան ուժերու կողմէ Թեհրանի ռմբակոծումները խլած են նաեւ հայ զոհեր եւ պատճառած բազմաթիւ վնասներ: Այսպէս, Փետրուար 29-ի իրիկուան ռմբակոծման հետեւանքով կիսովին փլած է երեք յարկանի շէնք մը, ուր կը բնակէին հայ ընտանիքներ: Վերի յարկը բնակող Տիկին Վիկտոր Ֆանուսեան (Մարկոսեան), 49 տարեկան, վիրաւորուելով փոխադրուած է հիւանդանոց եւ վիրահատութեան ենթարկուած: Վիճակը գոհացուցիչ նկատուած է: Իր զաւակը՝ 16-ամեայ Սաքօ, թէեւ վիրաւորուած է, մինչ նոյն շէնքի Բ. յարկը բնակող Արմէն Տէր - Յովհաննիսեան՝ 38 տարեկան, երկու զաւակի տէր, մեռած է: Փաք եւ Այինեչի փողոցներու միջեւ գտնուող շէնքերը՝ ուր կ'ապրին հայ ընտանիքներ, ծանր վնասներու ենթարկուած են:

Մարտ 4-ին, Թեհրանի բնակելի շրջաններու վրայ կատարուած օդային ռմբակոծումներու հետեւանքով նահատակուած է հայ երիտասարդ մը եւս՝ Վազգէն Ղարիբեան, 32 տարեկան: Նոյն վայրը, ռմբակոծումներու զոհ գացած է նաեւ ուրիշ հայ երիտասարդ մը՝ Հմայեակ Մահմուդեան, 37 տարեկան, հայր՝ երկու զաւակներու:

ՂԱՐԱԲԱՂ — ՂԱՐԱԲԱՂ — ՂԱՐԱԲԱՂ

ՀԱՅՐԵՆԻ ԼԵՌՆԱՇԽԱՐՀԻ ԿԱԾԱՆՆԵՐՈՎ

Վ. ՍԵՒԵԱՆ
Պատմական գիտութիւնների թեկնածու

1918–ի ամրանը Թուրքական զօրքերը յարձակում սկսեցին Բաքուի Սովետական իշխանութեան վրայ: Գրեթէ նոյն ժամանակ Բաքուին տիրանալու իր ծրագրերը իրականացնելուն ձեռնամուխ եղաւ Անգլիան: Աշխուժացան նաեւ ներքին թշնամական ուժերը՝ բուրժուանացիոնալիստական կուսակցութիւնները, որոնց հակայեղափոխական գործողութիւնները ուղղուած էին առաջին հերթին Բաքուի կոմունայի տապալմանը եւ ապա Սովետական Ռուսաստանից ամբողջ Անդրկովկասի անջատմանը:

Բաքուի կոմունայի այդ ծանր օրերին միայն Սովետական Ռուսաստանն էր, որ Վ. Ի. Լենինի ղեկավարութեամբ օգնութեան ձեռք մեկնեց Բաքուի սովետական իշխանութեանը:

Թուրքական զաւթիչների դէմ կռուելու իր պատրաստակամութիւնն էր յայտնել նաեւ ժողովրդական հերոս, զօրավար Անդրանիկը (Անդրանիկ Թորոսի Օզան–եան):

Բնորոշ է, որ ազգային – ազատագրական պայքարի այդ հերոս զօրավարը 1913 թուականի Օգոստոսին «Կիեւսկայա Միսլ» թերթին տուած իր պատասխաններում ասում էր. – «Թուրք խաղաղ բնակչութեան դէմ ոչ մի ոխ չունեմ, ես կռւում եմ միայն բէկերի ու կառավարութեան դէմ: Ես նացիոնալիստ չեմ. ես ճանաչում եմ միայն մի ազգ, դա բոլոր ճնշուածների ազգութիւնն է»: 1917 թուականի Մարտին Անդրանիկը ողջունեց ռուս ժողովրդի յաղթանակը՝ ցարական ինքնակալութեան տապալումը. «Ողջոյն ազատ Ռուսաստանին: Մենք՝ արեւմտահայերս, առանձին, անմեկին ուրախութիւնով կ՚ողջունենք մեծ Ռուսաստանի ազատագրական յաղթանակը»:

Երբ Դաշնակցականները մտադրւում են մուսավաթականների օրինակով զինաթափել հայրենիք վերադարձող ռուս զինուորներին, Անդրանիկը զայրոյթով շպրտում է նրանց երեսին. «Մեր միակ բարեկամը Ռուսիան է, եւ դուք ձեր ապերախտ ձեռնարկով կ՚ուզէք գայն ալ հեռացնել մեզմէ: Մենք հրացաններու պէտք չունինք, մենք անոնց բարեկամութեան պէտքն ունինք»:

1918 թուականի Յուլիսի 14–ին Անդրանիկը Նախիջեւանից հաղորդում էր Անդրկովկասի արտակարգ կոմիսար, Բաքուի կոմիսարների խորհրդի նախագահ Ստեփան Շահումեանին, որ Նախիջեւանը յայտարարուած է Սովետական Ռուսաստանի անքակտելի մաս եւ ինքը ենթարկւում է Սովետական Ռուսաստանի կառավարութեանը՝ իր ջոկատը դնելով նրա տրամադրութեան տակ: Անդրանիկը միաժամանակ յայտնում էր, որ ինքը այժմ պայքար է մղում Թուրքական զօրքերի դէմ՝ Նախիջեւանը նրանց նուաճումներից զերծ պահելու համար:

Սակայն Անդրանիկի գործնական քայլերը ծանր դրութեան մէջ գտնուող Բաքուի կոմունային օգնելու ուղղութեամբ հանդիպեցին Թուրքական հրոսակախմբերի եւ բուրժուանացիոնալիստական կուսակցութիւնների տխրահռչակ պարագլուխների դիմադրութեանը:

Ուշագրաւ է Ստեփան Շահումեանի՝ Անդրանիկին յղած պատասխան – հեռագիրը. «Ժողովրդական հերոս Անդրանիկին.

Ձեր հեռագիրը ստացայ: Բովանդակութիւնը ամբողջովին հաղորդեցի Մոսկուայի կենտրոնական կառավարութեանը:

Իմ կողմից, յանձին Ձեզ, ողջունում եմ իսկական ժողովրդական հերոսին:

Եթէ պարոնայք Քաջազնունիները եւ ուրիշները Ձեզ նման լինէին, անշուշտ հայ գիւղացիութիւնը այսօր չէր ապրի այսպիսի ողբերգական օրեր:

Յայտնեցէք մեր ողջոյնը քաջարի զինուորներին, որոնք կռւում են Ձեր դրօշի տակ եւ բոլոր աշխատաւոր ազգաբնակչութեանը, որոնք կրկնակի տանջւում են մի կողմից տաճիկների սուրերի, միւս կողմից ազգային դեկավարների դաւաճանութեան շնորհիւ: Ոչ մի դժուարութեան առաջ, կոչ եմ անում Ձեզ, չխոնարհեցնէք յեղափոխական դրօշը:

Երբ մենք կը յաղթենք տաճիկներին, բեկերին ու խաներին, Վրաց իշխաններին ու հայ բուրժուազիային, այն ժամանակ անդրկովկասեան գիւղացիութեան եւ բանուորութեան միութեան ընդհանուր համագումարում կը կազմակերպենք խորհրդային իշխանութիւն եւ նորից կը շաղկապուենք մեծ Ռուսաստանի հանրապետութեան հետ: Ուրախ կը լինէի Ձեզ հասցնելու անհրաժեշտ օգնութիւն, գուցէ ինքներդ կարող լինէք ստեղծելու մեր կապի համար մի ուղի:

Կովկասեան արտակարգ կոմիսար եւ
Բաքուի կոմիսարների
խորհրդի նախագահ՝
Ս. ՇԱՀՈՒՄԵԱՆ»:

1918 թուականի Օգոստոսին Բաքու մտան Անգլիացիները, իսկ նոյն թուականի Սեպտեմբերին՝ Թուրքական զօրքերը:

Բաքուի կոմունայի անկումը ծանր նստեց Անդրկովկասի եւ առաջին հերթին իշխանութեան տապալումը ճանապարհ հարթեց Թուրքական զաւթիչների առաջ:

Եւ այսպէս սկսւում է մի ժամանակաշրջան, երբ Լէոյի արտայայտութեամբ, «նորից ու նորից հայ ժողովրդի մահուան եւ կեանքի առեղծուածն էր դրուած»:

Աւելի քան հարիւր տարի առաջ Կարլ Մարքսը գրել է, որ մահմեդական ֆանատիզմով վարակուած «խաժամուժը ... խանդավառութեամբ պաշտպանում էր իր երեւակայական գերազանցութիւնը՝ անպատիժ կերպով էքսցեսներ կատարելով քրիստոնեաների նկատմամբ»:

Ցիրաւի Թուրքական իմպերիալիզմը որին բնորոշ է երկու գաղափարախօսութիւն. քաղաքականը՝ պանթուրքիզմ եւ կրօնականը՝ պանիսլամիզմ, ձգտում է առաւելութեան հասնել՝ բռնի ուժով թուրքացնելով կամ արմատախիլ ու բնաջինջ անելով քրիստոնեայ ժողովուրդներին:

Իթթիհադական կուսակցութեան գաղափարախօս Նազըմի հետեւեալ տողերը աւուածի ապացոյցն են. «Սուլթանները մեղապարտ թուլութեամբ թոյլ տուին, որ իրենց գրաւած երկրներում բնիկ տարրերը ապրեն, զարգանան, փոխանակ թուրքացման քաղաքականութեամբ նրանց ձուլելու, լուծելու Թուրք ազնուական ժողովրդի մէջ»:

Այս տողերը բացորոշ կերպով բնորոշում են Թուրքական վայրենաբարոյ իմպերիալիզմի հետապնդած պանթուրքական եւ պանիսլամական նկրտումները:

Թուրքական մեկնակէտը պարզ է. Հայերը որտեղ էլ որ լինեն, պէտք է բնաջնջուեն, քանի որ նրանք գլխաւոր արգելք են պանթուրքական, պանիսլամական «իդէալների» իրականացման ճանապարհին:

Էնվէր փաշայի կարծիքը այդ մասին այս էր. ««Հայերը եղած են եւ պէտք է միշտ ըլլան մեր թշնամիները եւ հանգիստ չպիտի թողուն մեր Անատոլուի նահանգները, աւելի լաւ է, որ հիմնապէս բնաջնջուեն անոնք նաեւ Կովկասի մէջ, ինչպէս եղած են Թուրքիոյ մէջ»:

Ահա Թուրքական հրոսակների գործողութեան մի ուղեցոյց եւս: Կովկասեան ռազմաճակատի Գ. բանակի հրամանատար Վեհիբ փաշան յորջորջում էր. – «Մենք հեռացանք Բալկաններէն, կը հեռանանք նաեւ Աֆրիկէէն, բայց մենք պէտք է տարածուենք դէպի արեւելք, հոն է մեր արիւնը, մեր կրօնքը եւ լեզուն...»:

Երիտասարդ Թուրքերի պանթուրքական, պանիսլամական վայրենաբարոյ ծրագրերի իրականացման գործում նրանց ամէնից առաջ մեծ օգնութիւն եւ օժանդակութիւն էին ցոյց տալիս Դաշտային Ղարաբաղի եւ նրա հարեւան շրջանների բեկերն ու խաները եւ վերջինների գաղափարախօսները՝ մուսավաթականները:

«Իստորիա Ազերբայջանա» բազմահատորեակի երկրորդ հատորի նիւթերը վկայում են, որ սերտ կապեր էին հաստատուել երիտասարդ Թուրքերի եւ ադրբեջանական բուրժուազիայի «Մուսավաթ» կուսակցութեան միջեւ: Այդ կուսակցութեան պարագլուխ Մ. Ռասուլզադէն ակտիւօրէն պրոպագանդում եւ մասսայականացնում էր Թուրքացման, իսլամացման լոզունգներ:

Կան տեղեկութիւններ, որ 1913 թուականին Բաքւում գումարուած պանթուրքիստների ժողովին մասնակցել են նաեւ «Մուսավաթ» կուսակցութեան պարագլուխներ Ռասուլզադէն, Թոփչիբաշեւը, Ահմեդ Ագաեւը եւ ուրիշներ:

Այն ժամանակ, երբ Թուրքական բանակը առաջ էր շարժւում դէպի Ղարաբաղ, մուսավաթականները ըստ կարելւոյն աջակցում էին Թուրքերին՝ մինչեւ վերջ խեղդամահ անելու հայ ժողովրդի ղարաբաղեան հատուածը:

Մուսավաթական զինուած ջոկատները փակել էին Շուշի տանող բոլոր ճանապարհները, առանձնապէս խիստ հսկողութեան տակ էին առել Եվլախ – Շուշի գլխաւոր ուղին՝ Շուշին զրկելով համապատասխան մթերքների ու զանազան ապրանքների մատակարարումից: Կտրուել էր կապը Ղարաբաղի լեռնային եւ դաշտային շրջանների, ինչպէս նաեւ Զանգեզուրի միջեւ:

Դրութիւնը աւելի վատթարացաւ երբ 1918–ի գարնանը Թուրքական զինուորական պաշտօնեաների կողմից ստեղծուած ու վարժուած հրոսակախմբերը սկսեցին անընդմէջ յարձակումներ գործել հայկական գիւղերի վրայ՝ ահ ու սարսափ ենթարկելով բնակչութեանը:

Ղարաբաղի հայութեան առաջին համագումարը (1918 թուականի Յուլիսի 22) Լեռնային – Ղարաբաղը յայտարարեց ինքնուրոյն վարչաքաղաքական միաւոր: Համագումարը ընտրեց Ազգային Խորհուրդ եւ ժամանակաւոր կառավարութիւն, որոնք էլ սկսուեցին միջոցներ ձեռնարկել երկրամասը Թուրք զաւթիչներից փրկելու ուղղութեամբ:

Էնվերի եղբայր Նուրի փաշան Գանձակում ձեռնամուխ էր եղել «Իսլամական բանակի» կազմակերպմանը՝ սպառնալով քարուքանդ անել ամբողջ երկրամասը, եթէ Հայերը չենթարկուեն մուսավաթական Ադրբեջանին: Ծանր գոյավիճակ էր ստեղծուել, եւ սեւ ամպեր էին կուտակուել մեր ժողովրդի գլխին:

Ահաւոր չափերի էին հասնում աւերումներն ու կոտորածները: Անմարդաբնակ դարձան տասնեակ գիւղեր ու բնակավայրեր, որոնց թւում՝ Բերդաձորը, Հարարը, Փարաջանցը եւ ուրիշներ: Բաքուի «Կոմունիստ» թերթի տուեալներով՝ դրանց թիւը հասնում էր 60–ի:

Թուրք բարբարոսը, ինչպէս իրաւացիօրէն նկատել է ականաւոր մարքսիստ եւ յեղափոխական գործիչ Սարգիս Կասեանը, «ոչ թէ հետզհետէ է քամում նուաճած, բռնագրաւած երկրի հիւթը, կաթիլ — կաթիլ ծծում ժողովրդի արիւնը... ոչ, տաճկական իմպերիալիզմը թալանի ու աւերածութեան եւ կոտորածի է մատնում երկիրը հէնց առաջին մոմենտից: Հայաստանի հողը ոռոգւում էր արիւնով, դաշտերն ու ձորերը ծածկւում դիակներով: Երկիրն ամբողջապէս աւերւում, թալանւում է եւ ծայր աղքատութեան մատնւում»:

Այսպիսին էր Ղարաբաղի հայութեան վիճակը Թուրքական յարձակման ծանր օրերին:

Ահա այս պայմաններում էր, որ Ղարաբաղի հայութեան Բ. համագումարը (1918 թուականի Սեպտեմբերի 6) կտրականապէս մերժեց Թուրքերի պահանջը՝ զինաթափելու եւ Ղարաբաղը Ադրբեջանի կառավարութեանը յանձնելու վերաբերեալ:

Համագումարը միաժամանակ հարց բարձրացրեց Թուրքական հրամանատարութեան առաջ՝ կործանուած ու հայաթափ արուած բնակավայրերը ազատել Թուրք եւ մուսավաթական հրոսակներից եւ հնարաւորութիւն տալ կոտորածից փրկուած բնակչութեանը վերադառնալու իր հայրենի անդաստանը:

Սակայն, ինչպէս եւ սպասւում էր, համագումարի այդ միանգամայն արդարացի պահանջը մերժուեց:

Աւելին, երբ Շուշիի քաղաքագլուխ Գեւորգ Մելիք – Շահնազարեանի ղեկավարութեամբ պատուիրակութիւն ուղարկուեց Աղդամ՝ հարցը խաղաղ ճանապարհով լուծելու նպատակով, Թուրքական հրամանատարութիւնը ոչ միայն ընդառաջեց համագումարի պահանջին, այլեւ պատուիրակութեանը ստիպեց մուսավաթական կառավարութեանը հպատակելու երդում տալ:

1918 թուականի Սեպտեմբերի 25–ին Թուրքական զօրքերը Ջահիդ բէյի հրամանատարութեամբ, մուսավաթական կառավարութեան ներկայացուցիչ Իսմայիլ խան Ջիւաթխանովի ուղեկցութեամբ մտան Շուշի քաղաքը:

Քաղաքի հայ երիտասարդութիւնը, հայրենասէր Սոկրատ բեկ Մելիք – Շահնազարեանի ղեկավարութեամբ, ստիպուած թողեց հայրենի Շուշին եւ երդում տուեց զէնքը ձեռքին շարունակել պայքարը Թուրքական եւ մուսավաթական զաւթիչների դէմ:

Հէնց այս ժամանակների մասին է, որ Սերգօ Օրջոնիկիձէն 1918 թուականի Հոկտեմբերի 12–ին Վլադիկավկազից հեռագրում է Վլադիմիր Իլեիչ Լենինին, յայտնելով հետեւեալը.— «...Հայաստանի վիճակը տագնապալի է, Երեւանի նահանգի երկու գաւառների մի թիզ հողի վրայ կուտակուել են 600 հազար գաղթականներ, որոնք զանգուածաբար կոտորւում են սովից ու խոլերայից: Զանգեզուր գաւառներում Թուրքերը կոտորել են Ղարաբաղի բնակչութեան կէսը: Շուշուայ եւ Զանգեզուրի երկու գաւառներն էլ նուաճուած են Թուրքերի կողմից: Բնակչութիւնը յամառ դիմադրութիւն է ցոյց տալիս: Անդրանիկը դաւաճանաբար բռնաւել է Ղարաբաղում: Հայ բնակչութիւնը օգնութիւն է սպասում Սովետական Ռուսաստանից: Ադրբեջանի հանրապետութեան կառավարութիւնը կազմուած է բացառապէս կալուածատէրերից՝ Թուրք – թաթար աւագակները կոտորել են Նուխիի եւ Արէշի գաւառների ամբողջ հայ բնակչութիւնը. Բաքուում ջարդուած են քսան հազար Հայեր եւ բանուորներ...»:

Հեռագրի տեքստի մէջ երեք հանգամանք արժանի են յատուկ ուշադրութեան: Նախ՝ Օրջոնիկիձէին սխալ տեղեկութիւն էին տուել Անդրանիկի մահուան մասին: Յայտնի է, թէ Անդրանիկի հէնց միայն անունը ինչպիսի սարսափ ու խուճապ էր առաջ բերում թշնամու շարքերում: Եւ ահա Ղարաբաղում ծայր առած յեղափոխական շարժման ալիքը, ինչպէս նաեւ Թուրք – մուսավաթական նուաճման դէմ պայքարը ինչ որ չափով թուլացնելու, ժողովրդի ուժերը ջլատելու, ինչ-ինչ չափով յուսալքութիւն եւ խուճապ առաջացնելու նպատակով յեղափոխութեան թշնամիները յօրինել էին այդ լուրը եւ տարածել ժողովրդի մէջ, մանաւանդ, որ Անդրանիկը իր ջոկատով 1918 թուականի Նոյեմբերի 16–ին արդէն գտնւում էր Ղարաբաղում (օգնութեան էր գնացել բռնկուած յեղափոխութիւնը մինչեւ վերջ հասցնելու համար): Այժմ երկրորդ պարագան՝ Անդրանիկի սպանութեանը Օրջոնիկիձէի տուած որակումը՝ «դաւաճանաբար»: Այդպէս միայն մարտական ընկերը կարող էր խօսել իր մարտական ընկերոջ մասին: Այլ կերպ ասած, Անդրանիկը վայելում էր բոլշեւիկեան գործիչների համակրանքը:

Եւ երրորդ հեռագիրը յղուած է Վլադիմիր Իլեիչ Լենինին, առանց բացատրութիւնների, թէ ով է Անդրանիկը, ինչ է նրա ազգանունը, ինչ կոչում կամ պաշտօն ունի, որ գնդում կամ վաշտում է ծառայում եւայլն եւայլն: Պէտք է ենթադրել որ մեծ առաջնորդը տեղեակ էր Անդրանիկի մասին: Պատմական փաստերը հէնց այդ են վկայում: Յիշեցնենք, որ 1918 թուականի Յուլիսին (այն հեռագրից մօտ չորս ամիս առաջ) Ստեփան Շահումեանը Անդրանիկին յղած իր պատասխան հեռագրում յայտնում էր.– «Ձեր հեռագիրը ստացայ: Բովանդակութիւնն ամբողջովին հաղորդում եմ Մոսկուայի կենտրոնական կառավարութեան»:

Մի հանգամանք եւս. ստեղծուած ծանր պայմաններում, ինչպէս երեւում է հեռագրի տեքստից, հայ ժողովրդի ղարաբաղեան հատուածը պայքարի է ելել յանուն իր անկախութեան՝ հայեացքը սեւեռելով դէպի հիւսիս, դէպի Սովետական Ռուսաստան, վերջինիս մէջ տեսնելով իր փրկութիւնն ու ազատութիւնը:

Ղարաբաղի համար այդ ծանր օրերին Ալեք բոլշեւիկեան ականաւոր գործիչ Ալեքսանդր Բուբէնին (Ծատուրեան), հանդէս գալով ժողովրդի առաջ, յայտարարում է, որ միայն Սովետական Ռուսաստանը կարող է երկրամասին ազատութիւն աւետել: «Պէտք է հեռու մնալ քաղաքական խարխուլ խրճիթներից եւ յենուել

ԵՐԵՒԱՆ ↔ ՓԱՐԻԶ ՀԵՌԱՏԻՊ

ԵՐԵՒԱՆ
(ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ — ՄԱՐՏ 9 — 10)

ԱԶՐՊԷՅՃԱՆՑԻՆԵՐՈՒ ՎԵՐԱԴԱՐՁԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԻՐԵՆՑ ԲՆԱԿԱՎԱՅՐԵՐԸ

Ղարաբաղի հարցին հետեւանքով, Հայաստանի զանազան շրջաններու մէջ ապրող Ազրպէյճանցիներէն ոմանք խուճապահար փախած էին իրենց տուներէն կամ իրենց զաւակները հեռացուցած Հայաստանի սահմաններէն: Ներկայիս անոնցմէ ոմանք վերադարձած են եւ ուրիշներ կը շարունակեն վերադառնալ իրենց բնակավայրերը: Ստորեւ՝ քանի մը վկայութիւններ, Հայաստան մնացող Ազրպէյճանցիներէ:

**

Շահումեան սովխոզի պահածոներու գործատան բանուորուհի Շաֆիգա Զամանովա, նշելէ ետք թէ սովխոզի կարգ մը Ազրպէյճանցիներ իրենց երախաները Հայաստանէն փախցնելէ ետք, ներկայիս վերադարձուցած են զանոնք՝ աւելցուցած է. — «Իմ հայրենակիցներս անհանդստանալու ոչ մէկ պատճառ ունէին: Ես ալ չորս զաւակներու մայր եմ, բայց այդ օրերուն տունէն չեմ հեռացած: Մեր հայ դրացիները, որոնց հետ կ'աշխատինք տարիներէ ի վեր, մեր հարազատներն են եւ մենք անոնցմէ ոչ մէկ գէշ բան տեսած ենք ու կ'ակնկալենք: Ահա թէ ինչու ես եւ իմ գործակիցներս՝ Գիւլնարա Ռահիմովա, Ֆաթմա Աբասովա եւ ուրիշներ, երբ իմացանք, որ կարգ մը կթուորուհիներ հեռացած են գիւղէն, փութացինք փոխարինել զանոնք, հասանք ձեռնարկութիւնները եւ կազմակերպեցինք կովերու կիթը: Այս գիւղին մէջ կ'ապրին 221 ազրպէյճանցի ընտանիքներ, որոնք Հայերու հետ կապուած են ամենաջերմ զգացումներով»:

**

Ղափան վերադարձած են 80 Ազրպէյճանցիներ, որոնք ցոյցերու օրերուն գացած էին Ազրպէյճանի տարբեր շրջանները: Անոնք՝ իրենց վերադարձին, ընդունուած են իրենց հարազատներուն, հայ բարեկամներուն եւ հասարակութեան ներկայացուցիչներուն կողմէ: Դիմաւորողներու մէջ էին նաեւ Սիւնիքի սովխոզի անասնապահ Ղահրաման Ղալիեւ, մեքենագէտ Շամխալ Հիւսէյնով: Դատապարտելով իրենց տուները անհիմն կերպով լքած հայրենակիցները, Ղալիեւ ըսած է.— «Ինծի համար աւելի անհասկնալի է ազրպէյճանցի կարգ մը անհատներու նման վերաբերումը, որոնք առանց պատճառի խուճապահար եղած են եւ լքած ոչ միայն իրենց ընտանիքները, այլեւ բաժնուած են հայ բարեկամներէ, որոնց հետ տարիներ շարունակող աղ ու հաց կերած են եւ կիսած ուրախութիւնն ու դառնութիւնը»:

**

Գեղին այն գիւղերէն է, ուր մեծ թիւ կը կազմեն ազրպէյճանցի բնակիչները: Այս բնակավայրէն եւս հեռացած են տասնեակ մարդիկ: Գեղի գիւղապետը՝ Բ. Թարվերդիեւ կը պատմէ. — «Իմ ընտանիքս ինտերնացիոնալ է: Ես Ազրպէյճանցի եմ, կինս՝ Ռուս, իսկ դպրոցին մէջ սորված եմ Հայոց լեզու: Մեր ընտանիքին մէջ մենք եւ մեր 7 զաւակները, որոնք բարձրագոյն եւ մասնագիտական կրթութիւն ստացած են, կը խօսինք երեք լեզուներով: Հայ եւ ազրպէյճանցի ժողովուրդներու դարաւոր բարեկամութեան մասին ես ծանօթ եմ մանկութեան եւ պատանեկութեան տարիներէս: Այդ բարեկամութիւնը կը շարունակուի նաեւ այժմ. իմ զաւակներուս հարսանիքներուն կը մասնակցին հայ բարեկամներս, անոնց զաւակներուն հարսանիքներուն՝ ես»:

Լեռնային Ղարաբաղի դէպքերէն տագնապահար եղողները իրենց կամքով առաւելաբար մեկնած են Ղափանէն, Զէյվա, Մուսալամ եւ Գեղի գիւղերէն: Երկաթուղագծի կայարանի բանուոր Իսմայիլ Իսմայիլով, որ վերադարձած է իր աշխատանքին, կ'ըսէ. — «Չի թուեր, որ ինքս անխոհեմ քայլ առած եմ, հեռու Զանգիլանի շրջանը տարած եմ նաեւ զաւակներս: Ոչ ոք սպառնացած է ինծի եւ ստիպած, հիմա կը զղջամ ըրածիս համար»:

ամուր քարաշէն շէնքի վրայ, որի հիմքերը կարող են դիմանալ ամէն մի պատահական փոթորիկի»:

1918 թուականի աշնանը ազգային-ազատագրական պայքարը մեծ թափ ստացաւ: Թուրքերին չյաջողուեց տիրանալ ամբողջ Ղարաբաղին, չլուծուեց նաեւ Ղարաբաղը Ազրբէջանի մուսաւաթական կառավարութեանը միացնելու հարցը:

Ոգեւորուած Վարանդայի, Ջրաբերդի, Ակերանի ձորակի բազմաթիւ գիւղերում Թուրքերի դէմ տարած յաղթանակներով, Ղարաբաղի հայութիւնը կռւում էր ի մահ՝ յանուն հայրենիքի ազատագրութեան ու անկախութեան:

Առաջին աշխարհամարտում կրած պարտութիւնից եւ Ղարաբաղում մի շարք անյաջողութիւններից յետոյ թուրքական բարբարոսները 1918 թուականի Նոյեմբերի 31-ին ժամանակաւորապէս հեռացան Ղարաբաղից: Այո, ժամանակաւորապէս, քանի որ նրանք մի քանի շրջաններում թողել էին մեծ քանակութեամբ զօրախմբերու և հրամանատարական կազմ: Յետագայ իրադարձութիւնները ցոյց տուեցին, որ Թուրքերը դեռ չէին հրաժարուել իրենց հայաջինջ ծրագրերից:

(Շար. 2)

ՑՈՒՑԱՀԱՆԴԷՍ ՊՈԽՈՒՄԻ ՄԷՋ

Արեւմտեան Գերմանիոյ Պոխում քաղաքին մէջ Փետրուար 6-ին կատարուեցաւ միլանաբնակ արուեստագէտ Հերման Վահրամեանի գծագրութիւններու եւ քանդակագործութիւններու բացումը:

Այս ցուցահանդէսը, որ կազմակերպուած էր Պոխումի «Հայկական ուսման հիմնարկի» նախաձեռնութեամբ նախակարապետն էր հայկական արուեստին նուիրուած մեծ ուրիշ ցուցահանդէսի մը, զոր պիտի կազմակերպէ այս տարուան ընթացքին «Մուզէում Պոխումը» Միհրան Տապալի կողմէ տնօրինուած «Հայկական ուսման Հիմնարկ»ի նախաձեռնութեամբ:

Ցուցահանդէսին ներկայացուած էին արուեստագէտին տասնըհինգ տարիներու գործերը: Բացման օրը ելոյթ ունեցաւ նաեւ ջութակահար Արա Մելիքեան, որ հայկական երաժշտութենէ կտորներ նուագեց:

Վահրամեան ծանօթ է հայ հասարակութեան իր հրատարակչական գործունէութեամբ, որ ծաւալելով եւ զարգանալով Ի. Փ. Ո. Մ. կազմակերպութեան մէջ կը հետապնդէ որոշ նպատակ մը, զոր ինք ցուցահանդէսին առիթով պատրաստուած քաթալոգի մէջ իբր «հայկական, պարսկական եւ արեւմտեան մշակոյթներու համադրում» կը բնորոշէ: Այս նպատակը ծնած եւ հասունցած է իր անձնական բարդ փորձառութիւններու ընթացքին, որոնք ինք դիպուկ տողերու մէջ ուրուագծած է նոյն քաթալոգի մէջ: Այս փորձառութիւններու որոշակի արտայայտութիւնը իր գծագրութիւններն ու քանդակագործութիւններն են, ուր կը թանձրանան հայկական, պարսկական եւ արեւմտեան արդի արուեստի հետ ունեցած իր շփումները:

«Ես սկսայ իմ աշխատանքները մշակոյթի եւ արուեստի զարգացման նախադրեալներու վերլուծումով: Չէի կրնար իմ ինքնութիւնը ժխտել, չէի կրնար սակայն Արեւմուտքը եւ արդի արուեստը հերքել: Չէի կրնար ալ զայն ամբողջովին ընդունիլ: Չէի կրնար մոմի լոյսին վերադառնալ: Կարեւորը մոմ եւ ելեկտրականութիւն գործածելու ճիշդ ճամբան գտնելն է»:

Վահրամեանի սահուն, սեւ գիծերը «խօսք»ի եւ «գիր»ի վրայ կատարուած ուսմունքներ են, որոնցմէ սակայն ուշադրութիւնը միշտ կը վրիպի մեծ եւ գունաւոր կէտերու ներկայութեամբ, որոնք «գծագրութեան անթափանցելի եւ յանցապարտ քարացումը կը ցուցնեն» (Ֆրանչեսքօ Մառիա Սոլիթարիօ): Իրարու խաչաձեւուած գիծերը խօսակցութեան մը անորոշ պատկերներն են, ուր ժամանակի եւ տարածութեան միջեւ եղած տրամախօսութիւնը երեւան կու գայ: Պատկերներու յաջորդականութիւնը, այնպէս ինչպէս ներկայացուած էր ցուցահանդէսին, պարբերութեան մը տպաւորութիւնը կը ստեղծէր եւ միաժամանակ գծագրութեան լեզուականութիւնը հաղորդիչ կը դարձնէր:

Վահրամեանի վերջին գործերը գունաւոր են եւ Քանդինսկի - Քլէի վրայ ըրած իր ուսումնասիրութիւններու արդիւնքն են:

«Ռուռ - Նախրիխթըն» եւ «Վեստտոյչէ Ցայթունկ»ի մէջ հրատարակուած քննադատական երկու յօդուածներու վերնագիրները՝ «Պատկերներու մէջ իրարու կը հանդիպին Արեւելք եւ Արեւմուտք» եւ «Արուեստագէտ մը Սփիւռքի մէջ» կարծես իրականութեան մը երկու երեսակները կ'արտայայտեն, որ որոշակիօրէն կը մարմնաւորուի Հերման Վահրամեանի որոնումներու եւ գեղարուեստական ստեղծագործութիւններու մէջ:

ՎԱՉՐԻԿ ԲԱՉԻԼ

ԳԱՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ

ՊԷՅՐՈՒԹԻ «Սարայ» սրահին մէջ, Փետրուար 27-ին, տեղի ունեցած է Լիբանանի Հայ Դատի Յանձնախումբին կազմակերպած ճաշը, որու ընթացքին եղած նուէրներէ գոյացած է 70 միլիոն լիբանանեան ոսկիի գումար մը, ի նպաստ Յանձնախումբին: Գործադրուած է գեղարուեստական յայտագիր մը:

**

ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ Գարեգին Բ. Կաթողիկոս Փետրուար 29-ին գացած է Կիպրոս, ուր նախ մասնակցած է Միջին - Արեւելքի Եկեղեցիներու Խորհուրդի նախագահներու ժողովին եւ ապա նախագահած՝ կաթողիկոսական իր ընտրութեան եւ օծման տասնամեակին նուիրուած հանդիսութեան:

**

ՊԷՅՕՂԼՈՒԻ Իչ դրամատան ցուցասրահին մէջ, Մարտ 7-ին, բացուած է Քրիստին Սալէրիի անհատական ցուցահանդէսը, ուր ներկայացուած են չուրջ յիսուն պաստառներ:

ԽԱՐԻՍԽԷՆ ՀԵՌՈՒ

(Վէպ)

ՆԻԿՈՂՈՍ ՍԱՐԱՖԵԱՆ

«Զարուհին պէտք ունի ... Զարուհին ի՞նչ բանի պէտք ունի» ... Թաղմա՞ն ... Հէքն անիծած, կը մտածէր Կիրակոս ու կը դողար ամբողջ մարմնով:

Կիրակոս մտածեց, որ այդպէս չեն ըսեր մեռելի մը մասին, որ Աւետիս այդպէս դիմած էր միշտ իրեն, երբ կինը պէտք էր ունեցած հագուստի, դրամի կամ ժանոյին վերաբերեալ բաներու:

Դուրս ելաւ փողոց: Դէմ - դէմի եկաւ Մակեդոնին:

— Այստեղ վարը մի պատուական գինի կայ, եկ, եկ տանիմ քեզ այնտեղ, — բռնեց ու քաշեց Կիրակոսին թեւէն:

Լուրջ մարդ չէր Մակեդոնը: Երբ տարագրութիւնը սկսած էր գաւառներուն մէջ, անիկա հաւաքած էր բոլոր խեղճերուն դարդերը պահելու խոստումով եւ երդումներով: Զինադադարին՝ վաճառականներուն ապրանքները ժողված տարած էր Ռուսաստան եւ վերադարձած էր լալով.

— Էդ, էդ շանորդիք բոլշեւիկները առին ձեռքէս:

Թիֆլիսի շուկային մէջ սակայն, տեսած էին զինքը ապրանքը ծախած միջոցին: Քիթը կոխած էր Պոլսոյ ֆրանսական, անգլիական, իտալական բանքիններուն մէջ: Աստուած գիտէ թէ ինչպէս կազմակերպած էր հոն: Քիթը կոխած էր նաեւ մեր եկեղեցիներուն եւ հայրենակցական միութիւններուն մէջ: Պնակ պըտտուցուցած էր: Զբաղած էր ատեն մըն ալ գինիի եւ օղիի վաճառականութեամբ: Ճարտարապետ էր եղած Ֆրանսայի գաւառներուն մէջ: Թուքով փակցուցած ու թելով կապած էր իր պատերը: Տուները փլած էին իր ետեւէն: Փարիզ՝ պաշտօնեայ հաշուակալութեան եւ մեծ խրատատու ատեն մը: Խրատը առած էր օր մը ու դուրս նետուած:

Իր թշուառութեան մէջ երազներ կ'որոճար Մակեդոն: Ատեն մը խօսեցաւ մեծ գանձի մը մասին: Երբ տաբատ չկար վըրան եւ ոտքերը դուրս կ'ելլէին կօշիկներէն: Աչք մը նետելով իր ցեղաբանական ծառին, գտած էր ազգական մը, որ մեռած էր Ջարդէն երկու օր առաջ եւ որուն միակ ժառանգորդը նկատեց ինքզինքը: Մակեդոն զարկաւ ապահովագրութեան դուռը: Փնտռեց, գտաւ թուղթերը, դիմեց պէտք եղած տեղը եւ օր մըն ալ վերադարձաւ տուն՝ նոր հագուստներ հագած եւ գրկած բեռ մը ուտելիք տղոց համար:

Տունը փոխեց անմիջապէս: Ու գնեց կառք մը: Հագուեցուց տղաքն ու կինը: Որոշեց ապրիլ այլեւս պարկեշտ, յիսուն տարեկան մարդու վայել կեանք մը:

Լաւ ու խոստանար, երդում ընէր, Մակեդոն Մակեդոն կը մնար սակայն միշտ, քանի կին կար աշխարհի վրայ ու գինի: Ծախուած էր արդէն կառքը: Փոխուած էր բնակարանը: Փոխուած էին հագուստները: Կինը ծեծէն ու մտածումէն ապուշցած՝ սկսած էր արդէն խնայողութեան: Սկսած էր հաւաքել մարդուն գրպանէն թափող մանր մունր դրամները: Պաշար՝ նեղ օրերու համար, որոնք պիտի չուշանային: Կինը վարժուած էր բոլոր այդ զարհուրելի երեւոյթներուն: Իշխանուհիի պէս հագուած էր ատեն ատեն ու մեծ ճաշարանները ճաշած: Բայց ծերացած էր այլեւս ծեծէն ու տունը մնալէն:

Վարժուած էին եւ տղաքը: Անոնք ամէն բան կը գուշակէին իրենց հօր մէկ նայուածքէն: Հայրը կուտար վտանգի կամ ուրախութեան ազդանշանը: Ապագայ Մակեդոններ էին անոնք: Կը սիրէին իրենց հայրը, կը քաշէին անոր կօշիկները, հագուստները, երբ գինով տուն կը մտնէր ան: Կը հայթայթէին անոր ծխախոտը եւ գինին, երբ անգործ կը մնար ան: Նիհար ու ճկուն՝ իրենց հօր պէս, չնական (մէկը տասներկու տարեկան, միւսը՝ տասնեւհինգ) պատրաստ էին անոնք՝ դպրոցը ձգելու եւ վազվզելու քանի մը օր՝ օգտուելու փոթորիկէն եւ ճախրելու՝ մրրկահաւերու նման: Համակրելի էին իրենց հօր պէս:

Մակեդոն սիրուած էր տղամարդերէն ու կիներէն, հակառակ որ խաբած էր զանոնք, շարունակ: Շէն, սրամիտ, շարժուն, քաղաքավար՝ իր ամէնէն ինկած վիճակին մէջ իսկ, զարգացած կինօ մըն էր եւ թարի: Մակեդոն կուտար, երբ ունենար դրամ, հագուստ, ճաշ, ինչ որ ձեռքին գար: Բայց ամէն բանէ առաջ կուտար իր տան ոջիլները, որոնք սերունդ - սերունդի ետեւէ աճած ու ապրած էին եւ ճամբորդած Պոլիսէն սկսեալ:

Մակեդոն սովորութիւն ունէր ձգելու ատեն - ատեն՝ տունը, տաս - քսան օրուան համար եւ ապրիլ առանձին կեանք մը: Խմցնելէ վերջ, առաջնորդեց Կիրակոս իր սենեակը եւ սենեակէն՝ կառքով, ռուսական սրճարան մը:

— Իշխանուհի Միխայիլովնան՝ ինքզինքը համբուրել կուտայ մէկ ճաշի փոխարէն, — կ'ըսէր Մակեդոն պեխերը ոլորելով, — ամուսինը շոֆէօռ է եղեր: Էնժէնիօր Տեմեթրին մանէօվր է Ռընոյի մէջ: Փրոֆէսէօր Աղբասովը ... Սպասէ, բասպասէ, չկարծես որ բոլոր Ռուսաստանէն բերուած գոհարները սպառած են: Մարկոսովը ութ տարի է նստեր կ'ուտէ եւ ընտանիք կը պահէ եւ տղայ, տղայ մը, որ իմ ցեղէս է քիչ մը. ութ հազար ֆրանքը չի բաւեր ամսական դուրսի ծախքի համար:

(Շար. 55)

ՀՈԳԵՀԱՆԳԻՍՏ ՍՈՒՄԳԱՅԻԹԻ ԶՈՀԵՐՈՒ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ

Այս Կիրակի, Մարտ 20, Ֆրանսայի Երեք յարանուանութեանց բոլոր հայկական եկեղեցիներուն մէջ հոգեհանգըստեան պաշտօն կը կատարուի Սումգայիթի եւ Ատրպէջանի այլ քաղաքներու մէջ զոհ գացած Հայերու յիշատակին։

ՑԱՒԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

ՄԱՐՍԷՅԼ. – Վասպուրականի Հայրենակցական Միութեան վարչութիւնը ցաւակցութիւն կը յայտնէ՝ Տէր եւ Տիկին Րաֆֆի Նազարեանի և զաւակներուն, Տէր եւ Տիկին Նազարեանի, Տիկին Ծովին Նազարեանի եւ բոլոր ընտանեկան պարագաներուն իրենց սիրելի մօր, մեծ-մօր, մօրաքրոջ, զոքանչին, ազգականին եւ խնամիին՝

ԱՍՏՂԻԿ ՆԱԶԱՐԵԱՆԻ

մահուան առթիւ։

ԿԸ ՓՆՏՌՈՒԻ ՍՏԻՊՈՂԱԿԱՆ

3 սենեակնոց վարձու յարկաբաժին մը, ամսական առաւելագոյն 4000 Ֆր., Փարիզ կամ մօտակայ արուարձան մը։

Հեռաձայնել օրուան մէջ.– 43 36 40 16 իրիկունը՝ 43 68 01 43 ։

MAISON DE LA CULTURE ARMENIENNE
12-14, rue Saint Bazile—13001 MARSEILLE

Samedi 19 mars à partir de 20 h 30

«LA NUIT DU PRINTEMPS»

REPAS DANSANT

Dans les Salons du Novotel Vieux Port

— ORCHESTRE —
— ATTRACTION —
— DEFILE DE MODE —

AMBIANCE ARMENIENNE

— Réservation : Tél. : 91. 52. 19. 08 —

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ

ԽՐԻՄԵԱՆ ՊՈՐՈՑԻ
50-ԱՄԵԱԿԻՆ ԱՌԹԻՒ

Կապոյտ Խաչի Իսի Տ. Սէրէնկիւլեան մասնաճիւղը, ճաշի կը հրաւիրէ, Խրիմեան դպրոցի նախկին աշակերտ-աշակերտուհիները, Շաբաթ, Մարտ 19, ժամը 20-էն 24, Մշակոյթի Տան մէջ, Իսի լէ-Մուլինօ ։

45, rue de la Défense

Կը խնդրուի հեռաձայնել. –
46 44 01 26 — 46 42 62 45 — 46 26 73 33

U. G. A. B.
COMITE DE PARIS

◇ Dimanche 20 Mars
à partir de 16 heures

LES RENCONTRES DE L'U.G.A.B

Au Centre Culturel Alex Manoogian
118, rue de Courcelles — 75017 Paris

★ *BRIDGE*
★ *ECHECS*
★ *TAVLOU*
★ *PING-PONG*
et pour la première fois
SCRABBLE ARMENIEN

à 15 heures : Rencontre amicale d'échecs entre le YAN'S CLUB et l'U.G.A.B.

Participation aux frais : *Bar et Buffet*

Ces rencontres sont organisées à votre intention pour passer ensemble un moment agréable.

VENEZ NOMBREUX !

Pour le KARABAGH Grand Meeting Unitaire de Solidarité à PARIS

Lundi 21 mars à 20h30

MUTUALITE
24, RUE SAINT VICTOR — PARIS V[e]
(M° Maubert-Mutualité)

à MARSEILLE

Mardi 22 Mars à 20h30

SALLE VALLIER
BOULEVARD BOISSON

U. G. A. B.
UNION GENERALE ARMENIENNE DE BIENFAISANCE

1ers JEUX INTER-REGIONAUX DE FRANCE
1, 2, 3 AVRIL, VALENCE

sous le haut patronage de
M. RODOLPHE PESCE
Député-Maire de Valence - Président du Conseil Général
et de la présidence du
COMITE REGIONAL DE FRANCE DE L'U.G.A.B.

GALA — BAL de Clôture et de Remise des Coupes
animé par *ADIS HARMANDIAN*
et l'Orchestre *NAÏRI*

le Dimanche 3 Avril, à partir de 21 heures
à la Salle Vercors, au Palais de la Foire, Valence

Renseignements et inscriptions :
Paris 45 - 20 - 03 - 18 HB
Lyon 78 - 68 - 99 - 15 et 78 - 28 - 55 - 83
Valence 75 - 56 - 33 - 74
Marseille 91 - 37 - 46 - 74 HB et 91 - 87 - 18 - 43 après 20h.

CAROUN ԳԱՐՈՒՆ

CAROUN

25, rue Paul Vaillant - Couturier
CLAMART

TEL : 46. 42. 20. 77

SPÉCIALITÉS ORIENTALES

TRAITEUR

ÉPICERIE FINE

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱՇԵՐ.– Ամէն տեսակի լիցք (միսով թէ ձէթով)։

■ Մանթը, ■ Սու-պէօրէկ, ■ Միջուկով քէօֆթէ
■ Հերիսա (ապսպրանքով), ■ Լուբիա (փլաքի)
■ Թարամա, ■ Մութէպպէլ, ■ Քանի մը տեսակ խորոված (ապսպրանքով)
■ Արեւելեան խօթը տեսակ անուշեղէն

❋ ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ Հաստատութեան կարգ մը ապրանքներ ❋

ԸՆՏԻՐ ԽՄԻՋՔՆԵՐՆ ՈՒ ԽՆԱՄՔՈՎ ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԱԾ ՃԱՇԵՐԸ
ԿԸ ԳՈՀԱՑՆԵՆ ԱՄԷՆԷՆ ԲԾԱԽՆԴԻՐ ՔԻՄՔԵՐԸ

Pour satisfaire encore mieux notre clientèle, nous nous sommes dotés d'une cuisine de 85m² avec une installation moderne.

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH» — 83, Rue d'Hauteville - 75010 Paris
Commission Paritaire: N° 55935

ՀՈԳԵՀԱՆԳԻՍՏ

ՍԷՆ – ՇԱՄՈՆ.– Ճապուրեան ընտանիքը ի յիշատակ իրենց հօր՝ Արթին Ճապուրեանի եւ 1915ին Մարաշէն Ուրֆա աքսորուած եւ նահատակուած 1500 ընկերներուն, Ծաղկազարդի օրը, հոգեհանգստեան պաշտօն կատարել կուտայ Կիրակի, Մարտ 20, ժամը 10.30-ին, Սէն – Շամոնի մատրան մէջ։

Ի գիտութիւն բոլոր Մարաշցիներուն եւ նահատակներուն յիշատակը յարգողներուն։

ՅԵՏԱՁԳՈՒԱԾ Է

Յարգելով յիշատակը Սումգայիթի զոհերուն Կապոյտ Խաչի Պանթեօ – Քաշանի մասնաճիւղը կը յետաձգէ ճաշ – պարահանդէսը որ տեղի պիտի ունենար Կիրակի, Մարտ 20-ին։

ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉ — ՓԱՐԻԶ
Ա. ԹԱԴԷՈՍԵԱՆ ՄԱՍՆԱՃԻՒՂ

ԵՐԳԱՀԱՆԴԷՍ

ի նպաստ

ԼԻԲԱՆԱՀԱՅ ՄԱՆՈՒԿՆԵՐՈՒՆ

իրենց սիրայօժար մասնակցութիւնը կը բերեն

ՎԻԳԷՆ **ՄԱՍԻՍ**
ՄԱՐՏԻԿ ՃԱՆՍԸԶԵԱՆ **ԵՂՍՕ**

եւ

ԱՆՈՅՇ
ՆՈՒԱԳԱԽՈՒՄԲԸ

Մարտ 22, ժամը 20.30-ին
Salle Musée Guimet
6, Place d'Iéna — PARIS
(M° Iéna)

Տեղերը ապահովելու համար դիմել՝
Տիկին Ապրիլեանի՝ 48. 44. 48. 51
Տիկին Փաշայեանի՝ 43. 58. 22. 20
Ինչպէս նաեւ մասնաճիւղի անդամներուն։

CONFERENCE - DEBAT
du

Dr. K. KEPENEKIAN

urologue, adjoint de Mr. le Pr. CIBERT

le 19 mars à 18 heures
au YAN'S CLUB
5, ave. Reille — 75014 Paris

— *L'urologie arménienne à l'heure française;*
— *Bilan de deux semaines de travail dans un grand service d'urologie à Erévan;*
— *Perspectives d'avenir sur les échanges culturels et médicaux entre l'Arménie et l'UMAF.*

L'U.C.F.A.F. - Secteur de Paris
présente
en première pour la sortie
de sa nouvelle cassette
l'auteur - compositeur - interprète

MASSIS

qui chante «Vers le bon et le beau»
Samedi 19 mars à 20 h 45
Centre Culturel et Artistique Arménien de Paris
6, cité du Wauxhall — 75010 Paris
(M° République)
Places limitées *Participation* 50 *Frs.*
Vente - dédicace au terme du spectacle.

LA CROIX BLEUE ARMENIENNE
Section Bld. Oddo — Lola Sassouni
organise la projection du film en arménien
CHEMIN DE LA CROIX
Dimanche 20 mars à 15 heures
Maison de la Culture Arménienne
12-14, rue St. Bazile — 13001 Marseille

ՇԱԲԱԹ - ԿԻՐԱԿԻ
ՄԱՐՏ
19-20

SAMEDI-DIMANCHE
19-20 MARS
1988

LE NUMERO : 4,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ
ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

TEL.: 47. 70. 86. 60 — TELEX: HARATCH 280 868 F
C.C.P. PARIS 15069-82 E — 51027317 A R. C. PARIS

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 700 Ֆ. — Վեցամսեայ : 360 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1000 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
850 Ֆ. (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ.

63րդ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 16.710 | Fondateur : SCHAVARCH MISSAKIAN | 63e ANNÉE — No 16.710

ÉDITORIAL

POUR LE PRINTEMPS DU KARABAGH

Après la leçon magistrale de maturité et de civisme, que le peuple d'Arménie vient de donner au monde entier, après l'admiration et le réveil soudain d'une diaspora jusqu'alors plongée dans la douce torpeur que lui procure le confort occidental, l'heure est à la réflexion. Celle-ci doit être à la mesure des heures exceptionnelles que nous avons vécues ces dernières semaines.

Le peuple d'Arménie vient de prouver à la face du monde, qu'il est debout, qu'il n'est pas seulement l'héritier quémandeur d'un génocide encore marchandé, que ni les Talaat, ni les Staline n'ont réussi à lui faire courber l'échine et que le moment opportun, fier comme Artaban, il sait revendiquer ce qui lui est dû.

Ce réveil national et non nationaliste comme les média occidentales ont une tendance orchestrée à le qualifier, doit donner naissance à des lendemains qui chantent. Rien ne sera plus jamais comme avant, rien ne peut plus être comme avant.

Le peuple du Karabagh, dans la plus pure ligne léniniste, ne demande qu'à rejoindre celui de sa vraie, de sa seule patrie, celui d'Arménie soviétique. Dans son désir si légitime, il vient même de payer un lourd tribut, victime d'une barbarie sans nom. Mais laissons les jérémiades aux faibles, les prières aux églises, les larmes aux cimetières et, conscients que nos morts, de Deir-el-Zor à Sumgaït, attendent de nous autre chose que des lamentations, regardons devant nous. Car l'important, c'est demain.

Qu'adviendra-t-il, en ce début de printemps de nos espérances ? On nous parle de compromis, de demi-mesures réformatrices dans un premier temps. Le réalisme, qui n'est souvent que la forme déguisée de la sagesse ne peut nous laisser entrevoir de solution miracle, de panacée soudaine pour les jours qui viennent. Alors, faut-il accepter les quelques lots de consolation — culturels, médiatiques, pédagogiques, architecturaux — que l'on nous fait miroiter et laisser faire le temps ? Le temps de Gorbatchev. Faut-il ne rien brusquer pour que celui-ci, qui est le nom de l'espoir arménien, puisse tenir le cap et réaliser notre rêve, un peu plus tard ? Oui, diront les sages qui ont pour nom Kapoudikian, Balayan et tant d'autres, Non, rétorqueront ceux qui n'ont plus une foi inébranlable. Et celle du peuple arménien vacille avec juste raison. Tant de fois berné, tout au long de son histoire, tant de fois contraint à la patience par des promesses fallacieuses, l'expérience l'a échaudé. Il est méfiant et il n'a pas tort. Et pourtant, si en s'insurgeant et refusant toute nouvelle attente, il perdait tout ? Le voici devant un grand dilemme. Quelle Cassandre oserait une prédiction ? Il reste qu'il faut encore prendre garde à tant de choses : les provocations, les manipulations, les tentatives de récupération. Au dangereux carrefour de toutes ses expectatives, le peuple d'Arménie et ses responsables se doivent de choisir la bonne route. Celle qui ménera au vrai printemps du Karabagh, pour que celui-ci ne devienne pas celui de Prague.

«HARATCH»

Ղ Ա Ր Ա Բ Ա Ղ

ԱԴՐԲԵՋԱՆԻ ԿՈՒՍԱԿՑԱՊԵՏԸ ԵՒ ՍՈՒՄԳԱՅԻԹԻ ՔԱՂԱՔԱՊԵՏԸ ՊԱՇՏՕՆԱՆԿ

ԽՈՒԶԱՐԿՈՒԹԻՒՆ «ԿԼԱԶՆՈՍՏ»Ի ԽՄԲԱԳՐԱՏՈՒՆԸ

Ուրբաթ առաւօտ, երկու լուրեր շատ կարճ կերպով կը հաղորդուէին եւ կարելի չէր աւելի մանրամասնութիւններ ունենալ:

«Ֆրանս - Էնթէռ» կը հաղորդէր թէ խորհրդային ոստիկանութիւնը ներխուժում մը կատարած էր Մոսկուայի «Կլազնոստ» թերթին խմբագրատունը, անակընկալօրէն, եւ խմբագրութիւնը կրցած էր միայն արդելք ըլլալ որ խմբագրապետին սենեակն ալ մտնեն: Ծանօթ է որ թերթին հրատարակիչն է, արդելափակուման կայանէն վերադարձէն ի վեր, Սերգէյ Գրիգորեանց, այլախոհ մը, որ վերջերս ամէնէն առատ լրատուութիւնն ընողն էր Հայաստանի եւ Ադրբեջանի դէպքերուն մասին: Ըստ լրատուութեան, այս խուզարկութիւնը եղած է, որովհետեւ թերթին խմբագրութիւնը կը մեղադրուի որ շատ լուր կուտայ Հայաստանէն եւ շատ լուր ալ կը հայթայթէ արեւմտեան թղթակիցներուն:

Յիշենք որ դեռ վերջերս, Գրիգորեանց եւ իր մէկ գործակիցը Երեւանէն եւ Ադրբեջանէն վերադարձին մամուլի ասուլիս մը տուած էին:

Այլապէս շահեկան լուր մը կը հաղորդէր «Ֆիկառօ», Ուրբաթ, (Մարտ 18) առաւօտ հազիւ 5 - 6 տողով դժբախտաբար: Կը գրէր թէ Ադրբեջանի կուսակցութեան պետը (ուրեմն՝ Ք. Բագիրով) եւ Սումգայիթի քաղաքապետը պաշտօնանկ եղած են: Լուրին աղբիւր կուտայ՝ «շրջանի պատասխանատուները» որոնք հաղորդած կ'ըլլան այս լուրը Հինգշաբթի օր:

Ուրբաթ առաւօտ, հեռաձայնեցինք ԹԱՍ գործակալութեան, որ չկրցաւ հաստատել լուրը, որեւէ հեռագիր ստացած չըլլալով այդ մասին:

***

— Մ Ա Մ Ո Ւ Լ —

DIE ZEIT

«Սումգայիթի սարսափելի օրերը» խորագրին տակ, գերմանական շաբաթաթերթը իր վերջին թիւին մէջ (Մարտ 18) ամբողջ էջ մը նուիրած է Ղարաբաղի հարցին եւ մանաւանդ Սումգայիթի ջարդերուն մանրամասնութեանց: Իր թղթակիցն ալ գացած է Կիրակի օր Մոսկուայի Հայոց գերեզմանատունը, ուր, ինչպէս գրեցինք 1000 հոգի հաւաքուած էին եւ ոմանք նոր եկած էին Ադրբեջանէն: Զինուածածկ գերեզմանատան մէջ, ականատեսներ կը պատմեն: Գերմանական թերթը շատ աւելի կը ծանրանայ քան ֆրանսական օրաթերթերը, որոնց արձագանգած էինք: Պաստառներուն վրայ կը կարդացուի. — «Սումգայիթ պանթուրանականութեան միջամտութիւնն է Խորհրդային Միութեան մէջ», «Մենք կլասնոստ կ'ուզենք, Լենինյին - Ղարաբաղի մէջ»:

Հաւաքուած Հայերը կը դժգոհին որ թէեւ Կորբաչով ըսաւ թէ Հայերը ծայրայեղներ չեն, բայց Թաս եւ կեդրոնական մամուլ կը շարունակեն նոյն լեզուն գործածել: Հայերը, սակայն վստահ են որ ժողովրդավարութեան քաղաքականութիւնը պիտի յաղթէ եւ յաջողցնէ Ղարաբաղի կցումը, բայց եւ այնպէս Ադրբեջանէն, Ղարաբաղէն ու Սումգայիթի արիւնահեղութենէն փախող Հայերու թիւը պիտի չնուազի: Միշտ նոյն աղբիւրները կը հաստատեն որ Ակտամի մէջ, Բագիրով շատ գրգռիչ ճառ մը խօսած է, լարելով Ազերիները Հայերու դէմ:

Յօդուածագիրը, ապա, կ'անդրադառնայ պատմական տուեալներուն եւ Կորբաչովի բախած դժուարութեանց որեւէ լուծումի համար:

ՍՓԻՒՌՔԸ՝ ԶՕՐԱՎԻԳ

Հարաւային Ամերիկայի հայկական գաղութները եւս համակամութեան ցոյցեր կազմակերպած են եւ Ղարաբաղի Հայաստանին վերամիացումը պահանջող հեռագիրներ ղրկած Միխայիլ Կորբաչովի:

ՄՈՆԹԷՎԻՏԷՕ

Մարտ 7-ին, Խորհրդային Միութեան դեսպանատան առջեւ 300 Հայեր ցոյց կատարած են: Պատուիրակութիւն մը ընդունուած է դեսպանին կողմէ, որ յոյս յայտնած է թէ Ղարաբաղի հարցը իր արդար լուծումը կը գտնէ:

ԳՈՐՏՈՊԱ

Քաղաքին կեդրոնական հրապարակներուն եւ պողոտաներուն վրայ 300 Հայեր ցոյց մը կատարելով թռուցիկներ ցրուած են անցորդներու, Ղարաբաղի հարցը բացատրող:

ՊՈՒԷՆՈՍ-ԱՅՐԷՍ

Մարտ 9-ին, Խորհրդային Միութեան դեսպանատան առջեւ հաւաքուած են աւելի քան 1500 Հայեր, իրենց համակամութիւնը յայտնելու Ղարաբաղի Հայութեան: Տասը հոգինոց հայկական պատուիրակութիւն մը ընդունուած է խորհրդային հիւպատոսին կողմէ, որուն յանձնուած է Կորբաչովի ուղղուած յուշագիր մը:

Տեղական ձայն - հեռատեսիլն ու մամուլը արձագանգած են ցոյցերուն:

***

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՀԱՐԱՒԻ ԱՓՐԻԿԷԻ գերագոյն ատեանը մէկ ամիսով յետաձգեց վեց սեւերու մահավճիռի գործադրութիւնը: Անոնք կախաղան պիտի հանուէին Ուրբաթ օր, մինչ Պոթայի ամէնէն մօտ բարեկամներն իսկ (Ռեկըն, Թաչըր, Քոհլ) դիմած էին իրեն որ խնայէ անոնց կեանքին: Նոյնիմաստ բազմաթիւ հեռագրեր ղրկուած էին, մէջն ըլլալով Նախագահ Միթերանէն: Մահուան դատապարտուած վեց սեւերը 1984-ին լինչի ենթարկած էին թաղապետական խորհրդատու մը:

ՖՐԱՆՍՈՒԱԶ ՍԱԿԱՆ մեղադրանքի տակ առնուած է թմրեցուցիչի գործածութեան համար: Հաւանական է որ այլ փարիզեան անձնաւորութիւններ ալ նոյն ճակատագրին ենթարկուին: Ամբողջ ֆրանսական ցանց մըն է, որ կը «քակուի» եւ ծախողները անխոհեմութիւնն իսկ ունեցած են յաճախորդներու ցանկը պահելու: Գրագիտուհին, որ երկու ժամ հարցաքննուած է դատաւորին կողմէ, չուրանար, բայց կը ցաւի որ այդքան ծանուցում կ'ըլլայ եւ քաղաքական խաղ մը կը տեսնէ: Ըստ իրեն 30 հոգի մեղադրանքի տակ է եւ միայն իր մասին խօսք կայ: Մնաց որ ամէն մարդ չէ արժանացած Միթերանի անձնական Միսթէր օգնականով եւ բերուիլ Փարիզ Քոլոմպիայէն, անհանգըստութեան հետեւանքով:

ԿՈՐԲԱՉՈՎԻ պատուիրակութեան մէկ անդամը՝ Ֆիտոր Բուրլացկի յայտարարած է Տուպրովնիկի մէջ (Եուկոսլաւիա) որ ի մօտոյ արեւմտեան թերթերը եւ պարբերական մամուլը ազատօրէն մուտք պիտի գործեն Խորհրդային Միութիւն եւ ծախուին:

ԵՐԵՒԱՆ ↔ ՓԱՐԻԶ ՀԵՌԱՏԻՊ

ԵՐԵՒԱՆ
(ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ — ՄԱՐՏ 11 — 15)

ՄՇԱԿՈՅԹԻ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՖՈՆՏԻ ԱՆԴՐԱՆԻԿ ՁԵՌՆԱՐԿԸ Ի ՆՊԱՍՏ ԿԵՉԱՌԻՍԻ ՎԱՆՔԻ ՎԵՐԱԿԱՆԳՆՈՒՄԻՆ

Երեւանի Արամ Խաչատրեան սրահին մէջ տեղի ունեցած է Մշակոյթի Հայկական Ֆոնտի կազմակերպած անդրանիկ բարեգործական համերգը, որուն եկամուտը պիտի յատկացուի Ծաղկաձորի Կեչառիսի վանքի վերականգնումին: Գրիգոր Մաղիստրոս, Վասակ Խաղբակեան, Խաչատուր Կեչառեցի՝ ժամանակի այս մեծ գիտնականներն ու քաղաքական դէմքերը իրենց հայրենանուէր գործունէութիւնը ծաւալած են այս վանքին մէջ: Կեչառիս ԺԱ. — ԺԳ. դարերու հայկական ճարտարապետական յուշարձաններու խումբ մըն է, միջնադարեան Հայաստանի կրօնական ու մշակութային հռչակաւոր կեդրոն: Յուշարձանը մեզի հասած է անմխիթար վիճակի մէջ եւ մասնակի նորոգութիւնները կացութիւնը չեն փոխած: Ուստի, Մշակոյթի Հայկական Ֆոնտը որոշած է իր մասնակցութիւնը բերել անոր վերականգնումին:

Յայտագրին մասնակցած են բազմաթիւ հայ արուեստագէտներ եւ Հայաստանի պետական ակադեմական երգչախումբը: Ունկնդրուած են Աւետիք Իսահակեանի եւ Վահրամ Փափազեանի ձայները: Սրահին միջանցքներուն մէջ տեղի ունեցած է Երիտասարդ նկարիչներու գործերու ցուցահանդէս - վաճառք մը, որմէ գոյացած գումարը եւս փոխանցուած է ֆոնտին:

***

«ԷՐԶՐՈՒՄ» ՄԱՆԿԱԿԱՆ ՀԱՄՈՅԹԸ ԵՈՒԿՈՍԼԱՒԻԱ Կ'ԱՅՑԵԼԷ

Սիրող խումբերու համամիութենական Բ. մրցումի դափնեկիր «Էրզրում» մանկական համոյթը Ապրիլին կ'այցելէ Եուկոսլաւիա: Այս առթիւ խումբին ղեկավարը՝ Ս. Յարութիւնեան նշած է, թէ յայտագիրը կը պարունակէ Խորհրդային Միութեան ժողովուրդներու 14 պարերու բեմադրութիւններ՝ ռուսական, վրացական, մոլդաւական եւայլն: «Էրզրում» համոյթը 1985-ին մասնակցած է հանրապետական փառատօնի, այնուհետեւ հանդէս եկած Մոսկուա եւ Կիեւ: Անցեալ տարի՝ աշնան, խումբը ներկայացուց Հայաստանը՝ Դեոր Շոպրոնի մէջ (Հունգարիա):

ՂԱՐԱԲԱՂԸ ՄԵՐՆ Է - ՂԱՐԱԲԱՂԸ ՄԵՐՆ Է - ՂԱՐԱԲԱՂԸ ՄԵՐՆ Է

ՂԱՐԱԲԱՂ — ՂԱՐԱԲԱՂ — ՂԱՐԱԲԱՂ

ՀԱՅՐԵՆԻ ԼԵՌՆԱՇԽԱՐՀԻ ԿԱԾԱՆՆԵՐՈՎ

Վ. ՄԵԽԵԱՆ
Պատմական գիտութիւնների թեկնածու

Թուրքերի փոխարէն այս անգամ արդէն հանդէս էր գալիս Անգլիան, որի զօրքերը 1918 թուականի Դեկտեմբերին մտան Շուշի:

Անդրադառնալով այդ ժամանակուայ քաղաքական իրադարձութիւններին, Բաքուի «Կոմունիստ» թերթը գրում է. — «Անգլիական հրամանատարութիւնը պահանջում էր Ղարաբաղն անպայման Ադրբեջանին կցել: Ադրբեջանի կառավարութիւնն էլ ... հաստատուն քայլերով գրաւում է Ղարաբաղը»:

Ղարաբաղի նորօրեայ պատմութեան ամենամռայլ էջը բացուեց 1919 թուականի Յունուարի 15-ին երբ Խոսրով բեկ Սուլթանովը նշանակուեց Ղարաբաղի գեներալ նահանգապետ: Այս նշանակումը, որ կատարուել էր Ղարաբաղի հայութեան համար անսպասելի եւ նրա կամքին հակառակ, պատահական չէր: Նպատակը մէկն էր ամենավայրագ միջոցներով ճնշել երկրամասում ծաւալուած հակաթուրքական եւ յեղափոխական շարժումները, մէկընդմիշտ լուծել Ղարաբաղը Ադրբեջանի մուսավաթական կառավարութեանը ենթարկելու, նրա կազմի մէջ մտցնելու հարցը:

Ո՞վ էր Խոսրով բեկ Սուլթանովը: Նա Ղարաբաղի քուրդ խոշոր կալուածատէրերից էր: Ամբողջ Անդրկովկասում եւ Թուրքիայում յայտնի էր որպէս հայատեաց, հայ ժողովրդի ոխերիմ թշնամի: Խոսրով բեկը Ղարաբաղի մուսավաթների պարագլուխն էր, պանիսլամիզմի եւ պանթուրքիզմի եռանդուն ջատագովը: Սերգօ Օրջոնիկիձէի բնորոշմամբ՝ Սուլթանովը «Իթթիհադականների կուսակցութեան աջ թեւին էր պատկանում, որի մէջ գրաւում էր առաջին, թէ երկրորդ տեղը»:

Հայկական Եղեռնից հինգ տարի յետոյ հրէշաւոր ոճիրը պիտի տեղի ունենար այս անգամ Ղարաբաղում: 1918ի սկզբներին, երբ Թուրքերը պաշարում են Բաքուն, Սուլթանովը առաջինն էր, որ իր մուսավաթական հրոսակախմբերով օգնութեան հասաւ նրանց եւ կազմակերպեց Բաքուի հայ բնակչութեան ահաւոր կոտորածը: Նա Բաքուի կոմունայի ոխերիմ թշնամին էր եւ նրա կործանման ակտիւ մասնակիցն ու հեղինակներից մէկը: Նոյն ինքը Սուլթանովն էր, որ կազմակերպել էր այդ ժամանակ Ադրբեջանում գտնուող ռուս զինուորական էշելոնների աւազակային զինաթափումը եւ մասսայական սպանութիւնը:

Ահա այսպիսի արիւնաթաթախ ուղի էր անցել Սուլթանովը, երբ 1919-ի Փետրուարի 10-ին իր շքախմբով մտաւ Շուշի՝ գեներալ — նահանգապետի պաշտօնով:

Ղարաբաղի հայութեան Դ. համագումարը (1919 թուականի Փետրուարի 19), քննարկելով Լեռնային — Ղարաբաղը Ադրբեջանին յանձնելու մուսավաթական կառավարութեան վերջնագիրը, կտրականապէս մերժեց այն եւ միաժամանակ բողոք յայտնեց Խոսրով բեկ Սուլթանովին գեներալ — նահանգապետ նշանակելու կապակցութեամբ: Սակայն այդ որոշման ու բողոքին ոչ ոք ականջալուր չեղաւ:

Մուսավաթական կառավարութիւնը անգլիական միսիոներների հովանաւորութեամբ անում էր ամէն բան Ղարաբաղը ինքնուրոյնութիւնից զրկելու, նրան ծնկի բերելու, մուսավաթական Ադրբեջանին միացնելու ուղղութեամբ:

1919 թուականի Ապրիլի 23-ին տեղի ունեցած Ղարաբաղի հայութեան Ե. համագումարում Բաքուի անգլիական զօրքերի հրամանատար Շատելվորդը, որը յատուկ ժամանել էր Շուշի, Ղարաբաղը Ադրբեջանին միացնելու հարցը լուծելու նպատակով, պահանջում էր, որ համագումարի պատգամաւորները եւ, առաջին հերթին, Ազգային Խորհուրդը հարցը լուծի յօգուտ Ադրբեջանի: Սակայն համագումարը այս անգամ էլ մերժեց Շատելվորդի եւ մուսավաթականների պահանջը:

Պատմաբան Գրիգոր Յովհաննիսեանը «Սովետական իշխանութեան հաստատումը Լեռնային — Ղարաբաղում» գրքում 1919 թուականի Մայիսի 29-ի թուակիր մի պաշտօնական փաստաթուղթ է վկայակոչում, որտեղ ասուած է. — «Ներկայումս Ադրբեջանի կառավարութեան գերատեսչութիւնից պահանջւում է ի կատար ածել պետական անհրաժեշտ մի խնդիր՝ ուժով գրաւել եւ Ադրբեջանին միացնել Լեռնային — Ղարաբաղը»: Մէկ ուրիշ գրութեան մէջ ասուած է. — «Գըլխից հանել ու դէն շպրտել Ղարաբաղի հարցի խաղաղ լուծման վերաբերեալ հասկացողութիւնը», այնուհետեւ խորհուրդ է տրւում արգուլհամիդեան հեծելագնդերի օրինակով Քրդերից կազմակերպել զինուած ջոկատներ եւ դրանք ամէնուրեք օգտագործել Հայերի դէմ:

Այս երկու փաստաթղթերի հեղինակը մուսավաթական կառավարութեան զինուած ուժերի գլխաւոր շտաբի պետ, գեներալ — լեյտենանտ, ազգութեամբ լեհ գիւտ Սուլկեւիչն էր, որը դրանք հասցէագրել էր Ղարաբաղի գեներալ — նահանգապետ Սուլթանովին:

Այս էր Սուլթանովի որդեգրած ծրագիրը: Եւ նա այդ իրականացնելու համար արեց ամէն ինչ, դիմեց ստոր միջոցների: Նախ՝ մուսավաթական կառավարութեան կողմից յատկացուած միջոցներով (փողով, զէնք, պարէն եւայլն), թուրքական սպահրահանգիչների անմիջական օգնութեամբ, կազմակերպուեցին քրդական յատուկ ջոկատներ (Թուրքիայի օրինակով), որոնք կոչւում էին ջանբեգարներ (կեանքից յոգնած, յուսահատուած): Դրանցից երկուսի ղեկավար նշանակուեցին Սուլթանովի եղբայրները՝ Սուլթան բեկն ու Իսկենդեր բեկը:

Երկրորդ, Շուշիի հայկական մասի բոլոր զօրանոցները բռնագրաւեցին եւ այնտեղ տեղաւորուեցին նոր կազմակերպուած քրդական ջոկատները, ինչպէս նաեւ մուսավաթական այլ կայազօրներ:

Երրորդ ուժեղացուեցին ու համալրուեցին նաեւ միւս կայազօրները Աղդամում, Ջեւանշիրում եւ Ջեբրայիլում:

Հայատեացները իրենց զինանոցում ունէին մի ուրիշ միջոց եւս՝ տնտեսական բլոկադայի միջոցով սովամահ անել Ղարաբաղի հայութեանը. Հայերին արգելուեց վաճառել հացահատիկ, գիւղատնտեսական ուրիշ մթերքներ, աղ, նաւթ, հագուստ եւայլն: Կախաղան էր սպառնում Ադրբեջանցուն, եթէ նա որեւէ իր կամ մթերք վաճառէր Հային: Ժամանակի մամուլի էջերում փաստեր են արձանագրուել այն մասին, թէ քանի ադրբեջանցի կախաղան բարձրացուեց Հայերին մթերք վաճառելու համար:

Միայն Բերդաձոր, Հարար եւ Փարաջանց գիւղերի 5.000 գաղթականներից տնտեսական բոյկոտի օրերին մահացաւ 1500 մարդ:

Աւելացնենք նաեւ որ 1919-ի վերջին 1920-ի սկզբին մուսավաթական կառավարութիւնը Շուշի էր ուղարկել եօթ հազար հոգուց բաղկացած մի նոր զօրամաս գեներալ Ալի աղա Շիխլինսկու հրամանատարութեամբ: Այստեղ գործում էին մեծ թուով թուրք սպաներ Խալիլ փաշայի գլխաւորութեամբ, իսկ մինչ այդ արդէն Շուշիում էր գտնւում Նուրի փաշան:

Այսքանից յետոյ Սուլթանովին մնում էր դիմել կոնկրետ քայլերի: Այդպէս էլ եղաւ: Սկսուեցին, ինչպէս եւ սպասւում էր, ահաւոր ջարդերի հասնող հալածանքները, աւերումներն ու կոտորածները:

Քարուքանդ արուեցին, վառուեցին եւ մոխրակոյտերի վերածուեցին հարիւրաւոր գիւղեր ու բնակավայրեր: Ղայբալիշէն գիւղի 700 բնակչից միայն մէկ օրուայ ընթացքում (1919 թուականի Յունիսի 4) Սուլթանովի հրամանով ոչնչացուեց 603 մարդ, իսկ Շուշիում մէկ գիշերուայ (Յունիսի 5) ընթացքում՝ 500 մարդ: Սարսափելի կոտորածներ կազմակերպուեցին Կիրկիժան, Դաղուշէն, Փահլուր, Խանածախ եւ տասնեակ այլ գիւղերում ու բնակավայրերում:

Այդպիսին էր Ղարաբաղի ընդհանուր վիճակը, երբ «1919 թուականի ամրանը Ադրբեջանի մուսավաթական կառավարութիւնը հայ ժողովրդի առաջ դնում է «կոտորել կամ ենթարկուելու» կոնկրետ պահանջը»:

Սուլթանովը իր հերթին ազգային խորհրդի առաջ պահանջ դրեց՝ անվերապահօրէն զէնքը ցած դնել եւ անձնատուր լինել:

Ստեղծուած այս ծանր պայմաններում Ղարաբաղի հայութեան Է. համագումարը (1919 թուականի Օգոստոսի 12) որոշեց ժամանակաւորապէս ընդունել մուսավաթական կառավարութեան իշխանութիւնը՝ պահպանելով երկրամասի կառավարման իր օրգանները՝ ազգային համագումարը եւ ազգային խորհուրդը:

Սակայն մուսավաթական կառավարութիւնը չբաւարարուեց այդ որոշմամբ եւ յամառօրէն ձգտում էր Ղարաբաղի վերջնական բռնակցմանը: 1920 թուականի Փետրուարի 19-ին Ղարաբաղի ազգային խորհրդին հասցէագրած իր գրութեամբ Խոսրով բեկ Սուլթանովը առաջարկում էր «անյապաղ լուծել Ղարաբաղը վերջնականապէս Ադրբեջանին միացնելու հարցը, որպէս վերջինիս հետ տնտեսապէս անխախտելի կապերով կապուած մի երկրամասի» (ընդգծումը մերն է — Վ. Մ.):

Սուլթանովը սպառնում էր հողին հաւասարեցնել Ղարաբաղը, եթէ շուտափոյթ չլուծուի այդ հարցը:

Տեղում արիւնոտ դէպքերի առաջն առնելու հնար չկար: Գալիք արհաւիրքից Ղարաբաղի հայութեանը փրկելու նպատակով Ազգային Խորհուրդը 1920 թուականի Փետրուարի 20-ին մի պատուիրակութիւն է ուղարկում Բաքու յատուկ մանդատով, որի տեքստը մէջբերում ենք ամբողջութեամբ, քանի որ այն երկար ժամանակ գրուած էր ծածկոցի տակ. «Ղարաբաղի Հայոց Ազգային Խորհուրդը, բոլոր քաղաքական հոսանքները ներկայացնող Շուշու ինտելիգենցիայի հետ միասին ուղարկում է Բաքու սոյն մանդատով X, X-ին, բոլոր օրգանների առաջ, ուր նա հարկ կը գտնէ, աշխատել Ղարաբաղի սահմաններում սպասուող ցաւալի դէպքերի առաջն առնելու, որովհետեւ ազգային խորհուրդը ու Շուշու ամբողջ ինտելիգենցիան համոզուած են, որ անթոյլատրելի է Ղարաբաղը դարձնել աւանտիւրայի ու կռուի վայր, որ Ղարաբաղի կեանքին միջամտելու ամէն մի փորձ կործանարար հետեւանքներ կ'ունենայ Լեռնային — Ղարաբաղի հայութեան համար, որ Ղարաբաղի խնդիրը, ինչ գնով էլ լինի, պիտի լուծուի խաղաղ ճանապարհով (1920 Փետրուարի 20»):

Ադրբեջանի մուսավաթական կառավարութիւնը, ինչպէս եւ սպասւում էր, կտրականապէս մերժեց այս արդարացի խնդրանքը: Պատուիրակութիւնը ձեռնունայն վերադարձաւ Շուշի:

Ադրբեջանի մուսավաթական կառավարութիւնն իր մայրամուտն էր ապրում, բայց, այդուհանդերձ, անում էր ամէն բան վերջնականապէս Ղարաբաղին տիրանալու համար:

Ամենասարսափելին տեղի ունեցաւ Ադրբեջանում սովետական կարգերի հաստատումից 35 օր առաջ:

1920 թուականի Մարտի 23-ը մեր ժողովրդի պատմութեան մէջ մտաւ որպէս ամենամռայլ ու ամենասեւ էջերից մէկը: Բարբարոսութեան կակարայի վրայ խանձուեց ու մարեց երբեմնի չէն ու շէնշող Հայոց Շուշի քաղաքը:

Այդ մասին Հրաչեայ Աճառեանը յետոյ պիտի գրի. — «...Ազգամիջեան կռիւների ժամանակ ադրբեջանցի ազգայնամոլները գիշերային յանկարծական յարձակում գործեցին Հայոց վրայ եւ կրակ տուին: Այդ գիշերը ուժեղ քամի էր: Քամին տարածեց հրդեհը, չոր թախթախուշերը հեշտութեամբ վառուեցին, ամբողջ քաղաքը հրոյճարակ դարձաւ: ... Այսպէս դատարկուեց Շուշին եւ մեռաւ»:

Ահա կուսակցական եւ պետական ականաւոր գործիչ Սերգօ Օրջոնիկիձէի տողերը այդ մղձաւանջային օրերի մասին. «Հազարաւոր այրուած գիւղեր, քարուքանդ եղած քաղաքներ, երեխաների եւ կանանց յափշտակում: Անցեալ տարի, նախքան սովետական իշխանութիւն հաստատուելը, հայկական Շուշի քաղաքը խայտառակ ձեւով ոչնչացուելը, բնաբարութիւն, կոտորած, երեխաներին ու կանանց հօրերն ու անգունդը գցելը, այս է Անդրկովկասում նացիոնալիզմի տիրապետութեան անփառունակ շրջանը: Կ'անցնի ժամանակ, կրքերը մեղմանան, եւ մեր սերունդները անէծքով յիշեն նրանց, ովքեր եղել են այս նողկալիութեան յանցաւորները»:

Ղարաբաղի համար այդ օրհասական օրերին եղեռնական զոհ դարձաւ հայ ժողովրդի արժանաւոր զաւակ, հաւատարիմ լենինեան, Ղարաբաղի կոմունիստական կուսակցութեան հիմնադիր, Շուշիի օկրուգկոմի նախագահ Ալեքսանդր Բունբէնին (Ծատուրեան): Արիւնարբու Սուլթանովի կարգադրութեամբ նրան գլխատեցին եւ գլուխը փայտի վրայ ամրացրած

CARTE:C.D.A./Jean KATCHIKIAN

ՂԱՐԱԲԱՂԸ ՄԵՐՆ Է - ՂԱՐԱԲԱՂԸ ՄԵՐՆ Է - ՂԱՐԱԲԱՂԸ ՄԵՐՆ Է

ւած պատերին ամբողջ Ղարաբաղով մէկ՝ ի ցոյց բոլորի:

1920-ի Մայիսի 12-ին 11-րդ Կարմիր բանակի զօրամասերից մէկը մտաւ Շուշի: Նոյն թուականի Մայիսի 6-ին Ղարաբաղի հայութեան 10-րդ համագումարը՝ երկրամասը յայտարարեց սովետական: Այսպիսով, հայ ժողովրդի ղարաբաղեան հատուածը փրկուեց վերջնական կործանումից:

Բաքուի սովետը 1920 թուականի դեկտեմբերի 1-ի հանդիսաւոր նիստում՝ նորվիրուած Հայաստանում սովետական իշխանութեան հաստատմանը, Նարիման Նարիմանովը հրապարակեց Սովետական Ադրբեջանի յեղկոմի յայտարարութիւնը, որի մէջ նշուած էր. «Այժմեանից սկսած տարածքային ոչ մի հարց չի կարող պատճառ դառնալ, որպէսզի դարերով գրկից երկու ժողովուրդները՝ Հայերն ու մուսուլմանները, իրար արիւն թափեն: Զանգեզուրի եւ Նախիջեւանի գաւառների տարածքները հանդիսանում են Սովետական Հայաստանի անքակտելի մասը, իսկ Լեռնային Ղարաբաղի աշխատաւոր գիւղացիութեանը տրամադրւում է ինքնորոշման լիակատար իրաւունք»:

«Պրավդա» թերթը 1920 թ. դեկտեմբերի 4-ին տպագրել է Սերգօ Օրջոնիկիձէի՝ Բաքուից ուղարկած հաղորդագրութիւնը: Այնտեղ ասուած է. «Հէնց նոր Երեւանից հաղորդում ստացուեց, որ Երեւանում հռչակուել է սովետական իշխանութիւն, հին կառավարութիւնը հեռացուած է... Ադրբեջանը արդէն երէկ յայտարարել է Նախիջեւանի, Զանգեզուրի եւ Լեռնային Ղարաբաղի յանձնումը յօգուտ Սովետական Հայաստանի»:

Կովկասեան բիւրոյի 1921 թուականի յունիսի 3-ի պլենումը, որին մասնակցել են Օրջոնիկիձէն, Մախարաձէն, Նարիմանովը, Միասնիկեանը եւ ուրիշներ, որոշում ընդունեց Լեռնային Ղարաբաղը Սովետական Հայաստանին յանձնելու մասին:

Այդ կապակցութեամբ «Խորհրդային Հայաստան» թերթի 1921 թ. յունիսի 19ի համարում Ալեքսանդր Միասնիկեանի ստորագրութեամբ յայտարարութիւն է հրապարակուել, որ Սովետական Ադրբեջանի տուած համաձայնութեան հիման վրայ Լեռնային Ղարաբաղը Հայկական ՍՍՀ-ի անքակտելի մասն է: Նման յայտարարութիւն է տպագրուել նաեւ «Բակինսկի ռաբոչի» թերթի 1921 թ. յունիսի 22-ի համարում:

Ասքանազ Մռավեանը նշանակւում է Սովետական Հայաստանի կառավարութեան արտակարգ լիազօրը Ղարաբաղում. 1921 թ. յունիսի 25-ին նա Ադրբեջանի կառավարութեան ներկայացուցիչ Կարաեւի հետ մէկտեղ մեկնում է Ղարաբաղ: Սակայն վերջինս Եվլախ կայարանում Մռաւեանին յայտնում է, որ պէտք է Բաքու գնալ եւ այնտեղ Նարիմանովի հետ պարզել հարցը:

Մռավեանը չի համաձայնում Բաքու մեկնելու եւ, մնալով Ղարաբաղում, այդ մասին տեղեակ է պահում Կովկասեան բիւրոյին: Ցանձնարարւում է Ադրբեջանի կառավարութեանը չտապ լուծել Ղարաբաղի պատկանելիութեան հարցը: Յունիսի 27-ին, Ադրբեջանի կոմկուսի Կենտկոմի քաղբիւրոյի եւ կառավարութեան համատեղ նիստում որոշւում է չյանձնել Ղարաբաղը Հայաստանին, ելնելով Ադրբեջանի ձկատմամբ Ղարաբաղի տընտեսական ձգտումից (ընդգծումը մերն է - Վ. Ս.):

Աւելի ուշ, Սովետական Ադրբեջանի կենտգործկոմի 1923 թուականի յուլիսի 7-ի դեկրետով Լեռնային Ղարաբաղը հռչակուեց ինքնավար մարզ:

Պատմական ահեղ փոթորիկներ չատ են անցել նրա գլխով: Բայց նա չընկճուեց, չյուսահատուեց, ժամանակի խորտակիչ հարուածներից, ապացուցեց, որ ինքն անառիկ է եւ երբեք չի կարող օտարի ոտքի կոխանը դառնալ: Նա ապրեց ու գոյատեւեց, իր մէջ պահելով հազարամեակների հեռաւորութիւնից եկող յիշատակներ՝ հոգեւոր մշակոյթի անթիւ գոհարներ ու դրանց մէջ թաքնուած մի մեծ ու խորհրդաւոր պատմութիւն:

(Նար. 3 եւ վերջ)

«Քեզ հետ ենք Ղարաբաղ»

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀՈԳԻՆ

Թօթված, ինչպէ՞ս, ցուրտն ու ձմեռն
այաօրուան,
Ես կը խորհիմ առաւօտուն այն գարնան՝
Ուր հին կողէն նոր բողբոջներ
պայթեցան:
. . . .
Եւ այդ լոյսին, այդ յոյսին մէջ կը տեսնեմ,
Բացուած ընդդէմ ովկէանին ժանտադէմ,
Հայ Հոգիին հողմակոծ ծառը վըսեմ...:

ՎԱՀԱՆ ԹԷՔԷԵԱՆ

Իբրեւ խմբագիր եւ յօդուածագիր չաբաթներէ ի վեր կը գրեմ այն ճակատագրական իրադարձութիւններուն մասին որոնք տեղի կ՚ունենան Հայաստանի եւ Ղարաբաղի մէջ. կը տեղեկագրեմ, կը նըկարագրեմ, մանրամասնութիւններ կուտամ՝ առանց իյնալու յուզականութեան մէջ, հեռու մնալով սեփական զգացումներս եւ մտածումներս ներս բերելու, անոնց միջամտութեան ապաւինելու փորձութենէն:

Եւ սակայն այսօր կ՚ուզեմ գրել զգացումներուս եւ յուզումներուս մասին որոնք տակնուվրայ կ՚ընեն գիս, հոգիս կը փոթորկեցնեն յոյսերով ե՛ւ անյուսութեամբ, ցնծութեամբ ե՛ւ տխրութիւններու ամէնէն սեւով:

Եւ աչքիս առջեւ ահա իրարու ետեւէ կը տողանցնեն դէպքերը, պատկերները անցնող չաբաթներուն.

Անհաւասիկ Ղարաբաղը՝ զոր չեմ տեսած եւ բայց հոգիիս աչքերով կը ճանչնամ ու կը տեսնեմ – բլուրներ եւ լեռներ՝ դիզւող իրարու վրայ, և հոն թառած գիւղեր, ուր հայ գեղջուկներ տակաւին կը շարունակեն ապրիլ այնպէս ինչպէս եղած է դարերով ու դարերով: Եւ այդ գիւղացիներն են որ ահա ոտքի կ՚ելլեն տարօրինակ կամքով մը, ընդվզումով մը ու արդարութիւն կը պահանջեն, արդարութիւն բայց մանաւանդ՝ ազատութիւն: Ազատութիւն անարդարութենէ, ազատութիւն գերութենէ, ազատութիւն ադրբեջանեան օտար լուծէ:

Կը տեսնեմ դպրոցականները, նախակրթարանի աշակերտներէն մինչեւ բարձրագոյն վարժարաններու ուսանողներ, որոնք կը տողանցեն Ղարաբաղի կեդրոնին՝ Ստեփանակերտի փողոցներէն, Հայաստանի վերամիանալու իրենց պահանջ – լոզունգները բարձր բռնած:

Եւ ապա կը տեսնեմ հեռաւոր լեռներու գիւղացիները որոնք ադրբեջանցի վատերու յարձակումներէն փախուստ կուտան եւ կը դիզուին միեւնոյն Ստեփանակերտի մէջ, դայն վերածելով գաղթականներու կայանի մը:

Ապա նայուածքս կ՚երթայ Երեւան, ուր ահաւասիկ տարերային ցոյցերու առաջին շարքերը կը քակուին մէկը միւսին յաջորդելով: Ուրկէ՞ այսքան մարդ, ուրկէ՞ հարիւր հազարաւորները՝ ձգած գործ ու գրասենեակ, դպրոց ու տուն, հրապարակներուն վրայ անընդհատ քակուող ու միացող մակընթացութեան նման ալիքուող, ալեկոծուող, փրփրող, եւ յետոյ, նոյնիսկ եթէ պահի մը համար, տեղատուութեամբ մը հանդարտող, չունչ առնող, յաջորդ ալիքաւորումին պատրաստուող:

Կը տեսնեմ քսան հազար Հայեր, որոնք գիշերով ճամբայ կ՚ելլեն Լենինականէն եւ կը քալեն անընդհատ՝ առաւօտեան Երեւան գտնուելու, մասնակցելու յանուն արդարութեան կատարուող ցոյցերուն: Քսան հազար Հայեր, դաշտեր կտրող ու բլուրներ մագլցող դէպի Հայաստանի սիրտը իրենց երթին մէջ: Ու տակաւին ուրիշ հազարաւորներ՝ որոնք մեր երկրին հեռաւոր անկիւններէն դէպի Երեւան կը փութան, զօրավիգ եւ ձայնակից ըլլալու իրենց եղբայրներուն:

Ահա՛ օփերայի շէնքը, ահա հսկայ հրապարակը որ կը յորդի մարմիններու անհաւատալի ծովով. ծով՝ որ կ՚աւելնայ ամէն վայրկեան եւ կը յորդի դէպի կողմնակի փողոցներ եւ մայրուղիներ: Ահա՛ դէպի երկինք երկարած հարիւր հազարաւոր բազուկներ, մանրերկրորդի մը համար անշարժացած — արձանացած: Ահա մարմինները, բողոքի եւ ընդվզումի շարժումի մը մէջ սառած. եւ յուզումը կը ցնցէ գիս: Կ՚ուզեմ հո՛ն ըլլալ, խառնուիլ բազմութիւններու այս տարերային հոսանքին, եւ ձայն մը եւս աւելցնել այն կանչին որ կը յայտարարէ.

– Արդարութի՛ւն անարդարուած հայութեան: Արդարութի՛ւն գերեվարուած Ղարաբաղին:

Կը տեսնեմ ընդհանրական Հայրապետը հայ ժողովուրդին, որ կոչ կ՚ուղղէ զգաստութեան ու կարգապահութեան, միաժամանակ հաստատելով արդարութիւնը հայկական պահանջին:

Եւ յետոյ, յուզումով կը տեսնեմ երկու Հայեր որոնք ճամբայ կ՚իյնան դէպի Մոսկուա, կեդրոն — մայրաքաղաքը հզօր կայսրութեան մը. երկու Հայեր, որոնք ո՛չ նախարար են եւ ոչ ալ որեւէ աստիճանի պաշտօնակատար: Անոնք գրողներ են. մին բանաստեղծուհի՝ որ կը կոչուի Սիլվա Կապուտիկեան, միւսը հրապարակագիր՝ Զօրի Բալայեան: Նշանակալից եւ բազմիմաստ է ընտրութիւնը այս պատուիրակութեան. Պետութեան գլխաւորին հետ տեսակցելու կ՚երթան ո՛չ թէ հայ կառավարութեան ատենաւորները, այլ ժողովուրդէն սնանող եւ այդ ժողովուրդին խղճմտանքներուն ու տենչերուն լաւատեղեակ, զանոնք հունաւորող եւ բանաձեւող, ուղղութիւն տուող երկու գրողներ: Ոչ ոք պիտի գիտնայ թէ երկու Հայերը ի՛նչ ըսին եւ ինչպէ՛ս բանաձեւեցին հայ ժողովուրդին կողմէ իրենց վըստահուած փափաքները՝ երբ երկու ժամ խօսեցան Միխայիլ Կորբաչովի հետ: Սակայն արդիւնքը մէջտեղն է. անոնք Երեւան վերադարձան խոստումով մը – թէ Կորբաչով ինք կը ստանձնէր Ղարաբաղի հարցին քննարկումը՝ զոր պիտի ամբողջացնէր ամսուան մը ընթացքին: Ու ցուցարարները, որոնց թիւը չաբթուան մը ընթացքին անցած էր կէս միլիոնը եւ հակառակ մայրաքաղաք մտած եւ կարեւոր դիրքերու վրայ հաստատուած հրասայլերուն՝ այդ կէսը կրկնապատկուած էր, այո՛, այդ ցուցարարները անսացած էին երկու գրողներու կոչին՝ տուն վերադառնալու եւ վստահելու Մոսկուայի խոստումին:

Ու այսպէս, Վարդանանց յիշատակումի չաբաթին զուգադիպող ժողովրդական ծաւալուն ցոյցերն ու անոնց ընկերացող դէպքերը Երեւանի ու Ղարաբաղի մէջ հանդիսութիւն մը կը ստեղծեն մտքիս մէջ 1500 տարի առաջ նո՛յն հայրենի սուրբ հողին վրայ տեղի ունեցած վերիվայրումներուն եւ ներկայ օրերու տագնապներուն միջեւ: Ու կը վերյիշեմ բանաստեղծին բառերը՝ վաղուց արտասանուած եւ դրեթէ մոռցուած իմ կողմէս.

Գիշեր մը երբեք այսպէս լուռ ու լուրջ
Չէ դիզուած, հսկա՛ծ բանակի մը շուրջ:
Եւ բանակ մ՚երբեք, խաւարին մէջտեղ,
Չէ եղած այսպէս լուսագեղ, անմե՛ղ:

Նո՛յն ժողովուրդն է, Աւարայրի օրերուն եւ Ղարաբաղի այս տագնապին, նոյն ոգին, եւ միեւնոյն պաշտամունքը մէկ եւ միա՛կ սրբութեան – հայրենի մայր հողին, այդ հողը այսօր ըլլայ Ղարաբաղ կամ վաղը՝ Նախիջեւան, եւ միւս օր՝ Վասպուրական աշխարհ: Նոյն ժողովուրդը՝ իր ցաւերով, հոգերով, տագնապներով, արիւնի եւ փլուզումի իր պատմութեամբ, եւ նաեւ վերապրելու իր հրաշալի կամքով, արիւնոտ հողէն ուժ առնող, անկէ ծնող ու անոր վերադարձող, յաւիտենական Արարատի պահպանութեամբ:

Եւ ես, որ արտասահմանի մեր առօրեայ նահանջներուն, անփառունակ կեանքին, թափառականի և անդաստականի ձեւազեղծուած հոգեբանութեան աւերները կը դիտեմ,

ես որ անզօր ականատեսն եմ մեր թանկագին կարողութիւններուն եւ ուժերուն ի զուր մախումին,

ես որ գիտեմ աւերները զորս կը գործենք մեր անհանդուրժողութեամբ եւ անմիաբանութեամբ,

ես որ կը կարծէի թէ ա՛լ մեռած էր ոգի՛ն մեր մէջ — հոս թէ Հայաստան,

ահաւասիկ որ կը վերագտնեմ այդ նոյն ոգին, նո՛յն հոգին հայկական որ ինքզինք կը վերահաստատէ ու կը տարածէ ամէնուրեք, առանց խտրութեան հրէի եւ հեթանոսի: Դարերէն եկող այս հոգի՛ն է որ մեր քայլերուն ուղղութիւն պիտի տայ: Թէքէեանի հաստատած «հողմակոծ վսեմ ծառ»ն է որ մեզ պիտի առաջնորդէ գալիք օրերուն եւ տարիներուն, որովհետեւ կը տեսնեմ թէ ինչպէ՛ս բոլորս կը հաւաքուինք – կը մէկտեղուինք միակ սրբութեան մը շուրջ, հայրենական հողի պաշտպանութեան ի խնդիր, եւ յանուն այն արդարութեան զոր պիտի բերենք մե՛ր ձեռքերով, մե՛ր աշխատանքով վերագտնուած եւ բոլորէն ընդունելի եղբայրութեան մը շնորհիւ:

Ես կը հաւատամ որ ներկայ տագնապալի կացութեան առջեւ կրնա՛նք եղբայրանալ իրարու հետ, կրնա՛նք մոռնալ մեր տարակարծութիւններն ու պզտիկ փառասիրութիւնները, եւ միանալ միա՛կ նպատակի մը շուրջ – զօրավիգ ըլլալ Հայաստանի եւ Ղարաբաղի մեր հոգեհարազատներուն, աշխատիլ անոնց համար եւ մե՛ր հոգերուն համար:

Պէ՛տք է կարենանք ձեռք երկարել իրարու եւ ըսել բանաստեղծին հետ.

«Տո՛ւր ինձ քու ձեռքդ, եղբայր եմք մենք
Որ մրրկաւ էինք զատուած»:
Եւ մանաւանդ՝
«Ընդ աստեղօք ի՞նչ կայ սիրուն
Քան զանցկալի եղբայր անուն»:

ԱՐԱՑ ԳԱԼԱՅՃԵԱՆ

«Պայքար»

ՀՈԳԵՀԱՆԳԻՍՏ ՍՈՒՄԳԱՅԻԹԻ ԶՈՀԵՐՈՒ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ

Այս Կիրակի, Մարտ 20, Ֆրանսայի Երեք յարանուանութեանց բոլոր հայկական եկեղեցիներուն մէջ հոգեհանգըստեան պաշտօն կը կատարուի Սումգայիթի եւ Ազրբէջանի այլ քաղաքներու մէջ զոհ գացած Հայերու յիշատակին :

ԳՈՐԾ ԿԸ ՓՆՏՌԷ

Աշխատելու խրաւունք ունեցող լիբանահայ երիտասարդուհի մը գրասենեակի գործ կը փնտռէ :

Հեռ. — 40 - 34 - 22 - 75 փոստ 1127 (ժամը 9–էն 17) :

VIENT DE PARAîTRE

MIRAGES

Poèmes
par *ANSELME*
(Angèle Fortunato)

«La vie n'a ni commencement ni fin, les merveilles de la nature sont éternelles et leurs beautés témoignent de Dieu par leur perfection. C'est cette profession de foi, cet hymne à la vie que compose et chante Anselme à travers des textes qui sont autant musique que poésie».

Ed. LA PENSEE UNIVERSELLE
4, rue Charlemagne — 75004 PARIS

ՆԿԱՏԻ ՈՒՆԵՆԱԼ

Նարեկ Տուրեանի «Քաջ Նազար»ը կը ներկայացուի Պուա – Քոլոմպ, Մայիս 8–ին :

QUATRA

Vendredi 22 Avril à 20 heures 30
PROGRAMME EXCEPTIONNEL
MUSIQUES A DECOUVRIR
RETENEZ CETTE DATE
Réservation: QUATRA - 42.60.74.78

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Մարսէյլի Սրբոց Թարգմանչաց Մայր Եկեղեցւոյ վարչութիւնը շնորհակալու – թեամբ ստացած է հետեւեալ նուէրները եկեղեցւոյ պայծառութեան. –

Թիւթէլեանի հոգ.ին առթիւ. – Տիկին Թիւթէլեան 100, 100 Սահակ – Մեսրոպ երգչ.ին, Տիկին Անահիտ Քէրքիկեան 100 Կ. Խաչի Մարսէյլ քաղաքի յանձնախումբին :

Յակոբ Մկրտիչեանի հոգ.ին առթիւ.– Գալուստ Ահարոնեան ընտանիք 400, 200 Սահակ – Մեսրոպ երգչ.ին, 200 եկեղեցւոյ դպրոցին, 200 մշակոյթ եւ զուարճութիւն միութեան, Այրի Տիկին Արփինէ Մկրտիչեան 400, 200 Սահակ – Մեսրոպ երգչ.ին, 200 եկեղեցւոյ դպրոցին, 200 մշակոյթ եւ զուարճութիւն միութեան, Տիկին Զարդար Հարունեան 200, Տէր եւ Տիկին Օննիկ Ճէրահեան 200, 100 ԺԱՖ-ին, Սէն – Ժերոմէն Մինասեան ընտանիք 100 Սահակ – Մեսրոպ երգչ.ին, Տէր եւ Տիկին Յարութիւն Մըսըրեան 100 Եկեղեցւոյ դպրոցին, Տէր եւ Տիկին Հայազատ Մըսըրեան 100 եկեղեցւոյ դպրոցին, 100 Ֆ. ԺԱՖ-ին, Մանուկեան ընտանիք 500, 500 Համազգային վարժարանին, Պր. Լիոնէլ Զարուքեան 200 ե. պ., Սվաճեան ընտանիք 100, Ճէնկիզեան 100, Տիկին Լուսաբեր Քէտէըլեան, Շանթալ Զօրլեան եւ Անտրէ Զօրլեան 400 Ֆ. :

Ս. Յակոբի տօնախմբութեան առթիւ.– Նուպար եւ Ֆիլիփ Փափազեան ընտանիքներ 500, Պր. Հայկազ Արեւիկեան 100 Ֆ. :

Սահակ – Մեսրոպ երգչախումբին. – Տէր եւ Տիկին Հիւսադէրեան 100 Ֆ. :

Արսէն Թահմազեանի թաղման առթիւ.– Աճէմեան եւ Ազնաւուրեան ընտանիքներ 100 Ֆ. :

Իզմիրլեանի հոգ.ին առթիւ. – Տէր եւ Տիկին Իզմիրլեան 100 Ֆ. :

Արսլանեանի հոգ.ին առթիւ. – Տիկին Աղաւնի Ճէվիզեան 100 Ֆ. :

Pour le KARABAGH
Grand Meeting Unitaire de Solidarité à PARIS

Lundi 21 mars à 20h30
MUTUALITE
24, RUE SAINT VICTOR — PARIS V^e
(M° Maubert-Mutualité)

à MARSEILLE

Mardi 22 Mars à 20h30
SALLE VALLIER
BOULEVARD BOISSON

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ–ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

ՀՍԿՈՒՄ ԵՒ ՔԱՐՈԶ

Մեծ Պահքի ամբողջ շրջանին, Չորեքշաբթի երեկոներ ժամը ճիշդ 6–ին, Փարիզի Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ Հսկումի խաղաղական եւ հանգստեան ժամերգութիւններ կը կատարուին եւ կը տրուի աւուր պատշաճի քարոզ :

Չորեքշաբթի, Մարտ 23–ին,
Քարոզիչ՝ ԱՒԵՏԻՍ ՔՀՆՅ. ՊԱԼԸԳԵԱՆ

ՄԱՐՍԷՅԼ ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻ

ԱՐԵՒԱԳԱԼ ԵՒ ՀՍԿՈՒՄ

Երեքշաբթի, Մարտ 22,
Լա – Սիոթայի Ս. Կարապետ Եկեղեցի,
Կը քարոզէ՝
ՆՇԱՆ ՔՀՆՅ. ԳՈՒՅՈՒՄՃԵԱՆ
Հինգշաբթի, Մարտ 24
Պօմոնի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցի,
Կը քարոզէ՝
ՏԱՐՕՆ Ծ. ՎՐԴ. ՃԷՐԷՃԵԱՆ

ՎԱՍՊՈՒՐԱԿԱՆԻ ՅԱՂԹԱԿԱՆ ՀԵՐՈՍԱՄԱՐՏԻ

73–ՐԴ ՏԱՐԵԴԱՐՁԻ ՀԱՆԴԻՍԱՒՈՐ ՏՕՆԱԿԱՏԱՐՈՒԹԻՒՆ

ՆՈՒԻՐՈՒԱԾ ՄԻՈՒԹԵԱՆ ՀԻՄՆԱԴՐՈՒԹԵԱՆ 65–ԱՄԵԱԿԻՆ

Նախաձեռնութեամբ Մարսէյլի Վարչութեան
Կիրակի, Մարտ 27, ժամը 13–ին, Մշակոյթի Տան
Վասպուրական եւ Տարօն սրահներուն մէջ
Կը նախագահէ՝ ՅԱԿՈԲ ԵՊԻՍԿ. ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ
Հ Ա Ն Դ Է Ս — Ճ Ա Շ
ժամը՝ 13–ին
— Գեղարուեստական բաժին — — Վասպուրականեան մթնոլորտ —
Կը բանախօսէ՝ ԿԱՐՕ ՅՈՎՍԷՓԵԱՆ
Հասոյթը կը յատկացուի Փարիզի Դպրոցասէր Տիկնանց Վարժարանին եւ լիբանահայ դպրոցականներուն
— ՄՈՒՏՔ 130 Ֆր. —
Réservations : Avdoyan 91. 70. 02. 33 Babayan 91. 66. 30. 66
Gracian 91. 93. 32. 18

Meubles **Ghazarian**
4.000 m² de mobiliers présentés en ambiance
Z.I. Vitrolles à 20 km de Marseille tél. : 42. 89. 27. 47

« Բացառիկ զեղչ «Յառաջ»ի բաժանորդներուն »

Կ Ա Պ Ո Յ Տ Խ Ա Չ — Փ Ա Ր Ի Զ
Ա. ԹԱԴԷՈՍԵԱՆ ՄԱՍՆԱՃԻՒՂ

ԵՐԳԱՀԱՆԴԷՍ

ի նպաստ
ԼԻԲԱՆԱՀԱՅ ՄԱՆՈՒԿՆԵՐՈՒՆ
իրենց սիրայօժար մասնակցութիւնը կը բերեն
ՎԻԳԷՆ ՄԱՍԻՍ
ՄԱՐՏԻԿ ՃԱՆՍԸԶԵԱՆ ԵՂՍՕ
եւ
ԱՆՈՅՇ
ՆՈՒԱԳԱԽՈՒՄԲԸ

Մարտ 22, ժամը 20·30–ին
Salle Musée Guimet
6, Place d'Iéna — PARIS
(M° Iéna)

Տեղերը ապահովելու համար դիմել՝
Տիկին Ապրիլեանի՝ 48· 44· 48· 51
Տիկին Փաշայեանի՝ 43· 58· 22· 20
Ինչպէս նաեւ մասնաճիւղի անդամներուն :

ՄՈՒՐԱՏ
ՀԱՍՏԱՏՈՒԹԻՒՆ
ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ՀԱՄԵՂ ԵՒ ԽՆԱՄՔՈՎ ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԱԾ ԱՆՈՒՇԵՂԷՆՆԵՐ
ԽՄՈՐ – ՔԱՏԱՅԻՖ – ԵՒԼՆ. ԵՒԼՆ.
ՄԵԾԱՔԱՆԱԿ
ՓՈՔՐԱՔԱՆԱԿ
SARL
MURAT
FABRIQUE DE PATISSERIES
MARKAROGLU Frères
184, rue St. Maur — 75010 Paris
Métro : Belleville ou Goncourt
TEL: 42. 09. 04. 49

DATE A RETENIR

Le COMITE REGIONAL DE FRANCE DE L'U.G.A.B. porte à la connaissance du public et les anciens résidents arméniens de la Cité Internationale Universitaire de Paris que le *DINER - BAL* qu'il organise le Samedi 4 juin dans les salons de l'Hôtel Intercontinental de Paris sera au profit du Pavillon Arménien Marie Nubar.

Ultérieurement les détails.

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Հայ Աղատախնամ ընկերակցութիւնը շնորհակալութեամբ ստացած է Տիկին Վեհանոյշ Գազանճեանի յիշատակին. - Տէր եւ Տիկին Տրնի Քէչէճեան 500 Ֆր., Տիկին Աղաւնի Քէչէճեան (Մարսէյլ) 250, Օր. Ռոզ եւ Օր. Ռընէ Թընկըրեան 250 Ֆ. :

Տիկին Արփինէ Առաքելեան – Ալչըբեանի մահուան առթիւ փոխան ծաղկեպսակի՝ Աղքատախնամին կը նուիրեն՝ Տիկին Հիլտա Գալֆայեան – Փանոսեան և Տիկին Ռէնէ Կուլաս 1000–ական Ֆ., Տիկին Սօնա Պետրոսեան, Պր. Նուպար Մակարօֆ եւ Տէր եւ Տիկին Մկրտիչ Փամուքճու 500–ական ֆրանք :

Այս տխուր առթիւ՝ Տիկին Հիլտա Գալֆայեան – Փանոսեան 500 Ֆր. կը նուիրէ «Յառաջ»ին և Մարսէյլի Պոլսեցիներու Հայրենակցական եւ Մշակութային Միութեան 500 Ֆր. :

Imprimé sur les Presses du Journal «Haratch»
83, rue d'Hauteville — 75010 Paris
Commission Paritaire : No 55935

ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ
ՄԱՐՏ
22

MARDI
22 MARS
1988

LE NUMERO : 4,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

TEL.: 47. 70. 86. 60 — TELEX: HARATCH 280 868 F
C.C.P. PARIS 15069-82 E — 51027317 A R. C. PARIS

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 700 Ֆ. — Վեցամսեայ : 360 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1000 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
850 Ֆ. (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ.

63րդ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 16.711 | Fondateur : SCHAVARCH MISSAKIAN | 63e ANNÉE — No 16.711

Ղ Ա Ր Ա Բ Ա Ղ

ՍՏԵՓԱՆԱԿԵՐՏԻ ՆՈՐ ՀՍԿԱՅ ՑՈՅՑԷՆ ԵՏՔ

ՏԵՂՒՈՅՆ ՇՐՋ. ԿՈՄԻՏԷՆ ԻՐ ԿԱՐԳԻՆ ԿՑՈՒՄԸ ԿԸ ՊԱՀԱՆՋԷ

ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ ՆՄԱՆ ՔԱՅԼ ՄԸ ԱՆՆԱԽԸՆԹԱՑ Է

ՍՈՒՄԳԱՅԻԹԻ ԿՈՒՍԱԿՑԱՊԵՏԻՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱՊԵՏԻՆ ՇՆՈՐՀԱԶՐԿՈՒՄԷՆ ԵՏՔ, Ա՞ՅԼ ՊԱՏԻԺՆԵՐ

ՄՈՍԿՈՒԱՅԻ ՀԱՅԵՐԸ ԶԿՐՑԱՆ ՀԱՒԱՔՈՒԻԼ

Շաբաթավերջի գլխաւոր լուրն էր եւ անգամ մը եւս, մեթոտները զարմանքով կ'արձանագրէին զայն : Լեռնային – Ղարաբաղի համայնավար կուսակցութեան Շրջ. Կոմիտէն պաշտօնապէս արտայայտուեցաւ ի նպաստ շրջանին կցումին Հայաստանի : «Օբկոմ»ը, լիակատար նիստի մը ընթացքին, որ կը յաջորդէր 70 հազար Հայերու նոր ցոյցին Ստեփանակերտ, բանաձեւ մը քուէարկեց այդ ուղղութեամբ, որ լոյս տեսաւ, Ուրբաթ օր, տեղւոյն «Սովետսկի Ղարաբաղ» թերթին մէջ : Դէպքը աննախընթաց է : Արդարեւ, 20–ական թուականներէն ի վեր, երբ Ստալին կուսակցութեան պարտադրեց միաձոյլ կեցուածք, առաջին անգամն է, որ կուսակցական մարմին մը հրապարակաւ կ'արտայայտէ իր անհամաձայնութիւնը Կեդր. Կոմիտէի հետ : Փետրուար 20–ին է, որ տեղւոյն սովետը (Խորհրդարան) 110 հայ երեսփոխաններու միաձայնութեամբ առաջին պաշտօնական դիմումը կը կատարէր Ղարաբաղի կցումը պահանջող : Մոսկուա, Կեդր. Կոմիտէն, Փետրուար 23–ին, կը յայտարարէր թէ սահմաններու նման փոփոխութիւն մը «դէմ էր Ազրպէյճանի եւ Հայաստանի շահերուն եւ կը վընասէր երկու երկիրներու յարաբերութեանց» : Յաջորդ օրը, Ղարաբաղի Շրջ. Կոմիտէի առաջին քարտուղարը կը փոխարինուէր եւ տեղը կ'անցնէր Խորհրդարանի փոխ — նախագահը՝ Պօղոսեան : Բայց, ժողովուրդը չէր լռեր : Եթէ Փետրուար 28–ին Երեւանի ցոյցերը կը դադրէին, նոյնը չէր Ստեփանակերտ (եւ ով որ կրցաւ տեսնել Թի – էՖ 1–ի այնքան տպաւորիչ պատկերները, կրնայ գաղափար մը կազմել թէ ի՛նչ կը կատարուի՝ հոն) ուր ցոյցերը շարունակուեցան եւ այդ ժողովրդական ճնշումը վճռական դեր խաղաց նոյնիսկ կուսակցութեան վրայ : Շրջ. Կոմիտէի բանաձեւը կ'ոգեկոչէ. – «Հայ բնակչութեան բաղձանքները և համայնավարներու ճնշիչ մեծամասնութեան կամքը» ու կը դիմէ Պոլիտպիւրոյին որ «դրական կերպով լուծէ հարցը եւ սրբագրէ 20–ական թուականներուն գործուած պատմական սխալը» : Բանաձեւը փոխանցուած է նաեւ Բաքուի իշխանութեանց :

«Մոնտի ձեռնհաս թղթակիցին՝ Կեթայի համար, Խորհրդահայերը կրկին ասպարէզ կը կարդան, զօրավիգ ունենալով զօրաւոր Սփիւռք մը : Տադնապը, կ'ըսէ Կեթա, օրէ – օր, աւելի կը բարդանայ եւ զարմանալի չէ որ Պոլիտպիւրոյի դիմումին վրայ, եօթը կուսակցական ղեկավարներ, Ուրբաթ օր, ուղած են խորհրդակցիլ աղերի և հայ խումբ մը մտաւորականներու եւ գիտնականներու հետ (Մոսկուա բնակող) : «Մոնտ»ի աշխատակիցին համար սակայն կրնայ առաջին քայլ մը ըլլալ միջնորդներու խումբի մը կազմութեան ուղղութեամբ, որու պաշտօնը կ'ըլլայ դիւրացնել լուծումի մը փնտռուքը : Թաս հաղորդագրութիւն մը տուած է այս մասին, ուր կը չեշտուի որ լաւագոյնս կարգադրելու համար շրջանին հարցերը, նպաստաւոր մթնոլորտ մը ըլլայ եւ յուզումները չտիրապետեն : Երեւան, եթէ հանդարտ է, կը գրէ Կեթա, պատճառն այն է որ յաղթանակի յոյսը մեծ է, բայց եւ այնպէս Մարտ 26–ի ցոյցին պատրաստութիւնները կը շարունակուին : Եթէ կը կարծուի որ միջին ճամբայ կը գտնուի, որ առաջքն առնէ այդ ցոյցին, Լիկաչովի տեսակցութիւնը, Ուրբաթ օր, Լեռնային – Ղարաբաղի ձեռնարկութեանց պատուիրակութեան մը հետ, նման տպաւորութիւն չէ ձգած : Հայերը կրկնած են անոր, որ չեն ուզեր իսկ լսել պարզ միջոցներու մասին եւ թէ «կցումը կ'ուզեն, վերջակէտ» :

«Լիպերասիոն» եւ այլ թերթեր ու ձայնասփիւռներ, նոյն հարցը կուտան այս անսովոր քայլին առթիւ : Կրնա՞ր, Ղարաբաղի կուսակցական Կոմիտէն նման որոշում մը տալ, առանց նախապէս, Մոսկուայի հաւանութիւնն ունենալու : Եթէ այդպէս է, մէկ բան կրնայ նշանակել, որ Մարտ 26–ին, կորբաչով գոհացում պիտի տայ Հայերուն :

«Քոթիտիէն տը Փարի» պարկեշտ յետ – քայլ մը կ'ընէ, նկատելով որ Ղարաբաղի կուսակցական մարմնի մը նման դիմումը թոյլ չի կրնար տալ Մոսկուայի, որ շարժումը ազգայնական — ազգայնամոլ որակէ : Մնաց որ այդ որակումը Մոսկուայի չի պատկանիր, այլ արեւմըտեան մեթոտներուն, որոնց հաշիւները տարբեր են եւ կապ չունին Ղարաբաղի կցումին հետ :

«Ինթէրնէշընըլ Հերըլտ»ը, Շաբաթ օր, կը նկատէր որ այս որոշումով Ղարաբաղի կուսակցական մարմինը ասպարէզ կը կարդայ նաեւ Բաքուի Կեդր. Կոմիտէին :

***

Մեր նախորդ թիւով, թիւրիմացութեամբ եւ մանաւանդ մանրամասն լրատուութեան չգոյութեան հետեւանքով Ազրպէյճանի կուսակցապետին պաշտօնազրկումին մասին գրած էինք, մինչ Սումգայիթի կուսակցական պատասխանատուն Մամեդով եւ քաղաքապետը՝ Ջադէ շնորհազրկուած էին : Առաջին պատժամիջոցները կը նկատուին, բայց կասկած չկայ որ կարելի չէ միայն այս երկուքը պատասխանատու նկատել :

Այս առընչութեամբ, «Արմէնփրէս», Մարտ 18–ին հետեւեալ հաղորդագրութիւնը կուտար. –

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՍՈՒՄԳԱՅԻԹԷՆ

Տեղի ունեցաւ Ազրպէյճանի Կոմկուսի Սումգայիթի քաղաքային կոմիտէի լիակատար նիստը, ուր քննարկուեցան կազմակերպական հարցեր :

Ժողովը Դ. Մուսլիմ – Զադէն ազատ արձակեց Սումգայիթի կուսակցութեան Ա. քարտուղարի պաշտօնէն՝ ցուցաբերած քաղաքական անհոգութեան, կազմակերպչական ու քաղաքական աշխատանքի մէջ թոյլ տուած մեծ թերութիւններու եւ ոչ կուսակցական վարքի համար, որոնք յանգեցուցին քաղաքին մէջ ողբերգական հետեւանքներու :

***

Գումարուեցաւ Սումգայիթի ժողովրդական երեսփոխաններու քաղաքային խորհուրդի նստաշրջանը, ուր քննարկուեցաւ կազմակերպական հարց : Ժողովը Թ. Մամեդովը ազատ արձակեց քաղաքապետի պաշտօնէն՝ քաղաքին մէջ պատշաճ կարգ ու կանոնի եւ կարգապահութեան ապահովման աշխատանքի կազմակերպման մէջ թոյլ տուած լուրջ թերութիւններու, ցուցաբերած քաղաքական կարճատեսութեան համար, ինչպէս նաեւ քաղաքին մէջ ողբերգական հետեւանքներու յանգեցուցած բացասական երեւոյթներու կանխման նպատակով ժամանակին միջոցներու չձեռնարկելու համար :

***

Մոսկուայի մամուլը, սկսած է անդրադառնալ հարցին եւ «Նուվէլ տը Մոսքու» կ'ըսէ թէ ոչ Խորհրդային Միութեան սահմանադրութիւնը, ոչ ալ զանազան հանրապետութեանց սահմանադրութիւնը ճշգրտօրէն կը բնորոշեն ինքնավար շրջաններու իրաւունքները : Կ'աւելցնէ թէ այդ իրաւունքները, յաճախ, անգոյ են : Միւս կողմէ, «Սովետսկայա Կուլտուրա» երկար յօդուած մը հրատարակած է Հրաչեայ Ղափլանեանի ստորագրութեամբ, ուր բեմադիրը կը պատմէ, ի մէջ այլոց թէ ինչպէս իրեն վերագրուած է, առանց իր կարծիքն առնելու, յայտարարութիւն մը, ուր կը փառաբանէր Ազերիներու եւ Հայերու բարեկամութիւնը :

***

Կիրակի, Մարտ 20–ին, խորհրդային ոստիկանութիւնը արգելք հանդիսացած է նոր ցոյցի մը, զոր Մոսկուայի Հայերը ուզած են ընել Հայոց գերեզմանատունը : Նախապէս ապահովութեան ուժերը գոցած էին գերեզմանատուն առաջնորդող փողոցը եւ ոստիկանական կառքերով ալ փակած բոլոր ճամբաները :

***

ՍՈՒՄԳԱՅԻԹԻ ՀԱՅԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆ Կ'ԱՊԱՍՏԱՆԻՆ

«Արմէնփրէս» կը հաղորդէր Մարտ 18–ին :

ՅԱՆՁՆԱԽՈՒՄԲԻ ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ինչպէս արդէն հաղորդուած է, Սումգայիթ տեղի ունեցած դէպքերէ ետք Հանրապետութիւն կու գան հայ ընտանիքներ եւ քաղաքացիներ : Ներկայիս Հայաստան եկած են 1761 հոգի (435 ընտանիք) : Անոնց մէկ մասը տեղաւորուած է ազգականներու մօտ, ուրիշներ առժամեայ տեղաբաշխուած են Հանրապետութեան հանգստեան տուները :

Սումգայիթէ եկող քաղաքացիներու հարցերը քննութեան առնելու նպատակով կազմուած է յանձնախումբ մը՝ փոխ – վարչապետ Վ. Մովսիսեանի գլխաւորութեամբ : Հայաստանի կառավարութեան որոշումով անմիջական նիւթական եւ այլ օգնութիւն ցոյց կը տրուի եկած ընտանիքներուն եւ կարիքաւոր անձերու : Կը քննարկուին քաղաքացիներու խընդրանքներն ու դիմումները, համապատասխան միջոցներու կը ձեռնարկուին այդ առթիւ :

Խորհ. Միութեան դատախազներու յատուկ խումբը կը քննէ Սումգայիթի դէպքերը : Խորհ. Միութեան դատախազութեան յանձնարարութեամբ Հայաստանի դատախազութիւնը կեանքի կոչած է քննիչ յանձնախումբ մը, որ պէտք է Սումգայիթէն եկած եւ ներկայիս Հայաստան գտնուող քաղաքացիներու մէջ յայտնաբերէ վնասուածները եւ ականատեսները, որպէսզի անոնց միջոցով պարզէ յանցագործութիւններու կատարման հանգամանքները եւ ձեռնարկէ անհրաժեշտ գործողութիւններու՝ քրէական դատավարման օրէնքի համապատասխան :

***

ՄԱՄՈՒԼԻ ԱՐՁԱԳԱՆԳՆԵՐ

Իտալական Լա Ռեփուպլիքա օրաթերթի շաբաթական յաւելուածը՝ Իլ Վեներտի, որ լոյս կը տեսնէ անշուշտ Ուրբաթ օրերը, բազմաթիւ նկարներ հրատարակած է Երեւանի ցոյցերէն, որոնք անտիպ չեն, բայց եւ այնպէս գունաւոր ըլլալով, շատ տպաւորիչ : Թիւրիմացութիւն ստեղծող խորագիր մը կ'ընկերանայ (Ապպասօ Մոսքա) որ բնաւ չի համապատասխաներ ցոյցին էութեան :

***

ՀԵՌԱՏԵՍԻԼ

Ուրբաթ իրիկուն, Պարչելոնայի քաթալան հեռատեսիլն է, որ «Թրոնիք Թրէս» (Թրոնիք 3) շաբաթական յայտագրին մէկ մասը կը նուիրուէր Հայերուն, Ղարաբաղի հարցին առթիւ : Իր մասնակցութիւնը բերելու հրաւիրուած էր Նուվէլ Օպսէրվաթէօրէն՝ Քարոլ, որ առողջական պատճառներով չէր կրցած Պարչելոնա երթալ (նաեւ թերթիս տնօրէնուհին որ չէր կրցած դրական պատասխան տալ) : Յայտագիրը որ կը տեւէ ժամը 22·30–էն 23·15, 15 վայրկեան տրամադրած էր Ղարաբաղի եւ Հայերուն : Կը մասնակցէր Տիգրան Շիրվանեան, որ պատասխանելով հարցումներուն, կու տար հարկ եղած լուսաբանութիւնները, պահանջին տարողութեան, անոր զուտ ազգային եւ ոչ հակախորհրդային բնոյթին մասին, չանտեսելով կատարուածին ետին պանթուրանականութեան հին ծրագիրը : Տեսարաններ կը տրուէին Մարսէյլի հայկական կեանքէն, Կարօ Յովսէփեանի բացատրութիւններով, կ'արտայայտուէր Ժերար Շալեան, որ Մարսէյլ կը գտնուէր այդ օրը : Կը ներկայացուէին նաեւ կարգ մը պատկերներ (7 – 8 վայրկեան) գնուած Թի – էՖ 1էն :

***

ՀԱՄԱԽՄԲՈՒՄ

Ուրբաթ իրիկուն, խումբ մը հայ երիտասարդներու նախաձեռնութեամբ, համախմբում մը կատարուած է Փարիզի Նոթր – Տամ Մայր եկեղեցւոյ հրապարակը : Մամուլի զեկոյցով մը նախաձեռնողները կը հաղորդեն որ 300 հոգի, մոմերով եւ ծաղիկներով յարգած են մէկ վայրկեան լռութեամբ Սումգայիթի զոհերը, ապա՝ «Հայր մեր» երգած :

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՊԵՂՑԱՍԹԻ մէջ, անգամ մը եւս վայրագ յարձակում մը գործուեցաւ թաղման արարողութեան մը ատեն : Մինչ թափօրը դէպի գերեզմանատուն կը յառաջանար, անդին կառք մը կը փորձէր շեղում մը կատարել, բայց յանկարծ խումբ մը երիտասարդներ կը յարձակէին կառքին վը–

(Շար.ը Դ. էջ)

ԱՐԵՒԵԼԱՀԱՅ ԹԱՏԵՐԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՍԿԶԲՆԱՒՈՐՈՒՄԸ ԵՒ ԱՌԱՋԻՆ ԹԱՏԵՐԱԿԱՆ ՕՋԱԽԸ

ԹԻՖԼԻՍ

ԱՐՓԻՆԷ ՏԱՏԻՆՑԵԱՆ

Արեւելահայ դրամատիկական նոր թատրոնի կարգ մը խնդիրներ այսօր լրացուցիչ ճշգումի եւ պարզաբանումի կը կարօտին: Անոնցմէ կարեւորագոյնը արեւելահայ թատրոնի սկզբնաւորման վերաբերող վկայութիւններն են: Քանի մը յայտնի աղբիւրներու համաձայն, Թիֆլիսի մէջ հայկական առաջին ներկայացումները տեղի ունեցած են անցեալ դարու 20 – 30–ական թուականներուն: 1828–ին Թիֆլիսի Ներսիսեան դպրոցին մէջ Յարութիւն Ալամդարեանը, աշակերտներու ուժերով, թատերական ներկայացումներ կազմակերպած է: Սակայն այդ թատերականացուած հանդէսները չեն կրնար նոր թատրոնի սկիզբ համարուիլ, քանի որ անոնք պարզապէս դպրոցական ուսուցման աւանդական ձեւերէն եղած են:

Այսօր ալ փաստի ուժ ունի յիշողու – թեամբ աւանդուած ուրիշ տեսակէտ մը, որու համաձայն արեւելահայ նոր թատրոնի սկզբնաւորութեան տարեթիւը կը համարուի 1836–ը եւ կ՚առնչուի Գալուստ Շիրմազանեանի անուան հետ: Սակայն, ինչպէս ժամանակին նկատած է թատերագէտ Սարգիս Մելիքսէթեան «տակաւին չհաստատուած մի տեղեկութիւն է», զոր ոչ ոք չէ փորձած ապացուցանել: Անցեալ դարու 90–ական թուականներուն եւ մեր դարասկզբին հայ թատրոնի անցեալով հետաքրքրուող բանասէրները ոչինչ կ՚ըսեն այս մասին: Եւ ահա, մեր դարու 30ական թուականներու սկիզբին, աւանդական այս տեղեկութիւնը կ՚անցնի Արամ Երեմեանի «Ռուսահայ թատրոնի պատմութեան» էջերը, որպէս հաւաստի տուեալ, իսկ մեր օրերուն կ՚ընդունուի որպէս տարեգրական փաստ: Կ՚ըսուի, թէ Շիրմազանեանը 1836–ին Թիֆլիսի իր սեփական տան դահլիճը վերափոխելով, ստեղծած է քաղաքին առաջին թատերական չէնքը եւ սկիզբ դրած հայկական առաջին ներկայացումներուն:

Այսպէսով, մեր առջեւ գտնուածը ոչ թէ միմիայն մասնակի հետաքրքրութիւն ներկայացնող հարց մըն է, այլ չափազանց կարեւոր՝ ԺԹ. դարու առաջին կէսի հայ թատերագրութեան եւ թատրոնի ուսումնասիրութեան տեսակէտէն: «Շիրմազանեան դարպաս» կոչուող թատերաշէնքը իսկապէս առաջինն է Թիֆլիսի մէջ: Բայց ե՞րբ հիմնուած է եւ ինչպէս: Անհրաժեշտ է քննել բուն իրավիճակը եւ կարելի չափով յստակել հայ նոր թատրոնի սկզբնաւորման շրջանի այս հետաքրքրական երեւոյթը:

Ուրեմն, ո՞վ էր Գալուստ Շիրմազանեան եւ ի՞նչ անհրաժեշտութեամբ ստեղծուեցաւ անոր անունին առնչուած «Շիրմազանեան դարպաս»ը: Գ. Շիրմազանեան արեւելահայ նոր մտաւորականութեան առաջին սերունդի ներկայացուցիչներէն է: Չափազանցութիւն չըլլար, եթէ ըսենք որ Շիրմազանեանի «Նկարագրութիւնք ինչ – ինչ գործոց...» կատակերգութիւնը պատմականօրէն բացառիկ է: Շիրմազանեանի կենսագրական տուեալները մեզի չեն հասած: Ան ծնած է 1807–ին պարսկահայ վաճառական Յարութիւն Վարդանեանի ընտանիքին մէջ: 1818–ին Յարութիւն իր ընտանիքով կը կը գաղթէ Նոր Նախիջեւան, այնուհետեւ Ներսէս Աշտարակեցիի հրաւէրով 1820–ին կը տեղափոխուի Թիֆլիս: Յարութիւն Վարդանեան եղած է Պարսից շահի մատակարարը, եւ այդ գործը յետագային անցած է անոր որդիներուն: Բարձր գնահատելով Յարութիւնի ծառայութիւնները, շահը անոր շնորհած է «Շիրմազան» պատուանունը, որ բառացի կը նշանակէ «ոսկեծագարմ»: Վարդանեան ընտանիքին համար ատիկա դարձած է տոհմական ազնուականութեան տիտղոս եւ յետագային վերածուած ազգանունի: Թիֆլիսի մէջ Յարութիւնի որդի Գալուստ Վարդանեան — Շիրմազանեան աշակերտած է Պօղոս Վարդապետ Ղարադաղցիին, որ 1822–ին ուսուցչութիւն կ՚ընէր քաղաքին կեդրոնական Տփխիթաղի վանքին խուցերուն մէջ: 1825–ի սկիզբին անոր անունը, իր եղբայրներուն Աղաջան – Յովհաննէսի ու Գէորգի անուններուն հետ միասին, կը տեսնենք նորաբաց Ներսիսեան դպրոցի առաջին 69 աշակերտներու ցուցակին մէջ: Այդ ցուցակին մէջ են նաեւ Խաչատուր Աբովեան, Ստեփանոս Նազարեան, Ստեփանոս Ներսիսեան (ապագայ նկարիչ) եւ յետագային ճանչցուած ուրիշ անուններ: Դպրոցի տեսուչ Յարութիւն Ալամդարեանի հրատարակած «Երախայրիք Ներսիսեան դպրոցի» խորագրով աշակերտական տարեգրքին մէջ կը կարդանք պատանի Գալուստ Շիրմազանեանի բանաստեղծութիւնները:

Շիրմազանեան իր առաջին թատերգութիւնը գրած է 1826–ին, երբ Թիֆլիս դեռ թատրոն չկար, եւ անոր տեսած կրթական միջավայրին մէջատոր գաղափարն անգամ անծանօթ էր: Դիմենք իր վկայութեան. «բարեյիշատակ Պօղոս Վարդապետ Ներսիսեան, որուն հանգուցեալ Մեսրոպ Թաղիադեանց Ղարաբաղցի անուանին, Թիֆլիսի Ներսիսեան վարժարանումն դասատու էր հայկաբանութեան, 1826 թուին հինգերորդ դասատան աշակերտացն (յորոց մինն եւ էի) սկսեց ճարտասանութեան դաս տալ, հրամայեց աշակերտացն մին – մին վիպասանութիւն գրել»: Ինչպէս կը տեսնենք, դրամա, բիէս կամ թատերգութիւն բառերը անծանօթ եղած են եւ նոյնիսկ տարիներ ետք Շիրմազանեան իր առաջին թատերագրական փորձը կ՚անուանէ վիպասանութիւն:

Որպէս շարադրութեան նիւթ տասնըեօթ ամեայ աշակերտ Գալուստ կ՚ընտրէ հին Նախիջեւան կատարուած դէպք մը, որու ականատես եղած է մանկութեան օրերուն: Շարադրութիւնը ան վերնագրած է «Աարի բէկ եւ Գիքի»: Ծանօթանալով թեմային, Պօղոս վարդապետ խստօրէն կ՚ըսէ. – «Այս պատմութիւնը քո խելքի բանը չէ»: Շիրմազանեանի արխիւին մէջ պահուած է շարադրութեան ձեռագիր օրինակը՝ Պօղոս վարդապետի դիտողութիւններով: «1860 թուականի մին օր, – գրում է Շիրմազանեան, – Թաւրիզու մօտ Ջինդանար գիւղում հին թղթերս պատռելույս ժամանակ, ձեռս ընկաւ իմ երեխայութեանս ժամանակումը գրած եւ հանգուցեալ Պօղոս վարդապետի սրբագրած վերոյիշեալ վիպասանութիւնը: Նոյն ձմեռը մնալով Ջինդանար գիւղումն, գիշերները երկար լինելով մաքումս դրի պարապ ժամանակս էս ազգային անցից վերապարապել»:

Կարծիքներ կան, որ «Աարի բէկ եւ Գիքի»ն նախ գրուած է արձակ, որպէս վէպ, եւ յետագային միայն հեղինակը զայն վերածած է դրամատիկական շարադրանքի: Ա. Մնացականեանը կը գրէ.– «Շիրմազանեանի գրական առաջին ծաւալուն գործը եղել է մի վէպ՝ գրուած 1826 թուին՝ Պօղոս Ղարաբաղցի վարդապետի առաջարկով, որի հիման վրայ հեղինակը 1860 թուին գրել է իր «Աարի բէկ եւ Գիքի» պիէսը»: Համոզի՞չ է արդեօք այս կարծիքը: Պատասխանը կը գտնենք բիէսի նախաբանին մէջ. «... նախ սկսեցի թատերգութիւնս արձակ շարադրութեամբ շարունակել»: Հեղինակը գրական իր առաջին շարադրանքը կ՚անուանէ «Թատերգութիւն»: Հետեւաբար, ատիկա արձակի հետեւողութեամբ կատարուած բեմականացում չէ, այլ սկիզբէն իսկ գրուած է տրամախօսութեամբ եւ մշակուած ու աւարտած է 1860–ին: Հարցում մը կը ներկայանայ թէ ինչո՞ւ դըպրոցական շարադրութիւնը գրուած է տրամախօսական եղանակով: Նկատի առնենք, որ տրամախօսութիւնը դպրոցական ուսուցման մէջ քննդունուած է եղեր որպէս ճարտասանական խօսքի կառուցումի ձեւ՝ միջնադարեան դպրոցէն եկած աւանդութիւն: Դրամատիկական արտաքին ձեւի գաղափարը Շիրմազանեան ունէր թատերական արուեստին առնչուելէն անկախ: Ներսիսեան դպրոցի հիմնադրումի շրջանին Թիֆլիս դպրոց չկար: Պօղոս վարդապետը յուզած էր ոչ թէ շարադրութեան արտաքին կերպը, այլ թեման: Տրամախօսութիւնը ճարտասանութեան ուսուցիչին համար հասկնալի եղանակ էր: «Թատերագրութիւն» բառը յետագային մտած է գործածութեան մէջ:

Այսպէսով, Շիրմազանեանի «Աարի բէկ եւ Գիքի» բիէսը հայ թատերագրութեան պատմութեան մէջ կ՚իմաստաւորուի որպէս 60–ական թուականներու ազգային – ազատագրական ձգտումներու դրսեւորում մը: Բեմադրուելուն մասին, սակայն, որեւէ տեղեկութիւն չունինք: Անհամեմատօրէն մեծ է անոր «Նկարագրութիւնք ինչ – ինչ գործոց...» բիէսը, որ գրուած է հայ թատերագրութեան համար բոլորովին նոր՝ երգիծական սեռով: Մխիթարեան հեղինակներու պատմական ողբերգութիւններու եւ բարոյախօսական քանի մը կատակերգութիւններու հիման վրայ կը ստեղծէ ընկերային կատակերգութեան թերեւս առաջին օրինակը հայ գրականութեան մէջ՝ ժամանակի արեւելահայ լեզուներու միատեղ գործածումով, մօտաւորապէս նոյն շրջանին, կամ աւելի առաջ, քան Աբովեանը: Շիրմազանեան, ակամայ կամ մտադրուած կերպով կը դառնայ իր ժամանակի կեանքին ինչ ինչ բնորոշ կողմերը քննադատողը: Բիէսին մէջ ան ի յայտ կը բերէ հայ կղերականութեան հոգեւոր ու բարոյական անկումը՝ կաշառակերութիւնը, ստոբաբարքութիւնը ռուս աստիճանաւորներու ու իշխանաւորներու առջեւ եւայլն: Բիէսը չէ տպագրուած, արտագրուած է ու գաղտնի տարածուած: Հեղինակին անունը անգամ հրապարակելը մեծ համարձակութիւն էր, քանի որ անխուսափելի էին դատն ու բանտարկութիւնը:

Շիրմազանեանի բիէսին առաջին յիշատակութիւնը կը գտնենք Մարկոս Աղաբէկեանի «Հայ թատրոնի անցեալը» յօդուածին մէջ: Այս յիշատակումը չունի իր վաւերականութիւնը հաստատող այլ աղբիւր, կամ զուգահեռ որեւէ տուեալ: «Կարելի է որ թուականի եւ անունների մասին սխալեմ, – կը գրէ Մ. Աղաբէկեան, – դրանց որոշ յիշելը անկարող լինելով, այդ մասին ներողութիւն եմ խնդրում պարոնայք: Թիֆլիսում առաջին անգամ թատր յօրինող է լինում, նոյնիսկ Թիֆլիսու հայոց կեանքը վեր առնել պարոն Գալուստ Շիրմազանեանցը...: Իր թատեր ատարկան է առել նոյն քաղաքի առաջնորդ Կարապետ եպիսկոպոսին, որ երբեմն առաջնորդ եղաւ բազմաթիւ հայոց ոչ միայն հովուելու, այլ եւ քրիստոնէից մեղքարուխ երկիրը տանելու, որպէսզի լոյս տեսնան այնտեղ: Աւարկայ է արել նաեւ էջմիածնի սինոդն ու Յովհաննէս Կաթողիկոսը, Ռուսաց կառավարութիւնը, Թիֆլիսու հայոց ժողովուրդը եւայլն: Թէեւ հետաքրքրական կարողացել է անել իւր հատուածը, այն ժամանակի եկեղեցական անկարգ վիճակը դուրս բերելով, ամէն մէկ դասատացի հային իւր բարբառով խօսեցնելով, Ռուսաց կառավարիչները կաշառակեր ցոյց տալով, բայց հատուածի նպատակն աւելի մի պարսաւ է իւր հանդէպ դուրս բերած անձինքների վրայ, քան թէ նրանց բնական պատկերը», այդ եղելութիւնը տեղի է ունենում 1836 թուերում: Թատրը խաղացւում է, ասում են, առաջին անգամ, նոյնիսկ հեղինակի տանը մի դարպասում մի կամ երկու տարուց յետոյ: Իմ գիտցածն՝ այդ կերպով է սկսում թատերական նոր նիւթը Թիֆլիսու հայոց մէջ»: Ինչպէս նկատել է Աս. Մնացականեանը, «այստեղ նոյնիսկ խօսք չկայ բիէսի յօրինման մասին»: 1836–ը Կարապետ Եպիսկոպոսի՝ Վրաստանի եւ Իմերեթիայի Հայոց հոգեւոր հովիւ դառնալու բակիզբն է եւ ոչ՝ բիէսի ստեղծուած տարին: Իսկ բեմադրութեան տարւոյն մասին խօսիլ կարելի չէ:

Աս. Մնացականեան Շիրմազանեանի բիէսին երկու ձեռագիր օրինակները գըտած է Երեւանի Մատենադարանը եւ ցոյց տուած բիէսին յօրինման տարին՝ 1841 կամ 1842: Մատենադարանի 3045 ձեռագրին մէջ նշուած 1841 թուականն անգամ ստոյգ չէ, քանի որ բիէսին մէջ ներկայացուած դէպքերը կը հասնին մինչեւ 1842 թուականը: Աս. Մնացականեան փաստօրէն կ՚ուզէ ճշդել արեւելահայ թատրոնի սկզբնաւորման տարին, եւ այնուամենայնիւ 1836 թուականը մտած է հայ թատրոնի տարեգրութեան մէջ, իսկ Գալուստ Շիրմազանեան նկատուած է ներկայացումներու կազմակերպիչ եւ Թիֆլիսի քաղաքապետ, 1836–ին:

Տարեգրական արձանագրութեան աղբիւրներուն մասին կարելի է միայն ենթադրութիւններ ընել, քանի որ հեղինակը զանոնք չէ նշած: Ոչ մէկ աղբիւր կ՚երեւի նաեւ Արամ Երեմեանի «Ռուսահայ թատրոնի պատմութիւնը» աշխատութեան մէջ: «1836 թուին, – գրում է հեղինակը, – «Շիրմազանեան դարպասում», ո՛ր բիէսն է բեմադրւում, ովքեր են առաջին դերակատարները, տարաբախտաբար չունինք փաստական տուեալներ: Այսքանը միայն պարզ է, որ 1836 թուին ներկայացւում է կենցաղային մի բիէս: Դրա հեղինակն էր Գալուստ Շիրմազանեանը»: Յաջորդ տողերով սակայն, Ա. Երեմեան ենթադրութենէն կ՚անցնի հաստատումի, կուտայ երկու բիէսի եւ երկու ներկայացումի գաղափար: «Միայն այս ներկայացումից յետոյ – կը գրէ ան, – Շիրմազանեանը ստեղծում է սուր սատիրական մի բիէս, որտեղ առաջին անգամ հայ թատերական գրականութեան մէջ տեսնում ենք ռուս չինովնիկներին: Այն թեման, որ նա նըշմարել էր բիէսում, միանգամայն նորութիւն էր հայ թատրոնական գրականութեան մէջ: Բիէսն առաջին անգամ խաղացել են 1836 թուին, հէնց հեղինակի՝ Գալուստ Շիրմազանեանի դարպասում, սահմանափակ հանդիսատեսների նեղ շրջանում»:

Ա. Երեմեանի միակ աղբիւրը Մ. Աղաբէկեանի «Հայ թատրոնի անցեալը» յօդուածն է, ուր ինչպէս տեսանք, կը խօսուի մէկ բիէսի մասին եւ կը տրուի մէկ տարեթիւ՝ 1836, որ Կարապետ Եպիսկոպոսի՝ Վրաստանի եւ Իմերեթիայի Հայոց հոգեւոր թեմի առաջնորդ դառնալու մօտաւոր ժամանակն է՝ Աղաբէկեանի յիշողութեամբ: Ի դէպ, Աս. Մնացականեանի ճշգումէն ետք հայ թատրոնի պատմաբան Վահրամ Թերզիպաշեան համոզուած եւ ընդգծած է, «որ բիէսը յօրինուած է 1841 – 42 թուերի ընթացքում եւ ոչ ուշ»: Այնպէս կը թուի թէ թիւրիմացութիւնը պէտք է արդէն կանխուէր:

(Շար. 1)

60-Ի ՀԱՄԱՐ ՄԵՐ ԱՇԱԿԵՐՏՆԵՐՈՒ ԹԻՒԸ

Այս ուրախալի թիւը կուտար կապոյտ Խաչի Փարիզի մասնաճիւղի հայերէնի միօրեայ դպրոցին ուսուցչուհիներէն մէկը:

Այո՛, շատ ուրախալի երբ մտածենք թէ այնքան ճիգ ու ջանքէ ետք թիւը կը անցնէր 15 – 20–ը: Փարիզի պէս հոծ հայութեամբ քաղաքի մը մէջ իրապէս յուսահատական էր:

Արհամարհելով ամէն խոչընդոտ եւ դժուարութիւն անդամուհիները կ՚այցելէին Փարիզի հայերու տուները, համոզելու ծնողները որ չզրկեն իրենց զաւակները հայերէն սորվելէ:

Ո՛ր մէկը յիշել այս նուիրեալներուն, որոնք մոռցած իրենց սեփական եւ ընտանեկան կեանքը, լծուած էին հանրային աշխատանքի: Զոհաբերութեան մարմնացում Արմենուհի Յակոբեանը, Գ. Գաբոյեանը որ երբ ատենապետուհին էր Փարիզի վարչութեան, իր վարչական գործերուն զուգընթաց մօտէն կը հետեւէր դպրոցին, ստեղծելով աշակերտներուն հաճելի ժամանց նաեւ կարկանդակներ տանելով իրբեւ նախաճաշիկ: Մ. Ալուպէյեանը, Ֆրանսա ծնած ու մեծցած, տիրապետելով հայերէնին կը դասաւանդէր զայն, եւ երբ տեսաւ որ շատ քիչ է աշակերտներու թիւը առաջարկեց դասերը շարունակել իր տան մէջ, խնայելու համար Կապոյտ Խաչի ծախքերը: Եւ դեռ Մրաջան՝ Տէր – Անդրէասեանը, Դամատուրեանը, Գորգիկեանը, Հուրին տեսնելով որ երիտասարդուհիներ շատ չկան կազմակերպութեան մէջ, հրաւիրեց զանոնք եւ գործի լծեց: Այս անդամակցութիւնը դպրոց մը եղաւ անոնց համար: Թող ներեն ինծի եթէ չեմ կրնար յիշել բոլոր նուիրեալներու անունները:

Ձահր այսօր անցած է նորերուն, որոնք կ՚աշխատին միեւնոյն նուիրումով եւ ոգեւորութեամբ:

Ահա այս յուսահատ կացութեան մատնուած էր Կապոյտ Խաչը, երբ արեւ տաքուկ շող մը սկսաւ թափանցել դըպրոցի պատուհաններէն ներս: Աշակերտներու թիւը ինքնաբերաբար սկսաւ յաւելում արձանագրել եւ հետզհետէ ա՛լ աւելի, ա՛լ աւելի եւ այսօր հասաւ վաթսունի:

Բայց ո՞ւր թաքնուած է գաղտնիքը այս անսպասելի վերելքին:

Ոմանք կը վերագրեն նորամուտ գաղթօղներուն, որոնք վարժուած են որ իրենց զաւակները նախ հայերէն գրել –

ԼՈՒՐԵՐ ԼԻՈՆԻ ՇՐՋԱՆԷՆ

ԱՆՇԱՐԺՈՒԹԵԱՆ ԴԷՄ

Անտեղի կ'ըլլայ ծածկել այն իրողու – թիւնը, թէ Ղարաբաղի հարցին ի նեցուկ, Պէլըքուրի հրապարակին վրայ, Շաբաթ, Մարտ 12–ին, կազմակերպուած ցոյցը չունեցաւ ժողովրդական արժանի մասնակցութիւն: Եօթը հարիւր հոգի – այդ ալ թերեւս չափազանցուած թիւ մը մեր հաշիւով – հայաշատ ընդարձակ շրջանի մը համար ճղճիմ քանակ մըն է: Մասնաւորապէս լիոնահայն էր որ տեղէն չէր շարժած: Եթէ եղած չըլլային միւս քաղաքներէն եկողները, ներկաներուն թիւը երկու հարիւրը չպիտի անցնէր…

Նորվան Եպիսկոպոս, Կիրակի օր, եկեղեցին, իր քարոզին մէջ իրաւամբ նշեց որ ոչ մէկ հայ անտեղեակ կրնար մնացած ըլլալ Ղարաբաղի հարցին, քանի որ միջազգային մամուլը գրեթէ ամէն օր, կը հետեւի դէպքերուն:

Ինչո՞ւ ուրեմն Լիոնի Հայերու մեծա – մասնութեան արշարժութիւնը: Հարցում մը՝ որուն մասին կ'արժէ խորհրդածել, թերեւս խորհրդակցիլ մասնաւոր հաւաքոյթի մը ընթացքին բոլոր միութիւննե – րու ներկայացուցիչներուն ներկայու – թեամբ, նպատակ ունենալով այս կարգի ապագայ ձեռնարկներու ապահովել աւելի ճոխ մասնակցութիւն մը:

ՅՈՒՇԱՐՁԱՆԸ ՊԻՏԻ ՆՈՐՈԳՈՒԻ

Գրած էինք հոս թէ Տէսինի հրապարակին վրայ կանգնած հայկական ցեղասպանութեան յիշատակարանը յաճախ կը մնար անխնամ, չըսելու համար աղտոտ: Պր. Մարկոսեան, քաղաքապետ՝ Պր. Մութէնի առաջին կցորդը, հաւաստեց մեզի որ կարեւոր գումար մը քուէար – կուած է քաղաքապետութեան կողմէ, նորոգելու համար յուշարձանին շուրջի մասերը, ինչ որ պիտի սատարէ, անկասկած, որ ան մնայ միշտ ներկայանալի վիճակի մը մէջ:

Ճշդենք որ յուշարձանը այլեւս Տէսին քաղաքին սեփականութիւնն է: Շինու – թեան յանձնախումբը՝ որ տէրն էր անոր, մինչեւ քանի մը ամիսներ առաջ, լուծուած է, պատասխանատու վարիչներու չգոյութեան պատճառաւ:

ՃՇԴԱՊԱՀՈՒԹԵԱՆ ՀՐԱՒԷՐ

Իր նախագահին, Գեղամ Կանանեանի ղեկավարութեան տակ, Լիոնի Հայ Մըշակութային Ընկերակցութիւնը, երբեմն – երբեմն կը կազմակերպէ ձեռնարկներ, ընդհանրապէս խնամուած յայտագիրով: Յառաջիկայինը Մարտ 26–ին է, Շաբաթ իրիկուն, ժամը 20.45–ին Ազգային Տան մէջ: Պիտի ոգեկոչուի Յովհաննէս Թումանեանը:

Պատրաստուած յայտագիրը շատ ճոխ է եւ բազմազան: Նշենք մասնաւորապէս Տիկին Անժէլ Կարապետեան – Սաժի ելոյթը: Պիտի երգէ «Անոյշ»էն գրուագներ:

Կազմակերպիչները կը շեշտեն որ երեկոյթը պիտի սկսի որոշուած ճիշդ ժամուն՝ 20.45: Եթէ այդպէս ըլլայ, այդ պիտի ըլլայ արդէն առաջին յաջողութիւն մը…

ՎԱՂԻՆԱԿ ՄԻՍՔՃԵԱՆ

կարդալ սորվին: Կարելի է ենթադրել նաեւ որ պաքալօրէայի հարցը ուրիշ խըրթան մը ըլլայ որպէսզի փոքրերը կա – նուխէն սկսին հայերէնի:

Հոս, հարցը, Փարիզի Կապոյտ Խաչի դպրոցի մասին է, դասերը կամ արուարձանները ունին թերեւս աւելի կամ պակաս աշակերտ, նայած տեղւոյն հայ բնակչութեան թիւին:

Բայց միմիայն Ֆրանսայի Կապոյտ Խաչը չէ որ լծուած է այս ազգօգուտ նըպատակին: Կան նաեւ Բարեգործականի եկեղեցիներու, կրօնական ընկերակցու – թեանց միօրեայ դպրոցները, որ նոյն դժուարութեանց կը բախին: Հոս մրցում չկայ:

Մէկ է Հայութիւնը, մէկ է հայերէն լեզուն:

Որքան շատ ըլլայ թիւը հայերէն սորվողներու, եւ իրենք զիրենք հայ զգացողներու, այնքան աւելի ապահով կ'ըլլայ գոյատեւումը եւ ինքնութիւնը պահելը:

Գալով Փարիզի Կապոյտ Խաչի միօրեայ դասընթացքին, շէնքը բաւարար տեղ ունի վաթսունէ աւելի աշակերտ ընդունելու, բաժնելով դասարաններու, կը մնայ յաւելեալ ուսուցիչներու թոշակի խնդիրը, որ ծանր կը կշռէ վարչութեանց ուսին: Ջնկրկելու նշանաբանը պիտի առաջնորդէ թէ վարչութիւնները եւ թէ ուսուցիչները ունենալով իբրեւ նեցուկ հայութեան անվերապահ քաջալերութիւնը եւ աջակցութիւնը:

Ասածը կ'ըսէ, ուր կամք կայ, հոն կայ նաեւ յաջողութիւն:

Մ. Մ.

LIVRES REÇUS

ZABEL ESSAYAN
OU
L'UNIVERS LUMINEUX
DE LA LITTERATURE
CHOUCHIK DASNABEDIAN
Catholicossat arménien de la Cilicie
Anthélias — Liban, 1988.

ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԼՈՒՐԵՐ ԳԵՐՄԱՆԻԱՅԷՆ

Փետրուար 26, Ուրբաթ իրիկուն Պըրաունշվայկի Ս. Ուլրիքի – Պրիւտերն բողոքական համայնքի մայր սրահին մէջ բանախօսութիւն մը տեղի ունեցաւ, նիւթ ունենալով Հայոց պատմութիւնը, մշակոյթը եւ եկեղեցին: Աւելի քան հարիւր ներկաներ – մեծամասնութեամբ Գերմանացիներ եւ նաեւ տեղացի Հայեր – ունկնդրեցին Րաֆֆի Քանդեանի տուած տեղեկութիւնները: Ցուցադրուեցան նաեւ հայ ճարտարապետութեան նմոյշներու լուսապատկերներ՝ արեւելեան եւ պատմական Հայաստանէն: Յաւարտ բանախօսութեան, – ան տեւեց մէկուկէս ժամէ աւելի – ներկաները բազմաթիւ հարցումներ ուղղեցին Հայաստանի ներկայ կացութեան եւ դէպքերուն մասին: Երեկոյթը ամբողջութեամբ տեւեց աւելի քան երկուուկէս ժամ: Պրաունշվայկի Հայ Մշակութային Միութիւնը երեկոյթի կազմակերպիչ վերապատուելի՝ Տիմթըմանին – հոգեւորական մը որ մօտէն կը հետաքրքրուի Արեւելքէն եկող Քրիստոնեաներու հոգերով – նուիրեց էջմիածնի գեղեցիկ խաչքարերէն մէկուն մեծադիր մէկ լուսանկարը:

Իսկ շաբաթ մը վերջ՝ Մարտ 5–ին Արեւմտեան – Պերլինի հայ գաղութի նոր կեդրոնին մէջ կազմակերպուեցաւ գրական երեկոյթ՝ իբրեւ անդրանիկ ձեռնարկ «Հայ Տան»: Վ. Ալեանաք օրուան բանախօսը ներկայացնելէ վերջ խօսքը տուաւ անոր: Ր. Քանդեան (Քէպապճեան) ներկայացուց կտորներ Զ. Խրախունիէ, Զահրատէ, Դանիէլ Վարուժանէ, Պ. Սեւակէ, Դ. Յովհաննէսէ, Ր. Քէպապճեանէ եւ առաջին անգամ ըլլալով՝ օտար լեզուով Սլաւիկ Չիլոյեանէ: Ընդհանրապէս գերմաներէնով եղաւ այս բոլորը, երբեմն հնչեց նաեւ բնագիրը: Աւելի քան 70 ներկաներ, բացարձակ մեծամասնութեամբ Հայեր, կուգային փաստել թէ հայ գրականութիւնը ի վիճակի է լեցնել սրահներ նաեւ Գերմանիոյ մէջ: Հուսկ տեղի ունեցաւ ճաշ:

Հետաքրքրական անցեալ մը ունի Պերլինի Հայ Տունը: Ան կը պատկանի բողոքական համայնքի մը: Երկար ատենէ ի վեր կը կարօտէր հիմնական նորոգու – թեան մը: Աշխատանքը ստանձնեց հայ համայնքը՝ իր վարչութեան անդամներով եւ մանաւանդ երիտասարդութեամբ: Ամիսներու տքնաջան աշխատանքէն վերջ նոր կեդրոնին բացումը կատարուեցաւ Յունուար 23–ին, Յակոբ Աւագ Քահանայ Կէօքճեանի եւ Մեսրոպ Եպիսկոպոս Գրիգորեանի մասնակցութեամբ, այս վերջինը կատարեց օծումը: Պերլինի մամուլը անդրադարձաւ հանդիսութեան:

Յ. ԿԱՄԻԴԵԱՆ

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ՝ ՖՐԱՆՍԱԳԻՐ ՀԱՅ ՀԵՂԻՆԱԿՆԵՐՈՒ ՄԱՍԻՆ

Ֆրանսահայ Գրողներու Ընկերակցութեան ամսական հանդիպումներու չորրորդը տեղի ունեցաւ Մարտ 13, Կիրակի, Փարիզի Հ.Բ.Ը.Մ.ի Ա. Մանուկեան սրահին մէջ: Երեկոյթը յատկացուած էր օտարագիր գրականութեան ու գրողներու, եւ պատրաստուած «Ժամանակակից հայկական ստեղծագործութիւններ» խմբա – կին հետ համագործակցաբար:

Օրուան նախագահը Գ. Պըլտեան երեկոյթին բացումը կատարեց հակիրճ կերպով արտայայտուելով օրուան նիւթին մասին: «Երբ ընկերակցութեան ներկայ վարչութիւնը ընտրուեցաւ, ուզեց իր մէջ ունենալ Ֆրանսագիր գրողներ եւս, ըսաւ ան, ուրեմն նաեւ երկլեզու յատագիրներով հանդիպումներ ծրագրուեցան»: Ապա ան կանգ առաւ այն հարցին վրայ, թէ կարելի՞ էր, կամ պէ՞տք էր հայ գրականութիւն նկատել օտար լեզուով գրի առնուած գործեր, որոնք հայկական նիւթեր կ'ունենան: Յիշեց այս մարզի ծանօթ անուններ՝ Սարոյեան, Սիւրմէլեան եւայլն:

Օրուան յայտագրին առաջին մասը երիտասարդ Ֆրանսագիր գրող՝ Պրիմօ Հ. Սաքայեանի մէկ պատմուածքին ներկայացումը կը կազմէր: Պրիմօ Հ. Սաքայեան անծանօթ մը չէ «Յառաջ»ի ընթերցողներուն, քանի որ ֆրանսերէն կամ երկլեզու պատմուածքներ հրատարակ – ուած են իրմէ «Միտք եւ արուեստ»ի թիւերուն մէջ: Սիլվի Ծիրանեան, Սերժ Աւետիքեան ու Եղիշէ Ճերկայեան միասնաբար, տպաւորիչ ընթերցումով ներկայացուցին «Ալֆօ՝ կամ Ազատի մրգաստանները» գրութիւնը, ուր տրուած են ֆրանսահայ երիտասարդի մը տագնապ – ները, որոնումները, երկու մշակոյթներու, հարազատի ու օտարի, երկու ինք – նութիւններու բախումին ընդմէջէն:

Այս ներկայացումին հետեւեցաւ Մ. Նշանեանի կողմէ ընթերցումը Իզապէլ Գույումճեան – Քորթեանի պատրաստած վերլուծական գրութեան, ուր մօտեցում մը կը փորձուէր – յատկապէս ներկայ տուեալներու լոյսին տակ – Պրիմօ Հ. Սաքայեանի պատմուածքներու շարքին:

Զրոյցի բաժնին մէջ հարցումներ ուղղուեցան գլխաւորաբար Պ. Հ. Սաքայեանի, եղան կարծիքի փոխանակումներ, օտարագիր ծանօթ հայ հեղինակներու մասին անդրադարձներ:

Ֆրանսահայ Գրողներու Ընկերակցութեան այս հանդիպումը առիթ մը եղաւ հաստատելու թէ կայ մեծ մասով ֆրանսախօս կամ Ֆրանսագիր երիտասարդնե – րու զանգուած մը, որ ընդհանրապէս հեռու կը մնայ նմանօրինակ հանդիպումներէ, երբ մանաւանդ հայերէնը կ'ըլլայ անոնց լեզուն: Արդարեւ քիչ անգամ մեր գրական մէկ ցերեկոյթին ներկայ հասարակութեան մէջ ջախջախիչ մեծամասնութիւն կը կազմեն երիտասարդներ:

ՇՐՋ. ԹՂԹԱԿԻՑ

ԽԱՐԻՍԽԷՆ ՀԵՌՈՒ

(Վ Է Պ)

ՆԻԿՈՂՈՍ ՍԱՐԱՖԵԱՆ

– Տօ՛ աղբեր ուժ հազար փրա՞նք:

– Մարկոսովի կնոջ տղան սպաններ է ինքզինքը, քիչ զանելով ամսական տասհազարը:

– Տաս հազա՞ր, ծօ յիմար են էտոնք:

– Է՛ դժուար է. անոնք ամէն մէկը իշխանի պէս կ'ապրէին Ռուսաստանի մէջ:

– Կան էնվլիսի հարուստներ ալ, որ ծառայութիւն կ'ընեն այսօր:

– Ի հարկէ, լաւ բան է, ես ալ ռուս սպաներու հանդիպած եմ հիւսիսային դաւաններու մէջ, որ քար կը թափէին. լաւ բան է, բայց անհասարակ դժուար է … Ծախսելու վարժուած մէկու մը ի՞նչ կը բաէ գործաւորի մը տալիք դրամը:

– Ի հարկէ, չի բաւեր, եթէ չգիտենաս խնայողութիւն անել:

– Ջեն կրնար, սիրելիս, չեն կրնար. ես ալ չեմ կրցած կեանքիս մէջ մտածել վաղուան հացս: Օրը – օրին ծախսած եմ առածս, օրը – օրին: Գէշ բան է մտածել գալիքի մասին: Աստուած կը բարկանայ: Աստուած պապան չուզեր, որ դուն քու խելքովդ որոշես վաղուան ընելիքդ: Անիկա կ'ուզէ որ յանձնուիս իրեն: Զախորժիր ըմբոստ, ուժեղ մարդերէ: Գէշ բան է որոշել առաջուընէ վաղուան եւ գալիք օրերը: Աստուած կ'ուզէ որ այդ գործը ձգես իրեն, հաւատք ունենաս վրան եւ յոյս: Աստուծոյ ուզած առաքինի մարդն եմ ես:

– Երանելի մարդ ես դուն, Մակեդոն աղբեր:

– Ա՛, այո՛, չեմ չարչարեր ինքզինքս, եղածը եղած է՝ կ'ըսեմ: Եթէ գէշ ալ է, չեմ մտածեր. եթէ աղէկ է՝ նորէն չեմ մտածեր … Եթէ ըսես ինծի վերսկսիլ կեանքս, պիտի չուզեմ: Շատ բան տեսան այս աչքերը: Իմ խեղճ հոգիս տեսաւ բոլոր փառքերը, բոլոր թշուառութիւնները եւ բոլորին ամօթը, ալ սորվելիք բան չմնաց: Ինչո՞ւ վերսկսիլ կեանքս. իմաստ չունի այնքան ատեն, որ թոյլ չէ տրուած մեզի որոշել մեր ճակատագիրը մեր ծնած օրէն …

Կիրակոս կը զարմանար: Պիտի նախընտրէր ընդհակառակը վերսկսիլ, նոր կին մը առնել: Շնորհիկի պատկերը կառչած էր իր հոգիին: Կը փայլէր ան՝ փոսփորափայլ՝ իր ներքին խաւարին մէջ: Կիրակոս պիտի ուզէր…

Բայց Մակեդոն կը շարունակէր.–

– Ոչ մէկ բան սակայն կը վրդովեցնէ զիս, ոչ մէկ բան: Մեծ ուժ մը չեմ, ոչ ալ փիլիսոփայ մը, ոչ, մեծ, քաջ բան մը չեմ, իմ ամբողջ զօրութիւնս է յոյսը, յոյսը, որ ամէն գիշեր պզտիկ տղու մը պէս հետս անկողին կը մտնէ ու հետս կ'ելլէ առաւօտուն: Ոչ հաւատքին կը նմանի ան եւ ոչ ալ կրօնքին: Իմ յոյսս, ինչպէս ըսեմ, իմ յոյսս պզտիկ, չուտ կոտրուող ծիլն է, կոկոնն է ծաղիկին, չնչին, խեղճ բան մը, բայց առանց անոր մեռած մարդ կ'ըլլայի ես, ինչպէս չծաղկող ծառը մեռած ծառ կ'ըլլայ… Կրցի՞ հասկցնել: Հաւատքը ծանր, կարծր, դարէ դար տեւող այդ ծառը, որուն շուքին տակ կը մտնէ մարդկութիւնը, այդ ծառը նշանակութիւն պիտի չունենար, եթէ այդ խեղճուկ բողբոջումը չըլլար..

– Բաներ կ'ըսես՝ Մակեդոն աղբար, որոնք խելքէս միտքէս չէին անցներ. կը փոխես զիս, կը մխիթարես զիս..

– Հա՛ հա՛ հա՛…

Խնդաց Մակեդոն ու թօթվեց ընկերոջ ուսը:

– Տո՛ւր, տուր սիկարէթ մը, եկանք արդէն … մենք՝ Թրքահայերս վախկոտ ենք քիչ մը:

– Վախկո՞տ…

– Չէ, չէ, պատերազմի մասին չէ խեղքըս, ներողութիւն, կեանքի մէջ ըսել կ'ուզեմ. շատ փակած ենք կեանքին, շատ գետնաքարշ ենք:

. . . .

Կ'իջնէն սանդուխներէն վար: Անոնց քովերէն, առջեւէն, ետեւէն կ'անցնէին երկար փայլուն փէշերով, մուշտակներով, երեկոյթի հագուստներով կիներ եւ այրեր: Աղամանդներ կը փայլատակէին: Ջայնագիր մը ռուսերէն եղանակներ կը զարնէր, պզտիկ սրահի մը մէջ: Երկրորդ եւ մեծ սրահէ մը թաւ ձայն մը կու գար: Տաս, քսան պալալայքաներ կը մասնակցէին անոր ատեն ատեն: Եղանակը կը հասուննար ու կը թրթռար պայթելու մօտ հրափամփուշտի մը պէս: Կը նետուէր յետոյ կիսամութի մը մէջ ու կը ցրուէր, կը ցանուէր ամպի ակօսներու մէջ:

(Շար. 56)

(Շար. Ա. էջէն)

րայ ու վայրագօրէն լինչի կ'ենթարկէին մէջը գտնուող երկու անձերը, որոնց գլխակները կը գտնուէին քիչ եաք։ Բրիտօրէն հարուածուելէ եաք, սպաննուած էին քանի մը գնդակով։ Խնդրոյ առարկայ անձերը առանց համազգեստի երկու բրիտանացի զինուորներ էին եւ այս սպանութենէն եաք, վրդովումը մեծ է Անգլիոյ մէջ, մանաւանդ ամբողջ տեսարանը ուղղակի սփռուած էր հեռատեսիլէն եւ բոլորը տեսած էին։ Արարքին տէր եղաւ ԻՐԱ, պատճառաբանելով թէ անոնք կը պատկանէին անգլիական այն ուժերուն, որոնք կը հետապնդեն Իրլանտացիները եւ սպաննած են անոնցմէ երեքը, Ճիպրալթար։

ԿԻՊՐՈՍԻ նորընտիր նախագահը վերջացուց Աթէնք կատարած իր այցելութիւնը։ Դէտերու կարծիքն այն է որ Վասիլիու համամիտ է Փափանտրէուի քաղաքականութեան Անգարայի նկատմամբ, բայց դրական քայլ մը կը սպասէ խօսելէն։ Պէտք է Թուրքիա ըսէ թէ համաձայն է կզզիին ապազինումին, ինչպէս առաջարկեց Յունաստանի վարչապետը։ Այս կամ այլ ակնկալութիւններով (օրինակ՝ տեղահանուած յոյն – Կիպրացիներու վերադարձը), Վասիլիու չեշտեց Թուրքերու անզիջող դիրքը։ Տրամադիր է, սակայն հանդիպում մը ունենալու Էօզալի հետ, որեւէ տեղ, գիտակցելով թէ չի կրնար Անգարա հրաւիրուիլ որպէս Կիպրոսի պետական ղեկավար։

ԻՐԱՔԻ իշխանութիւնները ընդունեցան որ լուրջ ձախողութիւն մը կրած են Քիւրտիստան եւ թէ երկու քաղաքները պարսկական ուժերու ձեռքն ինկած են։ Իրաքեան ուժերու բանբեր մը ըսաւ թէ Հալապճա եւ Խորմալ Իրանի ձեռքն անցած են, բայց աւելցուց թէ զինուորական կռուիներու հետեւանք չէր, քանի որ Պաղտատ պարպած էր, նախապէս, այդ քաղաքները։ Քիւրտ ազգայնական շարժումի ղեկավարներէն մէկը՝ Ճալալ Թալապանի յայտարարած է «Մոնտ»ի Լոնտոնի թղթակիցին. – «Ցեղասպանութիւնը որուն զոհ գացին Հայերը 1915–ին, ներկայիս կը կրկնուի իրաքեան Քիւրտիստանի մէջ։ Միայն ընթացիկ ամսուան մէջ, իրաքցիները 23 անգամ քիմիական զէնք գործածած են։ Վերջին երեք օրերուն, աւելի քան երկու հազար Քիւրտեր զոհ գացին քիմիական զէնքերով ռմբակոծութեանց»։ Թալապանի կը մերժէ բացարձակապէս որեւէ բանակցութիւն նախագահ Սատտամ Հիւսէյնի հետ։ Ցաւ կը յայտնէ նաեւ որ Ֆրանսա մերժած ըլլայ իրեն մուտքի արտօնութիւն տալ, ինչ որ կը բացատրէ Շիրաքի ունեցած բարեկամութեամբ Իրաքի նախագահին հետ։

ՆԱԽԱԳԱՀ ՄԻԹԵՐԱՆ իր եօթնամեակին արտասահմանեան վերջին ճամբորդութիւնը կատարեց Շաբաթ օր, Սեվիլլա, ուր ոչ – պաշտօնական հանդիպում մը ունեցաւ Սպանիոյ վարչապետին՝ Ֆելիփէ Կոնսալէսի հետ։ Յաջորդ օրն ալ, Կիրակի, տեսոյցի մը միջոցաւ, ուղերձ մը ըրաւ ընկերվարականներուն, որոնք Պուրժէ հաւաքուած էին եւ յայտնեց թէ որոշումը պիտի հաղորդէ չաբթուս ընթացքին։

ԽՈՐՀ. ՄԻՈՒԹԵՆԷՆ արտասահման ճամբորդութիւններ կատարել ուզողներուն համար, պայմանները կը դիւրանան։ Այլեւս բոլոր անոնք, որոնք կ'ուզեն ժամանակաւորապէս հեռանալ, վեց ամսուան տեւողութեամբ անցագիր մը պիտի ստանան, մեկնումի օրէն սկսեալ։ Նախապէս տեւողութիւնը սահմանափակուած էր ճամբորդութեան տեւողութեամբ։

ԱԼՖՈՐՎԻԼԻ քաղաքապետ ընտրուեցաւ ընկերվարական Ռընէ Ռուքէ 32 ձայնով 5–ի դէմ գանազան աջերու թեկնածու՝ Տոմինիք Ամճեանի։ Ռուքէ կը յաջորդէ Ժոզէֆ Ֆրանչեսքիի, որ զոհ գնաց Մարտ 10–ին անողոք հիւանդութեան։

***

ՖՈՒԹՊՈԼ

ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ 51–ՐԴ ԱԽՈՅԵՆՈՒԹԻՒՆ

Մարտ 19–ի եւ 20–ի խաղերու արդիւնքներն են. –

Մետալիստ — Սպարտակ	2 — 0
Դինամօ Կ. — Չերնոմորեց	1 — 0
Տորպեդօ — Շախտեոր	2 — 0
Կայրաթ — Դնեպր	0 — 2
Ժալգիրիս — Դինամօ Մ.	2 — 1
Զէնիթ — Դինամօ Թ.	5 — 4
Դինամօ Մինսկ — Նեֆթչի	3 — 1
Լոկոմոտիւ — Արարատ	1 — 0

Դասաւորման երեք առաջին տեղերը կը գրաւեն. – Տորպեդօ Մոսկուա 5 կէտով, Զէնիթ՝ 4, Դինամօ Մոսկուա 4։

QUATRA

SALLE GAVEAU
45, rue la Boétie, 75008 PARIS

Vendredi 22 Avril à 20 heures 30
MUSIQUES A DECOUVRIR

I

Musique Chorale Arménienne
avec
La Chorale
SIPAN KOMITAS
Direction
GARBIS APRIKIAN
Mezzo
SONIA NIGOGHOSSIAN
Au piano
AÏDA MOURADIAN

II

A. KHUDOYAN
Concerto n° 2 pour violoncelle et orchestre
(première audition en France)
P. TCHAIKOVSKY
Variations
« Rococo »
pour violoncelle et orchestre
KARINE GUEVORKIAN
A. HAROUTIOUNIAN
Thème et Variations
pour trompette et orchestre
(première audition en France)
BERNARD SOUSTROT

Réservation : QUATRA - 42. 60. 74. 78
Prix des places : 150 - 120 - 80 F. — Etudiants, C. V. 50 F.

U. G. A. B. Հ. Բ. Ը. Մ.
UNION GENERALE ARMENIENNE DE BIENFAISANCE

1ers JEUX INTER-REGIONAUX DE FRANCE
1, 2, 3 AVRIL, VALENCE

sous le haut patronage de
M. RODOLPHE PESCE
Député-Maire de Valence - Président du Conseil Général
et de la présidence du
COMITE REGIONAL DE FRANCE DE L'U.G.A.B.

GALA —— BAL de Clôture et de Remise des Coupes
animé par ADIS HARMANDIAN
et l'Orchestre NAÏRI

le Dimanche 3 Avril, à partir de 21 heures
à la Salle Vercors, au Palais de la Foire, Valence

Renseignements et inscriptions :
Paris 45 - 20 - 03 - 18 HB
Lyon 78 - 68 - 99 - 15 et 78 - 28 - 55 - 83
Valence 75 - 56 - 33 - 74
Marseille 91 - 37 - 46 - 74 HB et 91 - 87 - 18 - 43 après 20h.

ՖՐԱՆՍԱՀԱՅ ԽՈՒՄԲԵՐ

ՓԱՐԻԶԵԱՆ ՇՐՋԱՆ

Իսթանպուլ — Հ. Մ. Մ.	0 — 5
Իսի Հայ Մարզական — Սէ. Ա. 14	2 — 2
Ալֆորվիլի Հայ Մարզական — Ժուանվիլ Լիտօ	0 — 0
Հ. Մ. Ը. Մ. — Տիւիզ	5 — 2

ԳՈՐԾ ԿԸ ՓՆՏՌԷ

Աշխատելու իրաւունք ունեցող լիբանահայ երիտասարդուհի մը գրասենեակի գործ կը փնտռէ։

Հեռ. — 40 – 34 – 22 – 75 փոսթ 1127 (ժամը 9–էն 17)։

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH» — 83, Rue d'Hauteville - 75010 Paris
Commission Paritaire: N° 55935

«ՅԱՌԱՋ»Ի ԲԱՐԳԱՒԱՃՄԱՆ ՀԱՄԱՐ ԿԸ ՆՈՒԻՐԵՆ

ՄԱՐՍԷՅԼ. – Տէր եւ Տիկին Շաւարշ Փիրանեան 500 Ֆր. կը նուիրեն ի գնահատութիւն Ղարաբաղի հարցին վերաբերեալ տեղեկատուութեան։

Շաբաթ, Մարտ 26,
երեկոյեան ժամը ճիշդ 8.45–ին
Լիոնի Հայ Ազգային Տան սրահին մէջ
40, Արմէնի փողոց – 69003 Լիոն

ՄԵԾԱՐԱՆՔԻ ՀԱՆԴԻՍՈՒԹԻՒՆ
նուիրուած
ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԹՈՒՄԱՆԵԱՆԻ
1869 – 1923

կազմակերպութեամբ՝
Լիոնի Հայ Մշակ. Ընկերակցութեան
նախագահութեամբ՝
Գեղամ Կանանեան–ի

Խօսք կառնեն՝
ՄՈՎՍԷՍ ՊՋԱՔՃԵԱՆ (հայերէն)
– գրագէտ –
ՅԱՍՄԻԿ ԳԵԻՈՆԵԱՆ (ֆրանսերէն)
Տնօրէնուհի Ալֆորվիլի Մշակ. Տան

գեղարուեստական յայտագիր,
հայերէն եւ ֆրանսերէն լեզուներով։
— Ջութակ՝ Տիկին Ռիմա Գոյումեան,
Օրիորդ Այտա Ադամեան
«Կաթիլ մը մեղր» Ա. Թումլեան
«Աղթամար» Թ. Սպիտանեան

Սէն–Շամոնի Հայ Մշակ. Կեդրոնի թատերախումբը պիտի ներկայացնէ ֆրանսերէնով, Յ. Թումանեանէն երեք պատմուածքներ։

ԱՆԺԷԼ ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ – ՍԱԺ
դաշնակի ընկերակցութեամբ՝
Մոնիք Շամու–ի
պիտի երգէ «Անոյշ»էն կտորներ։

— Ժողովրդային եղանակներ, հայկական աւանդական նուագարաններու անսամպլի մը կողմէ։

Երեկոյթը կը սկսի ճիշդ որոշուած ժամուն։ Կը խնդրուի հանրութենէն ճշդապահ ըլլալ։

— ՄՈՒՏՔԸ ԱԶԱՏ է —

ALFORTVILLE

La F.R.A. Nor-Seround d'Alfortville invite à une Conférence - Débat le Vendredi 25 Mars à 20 heures 30 à la M.C.A. d'Alfortville 9, rue de Madrid le CIACCAS pour une conférence sur *la pollution en Arménie Soviétique* suivi d'une conférence sur *le problème du Karabagh* par CLAIRE MOURADIAN

Ardash

Entre la blessure et l'amour
ARARAT
Poème ADONIS
Texte G. LIBARIDIAN

GALERIE CARMEN CASSE
10, rue Malher - Paris 4e
Tél. : 42. 78. 43. 14
Le Marais

Exposition du 23 février au 23 mars

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Ս. Մեսրոպ Կրթարանը շնորհակալութեամբ ստացած է Ժանէթ Մաֆեան - Ալթունեանի մահուան առթիւ, փոխան ծաղիկի հետեւեալ նուէրները.– Ռմն 2000 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Արթիւր Դուրեան, Տէր եւ Տիկին Ժիրայր Շնորհքեան 500ական, Այրի Տիկին Լուիզ Թիւթիւնճեան, Տէր եւ Տիկին Արամ Հէքիմեան, Տէր եւ Տիկին Յակոբ Երեցեան 300ական Ֆր., Տէր եւ Տիկին Սիրակ Շնորհքեան, Տէր եւ Տիկին Հրայր Օրանճը, Տէր եւ Տիկին Լօրիս Տիրատուրեան, Տէր եւ Տիկին Վահէ Հէքիմեան, Տէր եւ Տիկին Ստեփան Զաքար Հաքարմազ, Տէր եւ Տիկին Ստեփան Եօրկանճեան 200ական Ֆր., Տէր եւ Տիկին Խաչիկ Սեմերճեան 100 Ֆր.։

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ
ՄԱՐՏ
23

MERCREDI
23 MARS
1988

LE NUMERO : 4,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ
ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

TEL.: 47. 70. 86. 60 — TELEX: HARATCH 280 868 F
C.C.P. PARIS 15069-82 E — 51027317 A R. C. PARIS

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 700 Ֆ. — Վեցամսեայ : 360 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1000 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
850 Ֆ. (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ.

63րդ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 16.712 Fondateur : SCHAVARCH MISSAKIAN 63e ANNEE — No 16.712

Ղ Ա Ր Ա Բ Ա Ղ

«ՊՐԱՒԴԱ» ՀՈՂ ԿԸ ՊԱՏՐԱՍՏԷ ԿՑՈՒՄԻՆ ՆԻՒԹ Կ'ԸՍԷ

ՔՆՆԱԴԱՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐ, ՍՊԱՌՆԱԼԻՔՆԵՐ

ՆՈՐ ՑՈՅՑ ԵՐԵՒԱՆԻ ՄԷՋ ՄՏԱՀՈԳԻՉ ՄԹՆՈԼՈՐՏ

Մարտ 21-ին է որ «Պրաւդա» ամբողջ էջ մը տրամադրած է Ղարաբաղի հարցին, Հայաստանի եւ Ազրպէյճանի: Կուսակցական պաշտօնաթերթին երկար գրութիւնը ստորագրած են երեք լրագրող, բայց պարզ է որ կը ներկայացնէն վերին իշխանութեանց կարծիքը: Ցուսադրիչ ոչինչ կայ այս գրութեան մէջ եւ որքան ալ հաւանական չէր թուեր, որ Մարտ 26-ին Ղարաբաղի կցումը հռչակուի յանկարծ, բոլոր յոյսերը մարած չէին, Հայաստան յաւատես կը մնար: Այժմ կը թուի որ այդ յոյսերն ի դերեւ կ'ելլեն: Աւելին, թերթին որոշ հատուածները ուղղակի մտահոգիչ են, քանի որ ոճն իսկ փոխուած է: Մինչ Կորպաչով կ'ըսէր Սիլվա Կապուտիկեանի եւ Զորի Բալայեանի, որ «ծայրայեղ» որակումը սխալ գործածուած է, այլեւս տեղ չունի պաշտօնական բառամթերքին մէջ, հիմա ալ աւելի ծանր որակումներ կը գործածուին:

Նախ տանք քանի մը օրաթերթերու խորագրերը, որոնք ընդհանուր գաղափար մը կրնան տալ, չանտեսելով, անշուշտ, թէ «Ֆիկառօ» կրակին վրայ իւղ կը լեցնէ:

LE MONDE

LES AUTORITES DURCISSENT LEUR ATTITUDE FACE AUX REVENDICATIONS ARMENIENNES

L'HUMANITE

ARTICLE DE LA «PRAVDA» SUR LE KARABAGH

LE QUOTIDIEN DE PARIS

ARMENIENS : LE «NIET» DE LA «PRAVDA»

LE FIGARO

ARMENIE : SITUATION «EXPLOSIVE» AU CAUCASE

LIBERATION

LE NIET A L'ARMENIE

IHT

SOVIET MEDIA CONDEMN ARMENIAN NATIONALISTS

«Մոնտ»ի թղթակիցը յօդուածէն կը քաղէ կենսական կէտեր: Նախ կը հաստատէ որ Մոսկուա մէկ կողմէ անոյշ լեզու կը գործածէ եւ յոյսեր կը ներշնչէ, միւս կողմէ ձեռքը թոպ մը կ'առնէ: Այս գրութեան մէջ, «Պրաւդա» կ'ըսէ թէ կան հրատապ հարցեր զորս պէտք է լուծել: Հայաստանի թէ Ազրպէյճանի կուսակցական ղեկավարները ծանր եւ բազմաթիւ սխալներ գործած են: Հայկական շարժումին ղեկավարները հինէն ծանօթ խռովարարներ են, որոնք միայն իրենց «փառամոլութեանց» մտահոգութիւնն ունին եւ հարկ է վերադառնալ ազգութեանց քաղաքականութեան լենինեան ըսկզբունքներուն յարգելով իւրաքանչիւր ժողովուրդի ինքնութիւնը: Այլ խօսքով բարենորոգումներ պիտի ըլլան, բայց միայն այն բարենորոգումները զորս իշխանութիւնները անհրաժեշտ նկատեն, հաստատակամութեան ժամը հնչած է բոլորին դէմ՝ ցուցարար թէ կուսակցական ղեկավար եւ պետական պատասխանատուներ: Այլեւս յստակ է թէ առաջին հաշուեցոյցը կրնայ վճարել Երեւանի կեդր. Կոմիտէն, թերեւս կարգ մը Ազրպէյճանցի պատասխանատուներ ալ: Սումգայիթի կուսակցապետին, քաղաքապետին եւ փոխ-ոստիկանապետին պաշտօնազրկումին յաջորդած է անոնց արտաքսումը կուսակցական շարքերէն, ինչ որ փոքր մխիթարութիւն մըն է Հայերուն համար:

Մէկ չարաթ իսկ չկայ Մարտ 26-ին համար ծրագրուած ցոյցին, ուրեմն ինչ որ կը կատարուի ազդարարութիւն է: Հայաստանի մէջ, չափաւոր տարրեր կը փորձեն ժամանակ շահիլ, ըսելով որ ի մօտոյ Կեդրոնի լիակատար նիստ կը գումարուի, ուրեմն՝ յետաձգել ցոյցը:

Նախորդ օրն ալ «Պրաւդա» սկսած էր ընթերցողի նամակներ հրատարակել, ուր նամակագիրները կը ցաւին Հայաստանի եւ Ազրպէյճանի դէպքերուն վնասաբեր հետեւանքներուն համար շրջանին տնտեսութեան վրայ: «Պրաւդա» կը շեշտէ թէ Ղարաբաղի հարցը՝ «այնքան ալ դիւրին չէ», անցեալին ալ ողբերգական դէպքերու ծընունդ տուած է, աւելի ծանրակշիռ դարձած կրօնական տարակարծութեանց պատճառով: Թերթը դեռ կը շեշտէ որ այս հարցը կը ծագէր միշտ, երբ «Հայաստանի ղեկավարները դժուարութիւններ ունէին եւ կ'ուզէին ուշադրութիւնը այլ տեղ փոխադրել»: Այսպէս, Հայաստան ու Ազրպէյճան երկար ատեն է, իրարու գլխու կը նետեն պատմագիրքեր, յուշագրեր եւայլն, եւայլն: Մինչ, կ'ըսէ «Պրաւդա»՝ «1923-Ի ՈՐՈՇՈՒՄԸ ՀԻՄՆՈՎԻՆ Կ'ԱՐԴԱՐԱՑՈՒԻ, ՈՐՈՎՀԵՏԵՒ ԱԴՐԲԵՋԱՆ ԶԱՐԳԱՆԱԼՈՒ ԱՒԵԼԻ ԿԱՐԵԼԻՈՒԹԻՒՆՆԵՐ Կ'ԸՆԾԱՅԷ ԼԵՌՆԱՅԻՆ — ՂԱՐԱԲԱՂԻ» (ընդգծումը՝ մեր կողմէ): Բայց, դատապարտելէ ետք ստալինականութիւնը, նկատի չէ առնուած ազգութեանց քաղաքականութեան այլափոխութիւնները: Երեւանի ցուցարարները կ'անդրադառնա՞ն, որ խզելով Ազրպէյճանի եւ Ղարաբաղի միջեւ հաստատուած կապերը՝ կը քանդեն վարչակարգի մը լաւ լարուած մեքենան: Գովեստի բաժնի մը մէջ իսկ, յետին մտքեր կան: Այսպէս, երբ կուսակցական պաշտօնաթերթը կ'ըսէ թէ ցոյցը հրաշալի կերպով կազմակերպուած էր, ու կարգապահութիւնը կը ջատագովէ, ըսել կ'ուզէ թէ պատրաստուած էր եւ օրինակներէն մէկն է՝ ցուցարարներու պարենաւորումը, ինչ որ չէր կրնար կատարուիլ առանց կուսակցութեան ղեկավարներու մասնակցութեան, մէկ խօսքով՝ «Վերակցումի ազնիւ գաղափարը հակընկերվարական հոտ մը ունի»: Հայաստանի ղեկավարները «կորսնցուցած են զանգուածներու վստահութիւնը», ինչ որ կը նշանակէ թէ պէտք է քաշուին: Ցող-

Ս Փ Ի Ւ Ռ Ք Ը՝ Զ Օ Ր Ա Վ Ի Գ

ԽՈՒՌՆԵՐԱՄ ԵՒ ԽԱՆԴԱՎԱՌ ԲԱԶՄՈՒԹԻՒՆ ՄԸ ՓԱՐԻԶԻ ՀԱՆՐԱԺՈՂՈՎԻՆ

Անոնք որոնք հին հայկական Փարիզը եւ անոր եռուն կեանքը տեսած են, Երկուշաբթի իրիկուն, անկասկած, տարիներ ետ գացին, ի տես այն խանդավառ եւ անհամար բազմութեան, որ խռնուած էր իրենց այնքան ծանօթ՝ Մութիւալիթէի սրահին առջեւ: Հարկ եղած էր որ Ստեփանակերտէն Երեւան, հայ ժողովուրդը ոտքի ելլէ, որպէսզի ոտքի հանէ նաեւ իր այն միւս կէսը, որու անունն է՝ Սփիւռք: Աւելի քան 3000 հոգի ծայրէ ծայր լեցուցած էին մեծ սրահը, շատեր՝ ոտքի:

Հանդիսութիւնը կը բանար օրուան նախագահը՝ Անրի Վերնէօյլ (Աշոտ Մալաքեան), որ ի սկզբանէ շեշտը կը դնէր Ազրպէյճանի ջարդերուն վրայ, անըմբռնելի գտնելով Ի. դարու մարդուն համար, որ դեռ աշխարհի մէկ որեւէ տեղը, չարչարանք, սպանութիւն, ինչ որ կը կոչուի՝ մարդկութեան դէմ ոճիր կատարուի եւ որու առաջքն առնելու համար, հիմնուած է՝ Մարդկային Իրաւանց Պաշտպանութիւնը: Կը յիշէր, որ օրին մէկը, թերթերու առաջին էջերուն վրայ գրուեցաւ՝ ջարդ, Հայեր կը ջարդուէին Ազրպէյճան, բայց ինչ գործ ունէին այդ Հայերը երկրի մը մէջ, որ իրենցը չէր ու կ'անդրադառնար Ղարաբաղի եւ կ'ոգեկոչէր Ժաք Տէրօժիի յօդուածը «Էվէնըման տիւ ժէօտի»ի մէջ, ուր յօդուածագիրը կը յիշէր ճիվանշիրը: 1923-ին, պատեհապաշտութեամբ գծուած սահմանագլուխով մը, միակողմանի, մենատիրական եւ մաքիավելական որոշումով մը 200 հազար քրիստոնեայ Հայերով լեցուն շրջան մը յանձնուեցաւ մոլեռանդ մահմետականներու: Բայց, այլ բանախօսներու թողլով հարցին պատմական բնոյթը, իր եզրակացութեան մէջ, ողջունեց Հայը, Հայուհին, մէկ խօսքով Հայերը, որոնք եկած ու նստած էին քով-քովի հակառակ անոր որ նոյն հոսանքին չէին պատկաներ:

Յաջորդաբար խօսք առին՝ Ժան-Քլօտ Քէպապճեան, Տոքթ. Իվ Թերնոն (մեր պատմաբան բարեկամին բանախօսութեան ամբողջական բնագիրը կը հրատարակենք առանձին, թէ իր պատմական տուեալներու վրայ հիմնուած ըլլալուն եւ թէ հարցին վերլուծական շահեկան բնոյթին համար), Արտաւազդ Պէրպէրեան, Արա Գրիգորեան, Քրիսթիան Տէր-Ստեփանեան, Նայիրի Ծառուկեան:

Առանձին-առանձին պիտի չծանրանանք իւրաքանչիւրին ելոյթին վրայ, քանի որ արտայայտուած մտքերը ընդհանրապէս նոյնն էին, հիմնուած արդար պահանջին վրայ՝ սրբագրել պատմական անըմբռնելի սխալ մը, խնդրոյ առարկայ չէր եղած երբեք խորհրդային վարչակարգը, Սփիւռքը՝ միակամ կողքին էր Հայաստանի ժողովուրդին, վրդովեցուցիչ էին Սումգայիթի ջարդերը եւայլն, եւայլն: Զվարճանինք ըսելու թէ կրկնութիւնները անխուսափելի էին, ինչ որ կը հաստատէր թէ այդքան բանախօսի հարկ չկար:

Բանախօսութեանց յաջորդող բաժինը շատ աւելի յաջող էր, բարեբախտաբար: Նախ, Ղարաբաղի վերաբերեալ տխափոռաման, որ թէ հետաքրքրական էր եւ թէ քանի մը անձնուէր, — ձեռնհաս երիտասարդներու տարած լուրջ աշխատանքը կը

փաստէր, ապա՝ վիտէօները: Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին եւ Սիլվա Կապուտիկեանի ելոյթներէն ետք, Երեւանի հեռատեսիլէն, կը ներկայացուէին այլ փաստանկարներ Հայաստանի թէ Ղարաբաղի ցոյցերուն վերաբերեալ, հուսկ՝ Թէ-էՖ-1-ի Շաբաթ օր ներկայացուցած ժապաւէնը, խորապէս տպաւորիչ:

Մաղըէն Քարփաթիէ էքիզեանի երկու արտասանութիւններուն (Պարոյր Սեւակ, Դանիէլ Վարուժան), յաջորդեց Սիփան-Կոմիտաս երգչախումբը, հուսկ՝ Գիւտ Եպիսկոպոսի խօսքով եւ յոտնկայս երգուած «Հայր Մեր»ով փակուեցաւ երեկոյթը:

Նախագահը՝ Անրի Վէրնէօյլ կարդաց հետեւեալ բանաձեւը. —

MOTION

présentée à Monsieur Mikhaïl GORBATCHEV, Secrétaire Général du Comité Central du Parti Communiste de l'Union Soviétique
par l'Assemblée réunie à PARIS, le 21 mars 1988, à l'appel du COMITE REPRESENTATIF DE LA COMMUNAUTE ARMENIENNE DE PARIS ET DE SA REGION

Une nombreuse Assemblée, réunie le 21 mars 1988, dans la salle de la Mutualité à Paris, sous la présidence de Monsieur Henri Verneuil, cinéaste, en présence des autorités spirituelles de la communauté arménienne de France, ainsi que des représentants de ses différentes associations et organisations;

MANIFESTE solennellement son soutien à la demande de rattachement de la Région autonome du Haut-Karabagh à la République Socialiste Soviétique d'Arménie, telle qu'elle est aujourd'hui formulée par les Arméniens du Karabagh;

TEMOIGNE de sa consternation et de son angoisse à la suite des massacres que cette revendication, fondée sur l'équité et exprimée pacifiquement, a déclenché en Azerbaïdjan, contre la minorité arménienne de cette République;

EXIGE des autorités soviétiques qu'elles poursuivent et châtient les responsables de ces crimes qui constituent une insulte à notre civilisation, et qu'elles mettent en œuvre tous les moyens pour en empêcher la répétition;

AFFIRME son espoir que satisfaction sera donnée à la demande arménienne conforme à un impératif de justice et au principe de l'autodétermination inscrit dans la Constitution soviétique.

***

Մամուլին համար պատրաստուած էր յաջող թղթածրար մը՝ Հայկական Սփիւռքի Հետազօտութեան Կեդրոնին եւ Նուպարեան Հայագիտական Մատենադարանին կողմէ:

Ինչպէս ըսինք, առաւելաբար հետաքրքրական եւ տպաւորիչ էին տիափօրամայի եւ վիտէօի բաժինները որոնք շատ աւելի խօսուն են քան բոլոր խօսքերը:

Ա. Մ.

ւածի վերջաւորութիւնը փառաբանքն է «Հայերու եւ Ազերիներու միջազգայնական բարեկամութեան»:

Միւս օրաթերթերն ալ նոյն մեկնաբանութիւնները կ'ընեն ի լուր այս յօդուածին, որու ոճին եւ բովանդակութեան չէին սպասեր ամէնէն յոռետեսներն իսկ:

ՀԱԶԱՐԱՒՈՐ ՑՈՒՑԱՐԱՐՆԵՐ ԿՐԿԻՆ ՓՈՂՈՑ ԻՋԱՆ ԵՐԵՒԱՆ

Երեքշաբթի առտու նոր լուրերը լաւ չէին: Աւելի քան 7000 Հայեր հրապարակ

(Շար. Ա. էջէն)

ԱՐԵՒԵԼԱՀԱՅ ԹԱՏԵՐԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՍԿԶԲՆԱՒՈՐՈՒՄԸ ԵՒ ԱՌԱՋԻՆ ԹԱՏԵՐԱԿԱՆ ՕՋԱԽԸ

ԹԻՖԼԻՍ

ԱՐՓԻՆԷ ՏԱՏԻՆՑԵԱՆ

Վերադառնանք սակայն Շիրմազանեանի կենսագրութեան: 1832–ին ան հօր գործերով Թաւրիզ կը մեկնի: Կը սկսի Պարսից շահի եւ երիտասարդ մառակարարի անհանգիստ կեանքը: Միայն 1862–ին (իր սից շահի երիտասարդ մառակարարի Թիֆլիս ու նոյն տարին քաղաքապետ կ'ընտրուի: Այս շրջանին ալ կը հրատարակուին իր երեք բիէսները: Ամբողջ երեսուն տարի Շիրմազանեանի ծառայողական ասպարէզը Թիֆլիսէն դուրս էր եւ կապուած Պարսկաստանի ու շահին պալատին հետ: Իսկ այդ ընթացքին շատ բան փոխուած էր Անդրկովկասի քաղաքական ու տնտեսական կեանքին մէջ:

1863–ին Թիֆլիս կը գործէին Պ. Պռոշեանի եւ Գէորգ Ջմշկեանի թատերախումբերը, որոնցմէ ոչ մէկը անդրադարձած է Շիրմազանեանի բիէսներուն: Հաւանաբար պատճառը այդ բիէսներու բեմական կառուցուածքի թուլութիւնն էր: Շիրմազանեանի թատերագրական անփորձութեան կ'ակնարկէ Մ. Աղաբեկեան. «Անփորձ թատերական արուեստով նա կարծել է, թէ թատր ձեւացնել կամ թէ մի անցք կամ դէպք խաղի առնելը միայն մի քանի անձիքների միջում մի խօսակցութիւն է հարկաւոր սարքել...»:

Այն տպաւորութիւնը կայ, թէ Շիրմազանեանի բիէսները գրուած են ոչ թէ բեմադրուելու, այլ կարդացուելու համար: Դժուար չէ ապացուցանել թէ հեղինակը լաւ չէր գիտեր բեմը: Անոր կատակերգութեան մէջ կան մասեր, որոնց իրականացումը բեմին վրայ, անկարելի է: Ասոնք թեքնիք խնդիրներ են: Նկատի առնենք հասարակական իրավիճակը: Կարապետ եպիսկոպոս Բագրատունին մինչեւ 1856 թեմական առաջնորդ էր, եւ Վրաստանի Հայոց կրթական կեանքը անոր հովանաւորութեան ու հսկողութեան տակ կը գտնուէր: Այդ օրերուն ո՞վ եւ ինչո՞ւ սուր պիտի ճօճէր Կարապետ Եպիսկոպոսին դէմ: Ծանօթ է մէկ բան, որ «այս բիէսի ձեռագիրն այն ժամանակ գաղտնի էին տարածում, իսկ ոստիկանութիւնը փնտռում էր նրա անյայտ հեղինակին: Կարապետ Եպիսկոպոսը դիմել էր ոստիկանութեանը՝ բիէսի հեղինակին գտնելու եւ պատժելու»:

Բոլոր տուեալները ունինք մտածելու որ Շիրմազանեանի կատակերգութիւնը 40–ական թուականներուն չէ բեմադրուած Յարութիւն Շիրմազան Վարդանեանի «Դարպաս»ին մէջ: Լաւագոյն պարագային ատիկա կրնար բիէսի ընթերցում ըլլալ: Նկատենք նաեւ որ Գալուստ Շիրմազանեանի թուղթերուն մէջ ոչ մէկ ակնարկ կայ բեմադրութեան մասին: Գ. Շիրմազանեանի եղբօրորդին՝ Վասիլ Շիրմազանեանի յուշերէն հատուած մը բերենք, որու ուշադրութիւն չեն դարձուցած հայ թատրոնի պատմութիւնը ուսումնասիրողները. «Ըստ եղած տեղեկութիւնների (դրանց մասին պատմում էր հայրս) այդ երկը փորձել են ներկայացնել Շիրմազանեան տան դարպասում, որտեղ եւ մօտ 20 տարի անց տեղի ունեցան հայկական առաջին ներկայացումները»: Ուրեմն, ոչ թէ ներկայացուած են, այլ փորձած են ներկայացնել: Այս տեղեկութիւնը աւելի հաւանական կը թուի:

Կենսագրական փաստերը կը վկայեն որ, 60–ական թուականներուն Գ. Շիրմազանեան հետաքրքրութիւն ցուցաբերած չէ թատրոնի հանդէպ: Ըլլալով Թիֆլիսի քաղաքապետը, ան ոչ մէկ մասնակցութիւն ունեցած է հայ ազգային թատրոնի ստեղծման գործին, որու կեդրոնական դէմքերն էին Պ. Պռոշեանը, Մ. Պատկանեանը, Յ. Կարէնեանը, Գ. Ջմշկեանը: Անոր անունին չենք հանդիպիր թատրոնի նիւթական հայթայթող հոգեբարձուներու ցանկին մէջ: Աւելին, 1862 – 65 թըւականներուն, «Շիրմազանեան դարպաս»ին մէջ ընդամէնը մէկ ներկայացում տրուած է, որ ըստ Բ. Յարութիւնեանի կազմած տարեգրութեան, տեղի ունեցած է 1864 Սեպտեմբեր 7–ին: Վերջապէս, 1893–ին Թիֆլիսի քաղաքային թատրոնին մէջ մեծ շուքով տօնուած է հայ բեմի 35–ամեակը: Յոբելեանի կազմակերպիչները հայ թատերական կեանքի սկիզբ նկատած են Յ. Գուրգէնբեկեանի «Հաճի Սուլէյման» կատակերգութեան ներկայացումը 1858–ին Մոսկուա: Թատրոնին, նաեւ մօտաւոր անցեալի դէպքերուն մօտ կանգնած մարդիկ ինչո՞ւ չեն յիշեր 1836–ը, այլ 22 տարի ասդին կուգան:

Այնուամենայնիւ, երբ եւ ինչպէս ըստեղծուեցաւ «Շիրմազանեան դարպաս» կոչուող թատերասրահը: Դիմենք Վասիլ Շիրմազանեանի պատմածին:

Շիրմազանեան ընտանիքի հայրը՝ Յարութիւն Շիրմազան Վարդանեան, գալով Թիֆլիս (1820), Մողնի եկեղեցիին մօտ երկյարկանի տուն մը կը գնէ: Շէնքը կը գտնուէր «Մեծ ծուռ», կոչուած փողոցին մէջ (ներկայիս՝ Լերմոնտովի փողոց): Տունը կը սկսէր Վերեամինովսկայա փողոցէն (ներկայիս՝ Ջնելաձէի փողոց) աջ անկիւնէն եւ կ'իջնէր մինչեւ Արաս – Արաթեան հրապարակ, որ մինչեւ այսօր գոյութիւն ունի նախկին չափերով, կը յիշեցնէ մեծ բակ մը եւ սովորական հանգըստավայր է տեղի բնակիչներուն համար: Լայնարձակ բակին կողմէն կիսակլոր ստիճանները կը տանէին դէպի մեծ կամարակապ դահլիճը, որ կը կոչուէր «դարպաս»: Ատիկա ծանօթ «Շիրմազանեան դարպաս»ն էր, որ յաճախ կը յիշատակուի հայ (նաեւ վրաց եւ ռուս) թատրոնի պատմութեան մէջ: Դահլիճը կը ներկայացնէր 30 – 32 մ. չինութիւն մը, որու բարձրութիւնը 8 – 10 մեթր էր: Առաստաղը յենած էր ընկուզենիի փայտէ շինուած երկու սիւնի վրայ, պատերը զարդարուած էին պարսկական զարդանախշերով: Կեդրոնը կախուած էր բիւրեղապակիէ չքեղ ջահը: Տունը քանդելու ընթացքին դահլիճի առաստաղէն յայտնաբերուած են 1502 կաւէ սափորներ որոնք դրուած էին դահլիճին հնչականութեան համար: Ժամանակակիցներու կարծիքով, տունը եղած է քաղաքի հնագոյն ճարտարապետական կոթողներէն մէկը:

Ըստ մեզի հասած տուեալներու, «Շիրմազանեան դարպաս»ը որպէս թատերասրահ առաջին անգամ օգտագործած է Թիֆլիսի ռուսական թատերախումբը: Կովկասի փոխարքայ կոմս Վորոնցովը ստանձնած է տեղի ժողովուրդները կըրթելու «առաքելութիւնը»: Անոր նախաձեռնութեամբ սկսած է յետագային քաղաքային թատրոնին կառուցումը Երեւանեան հրապարակին վրայ, հայ մեծահարուստ Գաբրիէլ Թամամշեանի միջոցներով (բացումը՝ 1851 Նոյեմբեր 8–ին): «Լսելով Շիրմազանեան դարպասի մասին, – կը գրէ Վասիլ Շիրմազանեան, – Վորոնցովը անձամբ ուզում է տեսնել այդ շէնքը: Իմանալով Վորոնցովի ցանկութիւնը, Վարդանը (Գալուստ Շիրմազանեանի եղբայրը) մեծ պատրաստութեամբ ընդունում է Վորոնցովին: Վերջինս ներկայանում է Ներսէս Կաթողիկոսի հետ եւ շատ է հաւանում շէնքը: Նա առաջարկում է անմիջապէս ժամանակաւոր թատրոնի վերածել «դարպաս»ը: Դահլիճում տեղաւորում են մօտ չորս հարիւր աթոռ եւ յարմարեցնում մի քանի օրինակ»:

Ինչպէս կը տեսնէք, Վորոնցովի առաջարկած վերակառուցումէն ետք միայն դահլիճը թատերասրահի կը վերածուի: Ատիկա եղած է անկասկած 1845–էն ետք, քանի որ Թիֆլիսի ռուսական թատերախումբը գործել սկսած է 1845 Սեպտեմբեր 20–էն, Մանէժի 350 հոգինոց դահլիճին մէջ: Մինչ այդ Թիֆլիս հրապարակային ներկայացումներ չեն եղած, եթէ չհաշուենք տնային ու դպրոցական ներկայացումները, օրինակ Գրիբոյեդովի «Խելքից պատուհաս»ի բեմադրութիւնը հայ, ռուս եւ վրացի թատերասէրներու նախաձեռնութեամբ, իշխան Ռոման Բագրատիոնի տունը: Վկայութիւններ չունինք հաստատելու թէ Խաչատուր Աբովեանի «Խաղարկութիւն մանկանց» դպրոցական կատակերգութիւնը եւ «Ֆէտորա կամ որդիական սէր» զգացական տրաման 1841–ին ներկայացուած են «Շիրմազանեան դարպաս»ին մէջ: «Դարպաս»ը թատերասրահի վերածուած է Աբովեանի Երեւան մեկնելէն երկու տարի ետք: Մինչ այդ Աբովեան Ներսիսեան դպրոցը ուսանած տարիներուն մտերիմ էր Աղաջան Շիրմազանեանի հետ, կը գտնուէր անոնց տունը, յետագային ալ նամակագրական կապ ունեցած է բայց թատերական գործը աւելի ուշ սկսած է:

1851–ին Թամամշեանի թատրոնը արդէն պատրաստ էր, եւ ռուսական թատերախումբը կը թողու «Շիրմազանեան դարպաս»ը: 1895–ին զայն կը վարձէ Կիրիլեւիձէի ղեկավարութեամբ կազմուած վըրացական թատերախումբը: 1859–ին միայն հայկական թատերախումբը, Միքայէլ Պատկանեանի ղեկավարութեամբ, մուտք կը գործէ Շիրմազանեաններու դահլիճը: Ոչ մէկ տեղեկութիւն ունինք, թէ հոն, 1859–էն առաջ ինչ խումբ գործած կամ ինչ ներկայացում տրուած է հայերէն: 1859–ի ամառը հայ գիմնազիստներէ կազմուած խումբ մը մասնաւոր տան մը դահլիճին մէջ բեմադրած է Ստ. Մանդինեանի «Պետրոս եւ Բարբարէ կամ Հայք ի Վրաստան» բիէսը: Յուլիս 26ին ներկայացումը կը կրկնուի «Շիրմազանեան դահլիճ»ին մէջ: Ներկայացումին մասնակից Զաքար Գրիգորեան կը գրէ թէ յաջողած են վարձել այդ դահլիճը տասը ռուբլի: Վկայութիւնը հաւաստի է: «Փոքրիկ տնային թատրոն»ը գործած է մինչեւ 1861 Մարտի 4: Այդ օրը Պատկանեանի վերջին ներկայացման օրն է: Մամուլը պահպանած է Պատկանեանի նիւթական օգնութիւն խնդրող յօդուածները: Խումբը ցրուած է, ծախելով թատրոնի գոյքերը եւ հագիւ խուսափելով օրինական պատասխանատուութենէ: Պատկանեանի խումբին զուգընթաց հոն ներկայացումներ տուած է նաեւ Թիֆլիսի առաջին գիմնազիայի աշակերտներէն կազմուած խումբ մը, որու մաս կազմած է Գալուստ Շիրմազանեանի եղբօրորդին՝ տասնըհինգամեայ Վասիլ Շիրմազանեան: «Բեմում շինուած էին թախտեր, զարդարուած գորգերով, – կը պատմէ Վասիլ, – ...Հանդիսականներից շատերը գալիս էին սեփական մթերքներով, մանաւանդ համքարները կաղամբի մէջ փաթաթած խափար, թունդանոցներով կարմիր գինի, կաղին եւ զրպանները ածած զանազան չոր մրգեր: Ընդմիջումներին համքարները խմում էին կարմիր գինին բացագանչելով կենացը թէ՛ այն դերասաններին, որոնց խաղը տպաւորութիւն էր թողնում նրանց վրայ, եւ թէ այն պատմական հերոսների կենացը, որոնք բեմադրւում էին այդ օրը...»: Ժամանակի թատերական կեանքը ներկայացնող շատ պերճախօս տեղեկութիւն կուտայ Վասիլ Շիրմազանեան: Համքարները, որ Թիֆլիս «Ղէյնոբա» կոչուած հրապարակային թատերախաղերու կազմակերպիչներն ու մասնակիցներն էին, կը դառնան տրամադիկական թատրոնի ամէնէն գործօն հանդիսականները, որոք յետագային՝ 1865 Յունիս 28–ին ըմբոստացան իրենց շահերը ոտնահարող քաղաքապետ Գալուստ Շիրմազանեանի դէմ եւ աւերեցին անոր տունին երկրորդ յարկին մէկ մասը, փըճացնելով նաեւ թատերասրահը, ուր հայերէն վերջին ներկայացումը տեղի ունեցեր էր 1864 Սեպտեմբեր 7–ին («Արա Գեղեցիկ եւ Շամիրամ»): Վասիլ Շիրմազանեանի յուշերէն կը պարզուի որ թատերախումբը կոչուած է «Խենթերի խումբ», եւ բեմադրուած առաջին բիէսներէն մէկը եղած է Ա. Սուխովօ – Կոբիլինի «Կրեչինսկու հարսանիքը»:

Այսպէսով, արեւելեան արհեստավարժ տրամադիկական թատրոնի կազմաւորման նախնական շրջանը կը կապուի Թիֆլիսի Արաս – Արաթեան հրապարակը գտնուած «Շիրմազանեան դարպաս» թատերասրահին հետ: Հոս սկիզբ առած է արեւելահայ նոր թատրոնը: Աւանդութիւնը քաղաքապետ Գալուստ Շիրմազանեանը դըրած է գործի գլուխ, մինչդեռ հոս կ'երեւին Վարդանի, ապա անոր եղբօրորդի Վասիլի անունները: Իսկ Գալուստ Շիրմազանեան կը մնայ արեւելահայ նոր թատերագրութեան սկիզբ դնողներէն մէկը եւ իր նշանաւոր կատակերգութեամբ ունի իր արժանաւոր տեղը հայ թատերգութեան եւ Աբովեանի ժամանակէն ծայր առնող աշխարհաբար գրականութեան մէջ:

(Շար. 2 եւ վերջ)

ՍՏԱՑԱՆՔ

ՏԱՐԱԳՐԵԱԼԻ ՄԸ ՅՈՒՇԵՐԸ
(Բ. հատոր)
Գրեց՝ Անդրէաս Գարամանեան
ՊՈՒԷՆՈՍ – ԱՅՐԷՍ

ՀԱՐՄՆԻՔԸ ՄՈՒՍԱ ԼԵՌԱՆ ԳԻՒՂԵՐՈՒՆ ՄԷՋ

Հարսանեկան խրախճանքը կը սկսէր Հինգշաբթի օրուընէ, պատրաստուելիք կերակուրները եւ հերսիսային ցորենը մաքրելու եւ լուալու գործողութեամբ:

Առհասարակ երիտասարդ աղջիկներ եւ հարսեր իրաքանչիւրը գլխուն վրայ զետեղած ցորենի եւ գետնախնձորով լեցուն ամաններով կ'երթային մօտակայ գետակը կամ գիւղին աղբիւրը, լուալու, ապա կը վերադառնային:

Ուրբաթ օր, հինայլին գիշերը հարսնեւորները հարսնեցուն կնքահօրը տունէն առնելով կը տանէին հօրը տունը:

Կնքամայրը կը լոգցնէր զայն. հօրը տունը երթալէն առաջ, փեսացուն որպէս նուէր կնքահօր կը ղրկէր շիշ մը օղի եւ տապկուած հաւ մը ի նշան երախտագիտութեան: Հարսնեւորները թափօր կազմած, առջեւէն երիտասարդները, ապա կիները՝ մեծ ու փոքր, շաղուած հինայի խիւսը ամաններու մէջ վեր բռնած, վրան շարուած մոմերով, թմբուկ ու զուռնայով կ'երթային հարսնցուին տունը:

Ներսը կիները զբաղած կ'ըլլային հարսին ձեռքերը հինայելով, մինչ դուրսը, բակը երիտասարդներ եւ մօտիկ ազգականներ խրախճանքը սկսած էին: Աղջկան պարագաներէն մէկը ձեռքը շիշ մը օղի, բոլոր ներկաներուն կը հրամցնէ բարի գալուստ մաղթելով:

Ապա կը վերադառնային փեսային տունը, դարձեալ տաւուլ – զուռնայով, հուրբաններով, հրացանաձգութեամբ, որոնց որոտումը օդը կը թնդացնէր: Հոն, փեսային տունը երիտասարդները մեծ շըրջանակ մը կը կազմէին, որուն մէջտեղը բարձ մը դրուած կ'ըլլար ուր պիտի նըստէին հինայուելիք անձերը:

Հինան մէջտեղ կուգար շաղուելու: Մէկը միւսին կը հարցնէր թէ ինչ է ատիկա, իբրեւ թէ չէին հասկնար ու ձեռքէ – ձեռք կը շրջէր ամանը, մինչեւ որ ճանչնային զայն: Ու այն ատեն կը սկսէին բացագանչել. «շնորհաւոր ըլլայ»:

Առաջին հինայուելիքը փեսան է, բայց չերեւիր: Եւկիւթպաշին (երիտասարդներուն պետը) յատուկ երգերով ու ձայնաւոր երիտասարդներու ընկերակցութեամբ կը շաղուէ հինան:

Նոյն միջոցին երիտասարդներէն մէկը ձեռքը վառած մոմ մը փեսան կը փնտռէ. վերջապէս կը գտնուի ու զայն կը նստեցնեն բարձին վրայ: Կ'ըլլան շարաճճիներ, որոնք տակէն կը քաշեն բարձը: Ճարպիկ փեսան կը քաշէ զայն ու վրան կը նստի:

Կը սկսի փեսային հինայումը, որուն ձեռքը եւկիւթպաշիին ափին մէջն է. ան պարզ ջուրը կը քսէ մինչեւ որ փեսային ծնողքէն նուէր մը գայ. յետոյ երգելով հինայի խիւսը կը քսէ երգելով յատուկ երգը (հինան դրինք աջ ափին): Նոյն ձեւով կը հինայէ կնքահայրը: Այդ միջոցին, յատկապէս փեսային հինայուելու պահուն հրացանաձգութիւնները կը բազմանան:

Այդ գիշերը այդպէս կ'անցնի:

Յաջորդ օրը Շաբաթ՝ բուն հարսնիքի օրն է (ատիկա վերջերս Կիրակիի փոխուած էր, որովհետեւ պսակը նոյն օրը կը քակէին). տղուն տունը առաւօտէն սկսած կ'ըլլար պատրաստութիւնը: Հերիսայի կաթսաներուն քով կը պատրաստուէին նաեւ զանազան ուրիշ կերակուրներ, քանի որ հարիւրաւոր հրաւիրեալներ պիտի կշտացնէին:

Հրաւիրեալներէն ոմանք ոչխար, այծ, օղի, գինի, շաքար, բրինձ, ձաւար, իւղ եւայլն զանազան նուէրներ կը բերէին. նաեւ հաւ եւ հնդկահաւ: Մանաւանդ երբ փեսային նիւթականը տկար ըլլար: Նման հարսնիքներ աւելի հաճելի ու խրախճանքը մեծ կ'ըլլար: Ամբողջ ծախքը փեսային կողմը կ'ընէր. աղջկան կողմը ոչ մէկ ծախք, ոչ մէկ զբաղում. անոնք հանդարտ կը սպասէին որ գան, իրենց աղջիկը տանին:

Կէսօրուան ճաշէն ետք թմբուկը ու զուռնան կը դադրէին, եւ կը սկսէր փեսային զգեստաւորումը:

Մեծ մայրս կը պատմէր թէ ԺԹ. դարու վերջաւորութեան, այսինքն՝ 1860 – 70–ի շուրջ, գիւղէն մէկը կերպասէ բաճկոն մը ունեցած էր ու ով որ փեսայ ըլլար անոր կը հագուեցնէին: Ընդհանրապէս

բաճկոնի տեղ բուրդէ հիւսուած ապա կը հագուէին, նոյնիսկ մինչեւ մեր օրերը կային ապա հագուողներ:

Քահանան եւ տիրացուները կը կատարէին հագուեցնելու գործը, յատուկ շարականներով: Երբ հագուելու արարողութիւնը լրանար երիտասարդները կը սկսէին «շնորհաւո՛ր ըլլայ» պոռալ, մինչ կիներու ալղալակները օդը կը թնդացնէին: Ապա քահանան, գիւղապետն ու թաղականները իրենց տեղը գրաւած կ'ըլլային, կը պատրաստուէր դրօշակը ու ճամբայ կ'ելլէին դէպի հարսին տունը: Իբր հարսին գիւղի երիտասարդներուն նուէր մեծ չիչ մը օղի եւ աքաղաղ մը կը տանէին, դպրոցին ու եկեղեցիին համար ալ իրենց կարողութեան համաձայն դրամ կուտային: Քահանան ու տիրացուները անկէ եկեղեցի կ'երթային պսակի կարգադրութիւնները ընելու:

Գիւղին պահապանը (գիւղապետին բապասուրը) ձի մը կը խաղցնէ հոս ու հոն. վրան պզտիկ գորգ մը դրուած է. իր վիզին ալ կարմիր թաշկինակ մը կապուած զոր իրեն նուէր կը տրուի ետքը: Ձիուն կռնակի պզտիկ գորգին վրայ հարսը կը նստի: Թմբուկ զուռնային առջեւէն դրօշակիր երիտասարդ մը կ'երթայ, որուն աջէն ու ձախէն ալ խոշոր սուրերով երկու երիտասարդներ կը քալեն: Թափօրը կը հասնի հարսին տունը. երիտասարդները դուրսը կը շարունակեն իրենց խրախճանքը ու պարը. պարելու կը հրաւիրեն նաեւ հարսին ազգականներն ու յատկապէս եղբայրը, անոր ձեռքը մետաքսէ ճերմակ թաշկինակներ տալով: Կիները ներսը հարսը հագուեցնելէ ետք, բացագանչութիւններով դուրս կուգան խառնուելով երիտասարդներուն: Հարսին գօտին կը կապէ եղբայրը, ի նշան հաւանութեան, որու փոխարէն կօշիկ մը նուէր կը ստանայ:

Այն պահուն որ հարսը պիտի բաժնուի հօրը տունէն հետեւեալ երգը կ'երգէ. —

«Հէյ եամա եամա հիգգէս եամա
Գիշեր ճնճիդ մնեցիր ցիրէ բենիդ
Քը նազը աշկընէն խադրը բրիր
Աս բնծի լայըգ չըր իմ աղբօր
լայըգ ըր:
Բէրը մնաս շին մնաս:

(Ով մայրիկ մայրիկ հոգիս մայրիկ
Գիշերը քունէդ մնացիր ցորեկը
գործէդ
Քու նազելի աղջկան կամքը
կատարեցիր
Աս ինծի վայել չէր եղբօրս
կը վայելէր.
Բարով մնաս շէն մնաս):

Այսպէս կը շարունակէ եղբայր եւ քոյրերուն ու այլ պարագաներուն ուղղուած երգեր. չի մոռնար նաեւ զարմիկ (պանդուխտ) եղբայրը: Անոր ալ սապէս կ'երգէ.

«Հէյ աղբար աղբար հիգգէս աղբար
Բարձր լոռանք թըղ ցիծնան
Հիռռաու նամբըք թըղ կարնընա
Թուցէօն ծիգ մը ըննուս
Հէսնէս քը սիրած քոյրը
Ճամբըք դընըս, աս ինծի լայըգ չըր
Քի լայըգ ըր, բէրը մնաս շէն մնաս»:

(Այ եղբայր, հոգիս եղբայր
Բարձր լեռները ցածնան
Ցած ամպերը բարձրանան
Հեռաւոր ճամբաներ կարճնան
Թռչող թռչուն մը ըլլաս
Հասնիս քո սիրած քրոջ
Որ ճամբայ դնես
Աս ինծի վայել չէր, այլ քեզի
Բարով մնաս շէն մնաս):

Այս երգերէն ետք կիներու օժանդակութեամբ հարսը հեծկլտալով տունէն դուրս կը հանեն ու կը նստեցնեն պատրաստ ձիուն վրայ որուն պախուրձը կեսրայրը կը քաշէ: Այդ միջոցին փեսան աղջկան հօրը ձեռքը կը համբուրէ («խերը տեսնես» ըսել տալու համար) ու կը բաժնուին հարսին տունէն. շարունակելով թմբուկը զուռնան, ուրախ բացագանչութիւններով կը հասնին եկեղեցի, բայց ոչ իրենց գացած ճամբայէն, որպէսզի շատ զաւակներ ունենայ հարսը:

Եկեղեցիին շրջափակին մէջ աղմուկը կը դադրի ու կատարեալ լռութիւն կը տիրէ: Եթէ ամառ է, կամ օդը նպաստաւոր, կրօնական արարողութիւնը բացօթեայ տեղի կ'ունենայ: Երբ հարս ու փեսայ գլուխ գլխի կու տան, կ'ըլլան չարաճճիներ, որոնք փեսային կռնակը ասեղ կը խոթեն որպէսզի չարժի:

Պսակի արարողութենէն ետք հարսը ձիուն վրայ դրած, թափօրով ու թմբուկ — զուռնայով կը տանին փեսային տունը: Կեսրայրը որ ձիուն պախուրձը բռնած է, մանրուք դրամ կը ցանէ հարսին գլխուն, ապա զայն ձիէն վար առնելով ինք, կեսուրը, մեծ հայր եւ մայր, կնքահայր, մօտիկ ազգականներ նուէրներ կուտան. օրինակ՝ կով մը, այծ մը, ձիթենիի, ընկոյզի ծառ մը, կամ դրամ: Ապա ձեռքը նուռ մը կուտան, տանելով իրենց յատկացուած առագաստի սենեակը. հարսը պէտք է ուժգին շարժումով մը նուռը պատին զարնէ, որպէսզի հատիկները տարտղնին. ժողովուրդը կը հաւատայ որ հատիկներուն թիւով զաւակ պիտի ունենայ ան:

Այդ գիշեր խրախճանք չըլլար, այլ յաջորդ օրը, Կիրակի, պատարագէն եւ հոգեհանգիստէն ետք. հոգեհանգիստը կ'ըլլայ փեսային ու հարսին հին ու նոր ննջեցեալներուն յիշատակին: Այդ օրուան ամբողջ ծախքը խաչեղբայրը կը հոգայ:

Ճաշէն ետք երիտասարդ կիներ ու տղաք թմբուկ — զուռնայով կ'երթան հարսին հօրը տունը, անոր կահ — կարասին բերելու. հոն այդ միջոցին հաւաքուած կ'ըլլան հարսին պարագաները. կ'երգեն ու կը պարեն: Յետոյ իւրաքանչիւրը բան մը շալկած կը վերադառնան փեսային տունը, ամէն բան դնելով իրեն յարմար տեղը: Հարսին սնտուկն ու հայելին շալկողներուն նուէր կը տրուի: Այդ օրը մինչեւ կէս գիշեր կը շարունակուի ուրախութիւնը, մինչեւ որ առագաստի բարի լուրը առնուի: Ա՛լ հարսնիքը վերջացած է:

Յաջորդ օրը քահանան կուգայ պսակը քակելու եւ օրհնելու նոր հարս ու փեսան:

Ամուսնութենէն ետք հարսը երկար ժամանակ երեսը կը ծածկէր քօղով մը եւ շատ կարեւոր պարագաներու ընելիքը կ'ըսէր տալոջը, ներոջը կամ մօտիկ ազգականի մը: Տարիներ ետք նուէրի մը փոխարէն կեսուրը, կեսրայրը եւ խաչեղբայրը կը խօսեցնէին զայն:

Եղած են պարագաներ ուր մինչեւ մահ մունջ մնացած են, նոյնիսկ զաւակներու տէր դառնալէ ետք: Տան մէջ հարսը ամուսինէն աւելի կեսրոջը հրամանին ենթակայ կ'ըլլար: Սովորական երեւոյթ էր որ քանի մը հարսեր իրենց ամուսիններով ու զաւակներով ապրէին նոյն յարկին տակ, հնազանդելով ընտանիքին մեծին: Երբեմն մինչեւ 30 – 40 դգալ կը դրուէր սեղան, ինչ որ ցոյց կուտար նահապետական ընտանիքներու սէրն ու միութիւնը:

ԹԱԴԷՈՍ ՊԱՊԻԿԵԱՆ

ՀՈՂՎԱՐՏԻՔ

ՍԵՐՈԲ ՃԱՊԱՂՋՈՒՐԵԱՆ

Մահուան անգութ մանգաղը կը նօսրացնէ հետզհետէ 1915-ի «Մնացորդաց» սերունդի շարքերը:

Պարզ ու պաղ անդրադարձ՝ դէպի եղեռն, յետքայլ մը հաշտուելու համար տխուր իրականութեան հետ:

Կատարեալ ամայութի՛ւն ահաւոր գոյավիճակի փրողութեան առջեւ:

Մեր յարգելի հայրենակից Սերոբ Ճապաղջուրեան կնքեց իր մահկանացուն 87 տարեկան հասակին: Ծնած էր Բալահովիտի Օխս գիւղը 1901-ին:

Սերոբ եղբայր բոլորին նման ճաշակած է թրքական եաթաղանի զուլումն ու զարհուրանքը պատանեկան կեանքի ընթացքին: Ականատես եղած է իր ծննդավայրի անողորմ ջարդին, ինչպէս նաեւ այլ մերձակայ գիւղերու՝ Բալուի մէջ: Յաճախ կը պատմէր իր ապրած սեւ օրերու տաժանակիր կեանքի մասին: Հայա՝ Բալուի կամուրջին վրայ հազարաւոր հայերու վայրենաբար խոշտանգումը կացինով, դանակով, հրացանով եւ այլ ձեւերով:

Եփրատի յորդահոս ջուրը կարմիր սաւան հագաւ երկար ժամանակ. իսկ հարեւանին որ խինէչութեամբ կը գործեր անմեղներու նկատմամբ՝ կացինի եւ այլ գործիքներու ձգած հետքերը տեսանելի են մինչեւ այսօր:

Նորոգ հանգուցեալը երկար ժամանակ աշխատած է Քիւրտերու մօտ, պատառ մը հացի համար: Իր բախտակիցներուն նման, օր մըն ալ կը թողու ամէն ինչ, կ'երթայ Խարբերդ, ուրկէ կ'անցնի Սուրիա, գաղթակայան Ջէյթուն:

Զարքաշ աշխատաւոր եւ հայասէր. միշտ կը հաւատար հայ ժողովուրդի ապագայ մտածելակերպին ու հպարտ կը զգար ինքզինքը:

Հողաթո՛ւմբդ միշտ կանանչ ու թեթեւ ըլլայ:

Մ. Խ. Թ.

ԳԱՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ

ՔԼԻՎԼԷՆՏԻ մօտ, Հանգստեան Տան մը մէջ, Փետրուար 24-ին իր մահկանացուն կնքած է Տոքթ. Յակոբ Միսքճեան: Մօտ էր 101 տարեկանի:

Ծնած էր Անգարա, 1887, Յունիս 10ին: Աւարտելէ յետոյ Պոլսոյ ամերիկեան Ռոպըրթ Քոլէճը, բժշկութիւն ուսած էր Մոնփըլիէի մէջ: Առաջին համաշխարհային պատերազմին, եղած էր սպայ օսմանեան բանակին մէջ: Քսանական թուականներուն կը հաստատուէր Միացեալ — Նահանգները՝ ուր աշխատած էր իբրեւ մորթաբանութեան մասնագէտ: Դասախօսած էր Ուէսթըրն Ռիզըրվի բժշկական վարժարանին մէջ:

**

ԹԵՀՐԱՆԻ մէջ, Փետրուար 1-ին, իր մահկանացուն կնքած է գաղութին ծանօթ մտաւորական դէմքերէն Աշոտ Մինասեան: Ծնած էր 1893-ին՝ Թաւրիզ: Աւարտելէ ետք Թեմական Կեդրոնական վարժարանը, հետեւած է հաշուապահութեան դասընթացքներու եւ պաշտօնավարած Թաւրիզի եւ Կասպից ծովափնեայ քաղաքներու զանազան հիմնարկներու մէջ: 1964-ին հանգստեան կոչուելով ամբողջովին նուիրուած է գրական եւ թարգմանական աշխատանքներու: Հրատարակած է քանի մը գործեր՝ «Օմար Խայեամի վաւերական քառեակների հետքերով, ներածական եւ թարգմանութիւն 200 քառեակների» (1972), «Հաֆէզ – ակնարկ նրա կեանքի եւ ստեղծագործութիւնների վրայ» (1974), «Օմար Խայեամի քառեակները, պարսկերէնից հայերէն եւ Ֆիցճերալդի՝ բնագրից անգլերէն թարգմանութիւնը» (1977). ունի նաեւ անտիպ գործեր՝ «Ծաղկաքաղ ժամանակակից պարսկական պոէզիայից» եւ «Կին բանաստեղծները պարսկական պոէզիայում»: Աշխատակցած է Սփիւռքի հայ մամուլին:

ԽԱՐԻՍԽԷՆ ՀԵՌՈՒ

(Վ է պ)

ՆԻԿՈՂՈՍ ՍԱՐԱՖԵԱՆ

Կիրակոս կը նայէր: Լուսաւոր, հայելաւոր քառանկիւն սիւներ կ'արգիլէին տեսնելու պզտիկ բեմին վրայ ռուսական տարազներով նուագախումբ մը: Կիրակոս կը քալէր կարմիր թաւիշի վրայէ: Մակեդոն կը հրէր զայն, կը քշէր ամբոխին մէջ: Կը փափսար.

— Օ՜ֆ, օ՜ֆ, ասա ի՜նչ եաման կիներ կան այս գիշեր: Ո՛ւֆ սա մխեբը, սա կողմը նայէ, մե՞ղր ես, շէրպէ՞թ ես... մարգրի՞տ ես... կը սիրե՞ս ռուսական նուագը...

— Բնական է... ֆրանսականէն աւելի:

— Ֆրանսացիք երգել չեն գիտեր:

— Գեղեցիկ ձայներ շատ ունին, բայց ի՞նչ գիտնամ, կեղծ պոռչտուք մը կայ, սրտէն չէ որ դուրս կու գայ կարծես...

— Բոզերէն եւ գինիէն զատ ուրիշ բան պէտք չէ փնտռել հոս:

— Ա՛, չէ՛ չէ, խնդրեմ...

Ծառայ մը կ'առաջնորդէ, կը տեղաւորէ զանոնք հարուստ պառաւի մը քով, որ վերարկու մը վրան առած՝ կը ծխէր յամրօրէն:

Վերջացած էր երգը: Կը ծափահարէին: Ադամանդներ կը փայլէին: Մակեդոն աչք մը նետելէ ետք իր շուրջը՝ երկարեց չոր թեւերը սեղանին վրայ եւ նայեցաւ Կիրակոսին:

— Ի՞նչ կը խմես:

— Քաֆէ:

— Նօ, նօ, կառսօն, կառսօն քօքթէյլ, տէօ...

Կիրակոս բողոքեց: Մակեդոն խաղաղեցուց զայն:

— Ձայն մի հաներ: Ձգէ դուն ինծի, ինչո՞ւ պէտք, ես գիտեմ ընելիքս... Լըսե՛նք, լսենք:

— Ի՛նչ շուտ շուտ կը նուագեն հոս:

— Ցիկանի երգ է:

— Ցիկանի երեւոյթ ունի արդէն երգող կինը:

— Աս կնոջ ձայնը սիրտս կ'արիւնէ:

— Տխուր եւ ուժեղ ձայն է, ջանըմ...

Կիրակոս ազդուած էր իրապէս: Հանդիպած էր այդ ձայնին մէջ ուրիշ, թշուառ, տառապող հոգիի մը: Մէկիկ — մէկիկ քննեց սրահին գլուխները, որ խաղաղութիւն մը բերէին իրեն, ոչ միայն օտար ըլլալով (Կիրակոս կը վախնար բարեկամի հանդիպելէ), այլ նաեւ իրենց տառապագին եւ ստոյիկ երեւոյթներով: Անոնց մէջ կար մանաւանդ, մօրուսաւոր տարեքոտ մը, որ սպարապետի կը նմանէր եւ որ կը նայէր շարունակ բեմին, կարօտալից աչքերով, յիշելով թերեւս գեղեցիկ անցեալ մը, աքսորականի մը վիշտով:

Կիրակոս կը նայէր պատերու նկարներուն, որոնց ամէն մէկը տարբեր պատմութեան մը (եգիպտական, յունական, սպանիական, ռուսական) մէկ էջն էր: Իր աչքերը կանգ առին երկար ատեն ամպհովանիի մը տակ պառկած՝ կիսամերկ իշխանուհիի մը վրայ, որ երկարած էր խափշիկ հուժկու ծառաներու միջեւ: Աֆրիկեան թեթեւ հով մը կը լզէր ու կը թրթռացնէր անոր ծիծերը: Թերեւս Կիրակոսին էր, որ այդպէս կ'երեւար: Որովհետեւ ոչ մէկ կնոջական մերկութեան դէմ կը դիմանար անոր նայուածքը:

Ծրագի մը լոյսէն պղինձի վերածուած Մակեդոնի դէմքը կը քաշէ յանկարծ Կիրակոսի ուշադրութիւնը եւ կը ցնցէ անոր այլանդակ ցանկութիւնները: Գինով Մակեդոնի դէմքը կ'արտայայտէր արտասովոր խաղաղութիւն մը, որ ծիծաղելի կը դարձնէր ամէն յուզում՝ Կիրակոսի մէջ:

Ռուսական երգերն ու ծանօթ բառերը կ'արթնցնէին յիշատակներ, որոնք կ'ելլէին, կը մեծնային, կը շարուէին կանչուած զինուորներու պէս, կը քակուէին, կը լայննային, շարժանկարի վարագոյրին վրայ արագօրէն աճող բոյսի մը նման, բրատոյի կարմիր ու դեղին լոյսերուն ու ծուխերուն մէջ: Կ'երթային, կը կախուէին անոնք ողկոյզ ողկոյզ՝ ամբոխի մը մրմնջացող գլուխներուն վրայ ու կը նայէին իրեն: Կարճահասակ լայն Զարուհի մը՝ շուրջը սիւներ, Աւետիս մը չոր ճիւղի մը պէս, Տոքթոր մը կը նայէր Զարուհիի աչքերուն...

Կիրակոս զարկաւ արմուկը սեղանին, քէն ընող տղու մը նման: Նայեցաւ վերարկուով կինը: Նայեցաւ եւ Մակեդոն: Կիրակոս վերցուց գաւաթը, ցրուելու համար շուրջիններուն ուշադրութիւնը եւ խմեց խեղդելու համար չարչարանքը: Կը խմէր՝ կռնակը ետ նետած, երբ ձեռք մը ինկաւ իր ուսին: Վերցուց աչքերը:

— Օ՜, բարեւ...

— Բարեւ, պր. Կիրակոս ... Հո՞ս կուգաք դուք ալ ...

— Էսիկ բան մըն էր եղաւ, ոտք չէի կոխեր էսպէս տեղեր, բայց ... ջանըմ ... կը պատահի ատեն ատեն...

— Կիներնիդ լացեր է, հէ՞, վերադարձե՞ր է հիւանդանոցէն:

— Ո՞վ ըսաւ քեզի:

— Հոն կը խօսէին, — պատասխանեց միւսը՝ ցոյց տալով երեք կիներ եւ երիտասարդ մը սեղանի մը շուրջ. — Անոնք ալ ուրիշէն լսեր են. Կ'երեւի, Տիկին Շուշանէն, որուն հետ կը տեսնուին...

(Շար. 57)

(Շար․ը Դ․ էջ)

(Շար․ը Դ․ էջ)

լիջած էին Երեւան, իբրեւ հետեւանք թէ «Պրաւդա»ի չչմեցնող յօդուածին ու նաեւ հեռատեսիլին մէկ յրատուութեան ուր ցոյցերու կազմակերպիչները «արտասահմանի գործակալ» եւ անպատասխանատուներ կ՚որակուին։

Այս կազմակերպիչներէն մէկը՝ Իգոր Մուրատեան յայտարարած է․ — «Հիմա, կը վախնամ ժողովուրդիս համար»։ Ըստ իրեն կեդրոնական իշխանութիւնը հիմա կրնայ ինքզինքը դէմ – յանդիման գտնել «խակական ծայրայեղներու հետ»։ «Կարելի չէ, կ՚աւելցնէ, ամբողջ ժողովուրդ մը ստախօսութեամբ ամբաստանել եւ ցեխ թափել գլխուն, առանց որ ատիկա հետեւանքներ չունենայ»։

Դիւրին չէ մեկնաբանել այս նոր կացութիւնը, որ յանկարծ տակնուվրայ կ՚ընէ ամէն բան, որովհետեւ Կրեմլինի ուղիները անիմանալի են եւ ամէնէն քաջ «խորհրդայնագէտն» ալ դժուար թէ որեւէ տեսակէտ կարենայ յայտնել։

✕ Սերգէյ Գրիգորեանցի համաձայն Սումգայիթի մեռեալներու թիւն է՝ 719։ Պաշտօնական աղբիւրներու համաձայն («Պրաւդա») աւելի քան 100 հոգի վիրաւորուած են, 32 մեռեալներէն զատ, մինչ ըստ արդարադատութեան՝ 197 վիրաւոր կայ, 100–ը ոստիկան։

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՊՈԼՍՈՅ մէջ աւելի քան քսան հազար հոգի բողոքի ցոյցով մը իրենց զօրակցութիւնը յայտնած են պաղեստինցի ժողովուրդին։ Ցոյցին մասնակցած է նաեւ կրօնամոլ եւ յետադիմական շարժումին պարագլուխ Ն․ Էրպաքան, ու ՊԱԿ–ի ներկայացուցիչ կցորդ մը։ Լօզունգներ եւ պաստառներ ջատագոված են «իսլամ եղբայրութիւն»ը, դատապարտելով Իսրայէլը ջարդարարութեամբ։ Ցոյցերու կազմակերպիչ կոմիտէն արգիլած է երկու պաստառներ, որոնցմէ մէկուն վրայ գրուած էր․ – «Անկցի՛ն Հայերը», իսկ միւսին՝ «Հրեա՛ներ, ոչ թէ ՊԱԿ–ի, այլ Մուհամմէտի բանակը կը հասնի»։

ԹՈՒՐՔԻՈՅ ՄՇԱԿՈՅԹԻ եւ Զբօսաշրջութեան նախարարութիւնը արտօնած է քրտերէն ձայներիզներու վաճառքը։ Այս արտօնութիւնը ի զօրու է, անշուշտ, այն ձայներիզներուն համար, որոնց վրայ արձանագրուած են միայն սիրային երգեր։

ALFORTVILLE

La F.R.A. Nor-Seround d'Alfortville
invite à une Conférence - Débat
le Vendredi 25 Mars à 20 heures 30
à la M.C.A. d'Alfortville
9, rue de Madrid
le CIACCAS pour une conférence sur
la pollution en Arménie Soviétique
suivi d'une conférence sur *le problème du Karabagh* par
CLAIRE MOURADIAN

JAF — Comite Regional de Marseille
et
ASSOCIATION SOURP KHATCH TEBREVANK
POUR SA PERENNITE
ET POUR LA SOLIDARITE

organisent une

CONFERENCE

sur la
POLLUTION
en Arménie Soviétique
avec la participation de :
Dr. Hagop Kirkiacharian
Dr. Nechan Margossion
membres de l'Académie Internationale
des Sciences ARARAT

samedi 26 mars à 21 heures
Centre Culturel Sts. Sahak - Mesrop
339, av. du Prado — 13008 Marseille

ԳՈՐԾ ԿԸ ՓՆՏՌԷ

Աշխատելու իրաւունք ունեցող լիբանահայ երիտասարդուհի մը գրասենեակի գործ կը փնտռէ։

Հեռ․ — 40 – 34 – 22 – 75 փոսթ 1127 (ժամը 9–էն 17)։

«ՑԱՌԱՋ»Ի ԲԱՐԳԱՒԱՃՄԱՆ ՀԱՄԱՐ ԿԸ ՆՈՒԻՐԵՆ

ՏԷՍԻՆ․ – Ալեքս Մանուկեան 1000 Ֆր․ ի գնահատութիւն Ֆրանսերէն խմբագրականին (Մարտ 19 / 20) «իրատեսութեան եւ պայծառատեսութեան ու Ղարաբաղի վերաբերող բոլոր գրութիւններուն»։

***

ՓԱՐԻԶ․ – Պր․ Հրանդ Նալպանդեան 400 Ֆր․։

U.G.A.B. PARIS — Հ.Բ.Ը.Մ. ՓԱՐԻԶ

AU PROFIT
DES ENFANTS ARMENIENS
DU LIBAN

CONCERT EXCEPTIONNEL
par
LA CHORALE D'ENFANTS
« KAROUN »
créée par
Juliette YILMAZIAN
dirigée par
Khatchig YILMAZIAN

le mardi 12 avril à 20 h 30 précises
à la Salle Guimet
6, place d'Iéna - Paris 16e

DATE A RETENIR

Le COMITE REGIONAL DE FRANCE DE L'U.G.A.B. porte à la connaissance du public et les anciens résidents arméniens de la Cité Internationale Universitaire de Paris que le *DINER - BAL* qu'il organise le Samedi 4 juin dans les salons de l'Hôtel Intercontinental de Paris sera au profit du Pavillon Arménien Marie Nubar.

Ultérieurement les détails.

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Մարսէյլի Սրբոց Թարգմանչաց Մայր Եկեղեցւոյ վարչութիւնը շնորհակալութեամբ ստացած է հետեւեալ նուէրները եկեղեցւոյ պայծառութեան․ –

Հայկուհի Տէր – Մեսրոպեանի (ծնեալ՝ Երեւանեան) թաղման առթիւ․ – Պր․ Տէր – Մեսրոպեան 400 Ֆ․։

Գրիգոր Մանուկեանի հոգ․ին առթիւ․– Պր․ Նշան Մանուկեան 500 Ֆ․։

Ծննդեան Իւղագինի համար․ – Տիկին Վարպետեան 100, Տիկին Հերմինէ Ագնաւորեան 50, Տիկին Շահում 200 Ֆ․, Զէմաքեան 100 Ֆ․։

Վարդուհի Եսայեանի (ծնեալ՝ Սէմէրճըեան) թաղման առթիւ․ – Տիկին Աթէշեան 400 Ֆ․։

Տ․ Հմայեակ Քհնյ․ Համբարձումեանի թաղման առթիւ․ – Տէր եւ Տիկին Րիչար Վէմեան 1000, Ս․ Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյ 300, Ս․ Կարապետ Եկեղեցւոյ (Լա Սիօթայի) 500, Սէն – Ժէրոմի Ս․ Սահակ – Մեսրոպ Եկեղեցւոյ 500, ԺԱՖին 1000, Վարուժան Պօղաճեան 200, Ս․ Յակոբ Եկեղեցւոյ վարչութիւնը 250, Համազգայինին 250, Տէր եւ Տիկին Գրիգոր Հոթոթեան 200, Սէն – Ժէրոմի Կ․ Խաչին 200, Սէն – Ժէրոմէն Մինասեան ընտանիք 100 Սահակ – Մեսրոպ երգչ․ին, Լա Սիօթայի Ս․ Կարապետ Եկեղեցւոյ վարչութիւնը 100, Լա Սիօթայէն Կարապետեան ընտանիք 100, Ժոզէ եւ Օլկա Վէմեան, Տիկին Տէլէսթէն 150, Քամփ Րիբէրի Ս․ Աստուածածին Եկեղեցւոյ վարչութիւնը 500, Կրէկուար եւ Շարլ Դաւիթեան 100 Կ․ Խաչի Մարսէյլի մասնաճիւղին, Պր․ Բիւզանդ Զօրպաճեան 100, Նուպար եւ Ֆիլիփ Փափազեան եղբարք 1000, Տէր եւ Տիկին Ալպէր Զօրպաճեան 200, Սէն – Ժէրոմի Կ․ Խաչը 200, Տէր եւ Տիկին Պերճ Կարապետեան 150, Տէր եւ Տիկին Ժէրար Մահտեսեան 200, Տէր եւ Տիկին Արման Խաչիկեան 300, Տիկին Նասիպեան 200, Տէր եւ Տիկին Փիէր Պիւքիճեան 200, Տէր եւ Տիկին Ժագ Վարժապետեան 100, Կրէկուար եւ Շարլ Դաւիթեան ընտանիքներ 200, Տիկին Վարպետեան 100, Տիկին Ազատուհի Ճըլըղեան 50, Սէն – Ժէրոմի Եկեղեցւոյ վարչութիւնը 500, Տիկին Ճապաղեան 100, Տէր եւ Տիկին Պօղոս Օհանեան 100, Տէր եւ Տիկին Շրուտեան 25, Գալուստեան եւ զաւակները 100 Ֆ․։

U. G. A. B. — Հ. Բ. Ը. Մ.
UNION GENERALE ARMENIENNE DE BIENFAISANCE

1ers JEUX INTER-REGIONAUX
DE FRANCE
1, 2, 3 AVRIL, VALENCE
sous le haut patronage de
M. RODOLPHE PESCE
Député-Maire de Valence - Président du Conseil Général
et de la présidence du
COMITE REGIONAL DE FRANCE DE L'U.G.A.B.

GALA —— BAL de Clôture et de Remise des Coupes
animé par *ADIS HARMANDIAN*
et l'Orchestre *NAÏRI*

le Dimanche 3 Avril, à partir de 21 heures
à la Salle Vercors, au Palais de la Foire, Valence

Renseignements et inscriptions :
Paris 45 - 20 - 03 - 18 HB
Lyon 78 - 68 - 99 - 15 et 78 - 28 - 55 - 83
Valence 75 - 56 - 33 - 74
Marseille 91 - 37 - 46 - 74 HB et 91 - 87 - 18 - 43 après 20h.

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH» — 83, Rue d'Hauteville - 75010 Paris
Commission Paritaire: N° 55935

ԾԱՂԿԱԶԱՐԴ

Այս Կիրակի Մարտ 27 Ծաղկազարդ՝ Տօն գալստեանն Քրիստոսի յԵրուսաղէմ։ Ստորեւ ժամանակացոյցը․–

Ս․ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ–ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

Ժամերգութիւն՝ ժամը 8․30ին
Պատարագ՝ ժամը 10ին
Կը պատարագէ՝
ԺԻՐԱՅՐ ՎՐԴ․ ԹԱՇՃԵԱՆ
Պատարագ՝ ժամը 10․30ին

Ս․ ՅԱԿՈԲ — ԼԻՈՆ

Ժամերգութիւն՝ ժամը 8․30ին
Պատարագ՝ ժամը 9․45ին
Կը պատարագէ՝
ԻՍԱՀԱԿ ԽՋԿՐ․ ՔՀՆՅ․ ՀԷՔԻՄԵԱՆ
Կը քարոզէ՝
ՆՈՐՎԱՆ ԵՊԻՍԿ․ ԶԱՔԱՐԵԱՆ
Դռնբացէք՝ ժամը 17ին։

Ս․ ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՒՈՐԻՉ ՊՕՄՈՆ

Ժամերգութիւն՝ ժամը 9ին
Պատարագ՝ ժամը 10ին
Դռնբացէք՝ ժամը 16ին։

ԳՈՒԼՎ․ OSSO — Ս․ ՅԱԿՈԲ

Ժամերգութիւն՝ ժամը 8․30ին
Պատարագ՝ ժամը 10ին
Դռնբացէք՝ ժամը 16․30ին։

ՍԷՆ–ԺԵՐՈՄ Ս․ ՍԱՀԱԿ–ՄԵՍՐՈՊ

Ժամերգութիւն՝ ժամը 8․30ին
Պատարագ՝ ժամը 10ին
Դռնբացէք՝ ժամը 16ին։

ՍԷՆԹ՝ ԱՆԹՈՒԱՆ Ս․ ԹԱԴԷՈՍ

Ժամերգութիւն՝ ժամը 8․30ին
Պատարագ՝ ժամը 10ին
Կը պատարագէ եւ կը քարոզէ՝
ՎԱՉԷ ԾԱՅՐ․ ՎՐԴ․ ԻԳՆԱՏԻՈՍԵԱՆ

ՍԷՆԹ՝ ԱՆԹՈՒԱՆ Ս․ ԿԱՐԱՊԵՏ

Ժամերգութիւն՝ ժամը 9ին
Պատարագ՝ ժամը 10․30ին
Կը պատարագէ եւ կը քարոզէ՝
ՄԱԿԱՐ ԽՋԿՐ․ ՔՀՆՅ․ ՆԱՃԱՐԵԱՆ
Դռնբացէք՝ ժամը 16․30ին։

ՍԷՆ – Թ՚ԷԹԻԷՆ Ս․ ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՒՈՐԻՉ

Պատարագ՝ ժամը 10․30ին
Կը պատարագէ եւ կը քարոզէ՝
ԶԱՏԻԿ ՎՐԴ․ ԱՒԵՏԻՔԵԱՆ

ԱՆԴՐԱՆԻԿԻՆ
ՆՈՒԻՐՈՒԱԾ ԵՐԵԿՈՅԹ
ԺԸՆԵՒԻ ՄԷՋ

Շաբաթ, Մարտ 26, ժամը 18–էն 23
Ժ․ Ըլմազեանի
« Գ ա ր ո ւ ն »
Մանկանց Երգչախումբ (Մարսէյլ)
ղեկավարութեամբ՝
Խաչիկ Ըլմազեանի
Երգիչ Վիգէն Դարբինեան (Փարիզ)
ելոյթ պիտի ունենան
Անդրանիկին ձօնուած երգերով։

ՅԵՏԱՁԳՈՒԱԾ

Կապոյտ Խաչի Պօմոնի Նայիրի մասնաճիւղի ճաշը յետաձգուած է Կիրակի, Մայիս 1, ժամը 13–ին, տեղւոյն եկեղեցւոյ կից սրահին մէջ։

ՆԿԱՏԻ ՈՒՆԵՆԱԼ

Ֆրանսահայ
Գրողներու Ընկերակցութեան
Տարեկան ճաշը
Ապրիլ 17, Կիրակի

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ
ՄԱՐՏ
24

JEUDI
24 MARS
1988

LE NUMERO : 4,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

TEL.: 47. 70. 86. 60 — TELEX: HARATCH 280 868 F
C.C.P. PARIS 15069-82 E — 51027317 A R. C. PARIS

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 700 Ֆ. — Վեցամսեայ : 360 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1000 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
850 Ֆ. (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ.

63ՐԴ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 16.713 — Fondateur : SCHAVARCH MISSAKIAN — 63e ANNÉE — No 16.713

Ղ Ա Ր Ա Բ Ա Ղ

ԳԵՐԱՍԻՄՈՎ ԿԸ ԽՈՍՏՈՎԱՆԻ․․

ԶԱՆԳՈՒԱԾԱՅԻՆ ՑՈՅՑ ԵՐԵՒԱՆԻ ՄԷՋ

«ԵՐԵԿՈՅԵԱՆ - ԵՐԵՒԱՆ»Ը ԳՐԱՒՈՒԱԾ

ԼԱՉԻՆՆ ԱԼ ԿՑՈՒՄ ԿԸ ՊԱՀԱՆՋԷ

Երէկ գրած էինք թէ Երկուշաբթի՝ն խաղաղ ցոյցեր սկսած էին Երեւան, առաջին թիւը որ կը տրուէր 7000 էր, աւելի ետք տասը հազարը կ'անցնէր: Ժողովուրդը բուռն բողոքի ձայն կը բարձրացնէր իբրեւ հետեւանք նախ «Պրաւդա»ի յօդուածին (Մարտ 21), ապա նոյն իրիկուան ԹԱՍ-ի լրատուութեան, հեռատեսիլէն, որու մէջ Հայաստանի ցոյցերու կազմակերպիչները «ծայրայեղներ» կ'որակուէին, որոնք կ'ուզեն պարտադրել իրենց կամքը հայկական ամբողջ շարժումին: Շաբաթ օր, հանրաժողով մը գումարուած էր Երեւան եւ այդ մասին ԹԱՍ-ի տեղեկատուութիւնը կողմնակալ եւ աններկայ է: Կ'ըսէ թէ այդ ժողովին մասնակցողներէն անոնք որոնք «հանդարտութեան եւ լռջախոհութեան» հրաւէր կարդացած են դուրս քշուած են եւ իրենց տեղը գրաւած է պարագլուխներէն մէկը՝ Իգոր Մուրատեան, որ շատ ծանօթ է կը պախարակուի մամուլի պաշտօնական գործակալութեան կողմէ, մինչ չափաւոր նկատուած է: Ըստ ԹԱՍ-ի, այդ ժողովին ընթացքին, ան ըսած կ'ըլլայ.— «Ղարաբաղի Հայերը ո՛չ Մոսկուայի հանդէպ վստահութիւն ունին, ո՛չ Կեդրոնական Կոմիտէի, ո՛չ արդարադատութեան, ո՛չ ալ Ռուսերուն»: ԹԱՍ վրդովում կը յայտնէ նաեւ որ այդ հանրաժողովին ընթացքին իշխանութեանց «վերջնագիր» ներկայացնելու գաղափարը նետուած ըլլայ, արտասահմանէն օգնութիւն ուզելու եւայլն, եւայլն: Այս ամբողջը այն տպաւորութիւնը կը թողու, որ մինչ ցարդ մամուլը լուռ կը մնար, հիմա կը տարածէ այնպիսի դրդռիչ լուրեր, որոնք կարծես կը նախապատրաստեն զսպումի քաղաքականութեան մը արդարացումը: Նոյն ԹԱՍ-ը դեռ կ'ըսէ որ յոյժ այն է որ հայ աշխատաւորները «չեն հետեւիր անպատասխանատու տարրերու»:

Արտաքին նախարարութեան բանբերը՝ Գերասիմով ոչ միայն կը խոստովանէր, Երեքշաբթի օր, թէ Երեւանի մէջ զանգուածային ցոյցեր կան, այլեւ կ'աւելցնէր թէ կացութիւնը շատ լարուած է: Երեւանի բողոքի ցոյցերը կը վերաբերին նաեւ «Երեկոյեան Երեւան» թերթի գրաւումին, այն պատճառով, որ ան արձագանգ հանդիսացած էր Լեռնային - Ղարաբաղի Շրջ. Կոմիտէի Ղարաբաղի կցումը պահանջող որոշման: Բողոքի ցոյց մըն ալ տեղի ունեցած է Կիրակի բողոքելու համար այդ ուղղութեամբ, այսինքն՝ մամուլը առարկայօրէն չի տար լուրերը, ի մէջ այլոց Ղարաբաղի Շրջ. Կոմիտէի որոշումը: «Ամօ՛թ մամուլին» պոռացած են:

Արեւմտեան կամ օտար ոեւէ լրագրող չի կրնար Երեւան կամ Կովկասի որեւէ մէկ շրջանը երթալ: Ամիս մըն է դռները փակ են: «Իզվեստիա» կը գրէր՝ «Ղարաբաղ Կոմիտէի» հանրաժողովին առթիւ (Շաբաթ օր, Երեւան), որ ան գումարուած էր Շարժանկարի տունը 700 հոգիի ներկայութեան, մինչ 3000 ուրիշներ կը հետեւէին նիստին հրապարակէն, բարձրախօսներու շնորհիւ: Թերթն ալ, ինչպէս ԹԱՍ կը նկարագրէ «Ցանուն հայ ժողովուրդին խօսող» մտաւորականներ, գրագէտներ, հեռագօտողներ, գլխաւոր թիրախ առնելով միշտ Իգոր Մուրատեանը: Կը ներկայացնէ նաեւ անոնց ծրագիրը՝ Հայաստանը վերածել առանց կուսակցութեան երկրի մը, շրջանային Կոմիտէներու եւ ընկերակցական բջիջներու

մէջ ազատ ընտրութիւններ կազմակերպել, Լա Հէի միջազգային Ատեանին առջեւ ներկայացնել բողոք մը Ազրպէջանի դէմ հայկական հողամասի ապօրինի կցումի համար, Սումգայիթի գաղթականները Լեռնային - Ղարաբաղ փոխադրել, արտաքսել հոնկէ 22% Ազերիները: «Ֆիկառօ» կը գրէր Չորեքշաբթի առտու, եթէ նկատի առնուին թերթին գրածները, նախապատերազմական շրջանի մը մէջ են:

Հետաքրքրական ուրիշ հարց մը մէջտեղ կ'ելլէ այս առընչութեամբ: Խորհրդային Ռուսաստանի դաշնակցային Հանրապետութեան գերագոյն խորհուրդը դիմում մը կատարած է Խորհրդային Միութեան Գերագոյն Խորհուրդին որպէսզի «վճռական միջոցներ ձեռք առնէ: Յարգուի խորհրդային Սահմանադրութիւնը Հայաստանի եւ Ազրպէջանի մէջ, ամրապնդելու համար խորհրդային ընկերվարական հանրապետութեանց միութիւնը»: Մոսկուայի ձայնասփիւռը կ'ըսէր թէ նման դիմում մը եղած է միաժամանակ Ռուսաստանի, Ուկրանիոյ, Վրաստանի եւ Ուզբեկիստանի գերագոյն խորհուրդներուն կողմէ:

«Ֆիկառօ» այլ վարկածի մը կ'ակնարկէ, հետեւեալ խորհրդածութիւնը ընելէ ետք: Կը գրէ թէ Լեռնային - Ղարաբաղի կցումը կրնայ կատարուիլ (Սահմանադրութեան թիւ 78 յօդուած) երկու Հանրապետութեանց եւ Ռուսաստանի Գերագոյն Խորհուրդներու հաւանութեամբ (ի դէպ ոչ Հայաստանի, ոչ ալ Ազրպէջանի Խորհրդարանները այս մասին ցարդ արտայայտուած են): Ուրեմն մէկ լուծում կարելի կը թուի, կ'ըսէ թերթին թղթակիցը. — Ազրպէջանի վարչական ղեկավարութենէն պոկել եւ ոչ թէ Հայաստանի փոխանցել այլ՝ ռուսական դաշնակցային Հանրապետութեան: Որո՞ւ ապրանքը որո՞ւ կը տրուի պիտի ըսէինք, եթէ մենք ալ նման առաջարկ ըրած չըլլայինք անցեալին:

Պարոյր Հայրիկեան մամուլի ասուլիս մը տուած է Մոսկուա եւ յայտնած թէ Լաչինի ալ (Հայաստանի եւ Լեռնային Ղարաբաղի միջեւ) բնակիչները արտայայտուած են իրենց շրջանին կցումը պահանջելով Հայաստանի: Ըսած է նաեւ թէ Երեւանի Պրաւդա-ի աշխատակիցը՝ Եուրի Առաքելեան յայտարարած է թէ լուր չունի Պրաւդա-ի խնդրոյ առարկայ յօդուածէն, որու երեք ստորագրութիւններէն մէկը իրն է: Այդ յօդուածին մասին գրեցինք, խորագրուած՝ «Ցուցումներն ու իմաստութիւնը» «հակընկերվարական» որակած էր Երեւանի ցոյցերը:

***

Լարուածութիւնը աւելի մեծ չափեր կը ստանայ Լեռնային Ղարաբաղի մայրաքաղաքի՝ Ստեփանակերտի ու Բաքուի Հայերու եւ Ազրպէջանցիներու միջեւ, ըստ այլախոհ աղբիւրներու, որոնք այս երկու քաղաքներու մէջ սերտ կապեր ունին:

***

ԹԱՍ ուրիշ մեղադրանքներ ալ կ'ընէ: Կ'ըսէ թէ «Ղարաբաղի Կոմիտէ»ի ծայրայեղները «Խնայողութեան դրամատունը» երկու հաշիւ բացած են օգտագործելով միլիոններու անուններ դրամ հաւաքելու համար ի նպաստ իրենց դատին: Կամաւոր զանգուածային ծոմապահութիւններ ալ

Ս Փ Ի Ւ Ռ Ք Ը՝ Զ Օ Ր Ա Վ Ի Գ

ՄԱՐՍԷՅԼԻ ՀԱՆՐԱԺՈՂՈՎԸ

ԽՈՒՌՆԵՐԱՄ ԲԱԶՄՈՒԹԻՒՆ ՄԸ ՆԵՐԿԱՅ ԵՂԱՒ

ՄԱՐՍԷՅԼ. – («Յառաջ», – հեռաձայն).–

Երեքշաբթի իրիկուն, Մարտ 22, 3000 հոգի լեցուցած էին Վալիէ սրահը ուր տեղի ունեցաւ հանրաժողով մը կազմակերպութեամբ երեք յարանուանութեանց եւ մասնակցութեամբ գաղութի բոլոր կազմակերպութեանց. Ներկայ էին բազմաթիւ օտար քաղաքական անձնաւորութիւններ, ի մէջ այլոց՝ քաղաքապետի ներկայացուցիչ մէթր Մարսէլ Փաոլի, երեսփոխաններ՝ Միշէլ Փըզէ, Ժան Ռոաթա, Ժան Ռուսէլ, Կապրիէլ Տոմէնէք, Մօրիս Թոկա, եւրոպական Խորհրդարանի անդամ Իվէթ Ֆիւյէ, գերպ. Ինեաս Ռաճեպ, ներկայացուցիչ Անտիոքի Եկեղեցւոյ պատրիարքական էկզարքին, Միացեալ - Նահանգներու փոխ - հիւպատոսը եւայլն եւայլն: Համակրանքի հեռագիր մը ղրկած էր Նիսի երեսփոխան - քաղաքապետը՝ Ժաք Մետըսէն:

Յաջորդաբար խօսք առին Յակոբ Եպիսկոպոս Վարդանեան, Սարգիս Վրդ. Դաւիթեան, Ալպէր Մանուկեան, վերապատուելի Ժան - Տանիէլ Սահակեան, որոնք ուժգնօրէն ձաղկեցին թրքական բռնութիւնները, ներկայացուցին Ղարաբաղի Հայերու արդար պահանջը համաձայն խորհրդային սահմանադրութեան, անոնց խաղաղութեան եւ արդարութեան տենչը եւ արտայայտեցին Սփիւռքի Հայութեան համակամութիւնը: Վերջին խօսողն էր Ժորժ Խաչիկեան, որ երկարաշունչ ճառով մը բացատրեց թէ ինչո՞ւ աշխարհագրականօրէն, քաղաքականօրէն, մշակութայնօրէն, տնտեսականօրէն, մարդկայնօրէն Ղարաբաղը պէտք է կցուի Հայաստանի: Մէջ ընդ մէջ եղան արտասանութիւններ, Սահակ - Մեսրոպ երգչախումբը մեկնաբանեց «Իմ Հեռաւոր Հայրենիք» եւ «Ազգ փառապանծ»: Հաւաքոյթին աւարտին մէթր Ժաք Վարժապետեան որ վարեց հանրաժողովը, կարդաց երկու հեռագրեր մէկը՝ Կորպաչովի, միւսը՝ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին: Ժողովուրդը բուռն ծափահարութիւններով իր հաւանութիւնը արտայայտեց:

Հաւաքոյթի սկիզբին մէկ վայրկեան յոտնկայս լռութեամբ յարգուեցաւ Սումգայիթի հայ զոհերու յիշատակը:

Չորեքշաբթի, Մարտ 23, Մարսէյլի մամուլի խորագրերն էին. —

«L E P R O V E N Ç A L»

3000 ARMENIENS A VALLIER POUR METTRE LE FANATISME AU BAN DE L'HUMANITE

«L E M E R I D I O N A L»

ARMENIENS : RASSEMBLEMENT DE LA SOLIDARITE

Համայնավար օրաթերթը՝ Լա Մարսէյեզ ոչ մէկ տողով կ'արձագանգէր:

կը նախատեսուին: Նազարէթեան անուն մէկն է որ առաջարկած կ'ըլլայ Հայաստանը հռչակել «առանց կուսակցութեան Հանրապետութիւն»:

Չորեքշաբթի Իւմանիթէ ամէնէն լակոնականն էր: Կ'արժէ տալ եղածին պէս.— «ԹԱՍ գործակալութիւնը զեկոյցի մը մէջ, կը գրէ որ Երեւանի Մարտ 19-ի հանրաժողովին կազմակերպիչները պատրաստ են լրբօրէն եւ նենգօրէն օգտուելու վերակառուցման դժուարութիւններէն, դրդռիչ նպատակներու համար շահագործելու մարդոց զգացումները, որպէսզի ընկերութիւնը յետ քայլ ընէ»:

Ֆրանս - Էնթէռ Չորեքշաբթի առաւօտեան մէկ քրոնիքը նուիրուած էր այս հարցին եւ լրագրողը մտահոգ կը թուէր ոչ միայն Հայաստանի համար, այլեւ մանաւանդ կորպաչովեան քաղաքականութիւնը վտանգուած կը տեսնէր, վերջին իրադարձութեանց լոյսին տակ: Հակակորպաչով հոսանքը սկսած է օգտագործել, ինչպէս կը մտածուէր արդէն, Հայաստանի դէպքերը ձախողեցնելու համար ընդհ. քարտուղարին հրապարակայնութեան քաղաքականութիւնը:

***

Մոնտ կ'արձագանգէր Փարիզի հանրաժողովին, ներկաներու թիւը 11-էն 12 հազարի հասցնելով, ինչ որ անգամ մը համար, եթէ նոյնիսկ չի համապատասխաներ իրականութեան, մեր գործին կու գայ:

***

Քիչ մը զուարճալի կէտով մը լրացնելու համար լրատուութեան այս բաժինը, ըսենք որ Չորեքշաբթի օր, Քանար Անշէնէ երգիծաթերթը ծաղրանկար մը հրապարակած էր, ուր Կորպաչով պաբէզօտ մը հագած կ'երգէ, Ֆրանսացիներու մէկ հին այլ ծանօթ երգը, բառերը անշուշտ իր կացութեան յարմարցնելով: Արդիւնքը կ'ըլլայ. —

« J'ai des troubles dans l'Caucase ,
l'Arménien qu'est pas bien,
le Letton pas trop bon,
le Tatar qui s'égare··· »

Վ Ե Ր Ջ Ա Պ Է՛ Ս

ՄԻԹԵՐԱՆ.–

«ԱՅՈ՛, ԹԵԿՆԱԾՈՒ ԵՄ»

Անակնկալ չէր: Նորութիւն չէր: Միայն ոմանց համբերութիւնը հատնելու վրայ էր: Սիւսփէնսը վերջացաւ: Նախագահը կ'ուզէ թեկնածու ըլլալ, իբրեւ համախմբող մը: Ապահովելու համար ընկերային խաղաղութիւնը, կ'ուզէ որ Ֆրանսա միացած մնայ եւ չըլլար, եթէ կ'ըսէ.— «Ձեռք առնուի անհանդուրժող մարդոց կողմէ, կուսակցութիւններու, խմբակներու, պանտերու»: Այս վերջին որակումները, պարզ է, վրդովեցին առաջին առթիւ Շիրաքը: Ծրագիր չներկայացուց, աւելի՝ ուղղութիւններ ունի: Կարեւորը 1992-ի պայմանաժամն ըլլալով, երկրորդական կը նկատէ ազգայնացման եւ ապազգայնացման հարցերը: Չի ծածկեր որ 72 տարեկան է եւ պիտի նախընտրէր 10 տարի նուազ ըլլալ, բայց Ժիւլ Ռոմէն ըսած է.— «Երիտասարդութիւնը այն ժամանակն է, զոր ունինք մեր առջեւ»: Եթէ վերընտրուի, նախարարապետ մը կը նշանակէ անմիջապէս, եթէ այդ նախարարապետը իր կառավարութեամբ Ազգ. Ժողովի վստահութիւնը չստանայ, այն ատեն միայն կը լուծէ ժողովը:

Այս յայտարարութիւնները եղան Երեքշաբթի իրիկուն Անթէն 2 հեռատեսիլի կայանի լրատուութեան ընթացքին:

Միթերան, Ե. Հանրապետութեան 3-րդ Նախագահն է որ իր թեկնածութիւնը կը դնէ երկրորդ եօթնամեակի մը համար (Տը Կոլ, Ժիսքար):

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ԻՐԱՆԵԱՆ իշխանութիւնները օտար թղթակիցներու ալ ցոյց տուած են իրենց գրաւած քրտական գիւղերու հազարաւոր Քիւրտերու դիակները: Կը հաստատուի որ 5000 Քիւրտեր սպաննուած են քիմիական ռումբերով, որոնց գործածութիւնը արգիլուած է, ոչ՝ պատերազմութիւնը:

Les éléments historiques de la revendication arménienne sur le Haut-Karabagh

Dr Yves TERNON

Les manifestations d'Erevan et les pogroms de Soumgaït, les premières par leur ampleur, les seconds par leur barbarie, ont mis en relief une évidence : en Transcaucasie, les traditionnelles ferveurs nationalistes n'ont pas perdu de leur vigueur. Le dégel a fait fondre les illusions du mythe de l'internationalisme prolétarien triomphant des forces obscures du nationalisme bourgeois. L'idéologie marxiste avait un temps opacifié le miroir. Il est redevenu transparent et il renvoie l'image d'une vérité incontournable : l'identité nationale est, en Transcaucasie, la principale valeur politique.

Mais, s'ils sont dans la République arménienne Soviétique largement majoritaires, représentant avec 90% des habitants la plus forte densité ethnique des républiques soviétiques, les Arméniens sont près d'un million dans les deux autres républiques de Géorgie et d'Azerbaïdjan, et, dans cette dernière, ce que soit dans l'enclave du Haut-Karabagh ou dans les villes, ils constituent une population otage, qui pourrait, à la faveur du déchaînement de haine raciale, être livrée à la férocité de la populace. Le conflit arméno-tatare de 1905, les massacres de Bakou en 1918, les violences azéries d'aujourd'hui expriment tous le même antagonisme ethnique : ces voisins ne peuvent vivre en paix s'ils ne sont séparés par les cloisons étanches de frontières nationales. Ainsi, la question du Haut-Karabagh devient une urgence politique qui exige des solutions immédiates, au risque de voir éclater des violences d'une ampleur inconnue depuis la tragédie de 1915 dans l'Empire ottoman.

La diaspora arménienne en dehors de l'U.R.S.S. est certes concernée au premier chef. Cependant l'analyse de la situation impose la modération. On ne verse pas de l'huile sur le feu, surtout quand ce sont les autres qui risquent d'être brûlés. Le Parti communiste de l'U.R.S.S., et lui seul, est à même de trancher la question et d'apaiser les esprits. Les souhaits de la diaspora arménienne doivent être exprimés. Une solidarité avec les Arméniens d'Union Soviétique doit être manifestée. Il est nécessaire que tous sachent, là-bas, que leur sort préoccupe tous les Arméniens à travers le monde. Mais il serait irresponsable et maladroit d'exciter les esprits et d'exiger plus ici qu'on ne demande à Erevan.

Ce préalable précisé, je viens verser ma contribution technique à ce problème qui vous préoccupe, et rappeler, dans un souci d'objectivité et de sérénité, les fondements historiques de la revendication arménienne sur le Haut - Karabagh.

Sans remonter jusqu'à un lointain passé, sans rappeler qu'au Ve siècle la province d'Arzakh faisant partie de la Grande Arménie des Arsacides, qu'elle fut occupée au VIIe siècle par les Perses, au VIIIe siècle par les Arabes, pour redevenir indépendante aux XIe et XIIe siècles, avant de retomber sous le joug des Ottomans, puis de Perses, sans évoquer la glorieuse épopée des Méliks du Karabagh au temps de David Beg, et la démarche d'Israël Ori sollicitant la protection de la Russie, il suffit de commencer cette évocation historique au XIXe s. Le régime tsariste avait alors tracé des divisions administratives qui visaient à interdire les tendances séparatistes. La découpe des provinces transcaucasiennes interdisait tout espoir d'autonomie fondé sur des bases ethniques et géographiques. La guerre mondiale, le génocide, les révolutions bolcheviques firent éclater ces structures. L'émergence de partis nationaux géorgien, arménien et tatar avait préparé ce regain de nationalisme. L'illusion d'une fédération des trois peuples en une république démocratique de Transcaucasie fut dissipée du 26 au 28 mai 1918, lorsque chacune des républiques proclama son indépendance. La république d'Azerbaïdjan se définit Transcaucasie orientale et méridionale, affichant par là ses prétentions territoriales sur les régions de l'Arménie historique. Au cours de la brève existence de la République Arménienne, le conflit arméno - tatar ressurgit. Il portait sur les montagnes du Karabagh et du Zanguezour que les deux peuples considéraient comme leur territoire historique. Les partisans arméniens tinrent le Zanguezour jusqu'à la fin de 1918. En novembre cependant, le général Thomson, arrivé à Bakou et mandaté par les Alliés pour apaiser les querelles entres les républiques transcaucasiennes, règle les litiges frontaliers : il attribue le Karabagh à l'Azerbaïdjan et rend à la République Arménienne le district de Nakhitchevan alors occupé par les Turcs. L'administration arménienne ne peut cependant s'installer au Nakhitchevan qu'en mai 1918 grâce à la protection d'un détachement militaire anglais.

C'est ainsi qu'en 1919, les Tatars - que depuis l'indépendance de l'Azerbaïdjan on dénomme Azeris - s'installent au Karabagh. Le gouverneur azeri, Khosran Bey, fait désarmer les groupes de paysans arméniens et feint d'ignorer les violences azéries. A Choucha, en avril 1919, la population arménienne est en partie massacrée. La question du Karabagh n'est cependant pas réglée. Il existe un accord provisoire entre la république d'Azerbaïdjan et les Arméniens du Karabagh, selon lequel la région est incorporée à la République d'Azerbaïdjan mais forme une unité administrative contrôlée par les Arméniens. Cet accord n'est cependant pas reconnu par la République Arménienne qui continue à revendiquer le Karabagh.

Lorsque le 20 avril 1920, la République socialiste soviétique d'Azerbaïdjan est proclamée, la situation est transformée. La République socialiste d'Azerbaïdjan reconnaît la République démocratique géorgienne le 7 mai, et signe avec elle un traité d'amitié, mais elle n'accepte de reconnaître la République arménienne qu'après le retrait des troupes arméniennes de Zanguezour et elle exige que le Haut-Karabagh reste sous contrôle azeri. Enfin, l'Armée rouge traverse en mai 1920 le Nakhitchevan pour contrôler la frontière entre la Turquie et la Perse, et la République arménienne n'a pas les moyens de s'y opposer à l'Armée rouge. Bien que des affrontements se produisent entre Arméniens et Bolcheviks.

Tout change au début de décembre 1920, lorsque le pouvoir soviétique s'installe à Erevan. L'opportunité commande aux Bolcheviks d'appâter les Arméniens par des promesses. Le 1er décembre, Narimanov, membre du Parti social - démocrate musulman Hummet et dirigeant du comité révolutionnaire caucasien, le REVKOM, fait à la République arménienne, au nom de la République socialiste soviétique d'Azerbaïdjan, la promesse solennelle de restituer le Zanguezour, le Nakhitchevan et le Haut-Karabagh à la future Arménie soviétique. Voici cette déclaration qui est considérée par les Arméniens soviétiques comme un engagement formel :

«L'Azerbaïdjan soviétique, allant à la rencontre du peuple travailleur et fraternel arménien dans sa lutte contre le pouvoir dachnak qui faisait et fait couler le sang de nos meilleurs camarades communistes en Arménie et dans le Zanguezour, déclare que dorénavant aucun conflit territorial ne sera cause d'une effusion de sang entre les deux peuples voisins séculaires, l'arménien et le musulman. Le Zanguezour et le Nakhitchevan font partie intégrante de l'Arménie soviétique. Le plein droit à l'autodétermination est accordé au peuple du Karabagh».

Le président du KAVBURO, c'est-à-dire du Bureau Caucasien du Parti Communiste russe - Serge Ordjonikidze, qualifie cette promesse d'acte historique, mettant fin à la question arméno - tatare, qui avait jadis opposé les travailleurs arméniens et musulmans. Il ne faisait alors officiellement aucun doute que, comme l'affirmait Lénine saluant le 2 décembre 1920, l'instauration du pouvoir soviétique à Erevan, une solidarité fraternelle unissait les travailleurs d'Arménie, de Turquie et d'Azerbaïdjan. L'engagement de Narimanov était ratifié par Staline dans la Pravda du 4 décembre 1920 : «Le 1er décembre, écrit-il, l'Azerbaïdjan soviétique renonce de son plein gré aux provinces contestées et déclare remettre à l'Arménie soviétique le Zanguezour, le Nakhitchevan, le Haut-Karabagh». Le 7 décembre, le Comité Révolutionnaire et le Comité National des Affaires Etrangères de l'Azerbaïdjan communiquent à la presse leur décision : «A dater de ce jour, le Nagorny-Karabagh (c'est-à-dire les montagnes du Karabagh) et le Nakhitchevan font partie intégrante de la République socialiste soviétique d'Arménie».

Mais les intérêts de la Révolution se transforment selon la conjoncture. Le rapport de forces n'est guère favorable à l'Arménie. Les Bolcheviks doivent rallier les Azeris plus nombreux et plus rétifs et se concilier la Turquie kémaliste. Comme l'expliquait l'historien arménien bolchevik Borian : «il fallait choisir entre les intérêts arméniens et ceux du pouvoir soviétique». Il est évident que la diplomatie soviétique tenait compte de l'importance du rôle politique de la Turquie en Orient contre l'impérialisme occidental, et non de la puissance réelle de la Turquie par rapport à celle de l'Union Soviétique».

C'est dans cet esprit qu'est signé le 16 mars 1921 entre le gouvernement de la Grande Assemblée Nationale de Turquie et la République Fédéraliste Socialiste des Soviets Russes, le traité de Moscou. L'article 3 est ainsi rédigé : «Les parties contractantes approuvent l'autonomie, sous la protection de l'Azerbaïdjan, du Territoire de Nakhitchevan, dont les limites sont mentionnées dans le présent annexe au présent traité, sans que toutefois cette protection puisse être transférée à un autre Etat. ...» Voici donc que la Russie Soviétique,qui,dans le même traité, cède à la Turquie Kars, Ardahan et Artvin, et ne récupère que le port de Batoum, place le Nakhitchevan sous protectorat azeri. Non seulement les Bolcheviks font une concession au pan-turquisme, mais ils reconnaissent à un Etat étranger un droit de regard sur un territoire soviétique, puisqu'il est précisé que le Nakhitchevan ne peut être cédé à un Etat tiers, c'est-à-dire à l'Arménie. C'est un exemple unique dans les traités signés entre l'Union Soviétique et d'autres nations.

Pourtant, dans un article du journal «Kommunist», d'Erevan, du 23 avril 1921, l'assurance que le Nakhitchevan et le Karabagh font partie intégrante de l'Arménie soviétique est renouvelée. A ce moment, en effet, les Bolcheviks tentent de réduire les derniers foyers de résistance au Zanguezour après l'insurrection Dachnak. Le traité de Moscou avait défini les frontières entre la Turquie et la Transcaucasie. Il restait à fixer les frontières entres les républiques transcaucasiennes devenues soviétiques.

Le 2 mai 1921, le KAVBURO crée une commission chargée de résoudre ce problème. Présidée par Kirov, premier secrétaire du Parti communiste azeri, cette commission se réunit à Tiflis du 25 au 27 juin. Dès la première séance, le représentant arménien, Bekzadian demande aux membres de la Commission de tenir compte des amputations territoriales qu'a subies l'Arménie et de lui faire des concessions en lui attribuant en particulier le Haut-Karabagh qui est alors à 94%. arménien. Il ajoute que lui est le président du Sovnarkom - c'est-à-dire du Conseil des Commissaires du Peuple arménien, Miasnikian, – en ont parlé avec Staline qui a donné son accord. Mais les autres représentants rejettent cette requête et Ordjonikidze propose de soumettre la question des frontières à l'arbitrage du Kavburo. Le 4 juillet, le Kavburo se réunit pour statuer sur le sort du Haut-Karabagh. Une motion proposant d'attribuer le Haut-Karabagh à l'Arménie est acceptée par 5 voix contre 3. Narimanov demande alors que la décision soit soumise à la plus haute instance, c'est-à-dire au Comité Central du Parti Communiste russe. Le 5 juillet, Ordjonikidze et Nazaretian qui avaient voté la veille en faveur du rattachement à l'Arménie, se retractent, sans doute après avoir sollicité l'avis de Staline et déclarent : «En raison de la nécessité de maintenir une paix nationale entre musulmans et Arméniens, en raison aussi des liens économiques du Haut et du Bas-Karabagh, du fait des attaches permanentes de ces régions avec l'Azerbaïdjan, le Haut-Karabagh sera doté d'une large autonomie, mais fera partie de l'Azerbaïdjan.

(à suivre)

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

Միլանոյի Բազմարհեստից ճարտարապետութեան մասնաճիւղի եւ Հայաստանի Գիտութիւնների Ակադեմիայի համագործակցութեամբ հրատարակուեց «Հայկական ճարտարապետութեան վաւերագրեր» մատենաշարի 17–րդ հատորը «Գանձասար», Միլանօ, OEMME հրատարակչական տուն, 1987 :

Հատորը պարունակում է իտալերէնով, անգլերէնով (Թարգ.՝ Բրիան Ֆլեմինգ) եւ հայերէնով (Թարգմ.՝ Անի Թօթոյեան) հրատարակուած երկու յօդուածներ՝ Բագրատ Ուլուբաբեանի եւ Մուրադ Հասրաթեանի խմբագրութեամբ: Առաջինը՝ «Պատմական ամփոփ ակնարկ «Ջար Ոգիներու Երկիր»ի Աղուանք կամ Արցախի շրջան» վերնագրով ուրուագծում է Արցախ նահանգի աշխարհագրական դիրքը եւ պատմական որոշիչ հանգրուանները : «Գանձասար վանքը կը գտնուի պատմական Հայաստանի ծայրագոյն արեւելեան կողմը՝ Երասխ եւ Կուր գետերու միջեւ : Հողամաս մը՝ որ պատմութեան ընթացքին կրած է զանազան անուանումներ : Ան, կոչուած է՝ Արտախունի կամ Ուրդեխէ Ուրարտացիներու կողմէ. Ստրաբոն զայն կը յիշէ Օրխիստինէ անուան տակ. Հայերը կը կոչէին զայն Արցախ, իսկ աւելի ուշ Խաչէն: Միւս Հռոմէացիները՝ Ալպանիա (պարսկական տառադարձութեամբ «Ջար Ոգիներու Երկիր»). եւ ժամանակակից շրջաններում կոչուած է՝ Աղուանք, Արցախ եւ Ղարաբաղ (սեւ այգի) : Արցախը սկզբում մաս է կազմել ուրարտական Պետութեան, իսկ յետոյ ներառուել է հայկական հողամասում : Հնագիտական տուեալների վրայ հիմնուելով կարելի է եզրակացնել, որ Արցախի պատմութիւնը, սկսեալ ուրարտական Թագաւորութեան հիմնադրումից, անբաժան է եղել Հայաստանում տե-

ՍՏԱՑԱՆՔ

ԱՆԿԱՏԱՐ
ԵՒ ԱՅԼ
ՊԱՏՄՈՒԱԾՔՆԵՐ
Հեղինակ՝ ՅԱԿՈԲ ԿԱՐԱՊԵՆՑ
Նիւ – Եորք, 1987

ղի ունեցած իրադարձութիւններից: Արցախի առաջին եպիսկոպոսը Ս. Գրիգորի Լուսաւորչի թոռ՝ Գրիգորիսն է եղել: Սակայն Զ. դարի սկիզբին ծայրայեղական կրօնականները ստիպում են կեդրոնական հոգեւոր իշխանութեան, որ իրենց եպիսկոպոսին յանձնուի Կաթողիկոսի տիտղոսը: Արցախը եւ տեղւոյն եկեղեցին, արտաքին արշաւանքներին եւ մահմետականութեան տարածումին հանդիպադրելուց բացի, ընդվզում են բիւզանդական իշխանութեան եւ եկեղեցւոյ ծաւալապաշտական ձգտումներին դէմ, պահելով իրենց կրօնական անկախութիւնը: Արցախը կարեւոր դեր է կատարել հայկական միջնադարեան պատմութեան մէջ: Այնտեղ ծնուել են Դաւթակ Քերթող, Մովսէս Կաղանկատուացի, Վարդան Արեւելցի եւ ուրիշներ, որոնք հիմնել են նաեւ հայկական զանազան համալսարաններ, ինչպէս՝ Գանձասար, Խանդրավանք եւայլն: «Ազգային ինքնութեան բնորոշիչ տարրերը պահպանելու եւ ծաւալելու մղուած միջնադարեան չարունակական գործունէութիւնը, յատկապէս ԺԷ. — ԺԹ. դարերու ընթացքին, ծնունդ տուաւ ազգային գիտակցութեան մը որ առաջին հերթին յայտնուեցաւ անկախութեան չար ժամերու ձեւով, եւ յետագային դարձաւ շրջանի ինքնավարութիւնը իրականացնող ազդակ»:

Երկրորդ յօդուածը՝ «Գանձասարի վանքի ճարտարապետութիւնը» հանգամանօրէն վերլուծում է վանքի ճարտարապետական համալիրը: «Գանձասարի վանքի ճարտարապետական համալիրը կը գտնուի նոյն անունը կրող բարձունքի մը գագաթին, ներկայ Ղարաբաղ նահանգի — Մարտակերտի շրջան — Վանք գիւղի հարաւ-արեւմտեան կողմը: Վանքը կը գտնուի Խաչէն ձորի արեւմուտքին ու կը տիրապետէ անոր: Ան կը նշմարուի շատ հեռուներէն իսկ, ոչ միայն իր դիրքին, այլ նաեւ գոյներու հակասութեան պատճառաւ: Արդարեւ, եկեղեցին՝ կառուցուած կարմրորակ տուֆով, — ինչ որ ժամանակի ընթացքին փոխուած է սրճագոյնի — գիւրաւ կը զանազանուի իր եաւին գտնըւող անտառին մուգ կանանչ ենթախորքին վրայ: Համալիրը կը բաղկանայ եկեղեցիէ մը, գաւիթէ մը, միաբաններու բընակութեան խուցերէն, տնտեսական շէնքերէ եւ երկյարկանի շէնքէ մը, որ ԺԹ. դարուն կառուցուած է իբր դպրոց»:

Պատմական հակիրճ ժամանակագրութիւնը, մատենագիտութիւնը, չափագրումները եւ լատինատառ հայկական եզրերի խալերէն եւ անգլերէն բացատրութիւնները լրացնում են վերոյիշեալ յօդուածները: Իսկ 34 հիանալի լուսանկարներ ընկերակցում եւ ամբողջացնում են այս հատորը, որը իր բարձր որակով, ընտիր հրատարակութեամբ եւ նամանաւանդ Ղարաբաղի միացման առընչութեամբ տեղի ունեցած վերջին իրադարձութիւնների բերմամբ չի կարող անտարբեր թողնել նոյնիսկ թղթատող հայ ընթերցողին:

ցողին:

ՎԱԶՐԻԿ ԲԱԶԻԼ

ՄԱՐԶԱԿԱՆ

ՖՈՒԹՊՈԼ

«ԱՐԱՐԱՏ» — 88ի կազմը

Խորհրդային 51-րդ ախոյենութեան մասնակցող «Արարատ»ի կազմը հետեւեալ պատկերը կը պարզէ:

Խումբի պետ՝ Ս. Յարութիւնեան, գըլխաւոր մարզիչ՝ Ա. Անդրէասեան, մարզիչներ՝ Ս. Մարտիրոսեան եւ Ս. Պետրոսեան:

ՄԱՐԶԻԿՆԵՐ

Ա. Պոդշիվալով	24 տարեկան
Ա. Անտոնեան	27 տարեկան
Յ. Աբրահամեան	19 տարեկան
Յ. Կիրակոսեան	32 տարեկան
Ս. Սարգսեան	25 տարեկան
Աշոտ Խաչատրեան	29 տարեկան
Ա. Չիլինգարեան	26 տարեկան
Ա. Այվազեան	28 տարեկան
Մ. Մարգարեան	29 տարեկան
Գ. Ենգիբարեան	24 տարեկան
Գ. Քամալեան	24 տարեկան
Ռ. Յակոբեան	30 տարեկան
Բ. Մելիքեան	28 տարեկան
Ռ. Քոչարեան	25 տարեկան
Եղ. Վերանեան	25 տարեկան
Յ. Պօղոսեան	21 տարեկան
Է. Օսիպեան	23 տարեկան
Ա. Խաշմանեան	21 տարեկան
Պ. Գալստեան	27 տարեկան
Կ. Մարկոսեան	20 տարեկան
Ս. Յովհաննիսեան	20 տարեկան
Ս. Բաղդասարեան	22 տարեկան
Կ. Գալստեան	21 տարեկան
Վ. Խաչատրեան	20 տարեկան
Յ. Բաղիրեան	19 տարեկան
Ա. Դեմիրճեան	18 տարեկան
Բ. Սաֆարեան	24 տարեկան
Ա. Տօնոյեան	19 տարեկան

Ի դէպ, նշենք որ «Արարատ»ի հրաժեշտ տուած է խումբին լաւագոյն ամբարկուներէն Համլետ Միխիթարեան: «Հայաստանի Ֆիզկուլտուրնիկ»ի Մարտ 5-ի թիւին մէջ իր ստորագրած յօդուածով գըլխաւոր մարզիչը՝ Արկադի Անդրէասեան, հետեւեալ ձեւով կը բացատրէ Միխիթարեանի մեկնումը. «Նախ, անհրաժեշտ է անկեղծօրէն խոստովանել, որ ահա երեք տարի է, ինչ Միխիթարեանը, որն անվիճելիօրէն օժտուած է հմուտ յարձակողի լաւ ունակութիւններով, ցաւօք, առաջրնթաց չի ապրում: Մենք նրան բազմիցս փորձել ենք օգնել, ցոյց տալ դժուարութիւնները յաղթահարելու միջոցները: Հաւանաբար, չի ընդունել մեր դիտողութիւնները, գուցէ դրանից ինչ — որ տեղ նեղսրտել, եւ ահա յանկարծ ներկայացնում է դիմում ու խնդրում իրեն ազատել կոլեկտիւից: Համոզումները չօգնեցին, թիմում զոռով պահելն էլ իմաստ չունի, եւ թիմի ղեկավարութիւնը գտաւ, որ պէտք է բաւարարել նրա ցանկութիւնը»:

ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉ

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ֆրանսահայ Կապոյտ Խաչի 33-րդ Շըրջանային Ժողովը, որ տեղի ունեցաւ Մարտ 4, 5, 6-ին, Վիէն, ընտրեց իր նորակազմ Շրջանային Վարչութիւնը:

Իր առաջին իսկ նիստին, նորընտիր Շրջանային Վարչութիւնը ընտրեց իր դիւանը՝ հետեւեալ կազմով. —

Ատենապետուհի՝ Տիկ. Լօրա Ֆօրլանի

փոխ — ատենապետուհի՝ Տիկ. Լիւսի Զապունեան

Քարտուղարուհիներ՝ Տիկ. Ժանն Պետիկեան, Տիկ. Շաքէ Թօփալեան

Գանձապահուհի՝ Տիկ. Ալիս Օհանեան

Խորհրդականներ՝ Տիկ. Ժանէթ Մատոյեան, Տիկ. Սեդա Թորոսեան, Տիկ. Օտէթ Մաղաքեան (Կեդր. Ֆրանսա), Օրդ. Անի Ժամուզեան (Մարսէյլ)

***

ԼԻԲԱՆԱՀԱՅ ՏՂՈՑ ՕԳՆՈՒԹԻՒՆԸ

Ֆրանսահայ Կապոյտ Խաչի Շրջանային Վարչութիւնը ներկայիս կը յայտնէ, որ Ֆրանսայի Կեդրոնական Դրամատան արտօնութեամբ, Լիբանահայ Օգնութեան Խաչին առաքած է 400.000 Ֆրանք:

Ցարդ առաքուած օժանդակութիւնը այսպէսով կը հասնի 538.000 Ֆրանքի:

Այս իրագործումը կը պարտինք բոլորին առատաձեռնութեան:

Շարունակեցէք առաքել ձեր նուիրատուութիւնները.—

C.B.A.F. — Enfants du Liban
17, rue Bleue, 75009 Paris

ՁՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԱԾ ՁԵՌԱԳԻՐՆԵՐԸ ՉԵՆ ՎԵՐԱԴԱՐՁՈՒԻՐ

ԵՐԵՒԱՆ ↔ ՓԱՐԻԶ ՀԵՌԱՏԻՊ

ԵՐԵՒԱՆ (ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ — ՄԱՐՏ 11 — 15)

ՀԱՅ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԹԱՐԳՄԱՆԻՉՆԵՐՈՒ ՆՈՐ ԽՈՒՄԲ

1933 թուականին Մ. Կորքիի գաղափարին հիման վրայ ստեղծուեցաւ Մոսկուայի Գրականութեան Հիմնարկը, որ յետագային իր խակ՝ ռուս մեծ բանաստեղծին անունով կոչուեցաւ:

Այստեղ ուսանած են նաեւ հայ անուանի շատ գրողներ, ինչպէս Սիլվա Կապուտիկեան, Գէորգ Էմին եւ Պարոյր Սեւակ: Այս տարի հինգ տարուան ուսումնառութենէ մը ետք, հայ գրականութիւնը օտար լեզուներու թարգմանելու համար Հայերէ եւ այլազգիներէ բաղկացած 7 հոգինոց խումբ մը կ'աւարտէ գրականութեան այս հաստատութիւնը:

Բաւարդ դարէ աւելի է, որ այստեղ արդէն հայերէնէն թարգմանիչներ կը պատրաստուին, սակայն ներկայ շըջանաւարտ խումբին յատկանշական կողմն այն է, որ ուսումնառութեան առաջին տարիէն ի վեր ուղղուած էր մասնաւորապէս արեւմտահայ գրականութենէն թարգմանելու:

Խումբի ղեկավար Աշոտ Սահրադեան, ինք եւս աւարտած է Մոսկուայի գրականութեան հիմնարկը ու այսօր լծուած է թարգմանչական աշխատանքին. ան թարգմանութիւններ ունի Գ. Զօհրապէն, Ա. Դարեանէն, Վ. Թօթովենցէ, Կ. Զարեանէն: Եւ ահա այս տարի շուտով լոյս կը տեսնէ «Արեւմտահայ արձակը» ժողովածուն, որուն կէսէն աւելին թարգմանած են իր ուսանողները:

***

ԳՈՐԻՍԻ ԹԱՆԳԱՐԱՆԻՆ ՆՈՐ ՆԻՒԹԵՐԸ

Գորիսի ժամանակակից արուեստի թանգարանը ամբողջացած է նկարիչ Սարօ Կալենցի երեք կտաւներով, որոնք Ռազմիկ Դաւոյեանի, Հրանտ Մաթեւոսեանի եւ Տիգրան Մանսուրեանի դիմանըկարներն են: Այսպէսով թանգարանին հաւաքածոյի թիւը կը հասնի հարիւրի: Ցուցադրուած են տարբեր սերունդի նըկարիչներու՝ Յովհաննէս Զարդարեանի, Յակոբ Յակոբեանի, Յակոբ Անանիկեանի, Ռուդոլֆ Խաչատրեանի, Ռոբեր Էլիբեկեանի գործերը: Ասոնց կողքին տեղ գըտած են նաեւ շրջանի երիտասարդ նկարիչներու կտաւները, ժողովրդական վարպետներու գործերը, բրուտագործական նմոյշներ: Թանգարանը գոյութիւն ունի երեք տարիէ ի վեր: Անոր կողքին կը գործէ նկարչական մանկական խմբակ մը, որ կ'ընդգրկէ աւելի քան քառասուն երախաներ:

ԽԱՐԻՍԽԷՆ ՀԵՌՈՒ

(ՎԷՊ)

ՆԻԿՈՂՈՍ ՍԱՐԱՖԵԱՆ

— Ո՞վ է այդ տղան:

— Սանտալեան Վարդօն է, չե՞ս ճանչնար Տրապիզոնցիներու տղան:

— Հետի կիները հայ չեն երեւար:

— Ի՞նչպէս թէ չէ, երեքն ալ հայ են. տղուն քովի նստողը ապագայ նշանածն է, միւսը՝ մայրը, հարուստ Հէքիմէեաններէ, լսած չե՞ս. անգլիի կինը, մարմրող ձեւերով…

— Հա՛ էդ պիտի ըսեմ, էդ ի՞նչ յուզումներ են, կարծես թէ ինքն է երգողը, էդ ինչպէ՞ս կ'ուտի…

— Երգիչ մը կինն է: Աղուոր աչքեր ունի, ուրիշ ոչինչ: Մօտէն շատ մեծ բան մը չէ…

— Հա՞, — բացուեցան Կիրակոսի պզտիկ աչքերը, — բան մը ունեցած ես հետը. չէ նէ…

— Ես չէ, ես չէ, բայց ուրիշին հետ է կ'ըսեն…

— Միւսը, ընկերդ, ան ալ հարուստ չէ՞, ինչպէ՞ս գլխէ կը հանէ հարուստ աղջիկը:

— Տեղը մնայ, տեղը մնայ սատնկ աղջիկը: Վարդոյին համար դրամով աղջիկ ըլլայ, ինչ կ'ուզէ ըլլայ: Ընտանիքով սատնկ են անոնք: Եղբայր մը ունի, ան ալ սատանկ կը մտածէ եւ աւելի գէշ: «Դրամը կ'առնեմ, կ'ըսէ, քանի մը տարի կ'ապրիմ, ետքէն ալ գլուխս կ'առնեմ տեղ մը կ'անցնիմ»:

Հոս բարձրացաւ պասսոյին կատաղի ձայնը: Դողացին կամարները: Դարձաւ եւ ժպիտ մը ըրաւ նուագախումբին երիտասարդ ղեկավարը:

Կիրակոս քաշեց տղուն թեւէն եւ պոռաց:

— Նստի՛ր, պարապ տեղ կայ դիմացը:

— Չէ, մէռսի, պիտի երթայի արդէն:

— Չէ նէ էնոնց հետ ես:

— Չէ, զատ տեղ նստած էի ես, Աստուած վկայ, չէ … Կ'երթայի արդէն, տեսայ ձեզ (աչքին տակով կը նայէր Մակեդոնին) եւ բարեւեմ անգամ մը՝ ըսի եւ հարցնեմ քանի ատիթն է…

— Նստիր, ջանըմ, նստիր բան մը առ, կ'երթաս նորէն:

— Չէ, իրաւ որ չէ՛, չեմ կրնար, ժամադրութիւն ունիմ: Ի՞նչ եղան Հայրենակցական ժողովի դիմումները, պր. Կիրակոս…

— Տեղեկութիւն չունիմ իսկապէս: Ինձ ուզեցին նշանակել էդ գործի համար՝ հարկ եղածը ընելու, բայց ես մերժեցի:

— Ո՞վ ձենէ զատ կարող էր ընել, պր. Կիրակոս: Պէտք չէր մերժել: Ո՞վ ձենէ զատ մեր մէջ կարող է մանրամասն տեղեկութիւն ունենալ այդ խնդիրներու մասին…

— Մի օր կը խօսենք էդ բոլորի մասին:

— Չէ, բայց ազգին այդքան ծառայութիւն տալէ, ձեր անձը վտանգելէ վերջ, դուք արժանի էիք, իմ կարծիքովս … Ինչ որ է … ձգենք … ուրիշ առթիւ կը խօսինք: Ո՞ւր կրնանք հանդիպիլ իրար …

— Ես կուգամ ձեզի, — վրայ բերաւ խակոյն Կիրակոս:

— Լաւ, լաւ, կը սպասեմ այն ատեն օր մը … գործերը ի՞նչպէ՞ս են:

— Գէշ:

— Է՛, հիմա առհասարակ լաւ չէ ամէն կողմ, կը շտկուի, հոգ ընելու չէ … Մընաք բարով, պր. Կիրակոս:

— Ո՞վ է, — կը հարցնէ Մակեդոն, երբ կը հեռանայ անոր երկար հասակը, գլուխներու եւ ուսերու վրայէ:

— Ծանօթ մը:

— Ի՞նչ է եղեր կինդ:

— Հիւանդանոցն էր:

— Հապա բան մը չըսի՞ր ինծի մինչեւ հիմա:

— Ի՞նչ ասեմ, ջանըմ:

— Ինծի նայէ՛, քեզի բան մը ըսեմ, կ'ուզես մտիկ ըրէ, կ'ուզես չէ. վազ անցիր այդ կնոջմէդ…

Այս ըսելով՝ Մակեդոն մօտեցաւ եւ մխրճեց նայուածքը բարեկամին աչքերուն մէջ, որոնք յոգնած ու չուարած վիճակ մը առին եւ լեցուեցան: Մակեդոն քով-քովի բերաւ իր սեւ յօնքերը, առաջացուց կզակը եւ սպասեց:

Կիրակոս չէր կրնար մերժել այդ բարի խորհուրդը, բարի եւ տրամաբանական: Բայց կը մտածէր նաեւ՝ քիչ առաջուան կնոջ մասին, որուն ամուսինը կը տանէր զայն համարձակօրէն եւ առանց տրտնջալու: Ու տկար կը գտնէր Կիրակոս՝ դիմացինին ճիգը, ճզմելու համար ներքին ճիւաղը, որ կը շարժի միշտ տրամաբանութեան հակառակ: Կ'ուզէր խոստովանիլ ու աւելցնել ուրիշ շատ մը վարկաբեկող բաներ, որոնց տեղեակ չէր Մակեդոն: Կ'ուզէր զէնքեր տալ Մակեդոնին: Բայց չկրցաւ բանալ բերանը, եւ միւսը քաշեց իր գլուխը:

Երբ Մակեդոն ինկաւ իր անտարբեր խաղաղութեան մէջ, Կիրակոս զգաց ահարկու ցաւ մը, ինչպէս կը զգար վիրաւոր մը, երբ անոր վէրքէն դուրս կը քաշուի դանակը: Զարուհի կ'ապրէր: Ցղի՞ էր Աւետիսէն, թէ՞ վիժած…

(Շար. 58)

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

ՎԱԼԱՆՍ. — Պր. Յակոբ Գապայեան եւ ընտանեկան բոլոր պարագաները իրենց խորին շնորհակալութիւնները կը յայտնեն բոլոր անոնց որոնք ծաղիկով, փոխան ծաղիկի նուէրներով, անձամբ թէ գրաւոր մասնակից եղան իրենց սուգին՝

ՏԻԿԻՆ ԱՇԽԷՆ ԳԱՊԱՅԵԱՆԻ
(Ծնեալ՝ Փէրէզիկեան)

մահուան առթիւ:

ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉ

Ֆրանսահայ Կապոյտ Խաչի Կրընոպլի Անի մասնաճիւղը ուրախութեամբ կը տեղեկացնէ որ ունի այլեւս իր անձնական Տունը, ներքին կազմաւորման աշխատանքներն են որ տեղի կ'ունենան:

Կապոյտ Խաչը իր ազգանուէր եւ բարեսիրական գործունէութեամբ սատարած է գաղութի գոյատեւման, հաւաքական ճիգերով, առաջին օրէն իսկ բացած է դըպրոցներ՝ հայերէն լեզուն ազգային պահպանման կարեւորագոյն ազդակներէն մին նկատելով, 60 տարիներու իր երազը իրականացած է, աւելի լայն պայմաններու մէջ պիտի գոհացնէ դպրոցի աշակերտները եւ անոնց սիրցնել տալ, հայրենիքն ու մայրենի լեզուն:

Այս յանգուգն քայլը կրնար առնել միայն իր անդամուհիներու անվերապահ աջակցութեան շնորհիւ: Ուրախ ենք եւ հպարտ արձանագրելու որ երբեք չվհատեցան խաչուհիները, մեր վեթերան ընկեր — ընկերուհիները լայն բանալով իրենց քսակները: Խորին շնորհակալութիւն կը յայտնենք բոլոր մասնակցողներուն եւ մանաւանդ ազնիւ մեր բարերարներուն:

Կը շնորհաւորենք ձեր ազգային գիտակցութեան ու ընկերային լուրջ կեցուածքին համար: Կրկին շնորհակալութիւն բոլոր անոնց որոնք օգտակար եղան նիւթական եւ բարոյական գետնի վրայ:

ՆՈՒԻՐԱՏՈՒՆԵՐՈՒ ՑԱՆԿԸ

Ոմն՝ 50.000 Ֆ., Ազգային Միութիւն 30.000 Ֆ., Տէր եւ Տիկին Այտապիրեան 10.000 Ֆ., Տիկին Ժ. Թորոսեան 1.000, Տիկին Մարինէթ Թորոսեան 500, Տէր եւ Տիկին Նուպար Նազար 200, Տիկին Մ. Սալափանեան 2.000 Ֆ., Տէր եւ Տիկին Ս. Կիւմիւշեան 5.000 Ֆ., Տէր եւ Տիկին Ժ. Լիւլէճեան 1500 Ֆ., Տէր եւ Տիկին Ժ. Քապաքճեան, Տիկին Վ. Ինճէեան, Տիկին Մ. Երկանեան, Պր. Ն. Քիւրաճըեան, Տէր եւ Տիկին Ճէրէճեան, Տէր եւ Տիկին Ժ. Այանեան, Տէր եւ Տիկին Մ. Նահապետեան 1000-ական Ֆ., Տէր եւ Տիկին Տ. Ալեքեան, Տէր եւ Տիկին Սիմոնեան, Օր. Վ. Սիմոնեան, Պր. Երկանեան, Տէր եւ Տիկին Ս. Ջատիկեան 500-ական Ֆ., Պր. Հաճաքեան, 200, Տիկին Սիւսլեան 100 Ֆ.:

Ընդհ. գումար՝ 110.200 Ֆր.:

ՃՇԴՈՒՄ

«Յառաջ»ի բարգաւաճման 400 Ֆր. նուիրած է Պր. Անրի Նալպանտեան (մեր նախորդ թիւով՝ Հրանդ գրուած էր, թիւրիմացութեամբ):

JAF — Comite Regional de Marseille
et
ASSOCIATION SOURP KHATCH TEBREVANK
POUR SA PERENNITE
ET POUR LA SOLIDARITE

organisent une

CONFERENCE

sur la
POLLUTION
en Arménie Soviétique

avec la participation de :
Dr. Hagop Kirkiacharian
Dr. Nechan Margossion
membres de l'Académie Internationale des Sciences ARARAT

samedi 26 mars à 21 heures
Centre Culturel Sts. Sahak - Mesrop
339, av. du Prado — 13008 Marseille

ՎԱՍՊՈՒՐԱԿԱՆԻ ՅԱՂԹԱԿԱՆ ՀԵՐՈՍԱՄԱՐՏԻ

73-ՐԴ ՏԱՐԵԴԱՐՁԻ ՀԱՆԴԻՍԱՒՈՐ ՏՕՆԱԿԱՏԱՐՈՒԹԻՒՆ

ՆՈՒԻՐՈՒԱԾ ՄԻՈՒԹԵԱՆ ՀԻՄՆԱԴՐՈՒԹԵԱՆ 65-ԱՄԵԱԿԻՆ

Նախաձեռնութեամբ Մարսէյլի վարչութեան
Կիրակի, Մարտ 27, ժամը 13-ին, Մշակոյթի Տան
Վասպուրական եւ Տարօն սրահներուն մէջ
Կը նախագահէ՝ ՅԱԿՈԲ ԵՊԻՍԿ. ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ

ՀԱՆԴԷՍ — ՃԱՇ
ժամը՝ 13-ին

— Գեղարուեստական բաժին — — Վասպուրականեան մթնոլորտ —
Կը բանախօսէ՝ ԿԱՐՕ ՅՈՎՍԷՓԵԱՆ
Հանդէսը կը յատկացուի Փարիզի Դպրոցասէր Տիկնանց վարժարանին եւ լիբանահայ դպրոցականներուն

— ՄՈՒՏՔ 130 Ֆր. —

Réservations : Avdoyan 91. 70. 02. 33 Babayan 91. 66. 30. 66
Gracian 91. 93. 32. 18

Ի ՆՊԱՍՏ ԼԻԲԱՆԱՆԻ ՀԱՅ ԴՊՐՈՑԱԿԱՆՆԵՐՈՒՆ

Մարսէյլի Կապոյտ Խաչի անդամուհիները Ծաղկազարդի եւ Զատկի Կիրակիները բոլոր հայկական Եկեղեցիներու բակը հանգանակութիւն պիտի կատարէ ի նպաստ լիբանահայ դպրոցականներուն:

U. G. A. B. — Հ. Բ. Ը. Մ.
UNION GENERALE ARMENIENNE DE BIENFAISANCE

1ers JEUX INTER-REGIONAUX DE FRANCE

1, 2, 3 AVRIL, VALENCE

sous le haut patronage de
M. RODOLPHE PESCE
Député-Maire de Valence - Président du Conseil Général
et de la présidence du
COMITE REGIONAL DE FRANCE DE L'U.G.A.B.

GALA —— BAL de Clôture et de Remise des Coupes
animé par *A D I S H A R M A N D I A N*
et l'Orchestre *N A ï R I*

le Dimanche 3 Avril, à partir de 21 heures
à la Salle Vercors, au Palais de la Foire, Valence

Renseignements et inscriptions :
Paris 45 - 20 - 03 - 18 HB
Lyon 78 - 68 - 99 - 15 et 78 - 28 – 55 - 83
Valence 75 - 56 - 33 - 74
Marseille 91 - 37 - 46 - 74 HB et 91 - 87 - 18 - 43 après 20h.

ԾԱՂԿԱԶԱՐԴ

ՀԱՅ ԿԱԹՈՂԻԿԷ Ս. ԽԱՉ ԱԹՈՌԱՆԻՍՏ ԵԿԵՂԵՑԻ

13, rue du Perche — 75003 Paris

Կիրակի, Մարտ 27, ժամը 11-ին, Փարիզի Ս. Խաչ Հայ Կաթողիկէ Աթոռանիստ Եկեղեցւոյ մէջ,

ԳՐԻԳՈՐ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԿԱՊՐՈՅԵԱՆ
Առաջնորդ Ֆրանսայի Կաթողիկէ Հայոց

Հայրապետական պատարագ կը մատուցանէ եւ Ուռօրհնէք կը կատարէ, որմէ ետք Անդաստան եւ Թափօր տեղի կ'ունենայ եկեղեցւոյ գաւիթին մէջ:

Նոյն օրը, կէսօրէ ետք ժամը 4-ին՝ Դռնբացէք:

Կէսօրին, պատարագի աւարտին, ընտանեկան ճաշ տեղի կ'ունենայ եկեղեցւոյ սրահին մէջ:

Կը խնդրուի նախապէս արձանագրուիլ, հեռաձայնելով. — 42 – 78 – 31 – 93 կամ 43 – 26 – 50 – 43 թիւերուն:

Imprimé sur les Presses du Journal «Haratch»
83, rue d'Hauteville — 75010 Paris
Commission Paritaire : No 55935

Շաբաթ, Մարտ 26,
երեկոյեան ժամը ճիշդ 8.45-ին
Լիոնի Հայ Ազգային Տան սրահին մէջ
40, Արմէնի փողոց – 69003 Լիոն

ՄԵԾԱՐԱՆՔԻ ՀԱՆԴԻՍՈՒԹԻՒՆ
նուիրուած

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԹՈՒՄԱՆԵԱՆԻ
1869 – 1923

կազմակերպութեամբ՝
Լիոնի Հայ Մշակ. Ընկերակցութեան
նախագահութեամբ՝
Գեղամ Կանանեան-ի

Խօսք կառնեն՝
ՄՈՎՍԷՍ ՊԶԱՔՃԵԱՆ (հայերէն)
– գրագէտ –
ՅԱՍՄԻԿ ԳԵՒՈՆԵԱՆ (ֆրանսերէն)
Տնօրէնուհի Ալֆորվիլի Մշակ. Տան

գեղարուեստական յայտագիր,
հայերէն եւ ֆրանսերէն լեզուներով:
— Զուգերգ՝ Տիկին Ռիմա Գոյումեան,
Օրիորդ Այտա Ադամեան
«Կաթիլ մը մեղր» Ա. Թումըեան
«Աղթամար» Թ. Սպիտանեան

Սէն-Շամոնի Հայ Մշակ. Կեդրոնի թատերախումբը պիտի ներկայացնէ ֆրանսերէնով, Յ. Թումանեանէն երեք պատմուածքներ:

ԱՆԺԷԼ ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ – ՍԱԺ
դաշնակի ընկերակցութեամբ՝
Մոնիք Շամու-ի
պիտի երգէ «Անոյշ»էն կտորներ:

— Ժողովրդային եղանակներ, հայկական աւանդական նուագարաններու անսամպլի մը կողմէ:

Երեկոյթը կը սկսի ճիշդ որոշուած ժամուն: Կը խնդրուի հանրութենէն ճշդապահ ըլլալ:

— ՄՈՒՏՔԸ ԱԶԱՏ Է —

Այս Կիրակի Մարտ 27 Ծաղկազարդ՝ Տօն գալստեանն Քրիստոսի յԵրուսաղէմ: Ստորեւ ժամանակացոյցը.—

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

Ժամերգութիւն՝ ժամը 8.30ին
Պատարագ՝ ժամը 10ին
Կը պատարագէ՝
ԺԻՐԱՅՐ ՎՐԴ. ԹԱՇՃԵԱՆ
Պատարագ՝ ժամը 10.30ին

Ս. ՊՕՂՈՍ-ՊԵՏՐՈՍ ԱՖՈՐՎԻԼ

Սկիզբ ժամերգութեան ժամը 9-ին:
Պատարագ ժամը՝ 10-ին:
Դռնբացէք ժամը՝ 17-ին:

Ս. ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՒՈՐԻՉ ՇԱՒԻԼ

Ժամերգութիւն՝ 9.30:
Պատարագ՝ 10.30
Կը պատարագէ եւ կը քարոզէ՝
ԶԱՒԷՆ ՎՐԴ. ԽԱԶԱՏՈՒՐԵԱՆ

Ս. ՄԱՐԻԱՄ ԱՍՏՈՒԱԾԱԾԻՆ ԻՍԻ

Ժամերգութիւն՝ 9.30:
Պատարագ՝ 10.30-ին:
Քարոզ՝ 11.45:
Դռնբացէք՝ 16-ին:

Ս. ՅԱԿՈԲ — ԼԻՈՆ

Ժամերգութիւն՝ ժամը 8.30ին
Պատարագ՝ ժամը 9.45ին
Կը պատարագէ՝
ԻՍԱՀԱԿ ԽԶԿՐ. ՔՀՆՅ. ՀԷՔԻՄԵԱՆ
Կը քարոզէ՝
ՆՈՐՎԱՆ ԵՊԻՍԿ. ԶԱՔԱՐԵԱՆ
Դռնբացէք՝ ժամը 17ին:

ՇԱՐՎԻԷՕ — Ս. ՆՇԱՆ

Պատարագ, ժամը՝ 10.30-ին:
Կը պատարագէ եւ կը քարոզէ՝
ՎՐԹԱՆԷՍ ԱՒԱԳ ՔՀՆՅ. ՏԷՐՏԷՐԵԱՆ
Ժամը 16-ին Դռնբացէք:

Ս. ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՒՈՐԻՉ ՊՕՄՈՆ

Ժամերգութիւն՝ ժամը 9ին
Պատարագ՝ ժամը 10ին
Դռնբացէք՝ ժամը 16ին:

ՊՈՒԼՎ. ՕՍՍՕ — Ս. ՅԱԿՈԲ

Ժամերգութիւն՝ ժամը 8.30ին
Պատարագ՝ ժամը 10ին
Դռնբացէք՝ ժամը 16.30ին:

ՍԷՆ-ԺԵՐՈՄ Ս. ՍԱՀԱԿ-ՄԵՍՐՈՊ

Ժամերգութիւն՝ ժամը 8.30ին
Պատարագ՝ ժամը 10ին
Դռնբացէք՝ ժամը 16ին:

ՍԷՆԹ' ԱՆԹՈՒԱՆ Ս. ԹԱԴԷՈՍ

Ժամերգութիւն՝ ժամը 8.30ին
Պատարագ՝ ժամը 10ին
Կը պատարագէ եւ կը քարոզէ՝
ՎԱԶԷ ԾԱՅՐ. ՎՐԴ. ԻԳՆԱՏԻՈՍԵԱՆ

ՍԷՆԹ' ԱՆԹՈՒԱՆ Ս. ԿԱՐԱՊԵՏ

Ժամերգութիւն՝ ժամը 9ին
Պատարագ՝ ժամը 10.30ին
Կը պատարագէ եւ կը քարոզէ՝
ՄԱԿԱՐ ԽԶԿՐ. ՔՀՆՅ. ՆԱԶԱՐԵԱՆ
Դռնբացէք՝ ժամը 16.30ին:

ՍԷՆ – Թ'ԷԹԻԷՆ Ս. ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՒՈՐԻՉ

Պատարագ՝ ժամը 10.30ին
Կը պատարագէ եւ կը քարոզէ՝
ԶԱՏԻԿ ՎՐԴ. ԱՒԵՏԻՔԵԱՆ

ALFORTVILLE

La F.R.A. Nor-Seround d'Alfortville invite à une Conférence - Débat le Vendredi 25 Mars à 20 heures 30 à la M.C.A. d'Alfortville 9, rue de Madrid le CIACCAS pour une conférence sur *la pollution en Arménie Soviétique* suivi d'une conférence sur *le problème du Karabagh* par
CLAIRE MOURADIAN

ՈՒՐԲԱԹ
ՄԱՐՏ
25

VENDREDI
25 MARS
1988

LE NUMERO : 4,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

TEL.: 47. 70. 86. 60 — TELEX: HARATCH 280 868 F
C.C.P. PARIS 15069-82 E — 51027317 A R. C. PARIS

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար· 700 Ֆ· — Վեցամսեայ : 360 Ֆ·
Արտասահման : Տար· 1000 Ֆ· (ամէնօրեայ առաքում)
850 Ֆ· (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ·

63ՐԴ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 16.714 | Fondateur : SCHAVARCH MISSAKIAN | 63e ANNÉE — No 16.714

Ղ Ա Ր Ա Բ Ա Ղ

ՄՈՍԿՈՒԱ՝ ՀԱՅԵՐՈՒՆ «ՂԱՐԱԲԱՂԸ ՄԵ՛ՐՆ Է»

ԳԵՐԱԳՈՅՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԸ «ՆԻՒԷԹ» Կ'ԸՍԷ ԿՑՈՒՄԻՆ

ԲԱՐԵՆՈՐՈԳՈՒՄՆԵՐՈՒ ԽՕՍՔ ԿԱՑ, ԲԱՑՑ ՆԱԵՒ ԽԻՍՏ ԱԶԴԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ ՄԸ «ՂԱՐԱԲԱՂ ԿՈՄԻՏԷ»ԻՆ

Ինչ որ յայտարարուեցաւ Չորեքշաբթի օր, Մոսկուայի մէջ, անակնկալ մը չէր, բայց եւ այնպէս լեղիի համ մը բերաւ, անկասկած : Խոհեմութիւն, իմաստութիւն, հանդարտութիւն, համբերութիւն, հեռատեսութիւն, այս անոյշ – անոյշ խօսքերով օրօրեցին մինչ այս տարաբախտ ժողովուրդը որ Պատմութեան մեծ «Cocu»ն է : Անգամ մը եւս, իրեն կ'ըսուի՝ «տեղդ նստէ» : Ուզէ չուզէ պիտի նստի : Հրաասյլերու լեզուն միշտ լռեցուցած է : Ղարաբաղ իր գարունը չունեցաւ, հակառակ որոշ յոյսերու, հակառակ հրապարակայնութեան, հակառակ վերակառուցման : Ճիշդ է, ոչ մէկ իրատես կրնար խորհիլ թէ Կորբաչով մէկ օրէն միւսը պիտի ըսէ՝ «Ղարաբաղը ձերն է, կուտամ» : Բայց եւ այնպէս այսքան ծաւալուն, համերաշխ, աշխարհի հիացման արժանացող ցոյցերէ ետք, փշրանքներու ակնկալութիւն մը միայն, ոչ իսկ՝ վերջնական խոստում :

Ի՞նչ կ'ըսէ Գերագոյն Խորհուրդի բանաձեւը զոր ստորագրած է նախագահ Գրոմիկօ : Դժբախտաբար սա պահուն ամբողջ բնագիրը չունինք եւ տեղւոյն օրաթերթերը միայն հատուածներու կ'արձագանգեն : Կարելի է անշուշտ ըսել· միտքը թափանցել եւ գաղափար կազմել, բայց եւ այնպէս կարեւորը ամբողջութեան իրազեկ ըլլալն է :

Կը զգացուէր արդէն որ բան մը պիտի պատահի եւ այդ զգացումին ծնունդ տուողն էր՝ հինգ Հանրապետութիւններու (Ռուսաստան, Բելոռուսիա, Ուկրանիա, Ուզբեկիստան, Վրաստան) դիմումը Գերագոյն Խորհուրդին, որպէսզի ձեռք առնէ թղթածրարը եւ հարկ եղածը տնօրինէ, որպէսզի «գործադրուի խորհրդային Սահմանադրութիւնը Հայաստանի եւ Ադրբեջանի Հանրապետութեանց մէջ եւ ամրապնդուի ընկերվարական Հանրապետութեանց եւ Պետութեան ու ինքնավար մարզերու միութիւնը» : Ասիկա կը նշանակէ որ կարգ ու կանոն պէտք է վերահաստատուի եւ 5 Հանրապետութիւններն ալ յատկանշական են, այսինքն երեք առաջինները կայսրութեան բունն են, չորրորդը՝ մահմետական (Ադրբեջանը կրնայ ականջ տալ), հուսկ՝ Վրաստան, կովկասեան 3 Հանրապետութիւններէն մէկը : Ասոր յաջորդեց Գերագոյն Խորհուրդի նիստը Գրոմիկոյի նախագահութեան տակ, ի ներկայութեան Կորբաչովի :

Նիստի աւարտին հրապարակուած է բանաձեւ մը, ուր կը հեշտուի թէ· – «Կարելի չէ հանդուրժել որ ինքնակոչ խմբակներ ճնշում բանեցնեն Պետութեան մարմիններուն վրայ, ձեռք ձգելու համար Սահմանադրութեան ճշդած սահմաններու վերակարգում մը» :

Այս «նիւթ»էն ետք, փորձ մը կայ ժամանակ շահելու : Ըստ կիսկատար տեղեկութեանց Լեռնային Ղարաբաղը Մոսկուայի Նախարարաց Խորհուրդը վարչական ղեկավարութեան տակ կ'անցնի, որուն պաշտօն կը տրուի· – «միջոցներ պատրաստել լուծելու համար այդ ինքնավար շրջանին տնտեսական, ընկերային եւ մշակութային հարցերը» : Ասկէ զատ՝ ազդարարութիւն եւ յանդիմանութիւն, պարսաւ թէ՛ հայկական իշխանութեանց եւ թէ ադրբեջանական, որոնց կը հրահանգուի կարգ ու կանոնը անմիջապէս վերահաստատել իրենց Հանրապետութեանց մէջ : Հոս ալ կայ իրաւասութեանց սահմանափակում մը, քանի որ Խորհ· Միութեան ընդհ· դատախազին եւ Ներքին նախարարին սպասարկութիւնները լիազօրուած են ձեռք առնելու «որեւէ անհրաժեշտ միջոց վերահաստատելու համար կարգը եւ պաշտպանելու ժողովուրդին օրինաւոր շահերը Հայաստանի եւ Ադրբեջանի հողամասերուն վրայ» :

Լիպերասիոնի աշխատակիցին՝ Պազիլ Քարլինսկիի տպաւորութիւնն այն է, որ Պրեզիտիումի յայտարարութիւնը նպատակ ունի «սառեցնելու» կովկասեան տագնապը, տեղական վարչական կազմերը զրկելով իրենց իշխանութեան մէկ մասէն ու թերեւս Ադրբեջանի համար, իր հողամասին մէկ մասէն, գոնէ գործնական գետնի վրայ : Ադրբեջան, սակայն, հլու հնազանդ եւ կարգապահ Հանրապետութիւն մըն է եւ հակահայ պոկրոմները ալ ծանր չեն կշռեր : Նոյնը չէ Հայաստանի պարագան, որ կը մեղադրուի «ինքնակոչ խմբակի» մը կազմութեամբ, որ պահանջեց Ղարաբաղի կցումը : Հայաստանի կուսակցութիւնը նաեւ յանցաւոր է որ չէ կրցած արգելք հանդիսանալ ժողովուրդին միաձայն պահանջին հրապարակային արտայայտութեան : Կուսակցական մարմինները հետեւած են շարժումին եւ մասնակցած թափօրներուն եւ գործադուլին : Կեդր· Կոմիտէն թոյլ տուած է որ ծնունդ առնէ կազմակերպիչ կոմիտէ մը, որ քաղաքէ քաղաք կապեր կրցած է հաստատել : Զանազան այլ տեղեկութիւններ ալ կան թերթերու մէջ այս առընչութեամբ, ու նաեւ Երեւանի, թէեւ ոչ մէկ լրագրող կրնայ երթալ, դոց քաղաք մըն է : Մոսկուայի իշխանութիւնները նաեւ ձերբակալած են Պարոյր Հայրիկեանը, որ առանց ներքին անցագրի Մոսկուա եկած էր, ու գայն բռնի օդանաւը դրած ու Երեւան տարած : Հոն, քիչ ետք, ազատ արձակուած է :

Միւս կողմէ Եուրի Առաքելեան հեռագրով մը ողոքած էր իր թերթին –Պրաւդա– խմբագրութեան հետեւեալ տողերով· – «Անունս դնելով Խորհ· Միութեան Համայնավար կուսակցութեան անպարկեշտ արտայայտութիւններուն տակ, նախատեցիք զիս եւ պէտք է ճերմակ երես ելլեմ այդ ամօթէն : Իբրեւ անդամ խմբագրութեան խոր ամօթ կը զգամ նուիրապետութեան մը առջեւ, որ կը փորձէ աւելի բարդացնել ազգութիւններու միջեւ, արդէն շփոթ յարաբերութիւնները» : Այս հեռագիրը ղրկուելէն ետք, լուր չկայ Առաքելեանէն, ըսուեր է որ սրտի տագնապ ունեցած է եւ հիւանդանոց փոխադրուած :

Ինթէրնէշընըլ Հերըլտն ալ, Հինգշաբթի օր քանի մը ուրիշ տեղեկութիւններ ալ կու տար : Կը գրէր թէ Չորեքշաբթի գիշեր Երեւանէն հեռաձայնով հասած լուրերու համաձայն իշխանութիւնները քաղաքին վրայ թանկեր արձակած են :

Հայաստանի ներքին նախարարութենէն ներկայացուցիչ մը ըսեր է, թէ Ռ· Պողոյեան՝ գրականութեան դասախօս մը, Չորեքշաբթի օր հեռատեսիլէն ելոյթ ունենալով բնակիչները զգուշացուցած է որպէսզի Շաբաթ եւ Կիրակի օրերը իրենց տունը մնան :

Պողոյեան ըսեր է թէ «այս պահուս շատերուն կարծիքով չարժեր Շաբաթ օրուան ցոյցը ընել· կացութիւնը շատ լարուած է» :

Չորեքշաբթի օր փողոցները դարձեալ ցուցարարներու խմբակներ կարելի եղած է տեսնել, սակայն կեդրոնական հրապարակին վրայ ոչ մէկ համախմբում :

Կարէն Դեմիրճեանն ալ խօսած է ժողովուրդին եւ ըսած է թէ հրաժարի Շաբաթ օրուան ցոյցէն, որու հետեւանքները «աննախատեսելի» կրնան ըլլալ :

**

Բոլոր թերթերը նոյն տպաւորութիւնը ունին ընդհանրապէս, թէ որ որոշումին ոճը վճռական է եւ թէ ան արդէն իսկ նախատեսել կու տայ որ լիակատարն ալ ազգութեանց հարցերու նուիրուած, ի՛նչ եզրակացութիւններու կրնայ յանգիլ : «Տեղի տալ Հայերուն» բացատրած է ակադեմական Բրոմլէի մամուլի ասուլիսի մը ընթացքին, «պիտի նշանակէր խնդրոյ առարկայ ընել պերեստրոյկան : Միակ լուծումն է՝ բարելաւել Ղարաբաղի տընտեսական, ընկերամշակութային պայմանները» :

**

Իւմանիթէ կարճ կ'անդրադառնար Հինգշաբթի առտու, ըսելով, թէ Գերագոյն Խորհուրդը մերժեց Լեռնային Ղարաբաղի Հայաստանի կցումին դիմումը եւ քուէարկած բանաձեւին մէջ չեշտեց· «Ադրբեջանի եւ Հայաստանի կացութիւնը կը վնասէ այդ Հանրապետութեանց ժողովուրդներուն» : Բանաձեւը կը հրաւիրէ այդ Հանրապետութեանց ղեկավարները, որ «հիմնովին բարելաւեն քաղաքական աշխատանքը բնակչութեան մօտ ազգութեանց քաղաքականութեան լենինեան սկզբունքներու ոգիով եւ քննեն միջցեղային յարաբերութեանց սաստկացման պատճառները» :

Ինչպէս ըսինք, բանաձեւին ամբողջական բնագիրը կրնայ աւելի հիմնական գաղափար մը տալ : Թերեւս վերջնական չէ, միջանկեալ է միայն եւ աւելի ուշ, եթէ կորբաչովեան քաղաքականութիւնը անկեղծ է ու տեւէ, տարբեր լուծում մը –մեր ուզած լուծումը– ըլլայ : Մինչ այդ, ի՞նչ պիտի ըլլայ Հայաստանի ժողովուրդին հակազդեցութիւնը : Ի՞նչ պիտի ընէ Շաբաթ օր : Լաւ՝ իմաստուն խօսքեր ու տունը նստի թէ ոչ պոռթկայ, հետեւանքներն իսկ անտեսել ուզելով :

Կարեւորն այն է, որ հայ ժողովուրդը կրկին ու կրկին չվճարէ հաշուեցոյցեր, որոնք իրը չեն :

**

Լ'Էվէնըման տիւ ժէօտի, Մարտ 24-ի իր թիւին ալ կ'անդրադառնայ Հայաստանի «Le durcissement» խորագրին տակ, արձագանգելով վերջին իրադարձութեանց, որոնք նախատեսել կու տային բացասական արդիւնք մը :

× Ըստ ամերիկեան ՍԻ· ՊԻ· ԷՍ կայանին, Կորբաչով Չորեքշաբթի իրիկուն կեդր· Կոմիտէի առջեւ յայտարարութիւն մը ըրած է : Ընդհ· քարտուղարը ըսած է թէ ցոյց պէտք չէ ընել ո՛չ Հայաստան, ո՛չ Ադրբեջան եւ թէ ապահովութեան ուժերը հարկ եղածը պէտք է տնօրինեն առաջքն առնելու համար կամ ի հարկին՝ զսպելու :

ՄԻԱՑԵԱԼ ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Հայ Ազգային երեք կուսակցութիւններս քաղաքական հարցերու հիմնական լուծում մը բերելու համար մեր ճիգերը միացուցած ենք :

Մարտ 26-ի Ցոյց – Հաւաքը այս հաւաքական կամքի առաջին արտայայտութիւնը պիտի ըլլայ : Ղարաբաղի հայութեան Մայր – Հայրենիքի միանալու պահանջը քաղաքական խնդիր է եւ ազգային երեք կուսակցութիւնները, ազգային գերագոյն շահերու պաշտպանութեան գիտակից, կ'ուզեն մասնակի ու ջլատող գործերը կանխել եւ այս առթիւ միասնաբար նախաձեռնութիւններու դիմել :

Ազրպէյճանցիները իրենց ցեղակից եւ պաշտպան Թուրքիոյ համագործակցութեամբ, արդարութեան վերահաստատումը գիջում կը համարին : Անոնք յարձակապաշտ արտայայտութիւններ ունեցան որոնք դժբախտաբար ջարդերով վերջացան : Այդ ջարդերու նպատակն է Խորհրդային Միութեան մէջ ժողովրդավարութեան յառաջխաղացքը կասեցնել եւ պետական ահաբեկչութեամբ պարտադրել որ հայ ժողովուրդը իր հայրենի Ղարաբաղէն հեռանայ :

Սոցիալ Դեմոկրատ Հնչակեան Կուսակցութիւնը, Հայ Յեղափոխական Դաշնակցութիւնը եւ Ռամկավար Ազատական Կուսակցութիւնը միացեալ ճակատով կը ներկայանան հայ եւ օտար հանրային կարծիքին պայքարելու համար որ ոչ մեր մարդկային եւ ոչ ալ ազգային իրաւունքները ոտնակոխուին :

Հասնելու համար այս նպատակներուն, անկախաբար Մարտ 26-ի ցոյցէն, կապեր պիտի հաստատուին քաղաքական կուսակցութիւններու եւ շրջանակներու հետ :

Մենք, հայ քաղաքական երեք կուսակցութիւններս, մեր ներկայ հաղորդագրութեամբ պաշտօնապէս կը յայտարարենք թէ նեցուկ կը կանգնինք Ղարաբաղի հայ բնակչութեան պահանջքին, որպէսզի Ղարաբաղը ըստ Խորհրդային Միութեան Սահմանադրութեան ժողովուրդներու ինքնորոշման տրամադրութեան կարենայ Մայր Հայրենիքի՝ Խորհրդային Հայաստանի վերամիանալ :

Մենք միաժամանակ կը հաւատանք թէ՝ խորհրդային պատկան իշխանութիւնները, Ազրպէյճանի զանազան շրջաններու մէջ պատահած հակահայ դատապարտելի արարքներուն հեղինակները արդէն իսկ պատժելու ձեռնարկած են :

Մինչեւ Ղարաբաղի ծանր տագնապի դրական լուծումը, մեր նախաձեռնութիւնները իրարու պիտի յաջորդեն եւ արդար ակնկալութիւնը ունինք որ մեր ժողովուրդի զաւակները լիովին մեզի պիտի աջակցին որպէսզի արդարանայ այն նըւազագոյն յոյսը զոր մեր վրայ դրած են մեր հեռաւոր քոյրերն ու եղբայրները :

Կեցցե՛ն հայ ժողովուրդի անժամանցելի իրաւունքները :

Ս· Դ· ՀՆՉԱԿԵԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆ
Հ· Յ· ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԻՒՆ
Մարտ 22 Ռ· Ա· ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

ՖՈՒԹՊՈԼ

ՖՐԱՆՍԱՀԱՅ ԽՈՒՄԲԵՐ

Ֆ· Ք· Վալանս — Հ· Մ· Վալանս	1 – 2
Հ·Մ·Ը·Մ· Լիոն Տէսին — Լա Տիւշէր	1 – 0
Ուլէն — Հ· Մ· Վալանս (2)	2 – 1
Լա Սիօթա — Հ· Մ· Սէն Թ'Անթուան	2 – 0
Հ·Մ·Ը·Մ· Արծիւ Մարսէյլ — Մուանս	1 – 3
Արարատ Սէն Շամոն – Մոնրամպէր	3 – 0
Վիէն Հ· Մ· — Պէսընէ	0 – 0
Լիէրկ — Հ·Մ·Ը·Մ· Լիոն Տէսին (2)	1 – 1
Արծիւ (2) — Սէնթ Մարկրիթ	5 – 4
Ֆ· Ք· Մարսէյլ — Սէն Թ'Անթուան	3 – 5
Հ· Մ· Նիս — Է· Ս· Նիս	2 – 1

Les éléments historiques de la revendication arménienne sur le Haut-Karabagh

Dr Yves TERNON

(suite et fin)

La cause est désormais entendue : l'Arménie doit déféinitivement renoncer au Nakhitchevan et au Haut-Karabagh. Le traité de Kars, signé le 21 octobre 1921, entre le gouvernement de la Grande Assemblée Nationale de Turquie et les gouvernements des trois Républiques d'Azerbaïdjan, de Géorgie et d'Arménie, confirme dans son article 5 la disposition prise dans le Traité de Moscou : «Le gouvernement turc et les gouvernements soviétiques d'Azerbaïdjan et d'Arménie, consentent à ce que la circonscription de Nakhitchevan avec ses limites forme un territoire autonome sous la protection de l'Azerbaïdjan.»

A Kars, les trois Républiques fixent leurs frontières internationales. Quant aux frontières intérieures de l'Arménie, elles sont définitivement tracées par un traité d'union militaire et économique signé entre l'Arménie et la République socialiste soviétique de Russie le 30 septembre 1921 : le Zanguezour fait partie de l'Arménie soviétique, le Nakhitchevan et le Haut-Karabagh seront organisés en régions autonomes rattachées à la République socialiste soviétique d'Azerbaïdjan. Le statut d'ensemble de la Transcaucasie est déterminé le 11 décembre 1922 : les trois républiques socialistes sont fondues en une seule république, la République de Transcaucasie qui,le 30 décembre est l'une des républiques constituantes de l'Union des Républiques Socialistes Soviétiques. Le 7 juillet 1923, le Haut-Karabagh devient une région autonome au sein de la République azerie. Enfin, en février 1924, pour être conforme à la Constitution de l'U.R.S.S., le Nakhitchevan qui a une frontière avec un Etat voisin, devient une République autonome, alors que le Haut–Karabagh qui est inclus dans la République azerie reste une région autonome.

C'est en ces termes que se pose donc la question du Haut-Karabagh, région aujourd'hui revendiquée par l'Arménie soviétique. En effet, si le Nakhitchevan peut être historiquement et culturellement rattaché à l'Arménie, la révision de son statut semble difficile, car ce territoire de 5.500 km², situé entre Arménie, Iran et Turquie, bien que sans frontière commune avec l'Azerbaïdjan, est actuellement peuplé à 95,5% d'Azeris. Sur une population de 240.000 habitants, il ne reste plus que 3.400 Arméniens. A l'opposé, le Haut-Karabagh - ou Région autonome des montagnes du Karabagh- est encore peuplé à plus de 75% d'Arméniens. Certes, il fut entièrement enclavé dans le territoire azerbaïdjanais par la création d'un couloir de quelques kilomètres le coupant du Zanguezour après la destruction dans les années 20, des villages arméniens qui réunissaient les deux régions. Certes la population arménienne ne s'est guère modifiée depuis la révolution bolchevique, alors que les populations de l'Arménie et de l'Azerbaïdjan se multipliaient par 3 ou 4. Certes les différences démographiques tendent à se réduire. Les Arméniens ne représentent plus que 75% de la population, alors que le taux et le nombre des Azeris augmentent. Mais cette infiltration azerie rend la situation d'autant plus préoccupante. Et cette préoccupation fut constante parmi le peuple et les dirigeants de l'Arménie soviétique, même si elle ne s'exprima pas aussi ouvertement aujourd'hui. A aucun moment, l'Arménie soviétique n'a renoncé au Haut–Karabagh. L'«hydre» du nationalisme, que dénonçait Staline qui rêvait d'une fraternité prolétarienne des peuples du Caucase, a été nourrie par de telles frustrations. Elle n'a cessé de se manifester, même au plus fort de la terreur des années 30. De la NEP à la collectivisation, en dépit des purges, à travers les manipulations du nationalisme arménien à la fin de la 2ème guerre mondiale, lorsque l'U.R.S.S. connut une poussée d'irrédentisme aux dépens de la Turquie, chez les dirigeants comme dans le peuple, à Erevan comme à Stepanakert, capitale de la Région autonome du Haut-Karabagh, le rattachement du Nagorny-Karabagh à l'Azerbaïdjan, n'a jamais été accepté par l'Arménie soviétique. Le fait accompli n'a jamais été reconnu. La revendication sur le Haut-Karabagh est une constante du nationalisme de la République socialiste soviétique arménienne, dont l'histoire est émaillée d'incidents ou de drames provoqués par ce rappel permanent des promesses non tenues.

En 1927, un mouvement du «Karabagh à l'Arménie», animé par une coalition de Bolcheviks, Mencheviks, SR et anciens dachnaks est démembré après la distribution de quelques tracts.Khandjian, nommé en 1930, à 29 ans, premier secrétaire du Parti communiste arménien, qui mène l'assaut contre la culture traditionnelle arménienne et combat vigoureusement l'opposition nationale, qui conduit des purges dans son parti et dans l'intelligentsia arménienne, a persisté à rappeler à Staline ses promesses sur la restitution à l'Arménie du Haut-Karabagh. A cette époque, la plus dure de la répression stalinienne, les questions nationales sont considérées comme enterrées. Les faire ressurgir, c'est se condamner. Khandjian, représentant du communisme «national» est «suicidé» le 11 décembre 1936, sans doute assassiné dans le bureau de Beria à Tbilissi. Le lendemain, la presse le condamne pour déviation nationaliste. En 1936, la République de Transcaucasie est dissoute, L'Arménie, comme la Géorgie et l'Azerbaïdjan, devient une République socialiste soviétique à part entière. L'Azerbaïdjan conserve le contrôle administratif de la République autonome du Nakhitchevan et de la Région autonome du Haut-Karabagh.

Comme on pouvait s'y attendre, la question ressort à nouveau après la mort de Staline. En novembre 1960, la chute du Premier Secrétaire du Parti Communiste arménien, Toumassian, est attribuée à des rumeurs circulant à Erevan et dans la diaspora, sur une éventuelle restitution du Haut-Karabagh à l'Arménie pour marquer le prochain 40e anniversaire de la soviétisation de l'Arménie. Dans la flambée contestataire des années 60, le «samizdat» arménien est centré sur la question nationale. En 1962, 2.500 habitants du Karabagh adressent à Krouchtchev une pétition dans laquelle ils dénoncent la politique de discrimination économique et ethnique et d'oppression culturelle, pratiquée par les autorités azeries contre les Arméniens. Ils dévoilent les méthodes de grignotage systématique de l'autonomie de la région et les violences racistes. Cette pétition se termine ainsi : «Nous sollicitons une décision rapide de réincorporation du Haut-Karabagh et de toutes les régions arméniennes adjacentes à la République socialiste soviétique d'Arménie, ou à la République soviétique fédérative de Russie. Nous sollicitons la conformité du traitement des Arméniens du Karabagh avec la politique léniniste des nationalités». Le Kremlin envoie alors sur place un observateur militaire russe, accompagné du maréchal Bagramian, héros de l'Union soviétique et originaire du Karabagh. Mais cette enquête n'a pas de suite.

La situation se détériore en 1967 – 1968. Un «appel des Arméniens d'Artsakh -c'est-à-dire du Karabagh- au peuple et aux dirigeants d'Arménie» paraît dans la presse arménienne de la diaspora. Les auteurs de cet appel dénoncent la discrimination et l'oppression raciale dont les Arméniens sont les victimes. Ils considèrent que la situation des Arméniens est «plus grave qu'elle ne l'a jamais été à l'époque du despotisme des Khans et des Moussavatistes». Ils évoquent l'affaire Benik Movsissian, cet instituteur dont le fils de 10 ans avait été assassiné par un directeur d'école azeri, aidé de deux complices. Le Tribunal azeri n'avait condamné les coupables qu'à dix ans de prison, dont cinq avec sursis. Le village où habitait Movsissian s'était alors soulevé et avait lynché les accusés. L'affaire avait été étouffée et Movsissian arrêté sous l'inculpation de meurtre.

Un document samizdate paraît en novembre 1972. «La situation des Arméniens du Karabagh est grave et désespérée», affirme-t-il. Il dénonce l'oppression économique, l'infiltration démographique azerie, le harcèlement de l'intelligentsia arménienne, et révèle le mouvement d'émigration des Arméniens vers la République arménienne, mais aussi vers le Caucase septentrional, l'Asie centrale et Moscou.

A partir de 1960, les dirigeants d'Arménie soviétique ont multiplié les démarches auprès du Kremlin pour obtenir le rattachement de la région du Haut-Karabagh à l'Arménie soviétique. Il semble que le limogeage, en février 1966, du Premier Secrétaire du Parti Communiste arménien, Zarobian, doit être attribué à ses exigences sur la région du Haut-Karabagh autant qu'à la manifestation du 24 avril 1965 qui avait marqué la renaissance du nationalisme arménien. Par ailleurs, les historiens arméniens rappellent les promesses faites en 1920 et reprennent les arguments historiques sur lesquels se fonde la légitimité des revendications arméniennes sur la région. En octobre 1966, l'historien arménien Gharibdjanian affirme que les promesses n'ont pas été tenues en raison de la nécessité pour les Soviétiques d'établir des relations amicales avec la Turquie. L'Encyclopédie soviétique arménienne souligne les origines arméniennes du Nakhitchevan, présenté comme le berceau du peuple arménien et du Karabagh considéré comme la forteresse des résistances nationales au plus fort des invasions arabes ou mongoles. Elle évoque la dévastation du Haut-Karabagh pendant les années 18-20 et rappelle en les citant, les nombreux Bolcheviks et héros de l'U.R.S.S. originaires de la région, sous-entendant que leur peuple a été bien mal récompensé de sa loyauté envers la Russie. Cette analyse historique est en contradiction ouverte avec celles de l'Encyclopédie soviétique générale et de l'Encyclopédie azerie. Comme les historiens arméniens se fondent sur des sources médiévales pour nourrir leur argumentation, ils entrent en conflit avec leurs collègues azeris et des polémiques s'ouvrent entre eux au sein de l'Université.

Ces rapports sur les discriminations n'ont pour effets que des épurations successives des dirigeants du Parti du Haut-Karabagh. De son côté, la presse azerbaïdjanaise ne reste pas silencieuse et sa propagande consiste à rappeler la solidarité entre Arméniens, Azeris et Russes dans la région, et leur collaboration fraternelle et amicale. Les dirigeants de l'Azerbaïdjan se bornent à considérer les revendications arméniennes comme des réflexes nationalistes bourgeois, des manifestations d'arriération et d'immaturité politique qu'ils rattachent à une idéalisation du passé. La presse affirme qu'au Karabagh personne n'est concernée par la question nationale. Le débat rebondit en juin 1977 à la suite de la publication dans une revue communiste éditée à Prague, d'un article de deux communistes musulmans, l'un irakiens, l'autre indien, en visite au Haut-Karabagh où ils feignent d'ignorer la gravité des conflits locaux pour brosser un tableau idyllique de la fraternité des peuples soviétiques. Le célèbre écrivain arménien, Sero Khanzadian s'adresse alors à Brejnev, s'indignant des termes blessants employés dans cet article à l'égard des Arméniens, et il reprend les thèmes classiques des revendications arméniennes, démarche qui n'aura pas de suite et que son auteur reniera quelques mois plus tard. En 1979, la presse de la diaspora relance la polémique. Le quotidien de Boston, Baykar, consacre une série d'articles sur le Haut-Karabagh où il met en cause la politique bolchevique à l'égard de l'Arménie.

On voit donc, que jusqu'aux premiers événements de février 1988, c'est-à-dire jusqu'à la manifestation de Stepanakert et le vote le 20 février, du Soviet du Haut-Karabagh en faveur du rattachement de la région à l'Arménie, cette question territoriale n'a jamais été enterrée.

Bien que mon intervention doive se borner à une mise au point historique, qu'il me soit permis de conclure par une mise en garde. En effet, s'il est incontestable que le mouvement de revendication qui a soulevé l'Arménie soviétique est fondé historiquement et juridiquement, il est aussi évident que l'autre partenaire transcaucasien refusera le rattachement du Haut-Karabagh à l'Arménie. Nous ne disposons actuellement que de renseignements fragmentaires et souvent contradictoires sur ces événements. Nous manquons donc des éléments d'information et de recul pour les analyser avec sérénité. Mais il apparaît déjà que les Azeris sont prêts à un bain de sang arménien si le Haut-Karabagh est rattaché à l'Arménie soviétique. Il apparaît également que cet enjeu local sert de détonateur à des manœuvres de plus grande envergure au sein du parti communiste soviétique. Il est enfin évident que la double caractéristique des Azeris, turcs par la langue, chiites par la religion, leur offre des appuis extérieures que Moscou doit prendre en considération.

Les vieux démons ont ressurgi. A Soumgaït, on a massacré les Arméniens comme jadis, avec la même haine, avec la même fureur, avec la même cruauté. Voilà, permettez-moi de vous le dire, l'événement le plus grave. Les manifestations de Stepanakert et de Erevan étaient absolument légitimes. Mais elles ont entraîné la réplique sanglante de Soumgaït. Le soutien des communautés arméniennes de diaspora et en particulier de celle de France, aux Arméniens soviétiques, est certes indispensable. Mais il est tout aussi nécessaire qu'il ne dépasse pas ses effets et qu'il ne paraisse pas exploiter par des propos sans nuance, une situation terriblement explosive. Le patriotisme des Arméniens de France ne saurait s'exprimer aux dépens des Arméniens vivant en Azerbaïdjan. En dernier ressort l'arbitrage de cette alternative diabolique entre le droit des peuples et le chantage à la violence est entre les mains du Premier Secrétaire du P. C. de l'Union Soviétique, Mikhaïl Gorbatchev.

ԵՐԵՒԱՆ ↔ ՓԱՐԻԶ ՀԵՌԱՑԻՊ

ԵՐԵՒԱՆ
(ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ — ՄԱՐՏ 11 – 15)

ԵՐԵՒԱՆԻ «ՆԱՅԻՐԻ» ՖՈՒԹՊՈԼԻ ԿԱՆԱՆՑ ԽՈՒՄԲԸ 3—ՐԴ ՀԱՆԴԻՍԱՑԱԾ ՀԱՄԱՄԻՈՒԹԵՆԱԿԱՆ ՄՐՑԱՇԱՐՔԻՆ

Կանանց միջազգային օրուան առթիւ Թարկովի մէջ տեղի ունեցած են ֆութպոլի կանանց համամիութենական մրցումներ, որոնց մասնակցած է Հայաստանի «Նայիրի» խումբը: Իրենց անդրանիկ մեծ մրցումով Երեւանի «Նայիրի» ակումբի մարզիկուհիները ցուցաբերած են յաւ խաղարկութիւն մը, հակառակ անոր որ իրենց տարիքով եւ փորձառութեամբ զիջած են մրցակիցներուն:

Առաջին հանդիպումը «Նայիրի»ի աղջիկները ունեցած են «Դնեպր»ի հետ: Առաջին կիսախաղին Կարինէ Մխիթարեան անզգոյշ հարուածով մը սեփական բերդը

ԲՆԱՊԱՀԱԿԱՆ ՀԱՒԱՔՈՅԹ

Մարտ 15-ի երեկոյեան Փարիզի Հայ Մշակոյթի Տան մէջ ճաշ – զրոյց մը կազմակերպուած էր Ֆրանսայի բնապահպանութեան կողմէ: Ներկայ էր շուրջ հարիւր հոգիու բազմութիւն մը, մեծամասնութեամբ ֆրանսացի:

Ճաշէն ետք, զրոյցի բաժնին մէջ, ներկաներ զանազան հարցումներ ուղղեցին բնապահական թեկնածու Անթուան Վէքթէրի: Հարցումները կը վերաբերէին կորիզային վտանգին, Ֆրանսայի կառուցիներու ընդարձակման, սոսր հաւանական վտանգներուն, հողագործական որոշ հարցերու մասին:

գրկած է գնդակը· այնուհետեւ տիրապետելով դաշտին, Երեւանցիները հաւասարեցուցած են հաշիւը: Կոլը նշանակած է Մելանիա Յովհաննիսեան:

«Նայիրի» իր երկրորդ հանդիպումը ունեցած է Կիեւի «Նիվա»ի հետ, որմէ պարտուած է 2 – 1 արդիւնքով: Երեւանցիներու կոլը նշանակած է դարձեալ խմբապետուհին՝ Մելանիա Յովհաննիսեան:

Երեւանցիները համարձակ խաղարկութիւն մը ցուցաբերած են տեղւոյն «Աչ – խատանքային ռեզերվներ» խումբին նկատմամբ: «Նայիրի»ի հաշւոյն խաղի յաղթական միակ կոլը նշանակած է Յասմիկ Ենգիբարեան՝ գլուխի հարուածով:

«Նայիրի» 1 – 0 արդիւնքով յաղթած է նաեւ Խարկովի ուսանողուհիներու խումբի, իսկ 3 – 0 արդիւնքով պարտուած է Խարկովի հաւաքական խումբէն, որ մրցաշարքին ալ յաղթականը դարձած է: Երեւանի «Նայիրի»ն 5 կէտով գրաւած է երրորդ տեղը: Մրցաշարքին լաւագոյն յառաջապահը հռչակուած է Ֆլորա Նովշատեան:

***

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՎԱՐՊԵՏՆԵՐՈՒ ԳՈՐԾԵՐԸ ԿԸ ՑՈՒՑԱԴՐՈՒԻՆ ՀՆԴԿԱՍՏԱՆԻ ՄԷՋ

Հնդկաստան տեղի ունեցող Խորհրդային Միութեան փառատօնին կը ցուցադրուին Հայաստանի ժողովրդական վարպետներու եւ սիրողներու աշխատանքները: Հայ վարպետներու հինգ տասնեակէ աւելի ձեռային աշխատանքներ հետաքրքրութիւն առեղծած են Պոնպէյի եւ Հայդարապատի հասարակութեան մէջ: Թերթերը դրուատանքով արտայայտուած են ինքնատիպ մանրաքանդակներու եւ մանրանկարներու, հայկական վառ երանգներով ու մեծ արուեստով բանուած գորգերու եւ կարպետներու, կոլլէճներու, ազգային տարազի նմոյշներու, փայտի ու մետաղի գեղարուեստական մշակումներու մասին: Ցուցահանդէսը կը շարունակուի մինչեւ ամառ եւ տեղի կ'ունենայ նաեւ Տեհլի եւ Հնդկաստանի այլ քաղաքները:

ԳԱՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ

ՊՈՍԹԸՆԻ ճորտըն Հոլին մէջ, Մարտ 4-ին, նշուած է Արամ Ղարաբէկեանի Սիմֆոնիա Սենեկային նուագախումբի հինգերորդ տարեդարձը, որուն ներկայ եղած է Հայաստանի Երաժիշտներու Միութեան Նախագահ Եդուարդ Միրզոյեան: Յայտագրին մաս կազմած են Եդ. Միրզոյեանի «Ատաճիօ, Արամ Խաչատրեանի յիշատակին»ը, Ռոսինիէն, Արվօ Ֆարթիէ, Շուպէրթէ եւ Մոցարթէ գործեր:

***

ԹՈՐՈՆԹՈՅԻ մէջ, վերջերս, իր մահկանացուն կնքած է Օգսէն Դեղձունեան, 91 տարեկանին: Ծնած էր Վան: Հերոսամարտէն ետք փոխադրուած է Կովկաս, Երեւան, ուր պաշտօնավարած է Լորտ Մէյըրզ Փընտ անգլիական բարեսիրական որբանոցին մէջ: 1923-ին փոխադրուած է Անգլիա, ուրկէ անցած է Գանատա: Եղած է Հ. Բ. Ը. Մ.-ի Թորոնթոյի մասնաճիւղի հիմնադիրներէն: 1955-էն սկսեալ Ս. Երրորդութիւն եկեղեցւոյ Երի – տասարդական կազմակերպութեան եւ Թէքէեան Մշակութային Միութեան հրբաւէրով տասնեակ մը դասախօսութիւն – ներ տուած է հայկական զանազան նիւթերու շուրջ: Ունի կարգ մը մենագրութիւններ եւ գրագատումներ, ինչպէս՝ Շահան Շահնուրի կեանքն ու գործը, Զըրոյց հայերէն լեզուի եւ բանաստեղծութեան շուրջ, Աւետիք Իսահակեանի կեանքն ու գործը, Պարոյր Սեւակ եւ իր Անլռելի զանգակատունը, Յուշեր անցեալէն՝ 1920-էն սկսեալ, Վ. Թէքէեան՝ բանաստեղծն ու մարդը:

***

ՎԱՌՆԱՑԻ մէջ, Փետրուար 25-ին, նշուած է ազգային հերոս զօրավար Անդրանիկի ծննդեան 123-րդ տարեդարձը: Կալաթա վայրը, ուր դարուս սկիզբը ապրած է հերոսը, Անդրանիկի տան առջեւ բարձրացող հարթաքանդակ — յուշաքարին մօտ հաւաքուած բազմութեան ներկայութեան խօսք առնելով «Երեւան» կազմակերպութեան նախագահ Մելքոն Փափազեան անդրադարձած է Անդրանիկի գործունէութեան եւ անոր մասնակցու – թեան՝ Պալքանեան պատերազմին:

***

ԳՈՒՄԳԱՊՈՒԻ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ, Մարտ 9-ին, տեղի ունեցած է Միջինքի երեկոյեան արարողութիւնը, որուն մասնակցած են Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդի ներկայացուցիչները: Արարողութեան աւարտին քարոզած է Շնորհք Պատրիարք: Ապա Պատրիարքարանի դահլիճին մէջ տրուած է ընդունելութիւն մը, որուն մասնակցած են նաեւ հիւպատոսներ:

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՄԱՅՐ ԱԹՈՌ ՍՈՒՐԲ ԷՋՄԻԱԾՆԻ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ՄԻԱԲԱՆՆԵՐՈՒ ՀԱՒԱՔՈՅԹԻ

Փետրուար 16 – 22 օրերուն, Նորին Ս. Օծութիւն Տ. Տ. Վազգէն Ա. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի հրաւէրով Ս. Էջմիածնի Մայրավանքին մէջ տեղի ունեցաւ Մայր Աթոռի երիտասարդ միաբաններու առաջին հաւաքոյթը:

Հաւաքոյթին կը մասնակցէին Հայրենիքի, ինչպէս նաեւ Միացեալ Նահանգներու, Գանատայի, Ֆրանսայի, Աւստրիայի, Անգլիայի, Ռումանիայի, Սուրիայի, եւ Լենինկրատի մէջ պաշտօնավարող եւ ուսանող 16 միաբաններ:

Հաւաքոյթի պաշտօնական բացումը կատարուեցաւ Վեհարանի մէջ, նախագահութեամբ Ամենայն Հայոց Հայրապետի:

Միաբաններուն ողջունեց եւ բարի գալուստ մաղթեց Մայր Աթոռի դիւանապետ Տ. Ներսէս Արքեպիսկ. Պոզապալեանը:

Միաբաններու կողմէ շնորհակալական խօսքով հանդէս եկաւ Տ. Յովնան վրդ. Տէրտէրեանը: Ապա օրհնութեան, գնահատանքի եւ մաղթանքի իր խօսքն ըսաւ Հայոց Հայրապետը:

Այնուհետեւ հաւաքոյթը սկսաւ իր աշխատանքները: Հաւաքոյթի օրերուն չորս նիւթերու ընթացքին յաջորդաբար կարդացուեցան հետեւեալ զեկուցումները. –

ա. – Մարդաբանութեան լուսաբանումը ըստ տարբեր կրօնքներու, Տ. Պարգեւ վրդ. Մարտիրոսեան:

բ. – Հոգեւոր Հովիւին պաշտօնը, Տ. Յովնան վրդ. Տէրտէրեան:

գ. – Մարտիրոսութիւնը Հայ Եկեղեցւոյ մէջ, Տ. Հայկազուն ծայր. վրդ. Նաջարեան:

դ. – Հովիւի կոչումը, Տ. Սասուն Աբեղայ Զմրուխտեան:

ե. – Արարչագործութեան խորհուրդը եւ մարդու արարման ու անկման պատումը ըստ Ծննդոց գրքի, Տ. Ասողիկ վրդ. Արիստակէսեան:

զ. – Պատարագի եւ փոխարկութեան վարդապետութիւնը Հայոց մէջ, Տ. Աբել արք. Օղլուքեան:

Նիւթերուն յաջորդաբար նախագահեցին Տ. Նարեկ եպիսկ. Շաքարեանը, Տ. Ներսէս Արք. Պոզապալեանը եւ Տ. Հայկազուն եպիսկ. Ներսէսեանը եւ Տ. Հայկազուն ծայր. վրդ. Նաջարեանը:

Փետրուարի 17-ին, Չորեքշաբթի օրը, առաւօտեան միաբանները ուխտի մեկնեցան Ս. Գեղարդի Վանքը, ուր ընդունեցան վանահայր Տ. Եղիշէ աւագ քհնյ. Սարգիսեանի եւ քահանայական դասի կողմէ: Եկեղեցւոյ մէջ, ուխտի աղօթքի ընթացքին «Ո՞չ գիտէք, եթէ տաճար էք Աստուծոյ եւ Հոգին Աստուծոյ բնակեալ է ի ձեզ. եթէ ոք զտաճար ապականէ, ապականեսցէ զնա Աստուած. զի տաճար Աստուծոյ սուրբ է, որ էք դուք, Ա. Կորնթ. Գ 16 – 17, բնաբանով քարոզեց Տ. Աբրահամ արղ. Մըկրտիչեանը:

Փետրուար 18-ին, Հինգշաբթի առաւօտ, միաբանական լրացուցիչ խորհրդակցական նիստի ընթացքին, կատարուեցաւ ընտրութիւնը յետագայ հաւաքներու կազմակերպիչ յանձնախումբի մը բաղկացած հետեւեալ անդամներէ. –

Տ. Յովնան վրդ. Տէրտէրեան, Գանատա
Տ. Զատիկ վրդ. Աւետիքեան, Ֆրանսա
Տ. Պարգեւ վրդ. Մարտիրոսեան, Հայաստան
Տ. Սասուն արղ. Զմրուխտեան, ԱՄՆ
Տ. Աբրահամ արղ. Մկրտիչեան, Հայաստան:

Նոյն օրը, ժամը 14·30-ին Վեհարանի սեղանատանը միաբանները սիրոյ սեղանի շուրջ հիւրընկալեց Վեհափառ Հայրապետը, ուր ներկայ էին նաեւ Տ. Ներսէս եւ Տ. Նարեկ սրբազանները:

Փետրուար 19-ին, Ուրբաթ օրը, Մայր Աթոռի միաբանները Արարատեան թեմի առաջնորդանիստ Երեւանի Ս. Սարգիս եկեղեցւոյ մէջ ներկայ եղան «Առաւօտեան» եւ «Արեւագալի» ժամերգութիւններուն: Արարողութեան աւարտին Արարատեան թեմի ամբողջ հոգեւորականութեանց անունով միաբաններու ուղղուած ողջոյնի խօսք արտասանեց Տ. Յովհաննէս աւագ քհնյ. Մարուքեանը:

Այնուհետեւ «Ճանապարհ» ճշմարտութիւն եւ կեանք Քրիստոս. առաջնորդեա հոգւոց մերոց յերկրէ ելանել յերկինս, –ժամագիրք– բնաբանով քարոզեց Տ. Զատիկ վրդ. Աւետիքեանը:

Նոյն օրը ժամը 13-ին միաբանները այցելեցին Ծիծեռնակաբերդի Մեծ Եղեռնի յուշարձանը, ուր կատարեցին հոգեհանգստեան աղօթք՝ «Վասն երկու միլիոն նահատակաց, որք կատարեցան ընթացս Առաջին Համաշխարհային պատերազմի վասն Յիսուսի եւ վասն հայրենեաց»:

Ապա ժամը 14-ին, Երեւանի Անի հիւրանոցին մէջ ի պատիւ Մայր Աթոռի միաբաններու, Արարատեան թեմի կողմէ տրուեցաւ ճաշկերոյթ՝ նախագահութեամբ Տ. Գարեգին եպիսկ. Ներսէսեանի: Ընդունելութեան ներկայ էին նաեւ Արարատեան թեմի հոգեւորականաց ներկայացուցիչները:

Փետրուար 20-ին, Շաբաթ օրը, առաւօտուն, միաբանները ուխտի մեկնեցան Խոր Վիրապի Վանքը, ուր ընդունեցան վանահայր՝ Տ. Գուրգէն աւագ քհնյ. Մուրատեանի կողմէ: Եկեղեցւոյ մէջ, աղօթքէ յետոյ, Խոր Վիրապի խորհուրդի մասին քարոզեց Տ. Սասուն արղ. Զմրուխտեանը:

Փետրուար 22-ին, Երկուշաբթի օրը, առաւօտուն ժամը 11-ին արտասահմանի մէջ ծառայող Մայր Աթոռի միաբանները սփիւռքահայութեան հետ մշակութային կապի Կոմիտէի մէջ հանդիպում ունեցան նախագահ Կարլէն Դալլաքեանի հետ:

Նոյն օրը, ժամը 12·30-ին, Հայկական ՍՍՀ մինիստրներու Խորհուրդին առընթեր Հայ Եկեղեցւոյ գործերու Խորհուրդի մէջ Մայր Աթոռի միաբանները ընդունեց Խորհուրդի նախագահ՝ Ստեփան Վարդանեանը:

Երեկոյեան, Վեհարանին մէջ, Վեհափառ Հայրապետը ընդունեցաւ հաւաքի մասնակցողները, ծանօթանալով միաբաններու կատարած աշխատանքներուն, տուաւ իր հայրապետական օրհնութիւնները եւ յաջողութիւն մաղթեց յետագայ գործունէութեանց համար:

ԴԻՒԱՆ ՄԱՅՐ ԱԹՈՌԻ

ԽԱՐԻՍԻԿԷՆ ՀԵՌՈՒ

(Վ Է Պ)

ՆԻԿՈՂՈՍ ՍԱՐԱՖԵԱՆ

Մակեդոն կը սպասէր պզտիկ նշանի մը, օգնելու համար բարեկամին: Կիրակոս չմատնեց ինքզինքը: Հակառակ այս բոլորին, կապուած էր կնոջ հետ զարհուրելի, խորհրդաւոր կապերով: Կը զգար, որ անկարող էր զատուելու, հակառակ բաժնուելու իր մեծ փափաքին: Ու կը տարածուէր անոր մէջ զզջումի պէս բան մը եւ վերադարձի կարօտ մը:

Կիրակոս չուարած էր...

Տոքթոր Ալէմտաղեան զատած էր միջոց մը այցելելու համար ամէն շաբաթ Փըրանսական հիւանդանոց մը: Այս յաջո – ղութիւնը մեծապէս փոխած էր գինքը: Եթէ պատահէր առիթը արտասահման անցնելու, ան կարող էր այլեւս իր անուան կցել խոշոր անուն մը, ինչպէս յաճախ գործածած էր Սոռպոնի համբաւը՝ առանց անոր դռնէն ներս իսկ մտած ըլլալու:

– Ես Փարիզի Սոռպոնն եմ եղել...

Տոքթորը գոռոզնալու ուրիշ աւելի մեծ պատճառներ ունէր: Անիկա կառք ունէր հիմա, սեփական փիաթ մը: Նախ՝ իտալական այս «մարք»ը ցոյց կուտայ թէ որքան ճաշակի տէր էր ինք, երկրորդ՝ կը փրկէր զինքը հանրակառքերու եւ «մէթրօ»ներու աղտոտ օդերէն, ուր թէեւ օգտուելով բազմութենէն՝ կը սեղմէր ձեռքին տակ ինկող կիները: Բայց այդ բոլորը կը պատմէր այրի տիկին Թիլէի, որուն հետ ամուսնացած էր կարճ ժամանակի մը մէջ:

Կինը, չափազանց հարուստ՝ ամուսնոյն մահէն ալ առաջ, տիրուհին էր եղած տոքթորին: Մարդուն մահէն վերջ, որուն սուգը «ֆանթէզի» մը եղաւ իրեն համար, ան առաջարկեց իսկոյն եւ խոստացաւ իր բոլոր հարստութիւնը ձգել տոքթորին, քանի որ ոչ մէկը ունէր այլեւս աշխարհի վրայ, իբրեւ ազգական: Տիկին Թիլէ, որ դարձաւ տիկին Ալէմտաղեան, պէտք է ըսել որ մեծ համակրանքով մը տարուած էր սկիզբէն ի վեր Հայոյն հանդէպ, որուն վաւաշոտ, տափոտ խառնուածքը ամէնէն աւելի կը չահագրգռէր զինքը:

Տոքթորին համար այս ամուսնութիւնը պարզապէս առեւտրական աշխատանք մըն էր: Իր խոր համոզումն էր, որ տիկին Ալէմտաղեան չէր կրնար երկար ապրիլ: Տարիներէ ի վեր կը տառապէր արդէն սրտի տկարութենէ: Կրնար, ըստ իրեն, շատ – շատ տարի մը դեռ քաշքշտուիլ: Ուստի բժիշկը դրաւ հաստատուն հողի վրայ իր բոլոր պահանջները, զգուշանալով եւ պատրաստելով նախապէս ապագայ հարստութեան մը տիրանալու համար պէտք եղածը: Կինը յօժարութեամբ ստորագրած էր բոլոր թղթերը, զորս Ալէմտաղեան դրած էր անոր առջեւ:

Հիմա, կառքին մէջ տոքթոր Ալէմտաղեան պտոյտի կ'ելլէր առաւօտ կանուխ, փողոցէ – փողոց՝ անցնելով հին յիշատակներու վրայէն, թաղերէ, որոնց մէջէն կ'երթար երբեմն, տարիներ առաջ, գրեթէ պատռած կօշիկներով: Իր դիրքը թոյլ չէր տար այլեւս իրեն՝ տեսնուելու հին ծանօթներու հետ, որոնց երբեմն կը պատահէր ճամբուն վրայ: Կառքին ապակիին ետեւէն կը նայէր խրոխտ, վսեմաշուք կեցուածքով մը, որ կը մտնէր իր հոգիին ամբողջ մաղձը:

Կինը քիչ անգամ դուրս կ'ելլէր հետը: Ամուսնանալէն ի վեր լուրջ խնամքներու ենթարկուած էր ամուսինին կողմէ: Սակայն դիմամբ կուտար տկարացնող դեղեր, որոնք օրէ օր ուժէ կը ձգէին զինքը: Դուրս, մարդու մէջ ելլելու համար ան պէտք ալ չէր զգար արդէն:

Ու տոքթորը ազատ էր: Բայց խոհեմութեամբ զգուշացաւ որեւէ զարտուղի ապրումէ, վախնալով որ մի գուցէ անհամաձայնութիւն կ'իյնայ իր ու կնոջ միջեւ: Երկար պիտի չըլլար արդէն իր սպասումը: Կինը կը տկարանար օրէ օր:

Առաւօտ մը, իր սովորական այցելու – թեան պահուն էր, երբ հանդիպեցաւ հիւանդանոցին սրահներէն մէկուն մէջ տիկին Ազատեանին: Ու մեծ եղաւ զարմանքը: Այն դէպքէն ի վեր հանդիպած չէր անոր: Կինը փոխուած, մաշած էր անճանաչելի ըլլալու չափ:

(Շար. 59)

ՎՐԻՊԱԿ. – Մեր երէկուան թիւին Մարսէյլի թղթակցութեան մէջ, վերջին խօսողն էր՝ ժորժ Խայիկեան (ոչ՝ Խաչիկ – եան):

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

Պ. Պ. Երամ եւ Նորայր Զատէեան իրենց քրոջ՝ Յովիկ Զատէեանի յիշատակին 200 Ֆրանք կը նուիրեն «Յառաջ»ին:

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

Շաբաթ, Մարտ 26, Յիշատակ Յարութեան Ղազարու:

Ժամը 4.30–ին Կիրակամուտի ժամերգութիւն կը կատարուի, որու ընթացքին Խորանը կը բացուի:

Աւագ Երեքշաբթի, Մարտ 29, Յիշատակ Տասն Կուսանաց:

Ժամը 4.30–ին՝ Երեկոյեան ժամերգութիւն կը կատարուի:

ՀՈԳԵՀԱՆԳԻՍՏ

Տէր եւ Տիկին Սարգիս Պետոյեան եւ զաւակները, Տէր եւ Տիկին Տիգրան Ֆերմանեան եւ զաւակը, կը ծանուցանեն, թէ այս Կիրակի, Մարտ 27, առաւօտեան հոգեհանգստեան պաշտօն կը կատարուի Փարիզի Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Եկեղեցին, իրենց մօր եւ մեծ – մօր՝

ԹԱԳՈՒՀԻ ՊԵՏՈՅԵԱՆԻ

մահուան 4–րդ եւ իրենց հօր եւ մեծ – հօր՝

ԱՒԵՏԻՍ ՊԵՏՈՅԵԱՆԻ

մահուան 30–րդ տարեդարձներուն առթիւ:

Ի գիտութիւն ողբացեալներուն յիշատակը յարգողներուն:

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Հայկանոյշ Փուճարճեանի մահուան առիթով Խախի եկեղեցւոյ հոգաբարձութիւնը շնորհակալութեամբ ստացած է. – Պր. Ժան Քէհէեանէ 500 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Ժան Թիւթիւնճեանէ 1000 Ֆ., Տէր եւ Տիկին Շամոյեանէ 1000 Ֆ., Պր. Հրաչեայ Քիրմիզիեանէ 1000 Ֆ., Տէր եւ Տիկին Կարօ Քէհէեանէ 500 Ֆ., Տիկին Մարի Քէհէեանէ 500 Ֆ.:

APPEL

Les trois partis politiques nationaux arméniens, solidaires des Arméniens du Karabagh pour le rattachement de leur région à l'Arménie Soviétique, en vertu du droit à l'autodétermination de ses habitants reconnu par la Constitution Soviétique, appellent la communauté arménienne de France et toutes ses organisations à se rassembler

LE SAMEDI 26 MARS A PARTIR DE 14 HEURES
Devant l'Ambassade d'U.R.S.S.
Bld. Lannes — 75016 PARIS
(M° Porte Dauphine)

PARTI SOCIAL DEMOCRATE HENTCHAKIAN
F.R.A. DACHNAKTSOUTIOUN
ORGANISATION ARMENIENNE DEMOCRATE LIBERALE
«RAMGAVAR»

Des autocars sont prévus dans les villes de la région parisienne, ainsi que dans les régions Rhône-Alpes, Marseille etc. etc.

TELEVISION
SUISSE-ROMANDE

Dimanche 27 mars de 11h30 à 12h45
TABLE OUVERTE
Problème des nationalités :
Participent : *Anahide Ter - Minassian, Charles Urjewicz, Basile Karlinsky, Elie Hoesly et Vladimir Pozdniakov* (1er secrétaire de l'ambassade d'U.R.S.S. à Berne).

l'ASSOCIATION du TAPIS ARMENIEN
GROUPEMENT d'EUROPE
vous convie
au PREMIER SYMPOSIUM INTERNATIONAL
organisé en Europe
sur le TAPIS ARMENIEN
qui se déroulera à l'Hôtel Président (Genève)
du 31 mars au 3 avril
Des historiens et des sommités spécialisées dans le tapis arménien apporteront leur concours à cette manifestation.
Pour tous renseignements contacter :
M. Hagop Avakian
C/O 18, rue des Alepes — 1201 GENEVE (SUISSE)
Tél. : 22/31. 61. 77

JAF — Comite Regional de Marseille
et
ASSOCIATION SOURP KHATCH TEBREVANK
POUR SA PERENNITE
ET POUR LA SOLIDARITE

organisent une

CONFERENCE
sur la
POLLUTION
en Arménie Soviétique

avec la participation de :
Dr. Hagop Kirkiachar ian
Dr. Nechan Margossian
membres de l'Académie Internationale des Sciences ARARAT

samedi 26 mars à 21 heures
Centre Culturel Sts. Sahak - Mesrop
339, av. du Prado — 13008 Marseille

ԾԱՂԿԱԶԱՐԴ

ՀԱՅ ԿԱԹՈՂԻԿԷ Ս. ԽԱՉ ԱԹՈՌԱՆԻՍՏ ԵԿԵՂԵՑԻ

13, rue du Perche — 75003 Paris

Կիրակի, Մարտ 27, ժամը 11–ին, Փարիզի Ս. Խաչ Հայ Կաթողիկէ Աթոռանիստ Եկեղեցւոյ մէջ,

ԳՐԻԳՈՐ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԿԱՊՐՈՅԵԱՆ
Առաջնորդ Ֆրանսայի Կաթողիկէ Հայոց

Հայրապետական պատարագ կը մատուցանէ եւ Ուռօրհնէք կը կատարէ, որմէ ետք Անդաստան եւ Թափօր տեղի կ'ունենայ եկեղեցւոյ գաւիթին մէջ:

Նոյն օրը, կէսօրէ ետք ժամը 4–ին՝ Դռնբացէք:

Կէսօրին, պատարագի աւարտին, ընտանեկան ճաշ տեղի կ'ունենայ եկեղեցւոյ սրահին մէջ:

Կը խնդրուի նախապէս արձանագրուիլ, հեռաձայնելով. – 42 – 78 – 31 – 93 կամ 43 – 26 – 50 – 43 թիւերուն:

Այս Կիրակի Մարտ 27 Ծաղկազարդ՝ Տօն գալստեանն Քրիստոսի յԵրուսաղէմ: Ստորեւ ժամանակացոյցը.–

Ս. ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՒՈՐԻՉ ՇԱՒԻԼ

Ժամերգութիւն՝	9.30:
Պատարագ՝	10.30

Կը պատարագէ եւ կը քարոզէ՝
ԶԱՒԷՆ ՎՐԴ. ԽԱՉԱՏՈՒՐԵԱՆ

Ս. ՄԱՐԻԱՄ ԱՍՏՈՒԱԾԱԾԻՆ ԻՍԻ

Ժամերգութիւն՝	9.30:
Պատարագ՝	10.30–ին:
Քարոզ՝	11.45:
Դռնբացէք՝	16–ին:

ՎԱՐԱԳԱՅ Ս. ԽԱՉ ԱՐՆՈՒՎԻԼ

Պատարագ՝	10.45–ին
Դռնբացէք՝	17.30–ին:

Ս. ԳՐԻԳՈՐ-ԼՈՒՍԱՒՈՐԻՉ ՎԱԼԱՆՍ

Ժամերգութիւն՝	8–ին
Պատարագ՝	10–ին
Դռնբացէք՝	17–ին:

Ի ՆՊԱՍՏ ԼԻԲԱՆԱՆԻ ՀԱՅ ԴՊՐՈՑԱԿԱՆՆԵՐՈՒՆ

Մարսէյլի Կապոյտ Խաչի անդամուհիները Ծաղկազարդի եւ Զատկի Կիրակիները բոլոր հայկական Եկեղեցիներու բակը հանգանակութիւն պիտի կատարէ ի նպաստ լիբանահայ դպրոցականներուն:

«ԼԷԱ ԵՒ ՆԱՓՕԼԷՕՆ ՊՈՒԼԼՈՒՔԵԱՆ ՀԻՄՆԱՐԿ»

Հ Ա Ղ Ո Ր Դ Ա Գ Ր Ո Ւ Թ Ի Ւ Ն

1983 Դեկտեմբեր 29–ի իր կտակով Պ. Նափոլէոն Պիւլլիւքեան, մահկանացուն կնքած Լիոնի մէջ, 1984 Ապրիլ 12–ին, իր ժառանգական հարստութիւնը յատկացուցած է կազմելու՝

«ԼԷԱ ԵՒ ՆԱՓՕԼԷՈՆ ՊՈՒԼԼՈՒՔԵԱՆ ՀԻՄՆԱՐԿ»ը Ֆրանսայի Հիմնարկին հովանիին տակ, յօգուտ հետեւեալ նպատակներուն՝

— Քաջալերել բժշկական հետազօտութիւնը եւ ի մասնաւորի քաղցկեղի շուրջ.

— Մասնակցիլ Էջմիածնական Հայաստանեայց Եկեղեցիին ընկերային եւ իրերօգնութեան ձեռնարկներուն.

— Քաջալերել երիտասարդ արուեստագէտները ըստ Հիմնարկի Վարչութեան որոշումներուն.

Վարչական քարտուղարութիւն մը կը գործէ՝

FONDATION LEA ET NAPOLEON BULLUKIAN
Secrétariat Administratif / La Malmaison
18, rue Louis Tourte — 69410 CHAMPAGNE AU MONT D'OR
FRANCE

որ ապարանքը եղած էր Տէր եւ Տիկին Պիւլլիւքեանի եւ որ կրնայ օգտագործուիլ ցուցահանդէսներու, ժողովներու, համախորհրդակցութիւններու, մշակութային եւ երաժշտական հաւաքոյթներու եւ յաջորդաբար հաստատելու զուտ հայկական մատենադարան, եւ այլն:

Պիտի ձեռնարկուի Հիմնարկին հասոյթներուն նոր մէկ յատկացումին յօգուտ որեւէ ընկերակցութեան որ կրնայ նպաստ ակնկալել ըստ Հիմնարկին վերոյիշեալ նպատակներուն:

Առ այդ, դիմումները պէտք է յղել Հիմնարկին Քարտուղարութեան՝ մինչեւ 1988 Ապրիլ 30–ի պայմանաժամին մէջ:

Յատկացումները պիտի հրապարակուին յետագային:

Ի Դիմաց
ԼԷԱ ԵՒ ՆԱՓՕԼԷՈՆ ՊՈՒԼԼՈՒՔԵԱՆ ՀԻՄՆԱՐԿԻ
ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎԻ ՆԱԽԱԳԱՀ
ՓՐՈՖ. ՓԻԷՌ ՄԱՌԻՈՆ

CAROUN | ԳԱՐՈՒՆ

CAROUN
25, rue Paul Vaillant - Couturier
CLAMART
TEL : 46. 42. 20. 77

SPÉCIALITÉS ORIENTALES
TRAITEUR
ÉPICERIE FINE

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱՇԵՐ.– Ամէն տեսակի լիցք (միսով թէ ձէթով):

■ Մանթը, ■ Սու-պէօրէկ, ■ Միջուկով քէօֆթէ
■ Հերիսա (ապսպրանքով), ■ Լուբիա (փլաքի)
■ Թարամա, ■ Մութէպպէլ, ■ Քանի մը տեսակ խորոված (ապսպրանքով)
■ Արեւելեան եօթը տեսակ անուշեղէն

✻ ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ Հաստատութեան կարգ մը ապրանքներ ✻

ԸՆՏԻՐ ԽՄԻՋՔՆԵՐՆ ՈՒ ԽՆԱՄՔՈՎ ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԱԾ ՃԱՇԵՐԸ
ԿԸ ԳՈՀԱՑՆԵՆ ԱՄԷՆԷՆ ԲԾԱԽՆԴԻՐ ՔԻՄՔԵՐԸ

Pour satisfaire encore mieux notre clientèle, nous nous sommes dotés d'une cuisine de 85m² avec une installation moderne.

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH» — 83, Rue d'Hauteville - 75010 Paris
Commission Paritaire: N° 55935

ՇԱԲԱԹ - ԿԻՐԱԿԻ
ՄԱՐՏ 26-27
SAMEDI-DIMANCHE 26-27 MARS 1988

LE NUMERO : 4,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ
ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN

TEL. : 47. 70. 86. 60 — TELEX : HARATCH 280 868 F
C.C.P. PARIS 15069-82 E — 51027317 A R. C. PARIS

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 700 Ֆ. — Վեցամսեայ : 360 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1000 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
850 Ֆ. (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ.

63ՐԴ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 16.715 | Fondateur : SCHAVARCH MISSAKIAN | 63e ANNÉE — N° 16.715

ՕՐՈՒԱՆ ԽՕՍՔԸ

ՓՈԽՈՒԱԾԸ

Հազիւ սկսեր էինք ազգային հպարտութեան զգացումը ապրիլ. հպարտութիւն՝ որ Երեւանի չչմեցնող ցոյցերով եկաւ հասաւ մինչեւ ամէնէն հեռաւոր անկիւնի մը Հայը : Ու այսօր դէպքերու ընթացքը յանկարծ մեզ կը ստիպէ մէկդի դնել հպարտութիւն, յարգանք, հասկնալու համար թէ ի՛նչ է կատարուածը :

Հայը՝ ուս ուսի ապրած, տառապած, երկիր ղեկավարած ու սերունդ հասցուցած ժողովուրդի հաւանութեամբ այսօր ընկեց պառակտումներով, իրերամերժութեան անհաշիւ օրինակներով սնած իր ազգային պատկերը : Բաւէ թէ վերջին 70 տարիներու փորձառութիւնը սորվեցուցած էր իրեն իմաստուն դառնալ. սորվեցուցած էր հասկնալ թէ ի՛նչ կը նշանակէր հաւաքական ուժ. սորվեցուցած էր տեղին գործածել զայն :

Մինչ իր դրկիցը, դրացին, «եղբայր»ը կը շարունակէր ընթանալ, միայն հետամուտ՝ իր նախամարդու բնազդին : Ան զարկաւ, ջարդեց, քանդեց անմխաճշպէս, անտեսելով թէ՛ արդարութիւն, թէ՛ օրէնք :

Իսկ կեդրոնական իշխանութենէն յուսադրող, խանդավառող արտայայտութիւններ արձագանգեցին նախ. «անցեալի սխալները» պիտի սրբագրուէին : Ու տեղծուած յուսատու մթնոլորտին մէջ նոյնիսկ ամօթ զգացինք, երբ զգացումը կամ մտածումը կամէին բերանը այլոց մարդու վերապահութիւն յուշեց երբեմն : Չէ՛, այնքան գեղեցիկ էր ներկան, որ տանիրաւութիւն պիտի ըլլար կասկածներու, երկիւղի տեղի տալ :

Վերջապէս հասած էր ժամանակը մեծերու եւ փոքրերու յարաբերութեան ազնուական կաղապարներուն մէջ, արդարութիւն կոչուածին ալ հաշիւ առնելու, զօրաւորին շահուն առընթեր : Այլապէս, մենք ամէնէն քիչ պէտք ունեցողն էինք այն դասին, թէ այդ յարաբերութեան մէջ իրաւունք, արդարութիւն, պատմութիւն, մշակոյթ բառերը կը փոխարինուէին միակ եզրով մը. ուժո՛վ :

Այսօր ի՞նչ կ'ըսէ խորհրդային իշխանութիւնը անակնկալ իր դիրքափոխումով : Ան՝ թէ անգամ մը եւս սխալեցանք :

Սխալեցանք՝ կարծելով որ Կապուտիկեանի, Բալայեանի դիմումը Կորբաչովին, Սրմեանի Պեռլինի փորձառութենէն տարբե՞ր ելք պիտի ունենար մեր պատմութեան համար : Սխալեցանք՝ կարծելով թէ մեծերու շահը կրնար անգամ մըն ալ ի նպաստ մեզի՞ բանիլ :

Ըսին, գրեցին, թէ Երեւանի ցոյցերով նոր էջ մը աւելցաւ ո՛չ միայն մեր, այլեւ Խորհրդային Միութեան պատմութեան գիրքին : Սակայն ի՞նչեր են այն ազդակները որոնք այնքան ծանր կշռեցին, մէկ օրէն միւսը դատապարտելի արարքի վերածելով ժողովուրդի մը արդար պոռթկումը, որ սակաւին տասը օր առաջ հիացում միայն կ'առթէր : Ժողովուրդներու հակայ խաղատախտակին վրայ ո՞ր մէկ քարին շարժումով երէկուան արդարութեան մեր ձայնը այսօր զրգռութիւն կը նկատուի :

Այդ պոռթկումը որ վերակառուցումի նորօրեայ քաղաքականութեան երաշխիքը նկատուեցաւ, այսքան շուտո՞վ պիտի վերածուէր անոր սնանկութեան ահազանգին : Մարդկութեան միամտութիւնը ձաղկելու նոր ապացոյցնե՞ր պէտք էին. միամտութիւնը՝ այս անգամ հաւատացած ըլլալուն, թէ միանգամ ընդմիշտ վերցած է Ստալիններու, Բրեժնեւներու վերադարձի հաւանականութիւնը :

Այս բոլորը, ի վերջոյ անգամ մը եւս մեր գլուխը օրօրելով ըսելու համար թէ «պատմութիւնը կրկնութիւններու շարա՞ն մըն է» պարզապէս :

Սումգայիթի մեր զոհերը, որոնց ոճրագործներն իսկ անպատիժ կը մնան. Ստեփանակերտի, Երեւանի միլիոններուն ցոյցերը, ու անոնցմէ ծաւալած խանդավառութիւնը, հաւատքը՝ յատկապէս...

Քիչ մը շատ չէ՞ր այս բոլորը. անգամ մը եւս գինը շատ սուղ չվճարեցի՞նք այն ապացոյցին, թէ արդարութիւն, իրաւունք, բառարաններու բնակիչներ էին միայն, եւ թէ աշխարհը նո՛յն օրէնքներով կը շարունակէր թաւալիլ, ու փոխուածը՝ մե՛նք էինք միայն :

Ա. Թ.

Ղ Ա Ր Ա Բ Ա Ղ

ՇԱԲԱԹ, ՄԱՐՏ 26
ԵՐԵՒԱՆ ՄԵՌԱԾ ՔԱՂԱՔ

ՑՈՅՑԵՐԸ ԱՐԳԻԼՈՒԱԾ

ՅՈՒՍԱԽԱԲ ԸՆԵԼ ՀԱՅԸ ՆՈՒԱԶԱԳՈՅՆ ՉԱՐԻՔ Է, ԴՐԱՑԻՆ՝ ԹՈՒՐՔՆ Է
ԿԸ ԳՐԷ «ՖԻԿԱՌՕ»Ի ԹՂԹԱԿԻՑԸ

Հարուածը ծանր է : Անգամ մը եւս, պարզուեցաւ թէ Հայը յուսախաբ ընել, սիրտը կոտրել մեծ բան չէ, նուազագոյն չարիք մը, կը գրէ «Ֆիկառօ»ի թղթակիցը՝ Տրնի Լըկկրա, որ ի դէպ, լաւ վերլուծում մը կ'ընէ այս առթիւ :

Ան կը գրէ (Մարտ 25). —

«Դարուկէսէ, Հայերը դէմ դրած են ռուսացման բոլոր ջանքերուն : Բայց միշտ Մոսկուայի մէջ տեսած են պաշտպան մը թրքական եւ պարսկական սպառնալիքներուն առջեւ : «Ցանդիմանութեան դասը» զոր տուաւ Կրեմլին զիրենք շատ խորապէս վիրաւորած է» : Ինչ որ սակայն աւելի դառն ճշմարտութիւն մըն է, ըրագրողին մէկ ուրիշ խորհրդածութիւնն է, որ սիրտ կ'արիւնէ, որովհետեւ շահագործումն իսկ է մեր պատմութեան ամէնէն սեւ էջին, բայց մարդը ճիշդ կ'ըսէ, երբ կը գրէ, քիչ անդին. —

«Կորբաչով խոստացած էր արդար լուծում մը գտնել Լեռնային – Ղարաբաղի հարցին : Ինչ որ որոշուեցաւ հիմա պարզապէս անարդար է, կ'ըսէ Հայ մը, մանաւանդ որ Երեւանի եւ Ստեփանակերտի ցուցարարները իրեն հանդէպ հաւատք ունէին» : ... Բայց, հրապարակայնութիւնը կը նուազի քանի մօտենանք խորհրդային Միութեան սահմանագլուխներուն անթափանցութեան : Եւ հայկական տագնապը փառաւոր օրինակն է, վախը, որ գոհացում տալով Ղարաբաղի պահանջներուն, կրնայ անկայունացնել շիի եւ Իրանի սահմանակից Ազրբեջանը նախամեծար համարուեցաւ ուրիշ որեւէ նկատումէ : ԴԺԳՈՀ ՁԳԵԼ ՀԱՅԵՐԸ ՆՈՒԱԶԱԳՈՅՆ ՉԱՐԻՔ ՄԸ ԿԸ ՆԵՐԿԱՅԱՑՆԷ. ԹՈՒՐՔԻՈՅ ՀԵՏ ԻՐԵՆՑ ԴՐԱՑՆՈՒԹԻՒՆԸ ԿԸ ԲԱՒԷ ՀԱՆԴԱՐՏԵՑՆԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ ԻՐԵՆՑ ՀԱՒԱՆԱԿԱՆ ԿԵԴՐՈՆԱԽՈՅՍ ՓԱՓԱՔՆԵՐԸ» (ընդգծումը մեր կողմէ) :

Որեւէ ցոյց արգիլուած է Երեւանի թէ Ստեփանակերտի մէջ եւ կը կարծուի որ Երեւանի «Ղարաբաղ Կոմիտէն» եւ իր համազօրը՝ Ստեփանակերտի «Կռունկ Կոմիտէն», որոշած են այլ ձեւով բողոքել, ամէն մարդ տունը կը նստի ու Երեւան կը վերածուի մեռած քաղաքի մը : Ի՞նչ այլ ելք կրնայ գտնել անզէն եւ կարգապահ ժողովուրդ մը, երբ Զօրեքշաբթիէն ի վեր արդէն գլխուն վրայ են խորհրդային թրթռանները, եւ դուռները՝ զինուորական բռնակալութեան, զօրք ու հրասայլ : Կարէն Դեմիրճեան, հեռատեսիլէն յայտարարած էր արդէն որ հանդարտութիւնն ու իմաստութիւնը պէտք է տիրեն եւ այս անգամ լսող եղած է : Ամէնէն վրդովեցուցիչը, անկասկած եւ Հայաստանի քաջարի ժողովուրդին գլխուն ամէնէն ծանր հարուածն այն է որ նոյն լեզուն կը գործածուի Հայերուն հասցէին – այսինքն Երեւանի խաղաղ ցուցարարներուն – եւ մարդասպան, թալանող, հարստահարիչ, կեղեքիչ Ազերիներուն : Մեզի կը մնայ ըսել՝ սպասիպը, տավարիշ Կորբաչով, այս դասին ալ պէտք չունէինք :

Լրագրողներու եւ դէտերու կարծիքներն ալ նոյնն են : «Մոնտ»ի թղթակիցն ալ կը նկատէ որ Հայերը կրնային ակնկալել վճռական «ո՛չ» մը, ինչ կը վերաբերի կցումին, բայց յոյսեր տրուած էին իրենց զանց բարեփոխումներու, մինչ որոշումը հազիւ կը նշէ. – «Նախարարաց Խորհուրդը պէտք է միջոցներ նախատեսէ լուծելու համար տնտեսական, ընկերային, մշակութային սոցիալական հարցերը : Կորբաչով իսկ մանրամասնած էր անոնց բնոյթը՝ հեռատեսիլ, հայերէնի դասաւանդում, մանկավարժական կապեր Հայաստանի հետ, յուշարձաններու վերանորոգում, երկաթուղային արագ կապեր Հայաստանի հետ : Հիմա, ոչ մէկ խօսք ոչ իսկ սահմանաժամի մասին : Դեռ, որպէսզի սխալ հասկացողութիւն չըլլայ, բանաձեւը կը յիշէ Սահմանադրութեան 81-րդ յօդուածը իբրեւ նախաբան, ուր կը չեշտուի. — «Դաշնակցային Հանրապետութեանց դերիշխան իրաւունքները պաշտպանուած են Խորհրդային Ընկեր - վարական Հանրապետութեանց Միութեան կողմէ» : Այլ խօսքով Գերագոյն Խորհուրդը կ'երաշխաւորէ Ազրբեջանի հողային ամբողջականութիւնը :

× Ուրբաթ առտու կը հաստատուէր որ խորհրդային բանակ Երեւան մտած է եւ երկիրը կորուած է ամբողջովին, ձեւով մը՝ պաշարման վիճակ :

Այս ամբողջը կը հաստատէ, ամէն պարագայի մէջ, որ ոչինչ կայ փոխուած արեւելեան կողմն աշխարհի, հին մեթոտները միշտ ի զօրու են. այն մեթոտներն իսկ զորս Կորբաչով կը դատապարտէր :

Համաշխարհային թատերթերքին մէջ, Կլազնոստ եւ Պերեստրոյկա կրնան երթալ բարի դրացնութիւն ընել ուրիշներու հետ՝ արդարութիւն, մարդկային իրաւունքներ եւայլն, եւայլն :

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ԹՈՒՐՔԻՈՅ վարչապետը յայտնած է թէ բարելաւումի քայլեր պիտի առնուին անհատական ազատութիւնները յարգելու մարզին մէջ, ինչ որ համաձայն է եւրոպական հասարակապետութեան սկզբունքներուն : Ներկայիս մէկ միլիոն եօթը հարիւր հազար անձեր ցանկուած են իրենց քաղաքական գաղափարներուն պատճառով. բարելաւումի առաջին քայլը կը կայանայ այդ ցանկերու ոչնչացման մէջ, ըստ Թուրկուտ Էօզալի :

ՊՈԼՍՈՅ պաշարման վիճակի զինուորական ատեանը 9 մահավճիռ ու 15 ցկեանս բանտարկութեամբ ատարտած է «Թուրքիոյ համայնավար կուսակցութեան» եւ «Յեղափոխական գիւղացիական ազատագրման բանակ»ի դատը որ կը շարունակուէր չորս տարիէ ի վեր : Մահավճիռները տրուած են «Սահմանադրական կարգը զէնքի ուժով տապալելու յանցանքին համար :

ՊԱՂՏԱՏ — ԹԵՀՐԱՆ քաղաքներու պատերազմը կը շարունակուի, անխնայ : Հրթիռներ կ'իյնան բնակութիւններու վրայ եւ երկու երկիրներու ալ ներկայացուցած հաշուեկշիռները շատ ծանր են : Թեհրանի մէջ 10 մեռեալ, 100 վիրաւոր կար միայն առջի առաւօտուան արձակումներէն, որոնք նաեւ քարուքանդ ըրած են երկու հիւանդանոց, երկու դպրոց եւ երկու մզկիթ :

ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ԱՅԼԱԽՈՀ քրիստոնեայ պարագլուխներու խումբ մը դիմում մը ըրած է ռուս օրթոտոքս եկեղեցւոյ պետին՝ Պիմէն Պատրիարքին որպէսզի հրաժարի, ի շահ եկեղեցւոյ փրկութեան : Ըստ այս նամակագիրներուն, Պիմէն, 78 տարեկան, ծնդած է եւ ոչ ֆիզիքապէս, ոչ ալ մտքով կրնայ իր գործը տանիլ : Մամուլի ասուլիսի մը ընթացքին է, որ Եաքունին, դիմումը կատարողներէն մէկը, այս յայտարարութիւնը ըրած է :

ՎԵՐՋԻՆ ԺԱՄ

ԿԱՐԳ ՄԸ ՄԽԻԹԱՐԱԿԱՆ ՀԱՏՈՒՑՈՒՄՆԵՐ ՂԱՐԱԲԱՂԻ ՀԱՅԵՐՈՒՆ

Ուրբաթ առաւօտ, երբ թերթը մամուլին կը յանձնէինք, կ'իմանայինք թէ Հինգշաբթի իրիկուն Պոլիտբիւրօն կարգ մը հայանպաստ որոշումներ հաղորդած էր, Ղարաբաղի վերաբերեալ : Այսպէս, կ'ըսուէր թէ հայերէն դասագիրքեր պիտի հրատարակուին, հեռատեսիլի հայկական յայտագիրին սփռումը կարելի պիտի ըլլայ, յուշարձանները պիտի վերանորոգուին : Այս ծրագիրը եօթնամեայ է, այսինքն մինչեւ 1995 :

Ինչպէս ըսինք, այն պահուն երբ «Յառաջ»ի այս թիւը մամուլին կը յանձնէինք (Ուրբաթ, ժամը 11.30) այլ մանրամասնութիւններ կը պակսէին, բայց եւ այնպէս պարզ է, որ քովի սենեակներու լուրերու բաժնի մէջ մեր կարգ մը խորհրդածութիւնները, այլեւս անտեղի կը դառնան, երբ հաստատուին այս բարենորոգումներն եւ անոնց բոլոր մանրամասնութիւնները :

Իզվեստիայի մէջ լոյս տեսած Ղարաբաղի վերաբերող այս որոշումին գլխաւոր չորս կէտերն են. —

– 400 միլիոն ռուբլիի յատկացում :
– Հայերէնի դասաւանդում դպրոցները :
– Հեռատեսիլի հայկական յայտագիր :
– Հայաստանի հետ ճանապարհային կապերու համար յատկացումներ :

Խորհրդային իշխանութիւնները աջաւուրջ պիտի ըլլան նաեւ որ զսպուի հայկ. զգացումները վիրաւորող որեւէ արարք :

Կը հաստատուի միայն մէկ որակում այս քաղաքականութեան համար՝ le bâton et la carotte :

ՀԱՐՑԱԶՐՈՅՑ ԱՌԱՋԻՆ ԴԷՄՔՈՎ

Ոչ, Սերկէյ Փարաջանովի հետ կարելի չէ հարցազրոյց ունենալ լրագրական այդ սեռին յատուկ «կանոն»ներով: Ան տարօրինակ, հակասական է իր իսկ ֆիլմերուն նման. յաճախ կը սիրէ հարցնել եւ ոչ թէ պատասխանել: Ուրեմն՝ հարցազրոյց, բայց աւելի՝ պարզապէս զրոյց:

Տարօնակ «Անի» պանդոկի իր սենեակը կը մտնէին մարդիկ՝ ծանօթներ, գործընկերներ, անոր արուեստին երկրպագուները: Տանտէրը բոլորը կը հիւրասիրէր անխտիր, զանազան պտուղներով, անուշեղէնով, կամ բարի, ջերմ խօսքով: Բնականաբար, խօսակցութեան մեկնակէտն ու գրգիչը Երեւան բացուած անոր առաջին անհատական ցուցահանդէսն էր: Առաջին հարցումն ալ ճիշդ այդ մասին էր: Ի՞ր հարցումը մեզի.

– Ցուցահանդէսը հաւնեցա՞ք:

– Անշուշտ:

– Ես երջանիկ մարդ եմ: Որդի ու բարեկամներ ունիմ, կը զբաղիմ իմ սիրելի արուեստով: Առաւօտուն կ'արթննամ եւ առաջին միտքս այս է. «երջանիկ եմ որ կ'ապրիմ, բարեկամներու եւ լեռներու դրացնութեամբ»: Երբեմն ես ինծի կը նախանձիմ այսքան երջանկութեան համար: Կամ՝ այս ցուցահանդէսը. տասնեակ մարդիկ երկրին տարբեր ծայրերէն եկան Երեւան՝ աշխատանքներս տեսնելու: Մեծ երջանկութիւն է, երբ կը զգաս որ պէտք ես մարդոց: Ցուզումէն կը խեղդուէի, երբ մարդիկ երկար կը կանգնէին ցուցանմոյշներուն մօտ: Առաջին հայեացքով այդ ամէնը տարօրինակ է, բայց բաւական է քանի մը վայրկեան դիտել, օրինակ, «Անտերպրնի երկու ման – կութիւնները», «Ֆաբերժէի յիշատակին» եւ միւս գործերը, հասկնալի կը դառնայ ըսելիքս: Անոնք նաեւ լոյսի, ապրելու, յաղթանակի կոչեր են: Որոշ արուեստաբաններ կ'ըսեն թէ իմ արուեստին մէջ շատ «հիմուր» կայ: Հետաքրքրական է, ինչո՞ւ «հիմուր» կը տեսնեն...:

Երբ սկսայ նկարել «Մեքսիկական էթիւտ»ները բարեկամներս կը ծիծաղէին. «դուն հրաշալի բեմադիր ես, – կ'ըսէին, – ինչո՞ւ կը նկարես»: Այն ժամանակ նոյնիսկ լաւ բեմադիր չէի: Ոմանք ալ հակառակը կը պնդէին: Ի դէպ, շատ յայտնի բեմադիրներ որպէս կանոն շատ ալ լաւ կը նկարեն (Ֆելլինին, Այզէնշտայնը, միւսները): Այս օրերուն Թիֆլիս բացուած է «բեմադիրները կը նկարեն» ցուցահանդէսը: Փափաքելի կ'ըլլար այդպիսի բան կազմակերպել նաեւ Երեւան: Ատիկա մշակոյթ է:

Իմ նկարչական աշխատանքներս նման են ժապաւէններուս: Գնդամուղ չեմ խաղար, գարեջուր չեմ խմեր, չեմ ծխեր, ես կը նկարեմ, իմ կեանքս է ատիկա:

Ցաճախ ինծի կը թուի թէ, արուեստաբանները բան չեն հասկնար: Եթէ չնկարեմ, հապա ինչո՞վ զբաղիմ:

Վերջերս բոլոր դռները բացուած են առջեւս. շատ «մոդայիկ» բեմադիր դարձած եմ, բոլորը կ'ուզեն իմ մասիս գրել: Երկու շաբաթ Ֆրանսացիները իմ մասիս ժապաւէն կը նկարէին: Կը խօսեցնէին, հարցումներ կ'ընէին: Բայց հասկցայ որ այդպէսով ալ չկրցան ինծի հետ չափուիլ:

– Այս ցուցահանդէսը երկրորդն է, առաջինը Թիֆլիս կազմակերպած էիք:

– Երեւանեանը անհամեմատօրէն աւելի հարուստ է: Ինչո՞ւ Երեւան: Որովհետեւ պարտական եմ ժողովուրդիս: Ամէն անհատ նախ եւ առաջ իր ազգի ներկայացուցիչն է, պէտք է ծառայէ իր ժողովուր – դին, ապրի անոր հոգերով, սպեղանի ըլլայ անոր ցաւերուն: Եւ մեծ կ'ըլլաս այն ատեն երբ կրկնապատկուած, բազմապատկուած վերադարձնես «ի վերուստ շնորհուածը»: Կ'երազեմ «Խոստովանանք» բեմանկարը նկարահանել «Հայֆիլմ»ի մէջ: Սրբազան մասունքի նման կը պահեմ Ֆելլինիի նամակը: Մեծ բեմադիրը շնորհակալութիւն կը յայտնէ եւ կը խոստովանի, որ «Ամարքորտ»ը նկարահանած է «Խոստովանանք»ի տպաւորութեամբ: Զայն գրած եմ քսան տարի առաջ: Հիմնականին մէջ պարտէզի վերածուած գերեզմանոցի մը «ողբերգութիւն»ն է: Ախ, այդ խաչնիխուռն տնկուած ծառերը: Ի՞նչ եղան, ո՞ւր գացին իմ մանկութիւնս, յիշատակները, կարօտը, տատիկս, մատամ Ժերմէն:

«Խոստովանանք»ին մէջ հիմնական գլուխ մը կայ՝ «Բզնի»ն: Կը փնտռեմ գերեզմանափորը, կը գտնեմ երեքը՝ Մարտին, Մինաս, Մատօ: Անոնք կը ներկեն ցանկապատերը եւ իրենց ձեռքերը արծաթ են: Անոնց հետ գինի կը խմեմ, կը սիրեմ երեքն ալ, իսկ ամէնէն աւելի ան, որ կը ներկէ ձախ ձեռքով: Միայն թէ կարենամ մտայղացումներս իրագոր – ծել:

– Ո՞ր ֆիլմերուն մէջ ատիկա աւելի յաջողած է:

– Ամէն նոր ֆիլմի առիթով պատմու – թիւն մը կը բացուի գլխուս: Կիեւ, իմ կամքէս անկախ, ուկրաինացի ազգայնական պարագլուխի դեր վիճակուեցաւ ինծի, միայն այն պատճառով որ նկարա – հանեցի մեծ Կոցյուպինսկիի երկը եւ չկրկնօրինակեցի: Ուկրաինական բորշը ոչ միայն տեսքն է, այլեւ համն ու հոտը: Այդպէս, առանց գունային բարբառի, ֆիլմը համ հոտ չէր ունենար: Նկարը պէտք է հնչէր միայն այդ լեզուով:

Որպէս ամբողջական գործ քիչ թէ շատ յաջողած են «Յակոբ Յովնաթանեան» եւ «Փիրոսմանի» կարճամետրաժ ֆիլմերը: Երբեմն կը մտածեմ, թերեւս փոքր պաստառի բեմադիր եմ: Կ'ուզեմ նկարել նիւթի մասին չմտածելով, նկարել միայն գեղեցիկը:

– Ո՞րը կը համարէք ձեր ամենալաւ ֆիլմը:

– Այն որ հիմա կը նկարեմ: «Աշուղ Ղարիբը»: Ռեզօ Չխէիձէն ինծի ըսաւ. «Ինչ կ'ուզես նկարէ, միայն գլխ հանգիստ ձգէ»: Ֆիլմի օփերաթէօրն է Ալպէր Եաւրուեանը, նկարիչներն են Վրաստանի ժողովրդական նկարիչներ Զուրաբ Նիժարաձէն, Գէորգի Մեսխիշվիլին, Շոթա Գոգոաշվիլին, երգահանները Տիգրան Մանսուրեան ու Ռոդիոն Շչեդրինը: Ընդգրկուած է վրացական բեմի եւ շարժանկարի գրեթէ ամբողջ համաստեղութիւնը՝ Սոֆիկօ Ճիաուրելին, Դաւիթ Աբաշիձէն, Լիա Էլիավան եւ ուրիշներ: Իսկ ինչո՞ւ այդ թեմայով: Որովհետեւ մանկութեանս տարիներուն, երբ հէքեաթը մտիկ կ'ընէի հոնգուր – հոնգուր կուլայի: Շատ գեղեցիկ ֆիլմ պիտի ըլլայ: Ընդհանրապէս պէտք է ամէն բանի մէջ գեղեցիկը տեսնել: Իմ ցուցահանդէսին մասին ոմանք կ'ըսէին. – «Այս ի՞նչ հնոտի հաւաքեր ես»: Կ'ըսեն որ ես կրնամ անկենդան իրերու կենդանութիւն տալ: «Փողոցէն կը քալեմ, եւ մէյ մըն ալ, աստուած իմ, ի՜նչ տխպար կ'անցնի: Ես ուրեմն անմիջապէս կը բռնեմ ձեռքէն ու կը բերեմ աշխատանոց. ան թագաւորն է ու հրաշալի կը խաղայ իր դերը»:

Հէքեաթը կը նկարեմ ինչպէս վաւերագրական ֆիլմ:

Ինծի վիճակուած ամենամեծ պատիւը այն է որ գլխ կը հրաւիրեն Կիեւ, Ալ. Դովժենկոյի աշխատանոցը գլխաւորելու փորձարարական խմբակը, միաժամանակ նկարահանելու «Աւք Իկորի գունդին մասին» դիւցազնավէպը: Այս առաջարկու – թիւնը թաց է գլխուս: Իսկ ուրկէ՞ ձեռք բերեմ 300 նարնջագոյն զամբիկներ կամ փիղեր՝ «Արա Գեղեցիկ»ի համար, ուրկէ՞ Շամիրամ գտնեմ, Արա Գեղեցիկ: Իսկ «Սասունցի Դաւիթ»ը...

Կեանքիս մէջ ամէն ինչ այսպէս կիսատ – պռատ է: Կինս կ'ըսէր. – «Փարաջանով հրաշալի է ու անտանելի»: Հիմա կը հասկնամ: Ատոր համար այսօր մինակ կ'ապրիմ:

– Իսկ ո՞վ ձեզի համար կերակուր կը պատրաստէ:

– Ի՞նչ կերակուր: Ատիկա ինծի համար երրորդական, չորրորդական նշանակութիւն ունի: Տունը ինչ որ գտնեմ անով կը սնանիմ: Հագուստիս ալ քիչ ուշադրութիւն կ'ընեմ: Այս շապիկը նուիրած է Սոֆիկօ Ճիաուրելին: Մեր տան մէջ կ'ապրի նաեւ քոյրս իր ընտանիքով: Վերջերս անոնց շատ յարմար բնակարան յատկա – ցուցին: Անոնք կը փոխադրուին, իսկ ես հօրենական տունը կամաց – կամաց թանգարանի կը վերածեմ: Այ, եթէ Երեւանի «Մանկական աշխարհ»ի դիմացի մէկյարկանի, հայկական ներքնամասով տունը ինծի տային, կը տեղափոխուէի Հայաստանի, գայն թանգարանի կը վերածէի, եւ մահէս ետք մայրաքաղաքը թանգարանով մը եւս կը հարստանար:

– Ի՞նչ կ'ըսէիք խորհրդային շարժանկարին ներկային մասին:

– Տեսակ մը շփոթած է. ամէնքը կարծես բանի մը կը սպասեն: «Պլումպումը» ցնցող ֆիլմ է, չորս անգամ դիտած եմ: Իսկ Կարէն Շահնազարովի «Ցրիչը» չկրցայ դիտել, թէեւ ընկերներս, որոնց ճաշակին կը վստահիմ, շատ կը գովեն: Խորհրդային շարժանկարին ամենամեծ նուաճումը «Զղջում»ն է: Թէնկիզ Աբուլաձէն քաղաքական կոփուածութեան մեծ բեմադիր է: Ճակատագրով, ամէն ինչով: կեանքը վտանգելով ան կերտած է ցնցող քաղաքական գործ: Որոշ քննադատներ կ'ըսեն, լեզուն չէ բաւականացուցած բեմադիրը: Ամէն ինչ գոհացուցիչ է. թէ՛ լեզուն, թէ փիլիսոփայութիւնը, թէ դերերու կոպտութիւնը: Ամէն, ամէն բան բարձր մակարդակով եղած է: Ես երջանիկ եմ որ մեր հանդիսատեսը տեսաւ «Զղջում»ը, որ մենք քաջութիւն ունեցանք ամբողջ աշխարհին խոստովանելու. այո, մենք ապրեր ենք նաեւ այդպիսի դաժան ժամանակներու մէջ:

– Իսկ որպէս գեղարուեստակա՞ն գործ:

– Տաղանդաւոր ժապաւէն է: Միայն այն, որ հոն այնպիսի մայրեր կան, այնպիսի բանաստեղծներ, այնպիսի քոյրեր, եւ այդ ատրճան նողկալի բռնատէրեր: Մանկութիւնս անցաւ այդ սարսափելի տարիներուն: Աբուլաձէն հերոս է: Ես յաճախ կը վախնամ մտքերս բարձրաձայն ըսելու. իսկ ան՝ ոչ: Այդպէս տրդամարդավարի, բացէ ի բաց:

Հապա «Վրացֆիլմ»ի միւս բեմադիր – ները՝ Էլդար եւ Գէորգի Շէնգելայանե – րը, Լանա Ղողոբերիձէն, երիտասարդները: Վրաստանի շարժանկարը այսօր ծաղկումի շրջան մը կ'ապրի:

– Իսկ հայկականը...

– «Հայֆիլմ»ը կարող ուժեր շատ ունի: Ֆրունզէ Դովլաթեանի «Մենաւոր ընկուզենի»ն հիանալի ժապաւէն է: Մեր ժողովուրդի գեղեցկութեան, տառապանքին, նաեւ այսօրուան արատներուն մասին է: Ֆրունզէն շշմելու բաներ նկարած է: Այդ թաղումը... Շատերը չեն հասկցած ֆիլմը եւ որ աւելի գէշն է չեն ուզեր հաս – կնալ: Հենրիկ Մալեան թող շատ աշխատի: Բագրատ Յովհաննիսեան տաղանդաւոր արուեստագէտ է (իմ աշակերտը եղած է, լաւ կը ճանչնամ զինք), բայց շատ շփոթ: Ռուբէն Գէորգեանց հիանալի վաւերագրող է: Ալպէր Մկրտչեանի առաջին ֆիլմը շատ աւելի լաւ էր: Արտաւազդ Փելեշեանը, Ռոման Բալայեանը, Հրանտ Մաթեւոսեանը, Տիգրան Մանսուրեան, ես, միւսները պէտք է միանանք ու այնպիսի՛ ֆիլմեր նկարենք...

– Ձեր կարծիքով ո՞րն է առհասարակ ֆիլմի յաջողութեան առաջին նախապայմանը:

– Բեմանկարը: Հիմա, երբ յետադարձ հայեացք կը ձգեմ շարժանկարի մէջ անցած ճանապարհիս, անգամ մը եւս կը համոզուիմ այս ճշմարտութեան: Արդէն 23 բեմանկար գրած եմ եւ կը վախնամ որ բոլորը նկարահանելու չհասնիմ (63 տարեկան եմ):

– Իսկ թատրոնը չի՞ կանչեր:

– Կրնամ: Բայց ուշ է: Թիֆլիսի եւ Բաքուի շարժանկարի ու թատրոնի բարե – կամներուս բեմադրութիւններուն ժամա – նակ բաներ կը յուշեմ ... Տղաք, նուա հրամեցէք:

– Նո՛ւռը: Անգամ մը, երբ նուռը բանաք, ուշադիր նայեցէք: Ի՜նչ գեղեցկութիւն, ի՜նչ կանոնաւորութիւն: Այ, եթէ մարդն ալ, ընտանիքն ալ, ազգն ալ նռան նման ըլլան: Ցետոյ նուռը հիւթ է, գոյն է, արիւն է, գեղեցկութիւն է, յաւերժութիւն է: Եւ պատահական չէ, որ Սայեաթ – Նովայի մասին ֆիլմը կը կոչուի «Նռան գոյնը»: Մայրս ժապաւէնը չէր հաւնած: Նեղուած էր ինծի. – «Ինչո՞ւ ինծի չըսիր: Ես քեզի դրամ կուտայի, աշուղներ կը բերէի, թող երգէին Սայեաթ – Նովայի քաղցր երգերը»: Եւ ես հասկցայ որ ֆիլմին մէջ պակաս էր ժողովրդականութիւնը: Մարդիկ կ'ապրին անոր երգերով, իսկ ես ներկայացուցի միայն բանաստեղծը:

Մահանալէ քանի մը շաբաթ առաջ Արկադի Ռայկինը խնդրեց անգամ մը եւս ցուցադրել «Նռան գոյնը» ֆիլմը: Երբ անգամ մը եւս դիտեցի, հասկցայ, որ ինծի համար թանկագին էր այն օրինակը, այն բանաստեղծական ռիթմը, որ ինծի օգնեցին ստեղծելու Սուրէն Շահպազեանը, Տիգրան Մանսուրեանը, Սոֆիկօ Ճիաուրելին, միւսները:

Կը կարծեմ մենք կոչուած ենք ազգին ճաշակը բարձրացնելու: Ատոր համար կ'առաջարկեմ բարձր դասարաններուն սորվեցնել արուեստի այբուբենը, մանաւորապէս ցոյց տալ բարձրարուեստ ժապաւէններ:

Այսօր մեր երիտասարդները աւելի կը հմայէ ժապաւէնի մը նիւթը, եւ ոչ թէ արուեստի կախարդական ուժը: Ախ, եթէ կարենայինք մեր որդիները համոզել որ տօնակատարութիւններու, հարսնիքներու ժամանակ տարազ հագուին: Ինչպիսի՜ գանձեր մեզ կտակած է Յովնաթանեանը: Հին Հայերը շատ բարձր ճաշակ ունեցած են. այդ տարազնե՛րը, քօղե՛րը, զարդարանքնե՛րը:

Պէտք է զարկ տալ բուն ազգային արուեստին: Ի՞նչ կը կարծէք, ժամանակակից արուեստի թանգարանին աշխատանքները կարելի՞ է հրամցնել որպէս հայկական: Ի հարկէ ոչ: Ինչո՞ւ Մինասի եւ միւս մեծութիւններու լաւագոյն նկարները այդպէս կը ցուցադրուին ամէն տեսակ ուրիշ նկարներու հետ:

... Այս յախուռն, իսկական «փարաջանովական» զրոյցը ընդհատեցին «Աշուղ Ղարիբ» ժապաւէնի խումբին անդամները. անոնք վարպետը գործի կը կանչէին:

– Հոգ չէ, տղաք, կը շարունակենք ամիս մը ետք, երբ վերադառնամ Ռոթերտամէն: Աշխարհի քսան բեմադիրներ, անոնց հետ նաեւ ես, պիտի հաւաքուինք խորհուրդի: Իմ «ուզած»ը արուեստէն շատ կամ քիչ գիտեմ, հետաքրքրական է տեսնել, թէ ի՞նչ կը մտածեն միւսները այն տասնըինը երեւելիները...

ՅԱԿՈԲ ՄԱՐՏՈՒՆԻ
ՎԱՐԱԶԴԱՏ ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ

CLUB 89

ՀԱՅԵՐԸ՝ ՅԱՋՈՂԱԾ ՀԱՄԱՐԿՈՒՄ ՄԸ

Վառ նահանգի «Քլէօպ 89»ը, Մարտ 10-ին, Սէն – Մաքսիմէնի Դոմինիկեան աբբայարանին մէջ, կազմակերպեց քոլլոք մը նուիրուած Հայերուն: Խորհրդածութեան օր մը Ֆրանսահայ գաղութը շահագրգռող զանազան հարցերու մասին՝ առօրեայ, գործնական, կառուցային, պատմական, քաղաքական առընչուած հայկական ցեղասպանութեան եւ հայ դատին: Նախապատրաստական հանդիպում մը, Փետրուար 11-ին, ներկայութեամբ՝ Շառլ Ազնաւուրի, կատարած էր նիւթերուն ընտրութիւնը:

Քարոզչական մեծ աշխատանք կատարուած էր ձեռնարկը ներկայացնելու բովանդակ Ֆրանսահայութեան եւ ապահովելու ամէնէն լայն մասնակցութիւնը:

Առաւօտէն իսկ, հոծ բազմութիւն մը ներկայ եղաւ, որուն թիւր հետզհետէ բարձրացաւ հասնելու համար շուրջ 500ի, երբ Ներքին նախարար՝ Շառլ Փասքուա մուտք գործեց ընդհանուր խանդավառութեան մը մէջ: Լաւ կը ճանչնամ Հայերը եւ կը գնահատեմ զանոնք. Հայերուն եւ Քորսիքացիներուն միջեւ շատ մը հասարակաց կէտեր կան ըսաւ Նախարարը՝ նոյնանիքին սէրը, բարեկամութեան եւ համոզումներուն մէջ հաւատարմութիւնը, աշխատանքի հակումը (?), յիշողութիւնը եւ այլ առաքինութիւններ: Եւ ապա, մէկ վայրկեան լռութիւն խնդրեց իր հայրենակից՝ Ժոզէֆ Ֆրանչեսքիի յիշատակին, որուն մահուան լուրը հասած էր քանի մը ժամ առաջ: Ցետոյ, Շառլ Փասքուա անցաւ աւելի յանձնառու յայտարարութիւններու. – «Երկու լեզու չեմ գործածեր. կազմակերպուած ջարդ, ցեղասպանութիւն տեղի ունեցաւ, պէտք է

ըսել: Ժողովուրդ մը չդատենք: Սակայն, հարկ է որ ազգերը ստանձնեն իրենց պատմութիւնը: Այսօրուան թուրք ղեկավարները պատասխանատու չեն, բայց իրենց ազգին պատմութեան մաս կը կազմէ: Օր մը անհրաժեշտ է որ տիալոկ մը հաստատուի Հայերուն եւ Թուրքերուն միջեւ: Ժողովուրդ մը կրնայ ներել, բայց բաներ կան որ չեն մոռցուիր, եւ ես չեմ որ ձեզի պիտի ըսեմ՝ մոռցէք»: Նաեւ յայտարարեց որ պատրաստ է կանոնաւորելու բոլոր Հայերուն թուղթերը, որոնք անկանոն վիճակի մէջ են: Դիմումները կատարեցէք, ըսաւ, «ձեր միութիւններու միջոցաւ եւ մինչեւ պաշտօնեայի մը նշանակումը դիմեցէք Փաթրիք Տէվէճեանին»: Շատ փաքուա աւարտեց իր խօսքը ըսելով՝ «Կը բերեմ ֆրանսական կառավարութեան համարումը, յարգանքը եւ բարեկամութիւնը»:

Իրմէ առաջ, խօսք առած էր Միշէլ Օրիյաք՝ Գործակցութեան նախարարը որ ապագային նախագահն է «Քլէօպ 89»ին եւ ի մէջ այլոց յայտարարեց. – «Ֆրանսացի քաղաքացիներ էք առանց մոռնալու ձեր արմատները, ձեր ծագումը: Անիկա ձեր ինքնատիպութիւնն ու հարստութիւնն է ... Ցեղասպանութիւնը պատմական դէպք մըն է եւ կը հասկնամ որ պէտք է ճանչցուի ... Այսօր, ըսինք ինչ որ կը բաղձայիք Ֆրանսայէն եւ պատմութենէն»:

***

Առաւօտեան ժամը 10-ին սկսան յանձնախմբային աշխատանքները որոնց մասնակցեցան շուրջ 200 հոգի: Հայեր եկած էին ոչ միայն մերձակայ քաղաքներէն՝ Մարսէյլ, Լա Սիոթա, Տրակինեան, Պանտոլ, Թուլոն, Էքս – Ան Փրովանս, Ավինիոն, Գան, Նիս, այլ աւելի հեռաւոր քաղաքներէ՝ Պոլէն, Վալանս, Վիէն, Կրընոպլ, Լիոն մինչեւ իսկ Փարիզէ, եւ հաւանաբար նաեւ այլ վայրերէ: Ներկայ էին Անթոնիի երեսփոխան քաղաքապետ՝ Փաթրիք Տէվէճեան, Անրի Վէրնէօյ որ Շառլ Փաւքուայի «Ճշմարտութեան ժամէն (Նախորդ իրիկուն) յետոյ դարձեալ իր կողքին գտնուեցաւ: Ներկայ էր Ռատիօ – Այր, իր տնօրէնով՝ Յակոբ Պալեան, որ ամբողջ օրը յաջորդական զեկուցումներով եւ մանաւանդ «էնդերվիու»ներով իրազեկ պահեց իր ունկնդիրները Քոլլոքի աշխատանքներով եւ քաղաքական անձնաւորութիւններու կարեւոր յայտարարութիւններով: Զմոռնանք ոչ – Հայերը. «Քլէօպ 89»ի անդամները, քաղաքին եւ շրջակայքի աջակողմեան քաղաքական անձնաւորութիւնները, Ժոզէֆ Գոմիթի՝ նախկին նախարարը, երեսփոխան եւ Մարսէյլ ԷՌ – ՓԷ – ԷՌ-ի նախագահը՝ Մորիս Թոկա եւ այլ դէմքեր:

Ժամը 15.30-ին է որ բացուեցաւ Քոլլոքի լիակատար նիստը:

Մեծ գիրերով պաստառ մը՝ «ՀԱՄԱՐԿՈՒՄԻ ՏԻՊԱՐ ՄԸ՝ ՀԱՅԵՐԸ» կը գրաւէր ուշադրութիւնը ներկաներուն: Յակոբ Եպիսկոպոս Վարդանեան, Սարգիս Վրդ. Դուլիթեան, Վեր. Ժ. Տ. Սահակեան, Տարօն Ծ. Վրդ. Ճէրէճեան, Ռէմոն Պուաջէ Աբբա յիշատակելու համար միայն կրօնականները կը գրաւէին առաջին աթոռները: Մասնաւոր տեղ մը յատկացուած էր մամուլին:

Յակոբ Եպիսկոպոս Վարդանեան աղօթքով (հայերէն եւ ֆրանսերէն) «Զգործս ձեռաց մերոց ուղիղ արա՛ ի մեզ, Տէր, եւ զգործս ձեռաց մերոց յաջողեա՛ մեզ» բացաւ նիստը: Վառի «Քլէօպ 89»-ի նախագահուհին՝ Ֆրետերիք Ռիւժիէռի բացատրեց քոլլոքին նպատակը, դրդապատճառները եւ ակնարկելով 1987-ի Յունիս 18-ին (Եւրոպայի Խորհրդարանը կը ճանչնայ հայկական ցեղասպանութիւնը) առաջարկեց «Յունիս 18 Քլէօպ» մը հիմնել սկսուած աշխատանքը շարունակելու համար: Աւելորդ է ըսել, մեր ընթերցողներուն, որ ամէն միջամտութեան կամ առաջարկի մէջ, քաղաքական յետին միտքը ներկայ էր: Այս մասին կը խօսինք քիչ անդին: Ապա, փրոֆէսէօր Ռոպէր Ասատուրեան, որ այս ձեւով «մեծ դռնէն» մուտք գործեց ԷՌ – ՓԷ – ԷՌ շարժումին մէջ, յաջորդաբար հրաւիրեց տեղեկատուները: Ա. յանձնախումբ՝ փրոֆէսէօր Ժերար Տէտէեան «Հայերը միացման գիծ Արեւելքի եւ Արեւմուտքի միջեւ». Բ. յանձնախումբ՝ Օր. Սիլվա Գարակիւլեան «Ցեղասպանութիւնը». Գ. յանձնախումբ՝ բժիշկ Ժիլպէռ Քէրքէրեան «Հայ նոր ներգաղթողները». Դ. յանձնախումբ՝ Փաթրիք Տէվէճեան «Թուրքիոյ հետ տիալոկը». Ե. յանձնախումբ՝ փրոֆ. Ժան Փիէռ Մահէ «Մշակոյթ եւ ուսուցում». Զ. յանձնախումբ՝ Աշոտ Պոլոյեան «Թուրքիոյ մուտքը եւրոպական հասարակապետութեան մէջ». Է. յանձնախումբ՝ Մէթր Փէշտիմալճեան «Ահաբեկչութիւնը». Ը. յանձնախումբ՝ բժիշկ Ժորժ Խայիկեան «Ազգութեան օրինագիծը. Հայերը համարկումի մը տիպար մը եւ տնտեսական ներկայութիւն». Թ. յանձնախումբ՝ Ժան – Գլօտ Քէպապճեան «Ղարաբաղի հարցը»:

Խօսք առնելով Անրի Վէրնէօյ, ըսաւ թէ ինքն ալ Ժ. յանձնախումբն է եւ շարունակեց. – «Ո՛րքան ճամբայ կտրած է Հայը 1920-ական թուականներէն ի վեր: Հայը շատ փոխուած է: Երէկ կը գոհանար մի ոմն քաղաքապետական անդամի մը ներկայացուցիչէն, այսօր երկու նախարար ունինք մեզի հետ եւ գուցէ բաւարար ալ չենք գտներ» եւ աւելցուց. – «Ինչո՞ւ այս քոլլոքը. նախագահական ընտրութիւններու նախօրեակին բոլորդ ալ կրնաք մտածել թէ քաղաքական խայծ մըն է»: Իր դրած հարցին պատասխանը յստակ չտուաւ: Յիշեց Արտաքին Գործոց նախարար՝ Ժ. Պ. Ռեմոնի «Դիւանագիտական» յայտարարութիւնը 1987-ի Ապրիլին Ազգ. Ժողովին մէջ, Մարդկային Իրաւունքներու ենթանախարար՝ Մալիւսէի անտարբեր կեցուածքը, նախկին նախարար՝ Սիմոն Վէյի գիրքը (որահը սուլեց) որ փորձեց բացատրել, Նախագահ Ֆրանսուա Միթերանի յայտարարութիւնը Վիէն եւ ապա՝ Մանաքի ճամբորդութիւնը Անգարա, Ռ. Պառի ձախաւեր յայտարարութիւնը եւ եզրակացուց՝ «Նախարարները հոս են, եկած են մեզ լսելու եւ իրենց կարգին ըսելու թէ ի՞նչ կը մտածեն մեր եւ մեր հարցերու մասին»:

Կարգը եկաւ ընդհանուր տեղեկատուին Ռոպէռ Ասատուրեանին: Ընդգծեց տեղեկագիրներուն մէջ արտայայտուած կարեւոր գաղափարները, առաջարկները, ակնկալութիւնները Ֆրանսական կառավարութենէն: Հիմնական է ըսաւ տիալոկ հաստատել Թուրքիոյ հետ Ֆրանսայի միջամտութեամբ: Պէտք է մտնել քաղաքականութեան մէջ որպէսզի միշտ ուրիշէն չսպասել ինչ որ մենք կրնանք ընել: Հայերը յաջողեցան իրենց համարկումը եւ ինչու չստանձնեն քաղաքական պատասխանատուութիւններ: Ռոպէռ Ասատուրեան գոհունակութիւն յայտնեց որ աջը կը մօտենայ հայկական հարցերուն եւ ըսաւ թէ աշխատանքներու համադրութիւնը տեղ պիտի գտնէ կառավարական ծրագրի մը մէջ (Շիրաք):

***

Հայերը ոգեկոչեցին հարցեր որոնք նոր չեն: Չի նշանակեր որ կարեւոր չեն, այլ ընտրութեան մը նախօրեակին քաղաքական խաղի մը մէջ մտնելու տպաւորութիւնը կը ձգեն: Նաեւ ոմանք որոշած են նետուիլ քաղաքական ասպարէզի մէջ, օգտագործելով անշուշտ Հայու իրենց «Լապէլ»ը: Բացայայտ է որ Ռոպէռ Ասատուրեան կը տենչայ քաղաքական պատասխանատուութիւններու, պաշտօններու հանրային կեանքին մէջ: Դատապարտելի ոչինչ կայ այս նախաձեռնութեան մէջ: Ամէն ոք ազատ է իր ընտրութիւնը ընելու: Սակայն, օգտագործելի էր պատկանելիութիւնը ազգի մը, հասկնալի քիչերու համար, ենթական կը դնէ պարտաւորութիւններու առջեւ:

ԿԱՐՕ ՅՈՎՍԷՓԵԱՆ

ԳԱՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ

ՀՈԼԻՎՈՒՏԻ «Կարապետեան» սրահին մէջ, Փետրուար 18-ին, տեղի ունեցած է մեծարանքի երեկոյթ մը, ի պատիւ ռումանահայ սոփրանօ Արաքս Սվաճեան – Գարագաշեանի: Լոս – Անճըլըսի Ռումանահայերու «Րաֆֆի» Հայրենակցական Միութեան Վարչութեան ատենապետ Վազգէն Աճէմեան բացումը կատարած է եւ ողջունած հիւր երգչուհին: Փրոֆ. Արա Մանաշ խօսած է մեծարեալ արուեստագիտուհիին նուաճումներուն մասին: Խօսք առած են նաեւ Ժիրայր Գօլանճեան եւ Արման Կէտոյեան, դրուատելով մեծարեալին մեկնաբանական արուեստը:

ԵՐԵՒԱՆ ↔ ՓԱՐԻԶ ՀԵՌԱՏԻՊ

ԵՐԵՒԱՆ
(ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ — ՄԱՐՏ 11 — 15)

ՄՈՍԿՈՒԱ ԲՆԱԿՈՂ ՀԱՅ ՔԱՆԴԱԿԱԳՈՐԾ ՄԸ ՊԱՐԳԵՒԱՏՐՈՒԱԾ

Դաշնակցային Ռուսիոյ Գեղարուեստական Ֆոնտի Մոսկուայի բաժանմունքի վարչութիւնը հրապարակած է անցեալ տարի մոսկուացի արուեստագէտներու ստեղծած լաւագոյն գործերու ամէնամեայ մրցումի արդիւնքները: Քանդակագործութեան մարզին մէջ Ա. մրցանակով պարգեւատրուած է Նիկոլայ Նիկողոսեան՝ «Յովհաննէս Բաղրամեան» եւ «Սերգէյ Խուդեակով» (Արմենակ Խամփերեանց) աշխատանքներուն համար:

***

ՀԵՆՐԻԿ ԻԳԻԹԵԱՆԻ «ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳԵՂԱՆԿԱՐՉՈՒԹԻՒՆԸ» ՊԱՏԿԵՐԱԳԻՐՔԸ ԼՈՅՍ ՏԵՍԱԾ ԼԵՀԱՍՏԱՆԻ ՄԷՋ

Վարշաւայի «Արկադի» հրատարակչականը, որ արուեստին նուիրուած գիրքեր ու ալպոմներ լոյս կ'ընծայէ, վերջերս հրատարակած է «Հայաստանի գեղանկարչութիւնը» պատկերագիրքը, որ կը բովանդակէ հայ դասական եւ ժամանակակից նկարիչներու լաւագոյն գործերը: Պատկերագիրքը կազմած եւ յառաջաբանը գրած է Հենրիկ Իգիթեան: Լեհ մամուլը բարձր գնահատած է նոր հրատարակութիւնը. մասնաւորաբար «Տիգոդնիկ Կուլտուրալնի» թերթը նշած է, թէ գիրքը ընթերցողներուն հնարաւորութիւն կուտայ ոչ միայն ծանօթանալու հայ նկարիչներու արուեստին, այլեւ իրազեկ ըլլալու բազմաչարչար հայ ժողովուրդի ծանր պատմութեան, լուսաւոր ներկային:

***

«ՍԱՐԵԱՆԻ ԴԻՄԱՆԿԱՐՆԵՐԸ» ՑՈՒՑԱՀԱՆԴԷՍԻՆ ՅԱՋՈՂՈՒԹԻՒՆԸ ՄՈՍԿՈՒԱՅԻ ՄԷՋ

Մոսկուայի մէջ մեծ յաջողութիւն կը վայելէ «Մարտիրոս Սարեանի դիմանկարները» ցուցահանդէսը, որ բացուած է Խորհ. Միութեան նկարիչներու Միութեան ցուցասրահին մէջ: Ներկայացուած են շուրջ հարիւր կտաւներ, նոյնքան ալ գծանկարներ եւ ուրուանկարներ, որոնք առնուած են Մոսկուայի, Լենինգրադի, Դոնի Ռոստովի, Ռեազանի եւ խորհրդային այլ քաղաքներու թանգարաններէն ու պատկերասրահներէն: Հիմնական մասը կը կազմեն Երեւանի Մարտիրոս Սարեան տուն – թանգարանը գտնուող գործերը: Դիմանկարները մեծ նկարիչին ստեղծագործութեան անբաժանելի ուղենիշներէն են: Ան յաջողած է մարդուն մէջ ընկալել ամէնէն գլխաւորը, ամէնէն ընորոշը եւ գեղանկարչութեան միջոցներով այդ բոլորը հասցնել մարդոց: Նկարիչը իր հայեացքը մասնաւորաբար յաճախ ուղղած է դէպի արուեստի մարդիկը:

ԽԱՐԻՍԽԷՆ ՀԵՌՈՒ

(Վէպ)

ՆԻԿՈՂՈՍ ՍԱՐԱՖԵԱՆ

Տօքթորը չուզեց զայն ճանչնալ ու անցաւ քովէն սառն նայուածքով մը, մինչ կինը կը նայէր՝ իր փայլուն, փոսն ինկած աչքերը սեւեռած անոր վրայ: Կը շարժէին յուզումէն թեւերը վերմակին տակ, առանց դուրս գալ կարենալու: Կը շարժէր մարմինը, որ հալեր, ոսկորի պէս բան մըն էր դարձեր հիմա: Կը գարնէր սիրտը: Ու վիզէն վեր յուզում մը կ'անցնէր ալիք առ ալիք, մինչեւ որ պայթեցաւ ահաւոր ճիչ մը, որուն ինչ ըլլալը չհասկցուեցաւ:

Տօքթորը պաղարիւնութեամբ անցաւ միւս սրահը: Ու կինը հիւանդապահուհիներու թեւերուն մէջ՝ ցնցուելէ վերջ պահ մը, յորդեցաւ եւ թմրեցաւ արցունքները աչքերուն մէջ:

Տօքթոր Ալէմտաղեան, դուրս գալով սրահէն, աճապարանքով անցաւ դէպի դուռը, առանց ուշադրութիւն դարձնելու աջին եւ ձախին, ու մեկնեցաւ՝ կառքին մէջ նետուելով: Ասպարէզ մըն էր, որ փակուած էր իրեն համար այլեւս, գոնէ ժամանակ մը: Բարկացած էր խորապէս ու կը բարկանար տակաւին՝ յիշելով կնոջ ճիչը:

***

Մակեդոն մոռցեր էր իբրեւ թէ դրամ առնել տունէն: Մոռցեր էր եւ չէքի տետրակը եւլն., եւլն.: Կիրակոս կը ծախսէր առանց անդրադառնալու: Մակեդոն կը յուզուէր միշտ ընկերոջ այս մարդկային վարմունքէն (չենք գիտեր թէ կը խնդա՞ր ներսէն) փոխարէնը խոստանալով միշտ երախտապարտ ըլլալ: Կիրակոս նեղանալ կը ձեւացնէր բոլոր այդ խօսքերէն, հակառակ որ կը չարչարուէր գլորող ֆրանքներուն եւեւէն:

Վարձած էին քով քովի երկու սենեակներ պանդոկի մը մէջ: Կը ճաշէին միասին եւ միասին դուրս կ'ելլէին: Օրերը կ'անցնէին Թռչունի ստուերներու արագութեամբ: Կիրակոս մոռցած էր կարծես ամէն բան ե'ւ խանութը ե'ւ տունը: Ուժեղցած, արմատացած էր ընկերոջ շնորհիւ: Չէր ուզեր ստանալ այլեւս իր նախկին կեանքն (որմէ հեռացած կը զգար դարերով) ու ցած միջոցներով բատացուած այդ խանութը:

Մակեդոն առաջարկեց իրեն Քազինօ տը Փարի երթալ գիշեր մը: Ընդունեցաւ: Այդպէս է որ ծանօթացաւ Մակեդոնի հին մէկ բարեկամուհիին՝ Սիւզանին հետ:

Սիւզան աւելի անուանի էր իբր կին քան իբրեւ պարուհի: Յաղթանդամ ու գեղեցիկ էր: Մռայլ ձգտումները եւ հսկայ յուսահատութիւնները առաջ կու գան առհասարակ փակուած սրտի մը մէջ: Միշտ պատրաստ տալու ինքզինքը՝ Կիրակոս կը հսկէր անոնց շարժում մը իսկ, որ պիտի հանէր զինք իր ահաւոր տառապանքէն: Ու ցոյց տուաւ կնոջ՝ իր այս տրամադրութիւնը:

Կիրակոս հիւանդացած էր յանկարծ եւ հետեւեալ օրը չէր կրցած ելլել անկողինէն: Մակեդոն դուրս էր ելած: Եկած էր անակնկալօրէն մատամ Սիւզանը ու Կիրակոսը բուժուած էր:

Սիւզան կը կառչէր փողոցի անցորդի մը իսկ, երբ նեղը մնար: Առհասարակ, սակայն, դժուարահաճ էր ու դժուար տեղի տուող: Կիրակոսէն կ'ակնկալէր շատ մը բաներ: Ըսինք, ազնիւ էր եւ ունէր համակրելի գոռոզութիւն մը: Կու տար վեհութիւն մը՝ իր ամէնէն ցած արարքներուն մէջ իսկ:

Կիրակոսի աչքին Սիւզան երեւցաւ բարձր եւ փարթամ կին մը, որ կը մատնէր սկար սիրտ մը՝ Կիրակոսի արցունքներուն դիմաց: Սիւզան գտաւ Կիրակոսին մէջ հսկայ ուժը, զոր խեղդած էր ուրիշ կին մը:

Սիւզան կրկնեց իր այցելութիւնները յաճախակի կերպով:

Ու քանի մը օրուան մէջ Մակեդոն նկատեց պատահածը: Լսելի եղան այն ատեն դուռներու եւ պատերու ետեւէ երկար, կատաղի վիճաբանութիւններ, որոնք յուսահատութեան մատնեցին Կիրակոսը, այնքան որ ամբողջ գիշեր մը անքուն մնալէ վերջ, մտաւ առաւօտ մը կանուխ Մակեդոնին սենեակը: Միւսը նստած անկողնին մէջ, կը ծխէր ու թերթ կը կարդար:

– Էս ի՞նչ է, չե՞ս քնացել դու էլ:

– Կ'ուզեմ տէֆ ըլլալ այստեղէն, բայց կը մտածեմ քեզ չձգել հոս:

Ու ելաւ ժողվելու իր ունեցածը: Լրագիրին մէջ դրաւ քանի մը տուփ ծխախոտ, աղտոտ շապիկ մը, փողկապ մը ու նամակի թուղթի դէզ մը:

Կը խնդար ու կը հայհոյէր: Կը բանար մերթ ընդ մերթ թեւերը ու կը յօրանջէր բանալով սեւ խոռոչի պէս բերան մը:

Կիրակոս նստաւ աթոռի մը, մահճակալին մօտ, սեղմեց ափերը այրող երեսին: Կը հետեւէր Մակեդոնի հանած խշրտուքին: Ու ամէն մէկ վայրկեան, որ կ'անցնէր, քար մը կը խլէր անոր երջանկութեան տաճարէն:

(Շար. 60)

ՀՈԳԵՀԱՆԳԻՍՏ

ՄԱՐՍԷՅԼ. –

Պեզոյեան ընտանիքը հոգեհանգստեան պաշտօն կատարել կու տայ Մարտ 27, Կիրակի, Փրատոյի Ս. Թարգմանչաց Մայր Եկեղեցւոյ մէջ իրենց եղբօր՝

ՄԻՍԱՔ ՔԱՇԱՏ-Ի
(Խաչատուրեան)

մահուան քառասունքին,

ՀՐԱՉ ԹԱՇՃԵԱՆԻ (Նիւ – Եորք)

Քաշատ, Խաչատուրեան, Թաշճեան, Պեզոյեան, Ճերալեան, Զեքեմեան, Ղազարեան ընտանիքներու համայն ննջեցելոց յիշատակին:

Ի գիտութիւն ողբացեալներուն յիշատակը յարգողներուն:

ՀԵՐՄԻՆԷ ԳԱԼՈՒՍՏԵԱՆԻ

ԿՐԹԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԷՈՒԹԵԱՆ

50ԱՄԵԱՅ ՅՈԲԵԼԵԱՆ

ԿԻՐԱԿԻ, ԱՊՐԻԼ 10, ԺԱՄԸ 16–ԻՆ
MUSEE GUIMET
6, Place d'Iéna — (M° Iéna)

կազմակերպութեամբ՝
ԴՊՐԵՎԱՆՔ, ԷՍԱԵԱՆ, ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ԵՒ ՖԷՐԻԳԻՒՂԻ
ՎԱՐԺԱՐԱՆՆԵՐՈՒ ՍԱՆՈՒՑ ՄԻՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒՆ

խօսք կ'առնեն
յիշեալ Միութիւններէ
ներկայացուցիչներ

ԳԵՂԱՐՈՒԵՍՏԱԿԱՆ ՅԱՅՏԱԳՐԻՆ ԿԸ ՄԱՍՆԱԿՑԻՆ
ՖԷՐԻԳԻՒՂԻ ՍԱՆՈՒՑ ՄԻՈՒԹԵԱՆ ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲԸ ԵՒ ԱՆԻ ՔԱՌԵԱԿԸ

Արտասանութիւններ՝ Վարուժանէն, Զարիֆեանէն, Կապուտիկեանէն եւ ընթերցում՝ Շ. Շահնուրէն:

— Մուտքը ազատ է —

U.G.A.B. PARIS — Հ.Բ.Ը.Մ. ՓԱՐԻԶ

AU PROFIT DES ENFANTS ARMENIENS DU LIBAN

CONCERT EXCEPTIONNEL

par

LA CHORALE D'ENFANTS

« KAROUN »

créée par
Juliette YILMAZIAN

dirigée par
Khatchig YILMAZIAN

le mardi 12 avril à 20 h 30 précises
à la Salle Guimet
6, place d'Iéna - Paris 16e

ՆԿԱՏԻ ՈՒՆԵՆԱԼ

Ֆրանսահայ
Գրողներու Ընկերակցութեան
Տարեկան ճաշը
Ապրիլ 17, Կիրակի

⁂

Շաբաթ, Ապրիլ 23, ժամը 20.30–ին՝ Ալֆորվիլի Ս. Մեսրոպ կրթարանի հանդէս՝ Կիմէ սրահին մէջ:

⁂

Նարեկ Տուրեանի «Քաջ Նազար»ը կը ներկայացուի Պուա – Քոլոմպ, Մայիս 8–ին:

APPEL

Les trois partis politiques nationaux arméniens, solidaires des Arméniens du Karabagh pour le rattachement de leur région à l'Arménie Soviétique, en vertu du droit à l'autodétermination de ses habitants reconnu par la Constitution Soviétique, appellent la communauté arménienne de France et toutes ses organisations à se rassembler

LE SAMEDI 26 MARS A PARTIR DE 14 HEURES
Devant l'Ambassade d'U.R.S.S.
Bld. Lannes — 75016 PARIS
(M° Porte Dauphine)

PARTI SOCIAL DEMOCRATE HENTCHAKIAN
F .R. A. DACHNAKTSOUTIOUN
ORGANISATION ARMENIENNE DEMOCRATE LIBERALE
«RAMGAVAR»

Des autocars sont prévus dans les villes de la région parisienne, ainsi que dans les régions Rhône-Alpes, Marseille etc. etc.

U. G. A. B. — **Հ. Բ. Ը. Մ.**

UNION GENERALE ARMENIENNE DE BIENFAISANCE

1ers JEUX INTER-REGIONAUX DE FRANCE

1, 2, 3 AVRIL, VALENCE

sous le haut patronage de
M. RODOLPHE PESCE
Député-Maire de Valence - Président du Conseil Général
et de la présidence du
COMITE REGIONAL DE FRANCE DE L'U.G.A.B.

GALA —— BAL de Clôture et de Remise des Coupes
animé par A D I S H A R M A N D I A N
et l'Orchestre N A Ï R I

le Dimanche 3 Avril, à partir de 21 heures
à la Salle Vercors, au Palais de la Foire, Valence

Renseignements et inscriptions :

Paris	45 - 20 - 03 - 18 HB	
Lyon	78 - 68 - 99 - 15	et 78 - 28 - 55 - 83
Valence	75 - 56 - 33 - 74	
Marseille	91 - 37 - 46 - 74 HB	et 91 - 87 - 18 - 43 après 20h.

Meubles Ghazarian

4.000 m² de mobiliers présentés en ambiance

Z.I. Vitrolles à 20 km de Marseille tél. : 42. 89. 27. 47

" Բացառիկ զեղչ «Յառաջ»ի բաժանորդներուն "

ԱԻԱԳ ՇԱԲԱԹ

ԺԱՄԱՆԱԿԱՑՈՅՑ

ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ, ՄԱՐՏ 27
ՅԻՇԱՏԱԿ Է ՏԱՍԸ ԿՈՅՍԱՆԱՑ

Ս. ՄԱՐԻԱՄ ԱՍՏՈՒԱԾԱԾԻՆ ԻՍԻ

ժամերգութիւն՝ 16.30–ին
Դպրոցի աշակերտուհիները կը կարդան ընթերցուածներ:

Ս. ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՒՈՐԻՉ ՎԱԼԱՆՍ

ժամերգութիւն՝ 18–ին:

ՍԷՆԹ՝ ԱՆԹՈՒԱՆ Ս. ԿԱՐԱՊԵՏ

ժամերգութիւն՝ 17–ին:

ԳՈՒԼՎ. OSSO — Ս. ՅԱԿՈԲ

ժամերգութիւն՝ 18.30–ին:

CONCERT
Chœurs □ Soli □ Instruments

ASSOCIATION SOURP KHATCH TEBREVANK
Section Région Parisienne
présente

" Karoun "

CHORALE D'ENFANTS
de MARSEILLE

créée par
JULIETTE YILMAZIAN
sous la direction de
KHATCHIG YILMAZIAN

Mercredi 13 avril à 20 heures 30
dans la Salle des Fêtes d'Alfortville
22, rue Voltaire - 94140 ALFORTVILLE

BILLETS - RESERVATIONS :

Maison de la Culture Arménienne - Alfortville
Tél : 43 76 55 89

ARARAT: 118 bis, rue Etienne Dolet-**Alfortville**
Tél : 43 76 27 62

CAROUN: 25, rue P.V. Couturier - **Clamart**
Tél : 46 42 20 77

ENIZ: 14, rue des Monts-**Clamart**
Tél : 46 45 27 52

MANISSIAN: 65, bd. Rodin-**Issy-les-Moulineaux**
Tél : 46 42 36 60

Pour tout contact :
Sarkis Celik : 160, rue Etienne Dolet
94140 **Alfortville - Tél : 43 53 18 56**

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Ֆրանսահայ Կապոյտ Խաչի Անիէս Պուա – Գոլոմպ եւ Արժանթէօյի Ակնունի մասնաճիւղը շնորհակալութեամբ ստացած է Տէր եւ Տիկին Տէր – Գրիգորեանէ 200 Ֆ., Տէր եւ Տիկին Սերժ Հիսայեանէ 500 Ֆ.:

⁂

Դպրոցասէր Տիկնանց Երկսեռ վարժարանի խնամակալութիւնը շնորհակալութեամբ ստացած է հետեւեալ նուէրները– Պր. Թորանեան, Տէր եւ Տիկին Կ. Կարապետեան 1000–ական Ֆ., «Մօտ է Մերապետեան» 3000 Ֆ., Պր. Անթուան Պաղտիկեան, Պր. Մատթէոս Պայլար 1000–ական ֆրանք, Տէր եւ Տիկին Կարապետեան (Սէն – Ռաֆայէլ) 250 Ֆ., Տէր եւ Տիկին Տ. Գավէզեան 2000 Ֆ.:

DATE A RETENIR

Le COMITE REGIONAL DE FRANCE DE L'U.G.A.B. porte à la connaissance du public et les anciens résidents arméniens de la Cité Internationale Universitaire de Paris que le *DINER - BAL* qu'il organise le Samedi 4 juin dans les salons de l'Hôtel Intercontinental de Paris sera au profit du Pavillon Arménien Marie Nubar.

Ultérieurement les détails.

Imprimé sur les Presses du Journal «Haratch»
83, rue d'Hauteville — 75010 Paris
Commission Paritaire : No 55935

ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ
ՄԱՐՏ
29

MARDI
29 MARS
1988

LE NUMERO : 4,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

TEL.: 47. 70. 86. 60 — TELEX: HARATCH 280 868 F
C.C.P. PARIS 15069-82 E — 51027317 A R. C. PARIS

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 700 Ֆ. — Վեցամսեայ : 360 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1000 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
850 Ֆ. (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ.

63րդ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 16.716 Fondateur : SCHAVARCH MISSAKIAN 63e ANNÉE — No 16.716

ՂԱՐԱԲԱՂ

ՇԱՐՔ ՄԸ ԲԱՐԵՆՈՐՈԳՈՒՄՆԵՐ

«ՂԱՐԱԲԱՂ ԿՈՄԻՏԷ»Ն ԼՈՒԾՈՒԱԾ, ՁԵՐԲԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆՆԵՐ, ԽՈՐՀ. ԲԱՆԱԿԸ՝ ԵՐԵՒԱՆ

ՍԱԽԱՐՈՎ ԿՈՐԲԱՉՈՎԻ ԿԸ ԴԻՄԷ ՀԱՐՑԻՆ ԿԱՐԳԱԴՐՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ

ՂԱՐԱԲԱՂ ՄՈՍԿՈՒԱՅԻ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՀԱԿԱԿՇՌԻՆ ՏԱ՞Կ Է ԱՅԼԵՒՍ

Ժամէ ժամ դէպքերը նոր ընթացք ստացան Հինգշաբթիէն Ուրբաթ : Առաջին լուրին, գերագոյն Խորհուրդի որոշումնագրին, արձագանգեցինք մեր նախորդ թիւով, կարգ մը դառն խորհրդածութիւններով, մինչ վերջին պահուն կը հասնէին աւելի խրախուսիչ տեղեկութիւններ : Արդարեւ, Պոլիտպիւրօն, Գերագոյն Խորհուրդէն 24 ժամ ետք, կը յայտարարէր թէ կարգ մը միջոցներ ձեռք առնուած են ի նպաստ Լեռնային – Ղարաբաղի : Անոնք կը համապատասխանէին Կորպաչովի կատարած խոստումներուն, երբ կ'ընդունէր Զօրի Բալայեանն ու Սիլվա Կապուտիկեանը :

Երբ, մեր տրամադրութեան տակ ունենանք ձեռք առնուած միջոցներու լրիւ ցանկը, պարզ է որ կը հրատարակենք ամբողջովին, բայց արդէն իսկ ծանօթ են գլխաւոր կէտերը, որոնց արդէն կրցած էինք ակնարկել մեր նախորդ թիւին մէջ, «Վերջին ժամ»ով մը :

Ուրեմն 400 միլիոն ռուբլիի վարկ մը կը բացուի Ղարաբաղի համար, ուր պիտի շինուին նոր յարկաբաժիններ, հիւանդանոցներ, դպրոցներ եւ մշակութային հաստատութիւններ : Հայկական հեռատեսիլը պիտի սփռուի, հայերէն գիրքերու տարածումը պիտի աւելնայ, հայկական յուշարձանները պիտի վերանորոգուին ինչպէս նաեւ հայկական այլ մշակութային կեդրոններ : Այս տարուընէ սկսեալ իսկ, Երեւանի համալսարանը եւ բարձրագոյն վարժարանները յատուկ տեղեր պիտի վերապահեն Ղարաբաղի ուսանողներուն : Ճամբաներու շինութիւնը թոյլ պիտի տայ որ երթեւեկը դիւրանայ Հայաստանի հետ, երկրագործ Հայերը պիտի կարենան աշխատանք գտնել տեղւոյն վրայ եւ նոր ձեռնարկութիւններ պիտի ստեղծուին, որպէսզի առաջքն առնուի այդ Հայերուն արտագաղթին : Նախապէս հարկ էր Բաքուի իշխանութեանց արտօնութիւնը : Արդէն կարեւոր կէտերէն մէկն ալ այն է, որ վարչականօրէն Ղարաբաղ այլեւս կախում պիտի ունենայ ուղղակի Մոսկուայէն, այլ խօսքով Ազրպէյճան կը կորսնցնէ իր վարչական իրաւասութիւնները շրջանին վրայ :

Այս «վարդագոյն» լուրերու կողքին, կան նաեւ այլ լուրեր, որոնք մետալին միւս կողմը կը կազմեն :

Խորհր. բանակը մտած էր Երեւան, որ ըստ Ղարաբաղ-Կոմիտէի վերջին կարգադրութեան (Հինգշաբթի օրուան) վերածուած էր Շաբաթ օր մեռեալ քաղաքի : Քանի որ ցոյցը արգիլուած էր, որոշուած էր այդ ձեւով կատարել զայն : Կ'ըսուէր թէ Պարոյր Հայրիկեան, Մովսէս Խորխանեան, Գէորգ Միրզոյեան եւ Մեխակ Գաբրիէլեան ձերբակալուած էին : Այս տեղեկութիւնները հաղորդած էր այլախոհ մը՝ Վալերի Սենդերով Մոսկուայի արեւմտեան թղթակիցներուն : Հայաստանի Գերագոյն Խորհուրդը, Փետրուար 24-ի իր նիստին ընթացքին լուծած էր Ղարաբաղ Կոմիտէն եւ շրջաններու բոլոր տեղական համապատասխան մարմինները : Նման միջոցներ ալ ձեռք առնուած էին Լեռնային – Ղարաբաղ եւ անմիջապէս գործադուլի շարժում մը սկսած էր, ըստ այլախոհ՝ Մուրատեանի : Ազրպէյճանի կառավարութեան տասը օրուան պայմանաժամ մը տրուած է որպէսզի գործի անցնի տնտեսական եւ մշակութային զարգացման ի նպաստ Լեռնային– Ղարաբաղի մէջ : Այս առընչութեամբ, Լախտին, Խորհրդային Միութեան Նախարարաց Խորհուրդի դիւանին Առաջին փոխ – նախագահը մանրամասն տեղեկատուութիւն մը կատարած է հեռատեսիլէն, հաստատելով շրջանին տնտեսական շատ ծանր վիճակը :

× «Պրաւդա»ի Հայաստանի թղթակիցը՝ Եուրի Առաքելեան, որ ուրացած էր այն յօդուածը՝ որ նաեւ իր ստորագրութիւնը կը կրէր (3 ստորագրող կար) յայտնելով թէ տեղեակ չէր, պաշտօնազրկուեցաւ : Թերթին խմբագրութիւնը, որ այս լուրը տուած է, ճշդած է որ Առաքելեան, Մոսկուա էր Մարտ 11-էն 17 եւ մասնակցած էր յօդուածին հաւաքական խմբագրութեան :

× Ակադեմական Սախարով նամակ մը ղրկած է Կորպաչովի, Մարտ 21-ին, որու մէջ ի նպաստ կ'արտայայտուի Ղարաբաղի հարցի լուծման համաձայն Սահմանադրութեան : Կ'ըսէ թէ Ազրպէյճանի եւ Հայաստանի Գերագոյն Խորհուրդները պէտք է քննեն Լեռնային – Ղարաբաղի իշխանութեանց դիմումը կցումին վերաբերեալ :

× «Իւմանիթէ» կը հաղորդէր Շաբաթ առտու, որ «Իզվեստիա»յի մէջ լոյս տեսած է Զօրի Բալայեանէն նամակ մը, ուր ան համաձայն է ձեռք առնուած միջոցներուն եւ կը խորհի որ անոնք կրնան հանդարտեցնել Երեւանի պոռթկումը :

**

«Ֆիկարօ» լայն տեղ կու տար Շաբաթ առտու եւ լուրերէն զատ երկու յօդուած ալ կը հրատարակէր կարգ մը սխալներով (1965 Փետրուար 24-ին կ'ոգեկոչէ ցեղասպանութեան 50-ամեակը Երեւան եւ միայն 150 հազար հոգիով) բայց, անգամ մը համար չի չակերտեր ցեղասպանութիւնը եւ առարկայօրէն կը քննէ հարցերը :

«Մոնտ»ի աշխատակիցը, Ուրբաթ իրիկուն, լաւագոյնս կը վերլուծէր վերջին շաբաթներու իրադարձութիւնները, Կորպաչովի դիպուկ քաղաքականութիւնը, անոր ճկուն վարուելակերպը այս հարցին կապակցութեամբ : Ան կրցած էր ուժ չղրկել Երեւան, երբ ցոյցերը կը շարունակուէին շաբաթ մը ամբողջ, մէկ միլիոնի հասած բազմութեան մը մասնակցութեամբ եւ առաջքն առնել արիւնահեղութեան մը : Ապա, տաքն ու պաղը խառնելով, կրցած էր ընել ինչ որ ծրագրած էր եւ ասիկա կրնայ նշանակել որ անսխալ գործ մը տեսաւ խորհրդային թիւ մէկը հայկական տագնապին լուծման մէջ : Եւ ոչ ոք կ'անտեսէ որ փորձաքար մըն էր իրեն համար, որու ճակատագիրը՝ իր ալ ճակատագիրն էր :

Երկուշաբթի առաւօտեան լուրերը մասնաւոր նորութիւն մը չէին բերեր : Ճիշդ է որ Երեւանի հետ ոչ մէկ կապ կար եւ հարկ էր ապաւինիլ միայն պաշտօնական աղբիւրներու :

«Իզվեստիա, Տրուտ» մէկ խօսքով խորհրդային մամուլը ինքնաքննադատութեան արշաւի մը ձեռնարկած էր, խոստովանելով թէ յանցաւոր էին իրենց պահած լռութեան համար : Սենտիքաներու թերթը, օրինակ, կը գրէ. – «Կասկած չկայ, որ որոշ չափով, յանցաւոր ենք, որ առաջին օրերէն հատուկենտ լուրեր տուինք միայն : Կիրքերը տաքցան, անկատար տեղեկատուութիւն մը, շշուկներ, որեւէ պարկեշտ դատումի բացակայութիւն անցուդարձին մասին, Սումգայիթի ողբերգական դէպքերուն, այս ամբողջը գործադուլներու տարաւ» :

Կիրակի, Մոսկուայի մամուլը լայն տեղ կու տար Հայաստանեան լուրերու : Շաբաթ օր, ըստ «Իզվեստիա»ի 41 ամուսնութիւն եւ 68 ծնունդ տեղի ունեցած են եւ թէ Երեւանի հաստատութիւնները 4 միլիոն ռուբլիի արտադրութիւն ունեցած են : Հեռատեսիլէն, կը գրէ «Ֆիկարօ»ի թղթակիցը, նոյն երազային պատկերը կը տրուէր Հայաստանի մայրաքաղաքին մասին եւ միայն զօրքին ներկայութիւնն է, որ հերքէր գծուած երանութեան պատկերը :

Ստեփանակերտի մէջ, կացութիւնը լարուած կը մնար եւ «Պրաւդա» իսկ կը խոստովանէր թէ հաստատութիւնները փակ են եւ գործադուլը կը շարունակուի :

Պաշտօնական լուրերը, եթէ արտայայտիչ են, նոյնը չէ պարագան այլ լուրերու : Օրինակ, կը հաստատուի Պարոյր Հայրիկեանի ձերբակալութիւնը, ըստ պատժագիրքին 70-րդ յօդուածին, որ 7 տարի արգելափակում կը նախատեսէ «հակախորհրդային զրպարտութեան» համար : Երեք այլախոհներ չեն կրցած Երեւան երթալ, աւելի ճիշդ օդակայանէն ետ ղրկուած են : Միւս կողմէ, Երեւանի «Կոմունիստ»ը հրատարակած է Գերագոյն Խորհուրդի մէկ հրամանագիրը ըստ որուն Հայաստանի մէջ, հանրային հաւաքոյթները կրնան արտօնուիլ միայն 7 օր առաջ ներկայացուած գրաւոր դիմումի մը վրայ : Թերթին խմբագիրն ալ, որու հետ կարելի եղած է խօսիլ, հաստատած է որ կացութիւնը հանդարտ է բայց ժողովուրդին մօտ դառնութիւն եւ յուսախաբութիւն կը տիրեն : «Իզվեստիա» կը գրէ որ Ստեփանակերտի փողոցներուն մէջ, ոստիկանութիւնը ինքնութեան թուղթ կը հարցնէ, բնակիչները կը մերժեն պատասխանել լրագրողներու, որոնք կ'ըսեն, կը խեղաթիւրեն իրականութիւնը : Էնտիւսթրի Սոսիալիսթ թերթն ալ կ'ըսէ թէ ազգայնամոլ զգացումները բուռն են միշտ Ազրպէյճան, կուսակցական շարքերուն մէջ ալ : Կը հաստատէ նաեւ այլախոհ աղբիւրներէ հասած լուր մը ըստ որուն, Փետրուար 28-ի ջարդը ֆիլմի առնուած էր մարդու մը կողմէ, որու ինքնութիւնը ծանօթ չէր : Ուրիշներ ալ «ռուսանկարած են մէկը միւսէն աւելի անհանդուրժելի տեսարաններ, ձեւով մը, որ կը թուէր թէ յատկապէս կազմակերպուած էին այդ պոկրոմին համար» :

Մոսկուայի մէջ, հայկական եկեղեցւոյ եւ գերեզմանատան թաղամասը արգիլուած էր շաբաթավերջին : Միայն կրնային գերեզմանատուն երթալ անոնք որոնք կրնային հաստատել թէ թաղուած ազգական ունին :

× Իւմանիթէի թղթակիցը կը գրէր Երկուշաբթի օր, թէ խօսած է պատմաբան Ռ. Սահակեանի հետ, որ ըսած է «կացութիւնը շատ փոխուած է մէկ շաբթուան մէջ» : «Չենք հրաժարիր մեր զգացումներէն, բայց զգացումներուն չէ այլ իմաստութեան է, որու պէտք, այսօր, նախապատուութիւն տալ», ըսեր է այլ գիտնական մը :

× Ժընեւի մէջ, եկեղեցիներու տիեզերական Խորհուրդի ընդհ. քարտուղարը՝ պատուելի Էմիլիօ Քասթրօ կոչ մը ըրած է Կորպաչովի, որպէսզի ան արդար լուծում մը գտնէ Հայկ. Ղարաբաղի հարցին համար, ըստ Սահմանադրութեան :

× Անթէն 2-էն, Շաբաթ իրիկուն, լրատուութեան բաժնին մէջ, կարճ անդրադարձի մը առեն արտայայտուեցաւ տոքթ. Իվ Թերնոն :

× Երկուշաբթի օր, Ֆիկարօ նաեւ այլ յօդուած մը կը կցէր Հայկ. լուրերուն, դէպի Քալիֆորնիա արտագաղթին մասին :

× Լը Փուէն շաբաթաթերթն ալ իր վերջին թիւին մէջ էջ մը կը նուիրէր՝ «Պատրանքներու վախճանը» խորագրին տակ :

**

ՓԱՐԻԶԻ ՑՈՅՑԸ

Շաբաթ, մինչ Երեւան, իր կրցած ձեւով կ'ընէր նախատեսուած ցոյցը, այսինքն՝ լռութեամբ ու տունը մնալով, Փարիզի մէջ 5-6 հազար Հայեր, եկած նաեւ գաւառներէն, կը պատասխանէին հայ քաղաքական երեք կուսակցութեանց կոչին, հաւաքուելով ժամը 14-էն սկսեալ, խորհրդային դեսպանատան առջեւ :

Հինգ հոգինոց պատուիրակութիւն մը.– Արմէն Գույումճեան (Ս. Դ. Հնչակեան), Յակոբ Գասպարճեան եւ Ժան-Քլոտ Քէպապճեան (Ռ.Ա.Կ.) եւ Ռոպէր Այտապիրեան ու Անրի Փափազեան (Հ.Յ.Դ.)– կ'ընդունուէր խորհ. դեսպանատան առաջին խորհրդատուին կողմէ : Տեսակցութեան աւարտին, պատուիրակութիւնը կը յայտնէր խորհրդատուին յայտնած գլխաւոր կէտերը(– ինչ կը վերաբերի Սումգայիթի, ձերբակալուած են 42 յանցապարտներ, բայց կան նաեւ 400 ուրիշներ, որոնք քննութեան տակ կը գտնուէին, պաշտօնի գլուխ իրենց ցոյց տուած թերացումներուն պատճառով : Ձեռք առնուած միջոցները սկիզբ մը կը կազմէին միայն եւ մինչեւ 1995 այլ բարենորոգումներ պիտի կատարուին : Կցումին հարցին քննութեան համար, չի բաւեր Ղարաբաղի Գերագոյն սովետի դիմումը, հարկ է նաեւ որ նոյնիմաստ դիմումներ կատարեն Հայաստանի եւ Ազրպէյճանի Գերագոյն Խորհուրդները :

Ժամը 14-էն 18 – 18.30, ամբողջ համախմբումին ընթացքին, բարձրախօսին առջեւ, ազատօրէն խօսք առած է ով որ ուզէ, ելոյթով մը, երգով մը կամ արտասանութեամբ :

Հսկայ պաստառներ կը կրկնէին ծանօթ լոզունգներ, որոնք կ'արտայայտէին Սփիւռքի համակամութիւնը Ղարաբաղի եւ Հայաստանի ժողովուրդին :

15 հանրակառքեր եկած էին գաւառէն, գլխաւորաբար Ռոն-Ալփ շրջանէն :

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՖՐԱՆՍԱՅԻ ԸՆՏՐԱՊԱՅՔԱՐԸ կը շարունակուի նոյնքան անհամ ձեւով : Իւրաքանչիւր թեկնածու աւելի զբաղած է միւսը ծաղրելով, քան՝ քաղաքական լուրջ ծրագիր մը ներկայացնելով : Ամէնէն տարօրինակ եւ քիչ մըն ալ տխուր պատկերը կը պարզեն — աննախընթաց երեւոյթ — երկրին երկու ղեկավարները, մէկը՝ միւսին դէմ : Հարցախոյզներն այլեւս ոչ թէ օրէ օր, այլ՝ ժամէ ժամ կը տրուին :

ՊՈՒԷՆՈՍ – ԱՅՐԷՍԻ վրայ տեղատարափ անձրեւներու հետեւանքով արդէն 16 մեռեալ կայ եւ որոշ թաղամասեր ալ պարպուած են :

ՍՊԱՆԻՈՅ Պասք քաղաքներէն՝ Վիթորիայի մէջ, 81 տարեկան հանգստեան

(Շար.ը Դ. էջ)

ՄԵՐ ՄՇԱԿՈՅԹԻ ՕՃԱԽՆԵՐԸ

ՀԱՅ ԳՐԱԿԱՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ՄՏՔԻ ԿԵԴՐՈՆԸ

Հայաստանի գիտութիւններու ակադեմիայի Մ. Աբեղեան Գրականութեան հիմնարկը իրաւամբ նուաճած է ժամանակակից հայագիտութեան մեծագոյն կեդրոնի համբաւ: Ասիկա շուրջ հինգ տասնամեակներու հետեւողական աշխատանքի, գրականագէտներու քանի մը սերունդներու ջանքի, եռանդի ու նուիրումի արդիւնք է:

Գրական մտքի այս օճախը, որ կ'ապրի աշխոյժ ու եռանդուն գիտական կեանքով, իր գործունէութիւնը սկսած է Հայաստանի մշակոյթի եւ պատմութեան հիմնարկի կազմին մէջ, այնուհետեւ 1938-ին ստեղծուած Խորհրդային Միութեան գիտութիւններու ակադեմիայի հայկական մասնաճիւղի համակարգին մէջ, ուր ստեղծուած էր նաեւ լեզուի ու գրականութեան հիմնարկ մը: Այդ տարիներուն կը վերաբերի «Սասունցի Դաւիթ» դիւցազնավէպի համահաւաքի տպագրութիւնը (1939), որ նուէր էր ազգային դիւցազներգութեան 1000-ամեայ յոբելեանին: 10 հազար տպաքանակով լոյս տեսած, բայց այժմ մատենագիտական բացառիկ նմոյշ դարձած այդ շքեղ գիրքի ներսի էջին վրայ գրուած է. — «Համահաւաքի տեքստը կազմել եւ տպագրութեան է պատրաստել ԽՍՀՄ գիտութիւններու ակադեմիայի հայկական մասնաճիւղի լեզուի եւ գրականութեան ինստիտուտի գիտական բրիգադը»: Այդ խումբին մէջ էին Մ. Աբեղեան, Ա. Ղանալանեան եւ Գ. Աբով: Գիրքին ընդհանուր խմբագիրն էր ակադեմիկոս Յ. Օրբելի:

Հիմնարկի գործունէութեան սկիզբը խոստմնալից էր, քանի որ ուղղուած էր ազգային բանահիւսութեան, ապա եւ գրականութեան յուշարձանները ուսումնասիրելու եւ հրատարակելու գործին: Այդ կողմնորոշումը պահպանուեցաւ նաեւ յետագայ բոլոր տարիներուն:

Գրականութեան հիմնարկը իբրեւ ինքնուրոյն եւ առանձին հաստատութիւն ձեւաւորուեցաւ Հայաստանի գիտութիւններու ակադեմիայի կազմաւորման հետ միաժամանակ՝ 1943 Նոյեմբեր 29-ին եւ դարձաւ Հանրապետութեան գիտական այդ նոր կեդրոնի հիմնադիր հաստատութիւններէն մին: 1944-էն ի վեր ան կը կրէ մեծ հայագէտ, ակադեմիկոս Մանուկ Աբեղեանի անունը:

Տարիներու ընթացքին ձեւաւորուած է հիմնարկի ներքին կառուցուածքը, որ այսօր ունի եօթը բաժին՝ հայ միջնադարեան, նոր, խորհրդային շրջաններու, Սփիւռքի գաղութներու գրականութիւններու, բնագրագիտութեան, գրական կապերու եւ գրականութեան տեսութեան: Նախապէս գրականութեան հիմնարկի կազմին մէջ եղած են նաեւ ժողովրդական բանահիւսութեան եւ հայ պարբերական մամուլի պատմութեան բաժինները, որոնք փոխադրուած են առաջինը՝ հնագիտութեան եւ ազգագրութեան, երկրորդը՝ պատմութեան հիմնարկները:

Հայ գրականութեան պատմական զարգացման տարբեր շրջափուլերը եւ Սփիւռքի գաղութներու գրականութիւնը ուսումնասիրող բաժինները կը զբաղին գեղարուեստական եւ գեղագիտական մտքի այն հարուստ ժառանգութեան հետազօտութեամբ, զոր մեր ժողովուրդը ստեղծած է իր գրութեան 16 դարերու ընթացքին: Ասիկա գրաւոր խօսքի անընդմէջ ու երկարատեւ յաջորդականութեան շղթայ է՝ պայմանաւորուած ժողովուրդի պատմութեան ու ճակատագրի ելեւէջներով: Այդ ընթացքին հայ գրականութիւնը ստեղծած է ժողովուրդի մաքառման փիլիսոփայութիւնը, հասած ամենաբարձր գեղարուեստական նուաճումներու՝ անընդմէջ շփումներու մէջ ըլլալով համաշխարհային գեղարուեստական մտքի հետ: Ահա ժողովուրդի իմացական կեանքի ուսումնասիրութեան այս պատասխանատու գործն է, որ վիճակած է գրականութեան հիմնարկի աշխատակիցներուն, որոնք կը ջանան հետեւողական ու ծրագրուած աշխատանքով վերստեղծել այդ իմացական մաքառումներու հաւաստի պատկերը:

1944 եւ 1946 թուականներուն տպագրուեցան Մ. Աբեղեանի «Հայ հին գրականութեան պատմութեան» երկու մեծադիր հատորները: Հեղինակը չկրցաւ աւարտել ամբողջ շարադրանքը, որ կը հասնի մինչեւ ԺԵ. դար: Յետագայ տարիներուն հեղինակային խումբերու ջանքերով ըստեղծուած են Հայ Նոր (1962 – 1979) եւ Հայ խորհրդային (1961 – 1965) գրականութիւններու պատմութիւնները՝ առաջինը հինգ, երկրորդը՝ երկու ստուար հատորներով: Տպագրուած են Ս. Աղաբաբեանի «Հայ սովետական գրականութեան պատմութիւն» եւ Գ. Սեւանի «ըՍփիւռքահայ գրականութեան պատմութեան ուրուագծեր» գիրքերու առաջին հատորները, որոնց կը հետեւին նաեւ եզրափակիչ գիրքերը: Հայ նոր գրականութեան բաժինը ստեղծած է նաեւ «Հայ քննադատութեան պատմութեան» երկհատորեակը. առաջին հատորը տպագրուած է, որուն դարձեալ մօտ ատենէն կը յաջորդէ երկրորդը: Ընդհանրացնող բնոյթի հրատարակութիւններէն յիշատակութեան արժանի է նաեւ «Հայ միջնադարեան գրականութեան ժանրեր» (1984) հաւաքածոն, ուր առաջին անգամ կը փորձուի ըստ տեսակներու դասաւորել եւ համախմբել 14 դարու ընդգրկում ունեցող հսկայ նիւթ:

Յառաջիկային ընթերցողի սեղանին կը դրուին «Սովետահայ պոէզիայի պատմութիւն» գիրքը, որ գրականութեան ճիւղի ուսումնասիրութեան առաջին փորձերէն է: Աշխատանքներ կը տարուին հայ դասական եւ նոր շրջաններու վէպի, Սփիւռքի հայ գաղութներու քերթողութեան պատմութիւններ ստեղծելու ուղղութեամբ:

Ընդհանրացող բնոյթի այս աշխատութիւններու հետ մէկտեղ նշուած չորս բաժիններուն մէջ գրուած են ու կը գրուին առանձին գրողներու կեանքին ու գործին, գրական – գեղարուեստական մտքի պատմական զարգացման հանգուցային հարցերուն, գրական ուղղութիւններուն ու հոսանքներուն նուիրուած բազմաթիւ հետազօտական մենագրութիւններ: Շատ են այդ գիրքերը, որոնցմէ կարելի է յիշատակել Պարոյր Սեւակի «Սայաթ — Նովա» (1969), Ա. Ինճիկեանի «Յովհաննէս Թումանեան» (1969), Ս. Աղաբաբեանի «Եղիշէ Չարենց» (1973 – 1977), Ս. Սարինեանի «Հայկական ռոմանտիզմ» (1966), Պետ Յակոբեանի «Խաչատուր Աբովեան» (1967), Ա. Արիստակէսեանի «Պարոյր Սեւակ» (1974) մենագրութիւնները:

Ստեղծուած են ու կը ստեղծուին նաեւ գրականութեան պատմութեան եւ առանձին գրողներու կեանքի ու գործի տարեգրութիւններ, որոնց դերը անուրանալի է գրապատմական փաստերու, մատենագիտական տուեալներու դասաւորման մէջ: Լոյս տեսած են Ս. Շտիկեանի կազմած «Հայ նոր գրականութեան ժամանակագրութեան» երկու հատորները (աշխատանքը կը շարունակուի), հեղինակ – ներու խումբի «Սովետահայ գրականութեան տարեգրութեան» երկու գիրքերը, որոնք կ'ընդգրկեն 1917 – 1975 թուականները: Մ. Նալբանդեանի, Յ. Յակոբեանի կեանքի ու գործունէութեան տարեգրութիւններուն կուգան աւելնալու նոյնանման գիրքեր՝ նուիրուած Յովհաննէս Թումանեանի եւ Եղիշէ Չարենցի (կազմողներ՝ Լ. Կարապետեան եւ Ա. Զաքարեան):

Հիմնուած է նոր մատենաշար՝ «Սփիւռքահայ գրողներ», որու առաջին գիրքին մէջ տեղ գտած են Վահէ Հայկի, Բենիամին Նուրիկեանի, Լեւոն – Զաւէն Սիւրմէլեանի դիմանկարները, իսկ երկրորդին մէջ տեղ կը գտնեն Վահէ Վահեանի, Գառնիկ Ադդարեանի, Վահրամ Մավեանի կեանքը եւ գործը ներկայացնող ուսումնասիրութիւններ:

Ահա այսպէս գրականութեան պատմութեան առանձին շրջափուլերու, առանձին հեղինակներու կեանքի ու գործի գիտական մանրակրկիտ ուսումնասիրութիւնը կը ստեղծէ այն նախադրեալը, որ հիմք պիտի հանդիսանայ հայ գրականութեան պատմութեան բազմահատորեակի համար: Ասիկա պիտի ըլլայ հիմնարկի յառաջիկայ կարեւոր իրագործումներէն մին:

Գրականութեան հիմնարկի գլխաւոր օղակներէն է բնագրագիտութեան բաժինը, որ կը զբաղի հայ դասականներու երկերու գիտական հրատարակութեամբ:

Բնագրագիտական աշխատանքներ տարուած են նաեւ հայ գրականութեան նոր եւ խորհրդային շրջանները ընդգրկող բաժիններու մէջ: Իսկ միջնադարեան գրականութեան բաժինը թէ՛ նախապէս, թէ՛ այժմ իր գործունէութեան մէջ կարեւոր տեղ կը յատկացնէ անցեալի արժէքներու հրատարակութեան: Տարբեր տարիներ լոյս տեսած են Եղիշէի, Ներսէս Շնորհալիի, Մխիթար Գօշի, Յովհաննէս Երզնկացիի, Կոստանդին Երզնկացիի, Խաչատուր Կեչառեցիի, Յովհաննէս Թլկուրանցիի, Մկրտիչ Նաղաշի, Առաքել Բաղիշեցիի, Գրիգորիս Աղթամարցիի, Ներսէս Մոկացիի, Մարտիրոս Ղրիմեցիի, Երեմիա Քէօմիւրճեանի, Սարգիս Ապուչեխցիի, Շամչի Մելքոնի, Սայաթ – Նովայի երկերու քննական բնագրերը, նաեւ Սայաթ Նովայի «Դաւթար»ի նմանահանութիւնը: 1985-ին հրատարակուեցաւ Գրիգոր Նարեկացիի «Մատեան»ի գիտական բնագիրը, զոր 61 ձեռագիրներու համեմատութեամբ երկար աշխատանքով իրագործած են Պ. Խաչատրեան եւ Ա. Ղազինեան: Տպագրուած են նաեւ բնագրերու հաւաքածոներ, ուր ի մի բերուած են հայ միջնադարեան արձակը, պանդխտութեան երգերն ու տաղերը, աշուղական բանաստեղծութիւնը: Վերջերս Հ. Սահակեանի աշխատասիրութեամբ լոյս տեսան «Ուշ միջնադարի հայ բանաստեղծութեան» երկու ստուար հատորները, որ գրական — գիտական շրջանառութեան մէջ կը դրուի մեծ քանակութեամբ նոր գեղարուեստական նիւթ: Նախապատրաստական ընթացքի մէջ է միջնադարեան հայ գեղագիտական միտքը ներկայացնող բնագրերու երկհատոր հաւաքածոն, որ կը բովանդակէ Ե. — Ժ. եւ ԺԱ. — ԺԷ. դարերը (կազմողներ՝ Վ. Ներսիսեան եւ Ա. Սրապեան): Բաժինը ընթերցողներուն կը հասցնէ նաեւ հայ թարգմանական մտքի յուշարձանները: Արդէն տպագրուած են «Խրատք Նուշիրուանի», «Պատմութիւն վասն մանկանն եւ աղջկանն», «Պատմութիւն յաղագս Փահլուլ թագաւորին» երկերը: Տպագրութեան մէջ են «Հայելի վարուց» հաւաքածոյի եւ «Պատմութիւն Աղեքսանդրի» երկի քննական բնագրերը:

Լուրջ մեկնաբանութիւններով ու բնագրային տարբերակներով լոյս տեսած են նաեւ նոր ու նորագոյն շրջաններու գրողներէ շատերու երկերու հաւաքածոները: Մինչեւ այսօր իրականացած է Խ. Աբովեանի, Մ. Նալբանդեանի, Ռ. Պատկանեանի, Գ. Սունդուկեանի, Մ. Պէշիկթաշլեանի, Պ. Դուրեանի, Յ. Պարոնեանի, Յ. Յովհաննիսեանի, Յ. Թումանեանի, Մ. Մեծարենցի, Ե. Չարենցի, Ա. Բակունցի, Յ. Յակոբեանի, Մ. Աբեղեանի երկերու հաւաքածոները, ինչպէս նաեւ Ս. Նազարեանի նամականիի հրատարակութիւնը: Ընթացքի մէջ է Րաֆֆիի երկերու հաւաքածոյի տպագրութիւնը 12 հատորով, որուն 8-րդ հատորը արդէն լոյս տեսած է: Մօտ ատենէն լոյս կը տեսնեն Մ. Նալբանդեանի վեցհատորեակ (Բ. հրատարակութիւն), Դ. Վարուժանի եռահատորեակի, Դ. Դեմիրճեանի 14 հատորեակի վերջին հատորները: Իսկ անոր կողքին կը սկսի Յ. Թումանեանի երկերու լիակատար հաւաքածոյի նոր հրատարակութիւնը՝ տասը հատորով:

ԴԱՒԻԹ ԳԱՍՊԱՐԵԱՆ

(Մնացեալը յաջորդով)

ՊԱՏՈՒՀԱՍՆԵՐ ՈՒ ԱՂԷՏՆԵՐ

«Լարուս» հրատարակչականը լոյս ընծայած է հատոր մը. «Անցեալի դժբախտութիւնները, Ֆրանսայի մէջ պատուհասներու եւ աղէտներու պատմութիւնը»: «Հիսթորամա» հանդէսը հրատարակիչ Ժան Տըլիւմոյի հետ տեսակցութիւն մը հրատարակած է Մարտի թիւին մէջ:

***

Հ. — Ի՞նչ կը հասկնաք «անցեալի դժբախտութիւններ» բացատրութենէն, որ հատորին խորագիրն է:

Պ. — Ծանօթ արտայայտութիւն մըն է ասիկա: Սակայն կը նշանակէ թէ յատկապէս անցեալի մարդը վարժ էր դժբախտութիւններու. բնաւ չեմ ուզեր թէ մենք դժուարութիւններ չունինք, աղէտներ չենք ապրած. բայց որոշ է որ դժբախտութիւնը մաս կը կազմէր մեր նախնիներու առօրեային: Մենք արեւմուտքի մէջ բախտաւոր ենք այսօր սովի, համաճարակներու անծանօթ ըլլալով:

Հ. — Մարդկութեան պատմութեան մէջ, որ աղէտներու դրոշմը կը կրէ, որո՞նք են ըստ ձեզի, ամէնէն մութ շրջանները:

Պ. — Կարելի է ըսել որ ամէնէն սեւ դարը զոր ապրած է մարդկութիւնը, կը սկսի 1348-ի ժանտախտի համաճարակով ու կը վերջանայ հարիւր տարուան պատերազմով: Գրեթէ ամբողջ դար մը անցած է տեւական դժբախտութիւններով: Ժանտախտը չէ մնացած միայն 1348 — 52-ի համաճարակով, այլ կրկնուած է ամէն տասը, — տասնըմէկ տարին անգամ մը, ԺԴ. դարու երկրորդ, եւ ԺԵ. դարու առաջին կէսերուն: Մարդիկ հաշուած են որ մէկը չէր կրնար քառասուն տարի ապրիլ, առանց համաճարակի մը հանդիպելու: Այս պատուհասին վրայ կ'աւելնար նաեւ պատերազմներու սարսափը: Մարդկութիւնը կ'ապրէր շարունակական անձկութեան մը մէջ: Լման հարիւր տարի տեւեց այս կացութիւնը: Ուրիշ մռայլ շրջաններ ալ կան, ինչպէս կրօնական պատերազմներու տարիները, ժանտախտի 1628 – 32-ի համաճարակը, ասոնք եւս ողբերգական տարիներ են, սակայն ոչ այնքան ահաւոր, որքան հարիւր տարուան պատերազմները:

Հ. — Անոնց քով կա՞ն նաեւ հանգստութեան, երջանկութեան փակագիծեր:

Պ. — Այո, կան. օրինակ, գիտենք որ ԺԱ. — ԺԲ. դարերը հողագործութեան ու տնտեսական վերելքի տարիներ են. այս վերելքին ընկերացած է մշակութային ու գեղարուեստներու ծաղկում մը: Այս շրջանը կը տեւէ մինչեւ 1270: Յետոյ, 1550ի շուրջ, Ֆրանսացի ժողովուրդը այն տպաւորութիւնը ունի թէ օրհնուած երկիր մըն է իրենը: Իսկ ԺԸ. դարու երկրորդ կէսին եւս կան բարւոքումներ: Կլիման կը մեղմանայ, ժանտախտը կ'անյայտանայ, բերքը առատ է, ու սովը վերջացած: Բնակչութեան թիւը կ'աւելնայ. Թագաւորութիւնը 20 միլիոն հպատակներ ունի. Յեղափոխութեան նախօրեակին 28 և 29 միլիոն է բնակչութիւնը: Ֆրանսայի համար անվիճելի է նաեւ ԺԹ. դարու յառաջընթացը, որ արդիւնք է գիտութեան եւ թէքնիքի:

Հ. — Իսկ մարդիկ ի՞նչպէս կը մեկնաբանէին իրենց վրայ ծանրացող բնական կամ ընկերային աղէտները:

Պ. — Շատ հին բացատրութիւն մը կայ որ երկար ատեն ի զօրու մնացած է. ի... ները մեծ դժբախտութիւնները որպէս պատիժ կ'ընդունէին: Այս բացատրութիւնը կուգայ հին կտակարանէն: Այս ըմբռնումը 1650-էն ետք միայն, վիճարկումի նիւթ կ'ըլլայ մտաւորականներու փիլիսոփաներու կողմէ: 1654-ին արեւու խաւարում մը Եւրոպայի մէջ խուճապ կը ստեղծէ, սակայն 1682-ին Հալէյ գիսաւորին անցքը ընդհանուր բնաւ սարսափի տեղի չի տար: Աստիճանաբար կը ծաւալի այն գաղափարը, թէ

ադէտները կրնան միայն հետեւանք ըլլալ բնական երեւոյթներու:

Հ. – Իշխանութիւնները ի՞նչ ընթացք ունեցած են փորձանքներուն դէմ:

Պ. – Ժողովուրդը յաճախ ճակատագրապաշտ է եւ դէպքերը կը ձգէ իրենց ընթացքին, սակայն նոյնը չէ պարագան իշխանութեան համար, որոնց հակազդեցութիւնը հետզհետէ աւելի կորուկ եւ ազդու դարձած է: Այսպէս է որ Մարսէյլի եւ Փրովանսի 1720-ի ժանտախտի համաճարակին առողջական գօտի մը բանեցուած է, արգելք ըլլալով որ ան տարածուի այլ շրջաններ եւս: Իսկ գալով հայահատիկի արտադրութեան, ԺԸ. դարուն հետաքրքրական նորութիւններ կը նշմարուին. ինչպէս՝ բերքին ապա փոխադրութիւնը: Կառավարութիւնը ջանացած է որոշ շրջանի մը պակասը լրացնել այլ շրջանի մը աւելի արտադրութեամբ: Դիւրին չեն եղած անշուշտ այս կարգադրութիւնները, սակայն պատուհասներու դէմ պայքարելու բացայայտ կամք մը զգալի է քաղաքական իշխանութիւններու մօտ: Աւելցնելու կ՚ընդգրկէ նաեւ բժշկական մարզը, գիտական զարգացումներով ու պատուաստներով:

Հ. – Կարելի՞ է ըսել թէ փորձանքները դրական դեր մըն ալ ունեցած են:

Պ. – Անկասկած: Անոնք պայքարի մղած են ժողովուրդն ու արեւմտեան պատասխանատուները, ճակատագրապաշտութեան դէմ, վերջ տալով չէզոքութեան: Երբ նկատի կ՚ունենանք արեւմուտքի մարդկութեան պատմութիւնը հազարական թուականներէն առդին, ամէնէն տիրական յատկանիշը կը թուի ըլլալ նորարական ոգին, ու դժբախտութիւններու դէմ պայքարելու հետզհետէ զարգացող կարողութիւնը:

Հ. – Արդեօք, ճարտարարուեստական յաջորդական յեղաշրջումներով պատուհասները փոխա՞ծ են իրենց բնոյթը:

Պ. – Վստահաբար: ԺԹ. դարուն շատ լուրջ համաճարակներ եղած են. 1832-ին քոլերա, 1870 – 71-ին կարմրախտ, որոնք բազմահազար զոհերու պատճառ դարձած են: Սակայն անոնք անցեալի խուճապը չեն ստեղծած, որովհետեւ վարչական ու բժշկական միջոցառումներ յուսադրած են ժողովուրդը, թէ դժբախտութիւնը պիտի պարտուի: Արդարեւ գրեթէ անյայտացած են կարմրախտն ու քոլերան: Ի. դարուն կը պարտուի Թոքախտը. ճիշդ է որ նոր հիւանդութիւններ կը յայտնըւին, օրինակ, որ անծանօթ էր մինչեւ 1981. սակայն մարդկութիւնը բժշկական այնպիսի մակարդակի մը հասած է որ ախտը աւելի ու աւելի լաւ կը ճանչցուի:

Հ. – Չեռնոպիլի, սիտայի կամ մթնոլորտի օզոնի խաւին մէջ գոյացած բացւածքին նման նոր սպառնալիքներու դիմաց, այսօրուան մարդը երէկուանին վախը կը զգա՞յ միշտ:

Պ. – Համոզուած եմ որ վախը երբեք պիտի չանհետանայ մարդկութենէն: Միշտ սպառնալիքներու դէմ պատրաստ գտնուելու դիրքին վրայ ենք. որոշ վարւելակերպեր կը կրկնուին, սակայն ներկայի կազմակերպութեան ու բժշկական զարգացումին շնորհիւ կրնանք աւելի ըրամաբանական ըլլալ: Ու այնքան ատեն որ հակառակ ապացոյցներ չկան, խուճապի չենք մատնուիր:

Անցեալի անցքերուն ծանօթանալ կ՚օգնէ մեզի որ աւելի պաղարիւն կեցուածք ունենանք մեծ դժբախտութիւններու դէմ յանդիման:

ՁԱՅՆԵՐ ԳԱՒԱՌԷՆ

«ՆԱՒԱՍԱՐԴ»Ը ՕՓԵՐԱՅԻ ԲԵՄԻՆ ՎՐԱՅ

ՄԱՐՍԷՅԼ. — («Յառաջ»). —

20 տարիներու գնահատելի գործունէութեամբ մը տիրացած համբաւովը, «Զէնիթ» սրահին մէջ (1987, Մայիս 16) արձանագրած ժողովրդական մեծ յաջողութեան արձագանգովը փառաւորուած «Նաւասարդ» պարախումբը սպասուած էր Մարսէյլ, խանդավառութեամբ:

Թէպէտ, «Զէնիթ»ի յայտագիրը չէ որ ներկայացուեցաւ, թէքնիք պատճառներու հետեւանքով, այլ աւելի դասական յայտագիր մը որ այլուհանդերձ գտաւ յաջողութիւն հանդիսատեսներուն մօտ, որոնք Մարտ 12-ին, Մարսէյլի քաղաքապետական օփերան ամբողջովին լեցուցած էին. 1500 հոգի, ինչ որ հայկական գեղարուեստական ձեռնարկի մը համար բացառիկ է: Կապոյտ Խաչի Մարսէյլ քաղաքի մասնաճիւղը, որ կազմակերպած էր այս ձեռնարկը կրնայ գոհ ըլլալ:

Ողեշունչ պարեր, նրբութիւն, նազանք, հոգեյոյզ մեղեդիներ ներդաշնակօրէն համաձուլուած տուին տպաւորիչ պատկերներ, պարարուեստական արուեստակեալ արտայայտութիւններ առաւել գեղեցկացած չքեղ տարազներով: «Վաղարշապատ»ի պարը լաւագոյնս կը պատկերացնէ վերոյիշեալ յատկանիշները, եւ որուն յաջորդեցին՝ «Հովիւներու պարը», «Եաման եար», «Զկնորսներու պարը», «Ջանգեզուր»ը, «Ծպտոններու պարը», «Հեծեալներու պարը», «Շալախօ»ն եւ «Ուզուն տարա»ն: Ունկնդրեցինք նաեւ ժողովրդական երգեր եւ ի մէջ այլոց՝ «Զհաւանը»:

Յայտագրի Բ. բաժնին մէջ «Նաւասարդ» ներկայացուց «Խորումի»ն, «Իմ անոյշ տաւիղ», «Լեռնայիններու պարը», «Շուշիկի»ն, «Լեզկինքա»ն, «Սարդարապատ»ի պարը, «Կռունկներու պարը», «Կինտօներու պարը» եւ հուսկ «Հարսանիքի պարը»: Այս բաժնին մէջ ունկնդրեցինք նաեւ Սայաթ – Նովայի երգերէն: Ուշագրաւ էին «Իմ անոյշ տաւիղ»ը եւ «Սարտարապատը» որոնք արդարօրէն արժանացան կրկնութիւններու: Առաջինին մէջ պարուհիները դրին իրենց ամբողջ փափկութիւնը, շնորհքը, իսկ երկրորդը առիթ տուաւ արական խումբին իր տաղանդը, իր ուժականութիւնը արտայայտելու:

Նաւասարդը արհեստավարժ խումբ մը չէ, սակայն հեռու չէ արհեստավարժութենէն այնքան անդամները փարած են իրենց խումբին եւ մանաւանդ համոզուած իրենց կատարած դերին հայկական պարն ու երգը, հայ ժողովուրդի ազգագրական եւ պարարուեստական հարստութիւնները հարազատօրէն մեկնաբանելու եւ ներկայացնելու օտարին: Սփիւռքի պայմաններուն մէջ քսան տարի տեւելը եւ մանաւանդ որակի մը հասնիլը, դիւրին չէ գեղարուեստական խումբի մը համար, ու հետեւաբար «Նաւասարդ»ը արժանի է մեր քաջալերանքին:

Չմոռնանք նուագախումբը որ իր դերին մէջ մնալով, այսինքն ընկերացողի, օժանդակի, ունի իր դերը մեկնաբանութեանց յաջողութիւններուն մէջ, մանաւանդ կըշռոյթի մթնոլորտ ստեղծելու տեսակէտէն:

«Նաւասարդ»ը տարաւ փայլուն յաջողութիւն մը:

**

Երեկոյթին սկիզբը, Քլեմանս Թիւթէլեան՝ Կապոյտ Խաչի Մարսէյլ քաղաքի մասնաճիւղի անունով հրաւիրեց ներկաները մէկ վայրկեան լռութեան ի յիշատակ Ադրբէջանի հայ զոհերուն եւ ապա հակիրճ խօսքերով ներկայացուց «Նաւասարդ» պարախումբը: Բ. բաժինը սկսելէ առաջ, Մարսէյլի քաղաքապետը՝ Ռ. Վիկուռու բեմ ելաւ յայտնելու համար իր համակրութիւնը Մարսէյլի Հայերուն եւ ըսելու համար իր համակամութիւնը հայ ժողովուրդին Ղարաբաղի դէպքերուն առիթով: Ձեռնարկը կը վայելէր քաղաքապետին հովանաւորութիւնը:

Օփերայէն յետոյ, «Նաւասարդ»ը հիւրասիրուեցաւ Հայ Մշակոյթի Տան մէջ ուր Կապոյտ Խաչի անդամուհիները պատրաստած էին ճոխ սեղաններ եւ որոնց մասնակցեցան նաեւ փափաքողները ապրելով ջերմ եւ խանդավառ մթնոլորտ մը մինչեւ առաւօտեան ժամերը:

ԿԱՐՕ ՅՈՎՍԷՓԵԱՆ

ԿՈՎԿԱՍԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԻ ԲԱՑՈՒՄԸ

ԽՄԲ. — Յապաղումով ստացանք Պ. Ութիւէէն հաղորդագրութիւն մը, Կովկասեան մատենադարանի բացումին առթիւ: Անկէ կարեւոր կէտերու նշումով կ՚արձանագրենք այդ բացումին, որպէս տեղեկատուութիւն:

**

Յունուար 30-ին բացումը կատարուած է Կովկասեան մատենադարանին, որ կը գտնուի Սօլիէօյի մէջ. Փարիզ — Լիոն ճամբուն կիսուն: Ան հիմնուած է 1975ին Պետնար Ութիէյի անձնական ջանքերով. կը պարփակէ շուրջ վեց հազար հատոր՝ հայերէն, վրացերէն, ռուսերէն, ինչպէս նաեւ արեւմտեան Եւրոպայի լեզուներով: Համալսարանական մակարդակի այս գրադարանին մէջ կան տակաւին ձեռագիրներ, տեսա – լսողական վաւերանիւթեր ու թանգարանի բաժին մը:

Մատենադարանը, որ կրնայ նաեւ նըկատուիլ վաւերագրական կեդրոն մը, վայրը պիտի ըլլայ նաեւ գիտական հանդիպումներու, Կովկասէն հրաւիրուելիք գիտականներու մասնակցութեամբ. հոն լեզուական ժողովներ, աւանդական երգի, պարի ու երաժշտութեան վարժընթացներ տեղի պիտի ունենան:

Մատենադարանին բացումը տեղի ունեցած է Սորպոնի Հայաստան – Բիւզանդիոն գիտաժողովի աւարտին, ներկայութեամբ՝ Խորհ. Միութեան գիտութիւններու ակադեմիայի արեւելագիտութեան հիմնարկի հետազօտութիւններու վարիչ, Լենինկրատէն՝ Կ. Եիւգպաշեանի: Բացումի հանդիսութեան ներկայ գտնուած են տակաւին պաշտօնական անձնաւորութիւններ, գիտական դէմքեր:

Կովկասեան մատենադարանը նիւթական աջակցութիւնը կը վայելէ Գ. Կիւլպէնկեան Հիմնարկին. անոր գոյութեան նեցուկ են Երեւանի Մատենադարանը, Վրաստանի գիտութիւններու ակադեմիան յատկապէս անոր ձեռագիրներու հիմնարկը:

ԱԼԻՆ ԷԹՄԷՔՃԵԱՆ
Կը ներկայացնէ իր ջրաներկերը
Վենետիկ — Օփերա
Ապրիլ 1-էն 23

Galerie Sérignan
13, rue Petite Fusterie — AVIGNON

ԽԱՐԻՍԽԷՆ ՀԵՌՈՒ

(Վ Է Պ)

ՆԻԿՈՂՈՍ ՍԱՐԱՖԵԱՆ

Խնդուքի, ուրախ ձայներ կուգային վերի յարկէն: Անոր պարզունակ սիրտը անկարող էր պաշտպանել իր կողմէ գործըւած անիրաւութիւն մը, անկարող էր տոկալ առանձ պարագայի մը մէջ եւ չխախնալ: Կիրակոս շատ կը սիրէր կեանքը: Մակեդոնի դէմ սակայն ունէր խօսքեր, որ կրնային փրկել զինքը: Ան էր արդարեւ, որ քաշեց բերաւ զինքը հոդ:

– Դուն էիր, – ըսաւ, – որ թերիր ձգեցիր զիս, կայլս, եւ հիմի էլ .. .ես ո՞ւր երթամ հիմի...

– Հէ՛յ, կը բաւէ, ցեխէ, խմորէ մարդ ես կարծես, – պոռաց Մակեդոն, – կիները կը խաղան հետդ...

Կիրակոս ցատկեց դէպի դուռը եւ ուզեց մեկնիլ սար վրայ: Միւսը կեցուց խոկոյն:

– Կեցիր, չկարծես թէ կը նախանձիմ: Ձեմ ուզեր որ առանկ յիմար գաղափարներ ունենաս իմ մասին. ինչ որ կ՚ընեմ, ընդհակառակը փրկելու համար է քեզ դարձեալ: Զգեցիր կինդ, որպէսզի օրին մէկը ամուսնանա՞ս այդ կատարեալ բոզին հետ:

Կիրակոս բողոքեց իր ամբողջ անմեղութեամբը:

Մակեդոն վայրագ դէմք մը առած էր: Ու շուարած՝ կը դնէր կը հանէր օճիքները լրագրին վրայ: Կը վերցնէր, կը դնէր գլխարկը՝ աթոռին վրայ, չկրնալով համոզուիլ:

– Այդ կինը կ՚ուզէ ամուսնանալ հետդ ու պիտի ընէ ամէն զոհողութիւն, – աւելցուց ան:

Կիրակոս կրկին բողոքեց: Բայց Մակեդոն կը հասկնար անոր դէմքէն, թէ որքա՛ն տարուած էր ան, քանի մը օրուան ընթացքին: Ու ծաղրական երեւոյթ մը առնելով՝ վերադարձաւ անկողին: Դողդըղաց պահ մը ցուրտէն, կծկուեցաւ:

**

Ծոյլ էր Կիրակոս, բայց առանց գործի աւելի շատ կը տառապէր: Առանց թղթախաղի եւ նարտիի ա՛լ աւելի շատ: Կը պակսէին անոր տակաւին Ահարոնեանի գիրքերը, «Դրօշակ»ը եւ Անդրանիկի յուշերը: Կը պակսէին դեռ ուրիշ շատ մը բաներ: Կը պակսէր իր հագուստներուն, ճերմակեղէններուն հետ՝ իր լուսանկարներու ալպօմը, որ բերած էր հետը, պատերազմի դաշտէն եւ որ ամփոփումն էր եւ ուժեղ փաստը՝ իր փառաւոր երիտասարդութեան:

Բայց ամէնէն զգալին Կիրակոսի համար եղաւ ժանոյի պակասը: Տղան յուսալքած էր զայն՝ մօրը աւելի կապուած ըլլալուն համար: Բայց Կիրակոս շուտով արդարացուց պզտիկը եւ գտաւ իր յանցանքը, իր սխալ քայլերը: Մտածեց զայն խլելու միջոցներուն վրայ:

Առաւօտեան խօսակցութենէն վերջը, Կիրակոս եւ Մակեդոն գացին ճաշեցին միասին ու մտան սրճարան մը: Մակեդոն չէր փոխած իր տուն դառնալու որոշումը: Շատ տխուր ու անորոշ վիճակի մէջ՝ Կիրակոս կը դառնար անոր շուրջ՝ շունի մը պէս:

– Կաց աղբեր, – կ՚ըսէր ատեն ատեն, – կա՛ց մի քանի օր էլ...

– Եկո՛ւր, մեզի երթանք. դրամս հատած է՝ տուն պէտք է երթամ:

– Եկուր դու ինձ հետ գնանք վերցնենք էդ տղան:

– Ո՞ր տղան:

– Իմ պզտիկը:

– Ձգէ՛, ջանըմ, ձգէ սա յիմար մտածումը:

– Ինչպէ՞ս թէ յիմար, կ՚ուզեմ առնել տղաս, ես ինքս մեծցնել նրան ... հիւանդ է՝ կ՚ուզեմ բուժել տալ ... Մայրը չէ կարող պէտք եղածը անել...

– Իսկ դո՞ւն ... կը կարծե՞ս որ Մատամ Սիւզանը պիտի կրնայ...

– Մօրից աւելի շատ կը սիրէ, քանի – քանի անգամներ ըսած է. – «Բե՛ր, դնա՛ բեր, պզտիկը աւելի լաւ կ՚ըլլայ մեզ հետ»...

– Կը բերես տղադ, բայց խաչ կը քաշես անոր հայութեան վրայ, ինչպէս նաեւ քու, պարոն սպայ հայ հանրապետութեան...

– Դա՛, դա՛ չէ կարող պատահել, դա՛ անկարելի բան է ... Ես հայ եմ, հայ էլ կը մնամ, զաւակս է՛լ...

– Կարելի է ... կարելի է ...

– Սիւզանը, ընդհակառակը, օտարները կը սիրէ, օտարներուն հետ է որ կ՚ապրի եւ ինձ հետ էլ մի ժամանակուան համար է, ես խօմ ամուսնանալու չեմ նրա հետ...

– Սիւզանը աւելի Ֆրանսացի է, քան զարգացած Ֆրանսացիները, Սիւզանը հայրենասէր է բոլոր Ֆրանսացի բոզերուն պէս:

(Շար. 61)

Տէր եւ Տիկին Ալպէր Դաւիթեան,
Տէր եւ Տիկին Ժերար Դաւիթեան,
Օր. Մարի Դաւիթեան,
ցաւով կը ծանուցանեն իրենց մօր եւ մեծ-մօր՝

ԱՅՐԻ ՏԻԿԻՆ ՄԱՆՆԻԿ ԴԱՒԻԹԵԱՆԻ
(Ծնեալ՝ Աշնեան)

մահը, որ պատահեցաւ Մարտ 26-ին, 88 տարեկանին:

Յուղարկաւորութիւնը կը կատարուի Չորեքշաբթի, Մարտ 30, ժամը 15-ին Փարիզի Ս. Յովհաննէս-Մկրտիչ Եկեղեցին, ուրկէ մարմինը կը փոխադրուի Ալֆորվիլի գերեզմանատունը:

Մահազդ չստացողներէն կը խնդրուի ներկայս իբրեւ այդ նկատել:

ՄԻԼԱՆՕ. —

Այրի Տիկին Մառի Մարլեան-Մէքիքէր,
Տէր եւ Տիկին Նորայր Մէքիքէր, զաւակը Թամար եւ թոռները՝ Լարա եւ Նաթալի (Պոլիս),
Տէր եւ Տիկին Վահէ Մէքիքէր եւ զաւակները՝ Րաֆֆի, Արի,
Պր. Արի Մէքիքէր եւ զաւակները՝ Արման եւ Սեւան,
Օր. Անի Մէքիքէր եւ խօսեցեալը՝ Արմենակ Տիլանեան (Պուրթըն),
Տէր եւ Տիկին Ֆէրտինանտ Մանուկեան եւ զաւակները (Պոլիս),
Այրի Տիկին Նատիա Պալեան եւ զաւակները,
Տէր եւ Տիկին Վահէ Պօշնաքեան եւ զաւակները (Պոլիս),
Տէր եւ Տիկին Ժիրայր Պօշնաքեան (Գանատա),
Այրի Տիկին Վիոլէթ Լիմոնճեան եւ զաւակները (Նիւ-Եորք),

ինչպէս նաեւ Այրի Տիկին Գլարա Տուխանեան եւ զաւակները եւ Պալեան, Պօշնաքեան ընտանիքները կը գուժեն իրենց ամուսնոյն, հօր, մեծ-հօր, քեռայրին, զարմիկին եւ ազգականին՝

ՎԱՀԱԳՆ ՄԱՐԼԵԱՆ-ՄԷՔԻՔԷՐԻ

մահը:

Յուղարկաւորութիւնը կատարուեցաւ Մարտ 28 Երկուշաբթի, Միլանոյի Սուրբ Քառասուն Մանկունք Եկեղեցին:

(Շար. Ա. էջէն)

կոչուած զօրավար մը սպաննուեցաւ ԷԹԱ-ի կողմէ: Քիչ եաք ալ, Մատրիտի մէջ, երկու կիներ վիրաւորուեցան ռումբի մը պայթումէն:

ԻՍՐԱՅԷԼԻ գրաւեալ հողամասերու մէջ, մթնոլորտը միշտ լարուած է եւ Պաղեստինցիք միշտ զոհեր կուտան: Վերջին չորս օրերու ընթացքին, 11 մեռեալ կար:

ՖՈՒԹՊՈԼ

ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ 51-ՐԴ ԱԽՈՅԵՆՈՒԹԻՒՆ

Մարտ 27-ի խաղերու արդիւնքներն են.—

Մետալիստ — Չերնոմորեց	0 — 1
Դինամօ Կ. — Սպարտակ	1 — 2
Տորպեդօ — Դնեպր	1 — 0
Կայրաթ — Շախտեոր	0 — 1
Ժալգիրիս — Նեֆթչի	2 — 0
Զէնիթ — Արարատ	2 — 1

Ա. ԴԱՍԱԿԱՐԳ ԽՈՒՄԲԵՐՈՒ
ԲԱԺԱԿԻ ԽԱՂԵՐ
«ԿՈՏԱՅՔ» — «ԳՈՒՐԻԱ» ՀԱՒԱՍԱՐ

Գագրայի մօտ գտնուող Ալախաձէ աւանի մարզադաշտին վրայ, Ա. դասակարգի խումբերու բաժակի մրցաշարքի չրջագիծէն ներս Աբովեանի «Կոտայք»ը հանդիպում ունեցած է Լանչխութիի «Գուրիա»ի հետ: Խաղը վերջ գտած է հաւասար արդիւնքով՝ 2 — 2: «Գուրիա»ի կոլերը նշանակած են Ժորժանիա եւ Յակոբեան, իսկ «Կոտայք»ի կոլերը՝ Ասլանեան եւ Սահակեան:

ՖՐԱՆՍԱՀԱՅ ԽՈՒՄԲԵՐ

ՓԱՐԻԶԵԱՆ ՇՐՋԱՆԻ
ԱԽՈՅԵՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Սեւր-Պրիւյէր — Իսիի Հայ Մարզական	1 — 0
Շամփինեի Քէօյի — Ալֆորվիլի Հայ Մարզական	3 — 0

Պր. Զաւէն Մեսրոպեան եւ զաւակները,
Տէր եւ Տիկին Արմենակ Գույումճեան եւ զաւակը,

ինչպէս նաեւ Քոփինեան, Մեսրոպեան, Համբարձումեան ընտանիքները եւ բարեկամները խոր ցաւով կը ծանուցանեն իրենց հօր, մեծ-հօր, հօրեղբօր եւ մօրեղբօր՝

ԹՈՐԳՈՄ ՄԵՍՐՈՊԵԱՆԻ

մահը, որ պատահեցաւ Մարտ 24-ին, 92 տարեկանին:

Հանգուցեալին փափաքին համաձայն պարզ յուղարկաւորութիւն մը կը կատարուի Ուրբաթ, Ապրիլ 1, ժամը 10-ին, Փարիզի Ս. Յովհաննէս-Մկրտիչ Եկեղեցին, ուրկէ մարմինը կը փոխադրուի Քուրպըվուայի գերեզմանատունը, ամփոփուելու համար ընտանեկան դամբարանին մէջ:

«ՅԱՌԱՋ». — Մեր ցաւակցութիւնները Պր. Զ. Մեսրոպեանի եւ Տէր եւ Տիկին Ա. Գույումճեանի:

ՍԷՆԹ' ԱՆԹՈՒԱՆ Ս. ԹԱԴԷՈՍ

Չորեքշաբթի ժամը 9-ին, փոքրիկներու հաղորդութիւն: Հինգշաբթի, Ժամերգութիւն՝ 8, Պատարագ՝ 10, Ոտնլուայ՝ 17, Խաւարում՝ 20:

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Մարսէյլի Սրբոց Թարգմանչաց Մայր Եկեղեցւոյ վարչութիւնը շնորհակալութեամբ ստացած է հետեւեալ նուէրները եկեղեցւոյ պայծառութեան.—

Արշալոյս Պեքճեանի հոգեհանգստեան առթիւ.— Տէր եւ Տիկին Յարութիւն Ասլանօղլու 100 Ս. Խաչ Դպրեվանքին, Տէր եւ Տիկին Տիգրան Պեքճեան 100, Տէր եւ Տիկին Միշէլ Վարդերեսեան 200:

Փոխան ծաղկեպսակի.— Տրդատ Տէր-Պօղոսեան 300, Գրիգոր Նաճարեան 50, Ժան Նազարեան 500, Տէր եւ Տիկին Միսաք Ծըլըտեան 150, Տէր եւ Տիկին Տելեմակ Զորուրեան 100, Տէր եւ Տիկին Արթիւր Արութեան 200, Տէր եւ Տիկին Արտաւազդ Խաչիկեան 100, Տիկին Պայծառ Յակոբեան 100, Տիկին Խրիմեան 100, Տիկին Եղսա Խանոյեան 200,, Տիկին Աճէմեան 100, Պ. Մարիքեան 100, Տէր եւ Տիկին Շաւարշ Փիրանեան 100, Տիկին Ազնիւ Քէլլէր 200, Տիկին Ճէվիզեան 50, Տէր եւ Տիկին Էրվէ Էքիզեան 250, Պ. Յակոբ Կորթեան 100:

(Շար.)

U. G. A. B. Հ. Բ. Ը. Մ.

UNION GENERALE ARMENIENNE DE BIENFAISANCE

1ers JEUX INTER-REGIONAUX DE FRANCE

1, 2, 3 AVRIL, VALENCE

sous le haut patronage de
M. RODOLPHE PESCE
Député-Maire de Valence - Président du Conseil Général
et de la présidence du
COMITE REGIONAL DE FRANCE DE L'U.G.A.B.

GALA —— BAL de Clôture et de Remise des Coupes
animé par *A D I S H A R M A N D I A N*
et l'Orchestre *N A Ï R I*

le Dimanche 3 Avril, à partir de 21 heures
à la Salle Vercors, au Palais de la Foire, Valence

Renseignements et inscriptions :

Paris	45 - 20 - 03 - 18 HB	
Lyon	78 - 68 - 99 - 15	et 78 - 28 - 55 - 83
Valence	75 - 56 - 33 - 74	
Marseille	91 - 37 - 46 - 74 HB	et 91 - 87 - 18 - 43 après 20h.

ԱՒԱԳ ՇԱԲԱԹ

ՀԱՅ ԿԱԹՈՂԻԿԷ Ս. ԽԱՉ ԱԹՈՌԱՆԻՍՏ ԵԿԵՂԵՑԻ

13, rue du Perche — 75003 Paris

Աւագ Հինգշաբթի, Ոտնլուայ, ժամը 17.30ին, Համապատարագ ժամը 18.15ին: Խաւարման գիշեր ժամը 20.30-ին:

Աւագ Ուրբաթ, երեկոյեան ժամերգութիւն եւ կարգ Թաղման Տ. Մ. Յ. Ք.:

Աւագ Շաբաթ, երեկոյեան ժամերգութիւն եւ Ընթերցում Մարգարէական Թղթոց ժամը 17-ին, Ճրագալոյցի պատարագ ժամը 18.15-ին:

Կիրակի, Զատիկ, Հայրապետական պատարագ, մատուցուած Ֆրանսայի Կաթողիկէ Հայոց առաջնորդ՝ ԳՐԻԳՈՐ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԿԱՊՐՈՅԵԱՆԻ կողմէ:

Երկուշաբթի Օր Մեռելոց, Պատարագ համօրէն ննջեցելոց հոգւոյն համար ժամը 11-ին:

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Սէն-Ժեռոմի Ս. Սահակ-Ս. Մեսրոպ Եկեղեցւոյ թաղականութիւնը փոխան ծաղկեպսակի ստացած է հետեւեալ նուէրները.—

Կարապետ Նազարեանի մահուան առթիւ՝ Թուլլաճեան 250 եւ 100 դպրոցին, Տէր եւ Տիկին Ժագ Սամուէլեան, Ճօնի Մինասեան 200-ական, Տէր եւ Տիկին Խաչատուրեան, Ալպէր Քէօլէյեան 100ական, Տէր եւ Տիկին Յովսէփ Եսայեան 100 եւ 100 դպրոցին, Տէր եւ Տիկին Սարգիս Զէյթունցեան 100 Ֆր. դպրոցին:

Գրիգոր Էսմէրի մահուան առթիւ՝ Պր. Գէորգ Գասպարաճեան 300, Տիկին Արշամ Պապայեան, Մայր Եկեղեցւոյ Տիկնանց Միութիւն 200-ական, Տէր եւ Տիկին Լեւոն Էքէր, Տէր եւ Տիկին Հրաչ Էսէն, Տէր եւ Տիկին Արթօ Տէր-Մինասեան 100-ական Ֆ., Միշէլ Համամճեան, Տէր եւ Տիկին Պերճ Կարապետեան 50-ական Ֆ.:

Գութէ Եալըճեանի քառասունքի հոգեհանգստեան առթիւ՝ Կազալ Էօտէմիշ 300, Տէր եւ Տիկին Սուրէն Եալըճեան, Եաղըր Կիւլի 200-ական, Մանուկեան Եղբայրք, Արշալոյս Եալըզ, Նուպար Եալըճեան 100-ական, Սիլվա Եալըճեան 150:

Ունանեանի հոգեհանգստեան առթիւ՝ Տէր եւ Տիկին Վարդգէս Ափգեան 200, Տէր եւ Տիկին Ալիքսան Պապայեան 100:

ԺԱՄԱՆԱԿԱՑՈՅՑ

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ՄԱՐՏ 31
ՅԻՇԱՏԱԿ ԸՆԹՐԵԱՑ ՏԵԱՌՆ ՄԵՐՈՅ ՅԻՍՈՒՍԻ ՔՐԻՍՏՈՍԻ

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

Ժամերգութիւն 8-ին, Պատարագ 10-ին: Կը պատարագէ եւ կը քարոզէ՝
ԱՒԵՏԻՍ ՔՀՆՅ. ՊԱԼԸԳԵԱՆ
Ոտնլուայ՝ 16, Խաւարում՝ 19.30:

Ս. ՄԱՐԻԱՄ ԱՍՏՈՒԱԾԱԾԻՆ ԻՍԻ

Ժամերգութիւն՝ 9, Պատարագ՝ 10, Ոտնլուայ՝ 16, Խաւարում՝ 19.30:

ՎԱՐԱԳԱՑ Ս. ԽԱՉ ԱՐՆՈՒՎԻԼ

Պատարագ 10.15, Ոտնլուայ՝ 16-ին, Խաւարում ժամը 20-ին:

Ս. ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՒՈՐԻՉ ՇԱՒԻԼ

Ոտնլուայ՝ 16, Խաւարում՝ 19:

Ս. ՅԱԿՈԲ — ԼԻՈՆ

Ժամերգութիւն՝ 9-ին, Պատարագ՝ 10, Կը պատարագէ՝
ԻՍԱՀԱԿ ՔՀՆՅ. ՀէՔԻՄԵԱՆ
Ոտնլուայ՝ 16-ին, Կարգ չարչարանաց՝ 19.30-ին:

Ս. ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՒՈՐԻՉ ՎԱԼԱՆՍ

Պատարագ ժամը 12-ին, Ոտնլուայ՝ 18-ին, Խաւարում՝ 20.30:

ՇԱՐՎԻԷՕ — Ս. ՆՇԱՆ

Պատարագ՝ 10, Ոտնլուայ՝ 17, Խաւարում՝ 19.30:

ՄԱՐՍԷՅԼ ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻ

Ժամերգութիւն 8, Պատարագ 10, Ոտըլուա 17.30, Խաւարում 20.30:

Ս. ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՒՈՐԻՉ ՊՕՄՕՆ

Ժամերգութիւն՝ 9, Պատարագ՝ 10, Ոտնլուայ՝ 17, Խաւարում՝ 19:

ՍԷՆԹ' ԱՆԹՈՒԱՆ Ս. ԿԱՐԱՊԵՏ

Ժամերգութիւն՝ 9-ին, Պատարագ՝ 10.30-ին, Ոտնլուայ՝ 17-ին, Խաւարում ժամը 19.30:

ՊՈՒԼՎ. OSSO — Ս. ՅԱԿՈԲ

Ժամերգութիւն՝ 8.30, Պատարագ՝ 10, Ոտնլուայ՝ 17, Խաւարում՝ 20:

ՍԷՆ-ԺԵՐՈՄ Ս. ՍԱՀԱԿ-ՄԵՍՐՈՊ

Ժամերգութիւն՝ 9, Պատարագ՝ 10, Ոտնլուայ՝ 17, Խաւարում՝ 20:

ՀԱՅ ՄՇԱԿՈՅԹԻ ՏՈՒՆ
MAISON DE LA CULTURE ARMENIENNE DE DECINES
15, rue du 24 Avril 1915 — 69150 Decines

SAMEDI 2 ET DIMANCHE 3 AVRIL

TOURNOI de PING-PONG

Inter Maison de la Culture Arménienne de la Région Rhône - Alpes
Le tournoi commence le samedi 2 à 14h : Présence obligatoire de tous les participants.
DIMANCHE 3 à 21h : REPAS FAMILIAL DE PAQUES avec remise des trophées.
Prix de participation : Tournoi 20 Frs.
Repas 60 Frs.
Inscriptions et réservations à la Maison de la Culture Arménienne de Décines : au 78. 49. 42. 97

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH» — 83, Rue d'Hauteville - 75010 Paris
Commission Paritaire: N° 55935

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ
ՄԱՐՏ
30

MERCREDI
30 MARS
1988

LE NUMERO : 4,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ
ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH
LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN
TEL.: 47. 70. 86. 60 — TELEX: HARATCH 280 868 F
C.C.P. PARIS 15069-82 E — 51027317 A R. C. PARIS

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 700 Ֆ. — Վեցամսեայ : 360 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1000 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
850 Ֆ. (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ.

63րդ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 16.717 Fondateur : SCHAVARCH MISSAKIAN 63e ANNÉE — No 16.717

ՂԱՐԱԲԱՂ

ԵՐԵՒԱՆ

ՀԱՆԴԱՐՏՈՒԹԻՒՆ ԿԸ ՏԻՐԷ

ՍՏԵՓԱՆԱԿԵՐՏ

ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԸ ՏԵՂԻ ՉԻ ՏԱՐ
ԳՈՐԾԱԴՈՒԼԸ ԿԸ ՇԱՐՈՒՆԱԿՈՒԻ

ԳԵՐԱԳՈՅՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԻ ԲԱՆԱՁԵՒԻՆ ԱՄԲՈՂՋԱԿԱՆ ԲՆԱԳԻՐԸ

ՄՈՍԿՈՒԱՅԷՆ ՓԱՐԻԶ ՄԱՄՈՒԼԻ ԱՐՁԱԳԱՆԳՆԵՐ

Երեւանի հետ հեռաձայնային եւ այլ յարաբերութիւններ խզուած ըլլալով, դժուար է անշուշտ ճշգրիտ լուրեր ունենալ կացութեան մասին։ Ինչ կը վերաբերի Երեւանի, ամէն պարագայի մէջ կրնանք ըսել թէ ամէն ինչ հանդարտ էր Շաբաթ օր եւ եթէ «Իզվեստիա» կը հաստատէր թէ 41 ամուսնութիւն և 68 ծնունդ տեղի ունեցած էին, «Մոնտ» նոյն օրը կը նշէր թէ ամուսնութիւն թէ տարեդարձ ջնջուած էին, որպէս կրաւորական բողոք։ Պէտք է ըսել որ հասնող լուրերը հակասական են, քանի որ կարելի չէ ըստուգ աղբիւրներու դիմել։ Կասկած չկայ սակայն թէ Ստեփանակերտի մէջ կացութիւնը ծանր է, քանի որ շարունակուող գործադուլը հետեւանքներ ունի արտադրութեան համար եւ վնասները մեծ են։

«Իզվեստիա» չէ վարանած ամբողջ ցանկը հրապարակելու Ստեփանակերտի բոլոր այն հաստատութեանց որոնք անշարժութեան մատնուած են. — մետաքսեղէն, ելեկտրօթեքնիք գործատունը, կօշիկի գործատուն եւայլն, եւայլն։

Մանկավարժական հիմնարկի ուսանողները դասերուն չեն ներկայանար եւ մայրերը փոքրիկները մանկամսուր չեն առաջնորդեր։ Ազրբէջանցիք իսկ մերժած են աշխատիլ առանց իրենց հայ գործակիցներուն։ «Պրաւդա» կը գրէ թէ Ստեփանակերտի կայարանը անդամալոյծ է բանուորներու գործադուլին հետեւանքով, 93 վակոն քարափը մնացած են, պարպող չկայ։ Շարժումներուն սկիզբէն ի վեր Ստեփանակերտի պարտքը Պետութեան 7 միլիոն ռուբլիի (70 միլիոն ֆրանք) հասած է։ Այս ամբողջը ողբերգական ընոյթ առած է, որովհետեւ ամբողջ շրջանը եւ չափով մըն ալ Խորհրդային Միութիւնը պարէնաւորման դադրեցումին զոհ են։ «Իզվեստիա» կը գրէ, օրինակի համար, Երեւանի բեռնակառքերու Ե.Բ.Ա.Զ. գործատան շինարարական ցանցերը չեն բանիր Փետրուարի վերջաւորութենէն ի վեր, որովհետեւ շինանիւթ չկայ։ Նոյն թերթին համաձայն, Ստեփանակերտի «Կուսակ Կոմիտէն» իսկ տէրը չէ կացութեան եւ չի յաջողիր աշխատանքը վերսկսիլ տալ։

Մոսկուայի ընդդիմադիրներուն համար Պարոյր Հայրիկեանի ձերբակալութիւնը «կրնայ Կլազնոստի քաղաքականութեան վերջաւորութիւնը նշանակել»։ Հայ այլախոհին դէմ եղած գլխաւոր մեղադրանքն այն է որ գաղտնի եկած է Մոսկուա եւ մամուլի ասուլիս տուած օտար թղթակիցներուն։

Այս հաստուկենտ տեղեկութեանց աւելցնենք թէ Երեւանի շարժումին կազմակերպիչ մարմինին նախագահը՝ Վիկտոր Համբարձումեան Մարտ 20-էն ի վեր Մոսկուա էր, ուր կը սպասէր որ Կորբաչով զինք ընդունի։ Մինչեւ Շաբաթ, Մարտ 26, ժամադրութիւնը չէր ճշդուած։

Ատենին («Յառաջ», Մարտ 25) հրատարակեցինք Գերագոյն Խորհուրդի բանաձեւին այն մասերը, որոնց կրցած էինք ծանօթանալ։ Ստորեւ «Արմէնփրէս»ի տուած լրիւ հաղորդումը այդ մասին, Մարտ 24 թուակիրով։

ԽՈՐՀ. ՄԻՈՒԹԵԱՆ ԳԵՐԱԳՈՅՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԻ ՊՐԵԶԻՏԻՈՄԻ ՆԻՍՏԻՆ ԲԱՆԱՁԵՒԸ ՂԱՐԱԲԱՂԻ ԴԷՊՔԵՐՈՒՆ ԱՌԹԻՒ

Կրեմլինի մէջ, Մարտ 23-ին, գումարուած էր Խորհրդային Միութեան Գերագոյն Խորհուրդի պրեզիտիումի նիստը, Անդրէյ Գրոմիկոյի նախագահութեամբ եւ ներկայութեամբ կուսակցութեան Ա. քարտուղար Միխայիլ Կորբաչովի, ինչպէս նաեւ խորհրդային հանրապետութիւններու նախագահներու, այդ կարգին նաեւ՝ Հայաստանի Նախագահ Հրանտ Ոսկանեան։ Նիստի ընթացքին քննարկուած էր Լեռնային Ղարաբաղի, Ազրբէջանի եւ Հայաստանի դէպքերուն առթիւ կարգ մը հանրապետութիւններու դիմումներուն առնչուող միջոցառումներու հարցը։

Ստորեւ՝ Գերագոյն Խորհուրդի պրեզիտիումի բանաձեւը։

Քննութեան առնելով Դաշնակցային – Ռուսիոյ, Ուկրանիոյ, Բելոռուսիոյ, Ուզբեկիստանի, Ղազախստանի, Վրաստանի, Լիթուանիոյ, Մոլտավիոյ, Լատվիոյ, Կիրգիզիոյ, Տաճիկիստանի, Թուրքմենիոյ եւ Էստոնիոյ Գերագոյն Խորհուրդներու պրեզիտիումներու դիմումները՝ Լեռնային – Ղարաբաղ, Ազրբէջան եւ Հայաստան տեղի ունեցած դէպքերու վերաբերեալ, եւ ղեկավարուելով Խորհրդային Միութեան Սահմանադրութեան 81-րդ յօդուածով, Խորհ. Միութեան Գերագոյն Խորհուրդի պրեզիտիումը կ'որոշէ.

1.— Նշել, որ Լեռնային – Ղարաբաղի դէպքերու կապակցութեամբ Ազրբէջան եւ Հայաստան ստեղծուած իրավիճակը կը մնայ այդ հանրապետութիւններու ժողովուրդներուն եւ ընդհանուր առմամբ Խորհրդային Միութեան՝ որպէս միասնական միութենական բազմազգ պետութեան ժողովուրդներու բարեկամութեան յետագայ ամրապնդման։

Անթոյլատրելի համարիլ, երբ ազգային – հողային բարդ հարցերը կը փորձեն լուծել պետական իշխանութեան մարմիններու վրայ ճնշում բանեցնելու միջոցով, յոյզերու եւ կիրքերու բորբոքման, ամէն կարգի ինքնագլուխ կազմաւորումներու ստեղծման մթնոլորտի մէջ, որոնք հակադէս կուգան յօդուա Խորհրդային Միութեան Սահմանադրութեան մէջ վաւերացուած ազգային – պետական եւ ազգային – վարչական սահմաններու վերաձեւումին, ինչ որ կրնայ յանգեցնել աննախատեսելի հետեւանքներու։

Վճռականօրէն դատապարտել առանձին մարդոց ու խումբերու կողմէ թոյլ տըրուած յանցաւոր գործողութիւնները, որոնց հետեւանքով կան մարդկային զոհեր։ Ի գիտութիւն ընդունիլ, որ մեղաւորները կ'ենթարկուին վարչական եւ քրէական պատասխանատուութեան։

2.— Ազրբէջանի եւ Հայաստանի ժողովրդական երեսփոխաններու խորհուրդներուն՝ ղեկավարուելով կուսակցութեան 27-րդ համագումարի, ՍՄԿԿ Կենտկոմի յետհամագումարեան պլենումներու որոշումներով, Ազրբէջանի եւ Հայաստանի աշխատաւորներուն, ժողովուրդներուն ՍՄԿԿ Կենտկոմի գլխաւոր քարտուղար՝ Մ. Կորբաչովի յղած դիմումով, արմատապէս բարելաւել բնակչութեան շրջանակին մէջ տարուող քաղաքական եւ դաստիարակչական աշխատանքը՝ ազգային քաղաքականութեան լենինեան սկզբունքներու անսասանութեան, Խորհ. Միութեան հանրապետութիւններու եղբայրական ժողովուրդներու բարեկամութեան եւ համախմբումի ոգիով։ Խորապէս ու բազմակողմանի կերպով վերլուծել ազգամիջեան յարաբերութիւններու սրող պատճառները, ժամանակին բանալ դանոնք, բուռն կերպով ընդդիմանալ նացիոնալիստական եւ էքսթրեմիստական ամէն տեսակ արտայայտութիւններու։ Հանդարտ, շինիչ մթնոլորտ ստեղծել արտադրական ձեռնարկութիւններու եւ ուսումնական հաստատութիւններու մէջ, հանրապետութիւններու մէջ բնակող բոլոր ազգերու եւ ազգութիւններու աշխատաւորներու ջանքերը զօրաշարժի ենթարկելով մեր հասարակութեան մէջ կատարուող յեղափոխական վերափոխումներու հարցերու լուծման համար։

3.— Ազրբէջանի եւ Հայաստանի Գերագոյն Խորհուրդներու պրեզիտիումներուն՝ իրականացնել անհրաժեշտ համաձայն միջոցառումներ ընկերվարական օրինականութեան եւ հանրային կարգի ամրապնդման նպատակով, ապահովել բոլոր ազգութիւններու քաղաքացիներու օրինական շահերու պաշտպանութիւնը, խիստ պատասխանատուութեան ենթարկել անոնք, որոնք իրենց գործողութիւններով անկայուն կը դարձնեն իրավիճակը, ձեռք կը բարձրացնեն եղբայրական խորհրդային ժողովուրդներու բարեկամութեան ու համագործակցութեան վրայ։

4.— Խորհրդային Միութեան Նախարարաց Խորհուրդին՝ մշակել Լեռնային – Ղարաբաղի ինքնավար մարզի տնտեսական եւ ընկերային — մշակութային զարգացման հասունցած հարցերու լուծման նպատակին ուղղուած միջոցներ։

5.— Խորհրդային Միութեան դատախազութեան եւ Ներքին Նախարարութեան՝ բոլոր անհրաժեշտ միջոցներու ձեռնարկել Ազրբէջանի եւ Հայաստանի հողամասին մէջ հանրային կարգուկանոն հաստատելու եւ բնակչութեան օրինական շահերը պաշտպանելու համար։

Խորհրդային Միութեան
Գերագոյն Խորհուրդի
Պրեզիտիումի Նախագահ
Ա. ԳՐՈՄԻԿՕ

***

— ՄԱՄՈՒԼ —

Խորհրդային մամուլը շատ տարօրինակ մօտեցում մը ունի այս հարցին կապակցութեամբ։ Դատապարտելի եւ վնասաբեր լռութենէ մը ետք, կարգ մը թերթեր («Իզվեստիա», «Տրուդ») կ'ընդունէին թէ սխալ էր։ «Պրաւդա»ի յօդուածները, սակայն արդարօրէն վրդոված են Հայերը, գրեթէ աւելի քան Գերագոյն Խորհուրդի որոշումը, ինչպէս կը վկայէր առջի օր Երեւանէն ժամանած անձ մը։ Եւ կը թուի որ ոչինչ փոխուած է, բայց երկու ճըշմարտութիւն (Պրաւդա = ճշմարտութիւն) կայ։ Այսպէս «Պրաւդա» կը գրէր Երկուշաբթի օր, Հայաստանի եւ Ազրբէջանի ցեղային տագնապը գործն է ծայրայեղներու, քօղարկուած «արեւմտեան ձայնասփիւռի ձայն»երէն։ Տարբեր է երիտասարդներուն «ճշմարտութիւնը», արդարեւ «Կոմսոմոլսկայա Պրաւդա» Շաբաթ եւ Կիրակի իր թիւերով համակրանքով կը վերլուծէ դէպքերը, շեշտելով թէ տագնապը կը ծագի, երբ բարի կամեցողութիւն ունեցող ժողովուրդ մը կը ըստիպուի բողոքի անցնիլ ապարքներով, որովհետեւ իր պահանջներն անտեսուած են պաշտօնական մարմիններու կողմէ, բոլոր մակարդակներու վրայ։ Լուծո՞ւմը. — Աւելի ուշադիր կառավարութիւն մը, բարեկամեցողութիւն՝ կարգադրութեան համար։

«Ինթէրնէշընըլ Հերըլտ»ը Մարտ 29-ին, երկու տարբեր յօդուածներով կ'անդրադառնար հարցին։ Կը գրէ թէ ըստ կարգ մը Հայերու եւ իրենց համակիրներուն՝ նահանջել հիմա, ժողովրդական իշխանութեան առաջին իսկական քեսթին առթեւ, յուսալքիչ պարտութիւն մը կ'ըլլայ ժողովրդավարութեան համար։

Զօրի Բալայեան ալ ըսած է. — «Կը հասկնանք որ բոլոր ցոյցերը Կլազնոստի եւ Պերեստրոյկայի արդիւնք են։ Հիմա, եթէ կը հաւատանք Կլազնոստի եւ Պերեստրոյկայի, ուշադիր պէտք է ըլլանք որ չվնասենք անոնց մեր գործունէութեամբ»։

Երեւանի գործատան մը տնօրէնն ալ ըսեր է. — «Ժամանակն է մեզի համար

(Շար.ը Դ. էջ)

ՍԻԼՎԱ ԿԱՊՈՒՏԻԿԵԱՆԻ ԼՈՒՍԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

«ԼԱ ՌԵՓՈՒՊԼԻՔԱ»ՅԻ ՀԱՐՑԱԶՐՈՅՑԻՆ ԱՌԹԻՒ (*)

———×———

Յարգելի խմբագիր,

Յենուելով իտալական «Ռեփուպլիքա» թերթին տուած իմ հեռախօսային խօսքի վրայ, սոյն թուի Մարտի 18-ին «Ամերիկայի Ձայն» ռադիոկայանի հայկական բաժանմունքը հաղորդեց, որ ես իբր կողմնակից եմ Ղարաբաղի հարցի լուծման բարենորոգչական տարբերակին եւ պատրաստ եմ այդ ծրագրի տակ դնելու իմ ստորագրութիւնը։ Այդ կապակցութեամբ հարկ եմ համարում յայտնել հետեւեալը։ «Ռեփուպլիքա»յի թղթակցուհու այն հարցին՝ թէ Ղարաբաղի վերաբերեալ ի՞նչ կարծիքի է Մ. Կորբաչովը, ես պատասխանեցի, որ մեր զրոյցի ժամանակ նա առաջարկում էր տնտեսական եւ մշակութային լայն տարողութեան բարեփոխութիւններ՝ ընդհուպ մինչեւ Երեւանի հեռուստատեսային հաղորդումները փոխանցող կայանի տեղադրում եւայլն։ Ըստ երեւոյթին հեռախօսային վատ լսողութեան հետեւանքով թղթակցուհին գլխաւոր քարտուղար Կորբաչովի խօսքերը վերագրել է ինձ, որը եւ տեղի է տուել վերոյիշեալ թիւրիմացութեանը։

Լեռնային – Ղարաբաղի ինքնավար մարզի բախտի տնօրինումը իրենց իսկ՝ Ղարաբաղցիների գործն է, եւ մեզնից ոչ ոք իրաւասու չէ խօսելու իրենց փոխարէն։

Պիտի խնդրէի Սփիւռքի թերթերին սոյն բացատրութիւնը արտատպել։

ՍԻԼՎԱ ԿԱՊՈՒՏԻԿԵԱՆ

20 – 3 – 88 թ.
Երեւան

(*) ԽՄԲ. – Հարցազրոյցը լոյս տեսած է «Յառաջ»ի Մարտ 11-ի թիւին մէջ։

ՄԵՐ ՄՇԱԿՈՅԹԻ ՕՃԱԽՆԵՐԸ

ՀԱՅ ԳՐԱԿԱՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ՄՏՔԻ ԿԵԴՐՈՆԸ

(Բ. եւ վերջին մաս)

Յառաջիկայ տարիներուն կը նախատեսուի նաեւ Մուրացանի, Ղ. Աղայեանի, Ա. Իսահակեանի, Շիրվանզադէի, Ա. Եարճանեանի (Սիամանթօ), Վ. Տէրեանի, Գ. Զօհրապի, Նար - Դոսի, Վ. Թէքէեանի, Պ. Սեւակի եւ այլոց երկերու քննական բնագիրներու հրատարակութիւնը:

Անցեալ տարիներուն «Դասականները գրականութեան մասին» մատենաշարով հրատարակուած են նաեւ Րաֆֆիի, Վրթանէս Փափազեանի, Ե. Չարենցի, Ա. Բակունցի հատաքածոները: Չեն անտեսուիր նաեւ դասականներու մասին պահպանուած յուշագրութիւնները, որոնցմէ տպագրուած են «Րաֆֆին ժամանակակիցների յուշերում», «Թումանեանը ժամանակակիցների յուշերում» գիրքերը:

Հիմնարկը թէեւ բանահիւսութեան ուսումնասիրութեան եւ հրատարակութեան գործով ներկայիս չի զբաղիր, բայց այս մարզին մէջ եւս ունի իր աւանդը: Ասոր վկայութիւններն են ակադ. Ա. Ղանալանեանի գիրքերը՝ «Աւանդապատում»ը (1969): Հեղինակն է նաեւ հայ բանագիտութեան անցած ճանապարհի արդիւնքները ի մի բերող ուսումնասիրութեան՝ «Դրուագներ հայ բանագիտութեան պատմութեան» վերնագրով, որ լոյս տեսաւ գիտնականին մահէն ետք՝ 1985–ին: Այս մարզին կը պատկանի նաեւ «Սասնայ ծռեր»ու բանաբեւսային նուիրուած աշխատութիւնը, որուն տպագրութիւնը նախատեսուած է յառաջիկայ տարիներուն:

Հիմնարկի միւս երկու բաժիններուն մէջ կը հետազօտուին հայ գրականութեան միջազգային կապերն ու պատմական զարգացման տեսական – գեղագիտական օրինաչափութիւնները:

Ծանօթ է, որ հայ գրականութիւնը դարերու ընթացքին դրական – մշակութային բազմակողմանի շփումներու մէջ եղած է Արեւելքի եւ Արեւմուտքի ժողովուրդներու իմացական արժէքներու հետ: Այն է, որ մղած է յատուկ ուսումնասիրութեան մարզ դարձնել հայ գրականութեան միջազգային առնչութիւնները: Գիրքեր արտագրուած են նուիրուած գրական ընդհանուր կարգի առնչութիւններուն, ինչպէս նաեւ առանձին գրողներու ստեղծագործական կապերուն: Ուսումնասիրուած են ռուսական, վրացական, ադրբեջանական, ուկրաինական, պուլկարական, հունգարական, լեհական, չեխական նաեւ գերմանական, ֆրանսական, անգլիական, սպանական գրականութիւններու հետ հայ գրականութեան ունեցած կապերը, արեւմտա – եւրոպական եւ ռուս գրողներու հետ հայ գրողներու ստեղծագործական առնչութիւնները:

Ազգային գրականութեան զուգադրական, համեմատական քննութիւն կը կատարուի նաեւ միւս բաժիններուն մէջ: Մասնաւորաբար այս մարզին մէջ լուրջ ընելիքներ ունին միջնադարու մասնագէտները, որոնք ըստ ամենայնի պէտք է բացայայտեն հայ գրականութեան առնչութիւնները յունական, ասորական, իրանական, արաբական, խաչական գրականութիւններու հետ:

Գրական կապերը երբեք միակողմանի չեն ըլլար: Ուստի՝ ուսումնասիրութիւններ կը գրուին նաեւ հայագիտութիւնը Ռուսիոյ, Եւրոպայի, դրացի երկիրներու մէջ նիւթով:

Տեսութեան եւ գեղագիտութեան բաժինը երկու տասնամեակներու ընթացքին սատիճանաբար ուրուագծած է իր գործունէութեան գլխաւոր ուղիները: «Գրական ժանրեր. պատմական զարգացումը եւ ժամանակակից վիճակը» (1973), «Ասանդոյթները եւ գեղարուեստական զարգացումը» (1976), «Սովետահայ գրականութեան պոէտիկան» (1980), «Գրական ստեղծագործութիւն. վերլուծութեան ուղիները եւ սկզբունքները» (1983) հատաքածոներուն, ինչպէս նաեւ առանձին մենագրութիւններու մէջ՝ նուիրուած գրական երկի ոճին ու կառուցուածքին, հայ պատմավէպի բանաբեւսին, հայ դասականութեան տեսութեան ու պատմութեան, գրական սեռերուն, ժանրերուն, նիւթին եւ այլ հարցերու, կ'երեւայ այն կողմնորոշումը, որ մէկ կողմէ ուղղուած է բացայայտելու ազգային գրականութեան պատմական զարգացման տեսական յատկանիշները, միւս կողմէ այդ յատկանիշները դիտելու աւելի լայն՝ համամիութենական, նաեւ՝ համա – եւրոպական գրական զարգացման օրինաչափութիւններու մէջ: Բաժինը հրատարակութեան ներկայացուցած է «Հայ դասական երկերի գործառական նշանակութիւնը» հատաքածոն, որ նոր տեսանկիւնէ մը կը բացայայտէ Եղիշէի «Վասն Վարդանի եւ Հայոց պատերազմին», Րաֆֆիի «Կայծեր», Սունդուկեանի «Պէպօ», Վարուժանի «Հեթանոս երգեր» գիրքերու յարատեւութեան գաղտնիքը:

Հիմնարկը օգտակար աշխատանք տարած է նաեւ հանրակրթական եւ բարձրագոյն դպրոցներու համար դասագիրքեր պատրաստելու գործին մէջ: 1954, 1955 թուականներուն երկու հրատարակութեամբ լոյս տեսաւ «Հայ գրականութեան պատմութիւն» դասագիրքը, իսկ 1976–ին Վ. Նալբանդեանի, Ս. Սարինեանի, Ս. Ազաթարեանի հեղինակութեամբ Մոսկուա ռուսերէն լոյս տեսաւ «Հայ գրականութիւն» ձեռնարկը՝ որպէս դասագիրք Խորհրդային Միութեան բարձրագոյն դպրոցներու համար: Դարձեալ Մոսկուա ռուսերէն տպագրուած է հեղինակներու խումբի գրած «Հայ սովետական գրականութեան պատմութիւն» (1966) գիրքը: Իսկ 1986–ին հայերէն, ռուսերէն եւ ֆրանսերէն լեզուներով Երեւան լոյս տեսաւ «Հայ միջնադարեան գրականութիւն. համառօտ պատմութիւն» գրքոյկը:

Անցեալ տարիներու ընթացքին հիմնարկը հրատարակած է աւելի քան 600 գիրքեր: Անոնք թէ՛ մենագրութիւններ են, թէ՛ պատմութիւններ, թէ՛ հատաքածոներ, թէ՛ տարեգրութիւններ, թէ՛ դասական գրողներու երկերու քննական բնագիրներ:

Գրականութեան հիմնարկի գործունէութեան կարեւոր մարզերէն է նաեւ գիտական նստաշրջաններու կազմակերպումն ու գումարումը, գրողներու յոբելեաններու առթիւ, գրականութեան պատմութեան ու տեսութեան առանձին հարցերու լուսաբանման նպատակով:

1978–ի Մ. Գորկի համաշխարհային գրականութեան հիմնարկի հետ միասնաբար գումարուեցաւ «Անհատի ըմբռնումը զարգացած ընկերվարութեան գրականութեան մէջ» համաժողովը, 1984–ին՝ «Խ. Աբովեան եւ Խորհրդային Միութեան ժողովուրդներու գրականութիւնը» համամիութենական գիտական նստաշրջանը: Իսկ 1986–ին հրաւիրուեցաւ հայ միջնադարեան գրականութեան միջազգային գիտաժողով, որու ընթացքին աշխարհի տարբեր երկիրներէ ժամանած բազմաթիւ հայագէտներ հանդէս եկան շուրջ 130 զեկուցումներով: Այս եւ նման այլ նստաշրջաններու կամ գիտաժողովներու նիւթերը կը տպագրուին ոչ միայն հայերէն, այլեւ՝ ռուսերէն:

Հիմնարկը կը համագործակցի Հայաստանի գիտական եւ ստեղծագործական կազմակերպութիւններու, ինչպէս նաեւ Խորհրդային Միութեան գիտական կեդրոններու հետ: Այդ համագործակցութիւնը տուած է իր ցանկալի արդիւնքը, որուն վկայութիւններն են առանձին գիտական նստաշրջաններ ու գիրքեր եւ յատկապէս հայ եւ ռուս միջնադարեան գրականութիւններուն նուիրուած ուսումնասիրութիւններու երկու լուրջ հատաքածոները, որոնք լոյս տեսան ռուսերէն՝ առաջին գիրքը Լենինգրադ (1982), երկրորդը՝ Երեւան (1986):

Գրականութեան հիմնարկը ունի գիտական ասպիճաններ շնորհող մասնագիտական խորհուրդ, որ պարբերաբար կը կազմակերպէ թեկնածուական եւ դոքթորական ատենախօսներու պաշտպանութիւն: Հայագիտական այս կեդրոնին մէջ տարբեր տարիներ աշխատած են անուանի գիտնականներ, ինչպէս՝ Մ. Աբեղեան, Ա. Կարինեան, Կ. Մելիք – Օհանջանեան, Ե. Տէր – Մինասեան, Ա. Ղանալանեան, Ա. Ինճիկեան, Պ. Սեւակ, Ս. Ազաթարեան եւայլն:

Ակադ. Է. Ջրբաշեանի գլխաւորութեամբ անոնց գործը այսօր կը շարունակեն երէց, միջին եւ երիտասարդ սերունդներու 80–է աւելի գիտաշխատողներ, որոնց մէջ կան Հայաստանի պետական մրցանակի, գրական տարբեր մրցանակներու դափնեկիրներ, գիտութեան վաստակաւոր գործիչներ:

Այսպէս, գրականութեան հիմնարկին մէջ համախմբուած գրականագէտներու համատեղ ջանքերով կը շարունակուի այն շնորհակալ գործը, որ հայ գրականութեան համակողմանի, մանրամասն ու հետեւողական ուսումնասիրութիւնն է, անոր տեղի, դերի ու նշանակութեան բացայայտումը համաշխարհային քաղաքակրթութեան մէջ: Ասիկա ոչ միայն ամենօրեայ գիտական աշխատանք է Մատենադարանի, գրադարաններու, թանգարաններու եւ տարբեր կարգի գիտական ծառայութիւններու մէջ, այլեւ ամէնօրեայ ծառայութիւն է ազգային կեանքի այն մեծ հարցերուն, ժողովուրդի որոնումներու, մաքառումներու եւ իմացական սխրանքներու այն խէչերուն, որոնց առաջին գիծին վրայ եղած են միշտ գրականութիւնը եւ հայ գրողը:

ԴԱՒԻԹ ԳԱՍՊԱՐԵԱՆ

ԽԱՉԱԿԻՐՆԵՐՈՒ ՇԱՐԺՈՒՄԸ

Ուրբանոս Բ. պապն է որ սկիզբը դրած է խաչակիրներու շարժումին:

1073–ին ան մուտք կը գործէ Քլիւնիի աբբայարանը: ԺԱ. դարու կրօնական վերիվայրումներու միջավայրին մէջ 1088–ին պապ կ'ընտրուի: Իր առաջին մըտահոգութիւններէն մէկը կ'ըլլայ վերանուաճել Հռոմը, որ այդ շրջանին կայսերապաշտներու սպառնալիքին տակ կը գտնուի: Յուլիս 3, 1089–ին հանդիսաւոր կերպով մուտք կը գործէ հոն:

1095–ին Փլէզանսի մէջ կը գումարէ կրօնական ժողով մը, ի մի հաւաքելով 4000 կղերականներ ու 40 հազար աշխարհականներ: Ժողովին նստաշրջանները մեծ բազմութեան պատճառաւ բացօթեայ տեղի կ'ունենան:

Կրօնական դաւանական հարցերէ զատ կարգապահական կանոններ կ'որոշուին, ուխտերու, ծոմի, պահքի վերաբերեալ:

Նոյն ժամանակամիջոցին բիւզանդական կայսրութիւնը դժուարին օրեր կ'ապրի. Թուրքերը հասած են մինչեւ Նիկիա, Կոստանդնուպոլսոյ դռները: Բիւզանդիոնի կայսրը Ա. Կոմնենոս մտահոգ է ու ինք ալ պատուիրակութիւն մը կը ղրկէ այս կրօնական ժողովին: Պապը գիտակից է խալամական սպառնալիքին ու կոչ կ'ուղղէ իր հաւատարիմներուն, որ օգնութեան փութան Կ. Պոլսոյ կայսրին: Անոր հայեացքով հարցը միայն կայսրութեան պահպանումին չի վերաբերիր, այլեւ Արեւելքի քրիստոնեաներուն եւ Երուսաղէմի ուխտագնացութեան: Երկար ատենէ ի վեր քրիստոնեաներու եւ անոնց եկեղեցիներուն դէմ մղուած հալածանքը լուրջ մտահոգութիւն դարձած էր պապականութեան համար: Հենրիկոս Դ. այն յոյսը ներշնչած էր Գրիգորիս Է. պապին, թէ բանակի մը գլուխն անցած պիտի ազատագրէր սրբազան վայրերը:

Այս խաչակրութեան համար կայսրին դիմել խնդրոյ առարկայ չէր, ոչ ալ Ֆրանսայի կամ Անգլիոյ թագաւորներուն:

1095–ին ան ուխտագնացութեան մը պատրուակով Ֆրանսա կուգայ, տեղեկութիւններ քաղելու: Կը հասնի Փիւի, ուր զինք կը դիմաւորէ տեղւոյն եպիսկոպոսը որ Երուսաղէմի ուխտաւոր մը եղած է: Ան բաւական տեղեկութիւններ կը հաղորդէ պապին, Արեւելքի քրիստոնեաներուն, անոնց դժուարութիւններուն մասին:

Այս տեսակցութիւններով պապը կ'որոշէ նոյն տարուան Նոյեմբերին կրօնական ժողովի մը հրաւիրել ու օրակարգի նիւթ դարձնել Արեւելքի հարցը: Կ'այցելէ Ֆրանսայի ծանօթ վանքերը, կարելի չափով շատ կարծիքներ ու խորհուրդներ առնելու համար:

Եկեղեցական բարենորոգումներու վերաբերող հարցերէ ետք տեղի կ'ունենայ փակման արարողութիւնը, որուն բացառաբար հրաւիրուած են շրջանի բոլոր կրօնաւորներն ու աշխարհականները: Հոծ բազմութեան մը ներկայութեան Ուրբանոս Բ. պապը կ'արտասանէ իր պատմական կոչը որ բազմաթիւ դարեր պիտի թրթռացնէ քրիստոնեայ աշխարհը:

«Թանկագին եղբայրներ, կ'ըսէ ան, նկատի առած պարագաներու սուր բնոյթը, եկած եմ ձեզի խօսելու». ապա եկեղեցականներուն կոչ կ'ուղղէ լաւագոյնս կատարել իրենց առաքելութիւնը. կը դատապարտէ հողատէր ազնուականներու բախումները, որոնք վնասակար են քրիստոնէութեան: Բանադրելու սպառնալիքով ան կը մղէ զանոնք հաշտութիւն կնքելու– մանաւանդ որ կարեւոր պարտականութիւն մը այդ կը պահանջէ: «Անհրաժեշտ է որ օգնութեան փութաք ձեր այն եղբայրներուն, որոնք կ'ապրին Արեւելքի մէջ». այսպէսով պարզելէ ետք իր մտահոգութիւնը, ան կը նկարագրէ սրբազան հողերու վրայ ապրող քրիստոնեաներու կրած տառապանքը: Վերջաւորութեան բոլորը կը հրաւիրէ արշաւանքին մասնակցելու:

Խերայեղ ամբոխը խանդավառ կը ծափահարէ անոր խօսքերը: Փիւիի եպիսկոպոսը կը ծնրադրէ ու կը խնդրէ առաջին մեկնողը ըլլալու մենաշնորհը:

Պապին կոչը այնպիսի ովեւորիչ թափ մը կը ստեղծէ քրիստոնեայ աշխարհին մէջ, որ պէտք կ'ըլլայ շուտով կազմակերպել մեծղի ուխտագնացութիւն մը: Ուրբանոս Բ. կ'ուզէ որ ամէն մեկնող հանդիսաւոր ուխտ մը կատարէ կրօնաւորի մը ներկայութեան: Կիները արտօնուած չեն մեկնելու առանց իրենց ամուսնին, եղբօր կամ օրինաւոր հովանաւորողի մը:

Պապը յարմար կը տեսնէ նաեւ որ հոգեւոր պետէն զատ զինուորական ղեկավար մը որոշուի: Կը դիմէ մեծ հողատէրերու, յետոյ զանոնք համոզելու համար ընդարձակ շրջաբերական մը կը ձեռնարկէ:

Մինչ այդ, արդէն մեծ բազմութիւն մը, առանց մանրամասն պատրաստութեան, կը բեցուի ճամբաներու վրայ, տեղի տալով նաեւ միջադէպերու: Երբ պապը Իտալիա վերադարձի ճամբան բռնած է, ազնուականներ իրենց զօրքերով ճամբայ կ'ելլեն դէպի Կ. Պոլիս ու Երուսաղէմ: Անոնց լաւ կազմակերպուած բազմութիւնները ապահովութիւն կը ներշնչեն իրեն: Մեծ հետաքրքրութեամբ կը հետեւի անոնց լուրերուն: 1099 Յուլիս 29–ին երբ կը վախճանի Հռոմի մէջ, չէ հասած տակաւին Երուսաղէմի գրաւման լուրը:

ՔԱՂՀԱՆ

ՈՒՐՈՒԿՈՒԷՅ

ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՆՈՒԻՐՈՒԱԾ ԳԻՐՔ ՄԸ

Երբ կը փորձենք Հայութիւնը ծանօթացնել օտարի մը, անոր ուշադրութիւնը անմիջապէս կը գրաւէ Հայ Եկեղեցին, իր դաւանական եւ պատմական զոյգ երեսներով: Եւ պէտք է ընդունինք, որ շատ անգամ անկարող ենք պատշաճ կերպով գոհացնելու անոր հարցասիրութիւնը, իսկ երբեմն՝ համապատասխան աղբիւրներ ալ չունինք, ի հարկին անոր տրամադրութեան տակ դնելու:

Մինչեւ հիմա, օրինակ սպաներէն լեզուով գոյութիւն ունեցող միակ աղբիւրները երկու գրքոյկներ էին՝ Գարեգին Եպիսկոպոս Խաչատուրեանի «Հայ ազգը եւ իր եկեղեցին» (1938) եւ Սիոն Եպիսկոպոս Մանուկեանի «Հայ եկեղեցին եւ իր ուսմունքները» (1954), որոնք անգտանելի են երկար ժամանակէ ի վեր: Փաստօրէն, եթէ օտարը կամ սպանախօս Հայը կ՚ուզէր Հայ Եկեղեցւոյ մասին տեղեկութիւն ստանալ, կը մնար անելի մը առջեւ:

Փակագիծի մէջ ըսենք, որ Մաղաքիա Արք. Օրմանեանի «Հայոց եկեղեցին» երկու անգամ թարգմանուած է սպաներէնի (ֆրանսերէն բնագիրէ), բայց զոյգ թարգմանութիւնները անտիպ կը մնան:

Այս գծալի բացը կրնանք հիմա գոցուած համարել, քանի որ վերջերս Մոնթէվիտէոյի մէջ լոյս տեսած է Յակոբ Ծ. Վրդ. Գըլըճեանի «Հայ եկեղեցին» սպաներէն հատորը, 175 էջ: Գիրքը հայերէն բնագրէն թարգմանած են Վարդանոյշ Հանտալեան եւ Աննա–Մարիա Սրապոնեան:

Հեղինակը Ուրուկուէյի հայ գաղութի հոգեւոր առաջնորդն է չորս տարիներէ ի վեր: Կրտսեր եղբայրն է եղերաբախտ Մխիթարեան միաբան Հ. Համազասպ Վրդ. Գըլըճեանի: Իր ուսումը աւարտելէ ետք Ս. Էջմիածնի Հոգեւոր Ճեմարանին մէջ, բարձրագոյն կրթութիւն ստացած է Թիւպինկընի մէջ (Արեւմտեան Գերմանիա): Ունի զանազան աշխատութիւններ «Էջմիածին» ամսագրին մէջ: Գերմաներէնի թարգմանած ու առանձին գրքոյկով հրատարակած է Գր. Նարեկացիի «Մատեան Ողբերգութեան»էն քանի մը հատուածներ:

Գիրքը, որ ենթախորագրուած է «Աղբիւր հաւատքի եւ հայրենասիրութեան», բաժնուած է երեք մասերու: Նախաբանը գրած է պատմութեան դասախօս Անահիտ Պալեան–Ջէքմէքճեան: Ունի բազմաթիւ նկարազարդումներ եւ ճոխ մատենագիտութիւն մը:

Առաջին բաժինին մէջ, հեղինակը պատմական ակնարկ մը կը կատարէ Հայ Եկեղեցւոյ եւ հայ ժողովուրդի պատմութեան վրայ՝ սկիզբէն մինչեւ մեր օրերը, չահեկան տեղեկութիւններ տալով Եկեղեցւոյ կազմակերպութեան եւ տեղեկական առաջին ժողովներու մասին:

Երկրորդ բաժինով, ան կը ներկայացնէ Հայ Եկեղեցւոյ դիրքորոշումը տարբեր հարցերու կապակցութեամբ, օրինակ՝ Ս. Երրորդութիւնը, չարիքը, հոգիի անմահութիւնը, Տնօրինական, եօթ խորհուրդները, Աստուածամայրը: Կու տայ նաեւ կրօնական սովորութիւններու (խընկարկում, մատաղ, խաղողօրհնէք, եւլն.) նկարագրութիւնն ու բացատրութիւնը: Կարեւոր է նաեւ կաթողիկէ եւ աւետարանական Եկեղեցիներու հետ եղած տարբերութիւններու թիւումը:

Երրորդ բաժինը կը բերէ հայ յայտնի եկեղեցականներու մանրամասն կենսագրականներ:

Գիրքը գրուած է պարզ ու մատչելի ոճով եւ մեծապէս օգտակար պիտի ըլլայ իբրեւ աղբիւր ու լուսաբանման միջոց՝ սպանախօս Հայերու եւ օտարներու համար:

***

ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՅ ՊԱՐԲԵՐԱԿԱՆԸ

Վերջերս, Մոնթէվիտէոյի «Կոմիտաս» ռատիօժամը, իր մէկ հաղորդումի ընթացքին, կարեւոր տուեալներ տուաւ յարդ անծանօթ՝ Ուրուկուէյի առաջին հայ պարբերականի մը մասին:

Ունկնդիր մը լսարանին տրամադրած է այդ հրատարակութեան Ա. տարուան 6–րդ համարը, որուն հիման վրայ կատարուած է հաղորդումը:

Թերթը կը կոչուէր «Մոնթէվիտէօ»: Խորագրին կից, իբրեւ նշանաբան, գրուած է «ազատ եւ անկախ առաջին հայաթերթ», որով փաստօրէն կարելի է հաստատել անոր առաջնութիւնը: Վերոյիշեալ համարը կը կրէ Յուլիս 31, 1937 թըւականը: Յայտնի չէ հիմնադրութեան թըւականը, բայց հաւանաբար նոյն տարուան սկիզբները եղած ըլլայ: Հրատարակիչ – խմբագիրն էր Սերգօ Գագազ(եան), որ 1912–ին ժամանած է Հարաւային Ամերիկա եւ 1924 – 31–ին լոյս ընծայած է արժանթինահայ մամուլի առաջին անդամներէն «Արժանթին» թերթը, «Մոնթէվիտէօ» թերթը լոյս տեսած է «Գագազեան» տպարանին մէջ, որուն գոյութիւնը յարդ յայտնի չէր:

Թերթը տուած է գլխաւորաբար լրատուութիւններ՝ միայն հայերէն լեզուով: Տեղ տուած է նաեւ գաղութային ձեռնարկներու յայտարարութիւններու, ինչպէս եւ առեւտրական ծանուցումներու:

Թերթին այս թիւը, որ յարդ միակ յայտնին է, տրիթ ընծայած է յայտնաբերելու ուրիշ հայկական թերթ մը՝ «Գայսերի», որուն բաժանորդագրութեան ծանուցումը կատարուած է անոր էջերէն: «Գայսերի»ի բաժանորդագրութիւնը կարելի էր իրագործել առանձին, թէ «Մոնթէվիտէօ»ի հետ միասին, ինչ որ ենթադրել կու տայ, թէ հրատարակիչը նոյնն էր: Յայտնի չէ «Գայսերի»ի հիմնադրութեան թուականը կամ բնոյթը (արդեօք հայրենակցական հրատարակութի՞ւն), ծանուցումին մէջ միայն կը յայտարարուի, թէ կիսամսեայ է եւ չուտով պիտի դառնայ շաբաթաթերթ:

Յարդ ուրիշ տուեալներ չկան: Այս ուղղութեամբ, գուցէ հայ մամուլի մասնագէտներ կարենան լրացուցիչ տեղեկութիւններ ձեռք բերել:

***

ԳՈՐՏՈՊԱ

ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ ՄԸ

Գորտոպայի հեղինակաւոր «Լա վօս տէլ Ինթերիոր» օրաթերթը, Փետրուար 7–ի իր թիւին մէջ լոյս ընծայած է գրախօսական մը՝ անցեալ տարի Պուէնոս – Այրէսի մէջ լոյս տեսած Եղիշէ Չարենցի «Գիրք ճանապարհի» հատընտիրին մասին (թարգմանիչ՝ Վարդան Մատթէոսեան):

«Արարատի սարոտին» խորագրուած գրութիւնը, քանի մը տողով անդրադառնալէ ետք Չարենցի կենսագրութեան եւ գիրքի բովանդակութեան, կ՚ըսէ. –

«Չարենցի ձայնը կը թնդացնէ հաւատարմութեամբ իր հայրենի համայնապատկերին հանդէպ, ակնարկելով ընտանի իրերուն եւ իր հայրենակիցներու երազանքներուն: Իր տողերը, երեւութապէս պարզ, խորունկ են ու բարձրաղիր: Պարզը թափանցիկ կ՚ըլլայ, որով ընթեռնելի կ՚ըլլայ բոլորին, այսօր եւ վաղը: Իր քերթողութեան մէջ բնական ուժ մը կայ, ոճային ուժ մը որ ծնունդ կ՚առնէ կեանքին ու գեղեցկութեան սիրահարած իր նայուածքին կենսունակութենէն: Լաւ է այս առաջադրանքը – ինչպէս կ՚ընէ «Աւանդ» հրատարակչականը–, տարածելու Չարենցի պէս բանաստեղծի մը գործը, որ հասկնալի չատ մը պատճառներով, տարածուած չէ մեր մէջ»:

ԹՂԹԱԿԻՑ

– ԳԱՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ –

ՆԻՒ – ԵՈՐՔԻ մէջ, Փետրուար 20–ին, իր մահկանացուն կնքած է Հ. Յ. Դ. վեթերան անդամներէն Ստեփան Տարտունի: Տարիներ մաս կազմելով Ամերիկայի կեդրոնական Կոմիտէներու ան գործօն մասնակցութիւն բերած է շրջանի կուսակցական աշխատանքներուն եւ ազգային կեանքին: Մասնակցած է Հ. Յ. Դ. Ընդհ. Ժողովի: Շրջան մը եղած է նաեւ օգնական խմբագիր «Հայրենիք»ի:

***

ԳԱՐԼՍԱՅԻ Հ. Յ. Դ. Ցանասատանի Երիտասարդական Միութեան «Հրայր Դըժոխք» խումբի կազմակերպութեամբ, Մարտ 9–ին, տեղի ունեցած է կլոր սեղանի զրոյց մը՝ «Երիտասարդութիւն, ժողովուրդ եւ Հայ Դատ» նիւթին շուրջ: Բացումը կատարած է Աստուր Եղեկիէլեան: Ագնիւ Գասպարեան ներկայացուցած է «Երիտասարդութիւն եւ Հայ Դատ» նիւթը, իսկ Գրիգոր Էրջինեան խօսած է «Հայ Դատ եւ ժողովուրդ» նիւթին շուրջ:

***

ՆԻՒ – ԵՈՐՔԻ Հայ Կեդրոնի «Մելքոն Փափազեան» սրահին մէջ տեղի ունեցած է դասախօսական ցերեկոյթ մը, կազմակերպութեամբ Համազգայինի: Բացումը կատարելով տոքթ. Ժանէթ Մարգարեան անդրադարձած է Համազգայինի գործունէութեան եւ այս տարուան ծրագրին: Առաջին դասախօսին նիւթը եղած է «Դասական երաժշտութիւն»: Վազգէն Մուրատեան ներկայացուցած է երաժշտութեան զարգացման հանգրուանները, բացատրած երաժշտական ձեւերը, դաշնաւորումը, յօրինումը եւայլն: Երկրորդ դասախօսը՝ Գրիգոր Փիտէճեան, ներկայացուցած է «Հայ եկեղեցական երաժշտութեան ծագումն ու զարգացումը» նիւթը:

***

ԳԱՀԻՐԷԻ մէջ, Մարտ 13–ին, տեղի ունեցած է մեծարանքի երեկոյթ մը, նուիրուած ժագ Յակոբեանի: Բանաստեղծին կեանքն ու գործը ներկայացուցած է իր կրտսեր եղբայրը՝ խմբավար Եդուարդ Յակոբեան:

***

ՀԵԼԻՈՊՈԼՍՈՅ «Յուսաբեր» ակումբին մէջ, Մարտ 12–ին, տեղի ունեցած է արտասանութեան երեկոյթ մը, կազմակերպութեամբ «Յուսաբեր» զոյգ ակումբներու վարչութեան եւ նախագահութեամբ՝ Տէր եւ Տիկին Քրիստափոր Միքայէլեանի: Դերասան Հայկազ Գալուստեան ներկայացուցած է արտասանողը՝ Կարին Փայլակեան, հրաւիրուած Պէյրութէն: Կարին Փայլակեան արտասանած է արեւմտահայ եւ արեւելահայ բանաստեղծներէ քերթուածներ:

ԽԱՐԻՍԽԷՆ ՀԵՌՈՒ

(Վ Է Պ)

ՆԻԿՈՂՈՍ ՍԱՐԱՖԵԱՆ

Մակեդոն չքաշքշելեց գինքը ու Կիրակոս չկրցաւ որոշում մը տալ, թէ ի՞նչ պիտի ընէր պզտիկին հարցը: Իջաւ Լաֆայէթ փողոցէն վար, նայելով դադատագոյն՝ սրճարաններէն ներս, որոնց մութին մէջ հայ, յոյն եւ հրեայ գոհարավաճառներ, միջնորդներ, վաշխառուներ կը խաղային թուղթ ու նարտի: Կը քալէր ու կը նայէր անձրեւներէն սեւցած քարէ պատերուն: Հին եկեղեցիի մը քով կանգ առաւ երկար: Պզտիկ պարտէզ մը կար, ուր բանուորներ ու բանուորուհիներ իրենց կէսօրուան ճաշը կ՚ընէին՝ նստած փայտէ փտած աթոռներու վրայ: Թըռչունները կը սլանային անոնց ձգած փըշրանքներուն վրայ:

Կիրակոս կեցաւ լուսանկարիչի մը ցուցափեղկին առջեւ: Բան չէր տեսներ, բայց եւ այնպէս կը նայէր, կը նայէր անյագօրէն: Ցուցափեղկին մէջէն կ՚անցնէին հանրակառքերուն ստուերները ու անցորդներ: Երկինք մը կը ցոլար անոր խորէն, թիթեղէ դեղին տուփերու ու մերկ աղջիկներու նկարներու մէջէն: Կիրակոս կը նայէր, տարուած, ինքզինքէն ելած: Ընկճուած էր անոր սիրտը ահաւոր ձանձրոյթի մը տակ: Աշխարհը խարխուլ, հեղուկի պէս կը հոսէր անոր աչքերուն տակէն:

Քայլ մը ըրաւ, անցաւ քովի խանութը: Հոս գորգեր կային, գորգեր նման անոնց, որոնց վրայ մեծցած էր ինք: Գոյնզգոյն գորգեր: Աղջիկ մը կը դիտէր զինքը ներսէն: Կիրակոս նեղուեցաւ անոր նայուածքէն ու դարձաւ: Հազիւ առած էր քանի մը քայլ, երբ նշմարեց դիմացի մայթին վրայ տիկին Շնորհիկը:

Հեզ ու խաղաղ այս կնոջ հանդիպումը մեծապէս ուրախացուց Կիրակոսը ու ազատեց զայն խեղդող չփոթ, թոյլ վիճակէ մը: Նստեցան սրճարանի մը խորը: Կիրակոս կը նայէր անոր անընդհատ: Գիտցածի տակաւին, բայց վսեմ այդ կինը կը մտնէր յանկարծ Կիրակոսի կեանքին մէջ: Լոյս իջած էր մարդուն վրայ, որ կը խորհէր հիմա շատ մը բաներ, առանց սակայն կարենալ բռնելու զանոնք, կը խորհէր, մինչ միւսը զարմացած քիչ մը՝ անոր վիճակէն կը հարցափորձէր բարի ու պարկեշտ հետաքրքրութեամբ մը: Մարդը հազիւ կը պատասխանէր: Տարուած էր անծանօթ ուժէ մը, որ կը փայփայր կնոջ խոշոր աչքերուն մէջ: Անոր նայուածքը կը խոնարհէր երբեմն կնոջ նայուածքին դէմ, որ վճիտ բայց ժպտալից էր ու կը հասկնար կարծես, կը կարդար առանց ձիգի՝ իր սիրտը: Գոհ էր Շնորհիկ: Քանի մը անգամ հարցուց մանաւորապէս Զարուհիի մասին, մինչեւ որ Կիրակոս խոստովանեցաւ տխրութեամբ իր դրութիւնը:

– Զարուհին ձգեց զիս:

– Դուն պէտք էր ձգէիր զինքը, պր. Կիրակոս: Ինծի չիյնար խօսիլ, բայց գործը գործէն անցեր է արդէն: Այդ կինը քեզի համար չէր. դուն շատ էիր այդ կնկան, մեղք չէ՞ր քեզի: Դուն ըսես չըսես՝ մենք գիտենք ինչ որ կ՚անցնի կը դառնայ ... Մեղք ես, մեղք, մտիկ ըրէ ինծի, այդ կինը քու կէսդ չարժեր...

– Դու կը կարծե՞ս, Շնորհիկ քուրիկ, դու կը կարծե՞ս որ մի ուրիշ կին գոհ պիտի ըլլար ինձմով:

– Ինչո՞ւ չէ, խելացի կին մը պէտք է գոհ ըլլայ: Խելացի կին մը կը չտկէ քու սխալներդ: Այսօր ո՞վ է, Աստուած իմ, ո՞վ է որ յանցանք չունի ... Ես ինքս ամէն խանութ գալուս կը մտածէի քու մասիդ, կ՚ըսէի մտքէս՝ «աս մարդը ասանկ երկու կ՚ըլլայ, եթէ լաւ կնոջ մը ձեռքը իյնայ»:

Մտիկ կ՚ընէր Կիրակոս: Ցնցուած էր ուրախութենէն: Անակնկալ մըն էր ասիկա:

Միասին ճաշելու գացին: Շնորհիկ նախընտրած էր աժան պզտիկ ճաշարան մը, «Կաք տը լ՚էսթ»ի մօտերը գտան իրենց ուզածը:

Կիրակոս չէր զգար ուտելը՝ տարուած Շնորհիկով, որուն յատկութիւնները կը պարզուէին մէկիկ – մէկիկ: Կը մտածէր՝ «էապէս, էապէս կին է ինծի հարկաւոր»:

Բաժնուեցան՝ գիշերը իրար վերստին գտնելու որոշումով:

Կիրակոս դէպի մեծ պողոտաները ուղղուեցաւ: Արագ – արագ կ՚անցնէր: Ու ամէն բան կ՚անցնէր անոր մէջէն՝ առանց կանգ առնելու: Խանութ, տուն, խանութ, սրճարան, սրճարան, կառք, ժխոր: Ու աւելի գոհ, աւելի երջանիկ զգաց ինքզինքը, երբ խառնուեցաւ բազմութեան:

Ծրագիրներ կը կազմուէին մտքին մէջ: Կը խառնուէին, կը յորդէին գրեթէ մտածումներ, մարմնին ամէն կողմերէն: Այնպէս որ ժամ մը թափառելէ վերջ յոգնած զգաց թէ՛ գլուխը եւ թէ՛ ոտքերը:

Սենեակ մտաւ: Կրկնուեցաւ իր խանդավառութիւնը: «Էական հրաշալի բան է» կ՚ըսէր ինքն իրեն: Երկրորդ կամ գուցէ առաջին անգամն էր որ այսքան հաճոյք առած էր:

(Շար. 62)

(Շար. Ա. էջէն)

որոշել թէ ո՞ր կողմն ենք՝ Պերեստրոյկայի կողմը թէ անոր արգելք ըլլալ ուզողներու կողմը» :

Եւ ամերիկեան օրաթերթը կրկին կը վերարտադրէ «Կոմսոմոլսկայա Պրաւդա»ի որ կ՚ըսէ մինչեւ իսկ. – «Հարիւրաւոր նամակներ, հեռագրեր ղրկուեցան Մոսկուա, խնդրելով որ հարցը քննուի եւ իշխանութիւնները հակադրեցի՞ն, փորձե – ցի՞ն բացատրել, վիճի՞լ, դէպքերու ընթացքը փոխե՞լ: Ո՛չ: Փորձեցին պատժել»: Թերթը կը թելադրէ շատ աւելի ինքնավարութիւն շնորհել Ղարաբաղի, անկախ Ազրբէջանէն :

Արեւմտեան – Գերմանիոյ Ա. Ռ. Տ. հեռատեսիլի կայանը, Ուրբաթ օր հարցազրոյց մը ունեցած է Ա. Սախարովի հետ, որ պնդած է թէ ռուսական Հանրապետութենէն ղրկուած 50 հազար զօրքէն զատ, 15 հազար ազրբէջանցի ոստիկաններ դիրք բռնած են Ստեփանակերտ, ինչ որ, ըստ ակադեմականին, կրնայ միայն աւելի լարել մթնոլորտը :

Ի՞ՆՉ ԿԸՍԷ ԶԱՅԿՈՎ

Կրեմլինի թիւ 3–ին՝ Լեւ Զայկովի Նիւզուիքի տուած հարցազրոյցին ամբողջութիւնը չունինք, սա պահուս, բայց, Մարտ 29–ին Քոթիտիէն տը Փարի կ՚արձագանգէր անոր: Ան ըսեր է.– «Հայկ. պահանջները նորութիւն չեն: Անգամ մը եւս, բան մը իր վերջաւորութեան չէ բերուած: ... Ինչ որ գրեցին խորհրդային թերթերը ճիշդ է, մանաւանդ ինչ կը վերաբերի մեռեալներուն» (միայն թիւը ճիշդ չէ եւ ծիծաղելի է զայն պահել 32ի վրայ, երբ ամէն մարդ գիտէ, որ դժբախտաբար շատ աւելի բարձր է): Ըստ իրեն ջարդարարները նախկին դատապարտեալներ են, որոնք այս առթիւ հակակշռէ դուրս մնացած են :

× Խորհրդային իշխանութիւնները, Երկուշաբթի օր, հրատարակած են այն հրովարտակը որ կը նախատեսէ –երկար ժամանակի վրայ– ընկերատնտեսական բարելաւումներ Ղարաբաղ:

Կաթողիկէ օրաթերթը՝ «Լա Քռուա» շատ լայն տեղ տուած է Մարտ 29–ին Հայերուն եւ Ղարաբաղի հարցին: Առաջին էջի մեծ նկարէ մը զատ, Բ. եւ Գ. էջերն ալ նոյն հարցին նուիրուած են: Ընթացիկ վերջին լուրերէն զատ, թերթը կ՚անդրադառնայ Փարիզի ցոյցին, «Յառաջ»ի տնօրէնուհիին հետ ունեցած մէկ կարճ հարցազրոյցին: Օլիվիէ Ֆուրնարիս ալ առանձին յօդուածով մը կը ներկայացնէ Կովկասի փոքրամասնութիւններն ու փոքր ժողովուրդները :

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՊՈԼՍՈՅ «Մէթրիս» զինուորական բանտէն 29 ձախակողմեան դատապարտեալներ խոյս տուած են, 60 մեթրնոց կետնուղի մը բանալէ ետք: Փախստականները կը պատկանին ծայրայեղ ձախ եւ համայնավար կազմակերպութիւններու: Անոնցմէ 11–ը մահուան, ութը ցկեանս, իսկ միւսներն ալ բանտարկութեան ծանր պատիժներու դատապարտուածներ էին: Փախստականներուն մէջ է նաեւ հայ երիտասարդ մը, որ մահուան դատապարտուած էր: Ապահովութեան ուժեր մանրակրկիտ խուզարկութիւններու ձեռնարկած են գտնելու համար փախստականները:

ԹՈՒՐՔԻԱ արաբական երկիրներու հետ իր յարաբերութիւնները բարելաւելու մըտահոգութեամբ կ՚ուսումնասիրէ Ծոցի երկիրներուն ջուր փոխադրելու ծրագիր մը: Վեց հազար քմ. երկարութեամբ ջրբաշխ խողովակներով Սիհուն և Ճիհուն գետերէն օրական վեց միլիոն խորանարդ մեթր ջուր պիտի տրուի արաբական երկիրներու. այս ծրագրին իրագործումը պիտի տեւէ ութէն տասը տարի եւ պիտի արժէ 21 միլիառ տոլար :

DATE A RETENIR

Samedi 14 Mai
► *SUPER DISCO* ◄
organisé par
le COMITE DES JEUNES
de l'U.G.A.B. de PARIS

Տէր եւ Տիկին Փօլ Փիլան եւ զաւակը՝ Ժան – Փիէր – Սահակ
եւ ընտանեկան բոլոր պարագաները ցաւով կը ծանուցանեն իրենց մօր եւ մեծ – մօր՝

ԱՅՐԻ ՏԻԿԻՆ
ՍԱՀԱԿ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԵԱՆԻ
(Ծնեալ՝ Իսկուհի Մատթէոսեան)

մահը, որ պատահեցաւ Մարտ 28–ին :

Յուղարկաւորութիւնը կը կատարուի, Ուրբաթ, Ապրիլ 1, ժամը 11–ին Փարիզի Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Եկեղեցին, ուրկէ մարմինը կը փոխադրուի Իվրի – Փարիզեանի գերեզմանատունը :

Մասնաւոր մահազդ չստացողներէն կը խնդրուի ներկայս իբրեւ այդ նկատել :

«ՅԱՌԱՋ». — Մեր ցաւակցութիւնները Տէր եւ Տիկին Փիլանի :

Պր. Զաւէն Մեսրոպեան եւ զաւակները, Տէր եւ Տիկին Արմենակ Գույումճեան եւ զաւակը,
ինչպէս նաեւ Քոֆինեան, Մեսրոպեան, Համբարձումեան ընտանիքները եւ բարեկամները խոր ցաւով կը ծանուցանեն իրենց հօր, մեծ – հօր, հօրեղբօր եւ մօրեղբօր՝

ԹՈՐԳՈՄ ՄԵՍՐՈՊԵԱՆԻ

մահը, որ պատահեցաւ Մարտ 24–ին, 92 տարեկանին :

Հանգուցեալին փափաքին համաձայն պարզ յուղարկաւորութիւն մը կը կատարուի Ուրբաթ, Ապրիլ 1, ժամը 10–ին, Փարիզի Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Եկեղեցին, ուրկէ մարմինը կը փոխադրուի Քուրպըվուայի գերեզմանատունը, ամփոփուելու համար ընտանեկան դամբարանին մէջ :

«ՅԱՌԱՋ». — Մեր ցաւակցութիւնները Պր. Զ. Մեսրոպեանի եւ Տէր եւ Տիկին Ա. Գույումճեանի :

ՓՈԽԱՆ ԾԱՂԿԵՓՍԱԿԻ

Տիկին Մարի Գարանֆիլեան եւ զաւակները՝ Արաքսի եւ Կարօ իրենց կնքամօր՝ Մաննիկ Դաւիթեանի մահուան առթիւ, 300 Ֆր. կը նուիրեն լիբանահայ դպրոցականներուն (տանիլ «Յառաջ»էն) եւ 100 ֆրանք «Յառաջ»ին :

ԳՈՐԾ ԿԸ ՓՆՏՌԷ

Հայ տիկին մը գործ կը փնտռէ, շաբթուան հինգ օրերը, հայ ընտանիքի մը մօտ, երախայ պահելու կամ այլ աշխատանքներ տանելու համար :

Հեռաձայնել Տիկին էլմաս՝
46 — 38 — 38 — 55

U.G.A.B. Հ.Բ.Ը.Մ.
PARIS ՓԱՐԻԶ

AU PROFIT
DES ENFANTS ARMENIENS
DU LIBAN

CONCERT EXCEPTIONNEL
par
LA CHORALE D'ENFANTS
« KAROUN »
créée par
Juliette YILMAZIAN
dirigée par
Khatchig YILMAZIAN

le mardi 12 avril à 20 h 30 précises
à la Salle Guimet
6, place d'Iéna - Paris 16e

ՆԿԱՏԻ ՈՒՆԵՆԱԼ

ՄԱՐՍԷՅԼ. – Հայ Մշակոյթի Տան տարեդարձի (12–րդ) հացկերոյթը, Կիրակի, Մայիս 15–ին, ժամը 13–ին :

***

Նարեկ Տուրեանի «Քաջ Նազար»ը կը ներկայացուի Պուա – Քոլոմպ, Մայիս 8–ին :

ԱԻԱԳ ՇԱԲԱԹ

ՀԱՅ ԿԱԹՈՂԻԿԷ Ս. ԽԱՉ ԱԹՈՌԱՆԻՍՏ ԵԿԵՂԵՑԻ

13, rue du Perche — 75003 Paris

Աւագ Ուրբաթ, երեկոյեան ժամերգութիւն եւ կարգ թաղման Տ. Մ. Յ. Ք. :

Աւագ Շաբաթ, երեկոյեան ժամերգութիւն եւ Ընթերցում Մարգարէական թղթոց ժամը 17–ին, Ճրագալոյցի պատարագ ժամը 18.15–ին :

Կիրակի, Զատիկ, Հայրապետական պատարագ, մատուցուած Ֆրանսայի Կաթողիկէ Հայոց առաջնորդ՝ ԳՐԻԳՈՐ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԿԱՊՐՈՅԵԱՆԻ կողմէ :

Երկուշաբթի Օր Մեռելոց, Պատարագ համօրէն ննջեցելոց հոգւոյն համար ժամը 11–ին :

ՀԵՐՄԻՆԷ ԳԱԼՈՒՍՏԵԱՆԻ
ԿՐԹԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԷՈՒԹԵԱՆ
50ԱՄԵԱՅ ՅՈԲԵԼԵԱՆ
ԿԻՐԱԿԻ, ԱՊՐԻԼ 10, ԺԱՄԸ 16–ԻՆ
Musee Guimet
6, Place d'Iéna — (M° Iéna)

կազմակերպութեամբ՝
ԹՄԲԵՎԱՆՔ, ԷՍԱԵԱՆ, ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ
ԵՒ ՖԷՐԻԳԻՒՂԻ
ՎԱՐԺԱՐԱՆՆԵՐՈՒ ՍԱՆՈՒՑ
ՄԻՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒՆ

խօսք կ՚առնեն
յիշեալ Միութիւններէ
ներկայացուցիչներ

ԳԵՂԱՐՈՒԵՍՏԱԿԱՆ ՅԱՅՏԱԳՐԻՆ
ԿԸ ՄԱՍՆԱԿՑԻՆ
ՖԷՐԻԳԻՒՂԻ ՍԱՆՈՒՑ ՄԻՈՒԹԵԱՆ
ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲԸ ԵՒ ԱՆԻ ՔԱՌԵԱԿԸ

Արտասանութիւններ՝ Վարուժանէն, Զարիֆեանէն, Կապուտիկեանէն եւ ընթերցում՝ Շ. Շահնուրէն :
— Մուտքը ազատ է —

ԱՆԳԼԵՐԷՆԻ ԴԱՍԵՐ

Անգլերէնի անձնական դասեր կուտայ հայ տիկին մը: Հեռաձայնել առաւօտները ժամը 10–էն առաջ :
39 — 85 — 47 — 76

ԿԸ ՓՆՏՌՈՒԻ ՍՏԻՊՈՂԱԿԱՆ

3 սենեակնոց վարձու յարկաբաժին մը, ամսական առաւելագոյն 4000 Ֆր., Փարիզ կամ մօտակայ արուարձան մը :

Հեռաձայնել օրուան մէջ.– 43 36 40 16 իրիկունը՝ 43 68 01 43 :

ՀՄՏ
ՀԱՅ ՄՇԱԿՈՅԹԻ ՏՈՒՆ
MAISON DE LA CULTURE ARMENIENNE
DE DECINES
15, rue du 24 Avril 1915 — 69150 Decines

SAMEDI 2 ET DIMANCHE 3 AVRIL
TOURNOI de PING-PONG
Inter Maison de la Culture Arménienne de la Région Rhône - Alpes
Le tournoi commence le samedi 2 à 14h : Présence obligatoire de tous les participants.
DIMANCHE 3 à 21h : REPAS FAMILIAL DE PAQUES avec remise des trophées.
Prix de participation : Tournoi 20 Frs.
Repas 60 Frs.
Inscriptions et réservations à la Maison de la Culture Arménienne de Décines :
au 78. 49. 42. 97

ԺԱՄԱՆԱԿԱՑՈՅՑ

ԱՒԱԳ ՈՒՐԲԱԹ
ՅԻՇԱՏԱԿ
ՉԱՐՉԱՐԱՆԱՑ ԵՒ ԽԱՉԵԼՈՒԹԵԱՆ
ՏԵԱՌՆ ՄԵՐՈՅ ՅԻՍՈՒՍԻ ՔՐԻՍՏՈՍԻ

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ–ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

Երեկոյեան ժամերգութիւն եւ Թափօր Թաղման ժամը 17–ին :

Ս. ՄԱՐԻԱՄ ԱՍՏՈՒԱԾԱԾԻՆ ԻՍԻ

Ժամերգութիւն՝ 17 եւ Թաղում :

ՎԱՐԱԳԱՅ Ս. ԽԱՉ ԱՐՆՈՒՎԻԼ

Ժամերգութիւն եւ Թափօր Թաղման 17–ին :

Ս. ՊՕՂՈՍ–ՊԵՏՐՈՍ ԱԼՖՈՐՎԻԼ

Ժամերգութիւն եւ Թափօր Թաղման 17–ին :

Ս. ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՒՈՐԻՉ ՇԱՒԻԼ

Թաղման կարգ՝ 17 :

Ս. ՅԱԿՈԲ — ԼԻՈՆ

Կարգ Թաղման՝ 17 :

Ս. ՄԱՐԻԱՄ ԱՍՏՈՒԱԾԱԾԻՆ ՏԷՍԻՆ

Թաղում՝ 18–ին :

ՇԱՐՎԻԷՕ — Ս. ՆՇԱՆ

Թաղում 17 :

Ս. ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՒՈՐԻՉ ՎԱԼԱՆՍ

Թաղում՝ 18–ին :

ՄԱՐՍԷՅԼ ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻ

Թափօր Թաղման՝ 17 :

Ս. ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՒՈՐԻՉ ՊՕՄՈՆ

Թաղում՝ 17 :

ՍԷՆԹ՚ ԱՆԹՈՒԱՆ Ս. ԿԱՐԱՊԵՏ

Թափօր Թաղման՝ 17 :

ՊՈՒԼՎ. ՕՍՍՕ — Ս. ՅԱԿՈԲ

Թաղման կարգ՝ 17 :

ՍԷՆ–ԺԵՐՈՄ Ս. ՍԱՀԱԿ–ՄԵՍՐՈՊ

Ժամերգութիւն եւ Թաղման Թափօր 17 :

ՍԷՆԹ՚ ԱՆԹՈՒԱՆ Ս. ԹԱԴԷՈՍ

Թաղման Թափօր՝ 17 :

ՍԷՆԹ ՄԱՐԿՐԻԹ

Թաղում՝ 16–ին :

ՍԷՆ–ԼՈՒ — Ս. ԳԷՈՐԳ

Թաղում՝ 18–ին :

ՆՈՒԻՐԱՏՈՒՈՒԹԻՒՆ

Լիոնի Ս. Յակոբ Մայր Եկեղեցւոյ պայծառութեան համար հետեւեալները Ազգ. Միութեան կը նուիրեն: Էլպիս Վարդերեսեանի արկածային մահուան առթիւ, Սայրին ընտանիք եւ Ժ. Թորոսեան 1000-ական Ֆր. Տէր եւ Տիկին Տէրտէրեան, Տէր եւ Տիկին Խանթամուրեան 250–ական ֆրանք, Պր. Մեսրոպ Մարթաեան 200 Ֆ.:

Imprimé sur les Presses du Journal «Haratch»
83, rue d'Hauteville — 75010 Paris
Commission Paritaire : No 55935

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ
ՄԱՐՏ
31

JEUDI
31 MARS
1988

LE NUMERO : 4.00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

TEL.: 47. 70. 86. 60 — TELEX: HARATCH 280 868 F
C.C.P. PARIS 15069-82 E — 51027317 A R. C. PARIS

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 700 Ֆ. — Վեցամսեայ : 360 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1000 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
850 Ֆ. (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ.

63րդ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 16.718 Fondateur : SCHAVARCH MISSAKIAN 63e ANNÉE — No 16.718

Ղ Ա Ր Ա Բ Ա Ղ

ՍՏԵՓԱՆԱԿԵՐՏ

ԳՈՐԾԱԴՈՒԼԸ ԿԸ ՇԱՐՈՒՆԱԿՈՒԻ

ԿԵՐԱՍԻՄՈՎԻ ՄԱՄՈՒԼԻ ԱՍՈՒԼԻՍԸ

«ՀԱՐՑԸ ՉԵՆՔ ԿՐՆԱՐ ԼՈՒԾԵԼ ԱՅՆՊԷՍ ԻՆՉՊԷՍ ՀԱՅԵՐԸ Կ'ՈՒԶԵՆ»

Լուրերը հաստիկենո են Հայաստանէն թէ Ղարաբաղէն, քանի որ գրեթէ անկարելի է ուղղակի կապ հաստատել: Երեքշաբթի օր թէեւ, Երեւանէն առած մեր տեղեկութեանց համաձայն, քաղաքը հանդարտ էր եւ ամէն ոք աշխատանքի գլուխ:

Նոյնը չէ կացութիւնը Ստեփանակերտի մէջ, ուր մասնակի գործադուլները ընդհանուր բնոյթ առած են, Մոսկուայի պաշտօնական մամուլի խոստովանութեամբ իսկ:

Չորեքշաբթի օր, արեւմտեան մամուլը նուազ տեղ կու տար անշուշտ եւ միայն «Ինթերնէշընըլ Հէրըլտ»ն է որ քիչ մը աւելի կը ծանրանար, արձագանգելով գըլխաւորաբար Արտաքին Նախարարութեան բանբերին՝ Գերասիմովի մամուլի ասուլիսին:

Ան ըսած է որ Երեւանի Հայերը սովորականին պէս գործի կ'երթան: Կրկնած է թէ կառավարութիւնը չի կրնար պարտադրել Ղարաբաղը կցել, հայկական պահանջները հանդարտեցնելու համար: Ան դեռ չեշտած է. — «Չենք կրնար հարցը լուծել մեքենաբար՝ շրջանը փոխանցելով ինչպէս հայ պաշտօնական անձնաւորութիւնները կ'ուզեն: Որքան ուսումնասիրենք այս հարցը, այնքան աւելի պիտի տեսնէք որ ամբողջութիւնը այնքան ալ պարզ չէ, որքան՝ ըսելով թէ Ղարաբաղը պէտք է Հայաստանի մէկ մասն ըլլայ»:

«Իզվեստիա»ի Ստեփանակերտի թղթակիցը կը գրէ թէ իր թղթակցութիւնը կարճ պիտի ըլլայ, որովհետեւ քաղաքը մեռած է: «Սովետսկի Ղարաբաղի» թերթին մէկ պատասխանատուին համաձայն կարգ մը տեղեր աշխատանքը վերսկսած է, ուրիշ տեղեր՝ ոչ:

Կառավարական պաշտօնաթերթին յաջորդական յօդուածները վերջին օրերը աւելի յստակ գաղափար մը կու տան կացութեան, որովհետեւ պահուած սկզբնական լռութեան ինքնաքննադատութենէն ետք, գործի անցած է: Վերը ակնարկուած յօդուածին ալ խորագիրը յատկանշական է՝ «Լուծումներ բերելու ժամանակը եկած է»:

X Այլախոհ Թամարա Գրիգորեանցի համաձայն, հեռաձայնով լուր առած է Երեւանէն որ Երկուշաբթի օր 50 հոգի հաւաքուած են Պարոյր Հայրիկեանի աղատ արձակումը պահանջելու համար, պոռալով՝ «Չենք հաւատար պերեստրոյկային»: Ոստիկանութիւնը չէ միջամտած, բայց երկրորդ համախմբում մը ցրուած է:

X «Էսոշիէյթըտ Փրէս»ի համաձայն, Լոնտոն լսուած է Բաքուի ձայնասփիւռը, ըստ որուն «չափազանց մոլեռանդ տարրեր խռովութիւններ ստեղծած են Ղարաբաղ, Շաբաթ գիշեր»:

Ամէն պարագայի մէջ, մթնոլորտը միշտ լարուած է, քանի որ Երեւանէն հասած բեռնակառքերը, որոնք ապրանք պիտի առնէին, չեն կրցած իսկ Սումգայիթ մտնել:

Մեր նախորդ թիւով կարճ արձագանգ մը տուած էինք Լեւ Զայկովի հարցազրոյցի մասին: Ճիշդ է որ հարցազրոյցը բաւական երկար է, բայց Հայաստանի վերաբերող բաժնին մէջ աւելի բան մը չկար (Նիւզուիք, Ապրիլ 4): Հարցումը կ'ակնարկէ Կլազնոստի վտանգին, օրինակ, Հայաստանի մէջ ստեղծուած կացութեամբ մը: Ան կը պատասխանէ. — «Պէտք է անկեղծօրէն ըսեմ, որ մենք՝ մարդիկ ու ղեկավարութիւնը, դեռ վարժուած չենք Կլազնոստին: Անհաւասարակշռութիւններ կա՞ն: Այո՛, որովհետեւ ոմանք կ'օգտուին Կլազնոստէն: ... Հայաստանի համար, հարցը նոր չէ: Կիսկատար գործ տեսնուած էր նորէն»:

Ամերիկեան շաբաթաթերթին նոյն թիւին մէջ այլ յօդուած մը կայ, Հայաստանի մարած յոյսերուն մասին, Մոսկուայի որոշումներէն ետք:

X Պահպանողական պարբերական՝ Մոսկուա-ի մէջ, Միխայիլ Անտոնովի ստորագրութեան տակ քննադատական բուռն յօդուած մը լոյս տեսած է Աբել Ագանբեկեանի դէմ, այսինքն՝ Կորբաչովի տնտեսական քաղաքականութեան:

X Քանառ Անշէնէ երգիծանկար մը հրատարակած էր Չորեքշաբթի օր՝ «Հայաստան — յոյսերու փախճանը» խորագրուած, ուր ռուս զինուորը կը պոռայ հայ ցուցարարներուն.— «Prolétaires de tous les pays dispersez-vous»: Ասիկա կարելի է կցել Երեւանի ռատիոյի վերջին պատմութիւններէն մէկուն, որ սա է. —

ՍՄԿԿ կենտկոմի անդամ Տոլկիխ, որ ինչպէս ծանօթ է, ժամանած էր Երեւան՝ ցոյցերուն առթիւ, Հայաստանի կենտկոմի շէնքէն հեռաձայնային հաղորդակցութեան մէջ կը մտնէ Միխայիլ Կորբաչովի հետ եւ կ'ըսէ.—

— Միխայիլ Սերգէյեւիչ,, ըստ երեւոյթին Հայերը լուրջի առած են Պերեստրոյկան (վերակառուցումը):

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՓԱՐԻԶԻ իր գրասենեակին (28, ռիւ տէ Փըթիթ զ'Էքիւռի) դրան առջեւն է որ Երեքշաբթի առտու, հինգ գնդակներով սպաննուեցաւ Տիւլսի Սեփթէմպըր, որ Հակախտրականութեան շարժումին Ֆրանսայի, Զուիցերիոյ եւ Լիւքսեմպուրկի ներկայացուցիչն էր: 45 տարեկան, խառնածին, Տիւլսի Սեփթէմպըր 1984էն ի վեր Փարիզի մէջ կը ներկայացնէր Ա. Ն. Գ.-ը (Աֆրիքըն Նէշընըլ Գոնկրէս) եւ իր սպանութիւնը կրնայ կրկին լարել Հարաւ Ափրիկէի եւ Ֆրանսայի յարաբերութիւնները: Մահափորձէն անմիջապէս ետք, ցոյց մը տեղի ունեցաւ Փարիզի մէջ, մինչ երիտասարդ համայնավարներ յարձակում կը գործէին Օփերայի թաղամասը գտնուող Հարաւ - Ափրիկէի զբօսաշրջիկութեան գրասենեակին դէմ: Փրեթորիա բացարձակապէս կ'ուրանայ որեւէ պատասխանատուութիւն այս սպանութեան մէջ: Ֆրանսական կառավարութիւնը իր վրդովումը արտայայտած է զեկոյցով մը. Նախագահ Միթերան իր մտահոգութիւնը յայտնած է, Ժ. Շիրաք՝ գայթակղած է, Մառչէ պատասխանատու կը գտնէ նախարարապետն ու կառավարութիւնը, բայց Ներքին Նախարարութիւնը կը հերքէ թէ Տիւլսի Սեփթէմպըր պաշտպանութեան դիմում ըրած ըլլայ: Մնաց որ, նման պարագայի մը, այլեւս չէր կրնար ցոյցերու մասնակցիլ:

ՄԱՐՍԷՅԼԻ մէջ, հինգ յաջորդական ռմբափորձեր տեղի ունեցած են Երեքշաբթիէն Չորեքշաբթի լուսնալիք գիշերը գլխաւորաբար դրամատուներու դէմ: Զոհ չկայ: Կը կարծուի որ քորսիքական անկախապաշտներու գործն է:

ԷՏԿԱՐ ՖՕՌ Ֆրանսայի քաղաքական հին դէմքերէն, մեռաւ 79 տարեկանին: Իրեն յանձնուած վերջին պաշտօնն էր՝ Յեղափոխութեան 200-ամեակի կազմակերպիչ յանձնախումբի նախագահութիւնը: Այդ պաշտօնին գլուխը նշանակուած նախորդը արկածի զոհ գացած էր:

ԱԴՐԲԵՋԱՆՑԻՆԵՐԻ ՀԵՌԱԳԻՐԸ՝ ՄԱՐԴԿՈՒԹԵԱՆ ԱՀԱԶԱՆԳ

Մարդկութիւնը պատմական ճշմարտութեան խեղաթիւրումներ, իրադարձութիւնների նենգափոխումներ, կեղծիք ու նենգութիւն շատ - շատ է տեսել: Բայց ահա ադրբեջանցի «գիտնականները» կարողացան գերազանցել մինչեւ հիմա եղածը: Ահաւասիկ Ադրբեջանի գիտութիւնների ակադեմիայի 250 աշխատակիցների յղած հեռագիրը մեր գիտութիւնների ակադեմիայի պրեզիդենտին:

«Դիմում ենք Ձեր խղճին: Հարիւր տարուց էլ պակաս ժամանակամիջոցում Հայերը երրորդ անգամն է, որ հանդէս են գալիս որպէս եղբայրական ժողովուրդների միջեւ դաժան ընդհարումների հրահրողներ: Դիմէք ձեր մտաւորականութեանը: Դադարեցրէք ձեր համաքաղաքացիների վայրագութիւնները: Ինչպէ՞ս կարելի է պահանջել հարեւանի հողը: Ադրբեջանը թխուածք չէ, որից կարելի է համեղ պատառ պոկել:

Եթէ ոչ Դուք, ապա ո՞վ պէտք է զսպի մոլեգնած ամբոխին: Չէ որ դա ձեռնտու է լոկ արտասահմանեան հայ էքստրեմիստներին: Մեր ինտերնացիոնալ պարտքն է նախազգուշացնել Ձեզ այդ մասին»:

Մի պահ զսպիր նողկանքդ, ով ընթերցող: Մի՞թէ սա նոր բան է: Թուրքիա՞ն չէր ժամանակին, որ ամերիկեան կառավարութիւնից պահանջում էր այդ երկրի բանկերում Թուրքահպատակ Հայերի գետեղած աւանդները՝ որպէս վերացած ազգի օրինաւոր ժառանգ: Այսօր Ադրբեջանցիները իրենց անհանդուրժելի պահանջ - ահաբեկումը պաճուճել են ինտերնացիոնալիզմով: Դրանից էլ սկսենք:

Այսպէս, ուրեմն, ինտերնացիոնալ պարտքը գիտակցողները հարկաւ զտարիւն ինտերնացիոնալիստներ են, արժանի ընդօրինակման: Դէ, իսկ ո՞վ ենք մենք՝ Հայերս, գուցէ իսկապէ՞ս սովորելու բան ունենք մեր հարեւաններից:

Ինտերնացիոնալիզմը հայ ժողովրդի արեան մէջ է: Մենք առհասարակ չէինք յաղթահարի հազարաւոր տարիներ, եթէ ցանկացած միջավայրում միակողմանիօրէն ցոյց տայինք մեր առանձնայատկութիւնները, - անջրպետուէինք այլ ազգերից: Պատահական չէ, որ երբ Կանտը բնութագրել է շատ ժողովուրդների, մեզ՝ Հայերիս համար յատկապէս ընդգծել է. «այդ խելամիտ ու աշխատասէր ժողովուրդը արեւելքից - արեւմուտք եւ հարաւից - հիւսիս անցնում է գրեթէ ողջ Հին Աշխարհը եւ կարողանում է գտնել ջերմ ընդունելութիւն բոլոր այն ժողովուրդների, որոնց մօտ լինում է»:

Թող ներողամիտ լինեն Ադրբեջանցիները գերմանացի մեծ փիլիսոփայի նկատմամբ. նա պիտի յիրաւի հանճարեղ մարգարէ լինէր կանխատեսելու եւ գրուատելու համար մեր այսօրուայ «դարաւոր» հարեւանի՝ ադրբեջանական ժողովրդի ինտերնացիոնալիստական բարեմասնութիւնները:

Ինչեւէ, դարձե՞լ են արդեօք Հայերը կատաղի, մոլեգնած ամբոխ, դաժան ընդհարումների ու վայրագութիւնների հեղինակ: Գուցէ որեւէ ադրբեջանցի, անգամ եթէ զուրկ է խղճի ու պատուի ըզգացողութեան փշրանքներից իսկ, սակայն դեռ ունակ է դատելու տարրական տրամաբանութեան շրջանակներում, հարց տայ իրեն, թէ ինչպէ՞ս եղաւ որ նոյնիսկ Սումգայիթի եղերական հրէշաւորութեանը հայ ժողովուրդը չպատասխանեց նոյն կերպ, չիջաւ բարոյական ու քաղաքացիական արժանապատուութեան, բանիս բուն իմաստով գերագոյն ինտերնացիոնալիզմի դրսեւորման այն բարձր դիրքերից, որոնց նա հասել էր փետրուարեան աննախադէպ ցոյցերի օրերին:

Ազգային առանձնայատկութիւնների, այդ թւում նաեւ ինտերնացիոնալիզմի՝ ազգամիջեան յարգանքի ու բարեկամութեան, իրական դրսեւորումներին վերաբերող հարցերի պատասխանը զուր է փնտռել մենագրութիւնների եւ դիսերտացիաների մէջ: Այսօր ակնյայտ է, որ դըրանք բոլորը, Մ. Ս. Կորբաչովի դիպուկ արտայայտութեամբ, «բաժակաճառեր» են եղել: Փաստն այն է, որ, տարիներ շարունակ, խօսելով «սովետական ապրելակերպի» մասին, հիմնաւորելով անգամ միասնական սովետական ժողովրդի ձեւաւորումը, մենք գերագնահատել ենք ընդհանուրը, անտեսելով մանրամասների դերը: Ի դէպ, քանի որ պահը եկել է, յիշենք նաեւ «բաժակաճառերի» հեղինակներին, մանաւանդ որ դրանք մեր «սեղանակիցներն» են. մեր երկրում ազգային հարցի գիտական ուսումնասիրութեան գլխաւոր կենտրոններից մէկը աւանդաբար համարւում է Ադրբեջանի ԳԱ. փիլիսոփայութեան եւ իրաւունքի ինստիտուտը:

Ադրբեջանցի գիտնականների «անխոնջ» պրպտումների արդիւնքներից մէկը՝ «Մամուլը եւ ինտերնացիոնալ դաստիարակութեան կատարելագործման պրոբլեմները» վերտառութեամբ ժողովածուն Բաքւում լոյս տեսաւ բառացիօրէն Սումգայիթեան եղեռնի նախօրեակին: Ինտերնացիոնալիզմի մասնագէտների հերթական բաժակաճառը եղբայրական ժողովուրդների ջերմ բարեկամութեան մասին իրականում դուրս եկաւ մի եղկելի դամբանական եղբայրական գերեզմանին, ինտերնացիոնալիզմի անզուսպ գովքը՝ շովինիստական սանձազերծ նզովք, եղբայրութեան խարուսիկ քօղը՝ եաթաղանի մահաբեր փայլ:

Ինտերնացիոնալիզմը վերացական կոչերն ու բարի մղումները չեն, այլ մարդկանց կոնկրետ վարքը: Իսկ կոնկրետ փաստերն իսկապէս յամառ բան են, դըրանք հնարաւոր չէ քօղարկել բաժակաճառերով ու հեռագրերով:

Արդ, հնարաւո՞ր է արդեօք քօղարկել այն փաստը, որ մեր՝ արդար գործի համար խաղաղ ցոյցին ադրբեջանցի էքստրեմիստները պատասխանեցին գազանային հաշուեյարդարով:

Պատահական չէ, որ դեռեւս մինչսովետական կարգերը ադրբեջանցի ծայրայեղականները յարմար առիթով միացել են Թուրք հրոսակներին, թիկունքից հարուածելու իրենց հայ հարեւաններին: Ինչպէս նկատել է Վ. Ի. Լենինը, Ցարական Ռուսաստանը օգտագործել է Թաթարներին /իմա՝ այսօրուայ Ադրբեջանցիներին/ որպէս սեւհարիւրակայիններ Կովկասի առաւել յեղափոխական ու գիտակից տարրի՝ հայ բանուորների դէմ: Լենինեան այս գնահատական - ահազանգը հէնց մեր օրերի համար է. «Յետադիմական ուժերի պայքարը յեղափոխական ուժերի դէմ, - չեշտել է նա, - վերածուեց երկու ազգերի պայքարի, որը զինուած ուժեր ներգրաւեց անգամ Պարսկաստանից: Ոստիկանական պրովոկատորի տեղը գրաւեց սրբազան կանաչ շալմայով մուսուլմանական ագիտատորը» / «Պրոլետարի» թերթ, 20 Հոկտեմբերի 1907 թ./:

Ադրբեջանցի 250 գիտական այրեր ին-

(Շար.ը Դ. էջ)

ՆԻՒԹԵՐ ՂԱՐԱԲԱՂԻ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ

ԱՅՍՊԷՍ ԿԸ ՔՆՆԱՐԿՈՒԻ ՂԱՐԱԲԱՂԻ ՀԱՐՑԸ

«Ազգային յարաբերութիւններու զարգացման հարցին մէջ նախընթաց օրինակներ չկային»:

Այսպէս խորագրած է իր հարցազրոյցը «Իզվեստիա»ի (Մարտ 22) լրագրող Գէորգի Մելիքեանց Խորհրդային Միութեան Գիտութիւններու Ակադեմիայի ազգագրութեան հիմնարկի տնօրէնի տեղակալ պատմական գիտութիւններու տքթ. Լ. Դրոբիժեւայի եւ Գիտութիւններու ակադեմիայի թղթակից անդամ, նոյն ակադեմիայի պատմական աշխարհագրութեան եւ ժողովրդագրութեան գիտական խորհուրդի նախագահ՝ Եուրի Պոլեակովի հետ:

Ընտրուած նիւթը, անշուշտ, պատահական չէ եւ աւելին՝ նոյն էջին վրայ տպագրուած է նաեւ անոր շարունակութիւնը կազմող ուրիշ յօդուած մը «Խելամտութեան հակառակ» խորագիրով: Այս երկրորդ յօդուածը ստորագրուած է՝ «սեփ. խնփ.»:

Թէ ինչի մասին կը խօսուի այս յօդուածներուն մէջ: Ե. Պոլեակով անդրադառնալով ազգամիջեան յարաբերութիւններու պատմութեան, կը յիշեցնէ, թէ խորհրդային Պետութեան ստեղծումի առաջին 6 — 7 տարիներու ընթացքին կազմակերպուեցան ներկայի ազգային հանրապետութիւններու եւ մարզերու մեծ մասը, այս ձեւով լուծելով ազգամիջեան «հանգոյց»ներէն շատերը: Ան կ'ըսէ նաեւ թէ դժուար էր այդ խնդիրը իրագործել, քանի որ պատերազմ կար եւ ատկէ, նախընթաց, այսինքն՝ նմանօրինակ փորձ չկար, ստեղծուած հանրապետութիւններու ժողովուրդներուն մեծ մասը մինչ այդ երբեք պետականութիւն չէին ունեցած: Զէին գիտեր ինչ սկզբունքով ղեկավարուէին: Կը յիշատակէ Հիւսիսային Կովկասի մէջ 1920-ին ստեղծուած Լեռնային ինքնավար հանրապետութեան օրինակը, որուն կազմին մէջ նաև մտան հիւսիսային Կովկասի շարք մը ժողովուրդներ, սակայն կարճ ժամանակ ետք պարզուեցաւ որ բազմաթիւ ազգեր մէկ հանրապետութեան մէջ միացնել նպատակայարմար չէ, ուստի ստեղծուեցան քանի մը առանձին ինքնավարութիւններ:

Հոս լրագրողը կը յիշեցնէ, որ այնուամենայնիւ մնաց Դաղստանը որու կազմին մէջ տասնէ աւելի ազգեր կան: Պոլեակով կը պատասխանէ, որ «ատիկա տարբեր փորձ մըն է եւ նոյնպէս հետաքրքրական»: Ան նմանօրինակ հազուագիւտ օրինակ կը նկատէ նաեւ ազգային սահմանազատումը Միջին Ասիա, ուր որոշ պարագաներու մէջ հանրապետութիւններու սահմանները նոյնքան «ոլորապտոյտ» են, որքան՝ այդ շրջաններու ազգային տեղաբաշխումը: Պոլեակով կը բերէ նաեւ Հայերու օրինակը, ըսելով թէ 1979-ի մարդահամարին համաձայն Հայերու ընդհանուր թիւին միայն 66%-ը կ'ապրի Հայաստան: 11·5%-ը կը բնակի Ազրբէջան, մօտ 11%-ը Վրաստան եւ 9%-ը Ռուսաստան:

Այնուհետեւ կը յիշատակուի ազգային քարտերու ստեղծման պատմականը, կը խօսուի ազգային լեզուի, մշակոյթի մասին, առանց մոռնալու Լենինը:

Ինքնաքննադատութիւնը անշուշտ ներկայ է գրոյցին մէջ: Օրինակ, նոյն Պոլեակովը կ'ըսէ. — «Մենք ազգային հարցերու դժուարութիւններու մասին լռելու մեծ վարպետներ ունինք»: Կը յիշեցնէ Զեչէններու եւ Ինգուշներու օրինակը, որոնք Ստալինի կողմէ աքսորուեցան 1944-ին եւ միայն անոր մահէն ետք, 1956-ին կրցան վերադառնալ: Այս մասին կը լռեն, սակայն ըստ Պոլեակովի «մարդիկ պէտք է գիտնան ամբողջ ճշմարտութիւնը»: Ան կ'ըսէ. — «Ազգային զգացումները այսօր կ'արտայայտուին շատ եռանդուն կերպով: Որոշ մարդիկ կը վախնան ատկէ: Նոյնիսկ կ'ըսեն թէ պէտք չէ շարունակել զարգացնել ժողովրդավարութիւնը»:

Այնուհետեւ կը խօսուի այսպէս կոչուած «ազգային հոգեբանութեան» մասին: Այն մասին, թէ որեւէ Պետութեան մէջ օրէնքն ու ամբողջ գաղափարախօսութիւնը ուղղուած է ժողովուրդներու միջեւ բարեկամական կապերու ամրապնդումին (հոս կը յիշուի որ «պատահական չէ որ մեր ամբողջ ժողովուրդը ապրումով կը հետեւէր Ղազախստանի, Եակուտիայի դէպքերուն եւ այսօր նոյն ապրումները ունինք Ազրբէջանի եւ Հայաստանի մասին»), սակայն այսօր մենք կ'ապրինք նաեւ հոգեբանական վերակառուցումի շրջան եւ պէտք է ատոր գիտակցութիւնը ունենալ:

Ե. Պոլեակով հարց կուտայ. — «Բայց ուրկէ՞ յայտնուեցաւ լարուածութիւնը, օրինակ, Ղարաբաղի մէջ» եւ ինքն ալ կը պատասխանէ. — «Ան պահուած է երկարատեւութեան հետեւոր արձագանգներու մէջ, որոնք հոս բորբոքեր էին ազգայնականներու կողմէ, միջամտութիւններու եւ քաղաքացիական կռիւներու ծանր ժամանակներուն, ինչպէս նաեւ ինքնավար մարզի ընկերական — տնտեսական եւ մշակութային զարգացման գործը մեր կողմէ ներկայիս մինչեւ ատարը տարուած չըլլալու պատճառով: Ահա այս պայմաններու մէջ է որ գետին կը պատրաստուի հակաձեւ, մխակողմանի պահանջներու, որոնք երբեմն կ'արտայայտուին սուր ձեւերով: Մէկ կողմ մի' նետէք նաեւ ժողովրդավարացման հոլովոյթը նեղ, եսասիրական շահերով օգտագործելու փորձերը: Եւ որպէս հետեւանք՝ անկարգութիւններ, բռնութեան գործադրում, որ ոչ մէկ ձեւով չարդարացուիր, տնտեսական վնաս, հետեւանք՝ մարդոց բնականոն աշխատանքի խանգարման:

Այսօր շատ բան կը պահանջուի Ղարաբաղի խրախճանկը առողջացնելու համար: Եւ կարծեմ, ամէնէն առաջ շրջանի ընկերային զարգացումը ապահովող տեղին միջոցառումներ, որոնք պէտք է բաւարարեն ոչ թէ առանձին խումբերու, այլ ամբողջ բնակչութեան պահանջները»:

**

Երկրորդ յօդուածը ինչպէս նշեցինք, ատոր շարունակութիւնը կը կազմէ: Կուտանք ամբողջութեամբ:

**

Հոս կ'ըսուի. — «Այսօր ազգային խնդիրներու հարցին մէջ պէտք է պատրաստ ըլլանք բաց վիճաբանութեան: Իսկ ատոր համար հարկ է կարենալ վիճիլ եւ համոզել»: Աւելցնենք, նաեւ համոզուիլ, ականջ տալ ոչ միայն սեփական փաստարկներուն, ոչ մէկ բանի թոյլ տալ որ գերակշռէ պատասխանատուութեան ըզգացումը:

Այս տարրական ճշմարտութիւնները մեզմէ անկախ մեր դէմ ծառացան, երբ մենք ծանօթացանք այսպէս կոչուած «Ղարաբաղ» Կոմիտէի հերթական նիստի նիւթերուն, որ Մարտ 19-ին գումարուած էր Երեւան, չարժանկարի տան շէնքին մէջ: Այդ նիստը գրեթէ ութ ժամ տեւած էր: Ճառախօսները դահլիճին մէջ 700 հոգի մօտիկ ըրած էին. երեք հազար հոգի ալ կից հրապարակին վրայ, ուր բարձրախօսներ դրուած էին:

Ելոյթ ունեցած էին հիմնականին մէջ մտաւորականութեան ներկայացուցիչները. գիտութեան աշխատողներ, գրողներ, ուսուցիչներ: Անոնք ելոյթ ունեցած էին ոչ իրենց, այլ «հայ ժողովուրդին անունով» եւ խօսած էին միայն «իրենց ժողովուրդին շահերուն մասին»:

Ի՞նչ պահանջած էին անոնք, քննարկելով Լեռնային — Ղարաբաղի բարդ խնդիրները: Պահանջած էին ամէնուր հանրահաւաքներ, ժողովներ կազմակերպել, վերընտրելու համար կուսակցական եւ արհմիութենական ղեկավարներ եւայլն: Յայտարարել Երեւանը «մեռեալ քաղաք», այսինքն տուներէն դուրս չելլել, հացադուլի դիմել եւ ... նոյնիսկ Հայաստանը յայտարարել «անկուսակցական խորհրդային հանրապետութիւն»: Աւելին, տեղւոյն վրայ պարզած են թէ ով կրնայ ըլլալ նման հանրապետութեան ղեկավար, անուանելով դահլիճին մէջ գտնուող երկու ճառախօսները՝ Ի. Մուրադեանն ու Գ. Սաֆարեանը, գնահատելով զանոնք որպէս «փերազանց քաղաքագէտներ»:

Բանաստեղծուհի Սիլվա Կապուտիկեան փորձելով խելքի բերել ճառախօսները, կոչ ըրած է հանրահաւաք չկազմակերպելու. հաղորդած է որ նոյն կարծիքն ունին նաեւ Մոսկուայի համալսարանէն Փրոֆ. Գ. Եպիսկոպոսովը եւ Ս. Միկոյեանը, Լեռնային — Ղարաբաղի Ե. Կ. Լիգաչեովի կողմէ ընդունուած պատուիրակութեան անդամները: Ան կարդացած է Հայաստանի Գիտութիւններու ակադեմիայի նախագահ Վ. Համբարձումեանի դիմումը, որով ան հանդարտութեան կոչ կ'ուղղէր, որպէսզի հնարաւորութիւն տրուի պետական մարմիններուն, քննարկելու ղարաբաղեան հարցը: Ցաւօք, ողջմտութեան ձայնը լսելի չէ եղած: Նոյն Ի. Մուրադեանը, գիտութիւններու թեկնածու, «Ղարաբաղ» կոմիտէի նախագահ, կրկին ներկայացուցած է քանի մը կէտերէ բաղկացած պահանջները:

Մենք ոչինչ կը հնարենք ու ոչինչ կը չափազանցենք: Կը շարադրենք այդ կէտերը այնպէս, ինչպէս անոնք հնչած են չարժանկարի տան մէջ: Ըստ Մուրադեանի յայտնի կ'ըլլայ թէ հիմա աւելի կարեւոր բան չկայ, քան կուսակցութեան կեդր. Կոմիտէէն պահանջել «դադրեցնել գրգռութիւնը հայ ժողովուրդին հասցէին»: Այս կէտը առաջինն է: Ըստ Ի. Մուրադեանի «Լեռնային — Ղարաբաղի ինքնավար մարզի Հայերը չեն հաւատար ո՛չ Մոսկուայի, ոչ կեդրոնին, ոչ բարձրագոյն արդարութեան, ոչ ռուս ժողովուրդին, ոչ մէկ բանի»: Միթէ՞ կուսակցութեան պոլիտպիւրոյի կողմէ կուսակցութեան քարտուղարութեան ուղղուած յանձնարարականին մէջ՝ կազմակերպել Լեռնային — Ղարաբաղի ինքնավար մարզի կուտակուած խնդիրներու խոր եւ բազմակողմանի ուսումնասիրութիւնը, կարելի է տեսնել «զրպարտանք՝ հայ ժողովուրդին հասցէին»: Պահանջները թափած են առատօրէն. պահանջած են ընդունիլ «պետական ծրագիր» Լեռնային — Ղարաբաղի բնակչութեան, ինչպէս նաեւ «Սումգայիթի փախստականներու» վերաբնակեցման վերաբերեալ (իսկ ինչ ճակատագիր կը սպասէ ոչ հայ բնակչութեան): Պահանջած են նոյնիսկ Լա Հէյի միջազգային ատեանին յանձնել Ազրբէջանը «Հայկական հողերը կցելու» մեղադրանքով: Պահանջած են դիմել կառավարութիւններուն, խորհրդարաններուն եւ հանրային կազմակերպութիւններուն «Ղարաբաղի ողբերգութեան» հարցով: Երեւակայեցէք, այս կէտերը ընդունուած են միաձայն: Մամուլին մէջ արդէն հաղորդուած է այն զարմանալի ներդաշնակութիւնը, կազմակերպութիւնը որոնք տեսնուած են նախորդ հանրաժողովներուն. կը խօսուի այն մասին թէ նախապէս յայտնի եղած է թէ երբ եւ ուր պէտք է ուղղել մարդիկը, ինչ կոչեր պէտք է վանկարկել: Այն նիստին, որու մասին կը խօսուի, կարելի էր համոզուիլ թէ ինչպէս կ'ըլլայ: Ի. Մուրադեան ուղղակի յանձնարարականներ տուած է հանրա — ժողովներու կազմակերպութեան համար ստեղծել պահապան խումբեր ... սերտօրէն գործակցիլ Ներքին նախարարութեան հետ, հնարաւոր գրգռութիւններէ խուսափելու համար ... երախաները հանրաժողովի չբերել ... ստեղծել համագործակցական խորհուրդ: Աւելին. քաղաքի խնայողական դրամարկղներէն մէկուն մէջ հաշիւներ բացուած են «Ղարաբաղ» կոմիտէի օգտին: Սրահին մէջ գոյութիւն ունեցող խրախճանքը կը բնորոշէ նաեւ այսպիսի միջադէպ մը. երբ Հայաստանի Գիտութիւններու ակադեմիայի մեքենիկի հիմնարկի տնօրէն Ն. Աղալովեանը առաջարկած է հաւանութիւն տալ կեդրոնի Պոլիտբիւրոյին կողմէ քարտուղարութեան ուղղուած յանձնարարականին Ղարաբաղի ինքնավար մարզի խնդիրները քննարկելու, սուլած ու վար առած են ամպիոնէն:

Մամուլին եւս բաժին հասած է: Շատ բան ըսուած է Կրասնոտարի վերաբերեալ, բայց հայկական մամուլը պոյքոթի *ենթարկելու համաձայնութիւն գոյացած է: Մինչ այդ մեզի լուրեր էին հասած կեդրոնական մամուլը եւս* պոյքոթի *ենթարկելու մասին: Ըստ երեւոյթին Կրասնոտարի կողմնակիցներուն համար ատիկա միակողմանի երթեւեկ ունեցող փողոց է, ուրկէ «անցք»ի թոյլտուութիւն կ'ունենան միայն իրենց մարդիկ:*

Այնուամենայնիւ որոշած են Երեւանը «մեռած քաղաք» չյայտարարել, այլ հանրաժողով կազմակերպել եւ Մարտ 26-ը ընդունիլ որպէս «ամէնէն լաւուած օր»: Եւ կրկին աղաղակող անպատասխանատուութիւն, թէ՛ խօսքերով, թէ միտքերով. «մենք ողբերգական դէպքերու դէմ յանդիման կը գտնուինք», «մենք պիտի պայքարինք մինչեւ մահ»:

Լրագրող Զ. Բալայեանը թէեւ կասկած յայտնած է ընդունուած «ծրագրին» արդիւնաւէտութեան մասին, բայց եւ անմիջապէս յայտնած է, թէ «վերադարձի ճանապարհ չկայ», թէ «խոստացուած ընկերա — տնտեսական փոփոխութիւնները Ղարաբաղի մէջ հազիւ թէ որեւէ արդիւնք կրնան տալ»: Ահա թէ ինչ: Դեռ նոր կը նախատեսուին այդ փոփոխութիւնները եւ անոնք արդէն ըստ էութեան մերժուած են:

Նման բան մը կարդալը ցաւալի է եւ դառն: Սումգայիթի մէջ տեղի ունեցած ողբերգութեան հիմով բոլորովին դժուար չէ իր եւ հայրենակիցներու մէջ զայրոյթ եւ վրէժի զգացում արթնցնել, հասցնել մինչեւ ծայրայեղութիւն թէ ինքն իրեն եւ թէ շրջապատողները: Սակայն հարցը կը պահանջէ յատկապէս առողջ որոշումներ: Եւ վերջնական խօսքը պէտք է ըսէ հայ ժողովուրդը եւ ոչ թէ անոնք, որոնք կը փորձեն խօսիլ անոր անունով»:

ԻՐԱԶԵԿ

«ԱԷՐՈՖԼՈԹ»Ի ՍՊԱՍԱՐԿՈՒԹԻՒՆԸ ԲԱՐԵԼԱՒՈՒԱԾ Է

Օդանաւի տոմսակ գնելով, մենք փաստօրէն «պայմանագիր» կը կնքենք Աէրոֆլոթի հետ, ըստ որուն ընկերութիւնը պարտաւոր է յարմարաւէտ թռիչքով տեղ հասցնել ճամբորդները: Մարդիկ կը գիտեն Աէրոֆլոթի սպասարկութեան, որովհետեւ ան յարմար փոխադրութեան միջոց է եւ, որ ամենակարեւորն է, կը խնայէ թանկագին ժամանակը: Բայց թռիչքներու ժամերով, յաճախ նաեւ օրերով յետաձգումը սովորական դարձած է, եւ մենք տեսակ մը յարմարած ենք այդ վիճակին:

Միակողմանի կերպով խախտելով մարդիկը ժամանակին փոխադրելու պարտաւորութիւնը, Աէրոֆլոթը մինչեւ վերջերս, ի տարբերութիւն այլ երկիրներու օդանաւային ընկերութիւններու, ոչ մէկ պատասխանատուութիւն կրած է ճամբորդներուն պատճառած անյարմարութիւններուն համար: Նոյնիսկ օդանաւակայան ...

... է թէ ինչ — ինչ պատճառներով քեզ դարձեալ կ'ուշացնեն կամ տեղ հասնելուն պէս կը ստանաս ճամպրուկը:

Սակայն վերջապէս կարեցաւ եւ այս տարուան Փետրուար 1-էն ի վեր, ճամբորդներուն պատճառած անյարմարութիւններու համար Աէրոֆլոթը դրամական հատուցում կուտայ: Խնդրեցինք քաղաքացիական օդանաւորդութեան հայկական վարչութեան պետի առաջին տեղակալ Եուրի Մնացականովէն բացատրել, թէ ո՞ր պարագաներուն նման հատուցում կը տրուի:

— *Այս նոր կարգով ճամբորդներուն դրամական հատուցում կը տրուի միայն այն պարագային, երբ ճամբորդին թռիչքը կը յետաձգուի Աէրոֆլոթի աշխատողներու յանցանքով: Պատկերացուցէք, որ ճամբորդը կուգայ օդանաւակայան եւ ստուգումէն կը պարզուի, որ նոյն տեղի համար երկու տոմս ծախուած է: Առաջ ճամբորդներէն մէկուն (բնականաբար աւելի ուշ ներկայացողին) կ'առաջարկէին թռիլ յաջորդ օդանաւով կամ ալ վերադարձնել տոմսը եւ ստանալ անոր փոխարժէքը: Իսկ հիմա, եթէ մինչեւ նոր թռիչք ճամբորդը սպասած է սպասել երկու — չորս ժամ, անոր փրբեւ հատուցում կը տրուի տոմսի արժէքին 10 տոկոսը, չորս — վեց ժամ սպասելու պարագային՝ 15, իսկ վեց ժամէն աւելի սպասման պարագային՝ 25 տոկոսը: Դրամական հատուցում կը տրուի նաեւ այն պարագային, երբ տոմսակին վրայ նշուած է թռիչքին ժամը, օդանաւին թիւը կամ տոմսը վաճառելէ ետք փոխուած է թռիչքին օրը, ժամը, որուն պատճառաւ ալ ճամբորդը ուշացած է եւ ժամանակին չէ ներկայացած թռիչքի: Կը պատահի նաեւ, երբ, մեկնելով ստեղծուած կացութենէն, ստիպուած ենք աւելի մեծ օդանաւը փոխարինել փոքրով: Այդ պարագային եւս թռիչքէ դուրս մնացած ճամբորդներուն դրամական հատուցում կը տրուի: Այս կարգը ի զօրու է նաեւ ձրի կամ զեղչեալ գնով ձեռք ձգուած տոմսերու համար:*

— Անճշտաւ եղանակի պատճառաւ ժամերով, նոյնիսկ օրերով թռիչք չըլլար եւ ճամբորդները իրենց գրպանէն կը հոգան սնունդի, պանդոկի ծախքերը, ...

չհաշուած անոնց պատճառած միւս անյարմարութիւնները: Նման պարագաներուն հատուցում կը նախատեսուի՞:

– Եղանակի պատճառաւ յետաձգուած թռիչքները Աէրոֆլոթի յանցանքով չեն եւ, բնականաբար, նման պարագաներու հատուցում չի նախատեսուիր, պատճառած անյարմարութիւններու համար: Ի դէպ, թռիչքները Աէրոֆլոթի յանցանքով չէ, որ կը յետաձգուին ընդհանրապէս: Աննպաստ եղանակէն զատ, կան այլ հանգամանքներ. վառելանիւթի ոչ կանոնաւոր մատակարարում, օդանաւերու պահեստամասերու եւ շարժակներու պակաս եւայլն: Նման ուշացումներու համար մենք չենք կրնար գումար վճարել ճամբորդներուն, հակառակ անոր որ ճիշդ կ'ըլլար, եթէ հատուցուէր եւ զայն գանձուէր յանցաւորներէն: Կը կարծեմ, որ յետագային կը վերանայուի նաեւ այս հարցը, որ առարկայական կ'ըլլայ եւ այն ժամանակ, անկասկած, աւելի կը բարելաւուի ճամբորդներու սպասարկման որակը:

– Փետրուար 1-էն ի վեր պատահած են դէպքեր, երբ ձեր յանցանքով ուշացման համար դրամական հատուցում տրուած է ճամբորդներուն: Հատուցումը վճարելու առեն քաշքշուկներ եղա՞ծ են, քանի որ շատեր ծանօթ չեն նոր կանոնադրութեան:

– Վերջերս մէկ տեղի համար երկու տոմս վաճառուած էր: Պատճառած անյարմարութեան համար թռիչքէն զրկուած ճամբորդին, տեղւոյն վրայ անմիջապէս հատուցուեցաւ տոմսի սակին 15 տոկոսը, քանի որ ան ստիպուած էր չորս — հինգ ժամ սպասել մինչեւ յաջորդ թռիչքը: Դրամական հատուցման վերաբերող ձեւակերպութիւնները կը կատարուին քանի մը վայրկեանի մէջ, այնպէս որ քաշքշուկի հարց չկայ: Ի դէպ, Աէրոֆլոթի բոլոր գրասենեակներուն, օդանաւակայաններու մէջ փակցուած է նոր կանոնադրութիւնը: Հարկ է նշել, թէ քանի որ դրամական հատուցումը բնիկ կը գանձուի յանցաւոր անձէն, այդ իսկ պատճառաւ մեր պաշտօնեաները աւելի ուշադիր դարձած են եւ խղճմտօրէն կը կատարեն իրենց պարտականութիւնները:

– Իսկ ճամպրուկի կամ այլ բեռներու փճացման պարագային փոխ – հատուցման վերաբերեալ նոր փոփոխութիւններ կա՞ն:

– Դրամական հատուցում կը տրուի նաեւ այն պարագային, երբ մեր յանցանքով ճամբորդը իր առարկաները ժամանակին չի ստանար եւ կ'ուշանայ յաջորդ թռիչքին: Կէտ մը եւս աւելցուած է, որու համաձայն ճամբորդը իր առարկաները ստանալէ ետք (եթէ անոնք կորսուած կամ վնասուած են) կրնայ անմիջապէս պահանջել, որ քննութիւն կատարուի: Եթէ հաստատուի Աէրոֆլոթի յանցանքը, ուրեմն վնասի գումարը անմիջապէս տեղւոյն վրայ կը տրուի տիրոջ:

Զրոյցը վարեց՝
Վ. ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ

ԳԻՏԱԺՈՂՈՎ

ՄԻՉԻԿԸՆԻ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ՀԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ԱՄԲԻՈՆՆԵՐՈՒ ՀԻՄՆԱԴՐՈՒԹԵԱՆ ԱՌԹԻՒ

Միչիկընի համալսարանին (Էնն Արպըր) մէջ եօթը տարի առաջ հաստատուած էր արդի Հայոց պատմութեան հայագիտական առաջին ամպիոնը, Ալեք Մանուկեանի մէկ միլիոն տոլարի նուիրատուութեամբ, վարիչ նշանակուելով փրոֆ. Ռոնըլտ Սիւնի: Անցեալ տարի երկրորդ ամպիոն մը եւս հաստատուեցաւ, Տիկին Մարի Մանուկեանի նուիրատուութեամբ, իբրեւ վարիչ ունենալով փրոֆէսէօր Գէորգ Պարտաքճեանը: Այս երկրորդ ամպիոնը նուիրուած էր հայ գրականութեան եւ լեզուի ուսումնասիրութեան եւ ուսուցման: Այս զոյգ ամպիոններու հիմնադրութեամբ Էնն Արպըրի կեդրոնը կարեւոր կիզակէտ մը կ'ունենայ Ամերիկայի հայագիտութեան մարզէն ներս: Այս երեւոյթը նշելու համար, Մարտ 5-ին եւ 6-ին, տեղի ունեցած է սիմփոզիում մը, որ ի մի հաւաքած է Ամերիկայի հայագիտական վեց ամպիոններու վարիչները: Հայաստանէն եկած են նաեւ փրոֆ. Հրանտ Թամրազեան, փրոֆ. Վաղգէն Գաբրիէլեան, Կարլէն Դալլաքեան եւ Արէլ Սիմոնեան:

Մարտ 5-ին, սիմփոզիումին բացումը կատարած է փրոֆ. Սիւնի: Գիտաժողովը վարած եւ դասախօսները ներկայացուցած է փրոֆ. Պէն Պաղտիկեան: Առաջին դասախօսին՝ փրոֆ. Նինա Գարսոյեանի նիւթը եղած է՝ «Հայ — բիւզանդական եկեղեցիներու բաժանման հարցը, Բաղկեդոնի ժողովի լոյսին տակ»: Փրոֆ. Ռապըրթ Թամսըն խօսած է դասական եւ միջնադարեան շրջաններու հայ գրականութեան աւանդներուն մասին: Փրոֆ. Աւետիս Սանճեանի նիւթը եղած է՝ «Գլաձորի դպրոցը», իսկ փրոֆ. Ռոնըլտ Սիւնի խօսած է ազգութեան կազմաւորման մասին: Փրոֆ. Գէորգ Պարտաքճեան խօսելով խորհրդահայ գրականութեան պատմութեան մասին, անդրադարձած է ստալինեան շրջանին գրականութեան մէջ արծարծուած թեմաներուն, գրողներու մղած պայքարին:

Փրոֆ. Ռիչըրտ Յովհաննէսեան խօսած է Խորհրդային Հայաստանի պատմագրութեան մարզին մէջ կատարուած դրական փոփոխութիւններուն եւ մօտեցումներուն, մանաւանդ արդի Հայոց պատմութեան եւ այդ պատմութիւնը ամբողջացնող դէպքերու նոր լուսաբանումներուն մասին: Ապա անդրադարձած է Ղարաբաղի եւ Հայաստանի մէջ կատարուող համաժողովրդական ցոյցերուն եւ պահանջներուն:

Մարտ 6-ին, գիտաժողովին դասախօսութիւնները տեղի ունեցած են Հ. Բ. Ը. Մ.-ի Ալեք Մանուկեան վարժարանի սրահին մէջ, ուր ներկայ եղած են նաեւ Տէր եւ Տիկին Ալեք Մանուկեան եւ Երուսաղէմէն ժամանած Շահէ Արք. Աճէմեան: Հանդիսութիւնը վարած է Երուանդ Ազատեան, որ բացման իր խօսքով նշած է, թէ այսօր Հայաստանի մէջ արեւմտահայ – սփիւռքահայ գրականութիւնը կը ներկայացուի հայրենաբնակ ժողովուրդին որպէս անբաժանելի մէկ մասը հայ գրականութեան: Փրոֆ. Գէորգ Պարտաքճեան խօսած է փրոֆ. Հրանտ Թամրազեանի եւ Եդուարդ Ջրբաշեանի կեանքին ու գործին մասին: Ի դէպ նշենք, որ փրոֆէսէօր Ջրբաշեան չէ կրցած ներկայ ըլլալ ընտանեկան դժբախտութեան մը պատճառաւ, իսկ փրոֆէսէօր Հրանտ Թամրազեան օր մը առաջ վիրաբուժական գործողութեան ենթարկուած է Լոս – Անճըլըսի մէջ: Փրոֆ. Պարտաքճեան ներկայացուցած է նաեւ Կարլէն Դալլաքեանի թարգմանական եւ գրականագիտական աշխատանքները: Կարլէն Դալլաքեան խօսած է Արշակ Չօպանեանի մասին: Փրոֆ. Վաղգէն Գաբրիէլեանի նիւթը եղած է՝ «Արեւմտահայ — սփիւռքահայ գրականութեան ուսումնասիրութեան եւ տարածման աշխատանքները Հայաստանի մէջ»: Հայկական Սովետական Հանրագիտարանի խմբագիրներէն՝ Արէլ Սիմոնեան պատմած է իր հանդիպումին մասին մառեչալ Յովհաննէս Բաղրամեանի հետ:

Գիտաժողովի եզրափակիչ հանդիսութիւնը տեղի ունեցած է Մարտ 6-ի իրիկունը, Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Եկեղեցւոյ Մշակութային սրահին մէջ տրուած ճաշով մը, որու ընթացքին խօսք առած են հայագիտական ամպիոններու վարիչները, Ալեք Մանուկեան, Կարլէն Դալլաքեան եւ Շահէ Արք. Աճէմեան: Պարոյր Սեւակէն արտասանած է Անահիտ Թումաճան: Բանախօսած է փրոֆէսէօր Պէն Պաղտիկեան, Քալիֆորնիոյ Համալսարանի (Պըրքլի) լրագրութեան բաժնի վարիչ:

VENETO MUSICA

ՄԱՄԼՈՅ ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՎԵՆԵԹՕ նահանգին, Վենետիկի Քաղաքապետարանին, Վենետիկի Գաւառապետութեան, ԶԲՕՍԱՇՐՋԻԿՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԲՆԱԿՈՒԹԵԱՆ ԻՆՔՆԱՎԱՐ ԽՈՐՀՈՒՐԴԻՆ հովանաւորութեամբ, զանազան հաստատութիւններու օժանդակութեամբ եւ ՎԵՆԵԹՕ ՄՈՒԶԻՔԱ-ի նախաձեռնութեամբ, Վենետիկի մէջ տեղի կ'ունենայ, Ապրիլ 11-էն Յուլիս 1 երկարող շրջանին, Հայ երաժշտութեան եւ երաժիշտներու յատկացուած տասը համերգներու շարք մը:

Այս եզական նախաձեռնութեան նպատակն է աւելի մօտէն ճանչցնել հայ երաժշտութիւնը եւ երաժիշտները տեղւոյն հանրութեան, ձեւով մը շարունակութիւնը հանդիսանալով, մշակութային զարգացող փոխյարաբերութեանց՝ ընդմէջ Վենետիկի եւ հայ իրականութեան, յատկապէս 1987-ի աշնան կազմակերպուած «Հայկական Օրեր Վենեթոյի մէջ» մշակութային ճոխ ծրագիր պարունակող հանդիսութիւններուն:

Բոլոր համերգները, որոնց ամբողջական ծրագիրը կու տանք ստորեւ, տեղի պիտի ունենան Վենետիկի ամենաշքեղ պալատներու սրահներուն, եկեղեցիներուն եւ թատրոններուն մէջ: Բացումը պիտի կատարուի Ապրիլ 11-ին, Սուրբ Մարկոս Մայր Եկեղեցւոյ մէջ, աշխարհահռչակ երգէհոնահար՝ Պերճ Ժամկոչեանի համերգով: Մայիս 14-ի առաւօտեան Ս. Ղազարու Վանքին մէջ տեղի պիտի ունենայ Գ. Ալէմշահի յիշատակին պատարագ մը եւ հոգեհանգստեան արարողութիւն մը, ՍԻՓԱՆ – ԿՈՄԻՏԱՍ երգչախումբի բացառիկ մասնակցութեամբ: Իսկ խտալաբնակ ջութակահարուհի Սոնիկ Զաքըրեանի համերգը տեղի պիտի ունենայ Մուրատ – Ռափայէլեան Վարժարանի շքեղ «Հայելիներու Դահլիճ»ին մէջ, Վենետիկի Համալսարանին կողմէ կազմակերպուած ՀԱՅ ԱՐՈՒԵՍՏԻ Ե. ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԳԻՏԱԺՈՂՈՎԻՆ առթիւ:

Սոյն նախաձեռնութեան, իրենց մասնակցութիւնը կը բերեն սփիւռքաբնակ լաւագոյն հայ երաժիշտներէն հետեւեալները.–

1.– Պերճ ԺԱՄԿՈՉԵԱՆ – երգէոն.–
Երկուշաբթի, Ապրիլ 11, Ս. Մարկոս Մայր Եկեղեցւոյ մէջ:

2.– Յարութիւն ՓԱՓԱԶԵԱՆ – դաշնակահար.–
Երեքշաբթի, Ապրիլ 19, ՍՔՈՒՕԼԱ ԿՐԱՆՏԷ ՏԻ ՍԱՆ ՃՕՎԱՆՆԻ ԷՎԱՆՃԷԼԻՍԹԱ-ի դահլիճին մէջ:

3.– ՄՈՒԶԻՔԱՄ ԹՐԻՕ – Լուդվիգ ԲԱԶԻԼ – վիօլա, Իրմինկարտ ՍԻՄԱՆ – թաւջութակ, Վոլֆկանկ ՆԻՈՒՄԱՆ – փակոթ.–
Ուրբաթ, Ապրիլ 29, Մուրատ – Ռափայէլեան Վարժարանի «Հայելիներու Դահլիճ»ին մէջ:

4.– ՉԻԼԻՆԿԻՐԵԱՆ ԼԱՐԱՅԻՆ ՔԱՌԵԱԿ – Լեւոն ՉԻԼԻՆԿԻՐԵԱՆ, Մարք ՊԱԹԼԸՐ, Լուիզ ՈՒԻԼԻԸՄԶ, Ֆիլիփ ՏԸ ԿՐՈՒԹ – Չորեքշաբթի, Մայիս 4, Մ.Ռ.Վ.-ի «Հայելիներու Դահլիճ»ին մէջ:

5.– ՍԻՓԱՆ – ԿՈՄԻՏԱՍ Երգչախումբ – Կարպիս ԱՓՐԻԿԵԱՆ՝ ղեկավար – Մեներգողներ՝ Սոնիա ՆԻԿՈՂՈՍԵԱՆ, Ֆլէր ՆԱԶԱՐԵԱՆ, Մկրտիչ ՊՕՂՈՍԵԱՆ, Ռընէ ՄԱՐԹԱՅԵԱՆ, Մաքիօ ՀԱՆԻՈԹԻՍ.–
Ուրբաթ, Մայիս 13, Սանթօ Սթեֆանօ Եկեղեցւոյ մէջ,
Շաբաթ, Մայիս 14, առաւօտեան, Կոմիտասեան քառաձայն պատարագ Սուրբ Ղազարու Վանքին մէջ:

6.– Սուզաննա ՄԻԼՏՈՆԵԱՆ – տաւիղ.–
Ուրբաթ, Մայիս 20, Մ.Ռ.Վ.-ի «Հայելիներու Դահլիճ»ին մէջ:

7.– Սոնիկ ԶԱՔԸՐԵԱՆ – ջութակ, Ճ. Պ. ՌԻԿՈՆ – դաշնամուր.–
Երեքշաբթի, Մայիս 31, Մ. Ռ. Վ.-ի «Հայելիներու Դահլիճ»ին մէջ:

8.– Աւետիս ԳՈՒՅՈՒՄՃԵԱՆ – դաշնակ.–
Շաբաթ, Յունիս 11, ՍՔՈՒՕԼԱ ԿՐԱՆՏԷ ՏԻ ՍԱՆ ՃՕՎԱՆՆԻ ԷՎԱՆՃԷԼԻՍԹԱ-ի դահլիճին մէջ:

9.– ԱՆՍԱՄՊԼԸ ՓՈԼԻՔՐՈՄԻ – ղեկավար՝ Նուպար ԱՆԴՐԷԱՍԵԱՆ.–
Երեքշաբթի, Յունիս 21, Թէաթրօ ԿՈԼՏՈՆԻ-ի մէջ:

10.– Հայկ – Վարդան ՄԿՐՏՉԵԱՆ – դաշնակ.–
Ուրբաթ, Յուլիս 1, Թէաթրօ ԿՈԼՏՈՆԻ-ի մէջ:

Այս ձեռնարկի իրագործման համար, յատուկ շնորհակալութիւն կը յայտնենք տեղւոյն իշխանութեանց, մեկենասներուն, Մխիթարեան Միաբանութեան, Մուրատ – Ռափայէլեան Վարժարանի Տեսչութեան, իրենց ընձեռած օժանդակութեան եւ ցուցաբերած տրամադրութեան համար:

ՄԻՆԱՍ ԼՈՒՌԵԱՆ

Վենետիկ, Մարտ 22, 1988

ԽԱՐԻՍԽԷՆ ՀԵՌՈՒ

(Վ Է Պ)

ՆԻԿՈՂՈՍ ՍԱՐԱՖԵԱՆ

Ու այդ տպաւորութեան տակ որոշեց վաղը պտտիլ Փարիզի բոլոր կարեւոր տեղերը: Յետոյ ուղղուեցաւ դէպի պանդոկ՝ ունեցածը առնելու եւ մեկնելու մտադրութեամբ: Անհրաժեշտ գտած էր կորսնցնել տալ հետքը: Մակեդոն մեկնած ըլլալու էր արդէն:

Եւ այդպէս ալ էր: Թղթիկ մը ձգած էր ան պանդոկապետին քով, որուն մէջ կը յայտնէր Կիրակոսին՝ իր մեկնումը: Առիթը պատեհ համարելով՝ Կիրակոս ինքն ալ իմացուց իր մեկնումը:

Բայց հազիւ վեր ելած էր, բացուեցաւ ետեւէն սենեակին դուռը ու ներս ինկաւ Փրանսուհին:

– Շէրի…

Կիրակոս քարացաւ: Քիչ մնաց որ պոռար: Այդ կեղծ գուրգուրանքը, որ սիրով տարած էր այնքան անգամ, կը խրտչեցնէր հիմա զինքը:

– Լսէ, Սիւզան, ձգէ զիս, – ըսաւ ինքզինքը բռնելով, – մենք չենք կրնար յարմարիլ իրարու: Քեզի պէս կին մը ապրիլ կ'ուզէ: Ես ի վիճակի չեմ: Չկարծէք որ շատ դրամ ունիմ:

– Ցիմար, – մռնչաց յանկարծ կինը եւ ուզեց վազել Մակեդոնին սենեակը:

Կանգ առաւ սակայն սեմին վրայ եւ վերըսկսաւ դարձեալ քաղցր ձայնով մը.

– Հեռաձայնով իմացուցին ինծի քիչ առաջ, յոյսս մեռած է … Կ'երեւակայէ՞ք, ոչ սիրտ ունիմ, ոչ ատեն … Ի՞նչ պիտի ըլլայ իմ վիճակս…

Կիրակոս հազիւ թէ լսեց: Ուղեղը կառչած էր նախատինքին, որ աւելի մեծ համեմատութիւն կ'առնէր երթալով: Շրթունքները կը շարժէին ջղային պրկումներով:

– Ոստիկանութիւնը կը փնտռէ քեզ, – ընդմիջեց կինը:

– Զի՞ս:

Մարդը ցատկեց նստած տեղէն ու նայեցաւ կնոջ, մինչ ասիկա լրագիր մը կ'երկարէր իրեն:

– Կարդա՛, կը տեսնես:

Զարուհիի առեւտրական խաղերը շատ աւելի հեռուներն էին գացեր: Ապսպրանքներ էր ըրած ամուսինին անունով Աւետիսի խանութին համար, զոր բացած էին ամուսնոյն բացակայութեան: Մուրհակները քանի մը անգամ ներկայանալէ վերջ, անցեր էին դատարան: Իսկ խանութը կնքուած էր, մեռած կամ փախած նկատելով Կիրակոսը:

Մութը կոխած էր սենեակէն ներս: Դուրսէն անցնող կառքերը կը ցնցէին ապակիները: Կը դողային անոնց հետ Կիրակոսի երակները: Թուլցան քիչ – քիչ անոր ուսերը: Կախեց գլուխը ու բաւ յուզուած.

– Ո՞վ է որ պիտի բանտարկէ զիս, ես պատուաւոր մարդ եմ…

Կ'անցնէին յաճախորդներ: Կը ցցուէր խանութը՝ անոր մտածումին մէջէն: Ու կը լսէր տարօրինակ ժխոր մը, որ կաթիլ կ'իյնար կարծես իր ականջներուն խորը, պղտորելով, տարածուելով, ճաթած ջրամբարի կամ փլելու մօտ բանէ մը կաթկթող ջուրերու պէս:

Կնոջ ձայնը, հակառակ իր շողոքորթութեան, մխիթարիչ ազդեցութիւն մը ունեցաւ անոր վրայ: Պիտի պաշտէր այդ պահուն բոլոր անոնք, որ պիտի հաւատային իր անմեղութեան: Փսփսաց:

– Սիւզան, ինչո՞ւ ասանկ ըրիր զիս, ես գէշ մարդ չէի, Սիւզան:

– Որչա՞փ դրամ քաշեցիր, չէ՞ր:

– Ամբողջը քեզի տուի:

– Ալլօն … ալլօն … մի կատակեր … մեծ գումար մը ունենալու ես դեռ … Հը՞ … բաէ՛ … մեծ գումար մը…

Սիւզան կը շոյէր անոր մազերը, որոնք ճերմկեր էին տեղ տեղ:

– Արծաթի թելերու պէս են մազերդ, չէ՞ր … Հը՞ … բաէ, չէ՞ս ուզեր սիրել զիս … Հը՞…

Մարդը կը հեռացնէր անոր ձեռքը: Կը ջղայնանար: Արհամարհանքի եւ ատելութեան ձեւեր կ'առնէր: Խորհուրդ մը կը ծանրանար անոր ուղեղին վրայ:

Դրամական խնդիրներու մէջ առաջին տեղը պատիւն էր դրած Կիրակոսին համար: Ոչ մէկուն սանթիմը կերած էր: Եւ ոչ մէկուն կ'ուզէր պարտական ըլլալ: Լրագրին մէջ անոր ասանկ վարկաբեկուիլը կը մեռցնէր ամէն կողմով եւ ամէն ակէ:

Սիւզանի դրամական այդ փնտռտուքը կ'աւելցնէր իր ցաւը: Կիրակոս չէր կրնար նայիլ անոր երեսին, զգալով իր խարուիլը, զգալով շատ մը բաներ: Ու չկրնալով երես երեսի գալ, կը կեղծէր խօսքեր՝ բացատրելու համար իր այդ գէշ վարուելակերպը, կնոջ հետ:

(Շար. 63)

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

ՄԱՐՍԷՅԼ. – Պր. Սատուր Քէօսէեան ի յիշատակ իր կնոջ՝ Վարսենիկ Քէօսէեանի մահուան տարելիցին 700 ֆրանք կը նուիրէ «Յառաջ»ին :

⁂

Տիկին Հայկանոյշ Յովակիմեան 500 Ֆ. կը նուիրէ «Յառաջ»ին իր ամուսնոյն՝ Կարապետ Յովակիմեանի մահուան քառասունքին ի յիշատակ :

(Շար. Ա. էջէն)

տերնացիոնալիզմից են խօսում, բայց նրանցից ոեւէ մէկը ներողութիւն խնդրե՞լ է իր ազգակիցների թափած արեան համար : Թէ՞ դա եւս արտասահմանցի Հայերն են սադրել :

Իսկ ո՞վ է պղծում մեր պատմութիւնը, մշակութային յուշարձանները, խեղաթիւրում մեր սոեղծածը : Ո՞վքեր են այն գիտական վանդալները, որ Նոյ նահապետին անգամ Ադրբեջանցի են հռչակում, ադրբեջանական են համարում հայկական խաչքարերը...

Ուրեմն, ո՞վ է թունաւորում ժողովուրդների բարեկամութիւնը, ո՞վ է կեղծում իրականութիւնը : Մի՞թէ ինտերնացիոնալիզմն այդքան յեղյեղուկ է :

Եւ մի՞թէ առաւել օգտակար ու առաքինի չի լինի, եթէ ադրբեջանցի գիտականներն զբաղուեն իրենց սեփական պատմութեան ու մշակոյթի իրական ուսումնասիրութեամբ, փոխանակ յափշտակելու կամ խեղաթիւրելու ուրիշներինը :

Իսկ ինչպէ՞ս հասկանալ այն փաստը, որ սովետական գիտական համբուողները, եղբայրութեան ջատագովները, ինտերնացիոնալիզմի քարոզիչները մտածում ու գործում են մեր երկրի բացայայտ թշնամիների՝ Թուրք գեղծարարների պէս :

Հայ ժողովուրդը կարիք չունի ինտերնացիոնալիզմի ու բարեկամութեան յորդորների : Հայերն իրենց չեն էլ պատկերացնում անջատ Ռուսներից ու Վրացիներից, Ուկրաինացիներից ու Էստոնացիներից, մեր մեծ երկրի բոլոր ազգերից : Բայց թող ադրբեջանցի գիտականները իրենց հարց տան՝ Սումգայիթի եղբայրական գերեզմանում չթաղուե՞ց արդեօք նաեւ հայ ու ադրբեջանցի ժողովուրդների բարեկամութիւնը, եւ ե՞րբ այն յարութիւն կ՚առնի :

Եւ ի՛նչ ճիշդ են հաշուել մեր գիտական կոլեգաները՝ հարիւր տարում սուլթան Համիդ, Թալէաթ փաշա, եւ քարտուղար Բաղիրով : Ո՞վ է լինելու յաջորդը, էլ ի՞նչ ենք հրահրելու : Ա՞յս անգամ ով է փրկելու ինտերնացիոնալիզմի տիպար Ադրբեջանցիներին ազգայնամոլ ու արիւնարբու Հայերից...

Հեռագրի հեղինակները յոխորտում են՝ ինչպէ՞ս կարելի է հարեւանի հողը պահանջել, Ադրբեջանը թխուածք չէ, որից համեղ պատառ պոկէք :

Հարկաւ մենք լոկ «հող» չենք պահանջում, այլ պատմական արդարութիւն, ստալինեան կամայականութեան շտկում, վերակառուցման մեր օրերին վայել որոշում, մարդկային արժանապատուութեան վերականգնում, ազնուութիւն եւ տարրական բարեխղճութիւն : Ղարաբաղն ու Նախիջեւանը մեզ համար «հող» չեն, այլ մեր հայրենիքի բեկորները, որոնց վրայից ադրբեջանցի ինտերնացիոնալիստները ջանադրաբար քերում – վերացնում են հայութեան ամէն մի հետք : Ադրբեջանի կառավարութեան հայատեաց քաղաքականութիւնն արդէն արիւնաքամ է արել Նախիջեւանը, հերթը Ղարաբաղինն է, եթէ մենք լռենք...

Միայն մի ուղի կայ վերականգնելու Հայերի ու Ադրբեջանցիների բարի-դրացիական յարաբերութիւնները՝ Հայերին վերադարձնել նրանցից խլածը : Ահա միակ արդարացի եւ վերակառուցման ոգուն հարազատ քայլը, որով ադրբեջանցի ժողովուրդը կը շահի բարի կամքի տէր բոլոր մարդկանց յարգանքը :

ՀՍՍՀ ԳԱ ՓԻԼԻՍՈՓԱՅՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԻՐԱՒՈՒՆՔԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ԱՇԽԱՏԱԿԻՑՆԵՐ

ՆՈՒԻՐԱՏՈՒՔ

Մարսէյլի Սրբոց Թարգմանչաց Մայր Եկեղեցւոյ վարչութիւնը շնորհակալութեամբ ստացած է հետեւեալ նուէրները եկեղեցւոյ պայծառութեան. –

Արշամ Պապայեանի հոգ.-ին առթիւ. – Այրի Տիկին Մարի Պապայեան 1500 Ֆր., 1500 Խաչատուրեան հիմնարկին, Տէր եւ Տիկին Արմենակ Ենովքեան 200, 800 Խաչատուրեան հիմնարկին, Պր. Վարուժան Պօզաճեան 1000, Դաւիթեան ընտանիք 500 Ֆ., 500 Խաչատուրեան հիմնարկին, Տիկին Էլիզ Զորաշեան 500, Տիկին Մատլէն Խօքախզեան 250, 250 Խաչատուրեան հիմնարկին, Տէր եւ Տիկին Միշէլ Ճէրմանեան եւ զաւակները 500, Տէր եւ Տիկին Փիէր Ղազարեան 500, 500 Խաչատուրեան հիմնարկին, Սրբոց Թարգմանչաց Մայր Եկեղեցւոյ Տիկնանց Յանձնախումբը 250, 250 Սահակ – Մեսրոպ Երգչախումբին, Տէր եւ Տիկին Ժոզէֆ Քիւրճեան 200, 500 Խաչատուրեան հիմնարկին, Տէր եւ Տիկին Անդրէ Քիւրքճեան 250, 500 Խաչատուրեան հիմնարկին Տիկին Արփինէ Գրիգորեան 500, Տէր եւ Տիկին Դաւիթ Պանոսիկեան 500, Տէր եւ Տիկին Պերճ Կարապետեան 200, 200 «Յառաջ»ին, Տէր եւ Տիկին Շէլէլէքեան 100, 200 եկեղեցւոյ դպրոցին, 200 Հ. Բ. Ը. Մ.եան դպրոցին, 100 Սահակ – Մեսրոպ երգչ.ին, Տէր եւ Տիկին Լեւոն Էքէր 300, Տէր եւ Տիկին Հրաչ Խոէն 300, Տէր եւ Տիկին Արթաքին Յակոբեան 200, Հայ Արենոյշներ 200, Տիկին Լիւսի Թալասեան 200, Պ. Ժորժ Գասպարեան 200, Տէր եւ Տիկին Կարօ Յովսէփեան 200 «Յառաջ» օրաթերթին, Տէր եւ Տիկին Ժերար Շալճեան 100 Խաչատուրեան Հիմնարկին, Տէր եւ Տիկին Շաւարշ Փիրանեան 100 Սահակ–Մեսրոպ երգչ.ին, Ճարգայեան ընտանիք 200 «Յառաջ» օրաթերթին, Տէր եւ Տիկին Արամ Նէվշէհիրլեան 100, Տէր եւ Տիկին մէթր Յակոբ Վարժապետեան 150, Տէր եւ Տիկին Ժերար Մահտեսեան 200, Տէր եւ Տիկին Տիգրան Պեքճեան 100 :

⁂

Կապ. Խաչի Սէն – Ժեռոմի Ջ. Շանթ մասնաճիւղը շնորհակալութեամբ ստացած է՝ Տէր եւ Տիկին Ժաք Թէրզիպաշեանէ 100 Ֆր. Ստեփան Կազարեանի մահուան առթիւ :

ԱՒԱԳ ՇԱԲԱԹ

ՀԱՅ ԿԱԹՈՂԻԿԷ Ս. ԽԱՉ ԱԹՈՌԱՆԻՍՏ ԵԿԵՂԵՑԻ

13, rue du Perche — 75003 Paris

Աւագ Շաբաթ, երեկոյեան ժամերգութիւն եւ Ընթերցում Մարգարէական Թղթոց ժամը 17–ին, Ճրագալոյցի պատարագ ժամը 18.15–ին :

Կիրակի, Զատիկ, Հայրապետական պատարագ, մատուցուած Ֆրանսայի Կաթողիկէ Հայոց առաջնորդ՝ ԳՐԻԳՈՐ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԿԱՊՐՈՅԵԱՆԻ կողմէ :

Երկուշաբթի Օր Մեռելոց, Պատարագ համօրէն ննջեցելոց հոգւոյն համար ժամը 11–ին :

ՃՇԳՈՒՄ

Մարտ 26 / 27–ի «Յառաջ»ի մէջ, Կապ. Խաչի Անիէռ Պուա – Քոլոմպի մասնաճիւղի շնորհակալիքին՝ Տէր եւ Տիկին Տէր – Գրիգորեանի նուէրն է՝ երկու հազար ֆրանք (ոչ՝ 200) :

ՆՈՒԻՐԱՏՈՒՔ

Կապոյտ Խաչի Վիէնի մասնաճիւղի վարչութիւնը շնորհակալութեամբ ստացած է հետեւեալ նուէրները ի նպաստ իր դպրոցին. – Տէր եւ Տիկին Միշէլ Իւզէլ իրենց աղջկան՝ Մարի – Վարդի ծննդեան առթիւ 100 Ֆ., Տիկին Ալթուն Նաճարեան իր ամուսնոյն մահուան 3–րդ տարելիցին առթիւ 200 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Թօքթաշեան իրենց աղջկան՝ Նուրիճա ամուսնութեան առթիւ 150 Ֆր., Պր. Նափօլ Թիճարեան 200 Ֆ., Տիկին Քուկօյեան 100 Ֆ., Տիկին Արզումանեան 200 Ֆ., Պր. Բ. Ճիհանշահեան 200 Ֆ., Օր. Թէրզիպաշեան, Պր. Լեւոն Տօլմաճեան, Տիկին Սառա Աւօյեան 100–ական ֆրանք, Տիկին Պայծառ Կարապետեան 80 Ֆր., Օր. Իվէթ Մուրատեան 200 Ֆր. :

QUATRA

SALLE GAVEAU
45, rue la Boétie, 75008 PARIS

Vendredi 22 Avril à 20 heures 30

MUSIQUES A DECOUVRIR

I

Musique Chorale Arménienne
avec
La Chorale
SIPAN KOMITAS
Direction
GARBIS APRIKIAN
Mezzo
SONIA NIGOGHOSSIAN
Au piano
AÏDA MOURADIAN

II

A. KHUDOYAN
Concerto n° 2 pour violoncelle et orchestre
(première audition en France)
P. TCHAIKOVSKY
Variations
« Rococo »
pour violoncelle et orchestre
KARINE GUEVORKIAN
A. HAROUTIOUNIAN
Thème et Variations
pour trompette et orchestre
(première audition en France)
BERNARD SOUSTROT

Réservation : QUATRA - 42. 60. 74. 78

Prix des places : 150 - 120 - 80 F. — Etudiants, C. V. 50 F.

ԺԱՄԱՆԱԿԱՑՈՅՑ
ԱՒԱԳ ՇԱԲԱԹ
ՃՐԱԳԱԼՈՅՑ ԶԱՏԿԻ

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

Ժամերգութիւն՝ 16.30, պատարագ՝ 17.30 :

Կը պատարագէ՝
ԺԻՐԱՅՐ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ԹԱՇՃԵԱՆ

Ս. ՄԱՐԻԱՄ ԱՍՏՈՒԱԾԱԾԻՆ ԻՍԻ

Ժամերգութիւն՝ 16.30, պատարագ՝ 17.30 :

Յաւարտ պատարագի նախատօնակ :

ՎԱՐԱԳԱՅ Ս. ԽԱՉ ԱՐՆՈՒՎԻԼ

Ժամերգութիւն՝ 17, պատարագ՝ 18 :

Ս. ՊՕՂՈՍ-ՊԵՏՐՈՍ ԱԼՖՈՐՎԻԼ

Ժամերգութիւն՝ 16.30, պատարագ՝ 17.30 :

Ս. ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՒՈՐԻՉ ՇԱՒԻԼ

Ժամերգութիւն՝ 16, պատարագ՝ 17.30 :

Ս. ՅԱԿՈԲ — ԼԻՈՆ

Ժամերգութիւն՝ 16, ընթերցուածք՝ 16.30, պատարագ՝ 17 :

Ս. ՄԱՐԻԱՄ ԱՍՏՈՒԱԾԱԾԻՆ ՏԷՍԻՆ

Ժամերգութիւն եւ պատարագ՝ 16.30 :

ՇԱՐՎԻԷՕ — Ս. ՆՇԱՆ

Պատարագ՝ 17.30 :

Ս. ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՒՈՐԻՉ ՎԱԼԱՆՍ

Ժամերգութիւն, պատարագ՝ 17 :

ՄԱՐՍԷՅԼ
ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ
ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻ

Պատարագ՝ 17 :

Կը պատարագէ՝
ԳԱՐԵԳԻՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ՊԷՔՃԵԱՆ

Ընթերցուածները կը կարդացուին եկեղեցւոյս հայկական վարժարանի աշակերտներուն կողմէ :

Ս. ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՒՈՐԻՉ ՊՕՄՈՆ

Ժամերգութիւն՝ 16.30, պատարագ՝ 17.30 :

Արարողութեանց կը նախագահէ, կը պատարագէ եւ կը քարոզէ եկեղեցւոյս հովեւոր հովիւ՝
ՄՈՎՍԷՍ ՔՀՆՅ. ԳԱԼԷՆՏԷՐԵԱՆ

Երգեցողութիւնք՝ դպրաց դասին կողմէ :

ՍԷՆԹ՝ ԱՆԹՈՒԱՆ Ս. ԿԱՐԱՊԵՏ

Ժամերգութիւն՝ 16.30, պատարագ՝ 17.30 :

ՊՈՒԼՎ. OSSO — Ս. ՅԱԿՈԲ

Ժամերգութիւն՝ 17 :

ՍԷՆ-ԺԵՐՈՄ Ս. ՍԱՀԱԿ-ՄԵՍՐՈՊ

Ընթերձուածք՝ 17.30, պատարագ՝ 18.30 :

ՍԷՆԹ՝ ԱՆԹՈՒԱՆ Ս. ԹԱԴԷՈՍ

Ճրագալոյց՝ 17, ընթերձուածք՝ 18, պատարագ՝ 18.30 :

ՍԷՆ-ԼՈՒ — Ս. ԳԷՈՐԳ

Պատարագ՝ 17 :

Imprimé sur les Presses du Journal «Haratch»
83, rue d'Hauteville — 75010 Paris
Commission Paritaire : No 55935